

Les mobilitzacions per a la protecció
del medi ambient a les Illes Balears
des de l'aprovació de la Llei d'Espais
Naturals i de Règim Urbanístic de les
Àrees d'Espacial Protecció (1991) fins
a l'actualitat: impactes socials i
culturals

LLIBRE DIGITAL

DOI: 10.3306/AP_2021_048.monografia.serra.nigorra.coord

Les mobilitzacions per a la protecció del medi
ambient a les Illes Balears des de l'aprovació de
la Llei d'Espais Naturals i de Règim Urbanístic de
les Àrees d'Especial Protecció (1991) fins a
l'actualitat: impactes socials i culturals

LLIBRE DIGITAL

Sebastià Serra Busquets i Paula Nigorra Vaquer (coords.)

OCTUBRE DE 2022

G CONSELLERIA
O FONS EUROPEUS,
I UNIVERSITAT I CULTURA
B DIRECCIÓ GENERAL
/ POLÍTICA UNIVERSITÀRIA
I RECERCA

Universitat
de les Illes Balears

Publicació patrocinada per la comunitat autònoma de les Illes Balears en el marc d'una acció puntual de recerca i desenvolupament (AP_2021_048) aprovada per la Direcció General de Política Universitària i Recerca de la Conselleria de Fons Europeus, Universitat i Cultura i desenvolupada entre l'1 de juliol i el 31 d'octubre de 2022 a la Universitat de les Illes Balears.

ÍNDEX

I. Introducció	7
Presentació i notes a la coordinació de l'acció puntual de recerca <i>Sebastià Serra Busquets i Paula Nigorra Vaquer</i>	8
II. Aspectes generals	12
La tortuosa defensa del territori a Eivissa i Formentera, les illes de la urbanització difusa <i>Joan Lluís Ferrer Colomar</i>	13
La disputa pel territori a Menorca: de la LEN a avui <i>Miquel López Gual</i>	25
La història de la defensa del paisatge a Mallorca <i>Gabriel Mayol Arbona</i>	40
El proteccionisme territorial en el cos social i polític balear (de 1977 fins avui) <i>Miquel Payeras Femenías</i>	47
Valoració de les mobilitzacions després de la LEN: memòria personal i política <i>Margalida Rosselló Pons</i>	58
III. Aspectes territorials i casuístiques concretes	75
Menorca Reserva de Biosfera <i>Marina Castillo Fuentesal</i>	76
Punta Nati: un acord al límit que no acaba amb el debat <i>Albert Coll Arredondo</i>	93
La lluita pels espais naturals a la part forana de Mallorca <i>Arnau Company Mates</i>	104
+25 anys de lluita al Pla de Sant Jordi <i>Josep Lendínez González</i>	112
Ses Covetes (Campos), un conflicte jurídic i social que s'ha allargat durant trenta anys (1992-2022) <i>Miquel Àngel March Cerdà</i>	130
Les lluites en defensa del territori a la zona nord del municipi de Palma, amb especial esment al cas de Son Sardina (1990-2022) <i>Antoni Marimon Riutort</i>	138
L'acció ciutadana i institucional en la protecció de la serra de Tramuntana <i>Paula Nigorra Vaquer</i>	177
Es Canons, Artà: breu síntesi d'història, protecció i patrimoni <i>Antoni Picazo Muntaner</i>	197

IV. Aspectes transversals	205
Cantar entre verds i blaus. Reivindicacions ecologistes a la música de les Balears <i>Tomeu Canyelles Canyelles</i>	206
Fer senderisme a Eivissa <i>Marià Mayans Marí</i>	227
Caminar, sen tir, viure. Els reptes del senderisme a Mallorca <i>Joan Carles Palos Nadal</i>	233
Faros y medioambiente: breves reflexiones sobre la conciliación entre patrimonio y recurso <i>Javier Pérez de Arévalo</i>	243
El patrimoni natural i cultural a Formentera <i>Sebastià Serra Busquets</i>	264
V. Documents	270
<i>Projecte de Llei per la qual es modifica la Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental (LECO) (2022)</i>	271
<i>Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera (2022)</i>	277
<i>Iniciativa Legislativa Popular de benestar per a les generacions presents i futures de les Illes Balears (2022)</i>	287
<i>Manifest 28M (GOB) (2022)</i>	288
<i>Llei 7/2019, de 8 de febrer, per a la sostenibilitat mediambiental i econòmica de l'illa de Formentera (2019)</i>	290
<i>Llei 13/2018, de 18 de desembre, de camins públics i rutes senderistes de Mallorca i Menorca (2018)</i>	294
<i>Llei 4/2008, de 14 de maig, de mesures urgents per a un desenvolupament territorial sostenible a les Illes Balears (2008)</i>	298
<i>Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental (LECO) (2005)</i>	300
<i>Llei 13/2000 de 21 de desembre, del Camí de Cavalls de Menorca (2000)</i>	302
<i>Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears (1991)</i>	304
VI. Articles	305
<i>Pons, Guillem; Martín, José Ángel; Mir, Miquel i Rodríguez, Antonio (2014). «La reforma de la Llei de costes 22/1988: la nova concepció del domini públic marítim-terrestre. El cas de Formentera», Anuari del turisme de les Illes Balears. Palma: Fundació Gadeso, pp. 215-234.</i>	306
<i>Mayol, Joan i Rayó, Miquel (1998). «Aportació a la història de la defensa del medi ambient a les Balears», Gea: quadern de la terra 1, pp. 24-25.</i>	326

- Mir, Miquel; Pons, Guillem; Roig, Francesc i Martín, José Ángel (2013). «La Ley de Costas española: de su revisión a su grado de aplicación», La gestión integrada de playas y dunas: experiencias en Latinoamérica y Europa. Palma: Societat d'Història Natural de les Balears, pp. 105-122. 328*
- Rayó, Miquel (2022). «La serra de Tramuntana», Memòria de camins. Palma: Nova Editorial Moll, pp. 13-20. 345*
- Sureda, Jaume; Castells, Margalida i Oliver, Miquel F. (2004). «Indicators for the evaluation of environmental education, interpretation and information in protected areas», Applied Environmental Education & Communication 3, pp. 171-181. 349*

I. Introducció

Presentació i notes a la coordinació de l'acció puntual de recerca

Sebastià Serra Busquets i Paula Nigorra Vaquer
Universitat de les Illes Balears

A hores d'ara es donen un conjunt de casuístiques que, d'una manera agosarada, podríem sintetitzar de la següent manera: més de 48.000 persones han signat un document reivindicant que quedi lliure de tota construcció el Cap Blanc; la plataforma en defensa de frenar la urbanització a Porto Colom ha aconseguit una victòria momentània; a Formentera s'està en constant preocupació per la defensa de la posidònia i la problemàtica del fondeig de vaixells a l'entorn del parc natural de Ses Salines; a Eivissa encara preocupa molt la fragilitat de l'illa i les constants amenaces de més saturació urbanística; al parc de Llevant s'està a l'expectativa de les al·legacions que s'han presentat respecte a la seva ampliació; a Menorca s'està pendent de com evolucionarà la tramitació de la proposició de Llei de Reserva de Biosfera; i a la serra de Tramuntana s'està a l'espera de l'elaboració del PRUG i de la redacció d'una Llei que en protegirà el patrimoni natural, etnològic i cultural.

En general, dues temàtiques estan a l'ordre del dia entre l'opinió pública. Una d'elles és la massificació existent aquest any 2022, ja a l'etapa postcovid. Per altra banda, la problemàtica urbanística que, en moltes ocasions, afecta de ple al sòl rústic i, directament o indirecta, als espais naturals i el medi ambient. Molt recentment s'ha plantejat el cas d'alguns municipis on el creixement urbanístic és desmesurat.

En relació amb la situació exposada, les organitzacions ecologistes de les diferents illes, amb membres de les quals s'ha col·laborat per al present projecte¹, continuen de forma constant i sistemàtica amb la seva tasca de denúncia de les problemàtiques mediambientals, d'elaboració d'estudis, de reivindicació i de mobilització ciutadana.

Continuen també formant-se nombroses plataformes que responen a la necessitat d'implicar molts de sectors socials dins d'una campanya i d'unir esforços i estratègies per afavorir la participació i la mobilització social. Ara bé, el moment de major efervescència de plataformes foren els anys noranta i la primera dècada del 2000, període en el qual s'anaven multiplicant amb la mateixa rapidesa que multiplicaven les problemàtiques mediambientals. Algunes de les més destacades han estat la Plataforma en defensa de la Llei d'Espais Naturals, la Plataforma per a la defensa de s'Estalella, la Plataforma per s'Albufera des Grau, la Plataforma pel Barranc d'Algendar, Molinar port petit, la Plataforma

---

¹ A tall d'exemple, s'ha parlat amb Toni Muñoz (GOB Mallorca), Margalida Rosselló (Terraferida), Francesc Mayans (GOB Formentera), Miquel Camps (GOB Menorca) i Neus Prats (GEN-GOB Eivissa).

Contra la Incineradora de Son Reus, la Plataforma Mallorca Contra l'autopista de Llevant, la Plataforma pel Camí de Cavalls, la Plataforma a favor de Cala d'Hort, Salvem la Real, Autovia No, la Plataforma contra l'entrada del gasoducte per l'espai natural del Carnatge, la Plataforma per Ses Fontanelles, la Plataforma per Ses Salines, No al segon Cinturó, la Plataforma en defensa dels Camins Públics Oberts, la Plataforma contra l'autopista d'Eivissa, la Plataforma contra el càmping de Formentera, Salvem Mallorca i un llarg etcètera.

En definitiva, les Illes Balears compten amb un llarguíssim historial d'espais i temes que han estat, al llarg de la seva història recent, objecte de reivindicacions i mobilitzacions de tipus proteccionista i ecologista. La defensa del territori, la protecció dels ecosistemes i la biodiversitat i la gestió sostenible dels recursos han definit les tres grans línies d'actuació del moviment ecologista illenc al llarg de les darreres dècades en funció del tipus d'amenaça (d'urbanització, de contaminació, de degradació) que ha patit cada indret a cada moment.

Aquest llibre digital és resultat d'una ajuda concedida per la Direcció General de Política Universitària i Recerca per dur a terme accions puntuals de recerca i desenvolupament. L'acció puntual (AP_2021_048), que comparteix títol amb aquest llibre, s'ha duit a terme a la Universitat de les Illes Balears i es tracta d'un estudi sobre els principals espais i temes que han estat objecte de mobilitzacions dins l'ecologisme de les Illes Balears de les tres darreres dècades.

El punt de partida cronològic de la investigació és l'aprovació, l'any 1991, pel Parlament de les Illes Balears, de la Llei d'Espais Naturals i de Règim Urbanístic de les Àrees d'Espacial Protecció, més coneguda com a «LEN», que planteja, per primera vegada, una protecció bastant generalitzada del territori i marca un abans i un després en les polítiques proteccionistes il·lenques.

Els objectius de la investigació han estat identificar els principals projectes i iniciatives de protecció que s'han duit a terme des de les associacions i plataformes ecologistes i culturals de les Illes Balears, examinar els efectes de retorn a la societat a partir de les accions realitzades per a la defensa del medi ambient i analitzar l'efecte d'aquestes sobre la transformació de les mentalitats, mostrar l'existència d'espais especialment conflictius en relació amb la seva protecció i millorar el coneixement sobre les actuals necessitats i problemàtiques ambientals de les Illes Balears. En definitiva, s'ha perseguit en tot moment fer memòria històrica d'aquestes mobilitzacions i, per això, s'ha contactat amb nombrosos informants provinents de les diferents esferes socials, culturals i polítiques que envolten la problemàtica².

---

² A més dels membres d'organitzacions ecologistes ja esmentats, s'ha recopilat informació a través de persones vinculades amb les institucions polítiques, com Toni Alorda o Margalida Rosselló, de les plataformes i les associacions de veïns, com Josep Lendínez, etc.

Amb aquesta finalitat, s'ha fet referència de forma directa o indirecta als principals espais protegits existents actualment, precedida la protecció d'importantíssimes mobilitzacions: el parc nacional marítim-terrestre de l'arxipèlag de Cabrera; els parcs naturals de s'Albufera de Mallorca, Mondragó, s'Albufera des Grau, sa Dragonera, la península de Llevant, ses Salines d'Eivissa i Formentera i es Trenc-es Salobrar; les dues reserves naturals de s'Albufereta i es Vedrà, es Vedranell i els illots de Ponent; i el paratge natural de la serra de Tramuntana. A més d'un total de 200.000 hectàrees terrestres i marines considerades LIC/ZEC i de 150.000 considerades ZEPA.

Aquest llibre digital s'ha dividit en sis blocs: el present bloc introductori, un segon bloc enfocat a aspectes generals, un tercer bloc on es fa referència a diferents casuístiques dels espais protegits de les Illes Balears, un quart bloc destinat a aspectes transversals i dos blocs finals dedicats, respectivament, a la recopilació de documentació i articles d'interès. En relació amb aquests dos últims blocs, cal remarcar que es tracta d'una selecció limitada que es complementa i s'amplia considerablement amb l'obertura d'un lloc web del projecte (<https://mobilitzacionsespaisnaturalsib.uib.cat/>) que inclou articles, cartells, memòries, legislació, bibliografia, fotografies, vídeos, música, materials didàctics, recursos web, hemeroteca, etc.

Els quatre primers blocs s'han ordenat alfabèticament pel cognom dels autors, especialistes en les anàlisis dels diferents temes tractats i, en molts de casos, també activistes, mentre que en els dos darrers s'ha seguit un criteri cronològic a la inversa, partint dels documents i articles més recents cap als més antics. Dins el bloc d'aspectes generals s'ha comptat amb cinc aportacions que analitzen, per a les diferents illes, les mobilitzacions ecologistes i la protecció del territori del període 1991-2022, tot fent-ne una valoració global. Es tracta dels capítols de Joan Lluís Ferrer Colomar, Miquel López Gual, Gabriel Mayol Arbona, Miquel Payeras Femenías i Margalida Rosselló Pons, que presenta una memòria personal de la seva activitat pública.

Dins el bloc dels aspectes territorials i les casuístiques concretes, Marina Castillo Fuentesal i Albert Coll Arredondo han tractat temàtiques referents a l'illa de Menorca: en el primer cas, com un conjunt creat a partir de la figura de Reserva de Biosfera i, en el segon cas, a partir de la casuística específica de Punta Nati. Per altra banda, Josep Lendínez González i Antoni Marimon Riutort s'han centrat en dues zones de Palma (el Pla de Sant Jordi i Son Sardina) amb unes particularitats concretes que les han convertides en dues zones centrals de les reivindicacions ecologistes d'aquest període. Tot i això, tampoc no s'han d'oblidar les lluites que s'han desenvolupat al litoral de Palma per tal de protegir espais com el Carnatge o el Molinar. Pel que fa a la resta de l'illa, Arnau Company Matas ha tractat la zona de la part forana en conjunt, mentre que Miquel Àngel March Cerdà i Antoni Picazo Muntaner han estudiat les casuístiques específiques de Ses Covetes (Campos) i Es Canons (Artà). Finalment, Paula Nigorra Vaquer ha focalitzat la seva investigació en l'anàlisi del conjunt de la serra de Tramuntana.

L'últim dels blocs on es recullen capítols originals elaborats en el marc de la ja esmentada acció puntual de recerca i desenvolupament inclou tres aspectes transversals: el senderisme a les diferents illes, tractat per Marià Mayans Marí, Joan Carles Palos Nadal i Sebastià Serra Busquets; el reflex de la defensa del medi ambient en el panorama musical de les Illes Balears, tractat per Tomeu Canyelles Canyelles; i la relació directa entre patrimoni, recurs i medi ambient en el marc dels fars de les Illes Balears, tractada per Javier Pérez de Arévalo.

El cinquè bloc és un recull, complet o per fragments seleccionats, de documents significatius pel que fa a protecció mediambiental en el període 1991-2022. Es tracta, majoritàriament, de textos legislatius. S'ha inclòs, en primer lloc, l'exposició de motius de la LEN (1991), que és el punt de partida cronològic i temàtic d'aquesta investigació. També s'ha inclòs la llei del Camí de Cavalls (2000), com a contingut referent al senderisme a Menorca, per completar els capítols esmentats anteriorment. En tercer lloc, s'han inclòs les exposicions de motius de la LECO (2005), la Llei de mesures urgents per al desenvolupament territorial sostenible (2008), la Llei de camins públics i rutes senderistes (2018) i la Llei per a la sostenibilitat de Formentera (2019). Així, s'obté una panoràmica del marc legislatiu que envolta els treballs desenvolupats en aquest llibre digital per a cada una de les quatre illes. Finalment, s'han incorporat una sèrie de texts d'actualitat, com són el Manifest del GOB llegit el 28M a la plaça Major de Palma i la consegüent Iniciativa Legislativa Popular presentada al Parlament de les Illes Balears i les exposicions de motius del Projecte de Llei de modificació de la LECO i de la Llei de Menorca Reserva de Biosfera, totes elles de l'any 2022.

Per acabar, el sisè i últim bloc del llibre completa alguns temes com el de la gestió de les costes, amb un article més general i un enfocat al cas específic de Formentera, el senderisme per al cas específic de la serra de Tramuntana, la qüestió de l'educació ambiental i una visió més panoràmica de la lluita per a la defensa del medi ambient feta per dos actors emblemàtics de l'ecologisme illenc: Joan Mayol i Miquel Rayó.

Per acabar, volem mostrar el nostre agraïment a totes les persones que han col·laborat amb el present llibre, bé a través de la redacció de capítols o bé a través de l'aportació de testimonis, informacions i documentació. Tots aquests treballs són fruit d'una primera recopilació que serà completada amb altres publicacions.

II. Aspectes generals

La tortuosa defensa del territori a Eivissa i Formentera, les illes de la urbanització difusa

Joan Lluís Ferrer Colomar
Periodista

L'indret de les Balears on més conflictes (socials, no només polítics) va provocar la tramitació i aprovació de la Llei d'Espais Naturals (LEN) va ser a Eivissa i Formentera. De fet, encara avui (2022) no acaba d'estar totalment superat el debat sobre els efectes d'aquesta norma, que des de 1991 ha estat successivament retallada pel PP quan aquesta formació ha governat les Pitiüses, i restablida després per l'esquerra sempre que ha ocupat el poder. La LEN (i les seues seqüeles legals, com el Pla Territorial Insular) és, des de fa més de trenta anys, un dels grans debats públics a Eivissa i Formentera, i encara roman obert.

Per entendre les raons d'aquest conflicte, que a Mallorca i Menorca està ja tancat des de fa temps (llevat d'algun detall molt específic), s'ha de començar per explicar alguna cosa sobre la peculiar estructura de la propietat a les illes Pitiüses. Bàsicament, el nucli del problema és que a Eivissa i Formentera, des de sempre, la gent del camp ha viscut damunt la seua finca, no al poble més proper. Les famílies, a les Pitiüses, han edificat sempre la seua vivenda en el terreny que han heretat dels seus avantpassats. I els fills es fan, al seu torn, la seua pròpia casa a les parcel·les segregades de la finca familiar que els ha tocat en herència. En conseqüència, els pobles han estat sempre nuclis purament testimonials, composts sovint per l'església, un bar i un parell de cases. Res més: ningú no vivia en ells.

És a dir, que el sòl rústic a Eivissa i Formentera no només ha estat el lloc on es cultivava o es tenia el ramat, sinó que era l'espai on es construïa la casa per viure. No passa el mateix a Mallorca i Menorca, on generalment la població rural viu als pobles, igual a la Península.

Per això, quan ja a finals dels anys 80 es varen dictar les primeres normes cautelars des del Govern balear de Gabriel Cañellas (PP) per preparar el camí a la futura Llei d'Espais Naturals, a Eivissa pràcticament es va produir una revolució entre la gent del camp. Pagesos i propietaris rurals que mai havien anat a una manifestació, fidels votants del PP

de tota la vida i enemics de qualsevol protesta pública, sortiren al carrer en aquells anys per dir 'no' a les restriccions edificatòries que projectava el Govern balear.

I, consegüentment, els governants pitiüsos es varen alinear amb aquestes protestes del seu electorat i s'enfrontaren als dirigents balears, del seu propi partit, per intentar que Eivissa i Formentera tenguessin un tractament diferenciat. Volien que es reconegués "l'especial idiosincràsia" de les Pitiüses, expressió que resultaria recurrent en les següents dècades sempre que es parlava d'ordenació territorial a la comunitat autònoma.

S'ha de dir que les principals restriccions que projectava el Govern afectaven els boscos i les muntanyes (que serien declarades Àrees Naturals d'Especial Interès, ANEI), on, de fet, mai els eivissencs i formenterers havien edificat les seues cases. Les vivendes rurals s'han fet gairebé sempre al sòl rústic comú. Però era igual: en els anys vuitanta, aquells boscos i muntanyes on mai s'havia edificat res es veien com a un suculent solar urbanitzable amb finalitats turístiques, si no avui, sí el dia de demà. Ara les muntanyes no eren un lloc improductiu, sinó que s'havien transformat en un capital econòmic al qual ningú no volia renunciar. I, a part d'això, cal reconèixer també que en alguns casos concrets, hi hagué famílies rurals sense cap voluntat especulativa que veien amenaçada la tradició multiseular de fer un habitatge pels seus fills en la mateixa finca familiar. "No ens volem veure obligats a viure en un pis a Vila!", era l'argument constantment repetit per molts pagesos que sempre havien viscut a la seua finca. Les queixes legítimes i comprensibles es mesclaven amb altres casos de pura especulació, com s'ha vist després.

Però les feines de la LEN avançaven i, finalment, malgrat les queixes del PP pitiús davant el PP balear, la norma quedà aprovada el 31 de gener de 1991. Es tractava, vist en perspectiva, d'una iniciativa necessària i que forma part d'una sèrie de lleis aprovades pel Govern Cañellas que avui són unànimement elogiades: els decrets que limitaren les places hoteleres, la Llei de Normalització Lingüística o la de Disciplina Urbanística, entre d'altres.

La lamentable excepció que el Govern de Cañellas va fer amb ses Salines d'Eivissa, intentant privar-les de protecció simplement perquè el mateix Cañellas tenia interessos directes en l'empresa que volia edificar-les, no impedeix reconèixer els beneficis ambientals que havia de comportar la LEN en el conjunt de les illes.

I és que el món rural, l'interior de les illes, que havia sobreviscut amb relatiu èxit davant les agressions perpetrades per l'especulació turística a la costa, estava ara cada vegada

més amenaçat de convertir-se en un seguit d'urbanitzacions. I, en el cas de les Pitiüses, corrien el perill de transformar-se directament en una gran urbanització difusa, a força de xalets escampats per tot arreu, gràcies a l'esmentada tendència històrica, intensificada ara per l'especulació immobiliària.

Però la major part de la població (la del camp i gran part dels residents urbans) reaccionaren totalment en contra de la LEN. Els alcaldes i el Consell Insular d'Eivissa i Formentera visqueren aquella aprovació de la llei com una autèntica derrota, com un trauma i com un atac directe al conjunt dels eivissencs i formenterers. "Moralment, no em sent capacitat per fer complir aquesta llei", va dir el president aleshores del Consell pitiús, Antoni Marí Calbet. "És un espoli, una expropiació", digueren els alcaldes. "Les nostres finques han perdut tot el seu valor econòmic", lamentaven molts dels afectats.

De fet, el PP pitiús (liderat per dirigents extremadament conservadors i per als quals no s'havien de posar límits ni a la urbanització ni al turisme) va prometre que canviaria la LEN si, a les pròximes eleccions autonòmiques (previstes per a l'any següent, 1992) el seu partit aconseguia majoria absoluta al Parlament, cosa que no tenien en aquell moment.

I així va ser. A la legislatura que es va iniciar l'estiu de 1991 i va durar fins a 1995 el PP de Cañellas va consolidar la seua majoria i, malgrat que continuava depenent del seu soci Unió Mallorquina (UM), els diputats eivissencs aconseguiren que es reformàs la LEN en el sentit, fonamentalment, de descafeïnar la protecció a les Pitiüses. En desembre de 1992, gairebé dos anys després d'aprovar-se, la llei va passar a tenir dues versions: una per a Mallorca i Menorca, i una per a Eivissa i Formentera. En aquestes dues últimes illes, en comptes de 200.000 metres quadrats per a edificar una vivenda unifamiliar, n'hi havia prou amb 30.000. Això passava dins les Àrees Naturals d'Especial Interès (ANEI), que eren els indrets teòricament més valuosos i fràgils ambientalment de l'arxipèlag. A les Àrees Rurals d'Interès Paisatgístic (ARIP) es passava de 30.000 a 10.000 metres quadrats.

Això permetia, a la pràctica, la transformació dels principals espais naturals de les Pitiüses en un immens solar urbanitzable, a força de petites parcel·les en les quals no només es podia fer un habitatge unifamiliar, sinó també el seu corresponent camí, tancat perimetral, enjardinament, infraestructures d'electricitat i aigua, sanejament... és a dir, tot un conjunt d'impactes multiplicatius. Va ser llavors quan, per exemple, la xarxa elèctrica es va estendre fins i tot a llocs de muntanyes deshabitades, amb la clara intenció d'aprofitar les expectatives immobiliàries que obria aquesta desprotecció.

Els anys noranta varen representar, de fet, l'inici de la mort del camp eivissenc i formenterer com espai rural autèntic. Fins llavors, la costa havia estat la gran víctima de la massificació urbanística, però ara el ciment saltava a l'interior. A partir d'ara més que mai, les institucions locals començaren a donar llicències per a construir cases que sovint ja no només eren pels pagesos i els seus fills, com argumentava sempre el PP per justificar la retallada de la LEN. Moltes vegades el que s'edificaria serien grans mansions recreatives destinades a lloguer turístic i que res tenien a veure amb el manteniment agrícola de les parcel·les, com, suposadament, havia de ser.

Ara seria, per tant, quan s'iniciaria el 'boom' de les 'villas' de 300, 500 i fins i tot 1.000 metres quadrats de superfície construïda, dotades d'enormes piscines i tot un conjunt de luxes impropis, i fins i tot incompatibles, amb la vida agrària. Aquesta allau de 'macromansions' (curiosament considerades 'unifamiliars') ha perdurat fins fa només sis o set anys. És en elles on es fan ara les festes il·legals que martiritzen els veïns, convertides en discoteques rurals. Especialment clamorós resulta l'espectacle de veure com un seguit de camions cisterna es dirigeix cada dia durant l'estiu a aquestes 'villas' per poder omplir les piscines o regar els seus jardins quan tota l'illa està afectada per un esgotament generalitzat dels aqüífers que ha acabat obligant a construir dessaladores per poder abastir la població urbana.

Ses Salines i Cala d'Hort

Les conseqüències d'aquella reforma de la LEN de finals de 1992 donarien lloc a diverses 'batalles' ecologistes a indrets concrets d'Eivissa. El primer cas va ser el de ses Salines, les muntanyes de les quals quedaven orfes de protecció amb aquesta retallada. Les elevacions del Puig des Corbmarí i el puig des Falcó, que dominen tot el paisatge saliner, podien ser edificades cada 30.000 metres i, a més, es permetien dues urbanitzacions a sa Canal i la Revista. En resum, el principal tresor ecològic d'Eivissa quedà sentenciat amb aquella retallada legal.

S'ha de recordar, com figura al llibre *Ses Salines, l'orgull d'un poble. De macroprojecte urbanístic a Parc Natural* (Institut d'Estudis Eivissencs, 2022), que Gabriel Cañellas en persona va reunir-se diverses vegades amb l'alcalde del municipi afectat, Josep Serra Escandell (PP), per tal de defensar els seus interessos urbanístics a la zona. L'alcalde, reconeguda 'bèstia negra' dels ecologistes per la seua destructiva política territorial, va saber almenys reduir considerablement l'edificabilitat prevista a ses Salines, malgrat les

pressions del president balear. Serra Escandell va enfrontar-se a ell i va dir que “havia hagut d’aguantar els crits de Cañellas” per dur endavant aquesta reducció.

S’ha de dir, però, que a pesar d’aquesta retallada urbanitzadora a ses Salines, l’alcalde no tenia inconvenient a permetre desenes de xalets escampats per totes les muntanyes de la zona, a part dos nous nuclis urbans amb uns 80 xalets més entre els dos.

Si finalment tot això no arribà a fer-se realitat, va ser gràcies a la intervenció del Govern central, que declarà ses Salines d’Eivissa i Formentera com a Reserva Natural el 1995 i tallà qualsevol possibilitat edificatòria fins a l’arribada de l’actual parc natural de titularitat autonòmica, el 2001.

Ses Salines, cal recordar-ho, havien patit ja un primer intent urbanitzador el 1975, quan l’empresa propietària, Salinera Española SA i el seu braç urbanístic, Ibifor SA, pretenien omplir tot el paratge amb gairebé 20.000 places turístiques. La mobilització popular sorgida a Eivissa en els anys de la Transició va aconseguir aturar els peus a l’empresa de la qual Cañellas arribaria a ser president en la dècada dels noranta.

La segona conseqüència d’aquella reforma va ser una reducció dels límits geogràfics de l’ANEI que arribava fins a la zona de Cala d’Hort (davant l’emblemàtic illot des Vedrà). Els límits inicialment aprovats, d’acord amb els informes tècnics, impedièren la construcció d’un camp de golf amb dues urbanitzacions a aquell paratge. Això era un obstacle per a la promotora, que ràpidament es va solucionar. La reforma de 1992 va incloure una modificació del límit “perquè hi puguin caber dos forats del camp de golf”, segons va justificar aleshores el PP pitiús. No només això: també es suprimí una ANEI sencera (la de Cova Santa-Puig d’en Pallegu) perquè, tal com explicava el mateix PP, havia estat inclosa en la LEN un any abans “por tener intereses allí un relevante miembro de nuestro partido”, en al·lusió a Matutes.

D’aquesta manera, a Cala d’Hort va passar a ser possible transformar 600.000 metres quadrats de sòl rústic en un “gran desert verd” de gespa, com denunciaven els ecologistes, apart de dues urbanitzacions que sumaven 2.000 places d’allotjament i altres instal·lacions turístiques. La promotora, l’empresa madrilenya Calas del Mediterráneo SA, va trobar la complicitat i suport de les autoritats il·lenques.

La lluita contra el camp de golf de Cala d’Hort ha estat, després de la de ses Salines, la mobilització ecologista més important d’Eivissa i va durar deu anys, durant els quals les institucions del PP feren tot el possible per aprovar aquest projecte urbanístic. La constància de la lluita popular, coordinada pel Grup d’Estudis de la Naturalesa (GEN-

GOB) i per una plataforma veïnal del municipi, va aconseguir, tant amb protestes al carrer com amb una intensa acció en els fronts jurídic i mediàtic, aturar aquesta amenaça. El 22 de gener de 1999 més d'11.000 persones (en una illa de 100.000 habitants aleshores) sortiren en manifestació pels carrers d'Eivissa sota el lema 'No més destrucció' i amb Cala d'Hort com a principal protagonista.

El PP, davant aquesta impressionant protesta popular, mai vista abans, i davant la imminent campanya electoral de juny d'aquell any, no va tenir més remei que claudicar i renunciar a continuar defensant el projecte. Els dirigents del Consell Antoni Marí Calbet i Pere Palau, juntament amb Josep Joan Cardona, ho anunciaren oficialment en roda de premsa: "Si la gent no vol un golf a Cala d'Hort, no es farà", va dir el president del Consell. De tota manera, la seua postura ja seria irrellevant, perquè el 13 de juny de 1999 va guanyar l'esquerra i va cancel·lar definitivament l'expedient i el va substituir per un parc natural, aprovat quasi simultàniament al de ses Salines, l'any 2001. Però mentre el de ses Salines va ser aprovat per unanimitat, el de Cala d'Hort només duraria uns pocs anys.

Sigui com sigui, el que està clar és que els anys noranta i els primers 2000 representarien el moment de màxima efervescència ecologista de la història pitiusa, culminant un moviment que havia començat el 1977 i perduraria fins a la lluita contra les autopistes de Jaume Matas i les prospeccions petrolieres. L'actualitat informativa i les converses quotidianes al carrer tenien com a eix central la controvèrsia territorial i urbanística. La LEN va ser, com s'ha dit, la base d'aquesta polèmica permanent. Però hi hagué altres fronts de debat en el camp jurídic. Durant aquest període es tramitaren i aprovaren altres normes territorials, com ara les Directrius d'Ordenació Territorial (DOT) de Jaume Matas (que aconseguiren cancel·lar un bon grapat d'urbanitzacions previstes a Eivissa), o el Pla d'Ordenació de l'Oferta Turística (POOT), per exemple.

S'ha de dir que, abans de perdre les eleccions de 1999, el PP a Eivissa ni tan sols aplicava la LEN retallada, sinó només alguns dels seus articles. És a dir, la llei, malgrat tot, continuava impeding edificar en els cims de les muntanyes, fos quina fos l'extensió de la parcel·la. De fet, no es podia autoritzar cap casa per damunt de la cota dels 200 metres d'altura. Era una de tantes limitacions que continuava figurant a la LEN. Però els ajuntaments i el Consell Insular només es fixaven en un únic article de tots els que tenia la llei: el que estipulava la superfície de la parcel·la. Si tenia els metres requerits, qualsevol altra limitació era passada per alt, com si no existís.

Va ser així com es va arribar a donar llicència a una mansió de més de 1.000 metres quadrats, amb aspecte de fortalesa, al cim d'una muntanya protegida com ANEI d'alta

protecció a la zona de Santa Agnès de Corona. Era una altra 'vivenda unifamiliar', segons el PP. El seu promotor era el músic germano-romanès Michael Cretu, molt famós aleshores gràcies al seu segell Enigma. Els seus advocats i l'Ajuntament argumentaven que la paraula cim "és un concepte jurídic indeterminat", com si no estàs clar què vol dir. Finalment, gràcies a les denúncies judicials del GEN i malgrat la resistència municipal, la casa va acabar sent totalment esbocada. Avui no existeix.

Formentera, mentrestant, patia també els efectes de la LEN descafeïnada del PP. Les parcel·les edificables, després de 1992, eren encara més minses que a Eivissa i això garantia la seua edificació intensiva amb mansions rurals. En la dècada anterior, en els anys vuitanta, un macroprojecte promogut primer per la família Matutes i després per l'empresari italià Giancarlo Parreti, havia amenaçat de convertir tota l'àrea de s'Estany des Peix i Can Marroig (2,5 milions de metres quadrats) en un immens complex turístic i va mobilitzar el poble formenterer, tot i que mai cap projecte concret va arribar a entrar a l'Ajuntament. Amb el record d'aquella monstruosa iniciativa encara viu, poc després la societat formenterera s'enfrontà a un perill més real, perquè ja estava en plena tramitació: la construcció d'un complex de 330 bungalows a la zona des Ca Marí, al sud de l'illa, camuflat amb la denominació de "càmping". Malgrat tenir informes municipals desfavorables, el Govern balear atorgà el 1987 la declaració d'Interès Social que necessitava el projecte per obtenir llicència, posant així a l'Ajuntament en una situació compromesa. De fet, els polítics formenterers, en negar-se a autoritzar el complex, acabarien sent jutjats el 1996 per desobediència i condemnats a una pena de sis anys d'inhabilitació per ocupar càrrecs públics.

La LEN, no obstant això, acudí en ajuda del territori de Formentera, perquè la zona de es Ca Marí va ser declarada ANEI i, per tant, acabaria fent inviable el "càmping", que durant aquests anys de protestes havia provocat la primera vaga general a l'illa de Formentera i manifestacions multitudinàries.

L'etern 'ping-pong' urbanístic d'Eivissa

Tornant a Eivissa, l'ordenació territorial de l'illa inicià, amb l'aprovació de la LEN, una espècie de partida de ping-pong amb successives retallades i restabliments dels nivells de protecció. Des de 1991 l'illa es va veure sotmesa a una inestabilitat jurídica permanent, en la que cada quatre anys es modificava de manera molt substancial el Pla Territorial Insular

(PTI), l'instrument d'ordenació illenc, a conseqüència de les modificacions que patia la LEN.

Quan l'esquerra de Pilar Costa (al Consell) i de Francesc Antich (al Govern balear) va guanyar les eleccions de 1999, la generosa edificabilitat permesa per la LEN a les ANEI pitiüses va quedar cancel·lada. Es va decretar la inedificabilitat d'aquests espais, igual que a la resta de les illes. Va ser una decisió que suscità nombroses protestes entre empresaris i població local, que veien així arruïnada una via d'especulació urbanística als espais més valuosos ambientalment. El PP, ara a l'oposició, va fer una eficaç feina de desgast polític contra el Pacte Progressista eivissenc recorrent els pobles d'Eivissa per fer reunions 'informatives' on s'alertava els pagesos dels perjudicis econòmics que els causaria la nova situació d'inedificabilitat de les muntanyes i boscos. Fins i tot alertaven de la possibilitat d'"haver de tornar a emigrar" per aquest motiu.

Quatre anys després, quan el PP va recuperar el poder el 2003, es va restablir l'edificabilitat a aquests indrets (ara, una casa cada 50.000 metres quadrats). Tornaven a obrir-se les expectatives edificatòries a les muntanyes i boscos de l'illa. Això va coincidir amb la bolla immobiliària d'aquells anys a tot l'Estat, que va impulsar com mai la construcció de grans mansions al camp.

Va ser aleshores, el 2005, quan el Consell Insular va aprovar el seu primer Pla Territorial Insular (PTI), entre crítiques de l'esquerra i els ecologistes per la seua permissivitat, donat que consagrava l'edificabilitat de les ANEI i un model expansiu als espais més fràgils. Va ser objecte de polèmica la manera en què afavoria aquest PTI les empreses del grup Matutes, que tenia a la filla del patriarca familiar, Stella Matutes, com a consellera insular de Carreteres.

Però això no seria res comparat amb la construcció de les autovies d'Eivissa, que tendria lloc durant aquesta legislatura amb Jaume Matas com a president balear i que causarien la major convulsió i fractura social que mai han viscut les Pitiüses, amb càrregues dels antidisturbis contra grups de propietaris indefensos. Desenes y desenes de persones detingudes, enfrontaments físics durant tot el traçat de les obres entre policies i veïns, tres manifestacions successives amb més de 10.000 assistents cadascuna... denúncies constants de corrupteles i també il·legalitats confirmades judicialment caracteritzaren aquesta legislatura. L'actitud desafiant i arrogant de l'empresari Abel Matutes Juan durant aquests anys va contribuir decisivament a un ambient de crispació inèdit fins aleshores a les illes, tot i que, suposadament, Matutes no tenia cap relació amb els projectes viaris.

A causa d'aquest ambient i de les injustícies clamoroses derivades de les autovies, que foren visibles durant tot el temps que durà la tramitació i les obres, el PP va tornar a perdre les eleccions següents (per només unes desenes de vots), el 2007. L'esquerra va tornar a governar tant a les Pitiüses com a les Balears.

En aquest cas, però, el quadrienni 2007-2011 va ser la crònica d'una oportunitat perduda per part de l'esquerra de restablir la inedificabilitat dels espais naturals. El president del Consell eivissenc, Xico Tarrés (PSOE), va evitar fer modificacions substancials del PTI aprovat pel PP. A pesar que preparà una revisió més proteccionista, es tornà enrere en l'últim moment davant les protestes del sector de la construcció i els propietaris rurals, tal com s'explica detalladament a *'Ibiza: la destrucció del paraíso'* (Balàfia Postals, 2015). El conseller d'Urbanisme, Miquel Ramón (EU), que defensava més ambició proteccionista, va dimitir en el càrrec, en comprovar que la diferència urbanística entre el PSOE i el PP era ben escassa.

El 2011 l'esquerra torna a perdre les eleccions i guanyaria novament el PP. Amb Vicent Serra com a president del Consell, un home de perfil moderat, tampoc no hi hagué canvis rellevants en el panorama jurídic que afectava el territori. El pitjor va ser el que va venir del Govern balear, on la gestió del president José Ramón Bauzá i el seu conseller de Territori, Gabriel Company (PP), ha estat la pitjor que recorden els ecologistes des de la creació de la comunitat autònoma. Amb dues lleis, la cínicament anomenada Llei d'Urbanisme Sostenible i la reforma de la Llei General Turística, Bauzá i Company impulsarien una desregulació i un caos legislatiu en matèria de territori i turisme que fins i tot obligà molts ajuntaments del PP a aprovar normatives per frenar els danys que se'n derivaven. Per exemple, es va promoure qualsevol tipus d'activitat comercial (inclosos tallers mecànics o discoteques) en sòl rústic sense necessitat de llicència, es varen eliminar els límits a l'extracció d'aigua del subsol, es varen legalitzar construccions il·legals al sòl rústic i també urbanitzacions senceres fetes sense llicència, a les quals, a més a més, es permetia créixer un 30% més en el futur. Mai els infractors havien obtingut tantes recompenses des de l'Administració.

Aquesta va ser la gestió portada a terme en aquests anys amb l'excusa de la "reactivació econòmica" després de la crisi dels anys precedents, i també amb l'argument de donar "seguretat jurídica" als administrats, tot i que aquesta expressió en realitat volia dir "seguretat de poder edificar".

I continuava la partida de ping-pong políticourbanístic. El 2015 els progressistes tornen a guanyar, tant al Govern balear com al Consell d'Eivissa (el de Formentera ja era

d'esquerres abans). L'actuació més notòria va ser l'aprovació de la Llei d'Urbanisme de les Illes Balears (LUIB), considerada pels experts com una de les més efectives i raonables normes urbanístiques aprovades mai a les illes. Per començar, endureix la persecució de les obres il·legals i en garanteix la seua demolició real. Però, sobretot, va declarar inedificables les ANEI d'Eivissa i Formentera, cosa que no passava des del breu període de Pilar Costa com a presidenta. El PTI va ser modificat per tal d'adaptar-lo a la nova LUIB i introduir altres mesures de racionalització urbanística.

El 2019 el Partit Popular, però, torna a guanyar les eleccions al Consell eivissenc (però no al Govern balear ni a Formentera) i des d'aleshores, es manté el règim de protecció de la legislatura progressista anterior. No se sap si això és degut a que la LUIB continua en vigor i, per tant, obliga a mantenir inedificables les ANEI o si, a part d'això, hi ha la voluntat política del nou president insular, Vicent Marí, de respectar aquest criteri territorial. Això només se sabrà en una eventual victòria simultània del PP al Parlament i a Eivissa.

I és que, malgrat que el 'nou PP' eivissenc, de línia moderada, sorgit del congrés de 2007 i que per primera vegada en la història marginà el sector més conservador i pro-Matutes, la realitat és que el pes de l'ala més radical del partit encara és gran i pressiona per fer el mateix de sempre: edificar allà on mai no s'hauria d'edificar.

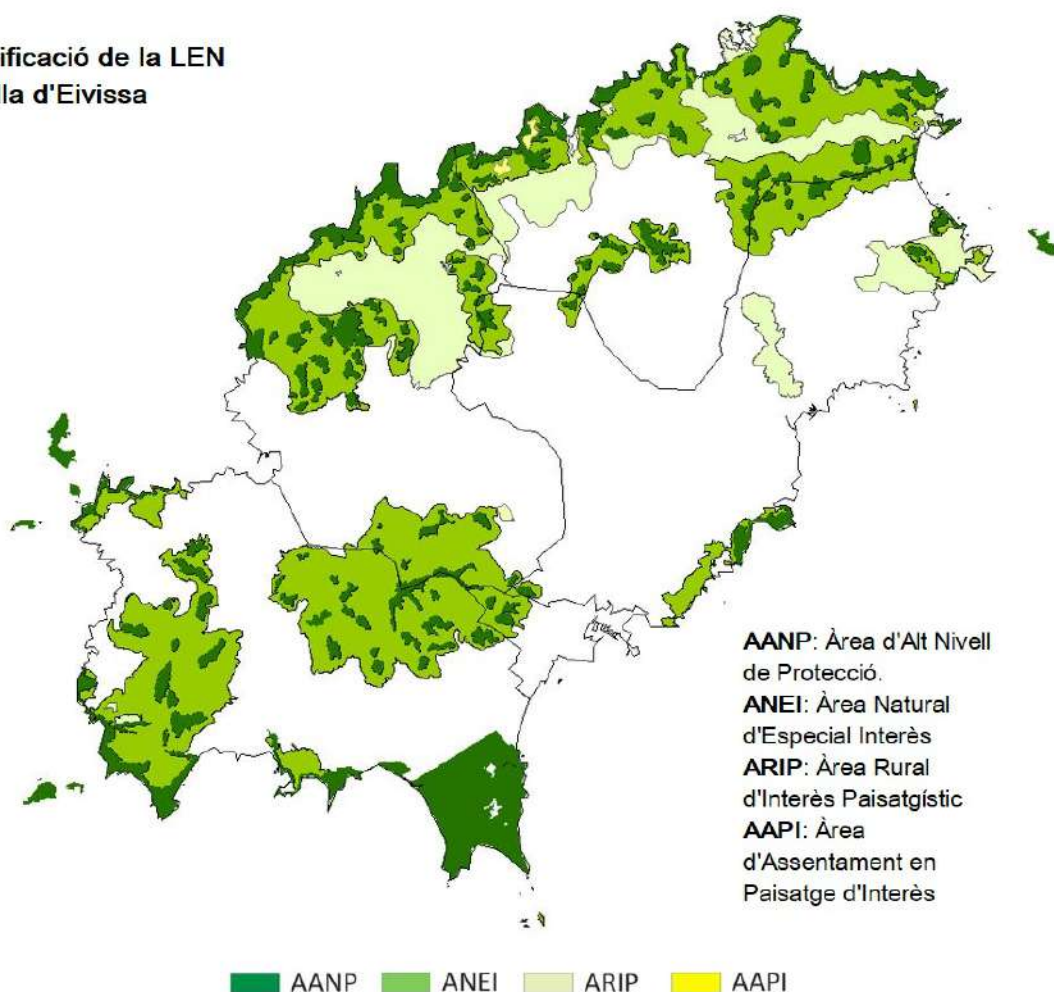
Formentera, on l'esquerra ha governat de manera gairebé ininterrompuda des de 1999, no ha estat tampoc un model de sostenibilitat. La normativa local aprovada el 2010 permetia edificar dins les ANEI, tot i que amb certes limitacions, i fins i tot es varen tolerar 19 controvertides llicències per altres tantes mansions de gran dimensió dins aquests espais protegits, argumentant que tenien informe favorable previ. En l'actualitat, les ANEI de Formentera són inedificables, gràcies als decrets aprovats des del Govern balear el 2016. Formentera és una illa molt petita i qualsevol vivenda que s'hi construeix a sòl rústic causa un impacte equivalent a una petita urbanització a la resta d'illes.

En resum, així com a Mallorca i a Menorca (sobretot a aquesta última illa) s'ha entrat en un camí d'estabilitat des de fa anys en matèria urbanística (i això no vol dir racionalitat permanent ni absència de desastres), a Eivissa i Formentera la manca de racionalitat urbanística continua vigent. És curiós constatar com les úniques vegades que s'ha generat una normativa destinada a preservar el territori pitius ha vingut gairebé sempre des de Mallorca (el Govern). La mateixa LEN original de 1991 o les Directrius d'Ordenació Territorial de Jaume Matas en són alguns exemples. Però, en canvi, les destinades a desprotegir-lo han sorgit sempre des de les Pitiüses.

La relativa 'pau territorial' que hi ha als espais naturals en el moment present (2022) pot ser fàcilment transitòria i donar pas a una nova època d'activitat constructora a tot arreu. Seria, si això succeís, la darrera estocada a un territori ja molt malmès i permanentment desemparat.

Això és així, fonamentalment, per l'amenaça que representa l'urbanisme dispers, un fenomen comparable al d'una pluja fina que inicialment sembla inofensiva, però que en poc temps ens ha mullat del tot. El mateix passa amb aquestes cases, grans i petites, repartides per tot el sòl rústic d'Eivissa i Formentera. Cadascuna d'elles és, al seu torn, una font d'altres impactes complementaris. Per començar, es calcula que cadascuna d'aquestes vivendes genera una mitjana de dos cotxes, que ajuden a saturar les carreteres. També són font de residus, de consum d'aigua potable, d'electricitat, focus de plantes invasores quan hi ha jardins, contaminació lumínica... En resum, no és només la casa la que s'implanta damunt el territori, sinó un seguit d'afeccions.

Zonificació de la LEN
a l'illa d'Eivissa

El repte territorial de les Pitiüses és doble: per un costat, cancel·lar tot el sòl urbà o urbanitzable que sigui possible. I, per l'altra, frenar la urbanització difusa que de manera sigil·losa i sense renou, però sense pausa, va apoderant-se de les dues illes.

Llistat de referències bibliogràfiques

Blázquez, M.; Murray, I; Garau, J. M. *El tercer boom. Indicadors de sostenibilitat del turisme de les illes Balears*. Lleonard Muntaner/Govern balear. 2002.

Ferrer, Joan Lluís. *Ibiza: la destrucció del paraíso. Quién, cómo y por qué*. Balàfia Postals. 2015.

Ferrer, Joan Lluís. *Ses Salines, l'orgull d'un poble. De macroprojecte urbanístic a Parc Natural*. Institut d'Estudis Eivissencs. 2022.

GEN-GOB. *Formentera en les teues mans*. GEN-GOB. 2007.

GEN-GOB. *Cala d'Hort i el seu entorn terrestre i marí*. GEN-GOB. 2014.

Llei 1/1991 de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears. BOIB núm. 31 de 9 de març de 1991.

Pla Territorial Insular d'Eivissa. BOIB núm. 50 de 31 de març de 2005).

Romero, José Miguel. *Crònica d'unes illes. Vols. I, II i III*. Res Pública Edicions. 1999.

La disputa pel territori a Menorca: de la LEN a avui

Miquel López Gual

Doctorand de la Universitat Rovira i Virgili

Els inicis del proteccionisme

El *Desarrollismo* havia aterrat a les illes amb els estralls que s'han acabat denominant 'Balearització'. Sobretot a Eivissa i Mallorca, el *Desarrollismo* es va encebar amb les seves costes i a Menorca, amb l'obertura el 1969 del nou aeroport capaç d'assumir grans avions (recordin aquell concepte del 'retard virtuos') es preparava el terreny per a un procés similar.

El primer gran conflicte pel territori a Menorca és el de l'Albufera des Grau, un dels indrets més rics ecològicament i paisatgísticament de Menorca, que comença el 1973 amb l'aprovació del PGOU de Maó i en el 1974 prendrà volada amb la campanya conservacionista encapçalada en un primer moment per curiosos i estudiosos de la natura que tenien per objectius aconseguir la paralització de les obres i la modificació de la qualificació prevista al PGOU. Després, aquest moviment s'estendrà a un segment social més ampli. En aquesta primera batalla es confrontarà la capacitat de mobilització ciutadana per limitar les expectatives urbanístiques i econòmiques davant la capacitat d'influència d'aquests inversors en la política municipal. Amb tot, és la primera campanya d'ampli abast que té lloc a Menorca per la defensa del territori, per la qual cosa cal destacar el seu impacte i potencial que va adquirir a l'hora de conscienciar i sensibilitzar diferents sectors socials de l'illa.

En aquest context, amb un règim franquista en hores baixes, la campanya assolí una dimensió política més enllà de l'indret concret que pretenia protegir, la qual cosa farà que, al final, el moviment per s'Albufera acabés sent un motor per al moviment proteccionista que vindrà després i pels moviments socials en general a Menorca. En definitiva, la defensa del territori esdevé a Menorca un element clau en la reivindicació de la democratització política i social, així com per la defensa del que és propi. Encara que la polèmica s'allargà fins a passar dotze anys i que la protecció no fou efectiva legalment fins al 1986, és clar que la seva protecció ha representat una de les fites més importants assolides pel moviment ecologista a Menorca.

Així com el primer focus de conflicte és a la zona de llevant, tot d'una brollarà un nou conflicte territorial i, per tant, social, a la zona de ponent. El 1978, amb motiu de combatre les intencions urbanitzadores que sobrevolaven Macarella i Macarelleta es va organitzar la 'Coordinadora per a la defensa del territori' a Ciutadella. La idea d'aquesta Coordinadora era aglutinar totes les entitats ciutadanes sensibles amb el paisatge i el territori per tal d'unir esforços i forces. Entre els diferents objectius que es proposava, hi havia el de canalitzar la suma dels punts de vista d'aquestes entitats i grups que conformaven la Coordinadora sobre la planificació territorial a escala insular i sensibilitzar l'opinió pública de la necessitat d'una correcta ordenació del territori. Durant els seus primers anys d'existència capitalitzarà el gruix del moviment en defensa del territori impulsant diverses mobilitzacions com la manifestació de novembre de 1978 a Ciutadella, que reuní unes 1.500 persones; o la diada ecològica de setembre de 1980. A banda d'organitzar mobilitzacions per a la defensa de determinats espais, la CDT participarà, conjuntament amb el GOB, en la redacció d'*Un proyecto para la protección de Menorca*, el 1979, que és un recull de les exigències mínimes necessàries per assolir una protecció del patrimoni natural. Aquest projecte presentava unes directrius, una matriu, per protegir espais de tota l'illa amb una relació i jerarquia entre els diferents, així com la inclusió de diverses activitats humanes del tot compatibles amb la conservació dels espais. En aquest projecte hi jugà un paper clau i cabdal la catedràtica de Biologia Vegetal de la Universitat Autònoma de Barcelona Àngels Cardona i Florit (1940-1991), que realitzà després -el 1980- l'estudi *Zones d'Interès botànic i ecològic de Menorca*, per encàrrec del Consell Insular de Menorca. Aquests documents seran la base tècnica i teòrica fonamental per les propostes dels ecologistes illencs durant els anys venidors.

No obstant això, la CDT no sobreviurà a l'entrada en campanya dels partits polítics i finalment es dissoldrà el 1982. I és que la crisi del moviment social postfranquista va ser en aquests moments molt dura. Amb les victòries socialistes arreu del territori, el partit anava necessitat de personal arrelat als territoris i que pogués anar a llistes per ocupar càrrecs, per la qual cosa es va produir un procés de transvasament d'entitats i plataformes ciutadanes a partits polítics. A més a més, els partits van adoptar, sovint, les reivindicacions d'aquests grups socials, absorbint-ne el discurs i deixant-les en molts casos decapitades -de capital humà.

El GOB, per la seva banda, també va viure la crisi i va estar a punt de ser dissolt, però durant el mateix any va aconseguir remuntar la crisi i començar un ascens que arriba als nostres dies. El GOB, que va formalitzar-se a Menorca el 28 d'abril de 1977, serà la

plataforma que prendrà el relleu a la CDT i tot i alguns interludis amb presència i seu a Ciutadella, trobarem bàsicament el nucli a la zona de Maó. Evidentment, però, compost per homes i dones de tots els pobles de l'illa. L'origen d'aquesta entitat a Menorca el trobam en membres de l'Agrupació d'Història Natural de l'Ateneu, amb figures com Pere Prats o Bernat Mateu (entre altres) sense les quals no podríem entendre aquest procés.

Amb visió de conjunt, el primer objectiu del GOB era l'ordenació del territori, entenent que sense l'aixopluc jurídic seria molt complicada la tasca conservacionista. Per això, l'estiu de 1977, recent nats, el GOB engega la primera campanya per a la protecció de l'illa amb la col·laboració i finançament del Congrés de Cultura Catalana (10.000 ptes.). Es va muntar una exposició a l'aire lliure que va recórrer tots els pobles de l'illa i que anava acompanyada del visionament de pel·lícules i diapositives que explicaven la situació de la natura a Menorca i els perills que l'amenaçaven. Després, serà durant la dècada dels vuitanta que actuarà com a catalitzador -i també potenciador- de tota la consciència proteccionista que amb el temps s'ha anat desenvolupant. De fet, si miram el volum de socis del GOB, veurem com a finals dels vuitanta i principis dels noranta és quan hi ha un major increment. En paral·lel a aquest ascens social, hi ha també una voluntat política de reconeixement i és que el 1985 el GOB és declarada entitat d'utilitat pública i poc després començarà a participar en les comissions interministerials del medi ambient o la comissió provincial d'urbanisme. Certament, durant els anys vuitanta va aconseguir que la idea de defensa del territori i el paisatge esdevingués una mena de sentit comú abraçat per àmplies capes de la societat menorquina. Només així s'expliquen les grans mobilitzacions i tot un seguit de victòries pel territori que a continuació veurem breument.

Les campanyes

El 1975 el Consell de ministres aprovava el Pla Especial d'Ordenació del CITN (Centre d'Interès Turístic Nacional) de Cala en Turqueta. Tres anys després, els promotors presentaren plans parcials per urbanitzar Macarelleta, Cala en Turqueta i Es Talaier. Segons el PGOU de 1974 la zona no era urbanitzable, però el 1978 ja s'havien requalificat Macarella i Macarelleta. Llavors va ser quan es constituí la CDT, que orquestrà la recollida de firmes (1400) i manifestació (1300-1800 participants) a causa de la situació urbanística de Ciutadella. El setembre de 1980 se celebrava la diada ecològica que comentàvem abans sota el lema "Defensem Menorca, que encara hi som a temps". I una de les darreres activitats de la CDT en defensa de Macarella i Cala en Turqueta fou l'organització a Ciutadella (el 1981) d'un recital de Maria del Mar Bonet. La batalla per Macarella s'ha

allargat molt en el temps, com veurem quan s'analitzi la Llei d'espais naturals (LEN), però un moment important va ser quan el 1991 la zona seria declarada Àrea Natural d'Espacial Interès pel Parlament de les Illes Balears. Era una victòria pel moviment ecologista.

El 1983 aparegueren les primeres sospites i intencions d'urbanitzar el barranc d'Algendar durant la revisió del Pla General d'Ordenació Urbana de Ferreries. Durant aquesta revisió, es va modificar una zona que aglutinava les finques de Santa Maria i Son Fonoll, deixant-la com a urbanitzable. Aquesta franja estreta situada just entre els barrancs d'Algendar i Algendaret va remoure el poble. Tot d'una s'aixecaren veus en contra a Ferreries i s'organitzà una campanya proteccionista que s'aglutinà amb la 'Coordinadora per a la defensa del barranc d'Algendar'. Efectivament, el 1986 es va aprovar definitivament el PGOU de Ferreries amb la qualificació d'urbanitzable per a aquesta zona, en contra d'informes de la Comissió de patrimoni històric i el Consell Insular. Al PGOU es preveia una zona urbanitzable de 47,5 hectàrees, amb capacitat per unes 3000 persones i a Cala Galdana s'augmentava de 23 a 119 hectàrees, un creixement pronunciat. La campanya va ser dura i varen ser uns anys de conflicte al poble, nombrosos escrits a la premsa, debats i taules rodones, col·loquis i documentals i una batalla judicial intensa. Amb tot, el Parlament tallà en sec les expectatives especulatives aprovant una llei de declaració del barranc d'Algendar com ANEI (Àrea Natural d'Espacial Interès) l'abril del 1988, allunyant qualsevol possibilitat d'urbanització. En aquest bon punt, cal remarcar la fita que va suposar pel proteccionisme quan es va materialitzar una de les seves propostes en l'àmbit legal a partir de 1986 amb la creació des del Parlament de les Illes Balears de la figura jurídica de l'Àrea Natural d'Espacial Interès (ANEI). La primera ANEI a Menorca va ser l'Albufera des Grau i després, com dèiem, el 1988, va ser el torn del barranc d'Algendar, Son Bou, i un tram de la costa sud de Ciutadella.

Per la seva banda, la campanya de Son Bou és una de les més llargues i que tingué cert èxit i cert fracàs a causa de la pressió continua sobre el seu ecosistema. La degradació començà, com és clar, amb la seva urbanització. En un inici, el pla parcial pretenia urbanitzar tota la platja i maresma, la qual cosa va desembocar en una llarga campanya repleta d'articles a la premsa, al·legacions, informes, denúncies, etc. Un element clau pel cas de Son Bou va ser quan el 1988 el Parlament aprovava la llei que declarava ANEI (com dèiem tot just a dalt) la maresma i els barrancs d'es Bec i de sa Vall, però excloent zones urbanitzades. Amb tot, es va aconseguir aturar la urbanització que pretenia fer-se al costat de ponent de Son Bou, a Atalis, ja del municipi d'Es Mercadal, actualment Es Migjorn Gran.

El 1986 es registra a Madrid 'Trebalúger S.A.' i en poc temps, aquesta societat, compra 104 hectàrees d'una zona forestal sense possibilitat d'urbanitzar-se, a la zona de Trebalúger. No obstant això, l'any següent i amb l'excusa de fer un "camí agrícola" es crea un nou accés a la zona adquirida per la societat. L'abril del 1988 surt a la llum la sol·licitud de construir 19 xalets i una ampla infraestructura. La construcció d'aquests 19 xalets suposava una coberta de sòl d'una superfície total de 4.817.17 metres quadrats i un pressupost total de 210.670.110.00 pessetes. La campanya arrenca i ràpidament pren una rellevància al debat públic important. Es comencen a veure articles a la premsa amb molta freqüència que denuncien la destrucció del paratge i demanen salvar Trebalúger. La campanya va prenent força durant els primers mesos de 1989 amb l'objectiu d'arribar al clímax el 15 d'abril, quan hi ha convocada la manifestació encapçalada pel lema 'Volem Trebalúger tal com és'. La manifestació va ser tot un èxit, ja que segons els organitzadors hi havia 3000 participants – 2500 segons el diari Menorca- a Es Mercadal demanant, com propugnava el manifest, que es tallessin 'aquestes perspectives especuladores i, per tant, que es doni a Trebalúger una protecció definitiva'. En aquest cas, la batalla als tribunals va ser molt llarga i dura, però amb l'aprovació de la LEN es va protegir la costa entre Trebalúger i Cala Fustam, agafant i protegint bona part de la zona on es pretenia construir els xalets. Una nova victòria pel proteccionisme.

Com es pot deduir són uns anys convulsos i les campanyes d'Algendar, Son Bou i Trebalúger gairebé se'ns superposen. De fet, amb tota aquesta onada proteccionista, el 30 d'abril de 1988 es van concentrar a Ciutadella més de 3000 persones, vingudes de tots els pobles de Menorca per assistir a la manifestació que el GOB havia convocat amb el lema 'Ja n'hi ha prou, tenim dret a una Menorca digna'. És a dir, les campanyes que tenien com a objectiu protegir un indret determinat, no eren només això sinó que anaven alimentant un discurs i una major consciència vers el territori, el paisatge i els ecosistemes de Menorca en general. Per això s'explica que una campanya sense un indret específic, reconeixible per a la gent, pogués mobilitzar 3000 persones per 'una Menorca digna'. Era una de les manifestacions més grans d'ençà de la recuperació de la democràcia i ens permet prendre cert pols al panorama illenc. El que ens indica tot aquest terratrèmol proteccionista és que hi havia molta gent a Menorca preocupada pel desordre urbanístic que feia uns anys que imperava i que volien fugir de la 'Balearització' per evitar els estralls vistos a Eivissa i Mallorca. La demanda era clara, es volia una dinàmica proteccionista per a tota l'illa. Pel que hem pogut comprovar, la campanya va gaudir de multitud d'adhesions d'entitats i particulars que s'adherien al manifest. Entitats ciutadanes variades, grups de

joves, escoltes, artistes, etc.; també a escala política ja que les principals formacions s'hi sumaren, a excepció d'Alianza Popular.

Poc després d'aquestes manifestacions i encara amb tots – o quasi tots- els fronts oberts, la tardor de 1989 es començava a coure a l'Ajuntament de Sant Lluís el que seria un projecte urbanístic que resultaria molt problemàtic. El projecte de fer un camp de golf a Alcafar amb l'oferta de construccions afegides a l'única zona de costa que el municipi de Sant Lluís tenia sense urbanitzar, va resultar molt conflictiu. També era el primer projecte amb cara i ulls pretès a Menorca d'ençà de la publicació de la Llei de Camps de Golf del Govern Balear, la qual fomentava la construcció d'instal·lacions d'aquesta mena mitjançant la declaració d'interès social. El quid de la qüestió era que s'aprofitava els camps de golf per fer-hi també al voltant una urbanització. En aquest cas, però, amb la LEN, el paratge pretès havia de quedar protegit. Tanmateix, amb Alcafar es va seguir el mateix procediment que ja s'havien aplicat a altres zones i el Partit Popular va donar permís a la construcció del camp de golf declarant aquell projecte d'interès social, cosa que permetia construir en sòl rústic. Com a resposta, el GOB va recórrer al TSJB i el jutge els donà la raó, afirmant que no hi veia l'interès general. Era la primera sentència sobre camps de golf a Menorca, i la visió del jutge fou tal que els promotors ja no recorregueren, assentant un gran precedent a l'illa.

Amb tot, veiem que abans de l'aprovació de la LEN hi havia molts conflictes encetats pendents de resoldre. La LEN, pels interessos conservacionistes significava una victòria, un punt final a l'amenaça sobre determinats indrets i una gran passa endavant en la protecció del territori. Per uns altres, la LEN significava el final de les aspiracions i ambicions econòmiques. És a dir, no era poca cosa. En aquest caldo de cultiu (entre 1990 i principis de 1991) serà quan es desenvoluparà la campanya 'Per un catàleg digne, ara!', que tenia per objectiu pressionar a les esferes polítiques perquè s'aprovés una Llei -que començava a caminar- d'Espais Naturals proteccionista i valenta. A Menorca es convocà una manifestació el 27 de gener de 1991 a Ciutadella, pocs dies abans de la celebració de la sessió al Parlament balear. La manifestació havia estat convocada solament amb una setmana d'antelació i quan el món mirava a la guerra del golf Pèrsic. I, no obstant això, entre 2500 i 3000 persones es concentraren segons el GOB -2000 segons el diari Menorca. Certament, la tramitació de la Llei va ser llarga, dificultosa i polèmica; i la fase més problemàtica va ser l'hora de l'aprovació definitiva. Després d'una proposta inicial dels espais a protegir, els diferents partits polítics tenien un temps per presentar esmenes i llavors en molts casos van començar a passar les tisores.

Així doncs, després d'una llarga polèmica, el Parlament balear aprovà la llei, delimitant i establint un règim de protecció a un total de 83 àrees naturals, 19 de les quals de Menorca. Aquest fet provocaria la desincentivació d'alguns processos urbanístics importants que amenaçaven zones d'alt interès natural i paisatgístic. A part del fre immediat, també aportava mesures enfocades a possibilitar el manteniment i la recuperació d'algunes àrees naturals. Si bé durant la tramitació ja es van retallar algunes zones a protegir, el gran canvi va venir quan el 1992 la coalició PP-UM guanyà les eleccions i, tal com havien promès, el primer que van fer va ser presentar una proposició de llei de reforma de la LEN. Amb una tramitació ràpida, es va modificar la llei, i també ràpidament es generà una intensa campanya ecologista. La campanya, organitzada a nivell de Balears resultaria amb les majors manifestacions de la història per la defensa del territori. Unes 25.000 persones sortiren pels carrers de Palma, unes 4000 per Maó – aquest cop el diari coincidia amb els organitzadors– i unes 4000 més per Eivissa. No obstant això, la retallada es va aplicar igualment amb resultats molt diferenciats. A Menorca, només es va descatalogar la zona d'Alcalfar que s'ha comentat anteriorment, que es protegiria més endavant.

En paral·lel als esdeveniments socials, també en l'àmbit científic s'anava mastegant una proposta de caràcter socioambiental. El 1989 té lloc al Llatzaret el primer seminari d'estudi interdisciplinari IME-MaB sobre la conservació i desenvolupament a Menorca, que aconseguí fer públic el diagnòstic ambiental més complet i actualitzat de l'illa fins aleshores. L'any següent, es realitzà el segon seminari d'estudi interdisciplinari sobre turisme i conservació a Menorca. A les conclusions es demanava al CIM que fes la petició a la UNESCO per a la declaració de Menorca com a Reserva de Biosfera. El que tenia en compte el programa MaB eren les relacions entre el desenvolupament econòmic i social i la utilització dels béns naturals, entenent que la seva conservació havia de ser considerat quelcom positiu i no un obstacle per al desenvolupament (Jornades sobre conservació i desenvolupament a Menorca, UNESCO); en aquest sentit, el paisatge menorquí resultava un bon exemple en aquell moment.

El 1992 tingué lloc a l'Ateneu de Maó un seminari-jornades d'estudi sobre la gestió ambiental del patrimoni natural de Menorca, organitzades conjuntament per la Societat Catalana d'Història Natural, l'IME, el GOB i la Societat Balear d'Història Natural. Llavors, l'Institut Menorquí d'Estudis, creat el 1985 de la mà del llavors conseller Joan López Casanovas i tot un conjunt de científics de diferents disciplines, va presentar una ponència a la Conferència Internacional sobre conservació i desenvolupament a les Illes

Balears organitzada pel Programa Internacional MaB a Taormina, que vindria a ser l'argumentació científica per estalonar la petició a la UNESCO. Ja el juny de 1992 s'aprovà unànimement al ple del Consell Insular de Menorca que la institució es dirigís a la UNESCO. Així, al cap de poc temps, la presidència del Consell encarregà a l'IME la redacció de la memòria científica que acompanyaria la petició.

Amb moció de censura inclosa en el CIM, arribam a la tardor de 1993 quan el Comitè Internacional del programa MaB a París, declara Menorca Reserva de Biosfera. Certament, el concepte de Reserva de Biosfera va generar dubtes i controvèrsies dins el Partit Popular, ja que molts interessos en la construcció i els camps de golfs es veien amenaçats. Per aplacar aquests dubtes interns, se li va donar certa dimensió turística i va quedar clar que la declaració no era incompatible amb fer camps de golf o construir. De fet, la gestió i lleis aprovades pel Partit Popular han demostrat buscar minimitzar els impactes de les lleis proteccionistes i buscar les esclertes per on passar el capital del sector turístic i de la construcció. Passats els anys, s'ha pogut detectar que el balanç de la declaració de reserva de biosfera no està del tot clar. D'una banda, clarament ha alimentat i contribuït a potenciar una major consciència ecologista. De l'altra, no s'ha aprofundit en el concepte i no s'han anat desplegant polítiques que anessin a l'arrel d'alguns temes per actualitzar aquesta declaració. Amb la LEN, tres quarts del mateix: més enllà de la protecció -sense menystenir-ho en ambdós casos- la llei va quedar sense quasi desplegament efectiu.

Cal no oblidar que la tramitació de la llei va ser dura i que van ser unes setmanes de gran afluència en determinades oficines per mirar d'aconseguir que el fantàstic projecte de torn urbanístic no quedés en paper mullat o afectat pel catàleg de la LEN. Pels proteccionistes, tota aquesta tensió no reflectia altra cosa que la importància de la llei.

Amb la LEN aprovada és com entram als anys noranta, que seran pel moviment proteccionista els anys de continuar lluitant els conflictes arrossegats de la dècada anterior i no s'han pogut tancar, com per exemple Trebalúger o Macarella. I serà també els anys dels camps de golf. Pel que fa a aquests darrers, amb l'accés al poder del PP mitjançant la moció de censura, les expectatives vers els camps de golf es tornaven a encendre i per aquests anys hi trobarem multitud d'articles a la premsa de les empreses interessades defensant els camps de golf. Suraven en l'ambient els camps de golf de Llucalari, zona d'Algendar, l'ampliació de Son Saura i sobretot, el d'Alcaufar -del que ja n'hem comentat quelcom-, que va dividir i crispar el poble de Sant Lluís durant tot el temps que va durar la polèmica. El cas d'Alcaufar, per exemple, va ser portat als tribunals

pel GOB, la qual cosa va suposar la paralització del procés urbanitzador. És a dir, en aquests moments són nombrosos els projectes que van sortint a la llum i com no podia ser d'altra manera (tenint en compte el que s'ha anat exposant fins ara), els moviments proteccionistes organitzaren en paral·lel als projectes les seves respectives campanyes. Per exemple, el 22 de març del 1990 veiem com es muntà una “Taula rodona a Ferreries sobre camps de golf i aquaparc”. I és que, malgrat els anys ‘daurats’ dels camps de golf siguin els noranta, ja l’agost de 1989 el diari parlava de “Dos expectativas de construcción de campos de golf en Ferreries”.

Tornant a la LEN, en un principi, protegia totes les zones sensibles que havien estat incloses en treballs anteriors com els de Ma Àngels Cardona i que són les que també gaudien de més suport o consens social. No obstant això, abans d’aprovar-se i pels camins dels passadissos i despatxos, es varen desprotegir, curiosament, algunes zones. Per exemple, a Macarella, va quedar protegida la platja i el costat de llevant, però la zona del Perico, on hi havia intencions d’urbanitzar quedava desprotegida. De la mateixa manera, al barranc d’Algendar la zona de llevant quedava protegida i, en canvi, l’altre costat (dividint un barranc!) que era on hi havia expectatives econòmiques, quedava desprotegida. Llucalari on també es volia construir i, fins i tot, un exemple descarat com una illeta desprotegida però rodejada de terreny protegit a la zona de Tirant. Amb la modificació que va fer el govern de Cañellas just arribar al poder, no hi va haver molts canvis a Menorca. De fet, mentre a Eivissa la involució i el retorn quasi a la barra lliure era evident, a Menorca ‘només’ es va descatalogar la zona d’Alcaufar.

Per tant, amb la LEN, encara varen quedar uns buits per protegir que encara tenien a sobre expectatives empresarials, per la qual cosa van ser a aquests buits que el moviment proteccionista va dedicar les seves forces i energies. És a dir, les campanyes proteccionistes de la dècada dels noranta tenen com a protagonistes aquests espais que havien quedat desprotegits i a més, també, com a temes destacats d’aquests moments hi hem d’afegir el port de Ciutadella i la carretera Maó-Fornells.

Durant aquesta dècada hi podem identificar clarament un pols entre les ‘forces’ proteccionistes i les ‘forces’ que volen urbanitzar. El sector urbanitzador, liderat per menys de 20 persones de les 20 famílies més pudents i, sobretot, terratinents de Menorca, es constituïren en una associació i emprengueren una estratègia enfocada a revertir la LEN. Tan bon punt es va aprovar la llei, malgrat aquests buits que ja hem comentat, la LEN va protegir gran part del catàleg sensible menorquí, tallant moltes expectatives de negocis privats. Per això, com a resposta, optaren per començar a tancar accessos del Camí de

Cavalls. L'única estratègia que se'n pot deduir per entendre aquesta resposta és la de generar conflicte per obligar a l'administració a negociar i així mirar d'aconseguir el que la LEN havia barrat. Tanmateix, serà a partir d'aquí que es generarà tot el conflicte del Camí de Cavalls, que finalment serà sobre la titularitat del camí, però amb un rerefons clar.

Amb tot aquest caliu social esclatarà també la crisi política pel Túnel de Sóller i hi haurà una corredissa de cadires, pujant a la presidència del CIM Cristóbal Triay. Aquest, iniciarà un primer esborrany de pla territorial, ja que, a causa de la conflictivitat social existent, es volia ordenar el territori per així també ordenar els conflictes. Amb els batles d'acord, aquest primer PTI serà tombat pels propis consellers del PP del GOIB, generant una nova crisi política. Davant d'això, l'oposició al PP es presentarà a les eleccions de 1995 incloent en la campanya i programa la recuperació de l'esborrany i l'aprovació d'un pla territorial proteccionista. Amb la victòria dels partits d'esquerres i aquest consens social que el deduïm per la iniciativa del PP i per la defensa pública dels partits d'esquerres de voler un pla d'ordenació territorial, el nou PTI quedava legitimat també políticament.

Un altre element que mostrarà aquest consens sobre una ordenació i protecció del territori serà ja a finals dels noranta, quan es crea el Fòrum d'ONG de Menorca, nascut amb la intenció d'aglutinar entitats i crear un teixit social i associatiu reconeixible. Aquest, es va posicionar clarament favorable a una ordenació del territori de caràcter proteccionista. Amb tot, la culminació de tot aquest procés troba el seu clímax amb dues lleis importants per a Menorca: la primera, l'aprovació el desembre del 2000 de la llei 'de Camí de cavalls'; la segona, amb l'aprovació el maig de 2003 del Pla Territorial Insular. Així, d'una banda, amb la de Camí de Cavalls es posava fi al conflicte dels accessos i quedava legalment palès que el camí era públic. De l'altra, amb el PTI i després la figura ANIT (Àrea d'Interès Territorial) quedaven protegides aquestes illes que la LEN no havia inclòs, posant final a diverses expectatives (empresarials, especuladores, etc.). Sens dubte, el PTI és la fita cabdal del proteccionisme a Menorca, que complementant-se amb la LEN aconseguien protegir tot el catàleg sencer de zones sensibles i importants ecològicament i que són, també, les que gaudien de major consens social. Així doncs, entre les batalles que s'havien guanyat els anys vuitanta, la LEN, la continuació d'aquestes batalles -sovint als tribunals- que permeteren guanyar temps, i finalment el PTI, la batalla pel territori podem concloure que es va decantar de la balança del proteccionisme.

Més endavant, ja en els anys posteriors al PTI, els grans temes van ser el port i dic de Ciutadella, la carretera Maó-Fornells i la variant de Ferreries. La carretera de Maó a Fornells, finalment, es va resoldre amb una opció molt equilibrada. En canvi, la variant i el

dic dugueren molta més cua. De tota manera, tant el dic com la variant tenien tant suport social com certa contestació. Pel que fa al dic, si bé és cert que es va acabar fent, també és cert que es va evitar fer tota la urbanització i serveis que s'hi pretenia fer. Per tant, segons els ulls que mirin serà una victòria o una derrota pel proteccionisme menorquí. I la variant de Ferreries, més o manco el mateix. Es va fer, però la proposta final va reduir l'impacte de manera notòria.

Els altres dos temes que vingueren després i pels quals s'aixecaren veus en contra són: d'una banda, el dragat del port de Maó, que es pretenia abocar els metalls pesants just als afores del port amb el perill mediambiental que això suposava. Finalment, es va traduir en una nova victòria conservacionista, ja que van ser separats i controlats a Es Milà. De l'altre, i segurament el tema més important quant a territori que va tornar a marcar l'agenda pública i el debat polític durant un bon temps, va ser la reforma de la carretera general (Me-1). El Partit Popular havia guanyat les eleccions i al seu programa hi portava el desdoblament de la carretera, però finalment el projecte no es podia tirar endavant per falta de recursos i la reforma que es va plantejar incloïa pel tram Maó-Alaior sis rotondes de grans dimensions -s'anomenaven 'macrorotondes'- i vàries d'elles a doble nivell. Algunes d'elles, com la de Biniai, sense una motivació clara.-

Ràpidament, els grups proteccionistes van engegar una campanya molt potent en contra d'aquest projecte. La campanya va ser liderada pel col·lectiu Stop Rotondes SOS Menorca, el GOB i un col·lectiu impulsat per joves estudiants i treballadors residents a Barcelona -Menorquins pel Territori- que s'agruparen justament per fer campanya contra aquest projecte. Amb gran presència als mitjans de comunicació i amb actes a peu de carrer de tots els pobles, les grans manifestacions pel territori van tornar a demostrar la seva força i una vegada més, la defensa del territori va mostrar que, a Menorca, és un consens que traspasa l'eix esquerra-dreta almanco a nivell social. Així, el 28 de desembre, va tenir lloc una nova manifestació contra el projecte de les rotondes que ajuntà 1500 persones pels carrers de Maó.

Juntament amb la problemàtica generada en l'educació pel polèmic TIL que també va despertar moltes veus crítiques i manifestacions històriques, van ser els dos eixos que van provocar a les pròximes eleccions un canvi de color al CIM. Poc després, el rum-rum d'unes prospeccions petrolieres als mars de Balears va generar també tota una campanya que, liderada per Aliança Mar Blava, va comptar amb el suport a Menorca de Menorquins pel Territori i el GOB, a més d'altres agents socials. Les prospeccions, de moment han quedat en paper banyat, arxivant-se la majoria dels projectes que sobrevolaven el

Mediterrani occidental. Per altra banda, la reforma de la carretera, és un tema que mentre s'escriu aquest article encara és vigent perquè no s'ha resolt completament. Potser, i això només ho dirà el pas del temps, estem davant un cas com el del dic de Ciutadella o la variant de Ferreries, en el sentit que és difícil no fer-hi res i alhora s'aposta per solucions més discretes. És a dir, si es fan obres, però s'eliminen la majoria de les rotondes i les seves dimensions, segons els ulls que mirin serà una victòria o una derrota pel proteccionisme.

En qualsevol cas, cal no oblidar que aquests anys en què hi ha els moviments socials en defensa de l'escola 'pública, laica i en català' -com s'utilitzava de lema- i el contrari a la reforma de la carretera, és un context d'eclosió social que va canalitzant la crisi econòmica, el desconcert social i el descrèdit en la política en moviments com el 15-M, que també tindrà el seu nucli a Menorca. Per tant, ens situam en una conjuntura social i política de gran activisme i de creació de teixit, de cohesió social. Multitud d'actes, manifestacions, reunions, etc. que empenyen cap a una transformació social. En aquest cicle d'alta participació ciutadana organitzada en col·lectius i entitats de tota mena, també hi acabaran apareixent -d'altres com el col·lectiu 'Reserva de la billetera' ja feia anys que qüestionaven la 'Reserva de la Biosfera'- opcions més alternatives i radicals (en el sentit estricte de la paraula) a les habituals que començaran a qüestionar el model menorquí d'encaix entre la Reserva de la Biosfera i el turisme, és a dir, es qüestiona la sostenibilitat del model, la incoherència i el poc aprofundiment en polítiques més valentes mediambientalment.

Certament, els problemes i els conflictes actuals són més confusos. La problemàtica ja no rau -gairebé mai- en defensar un espai natural determinat, sinó que es tracta de problemes més difícils d'identificar i assenyalar, per la qual cosa també és més difícil de fer extensiu a una major massa social. Els grans reptes passen per reconèixer i gestionar la massificació turística, ja que el problema és sobretot el que se'n deriva d'aquesta massificació. Sobretot la pressió sobre els recursos, especialment l'aigua. El lloguer turístic il·legal, el volum total de cotxes, etc. són problemes que estan generant mal estar entre la població i que requereixen polítiques. És per això que en el cas de Menorca, les noves lleis de Reserva de Biosfera i el nou PTI marcaran l'esdevenir dels pròxims anys, tant si s'aproven com si no. És a dir, si s'aproven, marcaran el ritme les regulacions, i si no s'aproven, perquè les problemàtiques tampoc es resoldran. Molt recentment, ha sorgit una nova campanya liderada pel GOB que amb el lema 'Menorca inSOStenible' pretén denunciar els efectes de la massificació en diferents àmbits.

A tall de conclusió

Valdria la pena fer una mena de balanç de què ha significat i encara significa el moviment ecologista (?), conservacionista o proteccionista a Menorca. És clar que es tracta del moviment social amb més capacitat mobilitzadora i durant més temps des de finals del franquisme fins a l'actualitat. Del proteccionisme són les grans manifestacions dels anys vuitanta i noranta, juntament amb les que tingueren lloc contra l'OTAN, contra la guerra d'Iraq i els darrers anys juntament amb les del moviment educatiu i les del 8M. No és fàcil donar una explicació al perquè, ja que hi entren múltiples factors en escena. És clar que hi ha quelcom d'identitari, en el sentit que molta gent de Menorca s'identifica amb el seu paisatge, amb els paratges naturals. Per tant, un dels elements que expliquen l'èxit del moviment proteccionista sigui segurament la mateixa insularitat i la identitat que s'ha format a Menorca amb el paisatge com un eix central en molts sectors de la població. Alhora, però no necessàriament en la mateixa mesura, la defensa del territori es va anar construint des d'un principi lligat a una reivindicació democràtica -reivindicació de drets, contra l'especulació, etc.-, per la qual cosa també la identitat democràtica de Menorca va estretament lligada a la defensa del territori. N'és una prova que aquest antifranquisme ecologista, o aquest ecologisme antifranquista primigeni que es va anar traduint després en pilars de la democràcia a Menorca, com ho demostra la legislació per protegir espais i la infinitat d'activitats organitzades per la societat civil.

Un altre factor a tenir en compte a Menorca és la gestió intel·ligent i eficaç de les campanyes, la qual cosa ha desembocat en un nombre de victòries pel moviment generant un efecte de retroalimentació. És a dir, el fet que ben prest se sumessin victòries va generar un caliu d'optimisme i voluntat que juntament amb la cada cop major conscienciació vers el territori, va empènyer la gent a participar una i una altra vegada.

Sens dubte, haver vist les destrosses irreversibles comeses per interessos econòmics a les altres illes i amb els anys de marge que va tenir Menorca abans de rebre el turisme de masses juntament amb les alertes de conservacionistes van possibilitar una resposta a temps, i no ja quan la destrossa estava feta.

El fort teixit associatiu que es va anar gestant des del tardofranquisme va proporcionar una xarxa que és veritablement una condició *sine qua non* per entendre el moviment ecologista. Tal com apunta Corral referint-se a nivell estatal, ja durant els darrers anys del franquisme de gran vitalitat associativa, les associacions de veïns, partits i sindicats

antifranquistes, moviments urbans, associacions mediambientals, etc. van ser capaces d'actuar conjuntament gràcies a focalitzar-se en l'erradicació de les desigualtats ambientals.

Però el moviment en defensa del territori no ha estat només el més fort del tardofranquisme i la transició, sinó com ja hem vist també del període democràtic, denunciant contínuament les il·legalitats i aberracions ecològiques i aportant a la societat una major salut democràtica alhora que alimentant la consciència ecologista. Una qüestió que cal tenir present en aquest sentit, és que a partir dels anys noranta el GOB comença a oferir propostes educatives a les escoles -sobre la importància de les dunes i la posidònia, l'aigua, etc.- i els campaments d'estiu en què a part de compartir experiència amb amics i amigues, els infants i jovent també aprenien valors mediambientals: des d'aprendre noms de plantes i animals i el seu valor a fer petites plaques solars. Centenars d'infants i joves van passar per aquests campaments. És a dir, que després de tot el sacseig social i polític, l'educació (formal i no formal) també ha esdevingut un pilar clau per a la conscienciació social.

Abans d'acabar, però, escau una breu reflexió. És cert que Menorca continua lluny de la dimensió del fenomen turístic de les illes germanes, però va reduint distàncies en termes relatius. La identitat turística que promogué el Foment del Turisme –principal valedor del “Menorca is different”- i la capitalització turística de la declaració de Reserva de Biosfera havien de fer una aposta menorquina per la qualitat i no la quantitat. Ara bé, fins a quin punt això que Menorca té un model diferent és real? Més aviat sembla que el model és el mateix que la resta de les illes però que aquest retard del turisme massiu va permetre l'organització d'un moviment fort capaç d'aturar atrocitats i, per tant, calmar el frenesí turístic i urbanitzador. Val a dir que no es varen construir a dojo els hotels brutals dels anys seixanta, però sí els dels setanta, o els apartaments dels vuitanta i els nous complexos dels noranta. Tot, si es vol, en la ‘proporció menorquina’. No obstant això, i avui dia ja és més clar que les problemàtiques són molt similars al conjunt de l'arxipèlag a causa de la massificació, el monocultiu turístic és una evidència. I tornam a repetir, altra cosa és que hi trobem diferències i matisos prou importants, però l'estructura econòmica és, en essència, la mateixa.

Tanmateix, i com ja s'ha dit, actualment estan en joc dues lleis importants per Menorca. Dues iniciatives legislatives que no s'entendrien sense tot aquest hummus, aquest patrimoni memorial que s'ha anat configurant amb la suma de victòries del moviment

proteccionista i que encara que no institucionalitzat -en sentit patrimonial-, és present en la societat civil.

Llistat de referències bibliogràfiques

Buades, J. M. i Serra, S. (2000). “Les Illes Balears des dels anys seixanta al final del franquisme. La transició democràtica i el règim preautonòmic (1960-1983)”. A: *El segle XX a les Illes Balears*

Corral, P. (2011). “Sobreviviendo al desarrollismo. Las desigualdades ambientales y la protesta social durante el franquismo (Aragón 1950-1979)” a *Ager*, nº 10, p. 111-155: Zaragoza.

D.A. (2011). *1960-1980. Transicions i canvis a les terres de parla catalana*. CCEPC, IRM i Cossetània Edicions: Barcelona.

Fernández Buey, F. (2004). “Els moviments socials alternatius: un balanç”. A *Els moviments socials a la Catalunya Contemporània*. Universitat de Barcelona, p. 21-50: Barcelona

Piris, Laura. (2010) *Els inicis del moviment social per la defensa del territori. El cas de s'albufera des Grau, anys 1974-1975*, Treball per a l'obtenció del grau de suficiència investigadora (DEA), Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona. [Inèdit].

Salort, J.P. et al. (Coord) (2011) *La imatge de Menorca. Canvis en el paisatge durant el segle XX*. Ed. CIME: Barcelona

Valdivielso, J. (2010). Les polítiques del lloc a les Illes Balears: identitat, medi ambient i territori. *Journal of Catalan Studies*, p. 351-372.

• *Fonts hemerogràfiques*

Diari Menorca (DM)

DM, 16-04-1989.

DM, 28-01-1991.

DM, 13-12-1992.

DM, 22-03-1990.

DM, 02-08-1989

La història de la defensa del paisatge a Mallorca

Gabriel Mayol Arbona

Doctor en Història

El paisatge i el descobriment de Mallorca

El descobriment de Mallorca al segle XIX per part de viatgers europeus procedents de latituds septentrionals va lligat al corrent orientalista i de viatge cap a un sud mític, representat pel món mediterrani,

Les descripcions són inicialment en textos com per exemple, André Grasset de Saint-Sauveur o Gaston Vuillier. Tot i que ràpidament, la força de la imatge i, per tant, també del paisatge, pren força, amb obres com la de J.B. Laurens, Pau Piferrer o l'arxiduc Lluís-Salvador d'Àustria.

La imatge del paisatge Mallorca decimonònica va quedar fixada i la seva estela ha arribat fins a l'actualitat.

El testimoni dels viatgers europeus el seguiren pintors catalans com Santiago Rusiñol i Hermen Anglada i Camarassa o els argentins Francisco Bernareggi, Cesáreo Bernaldo de Quirós i Atilio Boveri.

Al tombant dels segles XIX i XX, varen ser alguns sectors mallorquins que adoptaren aquesta veneració cap al paisatge tant amb finalitats literàries (del moviment de l'Escola Mallorquina destaquen Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera o Maria Antònia Salvà) o de promoció turística amb entitats com Foment del Turisme.

La sensació de pèrdua

El desenvolupament turístic amb projectes de construcció importants, per albergar sobretot residents, no començà fins a la dècada dels anys trenta del segle passat. Llavors començaren a projectar-se i aixecar-se complexos urbanístics emblemàtics com són Cala d'Hort (després Cala d'Or) a Santanyí, Palmanova a Calvià o Alcanada a Alcúdia.

Tanmateix, la Guerra Civil i les estretors de la postguerra aturaren qualsevol desenvolupament turístic massiu a Mallorca.

A començament dels anys seixanta la confluència de la necessitat d'oci vocacional de les classes mitjanes i treballadores del nord d'Europa, l'obertura econòmica de l'estat espanyol després d'anys d'autarquia mitjançant el Pla d'Estabilització (1959) i la capacitat capitalista d'alguns sectors empresarials mallorquins dugué al que el geògraf Onofre Rullan va anomenar el primer boom de turisme massiu de Mallorca, basat en la construcció d'hotels i estenent-se com una taca d'oli des de les zones més properes a l'aeroport de Son Santjoan (1960) cap a les zones costaneres.

Aquest moviment constructiu, anomenat en l'àmbit espanyol *desarrollismo*, podia campar sense gairebé cap fre legal i afavorit per la necessitat del govern espanyol de disposar de les divises que entraven gràcies a l'arribada massiva de turistes.

Cal esmentar que la primera normativa urbanística amb la voluntat de definir l'edificabilitat és el *Plan Provincial de Ordenación de las Islas Baleares* que data de 1973 i era prou permissiva.

Fins a aproximadament l'any 1975 varen escasses les veus públiques que, sota la dictadura franquista, denunciaren la destrucció dels paisatges de Mallorca. Tal vegada la més coneguda va ser la de l'arquitecte Josep Ferragut i Pou (1912-1968) amb els seus articles a la premsa.

La sensació de pèrdua pren consciència entre els sectors més mobilitzats de la societat civil mallorquina com l'Obra Cultural Balear, la Societat Balear d'Història Natural, el Grup Excursionista de Mallorca i alguns grups locals imbuïts per l'esperit d'un nou moviment anomenat ecologisme que just s'havia estrenat.

El final de la dictadura franquista i el començament de l'anomenada *Transició Democràtica* serà una finestra d'oportunitat per a uns moviments socials que fins llavors havien hagut de desenvolupar la seva activitat, en bona part, dins la clandestinitat.

La torxa de l'ecologisme i de defensa del paisatge serà presa pel Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa (a partir d'ara GOB), fundat el 1973. S'ha convertit des de llavors en la principal organització conservacionista i des de bon començament participà en les primeres campanyes ecologistes de Mallorca com varen ser les de sa Dragonera, l'autopista d'Inca, l'albufera d'Alcúdia o la platja des Trenc.

Aquestes primeres campanyes, especialment sa Dragonera i es Trenc, marcaran la dinàmica posterior pel fet de ser dos indrets emblemàtics de la geografia mallorquina i perquè varen ser les primeres qüestions de caràcter territorial i ecologista que tractaren les institucions autonòmiques estrenades el 1983.

A partir d'aquell podem afirmar que l'ecologisme ha estat el moviment social més important a Mallorca en els darrers quaranta anys.

L'Ecologisme de topònims

Arran de les primeres campanyes de final dels anys setanta, durant les dècades posteriors i, aproximadament, fins al 2007 se succeïren les mobilitzacions ecologistes, essent la majoria centrades a reivindicacions de preservació de paisatges concrets.

La dinàmica solia ser sempre la mateixa. Un projecte d'urbanització posava en alerta els sectors més sensibilitzats de l'ecologisme del municipi on es duia a terme. Ràpidament, se cercava el paraigua d'una organització amb capacitat professional i amb un altaveu als mitjans de comunicació com és el GOB. Comença la campanya dels "Salvem...".

La qüestió solia traslladar-se de l'esfera política local a la insular amb la discussió del tema al Parlament Balear i al Consell de Mallorca. Generalment, els partits d'esquerres es declaraven a favor de la preservació, els de dretes a favor de la urbanització i els partits de centre solien oscil·lar depenent del cas.

D'aquesta manera es preservaren espais tan emblemàtics com sa Dragonera, es Trenc, Punta de n'Amer, Mondragó, sa Canova o s'Estalella.

Cal tenir en compte que la història de l'ecologisme, i de la defensa del paisatge, a Mallorca, va lligat també a la història dels seus protagonistes. Els activistes mobilitzats, moltes vegades estudiants, professionals liberals o treballadors; trobaven sovint una situació de rebuig, incomprensió o, directament hostilitat, per part de sectors conservadors de les respectives localitats. S'han pogut documentar casos del que podríem anomenar antiecologisme a Campos, Santanyí i, en menor mesura a Artà. Un fenomen que demostra la convicció ferma dels ecologistes i defensors del paisatge que hagueren de superar la sensació d'anar a la contra del plantejament dominant aleshores.

Un cas excepcional és l'arxipèlag de Cabrera. Aquest conjunt d'illes era propietat de l'Estat espanyol des de la Primera Guerra Mundial i a partir dels anys setanta del segle XX s'hi començaren a fer exercis militars amb foc real que afectaven greument un ecosistema únic.

La situació derivà en una campanya internacional encapçalada per Greenpeace i, alhora. Una altra de més local en què el GOB i el nacionalista Partit Socialista de Mallorca que reclamaven la protecció de Cabrera.

Tot i les reticències del PSOE, al govern de l'estat, finalment Cabrera es convertí en parc nacional marítim-terrestre l'any 1991.

Al voltant de 1990, la dinàmica dels "Salvem..." començà a canviar parcialment per la reflexió que fa l'ecologisme mallorquí de la necessitat d'una solució global del desenvolupisme de la construcció a Mallorca més enllà de lluites i victòries parcials.

Començà amb una petició no concedida de moratòria urbanística per part del GOB a final dels anys vuitanta i seguirà amb iniciatives com Llei d'Espais Naturals (1991) o la campanya contra noves urbanitzacions (1998).

Després d'un breu parèntesi entre 1999 i 2003, seguiren les dues darreres campanyes més importants de l'ecologisme mallorquí com són Qui estima Mallorca no la destrueix (2004) i Salvem Mallorca (2005). Dos moments de forta crispació i polarització l'esfera pública mallorquina i en què el debat sobre el futur del territori i el paisatge es trobaren sobre l'agenda política del moment.

Aquesta manera de fer del GOB fins a l'any 2007 per conservar els paisatges ha estat revisada en els darrers anys per diversos investigadors

Per Bernat Riutort i Joaquín Valdivielso, aquest conservacionisme seria una reacció defensiva vinculada a la identitat col·lectiva i que deixaria de banda la possibilitat d'un canvi ambiental i cultural. En altres paraules, el proteccionisme illenc idealitzaria un passat romàntic lligat al món agrari i en contra d'un present postindustrial apocalíptic. D'aquesta manera es reclamaria la protecció d'uns espais naturals simbòlics, i l'ecologisme hauria promogut una concepció de sentit comú transversal per sobre de les divisions clàssiques d'esquerra i dreta. Aquesta dinàmica desproveïda d'esperit transformador hauria fet entrar les idees de l'ecologisme mallorquí dins sectors moderats, o fins i tot conservadors, tot i els seus plantejaments en contra dels poders polític i econòmic.

Igualment, el geògraf Ivan Murray assegura el discurs que el moviment proteccionista illenc hauria assumit de manera majoritària és l'ecologisme de topònims. És a dir, centrar-se en la conservació d'uns determinats espais com una manera de preservar la identitat.

L'oportunitat del llibre en el context actual

El setembre de 2021 el qui signa publicà el llibre *En defensa de la terra. Mobilitzacions ecologistes a Mallorca (1983-2007)* editat per Lleonard Muntaner, editor. Es tracta d'una selecció de capítols revisats i ampliat *Les mobilitzacions ciutadanes a Mallorca durant*

l'etapa autonòmica (1983- 2013) en defensa del territori, els drets socials, la cultura i l'autogovern dirigida pel catedràtic d'Història Contemporània Sebastià Serra Busquets i defensada a la Universitat de les Illes Balears el setembre de 2017.

La voluntat d'aquest estudi, en primer lloc, era transitar de la memòria de la defensa del paisatge (especialment servada pels protagonistes encara vius i els mitjans de comunicació) cap a una història duita a terme mitjançant les eines, tècniques i mètode que implica aquesta ciència social.

També volia ser una reivindicació dels moviments socials com a objecte d'estudi històric dins la importància que aquest fenomen presenta a les societats industrials i postindustrials, especialment després del sorgiment dels anomenats nous moviments socials durant la dècada dels anys seixanta.

A la vegada, també és una aportació de la Història, com a ciència social, a un terreny com és el temps present en què que sol coincidir amb altres disciplines creadores de relat com el periodisme, tot i que el mètode i les prescripcions de la Història siguin diferents.

En un àmbit més concret, el llibre surt en un moment en què l'ecologisme mallorquí viu un moment de canvi. Per una part, la crisi econòmica començada el 2008 va fer baixar l'afiliació i la mateixa dinàmica política del moment va fer que l'actualitat fos marcada per altres temes. Per altra part, s'ha produït una atomització de les organitzacions representants del moviment i una major contundència en el discurs, especialment crític amb el turisme com a model econòmic gairebé únic a les Illes Balears.

L'històric líder ecologista Miquel Àngel March, en el pròleg del llibre, destaca la necessitat d'historiar un moviment social de la importància de l'ecologisme mallorquí a causa, entre altres raons, del paper que tengué dins l'àmbit polític i a l'hora de marcar l'agenda d'institucions com són ajuntaments, el Consell de Mallorca, el Govern de les Illes Balears o el Parlament de les Illes Balears.

Així doncs, el llibre va aparèixer en un context en què el moviment ecologista revisa el seu passat, reformula la seva relació amb la societat i endureix els seus postulats crítics cap al model econòmic actual.

Un exemple que la qüestió ecologista torna a estar sobre l'esfera pública és la concentració organitzada pel GOB Mallorca, juntament amb altres entitats, dia 28 de maig de 2022 en forma de mosaic humà a la plaça Major de Palma. L'acte es trobava inserit dins la campanya "Avui per demà" que cerca aprovar una iniciativa legislativa popular al Parlament de les Illes Balears basada en la "justícia generacional".

Conclusions després de la roda de presentacions

Després d'una quinzena de presentacions, a l'hora d'establir quin ha estat el retorn del públic present podem establir el següent:

En primer lloc, existeix una certa nostàlgia d'un moviment ecologista fort i amb capacitat de ser transversal i capaç de mobilitzar àmplies capes de la població a favor d'una campanya, especialment quan era en contra d'un projecte proposat per un govern conservador.

També, entre els assistents a les presentacions, hi ha la sensació que el tipus de mobilitzacions descrites pertanyen a una determinada generació socialitzada en la vida pública a final dels anys setanta i vuitanta que s'han mantingut actius fins a gairebé l'actualitat. No veuen el mateix compromís en les generacions posteriors.

En la majoria de les ocasions sura en les intervencions del públic i dels presentadors una dicotomia entre la tàctica i l'estratègia entre l'ecologisme d'abans de 2007 i l'actual.

Finalment, el pensament que, tot i les victòries concretes que ha aconseguit l'ecologisme sobre alguns paisatges concrets, no s'ha aconseguit aturar ni revertir la dinàmica constructiva sobre l'illa de Mallorca.

Bibliografia

J.M. Buades: *Intel·lectuals i producció cultural a Mallorca durant el franquisme 1939-1975*, Cort, Palma: 2001.

A. Janer Torrens: «Alcanada, la utopia estroncada», *Ara Balears* (23 d'agost de 2020) [https://www.arabalears.cat/societat/alcanada-utopia-estroncada-turista-coa-ull_1_1070838.html] (Consultat: 23 d'octubre de 2022).

A. Janer Torrens: «La gestació del 'boom' turístic», *Ara Balears* (29 de maig de 2021) [https://www.arabalears.cat/societat/gestacio-boom-turistic_130_4000701.html] (Consultat: 23 d'octubre de 2022).

Francisca Lladó Pol: «Del estereotipo del exotismo al espejismo de la felicidad. La primera imagen del turismo en Mallorca» a S. Serra Busquets i G. Mayol Arbona (coord.): *Turisme cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*, Conselleria

model econòmic, turisme i treball i Agència d'Estratègia Turística Illes Balears, Volum 1, Tom 1, Palma: 2020, pp. 45-63.

- G. Mayol Arbona: *En defensa de la terra. Mobilitzacions ecologistes a Mallorca (1983-2007)*, Leonard Muntaner, editor, Palma: 2021.
- I. Murray Mas: «sa Dragonera. Una condensació de la lluita ecologista a Mallorca (i moltes coses més)» a P.J. García Munar: *Salvem sa Dragonera. Història dels ecologismes a Mallorca*, Illa Edicions, Palma: 2017.
- B. Riutort i J. Valdivieso: «Canvi social i crisi ecològica a les Illes Balears» a J. Valdivielso (ed.): *Les dimensions socials de la crisi ecològica*. Universitat de les Illes Balears, Palma: 2004, pp. 283-316.
- P. Rosselló Bover: «L'Escola Mallorquina i la prosa literària: algunes consideracions», *Llengua & literatura*: 5 (1992-1993), pp. 239-268.
- V.M. Rosselló Verger: *Mallorca. El Sur y el Sureste*, Editorial Moll. Palma: 1964.
- O. Rul·lan: *La construcció territorial de Mallorca*, Editorial Moll. Palma: 2002.
- S. Serra Busquets (coord.): *El segle XX a les Illes Balears. Estudis i cronologia*, Edicions Cort, Palma: 2000.
- A. Vives Reus: *Història del Foment del Turisme de Mallorca: 1905-2005*, Foment del Turisme de Mallorca, Palma: 2005.

El proteccionisme territorial en el cos social i polític balear (de 1977 fins avui)

Miquel Payeras Femenías

Periodista i historiador

L'impacte en el cos social i polític balear del proteccionisme territorial i ambiental ha anat canviant al llarg dels últims quaranta-cinc anys. Les diferents fases es poden resumir en tres: la inicial, quan pareixia que era cosa de radicals que no tocaven de peus en terra i que no responia a un predicament social perceptible, tot i que en realitat anava arrelant socialment; la de l'èxit a través de l'assumpció de la necessitat proteccionista per part dels partits polítics que es veren esperonejats per l'activisme ecologista; i la darrera, l'actual, marcada pel canvi demogràfic i cultural que ha suposat la creació d'una nova societat en la qual el sentiment de protecció perd força davant d'altres necessitats tot i que, paradoxalment, vivim en una societat on l'etiqueta verda -i qualsevol derivació de la qual: «sostenir», «circular», «rehabilitar», «protegir», «reciclar»... - és una constant i un reclam propagandístic comercial i polític gairebé generalitzat.

Fase inicial

Just coincidint amb les primeres eleccions democràtiques, celebrades el 15 de juny de 1977, a les quals només una candidatura balearica, la del PSI i PSP (Partit Socialista de les Illes i Partit Socialista Popular), anomenada Unitat Socialista, plantejava la protecció del territori com un objectiu polític, va quallar per primer cop un moviment social proteccionista.

Val a dir que durant les dècades anteriors, i fins i tot en el segle XIX, existiren opinions particulars o grupals favorables a una genèrica preservació paisatgística. Inclús en plena dictadura franquista, el 1955, la Diputació balear expressà la necessitat de la protecció de platges verges per evitar la sobre explotació hotelera, cosa que, per cert, li costà el càrrec al president, perquè, a instàncies dels hotelers, el Foment del Turisme s'hi oposà i les estructures polítiques del règim –el Moviment Organització i el Govern nacional– li van donar suport. Però no va ser fins aquell 1977 quan, per primera vegada, quallà un moviment social –grupuscular, no del tot organitzat, bastant caòtic i sense lideratges– amb un objectiu polític proteccionista. I triomfà.

L'inicià un minúscul grup d'activistes àcrates i ecologistes anomenat Talaiot Corcat, alguns dels quals obriren un cafè a Palma –situat en el carrer Antillón, número 1– amb el mateix nom, el qual esdevengué el centre d'operacions, per dir-ho així. El Talaiot va pretendre cridar l'atenció social sobre el que fins aleshores passava gairebe desapercebut: que l'illot de Sa Dragonera seria urbanitzat per una empresa valenciana, PAMESA, que hi volia fer, entre d'altres, un hotel de gran luxe i un heliport.

La història és prou coneguda: l'Ajuntament d'Andratx donà el vistiplau a l'operació entre el desinterès social i polític, i aleshores aquell grup de joves àcrates decidiren passar a l'acció directa. Començaren a elaborar cartells reivindicatius, fer xerrades en el bar, intentaren convèncer polítics... A parer seu, si no s'evitava la promoció prevista a Sa Dragonera, el desastre territorial i mediambiental esperava com a destí inexorable per a totes les Balears. Davant del silenci que trobaven com a única resposta política -amb l'excepció citada del PSI – pensaren mem com podrien excitar la consciència social respecte del que veien com un seriós problema. Se'ls va ocórrer que la millor opció per aconseguir prou ressò per a la seva causa seria ocupar l'illot. Era l'estiu, així que les condicions meteorològiques permetien el trànsit pel sempre perillós canal entre Sant Elm i Sa Dragonera. Dit i fet. El 7 de juliol d'aquell any, a bord d'alguns Seat 600, de Mehari, *dos cavalls*, furgonetes Wolskwagen, en l'autocar de línia, alguns en Vespino i Mobilette... arribaren dotzenes de joves a Sant Elm i a poc a poc passaren a l'illot amb barques pneumàtiques, a bord de llaüts dels estiuejants que els feien de pilots, alguns altres arriscant-se més del compte nedant agafats de pneumàtics de camions... Així com arribaven a la vorera de l'illot hi consolidaven vertaders *caps de pont* en els que aixecaven pancartes reivindicatives - «PAMESA, cabrons, Sa Dragonera pes dragons!», va ser segurament la més recordada -, orgullosos banderes de fons negre amb l'A blanca encerclada, algunes roges i negres, també qualcuna balear i mallorquina... Els turistes no entenien res, ni la majoria dels mallorquins que estiuejaven a l'antic i petit port pesquer tampoc. Algú telefonà a la Guàrdia Civil d'Andratx, que aviat hi va fer acte de presència, procedint a identificar activistes que encara esperaven per passar cap a l'illot. Periodistes de Palma s'hi desplaçaren, les ràdios n'informaren i l'endemà l'acció era recollida per tots els mitjans locals i prou de nacionals. El caràcter pacífic de l'ocupació, el nombre de joves que s'hi desplaçaren, l'aspecte *hippiós* dels quals, el romanticisme de l'objectiu -estalviar el formigó a un espai natural –i l'interès d'uns mitjans de comunicació en uns moments en que l'agitació política viscuda durant el 1975 i 1976 començava a minvar, mesclada amb múltiples històries derivades d'interès cultural, humà i social–, artistes i intel.lectuals que donaven suport a la iniciativa, la voluntat dels indefensos activistes mallorquins contra la

poderosa empresa forana, l'amenaçadora presència dels *civils* (al cap d'unes hores hi arribaren efectius des de Palma armats amb metralletes i amb tot el material per si havien de carregar contra els pacífics *hippiosos*), l'amor lliure –o no tant– entre els ocupants –una famosa foto mostrava, a contrallum de la posta de sol, una parella besant-se a l'illot: «Amor en Sa Dragonera», era el peu–... formaren una combinació mediàtica guanyadora.

Fase d'èxit

L'èxit de la mobilització sorprengué tothom. Sobretot als seus impulsors, que no eren més que uns jovençans que improvisaren aquella acció directa. L'impacte va ser enorme i l'acollida social sorprenentment positiva. Fruit del gran cop d'imatge eco àcrata, el Grup d'Ornitologia Balear (GOB), fundat el 1973, que inicialment no s'oposà frontalment al projecte urbanitzador de Sa Dragonera –qualcun dels seus dirigents fins i tot es mostrà partidari d'acceptar-lo a canvi de la protecció parcial de les zones que no s'edificarien–, es reconvertí en una organització ja plenament eco activista -d'aquí l'afegit al nom original de «i Defensa de la Naturalesa»– i anà assumint després el lideratge del moviment per salvar del formigó l'emblemàtic espai natural. Era l'inici de la capil·laritat social del moviment proteccionista balearic.

En els anys següents les coses canviaren molt aviat. És ver que la necessitat de preservar espais naturals només quallà entre una minoria social. Tanmateix, el seu èxit consistí en què l'elit d'esquerres la va fer seva. En un moments de desprestigi intel·lectual de la dreta, en un temps en el qual la dictadura era molt recent, aquesta elit ocupava tot l'espectre de la renovació sociopolítica, protagonitzava bona part de l'interès dels mitjans de comunicació que més ganes tenien de connectar amb la nova societat postfranquista que se suposava que s'estava creant i, així, el missatge proteccionista es convertí en allò -avui diríem- políticament correcte. Amb el resultat que entrava a fer part substancial de l'agenda política, al mateix temps que s'expandia, lentament, entre el cos social.

Així es va poder captar què passava en els anys de l'anomenat Procés Autòmic (1977-1982), durant els quals es discutia com hauria de ser i per a què hauria de servir el potencial futur Estatut d'Autonomia regional (que finalment s'aprovà el febrer de 1983): el desig de poder decidir sobre el proteccionisme del territori fou un dels eixos bàsics, juntament amb l'impuls de la normalització lingüística i l'ordenació turística-econòmica. L'èxit ecologista començava a ser una realitat si més no en el sentit que impregnava progressivament el discurs polític.

A desgrat d'aquesta progressió, el fet que el primer Govern (1983) caigués en mans de la dreta més tradicional –Aliança Popular– amb suport de la regionalista –Unió Mallorquina– suposà que de bon principi la gestió fos totalment impermeable a la creixent pressió social proteccionista. A pesar de l'èxit social i mediàtic del moviment a favor de la protecció de Sa Dragonera, que es perllongà durant la primeria dels anys vuitanta, l'aliança política entre AP -així com els seus aliats satèl·lits: Partit Demòcrata Popular i Unió Liberal i UM es mostrà refractària, durant el primer mandat governamental autonòmic (1983-1987), a assumir els postulats proteccionistes. Es feren famoses al respecte les bregues dialèctiques entre els ecologistes del GOB i el que fou conseller (1983-1993) d'Obres Públiques del Govern, Jerónimo Sáiz.

L'esquerra, però, sí que ja havia assumit completament els postulats ecologistes a favor de la protecció territorial, seguint la senda del citat PSI. Així que quan es creà el Parlament autonòmic, el 1983, tant el Partit Comunista d'Espanya (PCE), el qual posteriorment creà Izquierda Unida (1986), com el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE), juntament amb el Partit Socialista de Mallorca -hereu del referit PSI – i del Partit Socialista de Menorca formaven el bloc parlamentari esquerrà que exigia protecció territorial al Govern. No d'una forma homogènia, perquè hi havia importants diferències entre cada formació, però en conjunt assumien la necessitat genèrica de la protecció. Perquè la societat també així ho havia assumit així, si més no aquella part que es deixava sentir i arribava als mitjans: grups locals d'activisme proteccionista, entitats cíviques que essent d'altres àmbits passaven també a defensar la preservació natural, associacions de veïnats, coneguts artistes i intel·lectuals...

Malgrat les reticències dretanes, el cert és que el discurs conservacionista també acabà per penetrar en aquest àmbit polític. No de forma general, ni molt intensament, ni els dos partits representatius d'aquest sector ideològic i polític es convertiren en ecologistes, per descomptat, però progressivament anaren interioritzant que no podien oposar-se frontalment al proteccionisme. Encara que fos de manera tàctica o, si es vol dir així, impostada, el cert i segur va ser que a partir de la segona legislatura autonòmica (1987-1991) les coses canviaren fort ferm. Tant va ser així com que el Consell Insular de Mallorca, sota la presidència de Joan Verger, d'AP, comprà el 1988 Sa Dragonera i culminà d'aquesta manera el llarg procés de mobilització popular per salvar-la que s'havia iniciat onze anys abans.

Aquesta fita es pot considerar cabdal en la progressió del missatge proteccionista a Balears. Per primera vegada la dreta assumia, amb una acció política concreta que

suposava desembutxacar doblers públics, la reivindicació ecologista que prèviament havia assumit l'esquerra. Des de llavors, el que havia estat una marca distintiva d'una elit esquerrana començà a ser acceptada com a part de la normalitat social. Aquella compra, vist amb perspectiva, marcà un Rubicó a partir del qual ja no hi hauria res del tot igual. N'és una altra mostra que quan el 1993 el president del Govern, Gabriel Cañellas, destituí un grapat dels seus consellers per «rejovenir» l'Executiu, un dels sacrificats fou Sáiz, la bèstia negra dels ecologistes i de l'esquerra proteccionista, essent substituït per Bartomeu Reus, un jove que sense tenir gaires idees clares sobre protecció almanco era clar que assumia –en sintonia amb el president– si no tot el discurs proteccionista sí almenys algunes pinzellades del qual, encara que fos de manera cosmètica. Dit d'una altra manera: a Balears ja no es podia fer política ignorant el proteccionisme. I si això era així, i ho era, si més no en el discurs polític –més enllà de la concreció que cada partit donàs al seu real o impostat proteccionisme–, es devia a l'èxit del missatge ecologista que, naturalment, en grau divers segons cada àmbit, era assumit pel cos social com a part de la seva normalitat.

De fet, la mostra més perceptible d'aquest eixamplament social del discurs proteccionista era l'èxit de les campanyes, mobilitzacions i manifestacions que liderades pel GOB obtenien un ample ressò social i mediàtic: no només per l'assistència a les marxes, que també, sinó per la concurrència en la reivindicació de gent d'un molt ample espectre ideològic i social. Mostraven allò que més preocupava a la dreta: una creixent transversalitat. Cañellas i la resta de dirigents conservadors feien veure que no era així i que la pressió ecologista no els afectava. En aquest sentit, s'atribueix al llavors president haver dit, en ocasió d'una massiva manifestació del GOB, que «no n'hi havia cap dels nostres», volent deixar entendre que per a ell, com si plogués. Tanmateix, la influència verda no feia altra cosa que créixer i créixer.

En aquest context s'arribà a crear un partit ecologista, Els Verds, que el 1995 obtenia un diputat autonòmic a Balears, la primera vegada a tot el país que un ecologista entrava a una institució, seguint la senda d'Els Verds alemanys, el mirall en el qual tots els eco-polítics es miraven. Pareixia que l'ecologisme s'encaminava cap a ser una força essencial de l'espectre polític balearic. Ho pareixia, només.

Més encara es notà la creixent influència ecologista després de la caiguda en desgràcia de Gabriel Cañellas i la seva obligada dimissió el 1995. El juliol d'aquell any el cap del PP nacional, José María Aznar el forçà a renunciar al càrrec per evitar que les acusacions de corrupció contra el president balear li suposassin a ell un entrebanc en el seu camí cap a

la victòria electoral davant del PSOE. Cristòfol Soler el va substituir i a pesar que una rebel·lió interna acabà tot d'una amb el seu mandat i carrera política (dimití el juny de 1996, deu mesos després de ser investit) el discurs proteccionista va ser anunciat com un dels principals eixos del que hauria d'haver estat el seu Govern. El succeí Jaume Matas, el qual veié justament en la protecció territorial un element de diferenciació del «vell» PP -el partit conservador va passar el 1989 de dir-se Aliança Popular a Partit Popular: PP – de Cañellas. Així, impulsà l'aprovació de les Directrius d'Ordenació Territorial, que li valgueren la crítica del sector més tradicional del seu partit i fins i tot la renúncia del primer expresident a l'escó que ocupava en el Parlament, com a protesta per l'aprovació de la norma citada. És ver que des de l'ecologisme es titllà de «fraudenta» la iniciativa de Matas, perquè -feta la llei, feta la trampa - incorporava la forma d'evitar l'objectiu general que suposadament perseguia, però si més no era obvi que implicava un canvi important, en el sentit que la dreta feia bandera també de la protecció. A la seva manera, per descomptat: cosmètica, tàctica, impostada... però ho feia.

Quan es va formar el primer Govern del Pacte de Progrés (1999), l'èxit del missatge proteccionista esdevenia aparentment absolut. Cap partit discutia la necessitat de protegir. Clar, cadascú de forma diferent, que en algun cas ben poca coseta era, però formalment ningú volia ser percebut com un «destructor» del territori. Des d'aquest punt de vista es pot dir que era evident que almanco la retòrica proteccionista triomfava. Gràcies, s'ha de repetir, al fet que socialment es percebia com una necessitat el no «destruir» la riquesa natural. Per tant, per ventura algú podia suposar que en començar a funcionar el primer govern d'esquerra –per molt que depenia d'una formació de centredreta, com era la regionalista Unió Mallorquina–, el 1999, els programes de màxima protecció del territori es complirien. Sobretot perquè la majoria parlamentària progressista incorporava dos diputats d'Els Verds, una de les quals assumia la conselleria de Medi Ambient. L'ambició arribava al punt d'haver promès que s'iniciaria un canvi de model econòmic. Cosa que obeïa a una derivada nova en el discurs ecologista. En aquells moments ja no es limitava només a exigir la protecció d'espais naturals concrets, perquè s'havia arribat a la lògica conclusió que si es mantenia el sistema de producció, basat en el nombre de turistes creixent, per força implicava un ús del territori progressivament més en mans del turisme. Justificava la idea, per una banda, la pràctica dels anys autonòmics: en els setze transcorreguts, allò de les institucions d'autogovern per preservar el territori s'havia revelat com a quimèric perquè cada cop hi havia més protecció d'indrets concrets, sí, però també existia més destrucció –i al respecte s'iniciava la *conquesta* turística del sòl rústic–, sense que la primera compensàs mai la segona. A més, ja existia l'evidència perceptible que la

política econòmica anunciada per Gabriel Cañellas en la seva investidura presidencial de 1991 –atreure un nou tipus de turisme, el residencial –i impulsada decisivament per Jaume Matas entre 1996 i 1999, començava a revelar-se com un impediment per arribar a una economia territorialment i ecològicament adequada per a les necessitats de la majoria social.

Així ho assumia tota l'esquerra. I era lògic a la vista de les dades objectives. D'ençà de la invenció autonòmica baleàrica el nombre de visitants havia passat, en només una dècada, la que va de 1991 a 2000, de 6 milions a un poc més de 9, un increment superior al 50%. Però a més, i no era poca cosa, s'inicià un fenomen inèdit: el turisme s'ensenyoria ràpidament d'àmbits territorials on no hi havia arribat abans –com el sòl rústic, zones residencials que n'havien estat al marge...– amb un general increment de preus, amb la necessitat de noves infraestructures, més construcció i, a la vegada, convertint-se la regió en focus d'atracció creixent de mà d'obra immigrada, cosa que feia sospitar a les ments menys obtuses que tot plegat podria esdevenir un problema de futur que acabàs per afectar negativament el territori, el medi ambient i el benestar social.

Era clar, per qualsevol que ho volgués veure, que si no hi havia un canvi de model de producció, el proteccionisme territorial quedaria reduït a la bona voluntat o la propaganda derivada de cada indret concret protegit, però seria impossible aturar la progressiva destrucció general, ja clarament a la vista. Dit d'una altra manera, o es canviava de model o el sistema instaurat per Cañellas continuaria vigent i, per tant, augmentaria el nombre de turistes, la població, la necessitat de noves infraestructures, el consum de recursos naturals...

El primer Pacte de Progrés (1999) assegurà ser conscient d'aquest repte i, recollint el guant llançat per l'ecologisme que, sobretot des del GOB, reclamava un nou model econòmic, anuncià la creació d'una «ecotaxa» –en realitat, un impost a l'estada turística– que generà una de les guerres polítiques més apassionants, llargues, dures i intenses que s'han viscut mai a la regió. Els doblers recaptats per aquest impost s'havien de destinar a iniciar les passes per canviar el model. Això no obstant, tot acabà com la processó de la moixeta. Fruit de traïcions, gelosies i desconfiances internes entre els socis del Govern i –entre tots ells i el seu aliat imprescindible, UM – i la brutal pressió en contra dels hotelers –amb el suport del Govern nacional, presidit per Aznar, del PP – l'ecotaxa no s'imposà fins al final del mandat governamental i els seus efectes no pogueren ser percebuts per un ecologisme que manifestava el seu creixent desencís cap a l'esquerra governamental i una societat que només sentia renou polític.

Després de les eleccions de 2003 el Govern passà al PP, essent el primer projecte de llei del nou Executiu de Jaume Matas la derogació de l'impost turístic, concretada el mes d'octubre en el Parlament. El PSOE interioritzà que havia perdut el poder per mor de l'ecotaxa –cosa que és impossible de concloure a partir de qualsevol anàlisi electoral mínimament rigorós– i abominà d'ella per al futur, i això implicava, en el fons, renunciar al canvi de model econòmic.

El nou Executiu de Matas no va ser igual que el de 1996, el que havia usat la protecció de forma tàctica. Aquell 2003, set anys després, la societat havia iniciat un profund canvi i, a posta o per casualitat, el Govern s'alineà amb el nou batec social, s'oblidà de recursos retòrics més o manco conservacionistes i es dedicà a fer un ventall d'obres físiques com no s'havia vist mai, algunes de les quals de gran impacte, com l'autopista entre Palma i Lluçmajor que no tan sols alterava la xarxa viària tradicional de la zona sinó que creava un gran canal de trànsit de vehicles –o sigui, de persones i mercaderies– cap a tot el llevant de l'illa o, dit d'una altra forma, posava en valor turístic –més del que ho havia estat fins aquell moment– constructiu i immobiliari el gran triangle meridional mallorquí. Els partits d'esquerra, seguint l'ecologisme social, s'hi oposaren i prometeren que quan tornassin a governar tirarien enrere el projecte, que preveia perllongar la via fins a Campos.

Les promeses de l'esquerra quan era oposició en aquell quadrienni (2003-2007) no es convertiren en realitats polítiques quan tornà governa, a partir de 2007. El Govern del segon Pacte de Progrés no va fer menció de tornar a imposar l'impost turístic i respecte a la perllongació de l'autopista la crisi econòmica de 2008 la deixà en suspens, tot i que posteriorment, el 2015, els partits d'esquerra la van reprendre canviant-li el nom. El nou panorama econòmic a partir de finals de 2008 i sobretot des de principis de 2009, molt negre, provocà tal allau d'atur laboral que en el cos social s'intensificà el corrent –impossible de quantificar, però segur que prou important–, que ja existia fruit del canvi demogràfic –que s'havia accelerat molt d'ençà de la segona meitat dels noranta–, que primava per sobre de qualsevol consideració la creació de llocs de feina. Cosa que implicà, en una societat de quasi monocultiu turístic, la renovada aposta pel cañellisme econòmic tradicional. Això no vol dir que el govern progressista no dugués a terme iniciatives de protecció territorial, però és també evident que el famós model no va ser qüestionat o, com a mínim, no es va fer ni una passa de bon de veres per transformar-lo.

El resultat va ser contundent quant al nombre de turistes: entre 1999, el primer any del primer Pacte de Progrés, i el 2011, l'últim de la segona aliança de centreesquerra, passà de 6 milions a 12,5, un 108% de creixement. En només dotze anys, vuit dels quals amb

governos progressistes que deien voler un «nou model» turístic. Que, a la vista de les dades fredes, pareix evident que des de la inicial aspiració política havia quedat ja reduït a un mer recurs verbal propagandístic de les formacions esquerranes.

Val a dir que el Govern regional no és el que pot obrir o tancar els canals d'entrada de turistes. Com és prou conegut, això és responsabilitat del nacional. I, en conseqüència, és clar que el Govern està limitat fort ferm a l'hora d'impulsar un canvi de model. Ara bé, sí que és cert que té recursos per, almanco, marcar el camí que hauria de transitar el central, més enllà d'expressions retòriques i propagandístiques de conveniència. Tanmateix, el segon Executiu del Pacte de Progrés no va fer res efectiu en aquest sentit. I el Govern que el substituï el 2011, del PP, en plena crisi econòmica, apostà sense matisos per la creació de llocs de feina sense atendre a res més, en especial a les reivindicacions ecologistes.

Tot s'ha de dir. La pressió social a favor de la protecció ja no era igual que, posem per cas, quinze anys abans. Per què? Per una banda, per mor de la crisi econòmica citada, sens dubte. Però també, per una altra, perquè s'estava esdevenint un profund canvi social. Allò de l'inicial missatge ecologista que havia estat, primer, assumit per les elits d'esquerra i, després, per les de dreta -encara que fos de forma cosmètica- i que s'havia convertit en norma ben vista dins del cos social, entrà en una nova fase, en una nova realitat.

Nova realitat

La muda no va ser ni d'un any per un altre ni, tampoc, formal. Només ara -2022 – es pot començar a percebre amb claredat. El canvi requerí l'existència d'una prèvia alteració que va ser producte d'un fenomen com cap altre s'ha esdevengut abans en la societat illenca: la mutació demogràfica. D'ençà de l'inici del moviment proteccionista, en aquell llunyà 1977, i fins a la formació del Govern d'esquerreres de 2015, la població baleàrica s'incrementà en més del 80%. La raó va ser la immigració. Els nouvinguts s'instal·laren, feren famílies i, majoritàriament, tengueren en la feina i la millora material de la seva realitat quotidiana el nord –lògic i comprensible, com en tot altre flux migratori de qualsevol moment de la història i racó del món– de la seva vida, sense atendre gaire o gens a altres consideracions, com la protecció territorial i mediambiental. Els nouvinguts, durant anys no tengueren, estadísticament, cap projecció sobre l'elit política regional, perquè era una bossa d'electors que no exercien el vot autonòmic. Però això anà

canviant, encara que a poc a poc. No es notava el 1999, quan encara grans àmbits socials de nousvinguts *passaven* de les eleccions regionals. Ni el 2003, ni el 2007... No obstant això, la nova realitat social es va deixar notar a partir de quan es va conformar el tercer projecte governamental de l'esquerra política, el 2015.

A la campanya electoral d'aquells anys els missatges polítics dels partits esquerrans havien estat els propis d'abans, de quan defensaven el discurs proteccionista de màxims i de canvi de model econòmic. Tots deien assumir la reivindicació del GOB i d'altres grups ecologistes. La realitat de la gestió pràctica dels partits del nou Govern, emperò, no s'avengué gens ni mica amb el que a l'oposició deien que farien quan governassin.

Com ja havia passat amb els dos anteriors governs progressistes, el de 2015 protegí territori. Cas aïllat a cas aïllat sens dubte va ser així, però no existí un global canvi de model d'explotació econòmica. Amb les conseqüències lògiques: un brutal increment de turistes –al qual ajudà decisivament el mateix Govern a través de la regularització d'un nombre enorme de places d'allotjament en cases i pisos–, de la població, de consum de recursos, de territori... Entre 2014, l'any anterior a la formació del nou Govern esquerrà, i el 2019, l'últim d'aquest mandat, el nombre de visitants arribats a les Balears passà de 13,5 a 16,5, més d'un 22% d'augment. En un sol mandat governamental i una sola legislatura parlamentària. No pareixen dades pròpies d'un canvi de model. Ara bé, a desgrat d'aquesta evidència, el segon Govern d'esquerres (2015-2019) prometia «seguir amb la protecció del territori» i el «turisme sostenible». El PSOE, el partit majoritari, plantejava aquest discurs, però llavors a la pràctica pel que apostava, com ja havia fet abans, era per la protecció d'indrets concrets sense canviar de model econòmic. I els seus aliats no volien o no podien influir-lo en un altre sentit. És ver que el 2016 l'Executiu havia creat l'anomenat «impost del turisme sostenible», però no era el mateix que el del primer Pacte de Progrés. En cap moment el segon tengué, ni té, voluntat de ser res més que un recurs merament recaptatori.

Si qualcú tenia dubtes sobre la pràctica política, l'esclat de la pandèmia, el 2020, ajudà a esvair-los. El turisme va caure estrepitosament. Aleshores el GOB i les altres entitats verdes demanaren al Govern que aprofitàs l'aturada turística per posar les bases, o si més no plantejar-les en un debat ad hoc, d'un nou model. Res. L'única prioritat governamental des de la primavera d'aquell any va ser la «recuperació» del volum turístic anterior. Tot indica que en el 2022 -aquestes retxes estan escrites durant el mes d'octubre - en efecte s'haurà assolit. L'estiu d'aquest any el Govern només va emetre missatges optimistes i d'orgull per haver arribat a «la plena ocupació» laboral en una temporada

turística de records quantitius que pareixia indicar que a finals d'any s'arribarien a igualar o se superarien els registres de 2019. Quelcom que completaria un cercle de vint-i-quatre anys, en setze dels quals amb el Govern en mans de l'esquerra, de moltes proteccions d'indrets naturals concrets, sí, però també amb un fort increment de la destrucció natural i l'ocupació de més i més territori en benefici sobretot del negoci turístic, amb el resultat social negatiu d'una població a l'alça que ajuda –juntament amb la *turistificació* generalitzada– a una pujada de preus dels habitatges que assoleixen nivells desbaratadament elevats, un consums d'aigua i electricitat desmesurats i un nombre de turistes espectacularment a l'alça a pesar que cada un dels quatre governs d'esquerra que hi ha hagut en aquest temps ha dit que treballava per la seva contenció: de 6 milions de turistes el 1999 a una xifra pròxima el 2022 als 16,5, o superior, de 2019, un increment que com a mínim és del 166%.

El procés i el resultat no és producte de la perversitat política. La societat, com s'ha dit, ha canviat. En el seu si s'ha instal·lat la immediatesa i la particularitat com a única font de satisfacció vital. Almanco és així en una part creixent de la població. Per a la qual el proteccionisme territorial i mediambiental no és una prioritat, si és que arriba a ser una condició que tan sols la contempli de qualque manera. I això per força es trasllada a l'acció política. La dreta ho té perfectament assumit i a pesar de discursos impostats de protecció, aposta clarament per no canviar l'essència del model econòmic. Hi ha partits d'esquerra que fan com si la situació fos reversible, en línia amb el que reclama un ecologisme cada cop més radical quant a la teoria reivindicativa i manco exigent quant a la pràctica del que (no) fan els partits d'esquerra quan governen. El PSOE, principal partit del bloc esquerrà, per la seva banda, a pesar del seu discurs «sostenible», «circular» i totes les altres paraules i frases de moda i propaganda verda, fa una gestió pràctica que es basa en l'objectiu de primar l'ocupació laboral per sobre de qualsevol altra consideració.

Amb una població que s'encamina directa al milió i mig d'empadronats –xifra que, segons la projecció de l'INE, s'assolirà a tot estirar d'aquí a quinze anys, el 2037–, amb peremptòries necessitats de construcció de nous habitatges lliures, protegits i socials i la ineludible obligació de les institucions de facilitar les condicions perquè el mercat laboral continuï ocupant més de 600.000 efectius, els discursos a favor del canvi de model, d'una protecció territorial global... fan la sensació d'estar cada vegada més enfora de la pràctica política. Governí qui governí.

Valoració de les mobilitzacions després de la LEN: memòria personal i política

Margalida Rosselló Pons

Cofundadora d'Els Verds, exconsellera de Medi Ambient del GOIB i membre de Terraferida

El 1991 s'aprova en el Parlament de les Illes Balears la Llei d'Espais Naturals de les Illes Balears (Llei 14/1991, de 29 d'abril), una llei molt important per a l'ordenació territorial i urbanística de les nostres illes, tema clau a unes illes on disposem d'un territori limitat i limitant.

La pressió ciutadana, social i ecologista era important envers la necessitat d'aturar aquesta allau de projectes urbanístics que sortien com a bolets a tot arreu del territori i les majories parlamentàries d'aquell moment no n'estaven per la labor ni d'aprovar lleis com la LEN, i menys de fer-la efectiva i real; tot i això la LEN es va aprovar al Parlament, i té encara una importància cabdal en l'ordenació territorial de les Illes, tot i resultar del tot insuficient.

En el meu entendre, és important fer referència al fet que l'any anterior, el juny del 1990 s'havia realitzat una de les manifestacions més nombroses a Mallorca, organitzada pel GOB amb el lema «Prou d'Urbanitzacions», com a culminació de la creixent preocupació de la ciutadania sobre la destrucció del territori i la construcció urbanística generalitzada a tota l'illa de Mallorca. També, en aquest mateix any, concretament el mes de maig, se celebrava el primer Congrés del nou partit polític «Els Verds de Mallorca» del qual vaig ser cofundadora, així com «Els Verds de les Illes Balears» amb l'objectiu d'estendre el partit a totes les illes. A Eivissa se constitueixen com a «Verds d'Eivissa» en el 1993, i a les eleccions de la CCAA de l'any 1995 surt elegit el primer diputat d'Els Verds d'Eivissa en el Parlament de les Illes Balears, en Josep Ramon Balanzat.

Els Verds de Mallorca sorgirem des de la necessitat de respondre a la cruïlla d'un creixement econòmic sense límits basat en una sobreexplotació dels recursos naturals, sense tenir en compte els límits biofísics del planeta i sense processos de democràcia real, justa i participativa de la ciutadania, ans al contrari un model que crea desigualtats socials cada vegada més grans entre rics i pobres, pobles del sud i del nord; i alhora fer

propostes cap a un nou paradigma basat en una economia on la centralitat siguin les persones i el planeta, on la sostenibilitat, la justícia social i l'aprofundiment democràtic siguin els eixos.

El nucli inicial que vàrem engegar els Verds de Mallorca érem activistes dels moviments ecologista, social, pacifista, antimilitarista i de cooperació amb països del sud. La gran majoria formàvem part de «l'Assemblea per la Pau i Desarmament» nascuda després de la campanya No a l'OTAN, engegant una campanya capdavantera a nivell de l'estat espanyol «Campanya contra la desnuclearització de la badia de Palma» davant la vinguda constant de portaavions d'EUA de propulsió nuclear i amb armament nuclear al port de Palma.

Per nosaltres era important que l'ecologisme polític participés també en la política institucional per posar aquests temes a l'agenda política, la crisi ecològica global i la mundialització econòmica són qüestions que sols es poden abordar des de l'aprofundiment democràtic i l'equitat entre les diverses regions del planeta i entre les generacions presents i futures.

En aquells moments la crisi ecològica global no es podia negar, la Conferència sobre Medi Ambient i Desenvolupament celebrada a Estocolm en 1972, la publicació del primer informe del Club de Roma sobre els límits del creixement o la crisi del petroli del 1973 ho deixaven molt clar. En el 1988 l'ONU creava l'IPCC amb un grup de 3.000 científics per analitzar l'evolució del canvi climàtic amb el repte de retallar les emissions en un 30% l'any 2020, i un 80% l'any 2050. L'exemple que millor il·lustrava la crisi ecològica global, ja en aquells anys, era, sens dubte, el canvi climàtic provocat per la combustió massiva i creixent dels combustibles fòssils acumulats durant milions d'anys a l'escorça terrestre. La resposta oficial i de la gran majoria de polítics al problema climàtic era negar l'evidència, renunciant a aplicar el principi de precaució segons el qual davant fets incerts s'han de prendre mesures per evitar afectes irreversibles, per tant el debat polític institucional quasi era inexistent.

La situació de les Illes Balears en relació a la crisi ecològica global era un exemple claríssim per entendre que el nostre nivell de consum de recursos no es podia generalitzar a tota la humanitat ni a les generacions futures, i, per tant, dins la nostra responsabilitat havíem d'anar cap un canvi ecosocial, seguint amb l'exemple del canvi climàtic, les emissions de CO₂ (diòxid de carboni) principal gas causant del canvi climàtic eren de mitjana de 8 tones/any per persona, front una mitjana mundial de 4 tones/any/persona, i just això fa necessari redreçar aquesta situació.

Pels Verds de Mallorca estava molt clar que la insostenibilitat del nostre model era el creixement urbanístic i turístic. No tenia sentit parlar de sostenibilitat si teníem noves urbanitzacions cada any i se celebrava com un gran èxit el nou rècord en el nombre de turistes. Aquest creixement insostenible repercuteix sobre les diferents polítiques sectorials que tenen incidència sobre la crisi ecològica global, sigui energia, aigua, residus, transport.

En la dècada dels anys noranta, el debat social i polític sobre el creixement urbanístic i turístic va estar molt present a la societat illenca. La construcció urbanística continuava imparable, malgrat l'aprovació de la LEN que tot i haver contribuït de forma notable a la preservació de les àrees naturals –a pesar de nombroses infraccions, manca de vigilància i de desenvolupament- continuaven les amenaces sobretot de parcel·lacions urbanístiques o altres activitats econòmiques com a pedreres dins zones protegides per la LEN.

L'augment de l'arribada de turistes a l'illa es donava en un ritme molt ràpid de creixement d'any en any, en el 1999 arribaven a les illes quasi 10 milions de turistes, i el nombre de places turístiques aprovades pel govern era de 350.000, sense tenir en compte l'oferta il·legal. Un creixement brutal que suposava una pressió enorme sobre els recursos naturals, com l'aigua i el territori, un increment en la generació de residus i en les necessitats energètiques, provocant una minva en la qualitat de vida dels ciutadans illencs.

L'any 1995, l'aeroport de Son Sant Joan a Mallorca superava els 15 milions de passatgers. La porta d'entrada més important a l'illa permetia una allau de turistes que, en lloc de gestionar-se per evitar un creixement il·limitat en conseqüències greus sobre els recursos de l'illa i els seus habitants, el Govern Espanyol governat pel PSOE i dins el marc del Pla d'Infraestructures Estatals, en el 1997 fa una remodelació i ampliació de l'aeroport que permet augmentar l'arribada de 29 milions de passatgers a l'any. L'aeroport de Son Sant Joan es converteix en el tercer més important d'Espanya per volum de passatgers i alhora el més rendible de tot l'estat. Així la situació s'agreuja molt més i sense cap possibilitat de cogestió aeroportuària per part del Govern de les Illes Balears.

Així els debats i les mobilitzacions es produïen per actuacions del Govern de les IB o del Consell de Mallorca que eren el resultat de polítiques de creixement il·limitat a nivell turístic i urbanístic, i, per tant, d'un model depredador dels recursos naturals i que, a més,

generava problemes socials, com la gran precarietat laboral que de mica en mica es tornava més intensa especialment en les feines lligades a l'hoteleria, l'abandonament escolar més elevat de tot l'Estat espanyol, etc.

Una conseqüència provocada per aquest creixement era com gestionar l'increment de residus sòlids urbans (els quals eren els més elevats de tot l'estat espanyol per persona i dia). El Consell de Mallorca va proposar la construcció de la incineradora a Son Reus despertant-se una forta mobilització social i política envers aquesta proposta. Després de quinze anys d'un fort debat polític i social, així com a moltes mobilitzacions ecologistes i socials envers aquesta proposta insostenible a nivell ecològic, social i econòmic de «cremar materials (mal anomenats residus)» va acabar amb la construcció de la incineradora de Son Reus el 1996 com a única forma de gestió dels residus sòlids urbans, lapidant l'oportunitat d'incentivar una activitat econòmica basada en la reducció, reciclatge i reutilització dels materials rebutjats o «residus urbans».

Una altra gran mobilització social i ambiental d'aquesta dècada, i especialment a la zona del migjorn i llevant de Mallorca, va ser el rebuig al Pla de Carreteres del Govern del PP aprovat el 1998, totalment relacionat amb les polítiques de creixement turístic i d'un urbanisme dispers pel territori, així com la centralització de la gran majoria de serveis pels ciutadans a Palma. Les Illes tenien l'índex de motorització més alt d'Europa i un dels més elevats del món. El nombre de cotxes per habitant a les IB era el més elevat de l'estat espanyol – 850 cotxes per 1000 habitants enfront dels 425 cotxes de mitjana estatal-i les emissions de gasos d'efecte hivernacle d'aquest transport terrestre eren d'un 42%. Aquell Pla de Carreteres va suposar fer del model de mobilitat un eix clau d'aquest desenvolupament destructor del territori i generador d'emissions de gasos d'efecte hivernacle, deixant el transport públic (tren o autobús) a un plànol quasi inexistent, tot i que les competències en matèria de gestió i control dels ferrocarrils de Mallorca havien estat transferides al Govern de les Illes Balears l'any 1994. Una política de transport basada en grans infraestructures viàries i la dependència del cotxe privat.

Un any abans de l'aprovació del Pla de Carreteres, entitats ecologistes, socials i alguns partits polítics com Els Verds, i sobretot ciutadans dels pobles afectats per l'autopista (Llucmajor, Campos, Felanitx i Manacor) vàrem organitzar la Plataforma contra l'autopista de Migjorn-Llevant amb un suport molt ample de la població i moltes mobilitzacions per evitar-la.

El Pla de Carreteres del 1998 suposava més de 700 hectàrees de territori, zones agrícoles i naturals, amenaçades per la política d'autopistes del govern. El finançament

d'aquest Pla estava avalat pel Conveni de Carreteres que va signar el Govern Espanyol i el Govern Balear el mateix any 1998 fins al 2005, i suposava la construcció de grans infraestructures viàries, especialment autopistes com la del Llevant (Llucmajor, Porreres, Campos, Felanitx i Manacor), la del Nord (Inca, Sa Pobla, Alcúdia), la de Ponent (de Palma Nova fins a Peguera) i la de la UIB, les variants d'Algaida, Felanitx, Muro, Sencelles, Llubí, Santa Margalida, Bunyola i Cas Concos, el desdoblament del segon cinturó de Palma, el segon cinturó de Palma-Nord i la prolongació de l'autopista central Palma a Inca, dels 53.000 milions de pessetes que es destinarien a Mallorca, 49.000 eren per fer autopistes i autovies. Les entitats ecologistes i plataformes demanaven una política de transport col·lectiu públic (bus i tren), descentralització dels equipaments i serveis i millora de les carreteres actuals.

El debat sobre el canvi climàtic era pràcticament inexistent en el debat polític, i sols l'ecologisme tractava com un aspecte clau la reducció d'emissions en el debat energètic i de creixement econòmic il·limitat, ans al contrari les emissions de gasos d'efecte hivernacle continuaven creixent a les Illes Balears a un ritme vertiginós. Si sumem les emissions pel transport terrestre (cotxe privat) i les emissions dels avions (a les Illes Balears, el trànsit aeri és el consumidor més gran d'energia no elèctrica) al consum elèctric, les Illes Balears des del 1997 se situen per sobre del líndar de l'establert pel Protocol de Kyoto. En el 1989 es necessitaven 3,7 vegades la superfície de les illes totalment arbrades per assumir les emissions efectuades, i en el 1999 ja calien 5,3 vegades aquesta superfície.

Érem la comunitat amb més consum elèctric per habitant, essent les principals activitats econòmiques, la construcció i el turisme, que s'enduen igualment bona part del consum elèctric. Exemples com la fàbrica de ciment de Lloseta que consumien un 4%, i l'aeroport un 7% del total de l'energia consumida a Mallorca. La dependència de les importacions de carbó, gas i petroli era molt forta i quasi no s'utilitzava cap recurs propi per a l'obtenció d'energia.

La producció energètica per a l'illa de Mallorca estava configurada per la Central Tèrmica d'Es Murterar, Sant Joan de Déu i Son Molines en combustió de combustibles fòssils i una gran emissió de CO₂. No hi havia cap planificació energètica ni cap proposta per modificar aquesta situació, ans al contrari, GESA l'empresa que gestionava el sistema elèctric va fer la proposta (sense cap document tècnic) de dur endavant la construcció d'una Central Tèrmica i un Port per la descàrrega dels carburants a la finca de S'Estalella situada a la marina de Llucmajor a un dels espais més emblemàtics i conservats d'aquella

zona. La resposta de la ciutadania de Lluçmajor i de Mallorca va ser d'un fort rebuig en aquesta proposta havent-hi un fort debat polític i social sobretot al poble de Lluçmajor culminant en una manifestació el juny del 1990 on varen assistir més de 3000 persones.

Mentre la ciutadania es mobilitzava per defensar espais concrets, demanar l'aturada de més urbanitzacions a sòl rústic o evitar fer autopistes, el Govern del PP intentava fer campanya publicitària. El 1987 les havien de presentar amb el document de les Directrius d'Ordenació del Territori (DOT) que, conjuntament amb els Plans Territorials Parcials, els Plans Sectorials (pla hidrològic, pla de carreteres, pla energètic, pla de pedreres), i els Plans del Medi Natural havien de constituir la columna vertebral de la planificació territorial.

Tots els partits, des del PSOE fins al PSM, EU i Verds ho consideren un document de bones intencions però poca concreció, continuistes i contradictòries respecte a tots els plans sectorials aprovats abans de les DOT, Pla de residus (només preveu la incineració), els de Ports Esportius, el de l'Oferta Turística (permet doblar l'oferta actual), o el Pla de Pedreres (promou noves pedreres dins ANEI), no suposen una solució als problemes reals de l'ordenació del territori perquè no fixen cap límit en el creixement.

I amb tots aquests debats i mobilitzacions arribem a les eleccions del 1999 al Parlament de les Illes Balears de la V legislatura, a les quals es presenten Els Verds d'Eivissa, i Els Verds de Mallorca en coalició amb Esquerra Unida essent elegit un diputat d'Els Verds d'Eivissa (Joan Buades) i una diputada d'Els Verds de Mallorca, jo mateixa. Es configura el primer pacte de progrés en la història de la democràcia de les Illes Balears per conformar un govern d'esquerres, ecologista i nacionalista amb la participació de diputats i diputades de forces polítiques diverses, però amb l'objectiu de fer polítiques que responguin als reptes en els quals m'he referit: ordenació del territori posant límits al creixement turístic i urbanístic, dur endavant polítiques planificades i concretes sobre mobilitat, energia, habitatge i tota el vessant educatiu, de salut i de millora social. Els reptes eren grans però engrescadors, els debats i acords entre la diversitat política eren complexes i difícils, però eren conscients de l'oportunitat històrica que tot allò suposava.

Els Verds per primera vegada entren a formar part del Govern de les Illes Balears i jo mateixa vaig ser la Consellera de Medi Ambient després d'un procés de primàries dins el partit. Els reptes i la responsabilitat esdevé immensa, però alhora és una oportunitat única per intentar fer actuacions pel bé comú i la sostenibilitat social, econòmica i ecològica per a la ciutadania de les Illes des d'un espai de govern.

Érem conscients de les enormes dificultats que ens trobaríem, teníem clar el diagnòstic ambiental del qual partíem i teníem ganes d'intentar-ho de la millor manera possible i amb un equip de persones, moltes d'elles independents però amb ganes de canviar les coses, molt preparades i engrescades per millorar el present i futur d'aquestes illes de forma clara i participativa.

Érem conscients que les qüestions ambientals encara es consideraven un «cert impediment» per poder realitzar segons quines actuacions, o eren qüestions menors a tractar a nivell polític. Es tractava de fer polítiques transversals on les qüestions ambientals fossin claus en totes les polítiques socials i econòmiques a dur a terme.

Partíem d'una manca de planificació envers alguns àmbits ambientals claus així com una manca de normativa legislativa ambiental pròpia de les Illes Balears, s'havia donat l'esquena a la gran quantitat de normativa europea i també de l'estat espanyol sobre protecció de la biodiversitat i dels recursos naturals que s'havia generat aquests darrers anys, les quals no havien tingut una adaptació adequada a la realitat de les nostres illes per manca de voluntat política.

Era necessari establir polítiques a curt, mitjà i llarg termini per permetre poder dur endavant polítiques amb objectius concrets més enllà dels quatre anys de legislatura. Aturar el creixement turístic i urbanístic era el tema clau fent-ho des de tots els àmbits amb la prioritat de preservar el bé comú, en lloc d'únicament el benefici privat dels sectors econòmics.

Per exemple, a tot el sòl rústic de Mallorca es produeix un procés de construcció de segones residències que també afecta a les zones protegides per la Llei d'Espais Naturals (LEN) i aquesta llei és insuficient per respondre a les noves amenaces que afecten molts d'espais naturals, sigui la parcel·lació i edificació, ja que la llei permet que parcel·les de 3 hectàrees (ARIP) o 20 hectàrees (ANEI) es puguin segregar i edificar produint-se una degradació d'aquests espais naturals: noves edificacions, obertura de camins, instal·lació d'esteses elèctriques, tancaments de finques de gran impacte paisatgístic i impactes ecològics com abocaments, tals d'arbres, etc.

La LEN és una llei de restriccions urbanístiques, i les seves figures de protecció no inclouen cap directriu de gestió ambiental i no són homologables a vertaderes figures de conservació de l'entorn.

Al llarg dels quatre anys de legislatura es va intentar dur endavant un seguit de normes legislatives de caràcter ambiental, tot i la feina feta poques es varen aprovar a causa de les discrepàncies polítiques amb els socis de pacte i les pressions d'UM:

- Avantprojecte de la Llei de Ports de la CAIB

- Avantprojecte de la Llei d'Avaluació d'Impacte Ambiental que suposava la transposició de la Directiva Europea per fer les avaluacions d'impacte ambiental a tots els projectes i programes que s'han de dur a terme a la comunitat autònoma.

- Avantprojecte de la Llei de Residus i Sòls Contaminats de les Illes Balears. No es va aprovar per discrepàncies amb la incineració com a sistema de gestió dels residus.

- Avantprojecte de la Llei Balear de Conservació de la Biodiversitat (una de les poques CCAA sense llei pròpia de desenvolupament de la llei estatal 4/89 i adaptada a la normativa comunitària i convenis internacionals més rellevants respecte a la protecció de la biodiversitat).

Inicialment, fou paralitzada a causa de la controvèrsia generada damunt el model territorial. A l'octubre del 2022 fou aprovada pel Consell de Govern i va anar a fase parlamentària, però no es va aprovar.

Era una llei que tractava d'adequar la normativa balear a la normativa comunitària, així com posar la nostra política d'espais naturals i protecció d'espècies a l'alçada del que requereixen els convenis internacionals sobre la qüestió. A més constituïa, en el nostre parer, un instrument excel·lent per superar la contraposició entre el dret a la propietat i l'objectiu de conservació de la naturalesa. La llei creava instruments nous (acords de custòdia, acords voluntaris) que feien dels pagesos i propietaris els principals còmplices i els beneficiaris de l'interès comú per preservar l'entorn.

La transparència i la participació va ser un altre eix bàsic i una constant en les polítiques a la Conselleria de Medi Ambient incorporant eines de participació ciutadana, sensibilització i voluntariat que perseguïen reavaluar els objectius de conservació i la protecció, i mitjançant un major coneixement i sensibilització envers la necessitat de preservar els recursos naturals.

La informació i la participació de tots els implicats en la declaració dels espais naturals va ser un segell que va identificar la nostra tasca, així com obrir a tots els implicats en la gestió i presa de decisions, a pesar de les duríssimes crítiques i mobilitzacions en contra d'un sector dels propietaris amb interessos particulars, o amb una campanya de desinformació i tergiversació envers el significat de la protecció del territori.

La creació del Fòrum de l'Aigua de les Illes Balears amb la participació de tots els agents implicats en la gestió del cicle de l'aigua i corresponsabilitzant a totes les parts.

Les eines de participació i debat de tots els agents implicats també es va utilitzar en el treball d'ordenació portuària i del litoral, en alguns casos.

L'èmfasi amb l'educació i conscienciació també en va ser una prioritat, i des de tots els àmbits de competència de la conselleria de medi ambient vàrem treballar en aquest àmbit, sempre adreçat no sols als infants i joves, sinó també a tota la ciutadania.

En el tema d'aigua es va engegar un programa educatiu molt interessant «Cada gota compta» facilitant una eina que indueixi a un ús adequat de l'aigua.

La incorporació de la DG d'Educació Ambiental demostrava l'èmfasi a treballar per difondre la cultura ambiental i promoure la reflexió sobre la sostenibilitat a nivell de tota la societat. Es va crear el Fòrum d' Educació Ambiental de les Illes Balears, que tenia com objectiu principal formular una Estratègia Balear d'Educació Ambiental per detectar necessitats i plantejar propostes necessàries per fer de l'educació ambiental una eina de transformació social.

També es va elaborar una Guia de Bones Pràctiques Ambientals adreçada a tots els treballadors i treballadores de la Conselleria de Medi Ambient per tal d'implicar-los en aquesta tasca compartida. Manual que contemplava una sèrie de recomanacions i suggeriments que pretenien impulsar millores ambientals a la mateixa administració per ser un exemple de bones pràctiques, projecte pilot per a ser exportat a la resta d'administracions públiques.

Així les coses vàrem engegar una tasca de protecció d'espais naturals que va suposar una millora molt significativa respecte a la protecció i la conservació dels ecosistemes, tot i les campanyes en contra d'aquestes polítiques d'una part de la ciutadania i d'uns partits polítics que utilitzaven la desinformació i la crispació pels seus interessos partidistes.

El 1999, les Illes Balears tenien sis espais naturals declarats fins aleshores (S' Albufera de Mallorca, S' Albufera des Grau a Menorca, Mondragó, l'illa de sa Dragonera i el Parc Nacional de l'arxipèlag de Cabrera) que suposaven una superfície protegida terrestre d'unes 8000 hectàrees, o sigui un 1'67% del territori de les Illes. Aquest nivell de protecció quedava molt per davall de les exigències europees, ja que la Directriva de la Unió Europea que crea la Xarxa Natura 2000 establí la necessitat que les regions europees tenguessin protegit un mínim del 15% del territori el 1998.

El percentatge del territori protegit sobre la superfície de les Illes Balears ens situava en el 14^è lloc en una classificació feta entre les diferents comunitats autònomes; però agafant el paràmetre del territori protegit en relació a la població, érem la darrera comunitat (per habitant sols teníem un 0,005 hectàrees protegides per habitant).

Pel que fa a les figures de protecció de la Unió Europea (zones LIC de protecció de llocs comunitaris i ZEPA llocs d'especial protecció de les aus) la situació en el 1999 era molt preocupant respecte al compliment de la Directiva d'Habitats perquè sols un 4% del territori estava declarat LIC o ZEPA, un percentatge del tot insuficient segons les directrius europees. En el 2001 ja havíem augmentat fins a un 20% les zones LIC i ZEPA, la qual cosa va situar les Illes Balears amb una de les comunitats amb millor compliment de la Directiva.

Al llarg de la legislatura es va consolidar la política de preservació dels espais naturals com un eix bàsic en la protecció del territori, així com de la revalorització del nostre patrimoni natural com un recurs bàsic a protegir, harmonitzant l'acció humana amb la preservació natural, i en l'increment de la participació de tots els col·lectius implicats i des d'una òptica de responsabilitat compartida en la protecció de la biodiversitat.

També es va aprovar el Decret en el 2001, de delimitació i protecció dels Alzinars de les IB seguint el desenvolupament de la Llei d'Espais Naturals (LEN). La superfície total d'alzinar protegit va assolir 22.251 ha a les Illes.

Es va realitzar una proposta de Decret de Zones Humides de les Illes Balears que va anar a exposició pública, però finalment no es va aprovar.

En dos anys vàrem multiplicar per tres la superfície terrestre protegida passant d'un 1,9% a quasi un 6%. Vàrem passar de tenir 8.000 hectàrees d'espais naturals protegits a tenir-ne 27.000 que suposaven més d'un 5% del territori, a més d'introduir àrees marines i illots als espais protegits.

Anàrem més enllà de l'augment de superfície, i els nous espais declarats suposaven la introducció a la nostra comunitat d'una nova concepció de l'espai natural fent compatible la seva preservació amb la reactivació d'una activitat econòmica reorientada cap als productes de qualitat i el turisme ecològic, un espai on també calia protegir la qualitat de vida dels residents i el nostre patrimoni cultural.

Utilitzant la Llei Estatal 4/1989 de Conservació de la Biodiversitat, fauna i flora vàrem declarar els següents espais protegits sota la figura de parc natural:

- Península de Llevant i les reserves naturals de cap Farrutx i cap des Freu a Mallorca (declaració el 09/nov/2001) quedant protegides 16.499 ha terrestres i 5.275 ha marines amb un total de 25.509 hectàrees.
- Ses Salines d'Eivissa i Formentera. El 12 de desembre del 2001 el Parlament de les Illes Balears va aprovar la Llei de protecció ambiental de ses Salines d'Eivissa i Formentera, que declara parc natural aquesta zona i preveu l'establiment d'una zona de protecció. En total estan protegides 1.825 ha terrestres i 14.988 ha marines.
- El parc natural de Cala d'Hort, Cap Llentrisca i Sa Talaia a Eivissa s'aprovava el 15/02/2002 el decret de creació de parc natural. La situació de perill de deteriorament que suposaven determinades actuacions urbanístiques de gran envergadura, entre d'altres el camps de golf de Cala d'Hort, així com la dinàmica d'urbanització dispersa indiscriminada sobre una zona d'extraordinaris valors ambientals i culturals, va motivar l'Ordre de protecció de Cala d'Hort i la iniciació del PORN que finalment es va aprovar en el juny del 2001. En total es protegeixen 3.000 ha (2.443 terrestres i 564 marines).
- La Reserva natural de S'Albufereta es va aprovar per Consell de Govern el 19/oct/2001. L'extensió de la reserva natural és de 211,42 ha.
- Monument natural de Ses Fonts Ufanes, aprovat el Decret el 31 d'agost del 2001 per conservar el fenomen hidrogeològic notòriament més singular de l'illa. La superfície protegida és de 50 ha.
- Monument natural dels Torrents de Pareis, del Gorg Blau i de Lluc aprovat el maig del 2003 amb una superfície de 445,85 hectàrees protegides.
- Modificació del decret de declaració de parc natural de S'Albufera per millorar la seva àrea de protecció, especialment la protecció dels valors naturals de la zona de Son Bosc, i evitar també la construcció d'un camp de golf en aquest indret. Es va aprovar el decret el 16 de maig del 2003.

I varen quedar pendents d'aprovació i amb les tasques de diagnosi, cartografia realitzades, la declaració de Monument Natural dels barrancs de Santa Anna, l'Algendar i Trebalúger a Menorca, i la proposta de declaració de parc natural de la serra de Tramuntana.

A més de la protecció dels espais naturals, un dels objectius prioritaris era millorar la gestió dels espais naturals protegits amb recursos econòmics i recursos humans suficients, i així ho vàrem intentar creant la figura de director/a de parc natural, tècnics de conservació, etc. i especialment es va crear l'escala d'Agents de Medi Ambient amb

l'objectiu de disposar d'un grup d'agents especialitzats en la vigilància i la inspecció en qualsevol àmbit ambiental, a més d'incrementar-ne el nombre de places.

I sobretot volfem incentivar la participació de tots els implicats en la conservació i la seva gestió perquè era la possibilitat de conscienciar i conèixer l'objectiu de la necessitat de protecció dels espais naturals; així es va incrementar de forma molt significativa la participació de la societat en la gestió dels espais naturals protegits a les juntes rectores dels parcs obrint-se a la representació sindical, als caçadors i pescadors, mentre que s'ha augmentat la representació dels propietaris.

Els ajuts als propietaris per fer compatibles la conservació amb activitats agrícoles, ramaderes i turístiques fetes amb criteris de sostenibilitat, eren necessàries i es varen fer convocatòries d'ajudes basats en aquests criteris.

La política de Ports i litoral va ser molt important per intentar millorar la gestió del litoral i preservar el domini públic d'aquesta zona on existien molts d'interessos econòmics envers la seva ocupació, i, per tant, concessió, fossin Ports de competències autonòmiques o el litoral illenc amb terrasses, gandules, etc. Es partia d'una situació complexa amb interessos econòmics molt importants i una manca de planificació i gestió clara i adequada a la preservació del domini públic pel gaudi de tota la ciutadania. Es varen implementar novetats ben importants com la redacció de plans d'ordenació portuària (Sóller, Fornells, Andratx, Porto Colom, Sant Antoni) i la publicació d'un decret que, per primera vegada, regulava la concessió d'amarraments als ports esportius. El cas del Port d'Andratx va ser un exemple de l'intent de canviar el model de concessions portuàries.

Un altre recurs clau que ens pertocava gestionar era l'aigua. La situació en el 1999 era de manca de planificació a mitjà i llarg termini d'un recurs escàs a les nostres illes, i amb polítiques únicament basades en macro actuacions i construcció d'infraestructures puntuals per augmentar la quantitat d'aigua per donar servei a un creixement il·limitat turístic i urbanístic amb un consum molt elevat d'aquest recurs.

El transvasament d'aigua a Mallorca des de l'Ebre amb vaixell, anomenada «operació barco» havia estat una gesta molt cara a nivell econòmic i ambiental decidida entre govern estatal i balear, i els Ajuntaments de Palma i Calvià que va durar uns anys fins a la construcció de la dessaladora de Palma el 1998. Partíem d'unes polítiques de dècades d'actuacions sense tenir en compte el cicle hídric complet ni els seus valors ambientals i culturals, i amb polítiques basades únicament en les infraestructures i polítiques d'oferta.

Nosaltres plantejàvem un canvi de paradigma cap a una nova cultura de l'aigua. La gestió dels recursos hídrics no es podia basar exclusivament en la construcció d'infraestructures, sinó en la prioritat de la gestió de la demanda, l'ús eficient de l'aigua preservant el cicle de l'aigua, la planificació a mitjà i llarg termini mitjançant un Pla hidrològic de les Illes Balears basat en l'estalvi, la racionalització i la reutilització de les aigües depurades. La prevenció i estalvi d'aigua era un tema clau, fent campanyes d'estalvi per conscienciar a la ciutadania i als turistes que ens visiten de la necessitat de preservar aquest recurs escàs.

Havíem d'intentar que tots els agents responsables de la gestió i bon ús de l'aigua poguessin entendre aquests valors i incorporar-los a la captació, producció, distribució, ús, depuració i reutilització dels recursos hídrics per avançar en la preservació i recuperació dels aqüífers.

Incentivar els comptadors individuals i les tarifes progressives per bonificar a qui fa un bon ús de l'aigua. També actuar sobre les fuites de les xarxes d'aigua dels pobles i ciutats de les illes i augmentar les inversions amb la depuració terciària per dur a terme una adequada reutilització de les aigües depurades.

Totes aquestes actuacions requerien la coordinació amb la resta de conselleries, amb els Consells Insulars i els Ajuntaments, i així ho vàrem intentar, tot i les grans dificultats per prioritzar aquestes qüestions per sobre una política basada a demandar més infraestructures hídriques. Una acció amb aquesta línia va ser la creació del Fòrum de l'Aigua a les Illes Balears com a lloc de trobada i debat sobre la problemàtica de l'aigua amb la participació de tots els sectors implicats (abastiment públic, sector turístic, sector agrícola i agents socials) per fer una anàlisi de la situació i discutir les solucions que es puguin plantejar com a societat.

També era imprescindible un major control del domini públic hidràulic així com a millorar el control i seguiment del gran nombre de pous, molts d'ells funcionant de forma il·legal. Tot això en uns anys de profunda sequera que ens va tocar gestionar amb el primer decret de sequera realitzat des de l'administració hídrica, i alhora amb una pressió altíssima per part del Ministerio de Medio Ambiente amb el ministre Matas al capdavant (anterior president de les Illes Balears de la legislatura 1995-1999) que ens «regava» de dessaladores les illes per desgastar les polítiques de gestió de l'aigua basades en aquest nou paradigma i el debat sobre la gran despesa energètica de la dessalació, i evitant augmentar les necessitats requerides pel Govern sobre la millora d'inversió en depuració (dessaladores modulars de Sant Joan de Déu, de la dessaladora modular de Camp de Mar (Andratx), de la IDAM de Son Ferrer, d'Eivissa ciutat, de Sant Antoni de Portmany i de Formentera.

En el 2001 vàrem aprovar el Pla Hidrològic de les Illes Balears, un instrument amb l'objectiu d'avançar en una política sostenible de l'aigua, amb previsions d'inversions en gestió de la demanda, potenciar la depuració terciària i impulsar la seva reutilització.

Al llarg de tota la legislatura vàrem fer una feina intensa i continuada cap en aquesta nova cultura de l'aigua amb una gestió integral de l'aigua.

Un altre punt molt calent i molt preocupant que ens tocava gestionar era la política de residus de les illes balears.

Partíem d'una situació molt complexa i amb els mateixos plantejaments de la política hídrica, és a dir una política de gestió dels residus basada en grans infraestructures per eliminar la gran quantitat de residus generats per l'elevat creixement urbanístic i turístic. Partíem d'una política de manca de planificació i de gestió a mitjà i llarg termini dels residus, on molts residus acabaven en abocaments il·legals generant greus problemes de contaminació del sòl i dels aqüífers. I també, d'una manca de conscienciació respecte a la necessitat de fer de la reducció, el reciclatge i la reutilització les polítiques adequades per gestionar els residus.

A Mallorca s'havia apostat per la construcció de la Incineradora de Son Reus com a única fórmula de gestió dels residus sòlids urbans. Una incineradora molt criticada per l'ecologisme per considerar-la la pitjor opció per diverses raons, per una part dificultava les polítiques de reducció, reciclatge i la reutilització dels residus/materials que podien continuar el seu cicle de vida i es «cremaven» dificultant un nou sector econòmic basat en aquests aspectes. Per altra banda, la incineració provocava contaminació ambiental per dioxines essent molt perjudicials per a la salut de les persones, animals i plantes. A més, la combustió dels residus els reduïa a la meitat convertint-los en cendres i escòries catalogades, en alguns casos, com a residus perillosos afegint problema del seu tractament o emmagatzemat.

Aquesta situació suposava un gran repte per a nosaltres Els Verds, que estàvem totalment en contra de la Incineradora i teníem el repte d'activar una altra forma de gestionar els residus per fer-la totalment innecessària, un repte molt complex que sabíem no podia esser immediat però sí a mitjà termini, i aquest era el nostre objectiu amb el qual vàrem fer feina al llarg de tota la legislatura.

Partíem d'una situació difícil amb una mitjana en producció de residus fins a 693 Kg per persona i any (mentre que la mitjana espanyola és de 459 Kg per persona i any).

Respecte als residus tot estava per fer, a més de la gestió dels residus urbans hi havia els enderrocs (800 o 900 mil tones de producció) els fangs de les depuradores, els residus perillosos, etc.

Es va treballar conjuntament amb els Consells Insulars en la planificació i gestió dels residus perquè ben aviat en tindrien les competències.

El 2001 es va aprovar el Pla de Residus Sòlids i Urbans d'Eivissa i Formentera i el Pla de Residus Sòlids Urbans de Mallorca es va aprovar el 2000, tot i que la seva gestió es va delegar al Consell de Mallorca. Els objectius es basaven en la reducció i prevenció en la generació de residus, en la recollida selectiva de totes les fraccions de residus per fer-ne un ús adequat, i sistemes de gestió per fer possible el reciclatge i la reutilització ambientalment adequada.

En el Pla de Residus de Mallorca s'apostava de forma molt clara per la recollida selectiva plantejant assolir pel 2004 percentatges importants de recollida de matèria orgànica, 30% de paper, 41% de vidre, i 22% d'envasos.

Els objectius només s'han complert en el cas del paper i el cartró.

Des del Govern de les Illes Balears vàrem demanar ajudes econòmiques europees per poder dur endavant les infraestructures necessàries per revertir la política de gestió de residus de Mallorca basada en la incineració, i poder dur endavant les noves polítiques de selecció, reciclatge i reutilització. Així, es varen rebre ajudes econòmiques substancials per la construcció de la Planta de Selecció d'Envasos, la Planta de Metanització (extreu gas metà del fens orgànic creant biogàs que és aprofitable com a font d'energia), la Planta de Compostatge i el Dipòsit de seguretat per un període de 25 anys per les cendres tòxiques (residus perillosos) i escòries de la incineradora que, tot i tractar-se de residus perillosos estaven sense cap control ni seguiment a la zona de Son Reus, així com una planta de tractament de residus d'origen animal i sanitari.

El Consell de Mallorca i l'empresa concessionària dels residus TIRME vàrem anomenar aquestes noves infraestructures «Parc de Tecnologies Ambientals» (octubre del 2001).

També es va aprovar el Pla de Residus de Construcció i Demolició i Voluminosos fent un canvi radical sobre la gestió d'aquests tipus de residus. De l'abocament indiscriminat de feia dos anys es va passar a la selecció de bona part dels residus. La polèmica, les sancions i el cas de la pedrera de Can Set varen ser motiu molt mediàtic i de molta pressió cap a la conselleria de medi ambient en concret, i el govern de les Illes Balears, en general.

Es varen fer molts d'esforços per impulsar iniciatives de prevenció i educació tant des de l'Oficina de Reducció de Residus com mitjançant una important campanya mediàtica de conscienciació ciutadana. L'Oficina de Reducció de Residus va jugar un paper molt important amb un complet programa de recollida de piles usades i altres fraccions de residus, així com a projectes de recuperació de sòls contaminants.

Una millora en la xarxa de control i seguiment de la qualitat de l'aire.

La implantació de les Agendes 21 Local , en total hi ha 18 municipis adherits a la Carta d'Aalborg.

Vàrem iniciar un Pla de Deixalleries amb l'objectiu d'organitzar sistemes propis de gestió de residus, el qual preveia 38 deixalleries a Balears amb l'objectiu de complir les obligacions derivades de la normativa vigent i ampliar els serveis de recollida de residus perillosos

Els Verds preteníem influir en altres polítiques de govern, malgrat que no fossin de competència de la Conselleria de Medi Ambient, i així ho vàrem intentar en dos àmbits: la mobilitat i l'energia, afegint en aquestes qüestions el canvi climàtic com un eix bàsic.

Des de la Conselleria de Medi Ambient vàrem treballar perquè la política de mobilitat de les Illes Balears s'orientés cap a la sostenibilitat. Es pot ressenyar el Pla de Vials No motoritzats, un projecte d'una xarxa molt completa de vies segures per a bicicletes i altres transports no motoritzats, així com l'estudi sobre «Diagnòstic, objectius i estratègies de sostenibilitat del transport de les Illes Balears» una contribució per aquest canvi d'orientació de la mobilitat a les Illes Balears.

La proposta del Govern era l'elaboració i aprovació d'un Pla Director Sectorial de Transports de les IB, per dur-ho endavant es crea la Comissió de Coordinació del Transport, on participaren la Conselleria de Medi Ambient, la Conselleria d'Obres Públiques, Habitatge i Transport, la Conselleria de Turisme i representants dels Consells Insulars. El Pla finalment no es va aprovar.

Es va elaborar el Pla de Protecció contra el canvi climàtic de les Illes Balears amb l'objectiu de fer propostes concretes en resposta als compromisos mundials per frenar les emissions de gasos que contribueixen al canvi climàtic.

El 1992 es va celebrar la Cimera de la Terra a Ríó de Janeiro, a partir de la qual la major part de les regions del planeta es comprometeren a prendre les accions necessàries per aconseguir la sostenibilitat de les regions i sostenibilitat global. Fruit d'aquest compromís, el 2002 se celebra la continuació d'aquesta cimera a Johannesburg la Cimera de

Desenvolupament Sostenible, davant aquests fets nosaltres vàrem promoure un debat ciutadà sobre la sostenibilitat i les seves implicacions a les Illes Balears ,fent del Fòrum per a la sostenibilitat de les Illes Balears l'espai per aquest debat.

Aquest fòrum estava orientat i dirigit pel CASIB (Consell Assessor per a la Sostenibilitat de les Illes Balears) que està compost per trenta tres persones provinents de diferents àmbits, un dels principals objectius del fòrum és arribar a tota la ciutadania i per això es desenvolupen activitats dirigides a tota la societat sobre la sostenibilitat, model energètic i canvi climàtic, territori, transport i mobilitat. Seguretat humana, alimentària i ecològica i producció, treball i sostenibilitat.

Va acabar la legislatura el juny del 2003 i les eleccions autonòmiques va donar la majoria al pacte PP i UM, i totes aquelles polítiques iniciades o realitzades amb l'empenta de voler fer un món més just i ambientalment sostenible quedaven en l'oblit.

La valoració de la tasca d'Els Verds en el Govern, segons el meu parer, la valoro com a positiva perquè va suposar un punt d'inflexió en les prioritats polítiques a les Illes Balears, i vàrem intentar demostrar que era necessari dur endavant polítiques on medi ambient, societat i economia estiguessin totalment interrelacionades i per preparar-nos per un escenari com el que tenim en el dia d'avui, on per exemple el canvi climàtic ha passat a ser de ser un tema marginal fa vint anys, a ser un tema clau avui mateix; però soc molt conscient que moltes d'aquelles polítiques que vàrem intentar implementar no hi ha hagut una continuïtat, ans al contrari han desaparegut o són encara molt incipients.

El creixement urbanístic i turístic continua essent el motor econòmic de les Illes Balears, i el debat de la limitació del creixement, la diversificació econòmica i la necessitat de preservar els recursos naturals com eixos bàsics per a la vida en tots els seus vessants, és molt poc rigorós i amb poca voluntat política per dur-ho endavant.

III. Aspectes territorials i casuístiques concretes

Menorca Reserva de Biosfera

Marina Castillo Fuentesal

Becària Clara Hammerl de la Universitat de les Illes Balears

Menorca com a Reserva de Biosfera, característiques i particularitats pròpies

El concepte “reserva de biosfera” és utilitzat per a designar aquells territoris que, des de l’any 1971, han estat reconeguts de manera internacional pel programa *Man and the Biosphere* (MAB) de l’*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (UNESCO). Per tal de poder obtenir aquesta denominació, als territoris seleccionats s’ha d’executar una activitat humana compatible amb la conservació i la protecció dels recursos naturals i del patrimoni cultural ubicats a aquella zona i, amb la intenció de dur a terme aquesta tasca, el que es pretén és servir-se de la ciència per a desenvolupar unes relacions òptimes entre les persones i l’entorn en què viuen³.

En data de setembre de 2022, la UNESCO ja ha reconegut com a reserves de biosfera 738 indrets, dispersos entre 134 països arreu de món i 22 llocs transfronterers⁴.

L’esdeveniment clau que va servir com a germen per a iniciar el procés de conscienciació per reclamar Menorca com a Reserva de Biosfera es va produir durant els anys vuitanta, moment en què Guillem Orfila i Joan Rita —vinculats a l’Institut Menorquí d’Estudis (IME)— es manifestaren en contra de l’expansió urbanística que es podia produir a Menorca, tal com s’havia executat anteriorment a altres indrets costaners espanyols. La celebració, el 1989, del “Seminari sobre conservació i desenvolupament” incentivà els organismes públics a què abordessin un projecte amb la UNESCO amb la intenció de preservar el patrimoni menorquí, per la qual cosa, es podria afirmar que aquest seminari serví per a posar les bases del que posteriorment seria la futura Reserva de Biosfera.

En canvi, algunes decisions polítiques posteriors no concordaren amb la idea de protecció del territori menorquí i, després d’un període políticament convuls, durant el 1992 —moment en què Joan Huguet i Rotger era el president del Consell Insular de Menorca— es decidí continuar amb les pretensions de protecció mediambiental que s’havien defensat

---

³ Menorca Reserva de Biosfera, *Menorca Reserva*, 2022, [en línia], <<http://www.biosferamenorca.org/Contingut.aspx?IdPub=1563>>

⁴ UNESCO, *Man and the Biosphere (MAB) Programme*, 2021, [en línia], <<https://es.unesco.org/node/302852>>

als anys anteriors i es presentà l'informe a la UNESCO, aconseguint la declaració de la Reserva de Biosfera el 8 d'octubre de 1993.

El desig d'implantar la sostenibilitat a Menorca, conservar el patrimoni illenc i preservar-lo per a les generacions futures varen ser els motius principals per a impulsar el projecte Menorca Reserva de Biosfera, el qual depèn institucionalment del Consell Insular de Menorca. A partir d'aquell moment, l'illa balear s'introduí a la *World Network of Biosphere Reserves*, la *Red Española de Reservas de la Biosfera* (RERB) i la *World Network of Island and Coastal Biosphere Reserves*, a més de col·laborar intensament amb la Reserva de Biosfera de Lanzarote⁵.

La Reserva de Biosfera de Menorca, la qual se situa dins el Mediterrani occidental, pertany a la comunitat autònoma de les Illes Balears i està conformada per vuit municipis: Alaior, Ciutadella, Es Castell, Es Mercadal, Es Migjorn Gran, Ferreries, Maó i Sant Lluís. La UNESCO la va declarar el 8 d'octubre de 1993 a causa de la seva gran qualitat paisatgística i de la visible harmonia que s'havia aconseguit entre el seu desenvolupament econòmic⁶, el consum de recursos i la protecció del mateix patrimoni⁷. Des de 2008, és gestionada per l'Agència Menorca Reserva de Biosfera⁸, una organització especialitzada, sense personalitat jurídica pròpia i amb autonomia administrativa i econòmica que depèn del Consell Insular de Menorca. A la mateixa vegada, l'Agència està constituïda per diversos òrgans: la presidència —actualment a càrrec de Susana Mora Humbert—, la vicepresidència —en mans de Josep Juaneda Mercadal—, un Consell Rector —compost per la presidència, la vicepresidència, els consellers executius responsables dels departaments del Consell Insular, un batlle com a representant dels vuit ajuntaments de l'illa, la gerent, que a hores d'ara és Irene Estaún Clarisó, la qual també és la Directora Insular de Reserva de Biosfera, i la secretària—, la Junta de Batles, la gerència, el Consell Social i el Consell Científic.

---

⁵ Aquesta unió es produí perquè ambdues illes varen ser declarades Reserva de Biosfera de manera paral·lela i s'enfronten a unes problemàtiques similars, a causa de la seva condició insular. Lanzarote Reserva de Biosfera, *Lanzarote RB*, 2022, [en línia], <<https://lanzarotebiosfera.org/>>

⁶ Es faria referència a les empreses que posseeixen el segell sostenible Reserva de Biosfera. EFE, «Menorca acredita 13 empresas con el sello sostenible Reserva de la Biosfera», *Menorca*, 30 de juny de 2020, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2020/06/30/1628080/menorca-acredita-empresas-sello-sostenible-reserva-biosfera.html>>

⁷ J. M. Vidal, J. Rita, C. Marín (coords.), Els principis de la declaració. Menorca Reserva de la Biosfera. 1993, 1993, [en línia], <<http://www.ime.cat/Contingut.aspx?IdPub=9357>>

⁸ Aprobación definitiva de la constitución de la Agencia de la Reserva de Biosfera y de sus estatutos, *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, 152 (2008).

Primerament, la Reserva de Biosfera de Menorca estava composta per 71186 hectàrees, encara que el 19 de juny de 2019 aquesta xifra s'amplià, passant a 514485 hectàrees entre zones marines i terrestres. Com totes les reserves de biosfera, Menorca ha hagut de dividir les 514485 hectàrees actuals que componen el seu territori protegit en tres zones: la zona nucli —corresponent als espais naturals que presenten una gran diversitat biològica i que, per tal de conservar-los, dins ells només es permeten executar tasques de recerca i activitats que garanteixen la preservació dels seus ecosistemes— ocupa un 7% i està conformada pel Parc Natural de s'Albufera des Grau i per la Reserva Marina del Nord de l'illa; la zona d'esmoreïment —espais que són utilitzats tenint en compte la conservació dels seus recursos naturals i culturals— correspon a un 38% de territori i afecta les Àrees Naturals d'Especial Interès⁹, la Xarxa Natura 2000¹⁰ i els alzinars i els diversos indrets protegits pel Pla Territorial Insular i, finalment, la zona de transició —espais transformats on es desenvolupa l'activitat humana— composta per nuclis urbans, espais agrícoles, zones portuàries i la zona marítima externa que correspon al 55% de la reserva.

Cinc són els pilars fonamentals en què es basa el projecte vinculat a la Reserva de Biosfera de Menorca: es pretenen fomentar els valors culturals i naturals de l'illa com a un dels seus motors de creixement, respectant la seva conservació; s'aposta per una economia circular, verda i social; s'aspira a concebre Menorca en un indret d'aprenentatge, innovació i experimentació, sense perdre de vista la sostenibilitat; es procura impulsar una societat i una economia autosuficients quant a la utilització de recursos i energia i, per poder dur a terme totes aquestes labors, es treballa per a coordinar els diferents agents que intervenen a aquests aspectes —societat i àmbits públics, privats i econòmics—. Igualment, aquests propòsits són realitzables gràcies als diversos programes i projectes que s'efectuen tenint en compte els resultats aportats per les nombroses investigacions científiques en matèria de gestió del territori i mitjançant la sensibilització de la societat.

Amb la intenció de recopilar, estudiar científicament i difondre les dades i els resultats generats per la Reserva de Biosfera de Menorca es va constituir el 1996¹¹, dins l'Institut

---

⁹ Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears, Butlletí Oficial de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, 31 (1991).

¹⁰ Xarxa Natura a les Illes Balears, 2022, [en línia], <<http://xarxanatura.es/es/>>

¹¹ S. Marí Pons, *Proposta de creació de l'Observatori Socioambiental de Menorca (OBSAM)*, 1997, [en línia], <<https://www.obsam.cat/wp-content/uploads/2019/03/Document-creaci%C3%B3-OBSAM-1997.pdf>>

publicacions científiques i tots els números de la revista *ONA*, entre d'altres¹⁶, per tal d'apropar a la població tot el que implica la Reserva de Biosfera de Menorca.

A més, els nombrosos especialistes que participaren en la redacció del Pla d'Acció exposaren en ell els diversos objectius que es perseguirien fins al 2025; marcaren la relació d'aquest Pla amb els programes de les diferents institucions públiques balears i establiren els projectes que se seguirien en matèria de: conservació i ús sostenible del patrimoni natural, la biodiversitat i el paisatge, utilització eficient dels recursos, impuls de l'economia sostenible, coneixement i educació per al desenvolupament sostenible i control del límit de canvi acceptable. Els dos darrers apartats del Pla fan referència a les xarxes internacionals, nacionals i municipals que es vinculen amb aquest projecte i quines seran les eines que s'utilitzaran per avaluar si el Pla s'està duent a terme segons com s'havia establert¹⁷.

S'ha de ressaltar que, des que el 1993 es produí la declaració de la Reserva de Biosfera per la UNESCO, Menorca ha sofert molts de canvis i ha hagut d'enfrontar-se a situacions que posen en perill la sostenibilitat entre l'acció humana i el paisatge i patrimoni illenc. Per aquesta raó, el Pla d'Acció deixa palesa la intenció que s'estableixi una relació de coordinació amb els agents que intervenen en la gestió de la sostenibilitat illenca.

D'aquesta manera i en consonància amb els desset Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS)¹⁸, el Pla d'Acció desenvolupa d'una forma detallada i concisa els diversos objectius¹⁹, reptes, programes, organismes i xarxes que col·laboren per a procurar que la Reserva de Biosfera de Menorca funcioni adequadament a l'hora de protegir i perpetuar el patrimoni i els rics recursos dels quals disposa l'illa balear.

La Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera

La declaració de Menorca Reserva de Biosfera el 1993 no comportà la promulgació de cap text legal que fes referència a aquesta categoria. Aquesta situació, conjuntament amb

---

¹⁶ Menorca Reserva de Biosfera, *Documents*, 2022, [en línia], <<http://www.biosferamenorca.org/publicacions/llicitat.aspx?Tipo=DOC>>

¹⁷ Lavola, *Pla d'Acció de la Reserva de Biosfera de Menorca*, 2019, [en línia], <<http://www.biosferamenorca.org/documents/documents/3260doc2.pdf>>

¹⁸ Nacions Unides, *Objectius de Desenvolupament Sostenible*, 2022, [en línia], <<https://www.un.org/sustainabledevelopment/es/objetivos-de-desarrollo-sostenible/>>

¹⁹ Més específicament, els cinc pilars exposats a les línies anteriors es corresponen amb els objectius principals —desglossats a la mateixa vegada en objectius operatius i aquests en fites, accions i indicadors. Lavola, *Pla d'Acció... cit.*

la impossibilitat de poder abordar algunes qüestions relacionades amb la sostenibilitat dels recursos de l'illa provocaren que el Consell Insular de Menorca es decidís a presentar una Proposició de Llei quasi vint-i-vuit anys després de la declaració per part de la UNESCO.

El primer esborrany d'avantprojecte de Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera va ser publicat pel Consell Insular de Menorca el 25 de juny de 2021. Aquesta és la segona ocasió que el Consell de Menorca ha utilitzat la seva capacitat d'iniciativa legislativa —la qual és emparada per l'article 47.2 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears²⁰—, ja que aquesta havia estat usada el 2000 per aprovar la Llei del Camí de Cavalls de Menorca²¹.

Tal com s'ha indicat anteriorment, el que pretén el Consell Insular amb aquesta Llei és regular la situació de Menorca com a Reserva de Biosfera, ja que des de la seva declaració el 1993 no s'ha promulgat cap text legal que defensi la sostenibilitat com a eix principal per a desenvolupar l'illa²².

Al llarg de les 100 pàgines que componen l'esborrany d'avantprojecte de la Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera es remarca que Menorca, a pesar de ser l'única illa balear que és reserva de biosfera, no ha tingut un tractament especial ni ha implantat unes mesures pròpies per a preservar el seu patrimoni. De fet, només la Llei 8/2019, de 19 de febrer, de residus i sòls contaminats de les Illes Balears²³ i la Llei 10/2019, de 22 de febrer, de canvi climàtic i de transició energètica²⁴ fan mencions concretes i específiques a l'illa. A més, el que es pretén és dotar el Consell Insular de Menorca —institució encarregada de gestionar la reserva— de les competències necessàries en matèria de medi ambient i protecció dels espais naturals.

---

²⁰ Ley Orgánica 2/1983, de 25 de febrero, de Estatuto de Autonomía para las islas Baleares, Boletín Oficial del Estado, 51§ 6316 (1983).

²¹ Llei 13/2000 de 21 de desembre, del Camí de Cavalls de Menorca, Butlletí Oficial de les Illes Balears, 157 EXT (2000).

²² Consell Insular de Menorca, *Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera*, 2022, [en línia], <<http://www.biosferamenorca.org/documents/documents/7119doc1220220428031046.pdf>>

²³ Llei 8/2019, de 19 de febrer, de residus i sòls contaminats de les Illes Balears, Butlletí Oficial de les Illes Balears, 23§1520 (2019).

²⁴ Llei 10/2019, de 22 de febrer, de canvi climàtic i transició energètica, Butlletí Oficial de les Illes Balears, 27§1759 (2019).

La Proposició de Llei estava conformada per 89 articles, cinc disposicions addicionals, quatre transitòries, una derogatòria i tres disposicions finals²⁵. Alguns dels temes que es tracten al document són: augmentar la capacitat del Consell Insular de Menorca en matèries que intervenen en la Reserva de Biosfera; protegir el paisatge, la biodiversitat i el patrimoni illenc; preservar un model turístic que concordi amb el principi de sostenibilitat; procurar continuar amb el procés de descarbonització de l'illa; protegir el medi marí i millorar la qualitat de l'aire, entre altres qüestions²⁶.

D'aquesta forma, el Consell Insular de Menorca aprovà el 25 d'abril de 2022 la Proposició de Llei de Reserva de Biosfera, després d'un període turbulent entre els diferents partits polítics. El Ple on es dugué a terme l'aprovació va ser considerat un esdeveniment històric i fou seguit per un centenar de persones que estigueren presents a la sala mentre es duia a terme la sessió.

Posteriorment, el Parlament de les Illes Balears, reunit en Ple el 7 de juny de 2022²⁷, va aprovar la tramitació de la Proposició de Llei de la Reserva de Biosfera de Menorca²⁸, la qual va ser admesa amb 30 vots a favor —els dels Grups Parlamentaris Socialista, *Unidas Podemos*, Més per Mallorca i Mixt (Més per Menorca i Gent per Formentera)—, mentre que hi hagué 24 vots en contra —per part dels Grups Parlamentaris Popular, *Ciudadanos*, El Pi, Vox i el diputat Maxo Benalal²⁹—. De fet, l'11 de juny de 2022 es publicà al Butlletí Oficial de les Illes Balears (BOIB) la informació referent a la tramitació al Parlament de les Illes Balears de la Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera (RGE núm. 4156/22)³⁰.

---

²⁵ En aquest cas es fa referència a la versió del 24 de juny de 2021. Consell Insular de Menorca, *Esborrany d'avantprojecte de Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera*, 2021, [en línia], <<http://www.biosferamenorca.org/documentos/documentos/5842doc2.pdf>>

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Parlament de les Illes Balears, El Ple pren en consideració la Proposició de Llei "Menorca Reserva de la Biosfera", 2022, [en línia], <<http://www.parlamentib.es/webdocs/NoticiaPIB.aspx?id=3662>>

²⁸ Parlament de les Illes Balears, *Diari de sessions del Ple del Parlament de les Illes Balears*, 2022, [en línia], <<http://web.parlamentib.es/repositori/PUBLICACIONES/10/ple/PL-10-123.pdf>>

²⁹ EFE, «El Parlament aprueba tramitar la Ley de la Reserva de Biosfera de Menorca», *Menorca al día*, 7 de juny de 2022, [en línia], <<https://menorcaaldia.com/2022/06/07/el-parlament-aprueba-tramitar-la-ley-de-la-reserva-de-biosfera-de-menorca/>>

³⁰ Informació sobre la tramitació al Parlament de les Illes Balears (participaciociudadana@parlamentib.es) de la Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera (RGE núm. 4156/22), Butlletí Oficial de les Illes Balears, 76§4970 (2022).

Les següents passes que ha de seguir aquesta iniciativa legislativa són: remetre-la a una comissió competent i obrir el període d'esmenes; a continuació, s'elaborarà un informe i es remetrà a Ple per al debat i votació final³¹.

A hores d'ara, setembre de 2022, el Partit Popular ha registrat 200 esmenes —tres d'addició, 87 de modificació i 110 de supressió— amb la intenció d'aturar el text de la Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera. El diputat Joan Manuel Lafuente Mir —recordant la Proposició no de Llei que Misericordia Sugrañes presentà el 2019— argumentà que el que es pretén és l'aprovació d'un text fidel als valors de la declaració de Menorca Reserva de Biosfera i apte per a complir amb els reptes mediambientals de l'illa, sense trencar amb el benestar dels menorquins. Lafuente expressà que el document presentat pel Consell Insular era completament intervencionista i llevaria sobirania a Menorca³².

De tota manera, el Govern de les Illes Balears també ha interposat algunes esmenes — 80, més específicament, 54 esmenes de modificació, devuit d'addició i vuit de supressió³³— a la Proposició de Llei, totes elles relacionades amb l'intent de limitar les competències que vol adquirir el Consell de Menorca, exposant que aquestes pertanyen a l'Estat i a la comunitat autònoma. Aquesta qüestió ha estat públicament criticada pel diputat de Més per Menorca, Josep Castells i Baró³⁴. A més, és destacable que algunes de les correccions indicades pel Govern fan referència a la possible restricció d'entrada de vehicles a l'illa i a la gestió dels recursos hídrics per part del Consell Insular menorquí, unes mesures que són recolzades pel Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa de Menorca (GOB Menorca³⁵), tal com ha indicat el seu responsable de Política Territorial, Miquel Camps Taltavull.

---

³¹ Parlament de les Illes Balears, *Butlletí Oficial del Parlament de les Illes Balears*, 2022, [en línia], <<http://web.parlamentib.es/repositori/PUBLICACIONES/10/bopibs/bopib-10-159.pdf>>

³² Europa Press, «El PP registra 200 enmiendas para frenar el texto “fraudulento” de la Ley de Menorca Reserva de Biosfera», *La Vanguardia*, 28 de juliol de 2022, [en línia], <<https://www.lavanguardia.com/local/baleares/20220728/8437465/pp-registra-200-enmiendas-frenar-texto-fraudulento-ley-menorca-reserva-biosfera.html>>

³³ J. Gilabert, «El Govern 'peina' la Ley de la Reserva para acotar las competencias que da al Consell», *Menorca*, 1 d'agost de 2022, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2022/08/01/1765779/ley-reserva-biosfera-menorca-competencias-acotadas.html>>

³⁴ Redacción Menorca, «Més per Menorca critica al Govern por sus “contradicciones” contra la masificación», *Menorca*, 13 de setembre de 2022, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2022/09/13/1791153/mes-per-menorca-acusa-govern-tomar-medidas-contras-masificacion.html>>

³⁵ Una associació ecologista que a Menorca inicià la seva tasca el 1977 amb l'objectiu d'aconseguir un equilibri entre les activitats humanes i la protecció del medi ambient, mitjançant la implicació de la societat. GOB Menorca, *Presentació*, 2022, [en línia], <<https://www.gobmenorca.com/presentacio>>

Al llarg dels mesos vinents, s'haurà d'observar el procés al qual se sotmetrà la Proposició de Llei RGE núm. 4156/22, de Menorca Reserva de Biosfera, perquè aquesta sigui finalment promulgada i publicada com a Llei abans que acabi la present legislatura —any 2023—, tal com desitja el Consell Insular de Menorca.

La Reserva de Biosfera des de la perspectiva ciutadana

Apropar els objectius marcats per la Reserva de Biosfera de Menorca a la societat és fonamental perquè aquesta s'impliqui a l'hora de respectar els recursos de l'illa i prengui consciència del seu paper com a preservadora del patrimoni menorquí. Per aquesta mateixa raó, l'equip que lidera la Reserva de Biosfera ha procurat impulsar una sèrie d'iniciatives que serveixen per aproximar els principis de la reserva a la població, com serien: la creació d'unes 20 rutes marítimes per a conèixer la zona marina protegida³⁶; confeccionar un pla d'educació ambiental³⁷ i, inclús, amb la intenció de reduir l'impacte del canvi climàtic, durant les festes celebrades l'estiu de 2022 s'habilitaren unes màquines on es compensava amb cinc cèntims el reciclatge dels envasos utilitzats durant aquelles celebracions³⁸.

Tal com s'ha comentat anteriorment, les jornades i els cicles de conferències són una altra manera de contribuir a la sensibilització de la població. En aquest cas, un exemple seria la xerrada a càrrec de la doctora en biologia, Marta Sales Villalonga, duta a terme a Es Mercadal l'agost de 2022. Durant la seva comunicació remarcà que hi havia encara moltes tasques per realitzar relacionades amb la gestió de l'aigua i l'energia i destacà la urgència de recordar l'enorme paper que juga la ciutadania en la protecció del medi ambient³⁹.

Igualment, han existit ocasions en què la societat ha volgut mostrar la seva opinió sobre alguns aspectes vinculats amb la Reserva de Biosfera. D'aquests esdeveniments es

---

³⁶ «20 rutas marítimas para acercarse a los valores patrimoniales de Menorca», *Menorca al día*, 16 de setembre de 2022, [en línia], <<https://menorcaaldia.com/2022/09/15/20-rutas-maritimas-para-acercarse-a-los-valores-patrimoniales-de-menorca/>>

³⁷ «Empieza a elaborarse el Plan de educación ambiental para la sostenibilidad de Menorca», *Menorca al día*, 13 de setembre de 2022, [en línia], <<https://menorcaaldia.com/2022/09/10/empieza-a-elaborarse-el-plan-de-educacion-ambiental-para-la-sostenibilidad-de-menorca/>>

³⁸ Europa Press, «Los envases recogidos durante las fiestas patronales de Menorca superan los 17.000», *Europa Press*, 15 de setembre de 2022, [en línia], <<https://www.europapress.es/illes-balears/noticia-envases-recogidos-fiestas-patronales-menorca-superan-17000-20220915120431.html>>

³⁹ I. Pons de Rosa, «Marta Sales: “Somos Reserva de Biosfera, pero hay temas urgentes por resolver”», *Menorca*, 27 d'agost de 2022, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2022/08/27/1781101/marta-sales-somos-reserva-biosfera-pero-hay-temas-urgentes.html>>

destacaria la manifestació organitzada pel GOB Menorca i Menorquins pel Territori⁴⁰ el gener de 2017 a Fornells. Mitjançant aquesta acció es sol·licitava una major vigilància a la zona de la Reserva Marina del Nord⁴¹, ja que es considerava que no concordava el nombre de sancions imposades a aquell indret —relacionades amb la pesca il·legal⁴²— amb el deteriorament que s'hi percebia a la reserva. De totes maneres, també s'han produït circumstàncies en què alguns sectors socials han criticat les gestions de les institucions públiques relacionades amb la reserva, com és el cas de la denúncia de l'*Asociación de Empresarios de Explotaciones Agrarias de Menorca* (Agrame) —els quals es queixaven de la manca de presència al Pla d'Acció del desenvolupament econòmic derivat del sector primari⁴³— i de les protestes de Tots Pescam —que considerava desproporcionades les limitacions per a pescar a la zona marítima de la Reserva Marina del Nord⁴⁴—.

Així mateix, la premsa també s'ha fet ressò d'algunes crítiques manifestades per alguns col·lectius referents al document de Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera. En aquest cas, foren el Col·legi d'Enginyers Forestals de les Illes Balears i el Col·legi d'Enginyers Tècnics Forestals i Graduats en Enginyeria Forestal i del Medi Natural els que mostraren el seu rebuig a la Proposició de Llei, ja que consideren que no es tracta d'una norma que se centri en la protecció ambiental, sinó que es focalitza en el traspàs de competències i provoca la duplicació de serveis públics innecessàriament. Així, segons aquests col·legis, les funcions de l'Institut Balear de la Natura (Ibanat), la Xarxa Natura

---

⁴⁰ Una associació conformada per joves menorquins, majoritàriament, que pretén conscienciar i mobilitzar la societat per protegir l'illa balear. Les seves primeres manifestacions en defensa del territori es produïren el 2014 i el 2015 centraren les seves protestes en les prospeccions petrolieres. Menorquins pel Territori, *Menorquins pel Territori*, 2022, [en línia], <<http://menorquinspelterritori.org/>>

⁴¹ Maria Dabén Florit, «El GOB critica la escasez de multas en la Reserva Marina», *Menorca*, 19 de març de 2017, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2017/03/19/1537984/gob-critica-escasez-multas-reserva-marina.html>>

⁴² Maria Dabén Florit, «Los pescadores denuncian la proliferación ilegal de barcas de Mallorca en la Reserva», *Menorca*, 10 de gener de 2017, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2017/01/10/1532816/pescadores-denuncian-proliferacion-ilegal-barcas-mallorca-reserva.html>>

⁴³ Europa Press, «Agrame cree que el Plan de la Reserva de Biosfera "se olvida del desarrollo"», *Menorca*, 15 d'octubre de 2018, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2018/10/15/1579692/agrame-cree-plan-accion-reserva-biosfera-olvida-del-desarrollo.html>>

⁴⁴ J. C. Ortego, «350 pescadores recurren contra la limitación en la reserva de Fornells», *Menorca*, 15 de febrer de 2018, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2018/02/13/1562062/350-pescadores-recurren-contra-limitacion-reserva-fornells.html>>

2000 i el cos d'Agents de Medi Ambient quedarien dinamitades per les noves competències que adquiriria el Consell Insular de Menorca⁴⁵.

S'ha de destacar que la majoria de notícies que es publiquen a la premsa fan referència a les iniciatives preses per les institucions públiques que gestionen la Reserva de Biosfera, com és el cas de la visita a Menorca de Teresa Ribera —Vicepresidenta tercera del Govern i Ministra per a la Transició Ecològica i el Repte Demogràfic—. Durant aquella entrevista, el Consell Insular demanà que es tingués en compte la necessitat de finançament per part del Govern per a contribuir a la descarbonització de l'illa —un dels objectius marcats pel Pla d'Acció— i es destinés una part del fons europeu a la preservació de les zones marines de la Reserva de Biosfera⁴⁶.

D'aquesta forma, es ressalta que el gruix d'articles sobre la Reserva de Biosfera de Menorca no solen estar vinculats a les notícies sobre mobilitzacions ciutadanes, sinó que més aviat són els encants i els paisatges per a promocionar l'illa turísticament els que es converteixen en els temes principals de la majoria d'escrits publicats als diaris.

Conclusions

El medi ambient, el benestar social, el turisme, la cultura i l'economia s'han convertit en els eixos principals en què se situen les accions i els projectes vinculats a la Reserva de Biosfera de Menorca.

La declaració de Reserva de Biosfera serví per a promocionar els encants i el patrimoni material i immaterial de Menorca, relegant el turisme de només sol i platja i apostant per una promoció turística respectuosa amb el medi ambient.

A pesar dels desitjos dels organismes que gestionen la reserva, la realitat pot provocar una situació completament diferent, és a dir, la massificació a la qual s'ha vist sotmesa Menorca durant els darrers anys i els excessos que els recursos naturals illencs han hagut de suportar poden provocar que la sostenibilitat, per la qual s'aposta, s'hagi vist perjudicada. Per aquesta raó, actualment, les mesures més urgents que s'han de prendre són les vinculades a la reducció dels impactes ambientals.

---

⁴⁵ J. J. Serra i K. Oñate, «Los ingenieros forestales, contra la ley de Biosfera», *Última Hora*, 27 d'abril de 2022, [en línia], <<https://www.ultimahora.es/noticias/local/2022/04/27/1726665/ingenieros-forestales-contra-ley-biosfera.html>>

⁴⁶ «La ministra Ribera reafirma en Menorca el compromiso de impulsar la Energía Sostenible», *Menorca al día*, agost de 2022, [en línia], <<https://menorcaaldia.com/2022/08/18/la-ministra-ribera-reafirma-en-menorca-el-compromiso-de-impulsar-la-energia-sostenible/>>

En conseqüència, per regular i limitar aquelles activitats que fan malbé la reserva el Consell Insular de Menorca decidí presentar la Proposició de llei de Menorca Reserva de Biosfera (RGE núm. 4156/22), un text legal que li permetés reforçar amb caràcter normatiu els seus objectius i li proporcionés la capacitat d'intervenir en els aspectes relacionats amb la protecció i el desenvolupament òptim i sostenible de l'illa.

De totes maneres, sembla que la Reserva de Biosfera és més aviat un projecte científic i institucional, s'origina als organismes públics que la gestionen i arriba, de millor o pitjor manera, a la ciutadania illenca. Així, l'educació es converteix en un dels elements principals per implicar la població en la preservació de Menorca, raó per la qual, des de l'equip de la Reserva de Biosfera s'ofereixen guies, rutes, conferències i xerrades per tal de conscienciar la societat de la seva important tasca.

Igualment, s'ha de precisar que a aquests debats a nivell públic, els ciutadans individualment no hi participen, sinó que hi solen contribuir agrupats en associacions, com seria el GOB Menorca. D'aquesta forma, les opinions de la societat es mostren a través d'aquestes agrupacions mitjançant manifestacions, manifestos o articles en premsa, ocasions on queden paleses les queixes respecte a: la construcció de carreteres, la contaminació ambiental, l'arribada descontrolada de turistes, la pèssima gestió dels recursos i la manca de manteniment de les diferents zones que componen els espais protegits, aspectes que no s'haurien de produir, tenint en compte l'estatus de l'illa com a Reserva de Biosfera.

Així doncs, a pesar que els territoris que pertanyen a la Xarxa de Reserves de Biosfera són uns espais on s'han de fomentar projectes precursors en matèria de bones pràctiques vinculades amb la integració del desenvolupament humà i la conservació del patrimoni, pareix que encara, a Menorca, queden nombroses tasques per executar per tal d'aconseguir l'anhelada sostenibilitat.

Llistat de referències bibliogràfiques

• Fonts hemerogràfiques

Dabén Florit, Maria, «Los pescadores denuncian la proliferación ilegal de barcas de Mallorca en la Reserva», *Menorca*, 10 de gener de 2017, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2017/01/10/1532816/pescadores-denuncian-proliferacion-ilegal-barcas-mallorca-reserva.html>>

- Dabén Florit, Maria «El GOB critica la escasez de multas en la Reserva Marina», *Menorca*, 19 de març de 2017, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2017/03/19/1537984/gob-critica-escasez-multas-reserva-marina.html>>
- EFE, «El Parlament aprueba tramitar la Ley de la Reserva de Biosfera de Menorca», *Menorca al día*, 7 de juny de 2022, [en línia], <<https://menorcaaldia.com/2022/06/07/el-parlament-aprueba-tramitar-la-ley-de-la-reserva-de-biosfera-de-menorca/>>
- EFE, «Menorca acredita 13 empresas con el sello sostenible Reserva de la Biosfera», *Menorca*, 30 de juny de 2020, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2020/06/30/1628080/menorca-acredita-empresas-sello-sostenible-reserva-biosfera.html>>
- Europa Press, «Agrame cree que el Plan de la Reserva de Biosfera "se olvida del desarrollo"», *Menorca*, 15 d'octubre de 2018, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2018/10/15/1579692/agrame-crea-plan-accion-reserva-biosfera-olvida-del-desarrollo.html>>
- Europa Press, «El PP registra 200 enmiendas para frenar el texto "fraudulento" de la Ley de Menorca Reserva de Biosfera», *La Vanguardia*, 28 de juliol de 2022, [en línia], <<https://www.lavanguardia.com/local/baleares/20220728/8437465/pp-registra-200-enmiendas-frenar-texto-fraudulento-ley-menorca-reserva-biosfera.html>>
- Europa Press, «Los envases recogidos durante las fiestas patronales de Menorca superan los 17.000», *Europa Press*, 15 de setembre de 2022, [en línia], <<https://www.europapress.es/illes-balears/noticia-envases-recogidos-fiestas-patronales-menorca-superan-17000-20220915120431.html>>
- Gilabert, Javier, «El Govern 'peina' la Ley de la Reserva para acotar las competencias que da al Consell», *Menorca*, 1 d'agost de 2022, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2022/08/01/1765779/ley-reserva-biosfera-menorca-competencias-acotadas.html>>
- Ortego, Juan Carlos, «350 pescadores recurren contra la limitación en la reserva de Fornells», *Menorca*, 15 de febrero de 2018, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2018/02/13/1562062/350-pescadores-recurren-contra-limitacion-reserva-fornells.html>>

Pons de Rosa, Isaac, «Marta Sales: “Somos Reserva de Biosfera, pero hay temas urgentes por resolver”», *Menorca*, 27 d'agost de 2022, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2022/08/27/1781101/marta-sales-somos-reserva-biosfera-pero-hay-temas-urgentes.html>>

Redacció Menorca, «Més per Menorca critica al Govern por sus “contradiccions” contra la masificació», *Menorca*, 13 de setembre de 2022, [en línia], <<https://www.menorca.info/menorca/local/2022/09/13/1791153/mes-per-menorca-acusa-govern-tomar-medidas-contra-masificacion.html>>

Serra, Joan J.; Oñate, Kike, «Los ingenieros forestales, contra la ley de Biosfera», *Última Hora*, 27 d'abril de 2022, [en línia], <<https://www.ultimahora.es/noticias/local/2022/04/27/1726665/ingenieros-forestales-contra-ley-biosfera.html>>

«Empieza a elaborarse el Plan de educación ambiental para la sostenibilidad de Menorca», *Menorca al día*, 13 de setembre de 2022, [en línia], <<https://menorcaaldia.com/2022/09/10/empieza-a-elaborarse-el-plan-de-educacion-ambiental-para-la-sostenibilidad-de-menorca/>>

«La ministra Ribera reafirma en Menorca el compromiso de impulsar la Energía Sostenible», *Menorca al día*, agost de 2022, [en línia], <<https://menorcaaldia.com/2022/08/18/la-ministra-ribera-reafirma-en-menorca-el-compromiso-de-impulsar-la-energia-sostenible/>>

«20 rutas marítimas para acercarse a los valores patrimoniales de Menorca», *Menorca al día*, 16 de setembre de 2022, [en línia], <<https://menorcaaldia.com/2022/09/15/20-rutas-maritimas-para-acercarse-a-los-valores-patrimoniales-de-menorca/>>

- *Fonts orals*

Entrevista a Miquel Camps Taltavull, 5 d'octubre de 2022.

- *Legislació*

Aprobación definitiva de la constitución de la Agencia de la Reserva de Biosfera y de sus estatutos, Butlletí Oficial de les Illes Balears, 152 (2008).

Informació sobre la tramitació al Parlament de les Illes Balears (participaciociudadana@parlamentib.es) de la Proposició de llei de Menorca Reserva de Biosfera (RGE núm. 4156/22), Butlletí Oficial de les Illes Balears, 76§4970 (2022).

Ley Orgánica 2/1983, de 25 de febrero, de Estatuto de Autonomía para las islas Baleares, Boletín Oficial del Estado, 51§ 6316 (1983).

Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears, Butlletí Oficial de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, 31 (1991).

Llei 8/2019, de 19 de febrer, de residus i sòls contaminats de les Illes Balears, Butlletí Oficial de les Illes Balears, 23§1520 (2019).

Llei 10/2019, de 22 de febrer, de canvi climàtic i transició energètica, Butlletí Oficial de les Illes Balears, 27§1759 (2019).

Llei 13/2000 de 21 de desembre, del Camí de Cavalls de Menorca, Butlletí Oficial de les Illes Balears, 157 EXT (2000).

• *Pàgines web*

Consell Insular de Menorca, *Esborrany d'avantprojecte de Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera*, 2021, [en línia], <<http://www.biosferamenorca.org/documents/documents/5842doc2.pdf>>

Consell Insular de Menorca, *Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera*, 2022, [en línia], <<http://www.biosferamenorca.org/documents/documents/7119doc1220220428031046.pdf>>

FIBWI DIARIO, *Entrevista Josep Castells, MÉS per Menorca*, 2021, [en línia], <https://www.youtube.com/watch?v=wx57q_2x9il>

GOB Menorca, *Presentació*, 2022, [en línia], <<https://www.gobmenorca.com/presentacio>>

Institut Menorquí d'Estudis, *Memòria 2021*, 2021, [en línia], <<http://www.ime.cat/WebEditor/Pagines/file/Memoria%20IME%202021.pdf>>

Lanzarote Reserva de Biosfera, *Lanzarote RB*, 2022, [en línia], <<https://lanzarotebiosfera.org/>>

Lavola, *Pla d'Acció de la Reserva de Biosfera de Menorca*, 2019, [en línia], <<http://www.biosferamenorca.org/documents/documents/3260doc2.pdf>>

Marí Pons, Sergi, *Proposta de creació de l'Observatori Sociambiental de Menorca (OBSAM)*, 1997, [en línia], <<https://www.obsam.cat/wp-content/uploads/2019/03/Document-creaci%C3%B3-OBSAM-1997.pdf>>

- Menorca Reserva de Biosfera, *Avaluació i seguiment de la RB*, 2022, [en línia], <<http://www.menorcabiosfera.org/Contingut.aspx?ldpub=1573>>
- Menorca Reserva de Biosfera, *Documents*, 2022, [en línia], <<http://www.biosferamenorca.org/publicacions/llicitat.aspx?Tipo=DOC>>
- Menorca Reserva de Biosfera, *Menorca Reserva*, 2022, [en línia], <<http://www.biosferamenorca.org/Contingut.aspx?ldPub=1563>>
- Menorquins pel Territori, *Menorquins pel Territori*, 2022, [en línia], <<http://menorquinspelterritori.org/>>
- Nacions Unides, *Objectius de Desenvolupament Sostenible*, 2022, [en línia], <<https://www.un.org/sustainabledevelopment/es/objetivos-de-desarrollo-sostenible/>>
- Parlament de les Illes Balears, *Butlletí Oficial del Parlament de les Illes Balears*, 2022, [en línia], <<http://web.parlamentib.es/repositori/PUBLICACIONS/10/bopibs/bopib-10-159.pdf>>
- Parlament de les Illes Balears, *Diari de sessions del Ple del Parlament de les Illes Balears*, 2022, [en línia], <<http://web.parlamentib.es/repositori/PUBLICACIONS/10/ple/PL-10-123.pdf>>
- Parlament de les Illes Balears, *El Ple pren en consideració la Proposició de Llei “Menorca Reserva de la Biosfera”*, 2022, [en línia], <<http://www.parlamentib.es/webdocs/NoticiaPIB.aspx?id=3662>>
- Perú, Ministerio del Ambiente, *Plan de Acción de Lima es el resultado del éxito de la XXVIII Sesión del Programa sobre el Hombre y la Biósfera (MAB) de la UNESCO*, 2016, [en línia], <<https://www.minam.gob.pe/perunatural/2016/03/21/plan-de-accion-de-lima-es-el-resultado-del-exito-de-la-xxviii-sesion-del-programa-sobre-el-hombre-y-la-biosfera-mab-de-la-unesco/#:~:text=El%20Plan%20de%20Acci%C3%B3n%20de%20Lima%20hace%20hincapi%C3%A9%20en%20la,2030%20para%20el%20Desarrollo%20Sostenible.>>
- Red Española de Reservas de la Biosfera, *Plan de Acción de Ordesa-Viñamala para la Red Española de Reservas de la Biosfera (PAOV-RERB 2017-2025)*. Madrid: Ministerio de Agricultura y Pesca, Alimentación y Medio Ambiente, 2017 <http://rerb.oapn.es/images/congresos/ii/Plan_Accion_Ordesa-Vinamala.pdf>
- UNESCO, *Man and the Biosphere (MAB) Programme*, 2021, [en línia], <<https://es.unesco.org/node/302852>>

Vidal, Josep M.; Rita, Joan; Marín, Cipriano (coords.), *Els principis de la declaració. Menorca Reserva de la Biosfera. 1993, 1993*, [en línia], <<http://www.ime.cat/Contingut.aspx?IdPub=9357>>

Xarxa Natura a les Illes Balears, 2022, [en línia], <<http://xarxanatura.es/es/>>

Punta Nati: un acord al límit que no acaba amb el debat

Albert Coll Arredondo

President de la Societat Històricoarqueològica Martí i Bella (2007-2013)

En un context de crisi climàtica agreujada per la utilització de combustibles fòssils, els projectes engegats a finals de la passada dècada sobre el paratge de Punta Nati a Ciutadella van provocar una intensa polèmica envers el sacrifici que podien infringir les instal·lacions de plantes d'energies renovables sobre el paisatge. La falta d'una correcta planificació territorial i un inexistent planejament energètic suscitaven – davant la imperiosa necessitat d'avançar en el desenvolupament d'energies netes – la presa de decisions polítiques de dubtosa legalitat que podien acabar amb un paisatge cultural d'extraordinari valor. Les divergències en els distints nivells d'assumpció del medi ambient i del patrimoni cultural per part dels diferents agents socials i polítics abocaven la qüestió de Punta Nati a un enrevessat procediment administratiu i judicial paralitzat per un acord *in extremis*.

Punta Nati, un paisatge extraordinari

La zona nord-est de Menorca constitueix un vast territori d'especials característiques geològiques dominat per materials calcaris dolomítics del juràssic i terciari que conformen un lloc de singularitat i bellesa excepcional. Paratge que el cultiu de blat i la pastura intensiva durant dècades ha desproveït de massa arbòria, oferint un llenç sobre el qual infinitat de construccions etnològiques configuren, a més d'un paisatge únic, un reducte d'arquitectura popular magnífic, pràcticament intacte al llarg de gairebé dos segles. Edificis d'ús ramader de dimensions, característiques tècniques i qualitat certament extraordinàries i que per la seva proliferació i diversificació podem considerar representatius de la riquesa arquitectònica d'aquests béns tan abundants a tota l'illa. Aquesta fesomia respon principalment a les transformacions econòmiques i socials que esclaten a tot Europa a partir del segle XVIII, si bé l'origen d'aquesta configuració actual es forja al segle XIV, com ens mostren diverses disposicions del rei Pere IV d'Aragó al voltant de 1350 i altres recollides al Llibre Vermell de Ciutadella al mateix segle, on es concedeixen diverses autoritzacions per tancar amb parets diverses possessions. La contínua subdivisió de la terra en compartiments de paret seca, el que anomenam

«tanques», faciliten el control total de la unitat productiva agrària, el lloc, amb l'avantatge de disposar in situ d'una matèria primera molt abundant, la pedra. Un cop recollida facilitarà la sembra i l'ús de l'arada, i servirà, a més, de protecció del vent per a plantes i arbres fruiters. Destaca a Punta Nati, finalment, l'existència d'importants vestigis talaiòtics que en alguns casos entren en simbiosi amb elements etnològics i conformen exemples suggerents d'aprofitament constructiu, mostres del fil conductor d'una autèntica «cultura de la pedra» a Menorca.

La deriva d'una Menorca Reserva de la Biosfera

Menorca va obtenir de la UNESCO el títol de Reserva de la Biosfera el 1993. Entre els valors que van determinar aquesta declaració s'assenyala l'extraordinària qualitat d'un paisatge rural especialment ric, tot i que des de fa dècades sotmès a una accelerada degradació causada per la terciarització de l'economia insular que margina, com a tants altres llocs, el desenvolupament sostenible del sector primari.

En aquestes tres dècades el govern insular no ha sabut establir un pla de desenvolupament d'energies netes, que fins no fa massa temps gairebé no cobreixen el tres per cent del consum insular. Un parc solar en actiu de 14 hectàrees, a la mateixa zona de Punta Nati, quatre controvertits aerogeneradors de mida mitjana a es Milà, i algunes recents i petites instal·lacions constitueixen el desenvolupament energètic alternatiu de l'illa. En tot aquest temps, cap iniciativa per incentivar el consum responsable ni instal·lacions de producció energètica neta a zones industrials o degradades, quan, de sobte, apareixen tres projectes de proporcions gegantines que es pretenen instal·lar a escassos quilòmetres de Ciutadella, declarada Conjunt Històric-artístic el 1964, en una àrea declarada d'Interès Paisatgístic i inclosa en la selecció del Ministeri de Cultura entre els 31 paisatges agrícoles i ramaders de *Cien paisajes culturales de España, (Llanos ganaderos del norte de Ciutadella)*. El primer dels projectes, i que en aquest cas ens ocupa, preveia inicialment l'ampliació del parc existent amb una ocupació total de gairebé 190 hectàrees amb 250.000 plaques solars. Es tractaria, per tant, del tercer parc solar en extensió d'Espanya, en una illa de només 700 quilòmetres quadrats. Dos projectes, actualment descartats, contemplaven la instal·lació a la mateixa zona d'una quinzena d'aerogeneradors d'uns 140 metres d'alçada que ja de forma definitiva haguessin acabat amb la fesomia de la ciutat, del terme municipal i fins i tot de Menorca.

Davant aquest despropòsit costava entendre en quins paràmetres l'administració de l'illa pretenia un desenvolupament sostenible de Menorca. Un territori declarat Reserva de la Biosfera gràcies a la conservació del seu paisatge, exemplarment antropitzat al llarg dels segles, disposat a sacrificar Punta Nati per la improvisació en el desenvolupament d'energies netes, totalment necessàries, però no a qualsevol preu. Quelcom difícil d'entendre i que podria apuntar a un eventual oportunisme polític.

El doble plantejament d'un BIC i un informe premonitori

El mes de setembre de 2013 la Societat Històricoarqueològica Martí i Bella insta al Consell Insular de Menorca la declaració de BIC (Bé d'Interès Cultural) com a Lloc d'Interès Etnològic de la zona de Punta Nati amb l'aval i el suport explícit de nombrosos ciutadans i entitats menorquines (especialment implicades en tot el procés hi van estar la Fundació Líthica i Amics de Punta Nati), de l'Ajuntament de Ciutadella, d'importants eminències científiques espanyoles i d'institucions de la Universitat de les Illes Balears, de l'associació estatal de defensa del patrimoni cultural Hispania Nostra i de la Société Scientifique Internationale pour l'étude pluridisciplinaire de la Pierre Sèche. La protecció d'aquests béns paisatgístics, d'acord amb la sol·licitud, s'ha de referir tant als elements arquitectònics, etnològics i de coneixement (Patrimoni Cultural Immaterial), com a l'entorn natural on es troben, de manera indestriable. Així, elements arquitectònics i paisatge natural han de ser protegits conjuntament d'intervencions que puguin afectar la percepció del mateix bé, i per això és un instrument idoni la figura prevista a la legislació balear de Lloc d'Interès Etnològic.

D'aquesta manera, la petició de l'entitat conservacionista apel·la a un principi que paradoxalment contempla el mateix Pla Territorial Insular i que emana de la Convenció Europea del Paisatge, emesa pel Consell d'Europa l'any 2000 i que defineix el paisatge com «Qualsevol part del territori tal com ho percep la població, el caràcter de la qual sigui el resultat de l'acció i la interacció de factors naturals i/o humans». Petició que, de manera inconcebible, l'administració insular responsable ni va tramitar ni va denegar. Transcorreguts tres anys des de la sol·licitud de declaració de BIC, i incomplint de forma flagrant l'article 7è de la Llei del Patrimoni Històric de les Illes Balears relativa al termini d'iniciació del procés (un mes) o de denegació raonada, el Consell Insular de Menorca (CIME) continuava sense donar resposta a l'amenaça que planejava sobre Punta Nati, malgrat les recomanacions que de forma contundent ICOMOS hauria transmès a totes les administracions implicades: Govern Balear, Consell Insular de Menorca i Ajuntament de

Ciutadella, conduents a la preservació d'aquest paisatge cultural excepcional. Efectivament, era el 2016 quan la SHA Martí i Bella, davant la indolència de les administracions, va informar del cas el Comitè Nacional Espanyol del Consell Internacional de Monuments i Llocs (ICOMOS), sol·licitant que aquest organisme emetés un informe sobre les pretensions d'instal·lació a Punta Nati de les plantes energètiques esmentades. Es dona la circumstància que ICOMOS ha estat l'organisme encarregat pel mateix Consell Insular de Menorca per assessorar i dirigir la candidatura de la Menorca Talaiòtica com a Patrimoni de la Humanitat. Circumstància que no va influir perquè aquest organisme fos clar i contundent en emetre les seves conclusions del tot contràries a les instal·lacions previstes i absolutament favorables a una fèrria protecció de Punta Nati. En un extens i detallat informe, ICOMOS no defuig la qüestió energètica dient que: «La expansión de los parques de energía eólica en España durante los últimos decenios se explica más en el aprovechamiento de subvenciones y primas públicas que en una vocación reflexiva y madura de cambio de modelo energético». En les seves conclusions, l'informe ICOMOS manifesta de manera concisa:

El paisaje del paraje de Punta Nati es un paisaje de interés cultural único e irrepetible, aunque esta singularidad en su carácter se apoya en elementos muy frágiles y cada vez más desligados de la sociedad (con sus actividades, aspiraciones y creencias) que los creó. Por esta razón, se colige como principal conclusión que las instalaciones de aerogeneradores y placas fotovoltaicas implicaría un impacto muy negativo, tanto en la imagen, como en la deriva hacia el futuro de las actividades que, si bien mermadas, aún perviven. En consecuencia, la principal recomendación es evitar la total instalación de tales infraestructuras energéticas que están proyectadas en el paraje de Punta Nati.

Un any més tard, el 2017, constatada la paralització de la proposta de declaració de BIC., la SHA Martí i Bella reformula l'expedient y presenta una nova sol·licitud de declaració fonamentada en la realitzada quatre anys abans i que bàsicament modificava a la baixa l'extensió del territori afectat pel BIC i exclouïa de la declaració el parc fotovoltaic existent, per, d'aquesta manera, facilitar l'èxit de la tramitació. S'acompanyava a més, de nous informes favorables del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CIDE-CSIC), Rectorat de la Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts (UIB) i un informe geològic dels catedràtics Joan Rosell i Carme Llompart.

La cosa es posa lletja

El pretès impuls per la declaració del BIC de Punta Nati entrava a partir d'aquests moments en una dinàmica ben allunyada de la candidesa amb què la SHA Martí i Bella havia afrontat fins aleshores el tema, tot confiant en una resolució tant favorable com necessària per a la protecció d'aquest paratge. Constatada la contínua indiferència del Consell Insular en la resolució de qualsevol qüestió relacionada amb aquesta sol·licitud, Martí i Bella no deixaria passar ni un sol termini legal, i així, l'abril de 2018 interposava recurs d'alçada sol·licitant la incoació de l'expedient de BIC de 2017. De nou aquest recurs era obviat pel Consell Insular i, en conseqüència, Martí i Bella instava un primer procediment contenciós administratiu davant el Jutjat nombre 2 de Palma de Mallorca contra la inactivitat del CIME.

L'ofensiva legal de l'entitat conservacionista no s'aturaria aquí i el 2019 interposava un nou procediment contenciós administratiu contra l'atorgament de l'autorització administrativa per l'ampliació del parc fotovoltaic per part de la Direcció General d'Energia i Canvi Climàtic del GOIB. El mateix 2019 la SHA Martí i Bella interposa, per altra banda, recurs d'alçada contra l'acord del Consell Executiu del CIME, segons el qual, sorprenentment, la màxima institució menorquina acordava no incoar els procediments de declaració de BIC sol·licitats per la SHA Martí i Bella el 2013 i el 2017, per acte seguit incoar d'ofici un nou procediment de declaració de BIC de Punta Nati, amb exclusió de l'àrea on s'ha de situar l'ampliació de la planta fotovoltaica de Son Salomó. Novament, la falta d'atenció d'aquest recurs provoca la incoació d'un nou contenciós administratiu. El tercer.

Arribats a aquest punt, la pràctica continuada de fer el desentès per part de l'administració responsable constituirà, com veurem, un monumental i determinant error en la resolució del conflicte.

Un informe jurídic demolidor

En aquell moment era evident –per a tots– el que podria suposar pel Consell Insular de Menorca qualsevol sentència desfavorable als seus plantejaments, principalment en matèria indemnitzatòria cap als promotors del parc solar, una vegada concedida la llicència. És llavors quan els serveis jurídics del mateix Consell Insular emeten un informe, concretament el dia 30 de gener de 2020, referint-se a la resolució del recurs d'alçada contra la resolució esmentada del Consell Executiu del CIME de 2019, com dèiem, relativa a la incoació d'un expedient propi de declaració de Bé d'Interès Cultural amb

caràcter etnològic de la zona de Punta Nati, amb denegació expressa de les dues sol·licituds tramitades per la SHA Martí i Bella (2013 i 2017). En aquest informe, després de revisar profusament els antecedents i els aspectes administratius relatius a la tramitació de l'expedient, assenyala:

Per tant l'acord d'incoació d'ofici del procediment de declaració de BIC de la zona de Punta Nati amb la delimitació més convenient al CIME per poder dur a terme l'ampliació de la planta fotovoltaica de Son Salomó, és un acord totalment contrari a dret, atès que com s'ha argumentat al llarg d'aquest informe, al produir-se l'estimació per silenci positiu en via de recurs la resolució expressa tardana només pot ser confirmatòria; és el mecanisme legal per evitar que la inactivitat de l'administració la situï en una posició millor que si hagués complert el seu deure de resoldre en termini i així beneficiar-se de la seva pròpia irregularitat.

L'informe, a més, no defuig les qüestions de fons –titllant-les de no fonamentades– que la resolució del Consell Executiu esgrimeix de forma improcedent davant els plantejaments de la SHA Martí i Bella, i finalitza de forma contundent amb les següents conclusions:

SEGON.- Procedeix, pels motius assenyalats, estimar la sol·licitud de incoació del procediment de declaració de BIC de la zona de Punta Nati amb categoria de lloc d'interès etnològic instada per la Societat Històrico Arqueològica Martí i Bella el 4 d'octubre de 2017.

TERCER.- Deixar sense efecte la resolució de l'1 d'abril de 2019 del Consell Executiu del CIME per ser contrària al que es va estimar per silenci; i en conseqüència retrotreure, amb els efectes oportuns que se'n derivin, les actuacions en l'expedient del procediment de declaració de BIC de la zona de Punta Nati.

QUART.- Incoar el procediment de declaració de BIC de la zona de Punta Nati amb categoria de lloc d'interès etnològic amb la delimitació consignada en la sol·licitud de 4 d'octubre de 2017 instada per la Societat Històrico-Arqueològica Martí i Bella, en la qual s'inclou la superfície en la qual s'ha de dur a terme l'ampliació de la planta fotovoltaica i en la qual només resta exclosa la superfície on s'ubica la planta fotovoltaica ja existent a Son Salomó.

Parem atenció a la darrera frase subratllada respecte a la incoació del BIC.: «s'inclou la superfície en la qual s'ha de dur a terme l'ampliació de la planta fotovoltaica». Es tractava d'un avenç d'allò que resoldrien els tribunals? La qüestió havia patit un gir copernicà, s'esfumava el projecte d'ampliació de la planta de Son Salomó i la possibilitat que el Consell Insular de Menorca es tornés a trobar immers en un nou procés indemnitzatori milionari es podia palpar amb els dits de les mans. Pot ser la suficiència de l'Administració, en aquest cas, ens col·locava a tots en un nou escenari en el qual la part «feble» (Martí i Bella) hauria de ser forçosament escoltada.

Un acord salomònic

Efectivament el nou context abocava les parts a una negociació en què l'angoixa pel que es podia perdre o guanyar canviava clarament de vorera. Conscients d'aquesta nova situació, els membres de la SHA Martí i Bella es trobaven de cop en la situació d'haver de triar entre dos camins:

- Insistir en la il·legalitat de l'ampliació del parc i exigir l'acompliment de l'informe jurídic del CIME i la més que possible resolució judicial que obligaria a declarar BIC la totalitat de la zona, inclosa la franja en què ja no es podria realitzar la instal·lació fotovoltaica prevista i, d'aquesta manera, conservar indemne Punta Nati.
- Forçar l'Administració i l'empresa instal·ladora a replantejar tot el projecte i invertir en sistemes més eficients per així reduir dràsticament la superfície prevista, de manera que la zona «sensible» del paratge quedés igualment indemne. Un «mal menor» que havia de venir acompanyat, en tot cas, d'un projecte de millora i rehabilitació de Punta Nati.

La decisió resultava molt més complexa i paradoxal del que sembla. La primera opció podia satisfer les aspiracions de Martí i Bella i així, allunyat el perill d'una instal·lació industrial en un paratge realment únic, la consegüent declaració de BIC suposava un blindatge consistent – si bé imperfecte – per a Punta Nati, ja que es tracta d'un procés lent i complex que comporta, entre altres coses, la redacció i aprovació d'un Pla Especial de Protecció. Aquesta opció, a més, suposava la desaparició d'una important iniciativa que reportava per a Menorca un avanç important en matèria energètica i lluita contra el canvi climàtic, si bé aquesta pèrdua en cap manera és atribuïble a la SHA Martí i Bella, sinó a la improvisació d'altres. Finalment, calia tenir en compte l'implacable procés de deteriorament en què es troba immersa la zona a causa, principalment, de l'inexorable abandonament de l'activitat agrària i ramadera i, subseqüentment, de les labors de manteniment d'unes per si ja fràgils construccions de pedra en sec.

La segona opció, per la seva banda, suposava el sacrifici d'una franja important del paratge de Punta Nati (68 ha. aproximadament), si bé és ver que és la part menys sensible de la zona. Per altra banda, la implementació d'un itinerari públic i un ambiciós pla de recuperació de les principals construccions etnològiques dintre del perímetre del BIC podien suposar una millora per a la zona difícilment assolible d'una altra manera.

La decisió no va ser senzilla i finalment s'optà per aquesta segona opció i en conseqüència s'inicià un procés negociador que va culminar amb *l'Acord marc de*

col·laboració para a la compatibilitat entre la salvaguarda del paisatge cultural de Punta Nati i la instal·lació del parc fotovoltaic Son Salomó II, signat el 25 de febrer de 2020 pel CIME, la SHA Martí i Bella, l'empresa instal·ladora i la propietat de Son Salomó. Acord que, de forma resumida contenia els següents pactes:

- Rehabilitació completa per part del CIME del Pont de Sa Creu, Pont de s'Aljub i parets seques incloses en la zona desafectada del projecte inicial del parc fotovoltaic, així com l'adequació i tancament de les construccions etnològiques i arqueològiques allà existents.
- Establiment i gestió d'un règim de visites públiques a tota la zona amb senyalització de l'itinerari.
- Construcció per part del CIME d'una plataforma elevada per a la contemplació del paratge.
- Reducció de la franja de terrenys per a la instal·lació del parc fotovoltaic salvaguardant l'espai comprès al polígon 3 i parcialment al 4.
- Per part de la SHA Martí i Bella el compromís contemplava la retirada de les accions judicials engegades així com la redefinició de l'espai contingut al BIC que permetés la instal·lació del parc fotovoltaic a la zona acordada. Es contemplava igualment la participació de l'entitat als òrgans de verificació i supervisió de les actuacions de conservació i rehabilitació previstes a la zona.

El raonament jurídic de la SHA Martí i Bella

La resolució de la llarga controvèrsia, com veim, arriba propiciada per una qüestió formal, el «silenci positiu», però el relat quedaria incomplet si no coneixem quins arguments jurídics manejava la SHA Martí i Bella per emprendre un procediment certament complex. Ens hi referirem succintament.

Mencionarem, en primer lloc, la legislació en matèria de protecció del territori, que contempla la zona afectada per l'ampliació del parc solar com a Àrea d'Interès Paisatgístic (AIP). Un Pla Territorial Insular que no admetia en principi instal·lacions industrials en aquestes zones és reformat el 2006, precisament per permetre la instal·lació del parc existent actualment i ja esmentat que ocupa 14 ha. En el cas que ens interessa, però, la sospita més evident d'aquesta pràctica de «legislació a la carta» es produeix amb la

Norma Territorial Transitòria (NTT) aprovada el 2014. Aquesta norma especificava al seu article 25 que «Les grans instal·lacions han d'estar vinculades a administracions o serveis públics que estiguin prevists en un instrument de planejament general o d'ordenació territorial», i abundant en el tema, «Grans instal·lacions només quan les promogui una administració pública, siguin d'interès general i es justifiqui motivadament la necessitat d'ubicar-les en aquest llocs». Cap d'aquestes condicions es produïa en el cas de l'ampliació del parc solar i, per tant, la NTT suposava un greu inconvenient en el camí de la seva tramitació. Inconvenient descartat «convenientment» el març de 2017 amb la derogació parcial per part del Consell Insular de la NTT i la liquidació completa d'aquest article 25. Aquesta derogació va ser motiu de les oportunes al·legacions de la SHA Martí i Bella on es denunciava que la supressió d'aquest article 25 responia a la «voluntat d'afavorir directament la implantació d'un mega parc fotovoltaic a Son Salomó, paratge de Punta Nati».

Destaca també en un altre àmbit legislatiu la Llei 2/2014 d'ordenació i ús del sòl de les Illes Balears, on al seu article 69 apartat b) es diu:

En els llocs de paisatge obert i natural, sigui rural o marítim, o en les perspectives que ofereixin els conjunts urbans de característiques historicoartístiques, típics o tradicionals i als voltants de les carreteres i camins de trajecte pintoresc, no es permetrà que la situació, la massa, l'altura dels edificis, els murs i els tancaments o la instal·lació d'altres elements, limitin el camp visual per contemplar les bel·leses naturals, trencar l'harmonia del paisatge o desfigurar-ne la perspectiva pròpia.

A l'article 135 del mateix text legal es descriuen com a nul·les de ple dret les llicències urbanístiques:

Atorgades amb infracció de les determinacions d'aquesta llei, dels plans urbanístics o de les ordenances municipals, respecte dels actes de parcel·lació, d'urbanització, d'edificació i d'ús del sòl i del subsòl quan es dugui a terme en terrenys qualificats en el planejament com a zones verdes públiques o espais lliures d'edificació de caràcter públic, parcs, jardins, infraestructures i reserves dotacionals, béns o espais catalogats en el planejament o declarats d'interès cultural o catalogats i també els que es duguin a terme en terrenys classificats com a sòl rústic protegit.

Aquests arguments, juntament amb d'altres que a continuació esmentam, s'esgrimien el gener de 2017 en unes al·legacions de disconformitat que presentava la SHA Martí i Bella a l'Ajuntament de Ciutadella en les quals es demanava la denegació de la llicència d'ampliació del parc fotovoltaic de Son Salomó. En concret ens referim a la Llei 6/1997 del sòl rústic i al seu article 6 on es determina que constituïran sòl rústic protegit els terrenys de valors excepcionals, on s'haurà de «garantir la permanència dels elements d'identitat

que els caracteritzen, per als quals es definiran mesures de protecció», conclouent que «es determinarà la impossibilitat d'efectuar en els terrenys qualsevol activitat que els alteri».

S'inclouïen en aquestes al·legacions, com dèiem, dues importants qüestions amb què acabarem aquesta exposició. La primera es refereix al Pla General d'Ordenació Urbana de Ciutadella de Menorca (PGOU), on a la matriu corresponent als usos permesos en sòl rústic qualificat d'AIP (Àrea d'Interès Paisatgístic), com és el cas de Punta Nati, es prohibeixen les grans infraestructures. Es cert que la modificació que s'ha esmentat del Pla Territorial Insular (PTI) de 2006 obria la possibilitat d'autoritzar aquestes grans instal·lacions en sòls qualificats d'AIP, però el PGOU de Ciutadella no es va adaptar a aquesta modificació de 2006 i, per tant, la qüestió quedava supeditada a les directrius establertes al PTI de 2003. D'aquesta manera, el PGOU de Ciutadella es convertia en la norma directament aplicable, i per tant no es podia aprovar el projecte d'ampliació del parc solar (recordem, a més, que ha de prevaler, en cas de discordança, el criteri més restrictiu). Però no ens pensem que a aquest nou inconvenient no se li trobaria un nou instrument de desactivació. L'estratagema queda molt ben explicada a l'edició del Diari Menorca de 20/02/2019 que val la pena reproduir i que diu:

El Govern modificará la nueva ley balear de Proyectos Industriales Estratégicos, actualmente en una fase avanzada de tramitación, para permitir que el proyecto de ampliación del parque solar fotovoltaico de Son Salomó consiga la declaración de utilidad pública y pueda iniciar las obras sin necesidad de licencia municipal. Es la solución *in extremis* que ha encontrado para impedir que las limitaciones que impone el nuevo Plan de Ordenación Urbana para la zona de Punta Nati reduzcan el mayor proyecto de renovables de Menorca hasta el punto de hacerlo inviable.

Referirem, per últim, un tema que ha estat motiu de discussió i controvèrsia al llarg d'aquest procés: la declaració d'interès general com a acte de tràmit inclòs en l'expedient. Aquesta qüestió és important donat que l'article 26 de la Llei 6/1997 de sòl rústic determina que la declaració d'interès general no es pot atorgar indiscriminadament. Així, promou aquesta possibilitat per a «totes aquelles activitats que, respectant les limitacions que d'acord amb els usos s'estableixin, transcendeixin els mers interessos individuals, siguin compatibles amb el grau de protecció de la zona...». Diu, a més, que «Les declaracions d'interès general es dirigiran preferentment a fomentar les activitats que suposin la preservació d'edificis o instal·lacions de valor etnològic o arquitectònic...». Per tant, la declaració d'interès general no es pot plantejar com un acte lliure, sinó que està subjecte al requisit essencial de compatibilitat amb la protecció estipulada a la zona. Des d'aquesta perspectiva l'atorgament de l'interès general del CIME excedia amb escriu la mateixa finalitat d'aquesta figura.

Altres qüestions jurídiques van ser contemplades; per exemple, relatives als informes ambientals o al Pla Director Sectorial Energètic i les zones d'aptitud ambiental que es contemplaven, però obviarem aquí el seu contingut per no allargar innecessàriament el present plantejament.

Per acabar i en referència al conveni sobre Punta Nati, s'ha de dir que malgrat la sobtada interrupció de la pandèmia de COVI-19, Consell Insular i SHA Martí i Bella no han cedit en l'afany d'acomplir els terminis establerts per a la posada en funcionament de l'itinerari de visites i altres acords. També s'ha de dir que ha preocupat especialment i fins fa pocs dies, la incertesa produïda pel retard en la posada en marxa de les obres d'ampliació del parc solar, que hauria d'entrar en funcionament com a tard el juny de 2023. Estava –o està– en joc, en cas contrari, la possible pèrdua dels 7,2 milions d'euros d'ajut públic preconcedit i qui sap si el consegüent abandonament del projecte d'ampliació de parc solar, així com l'incert futur de l'acord de salvaguarda de Punta Nati.

La lluita pels espais naturals a la part forana de Mallorca

Arnau Company Mates

Professor associat d'Història Contemporània de la Universitat de les Illes
Balears

Aquest treball es vol centrar en la lluita i les mobilitzacions per aconseguir la protecció d'alguns espais de la Part Forana, especialment de les zones del sud, est i centre de l'illa de Mallorca des de 1991 fins a l'actualitat.

La data d'inici ve motivada per l'aprovació de la Llei d'Espais Naturals de 1991 –Llei 1/1991, de 30 de gener–, que, sens dubte, marcà una fita en el procés proteccionista de la nostra comunitat autònoma. Tal com assenyala el 2004, el dirigent ecologista Miquel Rayó, aquella aprovació “significà l'assoliment d'una fita llargament perseguida pel moviment conservacionista: la protecció, si més no urbanística de tota una sèrie d'espais naturals singulars mitjançant una proposta legislativa general. Per ventura és un punt d'inflexió cap a un ecologisme de més alta volada⁴⁷”. A més, en aquell any també hi hem d'afegir l'èxit de la lluita per la declaració de Parc Nacional Maritimoterrestre de l'arxipèlag de Cabrera, aprovat per la Llei 14/1991, de 29 d'abril.

Des de 1991, però, a les Illes Balears i, concretament a la Part Forana de Mallorca, hi ha hagut una lluita constant des de sectors progressistes i proteccionistes per la defensa i protecció d'espais i contra nombrosos projectes que tenien un impacte mediambiental sobre el territori.

Els precedents: la lluita des de les acaballes del Franquisme fins al 1991

En les dècades de 1970 –especialment des del final del Franquisme i durant la Transició Democràtica– i de 1980, es produí un augment de les reivindicacions ecologistes, alhora que també hi hagué una major conscienciació en amplis sectors de la població per una defensa del territori i del país. Així, des de l'acció d'ocupació de l'illa de sa Dragonera i, des de la constitució del règim autonòmic –a partir de 1983–, zones com es Trenc, sa punta de n'Amer, Mondragó, sa Canova... tingueren un ampli ressò mediàtic, però també n'hi hagué de menor seguiment informatiu, tot i la seva també significació, com Montblanc,

---

⁴⁷ RAYÓ, Miquel: *L'ecologisme a les Balears*, Col. “Quaderns d'història contemporània de les Balears”, 42, Edicions Documenta Balear, Palma: 2004, pp. 39-40.

Formentor, Cala Petita, Capocorb, Cales de Manacor, Llucalcari, Tuent, ses Covetes i l'Albufereta, entre d'altres. Davant els intents d'urbanització, es produí una mobilització ciutadana que, en nombroses ocasions, se solucionà per la via política a través del Parlament de les Illes Balears. De totes maneres, en alguns casos, han donat lloc a llargs i costosos processos judicials.

El Grup Balear d'Ornitologia –GOB⁴⁸–, fundat el 1973, hi tingué un paper clau, igual que també altres associacions i entitats ciutadanes –algunes de les quals es crearen per defensar espais concrets– així com els partits polítics d'esquerres i progressistes, sobretot el Partit Socialista de Mallorca –PSM–, així com Esquerra Unida i Esquerra Republicana de Catalunya o l'ecologisme polític del partit Els Verds Mallorca –fundat el 1990–. Sens dubte, d'una banda, les victòries a favor de la protecció de sa Dragonera i des Trenc, marcaren la dinàmica del moviment ecologista de les dues darreres dècades del segle XX, i de l'altra, també suposaren un impuls de la capacitat de mobilització i d'assoliment dels seus objectius del moviment ecologista de Mallorca en aquell període.

Entitats com el GOB, Terra Ferida, Sos Mallorca, Grup d'Amics de Defensa del Medi Ambient –GADMA– i Amics de la Terra, a més de nombroses plataformes locals i comarcals, han duit a terme una lluita constant contra projectes urbanitzadors que afectaven considerablement l'equilibri entre territori i pressió urbanística.

Els mitjans de comunicació, sobretot la premsa escrita i especialment els grans diaris editats a Mallorca –sobretot *Diari de Balears*, *Diario de Mallorca*, *Ultima Hora* i *Ara Balears*–, a més de les revistes de Premsa Forana i també la premsa ecologista han tingut un paper molt destacat en l'increment de la consciència ecologista de bona part de la població mallorquina, però també fent-se ressò de les campanyes i mobilitzacions de les entitats que defensaven la preservació del territori de l'illa davant projectes urbanitzadors. En aquest sentit, ha estat molt important la consolidació del relat conservacionisme i ecologista entre la majoria de la població igual que la seva assumpció pels partits polítics de centreesquerra. Revistes com *Flor de Card*, de Sant Llorenç des Cardassar; *Bellpuig*, d'Artà; *Dies i Coses*, de Santanyí; *Llucmajor de pinte en ample*, de Llucmajor; *Ressò*, de Campos; *Mel i Sucre*, de Sant Joan, *Es Saig*, d'Algaida, entre d'altres, a més de constituir una excel·lent font per l'estudi de les mobilitzacions a favor del medi ambient també han tingut uns posicionaments proteccionistes i de denúncia contra determinats projectes urbanitzadors o mediambientals.

---

⁴⁸ Sobre aquesta entitat, MAYOL, Joan: *El naixement del GOB: un record personal*, Lleonard Muntaner, Editor, Mallorca: 2014.

En la dècada de 1980, a la Part Forana, tingueren ampli ressò les campanyes de defensa des Trenc (1977-84), de Campos –que el Parlament de les Balears aprovà, el 31 de maig de 1984, la llei que el declarava Àrea Natural d'Espècial Interès– i de sa Punta de n'Amer, de Sant Llorenç des Cardassar (1984-85). Finalment, el Parlament de les Illes Balears declarà la protecció íntegra de la zona de sa Punta de n'Amer amb la catalogació d'Àrea Natural d'Espècial Interès (juliol de 1985). També hi hagué una notable mobilització per les zones de sa Canova, d'Artà (1987-89), Cala Mondragó, de Santanyí (1989-90) i contra la central elèctrica i el port a s'Estalella, de Lluçmajor (1990-96)⁴⁹.

Després de l'aprovació de la Llei d'Espais Naturals de 1991, la protecció com a espais no urbanitzables es va fer a través dels tractaments d'Àrea Natural d'Espècial Interès (ANEI), amb un grau notable de protecció, i Àrea Rural d'Interès Paisatgístic (ARIP), amb un nivell de protecció menor. A Mallorca, s'aprovaren 54 ANEI. Tal com assenyala l'historiador Gabriel Mayol, “la voluntat de protegir globalment diversos espais naturals provenia, per una banda, de la creixent pressió urbanística i, per l'altra, de la maduració del moviment ecologista mallorquí més enllà de la protecció únicament d'indrets concrets⁵⁰”.

Aquell triomf legislatiu proteccionista al Parlament de les Illes Balears dels partits de l'oposició en contra del Govern Balear, presidit per Gabriel Cañellas –PP–, després de les eleccions al Parlament de 1991 –amb una majoria absoluta de la coalició PP-UM–, va patir un retrocès de revisió a la baixa en aquella legislatura (1991-95). Ràpidament, la majoria governamental intentà rebaixar a la Part Forana la protecció de Gaieta Gran (sa Pobla), les dunes de Son Real (Santa Margalida), Cala Figuera i Cala Falcó (Calvià), el puig de Sant Miquel (Montuïri) i el santuari de Sant Salvador (Felanitx). Al Parlament, s'hi donà una oposició contra aquesta modificació dels partits d'esquerres. També en els plenaris municipals d'Ajuntaments afectats es donà una notable disputa amb mocions d'intents de rebaixa. Aleshores, des de la societat civil s'organitzà una Plataforma en Defensa dels Espais Naturals, amb més de 200 entitats adherides, liderades pel GOB. Així mateix, també hi hagué una mobilització dels sectors que s'oposaven a les mesures proteccionistes. El 26 de novembre de 1992, es feu una gran manifestació a Palma, convocada per la Plataforma, amb el lema “Salvem els espais naturals”, amb una notable participació –es parlaren d'entre 30.000 assistents i de 8.000 segons les fonts–, però

---

⁴⁹ Sobre aquestes reivindicacions i mobilitzacions tenim l'excel·lent síntesi de MAYOL ARBONA, Gabriel: *En defensa de la terra. Mobilitzacions ecologistes a Mallorca (1983-2007)*, Col. “L'Arjau”, 76, Leonard Muntaner, Editor, Mallorca: 2021.

⁵⁰ MAYOL ARBONA, Gabriel: *En defensa de la terra. Mobilitzacions ecologistes a Mallorca (1983-2007)*, Col. “L'Arjau”, 76, Leonard Muntaner, Editor, Mallorca; 2021, p. 61.

aquella concentració va ser considerada la més multitudinària del moviment proteccionista i també l'inici d'una nova etapa en el moviment ecologista de Mallorca. Tal com indicà Gabriel Mayol, “la maduresa de les organitzacions proteccionistes, l'augment del suport social i la conscienciació ciutadana permeteren abordar objectius més amplis, globals i de caràcter estructural⁵¹”.

Durant la dècada de 1990, el creixement urbanístic tingué un paper central en el debat polític autonòmic, especialment durant l'etapa entre 1994 i 1999. Des del Govern Balear, presidit pel PP, s'afavorí que Mallorca es convertís com a segona residència d'estrangers europeus, especialment alemanys. Novament, la manifestació de protesta ecologista del 12 de novembre de 1998 –convocada pel GOB–, sota el lema “No més urbanitzacions”, tornà a superar les expectatives i tornà a assolir una gran participació.

Les eleccions autonòmiques de juny de 1999, suposaren un tomb electoral, amb el triomf dels partits del centreesquerra. En aquella legislatura (1999-2003), la majoria progressista del Parlament de les Illes Balears va permetre la presa de mesures per salvar espais, ampliar la protecció i frenar urbanitzacions.

El primer Govern de Francesc Antich –PSOE–, amb el seu conseller de Medi Ambient, Joan Mayol –PSM– tingué una forta oposició al projecte de Parc Natural de Llevant –que foren declarats mitjançant el Decret 127/2001, del 9 de novembre, que comprenia una superfície de 1.671 hectàrees a una àmplia àrea de les muntanyes d'Artà. Aquest espai natural formà part de la Xarxa Europea Natura 2000, tant en qualitat de Zona d'Especial Protecció per a les Aus (ZEPA) com de Lloc d'Interès Comunitari (LIC). En aquell context de crispació i oposició a aquest projecte, el batle socialista, Eduard Servera, va presidir l'històric plenari de l'11 de maig de 2000 en el qual tingueren lloc una sèrie d'incidents protagonitzats pels contraris a la inclusió de Son Servera en el Parc Natural de Llevant. Unes 200 persones es varen congregar davant l'Ajuntament de Son Servera per demanar sortir del PORN (Pla d'Ordenació de Recursos Naturals) i durant la concentració, els regidors del Partit Popular, a l'oposició, varen pujar al balcó de la casa consistorial per fer discursos acompanyats de la persona que liderava el moviment contra el parc de Llevant i explicar que havien demanat la convocatòria d'una sessió plenària extraordinària per tal que el consistori es definís sobre el PORN i el Parc de Llevant⁵².

---

⁵¹ MAYOL ARBONA, Gabriel: En defensa de la terra. Mobilitzacions ecologistes a Mallorca (1983-2007), Col. “L'Arjau”, 76, Lleonard Muntaner, Editor, Mallorca: 2021, p. 67.

⁵² PIRIS, Miquel: “Conxorxa contra els parcs a Mallorca”, 10 de maig de 2000.

El 2002, s'implantà la primera ecotaxa un dels projectes més importants del govern del Pacte de Progrés, promogut pel conseller de Turisme, Celestí Alomar, aprovada pel Parlament el 10 d'abril de 2001. Aquell impost, que pagaven les persones que pernoctaven als establiments hotelers de les Balears que tenia com a objectiu millorar el medi ambient. Tingué una notable oposició dels hotelers i del Partit Popular. Amb la recaptació d'aquest impost es varen comprar algunes finques emblemàtiques –l'agost de 2002 el Govern de les Balears comprà la finca de Son Real–, demolició de bucs impactants, parcs naturals... Després del retorn al Govern de Jaume Matas després de les eleccions autonòmiques de 2003, el Parlament derogà l'ecotaxa el 22 d'octubre de 2003.

L'oposició al pla de carreteres de la legislatura 2003-07

A mitjan juny de 2003, aparegueren a la premsa mallorquina notícies relacionades amb els futurs projectes de construcció d'autovies i autopistes per part del Consell de Mallorca i el nou Govern de les Balears –Partit Popular, amb majoria absoluta i el suport d'Unió Mallorquina-. Una de les concrecions d'aquells projectes fou la construcció d'una autovia entre Manacor i Inca, que havia de passar pels termes de Petra, Ariany, Maria de la Salut, Sineu, Costitx i Inca. A més, el pla de carreteres que preparava el nou Govern de les Balears contemplava la construcció d'un tercer carril a l'autopista d'Inca a Palma, la prolongació d'aquesta fins a Sa Pobla, la prolongació de l'autopista de s'Arenal fins a Lluçmajor i la construcció d'una segona via cintura a Palma. Davant aquells projectes, al final de juliol de 2003, es va constituir la Plataforma Autovia No, que se subdividí amb les plataformes Autovia No de Manacor, Petra, Ariany, Maria de la Salut, Sineu, Costitx, i Inca.

El plenari del Consell de Mallorca del 6 d'octubre de 2003, presidit per Maria Antònia Munar –que aleshores també era batlessa de Costitx– s'aprovà el pla de carreteres de la legislatura que recollia aquells projectes. Un dels moments àlgids de l'oposició a l'autovia Inca-Manacor, tingué lloc, el 13 d'octubre de 2003, en el plenari de l'Ajuntament de Costitx en el qual es va debatre una moció contra l'autovia. Hi assistiren més de 200 persones amb cartells i pancartes i la votació en contra de la majoria d'UM va provocar una protesta espontània de centenars de persones que obligà a la intervenció de la Guàrdia Civil. La plataforma autovia presentà més de 22.000 al·legacions contra el pla de carreteres. El 29 de novembre de 2003, la plataforma Autovia No! Convocà una concentració a Sineu, en la qual assistiren més de 6.000 persones en la plaça del Fossar.

L'oposició a la piscina del periodista Pedro J. Ramírez a la Costa dels Pins

Els estius de 2005 i de 2006, diverses formacions polítiques, com ERC, Esquerra Unida, el PSM i el Lobby per la Independència protagonitzaren diverses mobilitzacions de protesta contra la piscina del periodista madrileny Pedro J. Ramírez a la Costa dels Pins (Son Servera) per vulnerar la Llei de Costes. Destacà la mobilització reivindicativa del 19 d'agost de 2006 a la platja de sa Marjal. Finalment, després d'una llarga lluita judicial, el juny de 2021, l'Audiència Nacional anul·là les dues ordres del Ministeri d'Agricultura, Alimentació i Medi Ambient de 2014 i 2016 per les quals es va concedir una pròrroga de seixanta anys a la concessió d'ocupació de domini públic maritimoterrestre al periodista.

L'oposició a la construcció de camps de golf

L'oposició a la construcció dels camps de golf –molts dels quals construïts en zones que gaudeixen d'un notable interès ecològic o paisatgístic–, acompanyats de la seva oferta complementària, han produït impactes ambientals molt negatius. El 2008, hi havia 23 camps de golf a Mallorca i se n'estaven tramitant altres 11. A la Part Forana, existien els de sa Vinyola (Campos), Son Térmens (Bunyola), Bendinat (Calvià), Ponent (Calvià), Santa Ponça I (Calvià), Santa Ponça II (Calvià), Santa Ponça III (Calvià), Golf d'Andratx (Camp de Mar, Andratx), Son Antelm I (Llucmajor), Son Antelm II (Llucmajor), Maioris (Llucmajor), Can Porquer (Pollença), Alcanada (Alcúdia), la Reserva Rotana (Manacor), Vall d'Or (Felanitx), Canyamel (Capdepera), Roca Viva (Capdepera), Costa des Pins (Son Servera) i Pula (Son Servera). A més, hi havia en projecte o en tràmit els de Son Saletes (Sencelles) i Son Bosc (Muro), Son Claret (es Capdellà), Can Puig-Can Gatul·les (Pollença), Son Corb (Son Servera), Can Guilló (Pollença), Son Baco (Campos), Costa dels Pins (Son Servera), ses Algorfes (Calvià), Son Verí (Marratxí). Així mateix, el 2008, hi havia una notable relació de projectes de camp de golf aprovats, però posteriorment caducats o anul·lats, com els de Sant Martí (Vilafranca), Son Sastre (Calvià), Son Real (Santa Margalida), Son Ganxo (Manacor), Son Verí Nou (Marratxí), Son Vic Nou (Calvià), Ciutat del golf –tres camps– (Calvià), Montblanc (Maria de la Salut), Sa Canova (Artà), Carrosa (Artà), Son Pont (Puigpunyent), Gaieta Gran (sa Pobla), Cap de Regana (Llucmajor), es Pujol (Santanyí), sa Talaiola (Santanyí), Son Ferrandell (Valldemossa), es Pujol (Santanyí) i es Llobets (Llucmajor)⁵³. Molts d'aquests projectes han provocat una

---

⁵³ Informe *Els Camps de golf a Mallorca*, Grup Balear d'Ornitologia i defensa de la Naturalesa (GOB), Estiu 2008.

mobilització i actuació contrària del moviment ecologista. Sens dubte, tal volta, l'oposició que s'ha articulada de manera més notable ha estat contra el de Son Bosc al parc natural de s'Albufera i de Son Claret (Calvià) –que es pretenia ubicar en una zona ARIP (Àrea Rural d'Interès Paisatgístic) annexa a l'ANEI (Àrea natural d'Especial Interès) de la Serra de Tramuntana.

Les mobilitzacions contra la pressió urbanística entre 2003 i 2008

Entre el 2003 i el 2008, es produí una nova pressió urbanística, amb un *boom* de projectes immobiliaris i d'infraestructures a la Part Forana que va ser frenat per la crisi econòmica de 2008. Els pobles del Pla de Mallorca –que s'havia convertit en un espai per intensificar la seva ocupació– va patir una intensa pressió urbanística amb la construcció de blocs multifamiliars que, en molts de casos, provocaven impactes paisatgístics notables i desvirtuaven l'arquitectura tradicional i la fisonomia dels nuclis urbans. Per exemple, al municipi de Sant Joan, es varen construir nombrosos habitatges d'aquesta tipologia, com es Sequer –un projecte de 36 pisos–, a la barriada del Camp, i altres zones com al camí de sa Bastida i del Revellar. Tot i que aquests projectes provocaren una certa oposició popular, destacà sobretot l'oposició al projecte del carrer de Mirador, que aglutinà diverses mobilitzacions populars. Va aparèixer l'entitat de defensa del medi ambient, Es Turó de Sant Joan –constituïda oficialment el 31 de gener de 2008–, presidida per Josep Bauzà Bonet –des Saig–, que promogué una intensa campanya, en ple *boom* de construcció de finques de pisos en el nucli urbà, contra alguns projectes urbanístics que provocaven un notable impacte arquitectònic i urbanístic. El 27 de gener de 2007, s'havia produït una exitosa concentració en defensa de la preservació del turó des Mirador. També, a altres municipis, com Campos, hi hagué un rebuig al projecte d'un macrohotel a la costa de sa Ràpita (2012).

El boom de les pedreres

El 24 de juny de 2020, Terraferida alertà sobre un “nou boom de pedreres dins espais protegits”, amb l'excusa dels “plans de restauració” que permetien l'obtenció de noves concessions per continuar explotant les muntanyes durant dècades. S'hi denunciaven els casos de Can Negret d'Alaró –que ha afectat la Serra de Bellveure i que l'entorn fos ANEI, Lloc d'Interès Geològic, Patrimoni de la UNESCO i tengués una ZEPA (zona d'especial protecció per als aucells) i que es creà la Plataforma Reviure Tofla–, Son Ferragut de sa

Pobla –inactiva des de 1989– i Establiments, de Palma –que havia estat clausurada des de 2004–, la Serra de sa Mesquida de Porreres –que havia baixat la seva activitat en els darrers anys i que havia estat expedientat fa anys per explotar il·legalment diverses hectàrees protegides sense autorització–, també protegida com ANEI–, Can Sentes de Felanitx, Son Tei de Sineu, Carrossa II d'Artà. S'hi denuncià “En definitiva, hi ha un nou boom de pedreres que estan aconseguint autoritzacions per explotar el territori per períodes de temps llarguíssims, desenes d'hectàrees que ara són encara intactes, i per legalitzar, instal·lar o ampliar plantes asfàltiques i de ciment.”

Salvem Portocolom, Som Portocolom i Terraferida celebrà la protecció de sa Capella i felicità l'Ajuntament de Felanitx per la decisió⁵⁴.

Així mateix, la pedrera de Can Xorret, de Felanitx –paralitzada des de 2009 arran d'una denúncia del GOB per explotar sense llicències municipals.

Tal com assenyala Gabriel Mayol, “l'ecologisme social va patir una profunda transformació massa vegades sense que transcendís a l'esfera pública⁵⁵”. La crisi de l'ecologisme social, segons ha analitzat el filòsof Miquel Àngel Ballester, entrà en una nova fase entre el 2013 i el 2018, quan els grups ecologistes de Mallorca es multiplicaren i especialitzaren el seu camp d'acció. En són bona mostra noves entitats, com Terraferida –que ha estat la que ha tingut més impacte–, Aliança Mar Blava, Ciutat per a qui l'habita, Plataforma Antiautopista, Balears diu No, Amics de la Mar, Mallorca Blue, Salvem Portocolom, Tot Inclòs, Salvem es Moll, Tramuntana XXI, Pla XXI, o Moviment Ecolocal Mallorquí –MEM–, entre d'altres. Entre els canvis d'aquestes noves entitats, es plantejà que no bastava amb protegir espais emblemàtics, sinó que era necessària una solució global per al model econòmic i territorial de Mallorca.

La constitució de l'associació ecologista d'acció Terraferida –una “associació que qüestiona el model de consum del territori i es rebel·la contra el poder econòmic basat a ocupar la terra fèrtil i valuosa”–, constituïda el gener de 2015⁵⁶. Des d'aquesta associació han proliferat les denúncies d'agressions sobre el territori des de les xarxes socials, una preocupació pel consum del territori i la conservació dels recursos naturals⁵⁷.

---

⁵⁴ Nota de premsa de 24 de juny de 2020 de Terraferida. “Alertam d'un nou boom de pedreres dins espais protegits”.

⁵⁵ MAYOL ARBONA, Gabriel: *En defensa de la terra. Mobilitzacions ecologistes a Mallorca (1983-2007)*, Col. “L'Arjau”, 76, Lleonard Muntaner, Editor, Mallorca: 2021, p. 133.

⁵⁶ PAYERAS, Miquel: “El nou e-cologisme balear”, a *El Temps*, 1 de maig de 2018, pp. 17-18.

⁵⁷ “Ciment, turistes i espais naturals. Conversa amb Terraferida”, a *Nosaltres*, febrer de 2016, pp. 3-4.

+25 anys de lluita al Pla de Sant Jordi

Josep Lendínez González

Activista social, mediambiental i polític santjordier

Introducció: el Pla de Sant Jordi i el seu entorn

El Pla de Sant Jordi, ha patit grans transformacions en els darrers dos-cents anys. La primera transformació important va ser l'obra hidràulica que l'enginyer Pau Bouvy a mitjan segle XIX va ser qui va introduir el primer molí de vent i que va fer possible l'extracció de l'aigua de les zones humides, convertint-les amb terres molt productives i de gran fertilitat. Aquest fet va tenir conseqüències: increment de les terreres de cultiu, augment de la immigració agrícola dels pobles veïnats o d'altres indrets, causant una notable expansió fins a l'any 1960 aproximadament, així com, el creixement de sectors de petites propietats. La segona gran transformació, va ser més negativa, ja que hi va haver un progressiu augment de la salinització de les aigües subterrànies, provocada per la intensiva extracció d'aigua del subsol per reguiu, això provocà la substitució dels cultius hortícoles, que tant de prestigi havien tingut al Pla de Sant Jordi, per un nou tipus de cultiu com ferratges, més tolerants a la salinització de l'aigua. Per altra banda, van tenir la possibilitat d'introduir la ramaderia bovina, vinculada a la producció de llet. La tercera gran transformació del Pla de Sant Jordi, està directament vinculada a la construcció de l'aeroport de Son Santjoan, que pel caprici i l'interès d'alguns terratinents, va ocupar gran part de les superfícies de les terres cultivades, causant la primera expulsió d'un significat nombre de pagesos i ramaders durant la dècada dels anys seixanta.

La construcció de l'aeroport va ser un fet molt significatiu i alhora, destructiu, que ara com ara aquesta destrucció persisteix, si voleu, podem substituir «destrucció» per «turisme de masses», que ens causa tots els mals que estam patint actualment. Per altra banda, també he de reconèixer que no és el turisme en si el mal de tot, ja que ben entès i en moderació ens ha aportat riquesa, futur i ens ha obert una porta al món. El problema rau amb l'ambició, els diners fàcils i ràpids, la construcció desbocada, les lleis que haurien de ser per protegir i preservar el territori en contundència; algunes com el Decret Llei 8/2020 de 13 de maig, malgrat que fos amb la voluntat d'establir mesures extraordinàries i urgents per pal·liar els efectes econòmics i socials provocats per la crisi sanitària de la COVID-19, segueixen unes polítiques com les que han estat vigents fa més de seixanta anys i encaminades a la consolidació i a la cronificació d'una economia basada en el

monocultiu turístic i de serveis com a forma de futur i solució als problemes econòmics, socials i laborals, com si no hi hagués altres opcions per a la diversificació productiva i econòmica de les Illes Balears. Una declaració responsable no pot atorgar la possibilitat d'ampliar hotels, invasió i ocupació d'espais protegits o amb cert grau de protecció, però que al final, podem trobar-nos que una antiga vaqueria s'ha convertit en una residència turística, etc.

Uns dels primers espais que haurien d'haver estat protegits i sobretot, dignificats, patiren la manca d'escrúpols de la casta dirigent d'aquells anys del postfranquisme, és el lloc on va ser construït les noves pistes de l'aeroport de Palma. Que, per cert, va fer cinquanta anys l'any 2021, va destruir, directament el jaciment talaiòtic, redescobert l'any 1958 i en el qual quedava, un centre cerimonial amb un santuari, un talaiot o cova prehistòrica, un túmul escalonat (en el seu interior) un laberint i una sala hipòstila. També hi ha zones d'enterraments d'adults, en alguns casos, els difunts acompanyats per cans, i nins. Aquest gran centre cerimonial prehistòric de Son Oms, tot i que fou declarat monument nacional l'any 1963. Tot i prestigiosos estudiosos, com en Guillem Rosselló Bordoy, arqueòleg i director durant moltes dècades del Museu de Mallorca, va manifestar públicament l'any 1971: la destrucció del jaciment prehistòric de Son Oms és «una salvatjada». La historiadora de l'art i catedràtica Catalina Cantalleras, considerava que el recinte la seva destrucció va ser causa del «turisme de masses» causant la seva destrucció definitiva la construcció de la segona pista de l'aeroport els anys setanta. Lluís Pericot (1899-1978), una de les autoritats més importants en prehistòria, va escriure un article el 18 de febrer de 1971 a DM: “¿Como vais a permitir que algo tan íntimamente ligado a vuestra historia, que es la historia anónima de todos los pueblos mediterráneos y de todos los humanos, en definitiva, sea arrasado?”.

Tot i que la comunitat científica va implorar per salvar el jaciment de Son Oms, les autoritats de l'època no van tenir el cor fluix ni van tenir cap mena de clemència per commutar-li la pena de mort, per la restitució i mostra a tots els illencs i d'arreu del món, aquest gran jaciment, patrimoni de tots i totes. El divulgador Domingo C. Hernández Jiménez de la Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED) en su artículo “El yacimiento de Son Oms, un ejemplo de destrucción del patrimonio”, publicat a la revista *Artyum*, núm. 57, rememora ara aquell desastre. “Su destino estaba sellado”, va escriure.

Al Pla de Sant Jordi com tots sabeu, durant les darreres quatre dècades del passat segle XX, vam iniciar el declivi de la nostra societat agrària i rural que havíem creat anteriorment. I a partir de llavors s'ha anat degradant tota la zona, primer per l'expropiació

de les terreres de cultiu per a la construcció de l'aeroport i les ampliacions posteriors. Com també per establir dins una zona ja degradada els serveis que una gran ciutat necessita: depuradora, dessaladora, dipòsits de combustible... i que aquestes necessitats per contra, no han anat acompanyant amb la mateixa eficàcia i rapidesa a l'hora de suplir aquestes mancances i necessitats que una població dispersada i allunyada de Ciutat pateix, per molt a prop que ara ens sembli. Certament, s'han aconseguit moltes infraestructures socials, educatives, sanitàries, esportives... però, aquest esforç per aconseguir-ho ha estat titànic i esgotador. Aquí és on sorgeixen aquestes associacions i entitats que són les que de manera diària i incansablement, han anat recordant als responsables polítics la necessitat que ens escoltin les nostres mancances i necessitats específiques que patim, precisament per trobar-nos lluny de la Ciutat. Malgrat això, podria aventurar que som del municipi de Palma, per una qüestió purament administrativa majoritàriament, hi ha la sensació, que el nostre pensament identitari va molt lligat allà on hem nascut o vivim. Som de: sa Casa Blanca, s'Aranjassa, es Pil·larí o de Sant Jordi. No solem dir: som de Palma.

Per la qual cosa, al Pla de Sant Jordi, necessitam més que mai tenir el teixit social actiu i viu per poder continuar reivindicant i exigir dins una societat adulta i moderna les millores encaminades a disposar dels màxims beneficis possibles per aconseguir una societat més integradora, més culta, més sana i dotada d'unes infraestructures modernes, acceptades socialment i respectuoses mediambientalment amb el territori i la seva gent.

Hi podem destacar algunes de les accions que hem realitzat per la cura i protecció del territori, del seu patrimoni, accions reivindicatives, de protesta i en definitiva, per fer compatible el benestar de les persones que intentam viure dins una zona propera a la gran ciutat, amb moltes necessitats d'infraestructures, i que degut, a la degradació de les zones agrícoles i l'abandonament dels cultius productius, a causa de la salinització de les aigües, l'excés de nitrats i altres productes contaminants, són part de la situació de la degradació de la zona del Pla de Sant Jordi. Aquest fet fa compatible la instal·lació de les infraestructures necessàries per abastir una gran ciutat com la de Palma.

Accions més destacables dutes a terme al Pla de Sant Jordi

- L'Aeroport

1. Construcció de la segona pista de l'aeroport de Son Sant Joan

Com a punt de partida la construcció de la segona pista de l'aeroport de Son Santjoan. Que vam intentar evitar la seva construcció, conjuntament amb els pobles de l'entorn: Coll

d'en Rabassa, Molinar, Can Pastilla... i Sant Jordi iniciarem una oposició a la construcció que va acabar amb un recorregut a peu partint cada entitat del respectiu nucli afectat per l'ampliació de la segona pista fins a trobar-nos davant les autoritats militars i civils aeroportuàries. On van tenir una reunió que acabà sense cap efecte positiu als pobles afectats, de fet, anys després com veurem l'aeroport és ampliat, renovat i immensament més monstruós. D'altra banda, el més greu és que anam de cap a la tercera pista. Si algú no hi posa remei a aquesta golafreria especulativa, de creixement i malbaratament de recursos naturals, anirem al col·lapse. Perquè, de moment, el creixement econòmic i en tots els aspectes, no garanteixen un repartiment de la riquesa, ni les millores socials i laborals, ni cap altra que beneficiï a la societat en la qual es duen a terme aquestes accions desproporcionades en relació amb el limitat territori que disposam. Sols hi guanyen els mateixos.

2. Ampliació de Son Sant Joan

El 6 de març de 2003 en va crear una Coordinadora d'entitats contra l'ampliació de l'aeroport de Palma, en la qual el GOB liderava les accions. Tot i que la resta d'entitats que constituïen la Coordinadora hi treballaren de valent, no va ser possible evitar-ho cent per cent.

Es va dur a terme: recollida de signatures, campanyes de conscienciació a l'aeroport de Palma, mitjançant fulls informatiu. Es feren al·legacions al projecte des de tots els àmbits. Va ser una lluita constant, que sembla al final es va reduir una mica. Però a l'aeroport de Son Santjoan, sempre hi ha reformes i sempre hi ha ampliacions.

- *La nova presó de Palma*

Declaracions del regidor d'Urbanisme del PP a l'Ajuntament de Palma, Sr. Carlos Ripoll, e relació amb la futura macro-presó de Mallorca: "El único espacio posible es Sant Jordi, pese a que nuestro pleno municipal se rechazó la construcción de la prisión de Palma" (*Diario de Mallorca*, 7 d'abril de 1993).

Al següent dia, ara es manifestava el regidor del PSOE, Sr. Antoni Roig, acusava el Sr. Ripoll de "propiciar un clima de crispación en Sant Jordi al declarar que el Estado quiere construir la nueva cárcel en esa zona de Palma" (*Diario de Mallorca*, 8 d'abril de 1993), i va recordar al mateix temps "que Carlos Ripoll brindó a Instituciones Penitenciarias Sant Jordi, que es un espacio natural, lo que demuestra su poca sensibilidad" i continua "por nuestra parte queremos que se ubique la cárcel donde menos moleste", conclou.

Vistes aquestes declaracions, el nostre futur no era molt esperançador. Manifest de la Coordinadora antipresó al Pla de Sant Jordi:

Els sota signants, habitants del Pla de Sant Jordi (Palma), manifestam el nostre total rebuig a la construcció d'una macro-presó al nostre poble. Demanam a les autoritats que considerin la situació del Pla de Sant Jordi, afectat per l'impacte ambiental de l'aeroport, per l'existència d'urbanitzacions il·legals, per la degradació del camp... i les greus conseqüències que se'n deriven com: desequilibri de la població, conflictivitat social i la delinqüència, etc. que comportaria l'existència d'un complex penitenciari de les dimensions previstes en un indret tan petit com és el nostre poble. Els habitants del Pla de Sant Jordi consideram que la construcció d'una presó com la que s'anuncia seria fer definitiva la destrucció del nostre poble i del nostre entorn i, per això demanam, que tal projecte no sigui dut endavant de cap de les maneres. Sant Jordi, novembre 1992.

Institucions Penitenciàries tenia previst construir una nova presó a Mallorca. Es van estudiar diferents indrets:

- Santa Maria del Camí, previsió de construcció sobre un indret on hi havia les millors vinyes de la denominació d'origen Binissalem.

- A Palma, el batle (PP) va manifestar que "ja havia dit que a Ciutat no hi cap presó". I per aquest motiu, va oferir construir-la a un espai protegit del mateix municipi, a Son Binissalom.

La proposta de la construcció va ser del PSOE que aleshores governava a Madrid.

Es va constituir una plataforma, en la qui hi participaren entitats, associacions, agrupacions polítiques i la gent en general que ens va donar suport des de l'inici. Iniciarem un procés de conscienciació, recollida de signatures, ferratines... i van parlar en tots els grups polítics per tal de modificar aquest projecte.

Van ser bastant dures les negociacions dutes a terme entre els tres membres que representàvem la plataforma i els esmentats grups polítics. Es va fer una gran manifestació a Cort, en què tota la gent del poble va participar. Tot aquest esforç es va concretar amb un gran èxit. La presó no la feren a Son Binissalom.

- Modificació PGOU

Construccions de 300 vivendes a Can Fàbriques, setembre 1998. I la reclassificació d'uns terrenys que eren urbans a zona rústica. Manifest de la Plataforma per un creixement mesurat de Sant Jordi:

Convocats per un grup de santjordiers (Miquel Mut, Guillem Ramis, Bartomeu Mayol, Bartomeu Carrió, Josep Fiol, Guillem Garau, Jaume Gelabert, Francisca Pocoví, Isabel Pou, Sebastiana Ramis i Josep M. Lendínez), s'han reunit representants de les entitats del poble de Sant Jordi

amb altres santjordiers que de forma particular han volgut assistir a la reunió del dia 18 de setembre al Liceu de Sant Jordi.

Després d'una sèrie de deliberacions, les aproximadament quaranta persones assistents, han decidit constituir una "Plataforma per un creixement mesurat de Sant Jordi". Els representants de les entitats assistents han manifestat la seva adhesió a la Plataforma, alguns individualment fins que informin la seva entitat respectiva, i d'altres ja com a entitat.

Les entitats que s'adhereixen a la plataforma són: Associació de Veïnats Pla de Sant Jordi, club de la Tercera Edat, Parròquia de Sant Jordi, Club Esportiu Sant Jordi, Arpellots Havaneres Band, Associació de Joves de Sant Jordi "IOKKUMÚ", Club Prat de Catí i el grup de Teatre Calabruix.

Els reunits consideren que Sant Jordi ha de tenir un creixement demogràfic i urbanístic moderat i adequat per a una població amb característiques de poble que actualment té uns 1.800 habitants. Es consideren excessives les previsions del PGOU aprovat per l'Ajuntament, sobretot pel que fa a la zona de Can Fàbregues. Per altra banda, es considera que el poble pot créixer moderadament a les necessitats naturals de la població cap a la zona de can Sant (prolongació Metge Claverol). La Plataforma, a més, està preocupada per les noves construccions que es fan en l'actualitat a Sant Jordi, algunes de les quals (la del carrer Rosella amb una quarantena d'habitatges), no tenen aparcaments, per la qual cosa s'incrementarà el nombre de cotxes al carrer i, per tant, es reduirà l'espai urbà disponible i la qualitat de vida dels veïnats i la saturació circulatoria del poble (noranta cotxes més a aquest carrer aproximadament).

La plataforma es reunirà per convocar accions d'informació i de reivindicació. Si el poble creix com està previst actualment, de les 1.800 persones que hi vivim, podem passar en un període d'uns deu anys a duplicar la població. No volem perdre la nostra identitat com a poble, volem conservar i incrementar la qualitat de vida dels santjordiers, volem les cases que els joves de Sant Jordi necessiten i estam oberts a un creixement mesurat del poble. Ens oposam al creixement desmesurat i mal planificat que el PGOU proposa i a les pràctiques constructores que no respectin la tipologia de l'arquitectura tradicional de Sant Jordi o que, pels interessos que siguin, empitjorin la qualitat de vida dels veïnats.

La Plataforma constituïda ha elegit com a Coordinador a Miquel Mut Mas perquè la representi i com a secretari per prendre nota dels acords a qui signa, Bartomeu Carrió i Trujillano.

La Plataforma, finalment, envia una carta a la premsa per contestar a les manifestacions fetes aquesta setmana pel regidor d'urbanisme de Ciutat, el senyor Ripoll.

Sant Jordi, a les 22 hores del 18 de setembre de 1998.

La zona de Can Sant de Sant Jordi que l'Ajuntament de Palma va introduir en la modificació de la revisió del PGOU i que la volia reclassificar com a zona rústica, quan ja era urbana.

L'hort de can Fàbriques, és zona agrícola protegida i a més, una zona IRYDA (interès de reguiu i desenvolupament agrícola) la volien fer urbana per construir-hi 300 habitatges. Afortunadament, la nostra persistència i unes argumentacions plenes de sentit comú

davant els tècnics de les respectives administracions públiques: Ajuntament de Palma i Consell Insular de Mallorca. Evitarem la malifeta de la modificació del PGOU, a més, d'una clara especulació urbanística.

També hem fet tasques de denúncia de la utilització del sòl rústic, per a empreses de lloguers de cotxe que ho utilitzen com espai per aparcament. La instal·lació d'indústries en solars rústics. Obres il·legals, deixalleries... Aquesta situació encara perdura. Tot i que s'ha reduït una mica. No és fàcil aturar-ho.

- Macrodepuradora

El 15 d'agost de 1998 va sortir publicat al BOIB l'ampliació de la depuradora. Ho feren de manera barroera i d'amagat de la gent afectada tota la població de Sant Jordi i S'Aranjassa. Que eren les més afectades. En teoria, parlava d'ampliació, però tots sabem que seria una nova i macro depuradora. De fet, la suposada ampliació no va ser al lloc de la vella Edar I sinó a uns terrenys adjacents i tallant un camí públic.

Per la qual cosa, ens activarem i vam constituir la "Plataforma de Sant Jordi i S'Aranjassa en Defensa del Prat" el 6 d'abril de 2000. Manifest:

El Ministeri de Medi Ambient i EMAYA tenen el projecte de construir entre Sant Jordi i s'Aranjassa una gran depuradora per tractar gran part de les aigües residuals del municipi de Palma que implicaria:

1. Un impacte destructiu del territori del Prat.

- Abocaments descontrolats que contaminen de manera irreversible els aqüífers

- Ressorgiment dels aiguamolls amb aigua contaminada

- Desertització del sòl provocada pel reguiu amb aigua contaminada químicament i biològicament

2. Un impacte ambiental de gran incidència en la qualitat de vida de la població de la zona.

Davant tot això, les associacions i entitats que firmen aquest manifest, constituïdes en Plataforma, exigeixen:

- La paralització de la construcció de la macrodepuradora.

- La reforma i millora de la depuradora actual.

- La posada en marxa d'un tractament terciari que garanteixi la qualitat de les aigües resultants.

Sant Jordi i s'Aranjassa, 13 d'abril de 2000.

Vam estar uns quants d'anys de lluita intentant aturar la construcció. Realitzarem: conferències amb tècnics i especialistes, bicicletades, torrades, partits de futbol, acampades, reunions amb partits polítics, notes informatives a la premsa de totes les

nostres accions, recollides de signatures, proposicions de llei, etc. Fins i tot, arribarem al Parlament Europeu per defensar els nostres interessos.

De la proposició no de llei presentada pel grup PSM i, aprovada pel nostre Parlament, el 14 de maig de 2002, amb el grup favorable de tots els grups que hi són representats llevat dels únics vots contraris del PP. El sentit de la preposició era el següent: “demanarà al Ministeri de Medi Ambient que canviï la ubicació de la macrodepuradora que està construint devora els nuclis de població (s’Aranjassa i Sant Jordi) i que sigui ubicada a 2.000 m tal com indica la reglamentació vigent”. Petició al grup parlamentari europeu de Convergència i Unió:

Sant Jordi, 26 de setembre de 2000

Benvolgut senyor,

El motiu de posar-me en contacte amb vostè i fer-li arribar les nostres preocupacions pel que fa al projecte de la construcció d’una Macrodepuradora aferrada als nuclis de les poblacions de Sant Jordi i s’Aranjassa (a uns 400 m).

A Sant Jordi, sofrem contínuament tota classe d’agressions: paisatgística, mediambiental, acústica, etc., etc. Hi tenim l’aeroport més important de la conca mediterrània i d’Europa, sense dubtes. Per tots aquests motius i a la vista de què ens volen fer aquesta “Macrodepuradora” (ja tenim una depuradora construïda els anys 70 i que des de l’any 1973 gairebé des de l’any 94 tot el sobrant o l’aigua que no volien els pagesos; perquè no estava ben depurada era abocada per EMAYA a uns pous absorbents fets específicament per poder realitzar aquests abocaments contaminants les venes naturals, a més de la saturació de la capa freàtica, actualment al Prat de Sant Jordi l’aigua es troba a uns 25 centímetres de la terra).

Per aquesta nova agressió al nostre poble, s’ha constituït una Plataforma en defensa del Prat de Sant Jordi i s’Aranjassa, formada per diverses entitats - més de vint - dels dos pobles afectats, per evitar, que aquesta nova, però, “Macrodepuradora” es construeixi aferrada als nuclis de les poblacions.

Per altra banda, l’estudi d’impacte mediambiental, no aconsella de cap de les maneres, la construcció d’aquesta Macrodepuradora en la zona que l’Ajuntament ha oferit al Ministeri de Medi.

Aquest estudi diu així:

- La proximitat de Sant Jordi i en la direcció dels vents dominants que obligarà als administradors de la depuradora a situar mesuradors de contaminació atmosfèrica i mesuradors de renou per no sobrepassar en excés ambdues contaminacions.
- Què el tractament biològic es fa a l’exterior i que resulta un focus d’emissió de mals olors.
- Què els espesseïdors de fangs i les càmeres de mesclar, son focus d’una certa emissió d’olors
- Què els turbos compressors situats dins un edifici insonoritzat produirà a l’exterior uns renous d’uns 80 decibels.

- Que es pot produir un desenvolupament d'insectes i, per tant, un risc real de transmissió de malalties i el que és més molest que aquest propi risc, és que poden sorgir efectes psicològics com: molèsties físiques, fàstic, etc.

- Perilla la destrucció de jaciments arqueològics perquè Son Oliver està devora el lloc designat.

Per altra banda, Sant Jordi fou declarada zona IRYDA, a més a més, està catalogada com a zona sensible i, per tant, les aigües residuals que s'utilitzen per al reguiu, han de passar per un procés de depuració més rigorós.

Què la Llei 4/1987 de Conservació d'Espais Naturals i Lleis Específiques, anomenen com espai natural del municipi de Palma al Prat de Sant Jordi.

Per altra banda, hi ha el RD2414/61 de 30 de novembre que aprova el Reglament d'activitats molestes, insalubres, nocives i perilloses estableix en l'article 4 que la distància a qualsevol nucli de població ha de ser de 2.000 metres com a mínim.

A més a més, els veïns d'aquests nuclis de població hem sofert una total indefensió davant aquest projecte de construcció, ja que es va publicar al BOCAIB el dia 15/08/1998 amb el núm. 105 i amb aquest enunciat: "*Pliego de Bases para el Concurso de Proyectos y Construcción de la ampliación y remodelación de la Depuradora de Aguas Residuales de Palma I (Balears), Fase I*". Atenció, mai parla d'una nova depuradora, a més, MACRODEPURADORA.

De fer-se la Macrodepuradora passaran per damunt totes aquestes Lleis.

Per altra banda, el "Ministerio de Medio Ambiente", sol·licitava a l'Ajuntament la necessitat d'uns 70.000 m² per realitzar la nova Macrodepuradora, però només en disposen de 50.000 m², això, minva encara més, les possibilitats perquè aquest impacte sigui, efectiu.

Per tots aquests motius, fem la següent crida al Parlament Europeu,

Volem què es compleixin estrictament la Normativa, Decrets, Directrius, etc., que garanteixin la salut de les persones, que no es vegi afectat el medi ambient, ni el seu entorn natural, ni que aquesta Macrodepuradora dugui a la degradació paisatgística d'una zona emblemàtica de Mallorca.

Exigim, la màxima informació sobre el projecte i la seva situació, la protecció dels veïns i veïnes de Sant Jordi i s'Aranjassa davant l'actuació prepotent i abusiva de l'Administració, tant Local com Estatal, tal com queda recollida en la Constitució.

Denunciar al nostre Ajuntament de Palma, per obrar de mala fe, ja que quan aquestes actuacions, obres, millores li són favorables, llavors sí que fa públiques totes aquestes actuacions, convocant als ciutadans a les reunions informatives i amb la presència i participació directa del responsable d'àrea o polític de torn.

Per últim, també reclamam al Parlament Europeu que denunciï i faci complir la Normativa que afecta el trànsit aeri de l'Aeroport de Palma de Mallorca, no podem tolerar, que per desídia, per interessos econòmics, els veïns, al voltant de l'Aeroport i de Sant Jordi, haver de suportar dia rere dia d'una situació que parteix de la irritabilitat, fins a arribar a la desesperació.

- *Entitat local menor*

La Comissió per a l'Entitat Local Menor de Sant Jordi, integrada per representants de les diferents associacions, entitats i dels grups polítics de Sant Jordi, va quedar constituïda dimecres dia 8 d'octubre. L'objectiu d'aquesta Comissió és iniciar el procés per aconseguir que aquest nucli de població sigui una Entitat Local Menor, segons l'Acord per a la governabilitat i el futur sostenible de la Ciutat de Palma, signat entre els partits polítics que actualment governen a l'ajuntament de Palma, i atès el que estableix l'article 51 de la Llei 20/2006 de desembre, municipal i de Règim Local de les Illes Balears, que dona la possibilitat de la creació d'entitats locals menors.

La Comissió va establir un programa d'accions per assolir l'objectiu esmentat, el més prest possible, la primera de les quals és sol·licitar una reunió amb la batlessa de Palma, la Sra. Aina Calvo. En aquesta reunió, se li explicarà la intenció de dur endavant aquest projecte, cercant el màxim consens i col·laboració entre la Comissió i l'ajuntament de Palma.

Així mateix, es promouran les actuacions necessàries per aconseguir la implicació dels habitants de Sant Jordi en aquest projecte, de manera que els santjordiers i les santjordieres puguin tenir una participació real i més activa en tot aquest procés, i en tot allò que afecta cada dia al poble, sigui directe o indirectament.

Una representació de la comissió per a l'Entitat Local Menor de Sant Jordi, va ser rebuda per la batlessa Sra. Aina Calvo. D'aquesta comissió hi formen part totes les associacions, entitats culturals, alguns santjordiers a títol particular, i, representants de les agrupacions polítiques de Sant Jordi (PP, PSM i UM).

El motiu de la visita era transmetre a la batlessa l'acord pres per la Comissió, el passat 8 d'octubre de 2008, d'iniciar el procés perquè Sant Jordi pugui constituir-se en Entitat Local Menor; figura jurídica prevista en la normativa estatal i autonòmica i, també, dins l'Acord per a la governabilitat de Palma pactat entre els partits que formen l'actual govern a Cort.

La batlessa de Palma, ens ha dit que l'Entitat Local Menor no estava dins les seves prioritats, però, s'ha compromès a estudiar-ho i a parlar-ne. Des de la Comissió se li ha demanat la col·laboració dels tècnics de l'Ajuntament en qüestions jurídiques i econòmiques per tal que, el procés que iniciarem, es desenvolupi de la manera més eficient i dins el marc legal; si s'hagués de posar en marxa un procés de referèndum o de recollida de signatures per part de la Comissió, aquestes actuacions, han de tenir validesa legal davant les administracions pertinents.

D'altra banda, la Comissió també li ha demanat una calendarització del procés, per tal de poder concretar les actuacions i no perdre temps, donada la complexitat del tema.

La batlessa ha manifestat que s'ho mirarà i, en tot cas, començaran a parlar-ne entre l'equip de govern. A partir d'aquestes converses es preveu, passat l'estiu, que tinguem una resposta. La comissió ha estat clara; l'objectiu és ser Entitat Local Menor. Per tant, farem tot allò que sigui necessari per explicar als santjordiers i santjordieres que el que ens convé com a poble.

En aquests moments, ja som un poble singular, amb una problemàtica singular i necessitem actuacions també singulars. I, aquestes, només es poden donar des de la proximitat de la gestió, del dia a dia, amb els veïnats, amb els nostres joves, amb els nostres empresaris, amb la nostra gent gran...

- Protecció dels molins del Pla de Sant Jordi

Fa anys que demanam des de totes les entitats que formam part d'aquest poble una actuació concreta i global al Pla de Sant Jordi. A la recuperació etnològica, patrimonial, paisatgística, cultural... per tal de fer valdre el nostre paisatge tan singular. Després d'anys d'intentar la recuperació dels molins de vent. Ara sembla que les primeres notícies van sorgir el febrer de 2016, que tant l'Ajuntament de Palma, com el Consell de Mallorca, van fer públic el seu compromís, de dur endavant aquesta recuperació. Així també com, la creació d'un parc agrari, de rutes de senderisme, pintoresques... Per tal de recuperar el Pla de Sant Jordi, i tot allò que implica. Esperem que alguna cosa es pugui aconseguir. Escrit de la campanya en defensa dels molins del Pla de Sant Jordi i recollida de signatures:

- Així comença la història del Pla de Sant Jordi

Una ampla zona que envolta l'actual poble de Sant Jordi, que arriba fins a la mar, va ser coneguda, segles enrere, com a Pla de Catí. Aquest és un topònim molt antic datat en el segle XII. Un llibre on es conta la conquesta de Mallorca feta pels pisanocatalans l'any 1114 diu que les tropes desembarcaren a un lloc anomenat Catins. El Prat de Catí (molt probablement de l'arrel *q.t.n.*, "habitar", *qatin* significaria "lloc habitat") és el nom que se li dona sistemàticament a l'avui Prat de Sant Jordi a tota la documentació dels segles XIII-XIV.

- Les aigües del Prat

Dins el terme de Catí hi havia una zona d'aigües que causaven malalties i d'altres inconvenients. Diverses vegades es va intentar la dessecació. Dia 2 d'abril de 1321, el rei Sanç escrivia al seu lloctinent de Mallorca, Dalmau de Banyuls, referent al fet que els jurats i prohoms de Ciutat li havien exposat que es podria dessecar l'aigua del Prat de Catí per devers 1.500 lliures, des del pas anomenat d'en Segarra fins a la mar. Sembla que tot va quedar com estava i les obres no tingueren efecte fins a un temps més recent.

- Dessecació del Prat de Sant Jordi

El Prat va patir multituds de projectes per a la seva dessecació des de l'any 1815, però el projecte definitiu el va dur a terme l'enginyer holandès Pau Bouvy. L'any 1848 es tenen notícies que les tasques per canalitzar les aigües estancades havien tingut èxit. Aquest sistema de síquies conflua amb la principal, anomenada la Síquia, que serà la que transportarà aquestes aigües a la mar.

- Els molins i el Pla de Sant Jordi

Els primers molins foren introduïts per l'enginyer Bouvy per poder extreure l'aigua del subsol i regar les terres dessecades i fèrtils. L'any 1887 hi havia documentats devers 36 molins i l'any 1958 n'hi havia devers 1.308. Els molins es convertiren en el motor de l'economia dels santjordiers. Les zones dessecades es convertiren en unes terres fèrtils i molt productives. Durant molts anys, al Pla de Sant Jordi el varen anomenar "el rebost de Palma" per la qualitat i quantitat dels seus productes de l'hort, agricultura en general, ramaderia... Els anys seixanta, en ple boom turístic, passaren a ser una de les postals més representatives de la imatge de Mallorca arreu del món.

- Els molins del Pla de Sant Jordi, tocats de mort!

La seva majestuosa presència fa que siguin l'element per excel·lència i el més identificatiu del Pla: els molins. Talment sembrats i arrelats a la terra mitjançant la seva torre de pedra, de marès... Molts amb importants elements etnològics i arquitectònics únics i singulars. Amb les seves veles que es projecten a l'espai obert del cel, esperant que la cua activi la seva funció i els encari al vent. Acaronant la brisa de l'embat i iniciant, de mica en mica, el ritme necessari per activar el bombeig de l'aigua que sorgeix de les entranyes del subsol de la terra.

Els simbolitzaven l'existència de vida al Prat, omplint de sang les artèries i les venes traçades a força de braços, d'arada, de suor, i amb els bramuls i alens espessos, de l'ase, del cavall, de l'egua... per mor del seu esforç.

Tots pintats dels colors que s'identifiquen amb el cel, la mar, la terra, el camp i, encarats al vent, com canta Raimon: "Al vent, la cara al vent, el cor al vent, les mans al vent, els ulls al vent, al vent del món..."

Despertau-vos! Aquesta era la imatge de la saviesa, de l'optimització de recursos, de l'estimació per la terra, de la prudència... El nou progrés ha dut la manca de compromís, la desídia, altres prioritats, l'abandonament, la destrucció... Cal una reacció de la societat civil! Als empresaris turístics només els interessa omplir-se la butxaca, i els responsables polítics, la majoria d'ells, no volen saber res del nostre patrimoni, sinó fer passar el temps...

El nostre patrimoni forma part de la nostra història i, per aquest motiu, s'ha de preservar amb tota la vehemència possible, sense escatimar esforços i amb un sincer i responsable compromís.

Et necessitam! Signa aquesta proposta de crida a la conscienciació, a la responsabilitat, a la participació activa i compromesa de totes les persones, empresaris, organismes, institucions... Hem d'aconseguir la implicació de tothom per intentar dur a terme la recuperació dels nostres molins tan singulars i identificatius de la nostra essència. Hem de protegir i preservar el passat,

sentir l'orgull del nostre present i seguir teixint el nostre futur. Aquesta és la fórmula que enalteix el sentit de qualsevol poble.

Sant Jordi, 9 de juliol de 2014

- Urbanització il·legalitzable. Son Olivaret

El nostre particular drac continua amenaçant-nos i no hem estat capaços de solucionar o millor dit matar-lo: Son Olivaret.

A final dels anys vuitanta aquesta possessió es partí entre dos germans. A principi dels noranta, dos promotors urbanístics, Ignasi Moragues i Antoni Solivellas, decidiren iniciar la parcel·lació dels terrenys d'un dels dos germans. El resultat: cinc carrers de per llarg i quatre de través, que donaven accés a un nombre indefinit de parcel·les de 2.000 metres quadrats. Aquestes infraestructures viàries, construïdes en sòl classificat com a rústic, tenien com a funció possibilitar habitatges unifamiliars.

Com que la urbanització és il·legal, l'Administració local no pot dotar-la de cap classe de prestació i servei.

L'any 1991, sent batle de Palma Joan Fageda, es calculava que més de cent persones vivien al nucli de nova construcció. A mitjan decenni passat, amb el conservador Carlos Ripoll com a regidor d'Urbanisme, Cort aprovà diverses ordres de demolició. Les ordres no es concretaren en res positiu, seguim amb la il·legalitat manifesta.

El 1995, hi havia fins a 84 parcel·les comptades. En algunes s'hi havien construït xalets, en altres només hi havia barraques. Aquell mateix any, el promotor tenia la intenció de fer augmentar el doble el nombre de solars. Al final, el nombre de cases va créixer perquè qualcunes de les parcel·les es dividiren en parts de fins a 500 metres.

El desembre de 1999, al "Sant Jordi Parla", de l'Agrupació del PSM de Sant Jordi, una petita publicació on encabia qualsevol tema que pogués afectar el nostre Pla de Sant Jordi, en matèria de mobilitat, territori, sanitat, educatiu, polític, activitats i accions a favor o encontre de la nostra societat, era tema de publicació, per tal d'informar i posar-los en alerta si calia, als veïns i veïnes del nostre poble.

Ja tornàvem a denunciar al nostre grup municipal de l'incompliment de suspensió de les obres a les parcel·lacions il·legals de Son Oliver, més concretament els (decrets 17397. DSU, expedient 173/97 de 24 de març de 1997), la qual varen posar en coneixement aquesta nova infracció, per tal d'estudiar la possibilitat d'una demanda judicial per prevaricació al batle de Palma Joan Fageda. Consideràvem vergonyós que es consenti la construcció de tres cases més, i amb serveis de l'empresa municipal EMAYA.

Ens trobam lluny de la restitució del sòl originari i de qualsevol acció i proposta de l'esbucament de les construccions il·legals de Son Oliveret.

Primera prova, la dilatació i nul·la voluntat per part dels responsables polítics de l'Ajuntament de Palma de fer complir la normativa urbanística i justificar la demora de les resolucions judicials encaminades a la demolició de l'obra il·legal construïda donant la culpa de la tardança en la resolució de les ordres judicials a la de justícia, per ineficàcia. Per tant, l'Ajuntament té l'excusa perfecta per deixar fer que tot es mantingui igual. Això provoca, que augmenti la degradació de l'entorn natural, i provoqui encara més la difícil convivència entre uns i altres. La prova és recent, aquest mes de setembre de l'any 2022, hem tingut certs conflictes de convivència entre els joves de Sant Jordi, que es troben a plaça parlant o jugant i els que arriben del poblat il·legal de Son Oliveret, amb la clara intenció de provocar, i fins i tot, insultar als santjordiers i santjordieres que sense ficar-se amb ells, van alterant greument la convivència.

Text de la notícia de na Marisa Goñi a DM del 7 d'abril de 1993: "El regidor de Urbanismo del Ayuntamiento de Palma, Carlos Ripoll, mantendrá una reunión con la Junta de Jueces para tratar temas relacionados con la infracciones urbanísticas. En manifestaciones públicas, los responsables de la Gerencia de urbanismo han achacado, entre otras cosas, a la lentitud y tardanza de las autorizaciones judiciales la imposibilidad de haber aplicado la piqueta municipal en las construcciones levantadas al margen de la legislación urbanística. Sin embargo, este rotativo descubrió que en varios juzgados de primera instancia existían diferentes autorizaciones judiciales que no habían sido recogidas por Cort, a pesar de que le permitía ejecutar órdenes de demolición. Ripoll encargó un informe para aclarar lo ocurrido". I es veu, que vint-i-nou anys després no en sabem res. I la resta de partits polítics tampoc o han esbrinat.

La segona prova que evidencia que la zona no es pot construir, es troba en un informe de la Gerència d'Urbanisme, expedient 2034/01, sobre la petició d'interès general per a la construcció d'un Hotel Naturista en camí de Son Oliveret p.k. 1,70 de Sant Jordi. Rebuda la petició en primera instància la resposta és: "La zona donde se pretende implantar está clasificada como suelo rústico protegido, Area Natural de Especial Interés, zona "F", regulada en el artículo 311, Zonas de Interés Forestal y Ecológico. La condición impuesta por el Plan es que se prohíbe cualquier tipo de construcción, a excepción de las de Interés General de acuerdo a lo establecido en la Ley 1/1991, de Espacios Naturales". Signat el 7 de desembre de 2001 pels responsables del Servei de Planejament. Aquest informe es va adreçar a la Sra. TAG cap del Servei de Tramitació de Plans i Projectes. Aquest servei va

elaborar una proposta al Consell de Gerència d'Urbanisme, que establia un acord de dos punts, respecte al projecte redactat per l'enginyer industrial Sr. Salvador Fonollá Corró, el primer, informar la sol·licitud de declaració d'interès general presentada pel titular "X", amb l'objectiu d'instal·lar un Hotel Naturalista de cinc estrelles al camí de Son Oliveret, p.k. 1,70, de Sant Jordi. I el segon, elevar l'expedient a la Comissió Insular d'Urbanisme del Consell Insular de Mallorca, per a continuar amb la seva tramitació, d'acord amb el que disposa a l'article 26 de la Llei 6/97 de 8 de juliol de sòl rústic de les Illes Balears, article 85 del text refós de la Llei de sòl de 1976.

Volem suposar que no va ser possible seguir amb la tramitació d'interès general, ja que no tenim constància que a Son Olivaret hi hagi un Hotel Naturalista de 5 estrelles. El que si sabem és la utilització com a espai per tirar-hi tota classe d'escombraries i deixalles. Com que el govern municipal del PP a ciutat s'ha espolsat aquesta responsabilitat no ha quedat més remei que MÉS per Mallorca actuàs fent la denúncia al SEPRONA. La contradicció de l'empresa municipal EMAYA, respecte a la titularitat del camí, ara resulta que hi poden fer accions de neteja, asfaltar, etc.

Conclusió

Aquest és una mica el recorregut de les associacions, entitats, particulars i grups polítics envers la protecció del territori, evitar el malbaratament del Sòl rústic, agrícola o protegit. Evitar els capricis i l'abús de l'urbanisme a la carta, intentar posar una mica d'esment i limitar el creixement que pot ser destructiu que pot afectar a la idiosincràsia del lloc on habitam, ja sigui, en l'àmbit arquitectònic com pel que fa a serveis, social, educatiu, de convivència, també es veuran afectats.

Encara queda molta lluita i molt de camí ple d'obstacle, sabem que el nostre futur és incert i costós. En esforç, en lluita i sobretot, amb molta incomprensió per part dels governants.

El paradís, ho hem de construir nosaltres i el futur, és poder-lo transferir a les generacions futures, la lluita mai és una pèrdua de temps, sempre es guanya alguna cosa. Altres vegades, ho guanyam tot, fins i tot, recuperam la nostra autoestima com a poble. Entre tots segur que alguna cosa aconseguirem! És l'objectiu sobre el que hem de treballar tota la humanitat.

El meu particular resum és una frase que fa molts d'anys intent dur a terme: "La força de l'ésser humà neix de la lluita diària contra les adversitats". Visca l'esperit, la lluita i la voluntat de construir un món millor!

Llistat de referències bibliogràfiques

La construcción de la segunda pista del aeropuerto arrasó hace medio siglo el “impresionante” yacimiento talayótico de Son Oms. RIERA, Juan, 3 d’abril de 2021. DM (Diario de Mallorca) <https://www.diariodemallorca.es/almudaina/2021/04/03/salvajada-son-oms-34684520.html>

El aeropuerto aterrizó en un monumento. OLAYA G, Vicente. El País <https://elpais.com/cultura/2021-04-03/el-aeropuerto-que-destruyo-un-monumento-nacional.html>

Artículo: El yacimiento de Son Oms, un ejemplo de destrucción del patrimonio. Artyhum, revista, núm. 57. HERNANDEZ JIMÉNEZ, Domingo C. https://www.artyhum.com/revista/57/mobile/index.html?fbclid=IwAR2Vppbmupvrx7un6edKHkleSkeTHKNH6Xzu9ZflkY8S_uVvHJMoT8cKRLw#p=56

Son Sant Joan, un aeropuerto ‘mecano’ que no para de crecer a base de récords. RUIZ COLLADO, J. L. UH <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2016/12/26/238768/son-sant-joan-aeropuerto-mecano-para-crecer-base-records.html>

BSAL 45 (1989) 91-103: *El Pla de Sant Jordi. Notes històriques (segles XIII-XIV)*. Ramon Rosselló.

Els nostres pobles, Sant Jordi. Suplement d’*El Mirall*, març 2008.

L’oposició demana la restitució de l’ús originari del sòl, mentre que els propietaris volen serveis. Antoni Mateu | 21 maig 2006. Diari de Balears. <https://www.dbalears.cat/balears/balears/2006/05/21/123449/la-urbanitzacio-il-legal-de-son-olivaret-prop-de-sant-jordi-continua-creixent.html>

Denúncia a SEPRONA de l’abocador il·legal de Son Oliveret. plasantjordipsm | 03 Febrer, 2015: <http://plasantjordipsm.balearweb.net/post/122212>

EMAYA desmantela el vertedero de Son Olivaret tras retirar 130 toneladas de residuos. Europa Press Sant Jordi 23/11/15: <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2015/11/23/167808/emaya-desmantela-vertedero-son-olivaret-tras-retirar-130-toneladas-residuos.html>

Ses Covetes (Campos), un conflicte jurídic i social que s'ha allargat durant trenta anys (1992-2022)

Miquel Àngel March Cerdà

Professor i portaveu del GOB Mallorca (1987-2007)

Introducció

Els darrers seixanta anys de la història de les Balears, han significat un canvi radical en la societat, l'economia, el territori... El turisme i l'activitat immobiliària han envaït tots els racons del nostre territori, transformant radicalment l'economia, la població, el medi ambient.

Un d'aquests racons és Ses Covetes. Es tractava d'un petit llogaret del municipi de Campos (Mallorca), situat entre la Platja d'Es Trenc i s'Arenal de Sa Ràpita. Dues dotzenes de cases conformaven aquest petit nucli creat a finals del segle XIX. Precisament la seva ubicació ben enmig de dos espais naturals únics i amb grans platges verges d'arena, el va posar a la diana de companyies especuladores i urbanitzadores.

Antecedents

Ja als anys setanta i vuitanta comencen les primeres construccions turístiques i residencials amb l'ampliació del petit nucli urbà, amb edificis d'apartaments i de xalets cap a la zona de s'Arenal de sa Ràpita, allargant el carrer principal.

Però serà sobretot a principis dels anys vuitanta, quan pateix la pressió de companyies estrangeres, que pretenien posar en marxa diverses urbanitzacions, tant a la zona d'Es Trenc com a la de ses Covetes. Companyies sueques com Scandiaplan o Ses Covetes forest seran algunes de les societats immobiliàries que impulsaran els projectes d'urbanització, aprofitant un planejament urbanístic molt desenvolupista i uns governs municipals i un govern balear, favorables a aquestes iniciatives immobiliàries.

La reacció de la societat mallorquina, encapçalada pel GOB, amb una gran campanya (anomenada "Salvem es Trenc") d'oposició a la posada en marxa d'aquests projectes va tenir una gran repercussió, fins i tot a nivell internacional, ja que suposaria la destrucció d'un dels espais naturals costaners més emblemàtics i una de les imatges turístiques de l'illa.

A pesar que els promotors comptaven amb la complicitat de les administracions local i autonòmica, el Parlament de les Illes Balears, va aconseguir aprovar una llei que faria absolutament inviable aquests projectes, i posaria les primeres passes per a la seva protecció, que molts danys més tard acabaria convertint-se en parc natural.

A principis dels noranta, una nova amenaça

Campos disposava d'un planejament urbanístic dels anys setanta, concretament un Pla General del 1974, i una Delimitació de sòl urbà del 1987, especialment desenvolupistes i confusos, a pesar de la retallada practicada pel Parlament l'any 1984, eliminant dos urbanitzables d'Es Trenc i atorgant-li una protecció tant al Salobrar com a l'entorn de la platja d'Es Trenc. La resta del municipi mantenia les previsions inicials.

La zona de Ses Covetes, mantenia una part classificada com a urbana (nucli urbà) i una part com a urbanitzable (reserva urbana). Aquest fet va ser aprofitat per una empresa anomenada *Terrusan SA*, per comprar els terrenys, classificats com a urbanitzables, anomenats Torremarina i demanar llicència municipal d'obra. El 1992, l'Ajuntament de Campos, concedeix llicència per a construir 68 apartaments, dividits en 13 blocs, entre Ses Covetes i la Platja d'Es Trenc.

Aquella empresa va fer fallida i els bancs se'n feren càrrec. Posteriorment, els béns i les llicències d'aquesta empresa es varen vendre a una nova empresa, en aquest cas de nacionalitat alemanya, *Marina Ernts SL*, que el 1994, va iniciar les obres de construcció d'aquest complex turístic.

Aquí va començar un conflicte social, jurídic i urbanístic, que pràcticament s'ha allargat durant vint-i-vuit anys i que ha tingut unes repercussions i unes singularitats que l'han fet objecte d'estudi, amb un acte final, on els tribunals acaben sentenciant que els promotors d'aquella malifeta no tenen dret a rebre cap compensació econòmica per aquella urbanització fallida, això el 2022.

Una història que comença al segle passat

Una vegada començades les obres, en poc mesos la fesomia de Ses Covetes va canviar radicalment a causa dels seixanta-vuit apartaments (distribuïts en 13 blocs) que s'aixecaven just damunt la platja d'Es Trenc. La realitat és que hi va haver un astorament general per unes obres a primera línia de la mar, tenint en compte que ja feia sis anys que

havia entrat en vigor la Llei de Costes (que decretava una protecció dels primers cent metres des de la vorera de mar) i després de la polèmica llei que havia protegit Es Trenc i el Salobrar.

Primers recursos

Ja al mateix any del 1984, l'associació ecologista GOB i el PSM presentaren un recurs davant l'Ajuntament contra la llicència d'obra que el Consistori campaner havia atorgat el 1992. Consideraven que pel seu atorgament s'havien vulnerat gran part de la normativa vigent, sobretot dues:

- Les parcel·les on es construïen els apartaments no eren urbanes i tampoc no tenien la condició de solar, ni per tenir serveis ni per consolidació de l'edificació en tot l'àmbit.
- El 1988 havia entrat en vigor la Llei de Costes, que feia inedificables els primers 100 metres comptats a partir de la vorera de mar.

Igualment, es va presentar un recurs davant el Consell Insular, en considerar que la classificació d'aquests terrenys com a urbans a les NN.SS, era incorrecte. El Consell va acceptar el recurs i va eliminar aquests sòls urbans.

Primera mobilització

Com en tots els conflictes ambientals i urbanístics de les Balears, no hi podia faltar una concentració o una manifestació reivindicativa. A principis de l'estiu del 1994, un pic començades les obres i amb el recurs ja presentat, el GOB convoca una primera concentració al mateix nucli de Ses Covetes, just davant les obres de construcció dels apartaments. Serà la primera acció reivindicativa en defensa de Ses Covetes. Però n'hi hagué d'altres.

Això es va acompanyar de l'edició de material informatiu i reivindicatiu, on a més de contar els fets i les il·legalitats flagrants, reclamava la paralització de les obres i la seva demolició.

Però el gruix del conflicte de Ses Covetes, va passar pels tribunals de justícia, en concret el Tribunal Superior de Justícia de les Balears, l'Audiència Nacional o el Tribunal Suprem. La batalla jurídica va començar el 1994 i va acabar el 2022, vint-i-vuit anys després.

Aleshores havia començat una dura batalla jurídica entre el Consistori de Campos i una empresa immobiliària, per una banda, i el GOB i el PSM per l'altra.

El Tribunal Superior de Justícia de les Balears, Audiència Nacional i el Tribunal Suprem varen dictar més de trenta resolucions judicials que afectaven Ses Covetes, gairebé totes en el mateix sentit, confirmant la il·legalitat dels apartaments per una banda i la protecció estricta de la zona per l'altra.

Primera fita: el tribunal atura les obres

El 1995 el tribunal, a petició del GOB i del PSM acorda la paralització de les obres de construcció dels apartaments davant les evidències d'il·legalitats, exposades al recurs que els ecologistes havien presentat.

Per a la seva paralització el Tribunal Superior de Justícia de les Balears va exigir que les entitats denunciants, presentessin un aval de vint milions de pessetes. Deu persones del GOB i deu del PSM varen avalar amb el seu patrimoni aquesta exigència dels tribunals. Aquest aval i la paralització posterior de les obres, va ser clau pel desenllaç del conflicte. De fet, les obres ja no es tornaren a reiniciar.

Anys més tard, els tribunals varen permetre retirar l'aval.

Per part del GOB avalaren: Sebastià Avellà, Xisco Avellà, Margalida Bauçà, Xisco Lillo, Aina Llauger, Josep Manchado, Pep Lluís Pol, Biel Perelló, Biel Pomar Vert i Miquel Àngel March Cerdà.

Per part del PSM: Mateu Morro, Pere Sampol, Sebastià Serra, Joan Antoni Salas, Damià Pons, Antoni Alorda, Antoni Sansó, Francisca Armengol, Joan Mayol i Maria Antònia Vadell.

Més de 30 resolucions judicials sobre Ses Covetes

A pesar que el conflicte de Ses Covetes és un clàssic dins la Mallorca turística, no obstant té una particularitat que la diferencia d'altres casos i és que des del primer moment va entrar dins la via judicial i es va guanyar també per la via judicial. El paper dels missers ha estat fonamental per resoldre aquest conflicte.

El cas de Ses Covetes ha generat prop de trenta resolucions judicials, totes elles favorables als grups ecologistes. A l'enfront dels ecologistes hi havia sobretot l'Ajuntament de Campos (amb cinc persones diferents ostentant la batlia) i l'empresa promotora.

L'acció jurídica es va centrar bàsicament en tres fets:

- La llicència d'obres que l'Ajuntament havia atorgat
- La classificació com a urbanes de les parcel·les afectades a les NN.SS de Campos
- L'Ordre Ministerial que aprovava la partió del domini públic maritimoterrestre d'acord amb la Llei de Costes.

A part d'això, també la demolició els apartaments va generar accions jurídiques i al final també la demanda d'indemnització.

El cas de la legalitat o no de llicència d'obra, i a pesar que la primera resolució del TSJIB és del 1995, el conflicte jurídic va acabar el 2010, quan el Tribunal Suprem confirma la il·legalitat de la llicència d'obra.

Les Normes Subsidiàries que l'Ajuntament de Campos s'havien aprovat classificant com a urbans els terrenys afectats pels 68 apartaments. El GOB, l'any 1994 hi va presentar un recurs que el Consell va acceptar, en base la falta de requisits perquè les dues parcel·les fossin urbanes. L'Ajuntament de Campos i l'empresa mercantil Maria Ernst SL varen recórrer la resolució judicial davant el TSJIB, el qual va ratificar la protecció i va anul·lar el caràcter urbà de les parcel·les. El 1999 el Tribunal Suprem ratifica aquella resolució.

El tema clau, però, va ser la Llei de Costes. Aquesta norma establí una franja de protecció de 100 metres als terrenys rústics i als terrenys urbanitzables que no tinguessin pla parcial aprovat. Aquesta franja de protecció, anomenada servitud de protecció, és inedificable per a usos residencials. És una llei del 1988, a la qual, els Plans Generals i les Normes Subsidiàries de planejament s'hi havien d'adaptar, tot i ser d'aplicació directa.

A part d'això el Ministeri de Medi Ambient va aprovar, a través d'una Ordre ministerial, la Delimitació del domini públic maritimoterrestre, establint-se les servituds corresponents.

Aquesta Ordre Ministerial també va ser impugnada. L'any 1998 l'ajuntament de Campos recorre davant l'Audiència Nacional l'Ordre Ministerial que crea una franja de protecció de cent metres i, per tant, que fa inviable les edificacions. L'any 2002, l'Ajuntament presenta recurs de cassació davant el Tribunal Suprem, contra la sentència de l'Audiència Nacional que desestimava la seva pretensió d'anul·lar la partió de Costes que protegia la zona. El Tribunal Suprem també va ratificar l'Ordre Ministerial.

Complicitat de l'Ajuntament amb els promotors

Des del 1992 que l'Ajuntament de Campos atorga la llicència per a construcció dels 68 apartaments fins a la darrera sentència del 2022, s'ha posat de manifest la complicitat entre el Consistori campaner i els promotors del complex.

Aquesta connivència s'ha anat posant de manifest en el fet que ha impugnat tot acte administratiu que impedia la urbanització, però sobretot ha presentat recursos davant tota quanta resolució judicial s'ha produït.

De fet, tots els conflictes judicials han acabat en el Tribunal Suprem, després d'haver passat davant el Tribunal Superior de Justícia de les Balears com davant l'Audiència Nacional. Tots els autos i sentències han estat recorreguts per part del Consistori: la paralització de les obres, la il·legalitat de la llicència, l'eliminació del caràcter urbà de les parcel·les afectades, l'Ordre Ministerial que aprovava la delimitació del domini públic, la demolició dels apartaments... de vegades en solitari i de vegades amb l'empresa urbanitzadora.

Sense saber amb exactitud la xifra final, l'Ajuntament de Campos degué gastar més d'un milió d'euros per defensar els apartaments il·legals de Ses Covetes i, per tant, a favor dels interessos particulars.

Al llarg d'aquests 28 anys el Consistori Campaner ha hagut de pagar a distints advocats i procuradors de Palma i de Madrid, ha encarregat nombrosos informes i peritatges, per poder impugnar acords tant del Ministeri com del Consell i de sentències i autos del Tribunal Superior de Justícia de les Balears com de l'Audiència Nacional i del Tribunal Suprem.

És incomprensible que un Ajuntament que es queixa sovint de manca de recursos econòmics per invertir al seu municipi es gastí aquesta quantitat en recursos jurídics únicament per defensar els interessos d'uns promotors. Segurament hauria fet falta que per part del Consistori es depurassin les responsabilitats adients per als polítics locals del PP que al dia atorgaren la llicència i als tècnics municipals que l'informaren, l'any 1992.

Canvi de mans

La promoció de Ses Covetes, va passar per distintes mans. Qui va comprar els terrenys i va obtenir la llicència era una societat mercantil anomenada *Terrusan SA*. L'empresa,

abans de fer noves actuacions va fer fallida, amb la qual cosa La Caixa es va quedar amb aquesta societat i els seus béns.

Posteriorment, ho va vendre a una nova companyia anomenada *Marina Ernts SL*, de capital alemany. Davant la també fallida d'aquesta empresa, per impagaments als seus creditors, un grup d'empresaris campaners, encapçalats per Sebastià Sagreras "Peixet", va decidir comprar-la i fer-se càrrec dels 68 apartaments. Realment era una operació curiosa, ja que en aquells moments ja hi havia sentències que posaven de manifest la il·legalitat dels 13 blocs d'apartaments.

Sebastià Sagreras, el nou propietari, es mostrava, en una entrevista en premsa "absolutament convençut" que tot era legal, i aspirava a reclamar seixanta milions d'euros d'indemnització a qui s'atrevís a esbucar aquest complex.

Curiosament, el fill d'aquest empresari ostentarà la batlia en el moment de procedir a la seva demolició, després d'intentar a la desesperada evitar-lo amb un nou recurs judicial.

Sentència de demolició

A finals del 2012 i després de nombrosos pronunciaments judicials, el Tribunal Superior de Justícia de les Balears va acordar una resolució que podem qualificar d'històrica i que posà punt final al llarg conflicte de Ses Covetes. En concret el tribunal, mitjançant un auto, ordena l'Ajuntament de Campos l'esbucament dels seixanta-vuit apartaments il·legals de Ses Covetes. Però no només ordena això a l'Ajuntament, sinó que l'obliga que estigui tot esbucat i els terrenys restituïts en un termini màxim de sis mesos, amb un calendari concret:

- Abans de 15 de gener el Consistori haurà d'haver presentat davant el tribunal que el Consistori el projecte de demolició aprovat.
- Abans de 15 de març s'haurà d'acreditar l'inici de les obres.
- Abans del 15 de maig s'haurà d'acreditar davant el tribunal la finalització de la demolició i restitució de la zona al seu estat original.

L'Ajuntament va incomplir els terminis fixats pel tribunal i fins i tot va intentar per via judicial evitar la demolició, la qual cosa provocà que el TSJIB multàs una sèrie de vegades el batle de Campos, Sebastià Sagreras, per l'incompliment de l'acordat.

Al final serà el Govern de les Illes Balears, presidit per José Ramon Bauzá, qui es farà càrrec del 75% de les despeses de la demolició dels apartaments i de la restitució de la zona al seu estat original que suposava 340.000€.

Aquest fet va generar nombroses crítiques, ja que al final seran tots els habitants de les Balears, qui pagaren l'actuació il·legal de distints tècnics municipals i sobretot de distints batles i regidors de l'Ajuntament de Campos

Tampoc hagués estat lògic que siguin tots els campaners qui paguin aquestes obres d'esbucament. Haurien de ser els batles i regidors que donaren la llicència, que rebutjaren els recursos i que impugnaren diverses resolucions als tribunals... els que fessin front a aquestes despeses.

La darrera sentència de Ses Covetes és d'abril del 2022, quan el TSJIB desestima les pretensions dels promotors d'obtenir 11 milions de l'Ajuntament, com a compensació econòmica per aquella urbanització fallida.

La demolició

A la fi, durant la Setmana Santa del 2013, les màquines entraren a les dues parcel·les on hi ha els apartaments il·legals de ses Covetes i iniciaren la seva demolició i posteriorment la seva restitució al seu estat original, amb la sembra de vegetació pròpia de la zona.

Dos mesos després acabaven les feines d'esbucament dels apartaments i la zona recuperava la imatge que mai s'havia d'haver perdut.

Varen passar denou anys després de les primeres denúncies i mobilitzacions.

La tasca dels advocats: la clau

Poques vegades es pot personalitzar l'èxit d'una campanya. Normalment, són actuacions col·lectives, especialment quan, com és en aquest cas, s'allarguen en el temps.

El cas de ses Covetes, en canvi, sí que el podem personalitzar. La dilatada actuació jurídica va implicar la dedicació, constància i competència de l'equip d'advocats, encapçalats per Agustí Cerveró. Des del primer minut i fins a la darrera actuació, la seva diligència va ser clau per assolir l'èxit final.

Les lluites en defensa del territori a la zona nord del municipi de Palma, amb especial esment al cas de Son Sardina (1990-2022)

Antoni Marimon Riutort

Professor d'Història Contemporània de la Universitat de les Illes Balears

Introducció

L'objectiu d'aquest treball és descriure i analitzar les lluites en defensa del medi ambient a la part nord del municipi de Palma a la darrereria del segle XX i principis del XXI. Així, ens centrarem en l'àrea territorial, que l'Ajuntament de Palma considera com a barris, formada per Establiments, es Secar de la Real, Son Espanyol, Son Sardina i sa Garriga, sa Indioteria rural i sa Indioteria urbana.

Si hi afegim el Polígon de Son Castelló, aquests nuclis pràcticament es troben limitats, al sud, per la primera Via de Cintura de Palma, o Ma-20 (1972-1990); al nord, per la frontera amb altres municipis, com Esporles, Valldemossa i Bunyola; a l'est fan partió amb el municipi de Marratxí, l'autopista Palma-sa Pobla, o Ma13 (1978-2006), i el barri de Son Cladera; mentre que a l'oest confronten amb el terme municipal de Puigpunyent i el barri de Son Anglada.

D'altra banda, a causa d'haver estat un dels centres més actius en diverses lluites en defensa del medi ambient, ens centrarem més en el cas de Son Sardina, si bé no deixarem de banda altres importants lluites ecologistes que afectaren principalment altres nuclis, com Establiments, amb el cas de les pedreres, o es Secar del Real, amb la plataforma Salvem la Real.

Tots els nuclis abans esmentats tenen una personalitat pròpia i diferenciada en relació amb la ciutat de Palma. Aquests pobles o llogarets han restat molt eclipsats a causa de la més que evident importància, en tots els sentits, de la capital de Mallorca i de les Illes Balears. A més, excepte en el cas d'Establiments, entre 1837 i 1919, cap d'aquests nuclis de població ha disposat d'independència municipal. En canvi, alguns d'ells, com Son Sardina, es Secar de la Real i Establiments, han disposat de les seves pròpies parròquies

a partir de 1913. Sa Indioteria també va passar de vicaria a parròquia, però un poc més tard, el 1935⁵⁸.

De fet, en el mapa del cardenal Despuig (1783) ja hi apareixen com a «lugar grande», es Rul-ló, o Establiments Vell, i com a «lugar chico», Son Sardina. En aquest mapa també hi surten Establiments (Establiments Nou o es Muntant) com a un nucli de cases separades, i el monestir de la Real, així com un gran nombre de possessions i finques rústiques, entre altres topònims.

Aquesta zona està en bona part, excepte Establiments travessada per les síquies d'en Baster, de la Vila i de mestre Pere i era coneguda com a l'Horta de Palma⁵⁹, a vegades dita Horta de Dalt.

Segons el cens de 1910, els principals nuclis de població eren Establiments, que encara era un municipi a part, amb 1.497 habitants; es Secar de la Real, amb 1.154; Son Sardina amb 534, Son Espanyol amb 474 i sa Indioteria amb 403. Aleshores, tot el municipi de Palma tenia un total de 67.544 habitants⁶⁰.

L'àmbit cronològic es justifica perquè va des de l'inici de la lluita contra la incineradora (1992) fins a la consulta popular celebrada a Son Sardina el 2022 sobre quin model de creixement urbanístic havia de seguir el poble. Amb tot, sovint s'esmenten esdeveniments i dades anteriors i no hi ha dubte que les lluites ecologistes continuaran perquè la pressió contra el territori continua essent enorme.

Dels camps d'ametlers al polígon de Son Castelló i les urbanitzacions (1966-1991)

Mentre les Illes Balears i, més en concret, Palma, creixien de manera espectacular en els anys seixanta i setanta, a causa de l'auge del turisme de masses, les terres ubicades al nord del municipi de Palma situades al voltant dels nuclis de Son Sardina i sa Garriga semblaven una mena de reserva rural. Hi continuaven predominant els habitatges unifamiliars o amb únic pis, les finques i possessions disperses i els camps d'ametlers i garrovers.

---

⁵⁸ Gran Enciclopèdia de Mallorca, Promomallorca, Palma: 1991, vol. 7, p. 124.

⁵⁹ Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria: *Les Balears. Descrites per la paraula i la imatge*, Govern de les Illes Balears, Sa Nostra, Grup Serra, Palma: s.d. [1871], vol. II, p. 17.

⁶⁰ *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana*, Hijos de J. Espasa, Editores, Barcelona: 1920, vol. 41, p. 363.

Així, en xifres absolutes, les Illes Balears passaren de 443.422 habitants el 1960 a 558.287 el 1970 i 685.088 el 1981. A Palma el creixement encara va esser més intens. De 159.084 habitants el 1960 augmentà a 234.098 el 1970 i 304.422 el 1981⁶¹. En canvi, Son Sardina passà de 1.631 habitants el 1960 a 1.719 el 1970 i 1.798 el 1981, un creixement molt més modest tot i que també va arribar un important contingent de població immigrant peninsular⁶².

De totes maneres, malgrat aquest moderat creixement i l'absència de molts de serveis, com aigua corrent, clavegueram, carrers asfaltats o telèfon, es varen construir a principis dels anys setanta dos grans blocs de pisos que trencaven amb la fisonomia del barri, però varen esser l'excepció. També sorgiren algunes petites urbanitzacions com Son Bessó, també coneguda com a Udir, o sa Torre de n'Hug, una al sud i l'altra al nord del nucli de Son Sardina, on es bastiren edificis unifamiliars aïllats sovint força luxosos.

A l'oest de Son Sardina, el nucli de Son Espanyol, mantengué les característiques rurals si bé a la seva part més septentrional, vora la finca de cas Jai, s'hi construí el col·legi dels religiosos paüls. Aquest centre d'ensenyament va esser adquirit (1972) pel Patronat Econòmic d'Estudis Universitaris i Superiors de les Illes Balears. El seu edifici fou l'embrió del campus de la Universitat de les Illes Balears (1978), que a partir de 1983 anirà construint un enorme complex d'edificis i instal·lacions a costa de desenes de quarterades de sòl rústic d'ametlers i garrovers.

Establiments tampoc no va créixer gaire, en part perquè hi va haver un procés migratori cap a Palma fins als anys setanta del segle XX. El 1970, tenia 2.377 habitants, que havien passat a esser 2.537 el 1987. En aquestes dades s'inclou la població de Son Espanyol. D'altra banda, en aquests anys, s'anà incrementant l'impacte ecològic i el desastre paisatgístic provocat per les pedreres de sa Garrigueta Rassa i Son Rosselló, explotades des de feina dècades. A més, aquestes pedreres provocaven moltes molèsties als veïns de la zona a causa de la pols que provocaven; els renous i vibracions; els cruïsses a cases i cisternes i el trànsit continu de camions, entre altres aspectes. El 1983, una sentència judicial obligà l'empresa explotadora a sol·licitar llicència d'activitat i el 1988 es confirmà la

---

⁶¹ B. Barceló Pons: «Balears, illes. Demografia», a *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Promomallorca, Palma: 1989, vol. 1, p. 328.

⁶² A. Marimon Riutort: «L'evolució de Son Sardina durant el segle XX (1900-1975/1980)» a *II Jornades d'Estudis: Son Sardina, sa Garriga i Son Espanyol*, Ajuntament de Palma, Palma: 2019, p. 130.

denegació de la llicència municipal per situar-se dins una zona protegida pel Pla General⁶³.

Al sud d'Establiments, es Secar de la Real va créixer un poc més si bé va mantenir el seu caràcter eminentment rural. El 1975, tenia 1.289 habitants que el 1981 haurien passat a ser 1.423⁶⁴. En aquest cas s'ha de destacar la urbanització de l'extrem sud d'aquest poble, en concret la part de la possessió de Son Serra Parera situada entre els carrers Coronel Beorlegui (des del 2009, carrer de Joan Mascaró i Fornés) i el camí dels Reis. El projecte fou promogut el 1963 i si bé inicialment els habitatges eren de planta baixa, després proliferaren els blocs de pisos.

Al sud-est de Son Sardina, però en terres considerades de sa Indioteria, a la possessió de Son Castelló i a d'altres com Son Daviu, Son Espina, Son Estaca, can Casetes i Son Rigo, el 1966-1967, s'hi va construir el primer polígon industrial i el més important de les illes Balears, amb una extensió d'unes 222 hectàrees. Aquest polígon fou conegut inicialment amb el nom de La Victòria, però aviat es va imposar la denominació Son Castelló. La contrapartida va esser el consum d'un ampli territori, uns terrenys pràcticament plans, molt aptes per a l'agricultura de secà, amb alguns horts. A més, amb el temps col·lapsà els seus accessos i en especial la carretera de Sóller. L'existència d'aquest enorme polígon afavorí la construcció de grans blocs d'habitatges en el proper nucli de sa Indioteria, un llogaret rural fins aleshores molt semblant a Son Sardina. Entre 1967 i 1974 es construïren grups d'habitatges en blocs amb un total de 1.198 habitatges. Alguns blocs de pisos es bastiren fins i tot damunt antics horts de tarongers. Molts d'aquests pisos foren ocupats per immigrants peninsulars si bé, inicialment, també hi anaren a viure mallorquins, sobretot als anomenats habitatges blancs (1972). Com és evident, la fisonomia i l'estructura de la població de sa Indioteria es modificaren radicalment. Amb el temps, l'Ajuntament de Palma acabà considerant que eren dos barris diferents, sa Indioteria rural i sa Indioteria urbana. A més, també aparegueren diverses urbanitzacions il·legals sense cap planificació⁶⁵. Tot plegat provocà un important creixement de la població, que el 1970 era de 1.166 habitants i el 1975 ja havia passat a esser de 4.588 i el 1981, arribà als 4.617.

---

⁶³ Informe: Pedreres d'Establiments-Sa Garrigueta Rassa, www.gobmallorca.com/comuni/2002/020420inf.htm [consultat: 1-10-2022].

⁶⁴ *Palma de Mallorca. Memoria de secretaria 1981*, Ajuntament de Palma, Palma: 1981, p. 18.

⁶⁵ A. Ginard Bujosa: «La Indioteria rural i urbana i el polígon de Son Castelló. Història», a P. Fullana Puigserver (coord.): *Els barris de Palma*, Promomallorca, Palma: 1994, pp. 490-492.

Per altra banda, sa Indioteria va esser el primer nucli afectat per la qüestió de l'eliminació dels residus de Palma. El 1963, l'Ajuntament va concedir la recollida de fems i la neteja a l'empresa POOL SA. A partir de llavors les deixalles de tota la ciutat eren transportades a una petita finca, Son Bieló, comprada per aquesta empresa un poc al nord del nucli de sa Indioteria. Aquí, el 1966, començà a funcionar la primera planta de transformació de residus de Palma. Tot i que hi havia un incipient sistema de reciclatge, aquestes instal·lacions provocaren problemes a sa Indioteria. Els camions de fems havien de passar pel centre del poble i l'acaramullament cada vegada més gran de residus causà moltes molèsties, des de males olors a fum i rates. El 1972, l'Ajuntament rescatà la concessió i les tasques de neteja i eliminació de residus passaren a EMAYA, una empresa de caràcter municipal. Aleshores, el problema es traslladà més al nord, a la possessió de Son Reus de Baix, també dins els límits de sa Indioteria, però molt a prop ja del terme de Bunyola. Aquesta finca va esser adquirida per l'Ajuntament de Palma cap al 1973 per instal·lar-hi un abocador que havia de rebre tot el fems que produïa el terme de la capital de Mallorca. El 1979 començà a funcionar una petita incineradora i el 1984 s'inaugurà un abocador d'alta densitat, al costat de l'antic, d'uns 60.000 m², que fou utilitzat de forma intensiva a causa de l'increment constant dels residus⁶⁶.

Tot això, acompanyat dels rumors sobre el projecte de construir una nova i més gran planta incineradora ja provocà protestes, el 1987, a Palmanyola, una gran urbanització situada dins el terme de Bunyola que tenia l'estatus d'Entitat Local Menor. El 1988, ja existia una coordinadora que aglutinava les associacions de veïns de sa Indioteria, Son Llompart, es Garrovers, Establiments i Palmanyola i tenia el suport de veïns de Son Sardina i de membres del GOB. Però les seves activitats varen esser escasses i passarien alguns anys fins que el tema es reactivàs⁶⁷.

En els anys setanta i vuitanta el contrast pel qual havien passat a sa Indioteria i a Son Sardina era més que evident i molts dels habitants d'aquest darrer nucli n'havien pres bona nota. Però, de moment, el perill no semblava imminent. El nou Pla General d'Ordenació Urbana de 1985, aprovat per l'Ajuntament de Palma, aleshores en mans del PSIB-PSOE, impedí, a la zona de Son Sardina, la construcció de blocs d'edificis. En canvi, permeté la proliferació de xalets adossats en un context en el qual les millores en

---

⁶⁶ A. Marimon Riutort, J. Mascaró Passarius: «Reus de Baix, Son», a *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Promomallorca, Palma: 1995, vol 14, pp. 261-262; *La història i les històries d'EMAYA*, EMAYA, Palma: 2008, pp. 67-71.

⁶⁷ M. Serra Riera: «La lluita ecologista i veïnal a Son Sardina: el cas de Son Reus» a *II Jornades d'Estudis: Son Sardina, sa Garriga i Son Espanyol*, Ajuntament de Palma, Palma: 2019, pp. 170-172.

les infraestructures (aigua corrent, telèfon) feien més atractiu viure a Son Sardina. A la segona meitat dels anys vuitanta es construïren els primers adossats entre els carrers Miquel Calafell i Verd i poc després s'urbanitzà una zona vora la carretera de Sóller, entre els carrers Poeta Miquel Ferrà i Verd, en una finca coneguda com a cas Sastret. D'altra banda, en els anys vuitanta, continuaren apareixent noves urbanitzacions al marge de la legalitat, com la de cas Patró o la de cas Castellà, a la zona de sa Garriga; i la que va sorgir, més petita, al costat de la carretera de Sóller, passat el camí de Son Llompart cap al 1988.

Amb tot, el creixement tampoc no fou exagerat i la població arribà als 1.835 habitants el 1991. Així i tot, algunes veus ja consideraven que hi havia massa ciment a Son Sardina i que la «imatge (...) s'ha tornat molt diferent a la que tenia fa cinc o sis anys»⁶⁸.

En canvi, precisament a partir de 1985, es Secar de la Real, cresqué desmesuradament amb la urbanització de les possessions i finques de sa Vinya de la Real, ca Don Marc i Son Cànaves. A diferència de sa Indioteria, ara el creixement es va fer mitjançant els anomenats adossats. Amb tot, el resultat era el mateix, la fesomia tradicional del territori restà totalment modificada. El 1992, el creixement de població encara havia estat moderat, atès que el nucli tenia 1.640 habitants, però el 1996 ja eren quasi el doble, en concret 3.241⁶⁹.

La incineradora de Son Reus i els projectes desenvolupistes dels anys noranta del segle XX

Tot i que en els anys vuitanta el creixement demogràfic de les illes Balears es va alentir un poc, el creixement tornà a esser extraordinari en els anys noranta, afavorit per noves onades migratòries procedents de països poc desenvolupats. El 1990, hi havia 709.138 habitants a les illes Balears, que ja eren 845.630 l'any 2000. El creixement de Palma va esser igualment espectacular, atès que de 297.259 habitants va passar a 333.925 l'any 2000.

A Son Sardina, l'increment de població continuà essent limitat, però constant. Així, hi havia 1.931 habitants el 1993, dels quals el 79,9% havien nascut a les illes Balears. El 1996, la població d'aquest nucli ja era de 2.363 persones.

---

⁶⁸ «Nova Son Sardina (una mica més de ciment)», *Coses Nostres* 9, setembre de 1992, p.7.

⁶⁹ J.M. Rabella (dir.): *Atles de les Illes Balears*, Edicions 62, Barcelona: 2000, p. 42.

L'increment de població també suposà un augment molt important dels residus urbans. El 1990, s'acordà unificar els sistemes d'eliminació de residus de Palma i de la Part Forana i que el Consell de Mallorca fos la institució responsable. El 1992, el Govern Balear aprovà el Pla Director de Residus Sòlids que preveia la construcció d'una planta incineradora per a l'eliminació del fems de tot Mallorca ubicada a la ja esmentada possessió de Son Reus. Aquesta incineradora i tot el tractament de residus seria gestionada per l'empresa pública (1992), vinculada al Consell Insular de Mallorca, anomenada Parc de Tecnologies Ambientals de Mallorca, més coneguda com a TIRME⁷⁰.

La primavera de 1992, tant el GOB com els consellers del PSM en el Consell Insular de Mallorca, presentaren recursos de reposició contra l'adjudicació a TIRME mitjançant concurs de la gestió de residus sòlids a Mallorca, que no prosperaren.

Històricament i socialment, la contrada de Son Reus estava molt vinculada a Son Sardina. Així, la notícia no va passar desapercebuda en aquest poble, on la revista local *Coses Nostres*, en el seu número 9, de setembre del 1992, considerava que:

«Això provocarà greus problemes de contaminació i convé recordar que Son Reus està molt a prop de Son Sardina. A més, la incineració ja està en desús i sembla que és millor un sistema de compostatge que permeti reciclar una bona part del fems. Resulta interessant saber que a Son Reus està prohibit fer fotografies»⁷¹.

El perill que podia representar una planta incineradora va ésser el detonant de l'esperit crític que es congriava a Son Sardina i en alguns nuclis dels voltants. Precisament aleshores es va reorganitzar l'associació de veïnats de Son Sardina i sa Garriga amb Josep Fiol Garí, una persona progressista i nacionalista, com a president (1991). Inicialment, la junta tenia vuit vocals, però el novembre de 1992 s'amplià a 12 persones. Aquesta junta tenia la particularitat de tenir com a vocal d'urbanisme l'arquitecte Tomàs Fortuny Salas, que havia estat president de l'Associació de Veïns entre el 1976 i els primers anys vuitanta. A més, també hi havia, com a president honorari, Miquel Pizà Alomar, que havia estat el darrer batle pedani de Son Sardina i el creador (1976) i primer president de l'Associació de Veïns. Alguns dels membres d'aquesta junta estaven vinculats al PSM, un partit que s'oposava aleshores radicalment a la incineradora de Son Reus.

En canvi, no hi va haver continuïtat entre la junta de l'Associació de Veïns que havia funcionat entre el 1987 i els primers anys noranta sota la presidència de Joan Calafat Coll

---

⁷⁰ *Gran Enciclopèdia de Mallorca. Apèndix*, Promomallorca, Palma: 2005, vol. 25, pp. 272-273.

⁷¹ «Son Reus», *Coses Nostres* 9, setembre de 1992, p.7.

i la vicepresidència d'Antoni Colom Cantallops, dues persones properes aleshores al PSIB-PSOE si bé, com és lògic, a la seva junta també hi havia certa pluralitat.

La reorganitzada Associació de Veïns de Son Sardina i sa Garriga es va oposar frontalment a la incineració de residus i va fer part des dels inicis (novembre de 1993) de la Plataforma contra la incineradora de Son Reus. També s'hi oposà la revista *Coses Nostres* que dedicà bona part del seu número 10 (setembre de 1993) a denunciar els possibles perills d'aquesta planta d'eliminació de residus. Així, Joan Mayans hi publicà un article amb el significatiu títol de «Son Reus, un atemptat contra la vida». A més, el grup de Son Sardina del PSM dedicà el número 4 del seu modest full informatiu (desembre de 1993) a atacar la incineradora. S'hi recordava que havia estat l'únic partit que s'havia oposat al projecte en el Consell Insular de Mallorca. En canvi, PP, PSIB-PSOE i UM havien votat a favor de la construcció de la incineradora.

L'esmentada Plataforma inicialment fou constituïda per entitats ecologistes com el GOB i Greenpeace; associacions cíviques com l'associació de consumidors La Defensa, l'Associació d'Universitaris de les Illes Balears, la Federació d'Associacions de Veïns de Palma i l'Associació de Veïns de Son Sardina; i partits polítics com el PSM, Els Verds, Esquerra Unida, Convergència Nacionalista, Revolta i l'Agrupació Independent de Palmanyola. També s'hi va incorporar la Coordinadora de Son Noviet (Petra), perquè era el lloc on es volien abocar les cendres que produiria la incineradora⁷².

A Son Sardina se celebrà una assemblea informativa en col·laboració amb el GOB i la Federació de Veïns de Palma el 10 de febrer de 1993 a l'Escola Pública. Els metges també jugaren un paper d'una certa importància en la lluita contra la incineradora de Son Reus. L'hivern de 1994, es constituí el col·lectiu Metges contra la Incineradora, que reunia inicialment 227 metges de tot Mallorca⁷³. El 20 de març de 1994 el doctor Joan Plovins, el metge titular de la Unitat Sanitària de Son Sardina, impartí una conferència sobre les conseqüències negatives de la incineració de residus. El 24 de març d'aquell mateix any hi va haver una important manifestació contra la incineradora a Palma que aplegà més de 10.000 persones.

També s'intentà aturar la incineradora de Son Reus mitjançant una Iniciativa Legislativa Popular que va recollir en el conjunt de Balears fins a 30.000 signatures i fou defensada (3 de novembre de 1994) en el Parlament de les Illes Balears pel president del GOB

---

⁷² Full informatiu del Grup de Son Sardina del PSM-Nacionalistes de Mallorca 4, desembre de 1993, p. 1.

⁷³ G. Mayol Arbona: *En defensa de la terra. Mobilitzacions ecologistes a Mallorca (1983-2007)*, Lleonard Muntaner Editor, Palma: 2021, p. 69.

Mallorca, Francesc Avellà. Però aquesta iniciativa va esser rebutjada amb els vots del PP, UM i PSIB-PSOE així com d'un diputat trànsfuga d'aquest partit. L'eivissenc Cosme Vidal, de la Federació d'Independents d'Eivissa i Formentera, s'abstingué i només votaren a favor els cinc diputats del PSM-Entesa de Menorca⁷⁴.

Malgrat la derrota parlamentària, la lluita contra el projecte d'incineradora de Son Reus no s'aturà sinó que adoptà formes innovadores. Així, se celebraren una sèrie de consultes populars o referèndums en els nuclis més afectats per la incineradora, o sigui Son Sardina, sa Garriga i sa Indioteria en el terme de Palma; Palmanyola a Bunyola i Petra. La victòria del no a la incineradora fou aclaparadora per tot i, en conjunt, hi va haver 3.823 vots. Els vots favorables a la incineradora només foren 16⁷⁵.

A Son Sardina i sa Garriga, que tenien meses electorals pròpies, la consulta es va celebrar el 8 d'abril de 1995, després d'una sèrie de mobilitzacions en contra de la incineradora. La votació es va fer amb una extrema serietat i es disposà d'un autèntic cens electoral, facilitat pel PSM. En conjunt, hi va haver 652 sufragis en contra de la incineradora, quatre a favor i tres en blanc. Va votar un 26,3% del cens, si bé hi va haver diferència entre Son Sardina, amb un 21,2% de vots, i sa Garriga, on votà un extraordinari 51,4%. S'ha de tenir en compte que aquest darrer nucli és més petit i molt més a prop de Son Reus⁷⁶.

Però malgrat tota aquesta mobilització, les obres de la incineradora començaren a principis de 1993.

El futur de Son Sardina també estava amenaçat pel nou Pla General d'Ordenació Urbana que l'Ajuntament de Palma va aprovar provisionalment el juny de 1993. Ben aviat n'aparegueren notícies a la revista *Coses Nostres* i l'Associació de Veïns s'oferí per a canalitzar les demandes dels sardiners i afirmà que es farien xerrades informatives i que es demanaria a l'Ajuntament de Palma l'exposició dels plànols de l'ordenació urbana de Son Sardina i sa Garriga⁷⁷. Es va crear una Comissió d'Urbanisme al si de l'Associació de Veïns que expressà davant l'Ajuntament, aleshores dirigit pel PP-UM, la voluntat de mantenir les característiques de poble, tant tipològiques com ambientals, un creixement

---

⁷⁴ *Ibidem*, p. 71.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ M. Serra: «La lluita ecologista...», op. cit. pp. 186-187.

⁷⁷ J. Fiol, T. Fortuny: «El futur de Son Sardina», *Coses Nostres* 10, setembre de 1993, p. 5.

limitat a base «d'incorporar zones intermèdies o dels límits del sòl urbà però sense creixements grossos»⁷⁸ i, sobretot, l'oposició frontal a la Segona Via de Cintura.

El Pla General d'Ordenació Urbana aprovat el 1994 per l'Ajuntament de Palma recollí algunes de les demandes de l'Associació de Veïns de Son Sardina, però en rebutjà d'altres. El nou pla preveia dues grans zones de sòl urbà no programat a Son Bassó i a can Simó, que podien implicar un creixement molt gran de Son Sardina.

Pel que fa a la segona via de cintura de Palma, que si es feia, per algun lloc havia de travessar Son Sardina, havia aparegut per primera vegada arran del Pla de Carreteres autonòmic d'inicis dels anys noranta sota l'administració del PP-UM. Aquest projecte anà preocupant cada vegada més amplis sectors de la població, sobretot a sa Indioteria i Son Sardina. El 1994, el Grup Municipal del PSM de Palma, del qual n'era portaveu Sebastià Serra Busquets, a instàncies del Grup que aquest partit tenia a Son Sardina, aconseguí que l'Ajuntament de Palma, aleshores governat per majoria absoluta pel PP, es manifestàs en contra d'aquesta nova carretera.

El juny de 1994, el president de l'Associació de Veïns de Son Sardina, Josep Fiol, expressava el seu malestar perquè Son Sardina estava amenaçada no tan sols per la incineradora i la via de cintura, sinó també per la construcció d'una planta potabilitzadora a Son Tugores i el projecte d'una nova Presó Provincial⁷⁹. El desembre d'aquell mateix any s'informava que la presó, si no hi havia un acord amb l'Ajuntament de Palma, es construiria a Son Termens, en el terme municipal de Bunyola, però just al nord de sa Garriga⁸⁰. Però el nou centre penitenciari, finalment, es va construir en el municipi de Palma, vora la carretera de Sóller, just al nord de l'antiga Presó Provincial, en unes terres corresponents al barri des Secar de la Real. Va esser inaugurada el 1999⁸¹.

A les eleccions locals i autonòmiques de 1995, es posà de manifest un cert malestar a Son Sardina. El PSM es convertí per primera vegada en segona força, amb el 20,5% dels vots a les autonòmiques i el 21,2% a les locals a l'Ajuntament de Palma. En aquests darrers comicis, cresqué un 9% mentre el PP, que continuava essent la força més votada, davallava significativament del 51,4% al 42,4%, si bé s'ha de recordar que el 1991 s'havia presentat com a coalició PP-UM. Pel que fa al PSIB-PSOE, també perdé vots, en concret,

---

⁷⁸ «Urbanisme», Butlletí Informatiu de l'Associació de Veïnats de Son Sardina i sa Garriga 3, novembre de 1993, p. 5.

⁷⁹ *Ultima Hora*, 12 de juny de 1994.

⁸⁰ *Ultima Hora*, 17 de desembre de 1994.

⁸¹ *Gran Enciclopèdia de Mallorca. Apèndix*, Promomallorca, Palma: 2002, vol. 23, p. 381.

del 24,2% al 18,2%. En canvi, tot i ésser minoritaris, Els Verds i Esquerra Unida incrementaren el seu suport fins al 6,4% i el 6% respectivament. Per la seva banda, UM, ara desvinculada del PP, rebé un modest 5,6%⁸².

Després d'aquestes eleccions, el PP va poder governar en solitari al Govern de les Illes Balears i a l'Ajuntament de Palma, però no al Consell Insular de Mallorca. En aquesta darrera institució es formà un primer pacte progressista i el PSIB-PSOE, PSM i UM passaren a governar aquesta institució, amb Maria Antònia Munar com a presidenta, i el suport puntual d'Esquerra Unida. Aquest pacte fou especialment difícil per al PSM perquè estava en contra de la incineradora i tant el PSIB-PSOE com UM, així com el PP, n'eren ferm partidaris. A costa de molts de problemes interns i un cert descrèdit davant el món ecologista, i també a Son Sardina, el PSM acabà acceptant la incineradora. Amb tot, les seves reticències duraren molt de temps i intentà posar algunes condicions. A més, acusà els partidaris de la incineració de donar suport a un monopoli. Aleshores (16 de juny de 1996) Maria Antònia Munar destituí tots els consellers del PSM, però el pacte es recompongué aviat. En conseqüència, la incineradora es va fer una realitat gestionada per TIRME, i començà a funcionar el febrer de 1996.

A Son Sardina, el PSM intentà explicar la seva difícil situació i des de l'Ajuntament de Palma proposà compensacions en forma d'infraestructures que mai no es varen fer realitat. Aquest partit també demanà compensacions per sa Garriga, Establiments i altres nuclis rurals de Palma afectats per la presència o construccions de grans infraestructures⁸³.

El 1997, des de l'Associació de Veïns de Son Sardina i sa Garriga es considerà que «la tranquil·litat i l'harmonia del nostre poble estan seriosament amenaçats. La proximitat de la incineradora, de la universitat, del Polígon de Son Castelló, de Palma, són factors que incrementen el trànsit i la contaminació»⁸⁴.

A més, la sensació d'assetjament s'incrementava per les projectades ampliacions de les carreteres de Valldemossa i de Sóller, una possible urbanització de Son Bassó i la ja esmentada segona via de cintura.

---

⁸² «Eleccions 1995». Butlletí Informatiu de l'Associació de Veïnats de Son Sardina i sa Garriga 6, juny de 1995, p. 6.

⁸³ «Compensacions per a les barriades amb problemes medioambientals», *Sa Talaia den Figuera. Bolletí d'Informació de Palma (el PSM a Cort)* 8, setembre de 1996, p.p. 12-15.

⁸⁴ Butlletí Informatiu de l'Associació de Veïnats de Son Sardina i sa Garriga 8, desembre de 1997, p. 1.

Aquell mateix any, el Govern de les Illes Balears aprovà la posada en marxa del Parc Balear d'Innovació Tecnològica o Parc Bit, que s'ubicà a l'antiga possessió de Son Espanyol, en el barri homònim, a partir d'una llei aprovada el 1993 pel Parlament de les Illes Balears. A partir de 1999 s'inicià la primera fase de la construcció. Tot i que es va donar importància als aspectes mediambientals no deixà d'esser una passa més en la destrucció de l'espai rural del nord del municipi de Palma. Amb tot, a diferència de la incineradora o d'altres projectes, no provocà cap mena de protestes⁸⁵.

Per aquelles mateixes dates, l'Associació de Veïns de Son Sardina i sa Garriga, després d'un període de transició amb Antònia Pascual i Jaume Ribas com a portaveus (1995), passà a esser dirigida per Miquel Picornell.

El nou president aviat deixà clara la seva orientació conservadora i en sintonia amb l'Ajuntament de Palma, administrat aleshores pel PP. Aquest fet provocà l'escissió, el febrer de 1998, de cinc vocals de la Junta d'aquesta associació. Aquestes persones, d'orientació progressista i ecologista, poc després crearen l'Associació d'Amics i Amigues de Son Sardina i sa Garriga. La nova entitat va néixer precisament per defensar el medi ambient i les característiques tradicionals d'aquesta zona. Així, en el primer número del seu modest butlletí, *Notícies del nostre poble* (novembre de 1998), afirmaven que volien agrupar «totes les persones que estimen Son Sardina i sa Garriga i (...) estan interessades en la seva conservació». També expressaven la seva preocupació per la construcció d'un camp de futbol, entre l'Església i l'Escola Pública, que mitjançant un acord entre l'Associació de Veïnats, l'Ajuntament de Palma i la Federació Balear de Futbol, seria gestionat durant trenta anys per aquesta darrera entitat. La construcció del camp de futbol tallà un caminet que unia des de temps enrere Son Sardina i la possessió de Son Ripoll.

D'altres temes relatius al medi ambient i el territori que preocupaven l'Associació d'Amics i Amigues de Son Sardina i sa Garriga era la pudor provocada per Son Reus; l'autovia a la Universitat, considerada excessiva; la manca de contenidors per a la recollida selectiva; i, com és lògic, l'amenaça del Segon Cinturó. Fins i tot es va fer una enquesta per ratificar la importància que tenien aleshores aquests temes entre els sardiners i garrigues. Pel que fa a la qüestió de Son Reus, s'ha de destacar que aquesta entitat va lliurar un dossier al Fiscal de Delictes Ecològics sobre les molèsties que causaven a Son Sardina tant l'abocador com la incineradora. D'altra banda, per aquelles dates va entrar en funcionament el primer tram del Segon Cinturó, prop des Coll den Rabassa.

---

⁸⁵ *Gran Enciclopèdia de Mallorca. Apèndix*, Promomallorca, Palma: 2005, vol. 24, pp. 272-273.

El 1998, en uns terrenys rústics situats a la possessió de Son Bibiloni, a sa Garriga, s'inicià la construcció de la Ciutat Esportiva Antonio Asensio, propietat del Reial Club Esportiu de Mallorca. Es tractava d'un cas evident d'urbanisme a la carta que no va provocar gaires protestes a causa del relatiu aïllament de l'indret i de la popularitat del futbol. Amb tot, va suposar un enorme consum del territori, atès que disposa de quatre camps de futbol i d'altres instal·lacions⁸⁶.

En els comicis municipals del juny de 1999, es mantengué a Son Sardina i sa Garriga la tendència del 1995, amb el PP com a primera força (41,1%), però amb unes candidatures d'esquerra que sumaven més vots. Així, el PSM no patí gaire desgast per la qüestió de la incineradora i arribà al 26,5%, el PSIB-PSOE aconseguí el 19,5% i la coalició Esquerra Unida-Els Verds, un modest 5,6%. També hi havia una part de l'electorat que donava suport a Unió Mallorquina, en concret un 5,4%⁸⁷.

A Establiments, el problema més greu eren les pedreres, que continuaven funcionant sense cap llicència municipal i, a més, ja estaven envaint l'àrea natural protegida de na Burguesa. El 1994, a instàncies del grup municipal del PSM, hi va haver consens amb els altres partits representats a Cort (PSIB-PSOE i PP) per iniciar el tancament de les pedreres, fet que encara tardaria molts d'anys⁸⁸.

Els inicis del segle XXI. El desafiament del segon cinturó i altres agressions contra el medi ambient

En el context de fort creixement econòmic i de gran increment de població, el projecte de Segon Cinturó de Palma implicava molt probablement la urbanització de totes les terres que quedessin entre aquesta nova infraestructura i el Primer Cinturó de Palma.

S'ha de tenir en compte que la població de les illes Balears, a causa de la immigració, passà dels 878.627 habitants el 2001 a 1.106.049 el 2010, sense que es notessin encara gaire els efectes de la crisi econòmica mundial iniciada el 2008. El creixement de Palma va ésser igualment espectacular i el 2007, just abans de la crisi, arribà als 383.107 habitants.

---

⁸⁶ *Gran Enciclopèdia de Mallorca. Apèndix*, Promomallorca, Palma: 2002, vol. 23, p. 115.

⁸⁷ «Les eleccions del 13 de juny de 1999 a Son Sardina i sa Garriga», *Notícies del Nostre Poble* 4, setembre de 1999, p. 2.

⁸⁸ «La pedrera d'Establiments envaeix una ANEI», Sa Talaia den Figuera. Bolletí d'Informació de Palma (el PSM a Cort) 6, març de 1994, p. 9.

En canvi, el creixement de Son Sardina i sa Garriga, una vegada més, va esser més moderat i sostenible. El 2006, arribaren a una població de 2.791 habitants, dels quals el 8,2% eren estrangers i el 16,3% procedien d'altres comunitats autònomes de l'Estat Espanyol.

En el període 1999-2003, els projectes desenvolupistes es varen poder aturar en un cert nombre de casos perquè el Govern de les Illes Balears i el Consell de Mallorca, mitjançant pactes de progrés, romangueren en mans de les forces de centre i esquerra. El 2000 i el 2002, s'aprovaren moratòries parcials que limitaven la possibilitat de construir, en un context d'auge del sector de la construcció. Un dels projectes d'urbanització que es varen poder aturar va esser el de Son Bessó, a Son Sardina.

Així i tot, com que UM, peça clau en els esmentats pactes, sempre va estar a favor del Segon Cinturó, i el PSIB-PSOE tenia una actitud ben poc clara, el perill que aquesta infraestructura viària arribàs a la contrada de sa Indioteria i Son Sardina continuava vigent.

El juny del 2000, l'Associació d'Amics i Amigues de Son Sardina i sa Garriga informava d'un projecte més limitat, però que igualment afectava molt negativament aquesta zona. Es tractava de la construcció, en el context de la reforma de la carretera de Valldemossa, d'una nova carretera que unís transversalment les de Sóller i Valldemossa, amb dos carrils ampliables a quatre, i tres rotondes. El nou vial passava prop de l'Escola Pública Maria Antònia Salvà de Son Sardina i separava aquest nucli de sa Garriga. L'esmentada Associació d'Amics organitzà una reunió informativa, amb assistència de representants del GOB i de la Federació de Pares d'Alumnes –FEPAE–, en la qual decidiren oposar-se frontalment al projecte⁸⁹.

Aquesta nova carretera era una iniciativa de la Conselleria d'Obres Públiques, aleshores administrada pel PSIB-PSOE. La campanya iniciada pels Amics i Amigues de Son Sardina i sa Garriga, en col·laboració amb l'Associació de Veïns de Son Sardina i de la nova (1994) Associació de Veïns de sa Garriga aconseguí el suport de diverses entitats i partits polítics i es presentaren unes 500 al·legacions contra el projecte. Des de la Conselleria d'Obres Públiques, dirigida pel menorquí Josep Antoni Ferrer Orfila, es prengué nota de les protestes i cap a finals del 2000 aquest projecte de carretera semblava definitivament aparcat, si bé no s'aconseguí cap resposta per escrit.

---

⁸⁹ «No volem la nova carretera per veïnada», *Notícies del Nostre Poble* 6, juny de 2000, p. 1.

Però aleshores, la presidenta del Consell de Mallorca, Maria Antònia Munar (UM), afirmà que quan les competències en carreteres passessin a l'entitat que presidia, es faria realitat la continuació de la Segona Via de Cintura. Aquestes competències arribaren al Consell de Mallorca mitjançant la Llei 16/2001, d'atribució de competències als consells insulars (desembre de 2001). Tant l'Associació d'Amics, com el PSM, que també governava en el Consell, s'hi oposaren frontalment. Malgrat tot, Munar insistí poc després en la suposada necessitat de construir la Segona Via de Cintura.

En aquest context, el 10 de maig de 2001 es va constituir a Son Sardina una primera Plataforma contra la Segona Via de Cintura, formada per l'Associació d'Amics i Amigues de Son Sardina i sa Garriga; l'Agrupació Escola de Son Sardina; l'Associació de Persones Majors de Son Sardina i sa Garriga i Son Espanyol; l'Associació de Veïns de Son Sardina; l'Associació de Veïns de sa Garriga (recentment escindida de l'anterior); l'Associació de Veïns de Son Espanyol; l'Associació de Pares i Mares de l'Escola Pública Maria Antònia Salvà (Son Sardina), l'Agrupació Deportiva –AD– Son Sardina i el GOB⁹⁰.

Des de l'esmentada Associació d'Amics i Amigues es considerava nefasta la insistència en el Segon Cinturó «d'una part dels responsables del Consell de Mallorca» perquè

«Ara que s'ha degradat Palma (...) volen degradar la perifèria semi rural del municipi (...), en funció d'un concepte absolutament equivocat del progrés. L'especulació urbanística i les vies de cintura no aporten progrés. En canvi, un creixement limitat, o fins i tot un creixement zero, acompanyat d'una millora de l'abandonada xarxa viària actual, permetrien mantenir la nostra qualitat de vida i la nostra tradicional manera de viure»⁹¹.

En el context de les festes patronals de Son Sardina, a principis de setembre del 2002, es va fer una taula rodona amb el lema «Atura la Via de Cintura!» i una passejada-protesta pel camí de Passatemps per la zona on es preveia que passaria l'esmentada carretera, en el cas de fer-se.

En aquells mateixos anys, una altra preocupació dels veïns de sa Garriga, Son Sardina i Palmanyola eren les terribles males olors que es desprenien a l'estiu des de Son Reus. La causa era l'abocador de fems gestionat per EMAYA que, cada vegada més saturat, a l'estiu, de tant en tant, s'incendiava.

En aquest context, un sardiner, el professor de química Tomàs Gabriel Balaguer Morro va aconseguir, amb el suport de l'Associació de Veïns, esser nomenat (2000) membre de la Comissió de Seguiment de Son Reus, de la conselleria de Medi Ambient de les Illes

---

⁹⁰ G. Mayol Arbona: *En defensa de...*, op. cit., p. 113.

⁹¹ «Editorial», *Notícies del Nostre Poble* 12, setembre de 2002, p. 1.

Balears, aleshores administrada per Els Verds. Al si d'aquesta Comissió va poder constatar que les dades sobre el control de la incineradora entraven dins la més absoluta normalitat. En canvi, no hi havia cap control de l'abocador, que era responsabilitat de l'Ajuntament de Palma, aleshores administrat pel PP. Des del bolletí de l'Associació d'Amics de Son Sardina, Balaguer proposava, entre altres mesures, exigir a l'Ajuntament de Palma que controlàs adequadament l'abocador de Son Reus; que es deixàs d'abocar fems i residus voluminosos en aquest abocador i que EMAYA començàs el procés per tancar-lo correctament, tal com estava previst que fes amb el seu abocador l'Ajuntament de Calvià⁹².

A més, la concentració de plantes de residus a Son Reus, prevista en el pla director de residus sòlids de Mallorca, també provocà la protesta dels veïns i de nombroses entitats. El gener del 2000, es presentaren en els registres d'entrada de les conselleries de Medi Ambient (Els Verds) i de Presidència (PSIB-PSOE) del Govern de les Illes Balears més de 8.000 al·legacions contra l'esmentat pla director. Amb l'objectiu d'evitar la concentració d'infraestructures per a l'eliminació de residus a Son Reus es va crear una Plataforma en Defensa del Pla de Tramuntana i dels Aqüífers de Palma. Aquesta plataforma estava integrada per les associacions de veïns i de propietaris de Palmanyola, sa Font Seca, sa Garriga, cas Molí, Son Reus, Son Amar i cas Binissalamer. També en feien part entitats cíviques i culturals locals com la Federació Palmesana d'Associacions i Entitats Ciutadanes, els Amics de la Música de Palmanyola o els ja esmentats Amics i Amigues de Son Sardina i sa Garriga; així com associacions d'àmbit mallorquí, com els Escoles de Mallorca. El GOB, per la seva banda, també tenia previst presentar les seves al·legacions. A més, varen fer al·legacions l'Ajuntament de Bunyola, governat pel PP, i l'Entitat Local Menor de Palmanyola. L'Ajuntament de Palma (PP) també havia anunciat el lliurament d'al·legacions. Així mateix, també presentà al·legacions Esquerra Unida, amb la intenció d'introduir modificacions per millorar-lo. Entre altres aspectes, volien reduir l'ocupació de sòl rústic, un tema que preocupava molt els habitants dels voltants de Son Reus. Aquests, denunciaven que les plantes de tractament de residus arribarien a ocupar una extensió d'unes 240 hectàrees i superarien el polígon de Son Castelló, d'unes 222 hectàrees. L'impacte visual negatiu seria enorme i es podria contemplar des de bona part de Mallorca. En definitiva, sorgiria una gran ciutat dels fems a costa de consumir un enorme territori sembrat d'ametllers i garrovers⁹³. Amb el temps, i de la mà de TIRME, tot això es

---

⁹² T.G. Balaguer i Morro «Males olors al poble, contaminació ambiental?», *Notícies del Nostre Poble* 8, març de 2001, p. 2 i 3.

⁹³ *Diari de Balears*, 13 de gener del 2000.

va fer realitat, si bé aquesta empresa concessionària desplegarà una gran campanya per fer veure que els impactes sobre el medi ambient no eren tan negatius.

El 2001, també s'informava des de *Notícies del nostre poble* que era imminent la urbanització de la possessió de Son Rossinyol, com una extensió del Polígon de Son Castelló. Així, «un tros més de sòl rústic està a punt de desaparèixer (...) Amb aquest tipus de projecte Son Sardina està més a prop de ser englobada dins la gran ciutat»⁹⁴.

Les eleccions locals i autonòmiques de maig de 2003 suposaren un cop molt dur per les associacions i entitats proteccionistes. En un context de forta mobilització conservadora, amb el suport gairebé descarat del sector hotelier, el PP revalidà la seva majoria absoluta a l'Ajuntament de Palma i desallotjà l'esquerra del Govern de les Illes Balears. A més, mitjançant un pacte amb UM, també aconseguí el Consell de Mallorca.

A Son Sardina, en els comicis locals a l'Ajuntament de Palma, el PP es recuperà i arribà al 46,1% dels vots, tot i ésser un partit que donava públicament suport al Segon Cinturó. El PSIB-PSOE es mantengué amb 19,4% i el PSM, malgrat estar obertament en contra del Segon Cinturó, perdé quasi deu punts fins al 16,8%. En canvi, la coalició Esquerra Unida-Els Verds quasi doblà els resultats del 1999 i arribà a l'11,2%. Pel que fa a UM, també partidària del Segon Cinturó, tan sols obtingué el 4,4%.

Però poc després, a la darrera del 2003, fou elegit president de l'Associació de Veïns, de Son Sardina el ja esmentat Tomàs Balaguer. Va aconseguir un gran suport, atès que va rebre 132 vots, contra els 19 que assolí un altre candidat que tenia el suport del PP. S'ha de dir que Balaguer ja feia alguns mesos que exercia el càrrec de forma interina arran de la dimissió de l'anterior president. De caràcter progressista i nacionalista, es va oposar frontalment al projecte de construcció del Segon Cinturó i a les polítiques de destrucció del territori impulsades aleshores sobretot pel PP. Balaguer considerava el Segon Cinturó com «una agressió contra el nostre poble i el seu entorn, un camí perillós que pot dur a perdre la seva identitat com a poble»⁹⁵.

El nou Govern conservador, d'acord amb el Consell controlat per UM, projectà un Pla de Carreteres molt expansiu que preveia la construcció del Segon Cinturó de Palma també en el tram des de l'autopista d'Inca fins a la carretera de Valldemossa, passant just al nord del nucli urbà de Son Sardina i molt a prop de l'Escola Pública Maria Antònia Salvà. La

---

⁹⁴ «Son Rossinyol», *Notícies del Nostre Poble* 10, setembre de 2001, p. 4.

⁹⁵ M. Bestard, D. Lozano, S. Vico: «Conversa amb el president de l'Associació de Veïns de Son Sardina, *Coses Nostres* 11, hivern 2004, pp. 16-17.

superfície ocupada seria de 16,7 hectàrees, que arribaven a 49 si s'inclouïen els enllaços i camins de serveis per a accessos a finques⁹⁶.

Davant aquest perill imminent, l'antiga Plataforma Contra la Via de Cintura es revitalitzà com a Plataforma contra el Segon Cinturó i incorporà noves entitats. Per començar, l'Associació de Veïns de Son Sardina, que abans no n'era membre, però també l'Associació de Veïns d'Establiments, la Federació d'Associacions de Veïns de Palma, la Coordinadora d'Estudiants dels Països Catalans i l'Agrupació Escolta Gabriel Alomar i Villalonga d'Establiments⁹⁷.

L'octubre del 2003, aquesta renovada Plataforma celebrà la seva primera assemblea a l'Escola Pública Maria Antònia Salvà. Poc després una manifestació pacífica va aconseguir aturar la carretera de Valldemossa. Uns 200 ciclistes de Son Sardina, sa Garriga i Son Espanyol encapçalaren la marxa⁹⁸. Les mobilitzacions foren contínues i de formats molt diferents a partir d'aleshores. La lluita contra el Segon Cinturó confluí de vegades amb altres mobilitzacions contra projectes destructors del medi, com l'autopista s'Arenal-Felanitx, l'autopista Inca-sa Pobla i l'autopista Inca-Manacor.

Però l'esdeveniment que suposà un enfrontament total amb les autoritats del PP va esser la Rueta organitzada per l'Escola de Son Sardina el 19 de febrer de 2004. La temàtica de la Rueta era clarament reivindicativa:

«Els més petits (...) anaven vestits d'animals, d'arbres, de fruits, etc., tot representant la natura que engoliria el segon cinturó. Els grans (...) representaven la cultura, tot i que des d'una perspectiva corrompuda (vídues de la llengua catalana, polítics corruptes, poble construït, etc.)»⁹⁹.

La vicepresidenta del Govern, Rosa Estaràs (PP) acusà els professors de manipular els alumnes, mentre mitjans de comunicació propers a la dreta radical intentaven criminalitzar l'Escola i sobretot la seva directora, Dolors Martínez Bellaubí. Es tractava d'una persona molt apreciada per la seva capacitat d'impulsar la renovació educativa i connectar amb el poble, quan, històricament, l'Escola Pública havia viscut molt al marge de la vida social i cultural de Son Sardina.

---

⁹⁶ «El Segon Cinturó ocuparà més de 16 hectàrees de terreny», *Coses Nostres* 11, hivern 2004, p. 6.

⁹⁷ G. Mayol Arbona: *En defensa de...*, op. cit., p. 114.

⁹⁸ *Diario de Mallorca*, 7 d'octubre de 2003.

⁹⁹ F. Alemany Sureda: «Son Sardina, carnestoltes i revoltes: revisitació antropològica a la rua escolar de la polèmica del 2004» a *II Jornades d'Estudis: Son Sardina, sa Garriga i Son Espanyol*, Ajuntament de Palma, Palma: 2019, pp. 212.

El Govern autonòmic i el PP suscitaren el rebuig frontal de l'Associació de Pares i Mares d'Alumnes de Son Sardina, que fins i tot interposà una querella contra *El Mundo*. *El Día de Baleares*, que va esser favorablement resolta a favor de l'entitat sardinera i va obligar el diari d'orientació reaccionària a rectificar les esbiaixades informacions que havia publicat sobre la rueta escolar de Son Sardina¹⁰⁰. També li donaren suport les associacions de veïns de Son Sardina i de Son Espanyol i l'Associació d'Amics i Amigues de Son Sardina. Tan desmesurat va esser l'atac de la dreta política i del seu braç mediàtic que varen aparèixer a la premsa diària de Palma nombrosos articles a favor de l'escola de Son Sardina i de la seva directora. Molts d'aquests escrits varen esser recollits per l'esmentada Associació de Pares i Mares en un llibre publicat el mateix 2004 amb el títol *Jo estim s'escola de Son Sardina*.

Tant l'STEI com la Federació d'Ensenyament de CCOO se solidaritzaren amb l'Escola Pública Maria Antònia Salvà. *El Diari de Balears* atorgà el premi Primera Plana al claustre de l'escola i l'Associació d'Amics i Amigues de Son Sardina atorgà a la directora, l'esmentada Dolors Martínez, el seu primer guardó Amic de Son Sardina, que li va esser lliurat en el pati de lledoners de la possessió de Son Sardina, el juliol del 2004.

Aquell mateix hivern de 2004, reaparegué la revista *Coses Nostres*, ara sota la direcció de Tomeu Martí. El primer número d'aquesta segona etapa, l'11, després d'una dècada sense sortir, era un clam contra el Segon Cinturó, el PP i, en menor mesura, UM. Són ben significatius articles com «El segon cinturó ocuparà més de setze hectàrees de terreny»; «Junts contra les agressions!»; «Mig any de mobilitzacions permanents» i «El PP desafia Son Sardina». A més, s'informava que tres membres de la Plataforma contra el Segon Cinturó, Aina Bestard, Joan Alzina i Josep Lluís Hernández, amb activistes de la plataforma Autovia No i militants d'ERC, havien presentat, el novembre del 2003, al Parlament Europeu (Brussel·les), 4.000 al·legacions contra el Pla de Carreteres impulsat pel PP-UM¹⁰¹.

El següent número, el 12 (primavera de 2004), dedicà una part de les seves pàgines a la solidaritat amb l'Escola de Son Sardina, amb una portada ben significativa amb el lema "Tots estimam l'escola de Son Sardina". A més, oferí una àmplia entrevista a la directora, Dolors Martínez¹⁰².

---

¹⁰⁰ G. Mayol Arbona: *En defensa de...*, op. cit., p. 113.

¹⁰¹ M. Bestard: «El Segon Cinturó és el principi de la fi de Son Sardina», *Coses Nostres* 11, hivern 2004, p. 12-13.

¹⁰² T. Martí: «Entrevista amb la directora de l'escola», *Coses Nostres* 12, primavera de 2004, pp. 6-8.

Com que el secretari del PP de Palma José María Rodríguez, havia afirmat que a Son Sardina reeditarien la seva àmplia majoria, les eleccions a Corts de març de 2004 tenien un inesperat interès local. Amb la participació més alta de Palma (73,8%), el PP va esser, per poc, el partit més votat (40,8%), però perdé el 5,3% dels vots. Per la seva banda, el PSIB-PSOE incrementà el seu suport espectacularment i arribà al 39,1%. La nova candidatura Progressistes per les illes (PSM, Esquerra Unida, Els Verds i ERC) assolí el 17,2%. Per la seva banda, la candidatura d'UM sols va rebre un marginal 1,3%. En conjunt l'esquerra s'imposà amb un 56% dels sufragis. Una anècdota significativa és que una papereta del PP aparegué amb dos adhesius, un de 'No al Segon Cinturó' i un de 'Jo estim l'escola de Son Sardina'. Segurament a causa de l'anomenat vot útil les mobilitzacions havien afavorit el PSIB-PSOE, que havia tengut una actitud ambigua cap al Segon Cinturó, amb declaracions com les de l'exconseller d'Obres Públiques Francesc Quetglas, que proposava convertir el Segon Cinturó en una carretera de tan sols dos carrils¹⁰³.

D'altra banda, no es pot obviar la influència del context estatal en aquests comicis, marcats per la pèssima gestió realitzada pel Govern del PP arran de l'atemptat d'Atocha (Madrid) perpetrat pel radicalisme islàmic. Amb tot, Esquerra Unida-Els Verds i el PSM consideraren que a Palma s'havia votat contra el Segon Cinturó i contra el nou Hospital de Son Espases perquè el PP havia retrocedit a Son Sardina, es Secar de la Real i Son Espanyol. A més, la suma del PSIB-PSOE i Progressistes per les Illes sumava més vots que la suma del PP i UM a 41 districtes, si bé aquests darrers guanyaven així mateix a 38¹⁰⁴.

La destrucció de l'espai rural del nord del municipi de Palma avançà una passa més quan el Govern de les Illes Balears (PP) decidí (novembre de 2003), contra el que estava previst, construir el nou hospital de referència de les Illes Balears a la possessió de Son Espases Vell, ubicada en el barri des Secar de la Real, entre la carretera de Valldemossa i el monestir de Sant Bernat de la Real, molt a prop de Son Sardina. Per cert, que també es va parlar d'ubicar l'hospital a la finca de can Guillot, a la part de ponent de Son Sardina. Però, afortunadament pels sardiners, el Govern de les Illes Balears aviat descartà aquesta opció. Molt aviat hi va haver sospites que darrere la compra de Son Espases Vell hi havia interessos especulatiu que vinculaven dirigents polítics i destacats empresaris.

---

¹⁰³ P.L. Hernández: «Eleccions generals: l'esquerra arrasa», *Coses Nostres* 12, primavera 2004, p. 20.

¹⁰⁴ *Ultima Hora*, 23 de març de 2004.

D'altra banda, aquell mateix 2003 s'inaugurà l'hospital privat Palmaplanas, que ocupà una important extensió de terreny prop de can Granada, també as Secar de la Real. Això feia pensar en la conformació d'un gran polígon de caràcter sanitari.

El 17 de maig de 2004 es va constituir la Plataforma Salvem la Real, formada per l'Associació de Veïns des Secar de la Real, la Congregació dels Missioners dels Sagrats Cors, l'Associació de Veïns de Sant Bernat i la parròquia de Sant Bernat de la Real. Aquesta plataforma col·laborà amb altres moviments en defensa del territori i, en especial, amb la Plataforma contra el Segon Cinturó¹⁰⁵.

Molts de sardiners col·laboraren amb les manifestacions i activitats promogudes per la plataforma Salvem la Real. La tardor de 2004, la revista *Coses Nostres* inclogué un duríssim comunicat d'aquesta plataforma que alimentava les sospites sobre la implicació de dirigents del PP i UM, vinculats a trames empresarials, en relació amb el sobtat canvi d'ubicació de l'hospital, que inicialment el mateix PP havia afirmat que havia d'esser Son Dureta.

Per aquelles mateixes dates també preocupava a Son Sardina que s'ampliàs encara més Son Reus amb forns de residus sanitaris i de tractament d'animals morts. Aleshores, a més de la incineradora i de l'abocador, també hi havia a Son Reus un dipòsit de cendres, un abocador de residus voluminosos, una planta de tractament d'escòries, una planta de triatge de residus de la construcció, plantes de reciclatge i fins i tot una central tèrmica de GESA. En canvi, es considerava positiu l'anunci de la construcció d'un metro entre Palma i el campus de la Universitat de les Illes Balears que passaria per Son Sardina, si bé s'advertia, en paraules de Tomàs Balaguer, president de l'Associació de Veïns de Son Sardina, «que això ens fa més vulnerables a l'especulació dels nostres terrenys rústics per reconvertir-los en urbans (...) per això és imprescindible l'ajuda del nostre Ajuntament i del Consell per protegir aquests territoris patrimoni de tots els ciutadans de Palma»¹⁰⁶.

Aquests temors es varen fer reals quan, la primavera del 2005, l'Ajuntament de Palma (PP) informà de manera favorable la sol·licitud d'interès general per a la construcció de tres camps de golf i dos hotels, de 620 places en total, a l'extrem nord de Son Sardina, a sa Garriga, en concret a les possessions de sa Cabana des Frares, que es convertiria en un hotel rural de luxe, i a Son Aversó, que ja es troba en el terme de Bunyola. El consum de territori era desmesurat (un milió de metres quadrats) i els camps de golf consumirien

---

¹⁰⁵ G. Mayol Arbona: *En defensa de...*, op. cit., p. 86.

¹⁰⁶ T. G. Balaguer Morro: «El futur de Son Sardina: una responsabilitat compartida», *Coses Nostres* 13, tardor 2004, pp. 16-17.

quatre vegades més aigua que tot Son Sardina. Darrere aquest projecte gegantí s'hi trobava el conegut empresari Vicenç Grande¹⁰⁷.

L'Associació de Veïns de Son Sardina i l'Associació d'Amics i Amigues de Son Sardina i sa Garriga s'oposaren frontalment a aquest projecte. Aquesta darrera entitat recordà que l'àrea on es volia construir «té un gran valor paisatgístic de garrovers i encara conserva fites de camins vells i un gran safareig al qual es reflecteix tota la Serra de Tramuntana»¹⁰⁸.

També s'hi oposaren el GOB i els partits d'esquerres PSIB-PSOE, Esquerra Unida-Els Verds i PSM. L'Agrupació d'aquest darrer partit a Son Sardina i sa Garriga elaborà un full informatiu que, entre altres aspectes, assenyalava que el pacte entre UM i PP del 2003 exclouïa expressament els camps de golf amb oferta complementària i que aquests projectes suposaven un «urbanisme a la carta en tant que el Pla Territorial de Mallorca no ho preveu ni ho recomana». A més, el PSM també denunciava el previsible col·lapse del carrer de Passatemps i el perill que Son Sardina es convertís en un lloc de pas cap als hotels projectats.

De fet, el Consell de Mallorca, presidit per Maria Antònia Munar (UM), va rebre amb una certa fredor la iniciativa, si bé advertí que el Pacte PP-UM del 2003 acceptava els hotels annexos als camps de golf sempre que fossin de cinc estrelles¹⁰⁹.

Poc després, el 3 de maig del 2005, el PSM i el GOB celebraren una reunió informativa a l'Escola Pública de Son Sardina, amb l'assistència d'una trentena de persones. Antoni Alorda (PSM) i Miquel Àngel March (GOB) recordaren als assistents que les mobilitzacions populars havien aturat diversos projectes de camps de golf i que hi havia lleis i normatives contràries als projectes de sa Cabana i Son Aversó¹¹⁰.

La tardor del 2005, davant una gran ampliació de la incineradora de Son Reus i la possible obertura d'un abocador provisional des de l'Associació de Veïnats de Son Sardina es plantejà demanar al Consell de Mallorca i a l'Ajuntament de Palma inversions compensatòries. A més, aquesta entitat participava en la comissió de seguiment ambiental de la zona de Son Reus i estava informada de les anàlisis de la qualitat de l'aire que es

---

¹⁰⁷ *Ultima Hora*, 14 de març de 2006.

¹⁰⁸ *Coses Nostres* 14, tardor 2005, p.6.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 7 i *Diari de Balears*, 30 d'abril de 2005.

¹¹⁰ *Diario de Mallorca*, 4 de maig de 2005.

feien a les plantes d'eliminació de residus, així com a l'estació mòbil que s'instal·lava a Son Sardina dos pics a l'any vora l'església parroquial¹¹¹.

Tant des de les institucions, com des del carrer, el PSM insistí un pic i altre en la defensa de les zones rurals de Palma. Així, per exemple, a principis de novembre del 2005, el diputat autonòmic Pere Sampol i el regidor de Palma Pere Muñoz viatjaren a Madrid per donar suport a la presentació d'una proposició no de Llei que presentava Convergència i Unió a proposta del PSM per tal de protegir l'entorn del monestir de la Real.

L'11 de desembre del 2005, un grup de membres dels Joves d'Esquerra Nacionalista-PSM escenificaren en el centre de Palma la destrucció de Son Sardina i es Secar de la Real per part del Govern municipal del PP de l'Ajuntament de Palma¹¹².

L'estiu del 2006, el Consell de Mallorca, acceptà les demandes de l'Associació de Veïnats de Son Sardina, que considerava el seu poble molt maltractat per la creació i desenvolupament de Son Reus i pel fet que els residus de tot Mallorca passessin per la carretera de Sóller. Així, el vicepresident del Consell, Miquel Nadal (UM), expressà la voluntat de conservar la tipologia de poble i pal·liar el dèficit d'infraestructures esportives amb la construcció d'un poliesportiu i una piscina¹¹³. Aquest projecte, però, mai no es va fer realitat.

Per aquelles dates, persistia l'amenaça de la construcció del Segon Cinturó. El maig de 2006, el PSIB-PSOE i el PP s'uniren en el Congrés de Diputats per rebutjar una proposició no de Llei d'ERC que garantia la retirada dels projectes viaris que suscitaven més oposició a les illes Balears, com l'esmentat Segon Cinturó i l'autovia entre Eivissa i Sant Antoni¹¹⁴.

D'altra banda, la Plataforma contra el Segon Cinturó va ésser una de les entitats que fundaren les coordinadores de plataformes en contra de la política extremadament agressiva del PP i UM contra el medi ambient. Es tractava de les plataformes Qui estima Mallorca no la destrueix (2004-2005) i Salvem Mallorca (2005-2007). Aquesta darrera, el maig del 2006, havia reunit 34.000 signatures a favor d'una iniciativa legislativa popular per modificar les Directrius d'Ordenació Territorial en un sentit conservacionista¹¹⁵.

---

¹¹¹ T. G. Balaguer Morro: «L'ampliació de la incineradora», *Coses Nostres* 14, tardor 2005, p. 8.

¹¹² *Diari de Balears*, 12 de maig de 2005.

¹¹³ *Coses Nostres* 15, estiu de 2006, p.7.

¹¹⁴ *Diari de Balears*, 17 de maig de 2006.

¹¹⁵ G. Mayol: *En defensa de...* op. cit. pp. 117-132.

Arran d'aquests fets, l'historiador i periodista Miquel Payeras publicà un extraordinari article en el *Diari de Balears* en el que considerava que el disseny viari destructiu imposat pel PP i UM era, de fet, acceptat pel PSIB-PSOE. A més, el Segon Cinturó no era una autovia qualsevol sinó que

«posa en valor immobiliari una immensa àrea des de la zona sud-est –Coll d'en Rabassa– fins al nord –Carretera de Valldemossa: nou hospital de la Real, urbanitzacions en marxa, el metro que encara hi ha gent que creu que se fa per anar al Campus... –, passant per Son Ferriol, el Pont d'Inca de Marratxí –les urbanitzacions que s'hi han fet i que s'hi faran–, Son Castelló, carretera de Sóller...»¹¹⁶.

Miquel Payeras també posava èmfasi en el fet que encara quedava molt de camp que aviat podria ésser construït i que la conseqüència de la nova xarxa viària projectada i, en part en construcció, seria l'explosió constructiva i immobiliària.

L'octubre del 2006, tant el PSM com el GOB demanaren que es descartàs el Segon Cinturó del conveni de carreteres que havien signat el Govern estatal (PSIB-PSOE) i el Consell de Mallorca (UM). A canvi, el PSM proposava millorar la carretera de s'Esgleietà i el camí dels Reis¹¹⁷.

Pel que fa a altres problemes ambientals, el 2004, finalment, es clausurà la pedrera d'Establiments per ordre de la batlessa Catalina Cirer (PP), poc després que una roca procedent d'aquesta explotació afectàs greument una casa de Son Anglada.

El novembre de 2006, l'intent d'aprovar la construcció d'una central elèctrica a Son Espanyol, molt a prop de la Universitat de les Illes Balears, va ésser frustrat per la ràpida mobilització de l'Associació de Veïns de Son Sardina, en col·laboració amb veïns de sa Garriga i Son Espanyol. Es varen reunir 4.000 signatures en contra del projecte, un fet que fou decisiu per forçar l'administració (PP) a rebutjar el projecte presentat per l'empresa Sampol Ingeniería y Obras SA¹¹⁸.

Després de la tempesta. Els anys d'una relativa tranquil·litat (2007-2021)

Les eleccions locals, insulars (per primera vegada aquestes institucions s'elegien directament) i autonòmiques de maig de 2007, es varen celebrar en un context de grans interessos econòmics davant els múltiples projectes desenvolupistes que estaven en

---

¹¹⁶ M. Payeras: «El Cinturó al coll dels 34.000», *Diari de Balears*, 21 de maig de 2006.

¹¹⁷ *Diari de Balears*, 10 d'octubre de 2006.

¹¹⁸ V. Pizà: «De moment no ens posaran la central elèctrica», *Coses Nostres* 16, maig 2006, p. 20.

marxa. El número 16 de la revista *Coses Nostres* (maig 2007) ho expressava clarament en la seva portada «Salvem Son Sardina. Ara toca votar». Bona part d'aquesta publicació detallava els programes municipals de les quatre principals candidatures en relació amb Son Sardina. Ja a la portada una nota avisava: «Atenció promotors: tots els partits inclouen als seus programes electorals per Son Sardina la voluntat d'impedir la transformació de sòl rústic en urbà».

En canvi, a l'interior, la posició del PP, PSIB-PSOE i UM davant el Segon Cinturó resultava més o menys ambigua. Només el Bloc per Palma recordava que els partits que el formaven (PSM, Esquerra Unida-Els Verd i ERC) eren els únics que sempre i en tot lloc s'havien oposat al projecte de Segon Cinturó. A més, aquesta candidatura era l'única que volia desclassificar el sòl urbà no programat de dues zones bastant extenses de Son Sardina, can Simó i Son Bessó.

Pel que fa a l'abocador d'EMAYA de Son Reus hi havia unanimitat entre totes les candidatures per tancar-lo al més aviat possible. D'altra banda, resulta significatiu que la revista inclogués dues pàgines sobre l'ambiciós projecte de poliesportiu i piscina que impulsava, com ja hem dit, el Consell de Mallorca (UM) a proposta de l'Associació de Veïns de Son Sardina.

A les eleccions locals a l'Ajuntament de Palma de maig de 2007, a Son Sardina, el PP continuà essent la força més votada (41,8%) si bé perdé quasi un 5% dels vots en relació amb el 2003. En canvi, el PSIB-PSOE incrementà el seu vot fins al 34,4%, quinze punts més que en els darrers comicis locals. Pel que fa a la candidatura del Bloc per Palma (PSM, Esquerra Unida i ERC), la unió de tres partits no funcionà, potser perquè el seu candidat no sintonitzà amb l'electorat de la zona, i només rebé el 14,2% dels vots, la meitat dels que havien aconseguit, per separat, el 2003. Els nacionalistes de centredreta d'UM milloraren els seus resultats i arribaren al 7,7%, quasi el doble que feia quatre anys.

Tot i que, en el conjunt de Mallorca, malgrat totes les mobilitzacions abans esmentades, el PP arribà a un excepcional 46,6% (1,3% més que el 2003), va perdre la majoria en el Parlament de les Illes Balears, en el Consell de Mallorca i a l'Ajuntament de Palma. Aquest fet s'explica perquè el vot de l'esquerra s'aglutinà en dues candidatures, encara que molt desiguals en el suport popular, quan el 2003 varen esser quatre, i que UM es mantengué.

La formació de governs de centreesquerra, en part sobiranistes, a les principals institucions va permetre aturar part dels projectes d'infraestructures i immobiliaris que amb

tant d'entusiasme havien impulsat el PP i UM en el període 2003-2007. A més, la crisi econòmica mundial iniciada el 2008, que poc després afectà molt el sector de la construcció, ajudà a fer menys atractiva l'especulació sobre el territori rural.

Així i tot, es continuà amb la construcció de l'Hospital de Son Espases. Inicialment, els partits del Segon Pacte de Progrés en el Govern de les Illes Balears estaven molt dividits. El PSIB-PSOE, tot i que havia incorporat al seu programa aturar la construcció de Son Espases, romania indecís; el Bloc per Mallorca propugnava la reforma de l'hospital de Son Dureta i UM optava per Son Espases.

L'octubre de 2007 el president Francesc Antich (PSIB-PSOE) anuncià que es reprendrien les obres a Son Espases. En canvi, els solars al voltant de l'hospital no es podrien construir. La plataforma Salvem la Real intentà mantenir les mobilitzacions que tant d'èxit havien tengut en la legislatura anterior, però quan convocà una manifestació el 24 de novembre de 2007 només aconseguí el suport de les organitzacions de caràcter anarquista. La decisió de continuar amb la construcció de Son Espases provocà un fort debat al si del Bloc per Mallorca, però finalment ho acceptaren a desgrat, com abans havien hagut d'acceptar la incineradora de Son Reus. Finalment, l'hospital de Son Espases s'inaugurà el desembre de 2010, amb un consum enorme de territori, molts de problemes d'accessibilitat i la desvirtuació de l'entorn del monestir de La Real.

Aquell mateix octubre de 2007, la presidenta del Consell de Mallorca, Francina Armengol (PSIB-PSOE), anuncià que no es construiria el Segon Cinturó. Els sectors que havien lluitat contra aquesta infraestructura viària expressaren la seva satisfacció «per una vegada, les esperances d'aquells que volien un canvi no s'han vist decebudes i, en conseqüència, la mateixa democràcia en surt reforçada»¹¹⁹.

La tardor del 2008, la portaveu del Bloc per Mallorca en el Consell Insular de Mallorca, Joana Lluïsa Mascaró va presentar una alternativa al Segon Cinturó que era molt més respectuosa amb el territori. Es tractava d'eixamplar el camí dels Reis i connectar aquesta carretera amb l'autopista d'Inca a través d'un nou vial, de només 1,4 km. L'impacte sobre el territori era deu vegades menor que el projecte impulsat anteriorment pel PP i UM, amb 15 km de nou traçat¹²⁰.

Aquesta iniciativa, coneguda com a via connectora, va esser assumida pel Consell de Mallorca (PSIB-PSOE, Bloc per Mallorca i UM). Des de la revista *Coses Nostres* es

---

¹¹⁹ A. Marimon: «Son Sardina: el triomf d'una mobilització popular», *Diari de Balears*, 14 d'octubre de 2008.

¹²⁰ *Diari de Balears*, 16 de setembre de 2008.

considerava que era una gran millora respecte a la Segona Via de Cintura, però també plantejava problemes, com aïllar Son Sardina de l'Institut de Son Pacs, on anaven a estudiar la majoria d'adolescents del poble¹²¹. A més, aquesta via suposava l'enderrocament d'algunes cases de l'extrem sud de Son Sardina i de sa Indioteria.

En un context de certa tranquil·litat social i política, la primavera del 2008, l'Associació de Veïns de Son Sardina intentà passar a l'ofensiva per a protegir el territori i la fisonomia del poble. Així, impulsà una plataforma participativa amb l'Ajuntament de Palma, el Consell de Mallorca i experts de la UIB que tenia per objectiu posar en marxa un pla especial per preservar el patrimoni rural a la zona de Son Sardina i que es pretenia fos un model per a altres pobles i llogarets de Mallorca¹²².

Des de la revista *Coses Nostres* (número 17, desembre de 2008), es reforçava la importància de l'elaboració d'aquest pla pilot per a Son Sardina i sa Garriga amb unes declaracions de la batlessa de Palma, Aina Calvo (PSIB-PSOE), en el sentit que calia respectar aquests nuclis des del punt de vista urbanístic i paisatgístic i que faria una revisió de la política urbanística municipal per «garantir un desenvolupament harmoniós, controlat i allunyat de la improvisació actual». En aquestes paraules s'hi afegien les de la professora de geografia de la UIB Maria Lluïsa Dubon que considerava que el paisatge estava passant aleshores per un moment crític i paradoxal. Per una banda, era evident el deteriorament de magnífics conjunts paisatgístics llegats pel passat i la seva substitució per edificacions i trames urbanes repetides i banals, però per l'altra hi havia «una demanda creixent del paisatge de qualitat i la reivindicació cada vegada més extensa del dret a viure en entorns paisatgísticament dignes»¹²³.

Poc després, el setembre de 2009, l'arquitecte Tomàs Fortuny i la sociòloga Neus Truyol, des de les pàgines d'aquesta mateixa revista, posaven en relleu que era la primera vegada que una proposta urbanística partia «des de dins de la barriada, de la gent de Son Sardina, i no com fins ara que es feia des de Cort i sols escoltant qualque opinió nostra»¹²⁴.

---

¹²¹ T. G. Balaguer Morro: «La nova via connectora necessita mesures per fer-la més amable», *Coses Nostres* 18, setembre 2009, p.23.

¹²² *Diari de Balears*, 9 de novembre de 2008.

¹²³ *Coses Nostres* 17, desembre 2008, p. 3.

¹²⁴ T. Fortuny, N. Truyol: «Son Sardina decideix el futur urbanístic del barri», *Coses Nostres* 18, setembre de 2009, p. 3.

Així, un equip de la universitat s'encarregaria de l'elaboració d'un estudi d'ordenació urbana que recolliria les propostes dels sardiners i s'integraria posteriorment dins el Pla municipal d'ordenació de Palma.

Després de dos anys de recerques, amb enquestes d'opinió i debats a Son Sardina, el resultat es presentà, el 4 de juny de 2010, a l'Escola Pública de Son Sardina. L'estudi havia estat dirigit per Antoni Martínez Taberner, doctor en ecologia i professor de biologia a la UIB i havia comptat amb la col·laboració d'una Comissió del Pla Especial de l'Associació de Veïns. Varen assistir a la presentació de l'estudi la batlessa de Palma, Aina Calvo (PSIB-PSOE) i la presidenta del Consell Insular de Mallorca, Francina Armengol (PSIB-PSOE), que destacaren la participació i l'interès demostrat pels sardiners.

Poc després, des de les pàgines de la revista *Coses Nostres*, Tomàs Fortuny considerava que aquest estudi havia de derivar i acabar en la redacció d'un Pla Especial d'urbanisme, com ja tenien diversos barris del Centre històric de Palma i el poble d'Establiments¹²⁵.

Però l'estudi no va tenir cap utilitat pràctica. A més, el triomf del PP a les eleccions del 2011 a les principals institucions va esvair qualsevol possibilitat. De fet, com veurem, el seu esperit fou clarament vulnerat quan s'elaborà el nou Pla General d'Urbanisme el 2021-2022.

Davant les eleccions locals de maig de 2011, el PP no renuncià al seu projecte de fer la Segona Via de Cintura i criticà, a Son Sardina mateix, que el Segon Pacte de Progrés no hagués fer res¹²⁶. Per la seva banda, la nova coalició PSM-Entesa per Mallorca-Iniciativa Verds proposava textualment: «Desterrar la idea d'una Segona Via de Cintura entre Son Sardina i sa Garriga». L'alternativa era «Ampliar el camí dels Reis, però no amb una destructora Via Connectora, evitar la destrucció d'habitatges a la zona del camí dels Reis i del camí Lleonets». La defensa del territori també implicava no permetre cap nova urbanització a la possessió de Son Bessó així com no incrementar, en cap cas, el sòl urbà i desclassificar tot el sòl urbà no programat.

En aquests temes, excepte aquesta darrera qüestió, el programa del PSIB-PSOE per a Son Sardina era idèntic. D'altra banda, aquest partit parlava, per primera vegada, de crear un «hort urbà» a Son Sardina. Era una prova més que evident de la decadència dels antics horts en aquesta zona que havia estat una de les principals hortes de Palma.

---

¹²⁵ *Coses Nostres* 19, setembre de 2010, p. 3.

¹²⁶ *Diari de Balears*, 27 d'abril del 2011.

El resultat de les eleccions locals a l'Ajuntament de Palma de maig de 2011 a Son Sardina va esser bastant semblant al dels comicis de 2007. El PP continuà com a primera força, amb un lleuger descens, però amb el 40,2% dels vots; el PSIB-PSOE davallà fins al 26% (Un 8% menys que el 2007); i el PSM-Entesa-Iniciativa-Verds millorà un poc els resultats del Bloc per Palma i assolí el 15,9% dels sufragis. La desaparició d'UM (febrer de 2011) i la seva substitució per Convergència per les Illes, així com l'aparició d'un nou partit mallorquinista i de centredreta, la Lliga Regionalista, varen minvar i dividir el seu vot aquestes candidatures només aconseguiren el 2% i l'1%, respectivament.

En el conjunt de les illes Balears, la davallada del PSIB-PSOE, la desfeta del centredreta mallorquinista, així com una petita pujada o el manteniment del PP, que a Mallorca, a les eleccions al Parlament de les Illes Balears, passà del 46,66% dels vots (2007) al 46,45% (2011), permeteren als conservadors aconseguir la majoria absoluta al Parlament, al Consell de Mallorca i a l'Ajuntament de Palma.

Però les noves administracions del PP es trobaren amb un context marcat per les conseqüències de la crisi econòmica mundial del 2008. En conseqüència, la pressió sobre el territori minvà conjunturalment. Aleshores, la conflictivitat se centrà en la lluita per l'estatus legal de la llengua catalana i en la qüestió dels símbols identitaris. Així i tot, la presidenta del Consell, Maria Salom, el juny de 2012, va treure a concurs les obres de dos trams de la Segona Via de Cintura, o Ma-30, que s'anirien construint amb molta lentitud¹²⁷.

A les Illes Balears, la població encara va créixer amb força fins al 2012, quan s'arribaren als 1.119.439 habitants. Després, el 2013 i el 2014 la població davallà moderadament fins als 1.103.442 habitants. A continuació, es recuperà, primer lentament, però des del 2017 tornà a créixer amb molta força i passà d'1,115.999 habitants a 1.171.543 el 2020. L'any següent l'increment de la població fou modest i les illes Balears assoliren una població de 1.173.008 habitants.

Pel que fa a Son Sardina, va anar creixent moderadament i el 2011 arribà als 2.900 habitants. Aleshores, la població s'estancà i, el 2013, era de 2.904 habitants. Segons el padró del 2021, la població fins i tot minvà un poc, fins als 2.861 habitants, dels quals 1.392 eren homes i 1.464 dones. Aquesta població es repartia entre el nucli urbà (1.712 habitants), sa Garriga (404), Son Bessó (187) i la població disseminada repartida per finques i possessions rurals, així com petites urbanitzacions (552).

---

¹²⁷ *Ultima Hora*, 6 de juny de 2012.

Per la seva banda, aquell mateix 2021, Son Espanyol tenia 685 habitants; Establiments, 2.274; es Secar de la Real, 5.478 i sa Indioteria, 5.119¹²⁸. La diferència entre els nuclis que havien mantingut la seva estructura urbana tradicional i els que havien patit processos d'urbanització a gran escala resulta molt evident.

D'altra banda, com per tot a les illes Balears, la composició per origen de la població de Son Sardina havia anat variant, però en menor mesura que molts d'indrets. Així, el 2019, només el 43% dels habitants de Palma havien nascut en el seu municipi, però el percentatge a Son Sardina s'elevava al 63%. Els nascuts a la resta de les illes Balears eren el 7%, els procedents de la resta de l'Estat gairebé el 21% i els procedents de l'estranger un modest 8%¹²⁹.

La política del PP, antimallorquina i contrària a la llengua catalana, va fer que perdés totes les institucions importants el 2015, fet que va contribuir a allunyar l'amenaça de l'arribada a sa Indioteria i Son Sardina del Segon Cinturó i de l'autorització de noves urbanitzacions.

A Son Sardina, a més, per primera vegada, a les eleccions locals de maig de 2015 la força més votada va ésser l'esquerra sobiranista i ecologista, aglutinada entorn de la candidatura de Més. Aquesta opció rebé el 31,8% dels vots, mentre que el PP davallà fins al 24,9% i el PSIB-PSOE fins al 14,8%. Una nova candidatura, Som Palma, propera a l'esquerra radical de Podem, arribà al 12%, mentre que la dreta anticatalanista de Ciudadanos assolí el 7,8%. Per la seva banda, la Proposta per les Illes –Pi–, hereva de l'espai mallorquinista de centredreta, rebé únicament el 4% dels sufragis. La majoria de les esquerres fou molt clara, amb un total del 61,3% dels vots.

A les eleccions locals de maig del 2019, tot i que no hi havia hagut problemes ambientals o territorials, ni mobilitzacions importants, el desgast de Més i la recuperació del PSIB-PSOE resultaren evidents. Així aquest darrer, per molt poc, fou la força més votada a Son Sardina i aconseguí el 23,2%, mentre que Més davallà fins al 23,1%. Per la seva banda, el PP va ésser, per primera vegada, la tercera força més votada, amb tan sols el 17,6%. El quart lloc correspongué a Podem, que anava en coalició amb Esquerra Unida de les Illes Balears i assolí el 10,8%. També reberen xifres importants dues opcions de dreta radical, sens dubte en detriment del PP, Ciudadanos (7,9%) i Vox (7,6%). El Pi millorà un poc els seus resultats fins al 5,2%.

---

¹²⁸ <http://www.ibestat.com/estadístiques/municipi-xifres>. [consultat 5-10-2022].

¹²⁹ *Ultima Hora*, 29 de desembre de 2019.

És important assenyalar que el detallat programa de Més per a Son Sardina i sa Garriga parlava, textualment, de «continuar amb el compromís ferm d'oposició a la construcció del Segon Cinturó i contra la importació de residus a Son Reus», la qual cosa es va acomplir; però també de «protegir l'entorn rural mitjançant la creació d'un Parc Agrari i conservar la personalitat de la tipologia arquitectònica de Son Sardina i sa Garriga». Aquesta darrera proposta, com veurem, estarà en el centre de la dura lluita pel territori del 2022.

Pel que fa a l'Associació de Veïns de Son Sardina, el 2014 fou elegit com a nou president Gabriel Fiol Garí, un tècnic informàtic vinculat precisament al PSM i a Més. Durant la seva gestió es va haver de fer front a l'intent de reactivar la construcció dels camps de golf a sa Garriga i a nous problemes sorgits del polígon d'eliminació de residus de Son Reus. Els estius de 2018 i 2019 les males olors motivaren una denúncia davant la Guàrdia Civil. Aquest greu problema era causat per la saturació en el procés de destrucció dels residus orgànics, fet que provocava vessaments. Aquesta qüestió es va anar solucionant. També hi va haver informacions relatives a la possible construcció d'un estadi per a l'Atlètic de Balears, primer a Son Pardo i després prop de can Moreno, a la carretera de Valldemossa, que no s'arribaren a concretar¹³⁰.

D'altra banda, el 2019, el Govern, l'Ajuntament de Palma i la Universitat de les Illes Balears presentaren al casal de barri de sa Garriga un projecte pilot per crear un parc agrari a la zona nord del municipi de Palma, a l'entorn de la síquia d'en Baster, que incloïa terres de Son Espanyol, Son Sardina i es Secar de la Real, principalment. Aquest projecte hauria de servir per a refer els vincles entre Palma i el seu entorn rural, així com per posar en valor el patrimoni històric i paisatgístic de tota aquesta zona.

El 23 de febrer de 2022, l'Ajuntament de Palma, el Govern de les Illes Balears, la UIB, les organitzacions professionals agràries i les comunitats de regants de la síquia d'en Baster i la des Pla de Sant Jordi, Son Ferriol i Casa Blanca, signaren un protocol d'actuació per a l'impuls del Parc Agrari de Palma. Aquest Parc tenia un total de 8.473 hectàrees, de les quals l'Horta de Dalt n'ocupava 2.781 mentre que les altres 5.692 corresponien al Pla de Sant Jordi.

Amb aquests protocols es pretenia promoure l'agricultura sostenible i recuperar l'ús agrícola i ramader de les terres del Parc Agrari de Palma, entre altres aspectes. Paradoxalment, com veurem, aquest acord, que ha estat més simbòlic que altra cosa

---

¹³⁰ Entrevista a Gabriel Fiol Garí, Son Sardina, 4 d'octubre de 2022.

durant el 2022, coincidí en el temps amb l'inici de la lluita per un important espai rural a Son Sardina.

El març de 2021, va esser elegida una nova junta de l'Associació de Veïns de Son Sardina, amb Agustina Fernández Periago, com a presidenta, la primera dona que ocupava aquest càrrec. L'orientació ideològica de la nova junta era bastant continuista i en el seu programa s'especificava que es volia modificar el Pla General de Palma per «limitar l'excés d'urbanitzacions»; protegir i cuidar els entorns dels abocaments de residus, un problema crònic; i dona suport a l'esmentat Parc Agrari de Palma, entre altres qüestions. Tot i que, com és lògic, hi havia una certa pluralitat, almenys tres membres de la junta estaven afiliats a Més.

La lluita contra les urbanitzacions de Can Simó i Can Lau

El 21 d'octubre de 2021, l'Ajuntament de Palma va aprovar el document inicial del nou Pla General d'Ordenació Urbana. La seva principal impulsora era la regidora de Model de Ciutat, Habitatge Digne i Sostenibilitat, Neus Truyol, de Més.

Durant mesos l'Associació de Veïns de Son Sardina i els tècnics i polítics de l'Ajuntament negociaren diversos aspectes del pla que afectaven aquesta zona. Així, s'eliminaren diversos vials i algunes propostes de creixement urbà, com l'antic sòl urbà no programat de Son Bessó.

Però el mes de febrer del 2022, va transcendir que el nou Pla General implicava dues noves urbanitzacions a Son Sardina. La més gran, uns 420 habitatges, se situava a la zona de can Simó i suposava la construcció de bloc de pisos d'unes tres alçàries i equipaments universitaris. Es tractava d'uns terrenys que eren explotats agrícolament, si bé com a activitat complementària. Aquestes terres es trobaven molt a prop de l'estació de metro de Son Sardina. L'altra urbanització, més petita, unes cinquanta cases, s'ubicava a la zona dels carrers Franch i Lau. En ambdós casos, s'obrien nous vials. Segons l'Associació de Veïnats, la primera urbanització suposava «quasi duplicar la població de Son Sardina».

Davant això, l'Associació de Veïnats va presentar unes detallades i molt completes esmenes que volien limitar l'impacte d'aquestes urbanitzacions, però no les eliminaven. D'altra banda, no hi va haver gaire comunicació entre aquesta entitat i la resta del poble.

De forma espontània, molts de veïnats presentaren altres al·legacions i el malestar es va anar incrementant. Des de diversos sectors es considerava excessiva la condescendència

cap a l'Ajuntament de Palma i la nul·la mobilització de l'Associació de Veïns davant una agressió tan evident i a tan gran escala.

En aquesta situació, contrària a tota la trajectòria proteccionista dels sectors progressistes i nacionalistes, aparegué en el diari *Ultima Hora* l'article *Qui estima Son Sardina no la destrueix*¹³¹, que posava en relleu la magnitud del que es volia perpetrar. Aquest article fou molt ben rebut i comentat en els cafès de Son Sardina. A més, romangué durant mesos en el Taulell d'anuncis, de l'Associació de Veïns. Aleshores, a partir d'una sèrie de reunions informals sorgí la Plataforma Cívica Estimam Son Sardina. La junta directiva de la nova entitat estava formada per persones socialment i ideològicament plurals, entre les que eren bastant nombroses les que havien estat o eren simpatitzants o militants de Més. Inicialment, la seva portaveu fou una persona que militava al PSIB-PSOE. Amb tot, s'ha de destacar que Estimam Son Sardina no es va vincular mai a cap força política ni econòmica.

La nova Plataforma rebutjava totalment les esmentades urbanitzacions, l'obertura de nous carrers a Son Sardina i un immens aparcament que el Pla General situava a la zona de Son Llorenç, just al costat del polígon de Son Castelló. En canvi, donava el suport a diverses millores viàries i a la construcció d'una nova plaça pública a can Pesquet, en el carrer Passatemps. El seu manifest fundacional acabava afirmant que Son Sardina podia esser un model de sostenibilitat i de respecte al medi ambient, però que això «depèn de tots i totes». Aviat aconseguí més de dos centenars de membres i una forta presència a les xarxes socials.

El seu primer acte públic, el 5 de març de 2022, una concentració protesta a la zona dels cafès, en el carrer Passatemps, fou tot un èxit. Hi assistiren quasi dos centenars de persones i obtingué un important ressò en els mitjans de comunicació¹³². Poc després, el 24 de març, una altra concentració a la plaça dels Molins reuní quasi un centenar de persones.

Paral·lelament, es multiplicaren els desacords entre l'Associació de Veïns i la Plataforma. Si bé l'Associació no estava d'acord amb un creixement tan desmesurat, tampoc no donava suport a les mobilitzacions i considerava massa bel·ligerant l'actitud de la

---

¹³¹ A. Marimon: *Ultima Hora*, 18 de febrer de 2022.

¹³² *Diario de Mallorca*, 6 de març de 2022, *L'Estel* 894, 1 de març de 2022.

Plataforma. Això motivà que, encertadament, es definís la situació a Son Sardina com de «tensió» entre uns i altres¹³³.

La situació millorà un poc arran d'una proposta de l'Ajuntament de Palma que descartava l'urbanitzable de can Lau i limitava la construcció a 160 habitatges (60 de protecció oficial) a can Simó. Aquesta proposició ofería una zona d'equipaments, mantenir una part de can Simó com a sòl rústic i una zona verda.

En aquest context, la Plataforma plantejà realitzar un referèndum en el qual el poble pogués escollir entre diverses opcions. Tampoc en aquesta ocasió es va poder arribar a un acord amb l'Associació de Veïnats i els Joves de Son Sardina, una altra entitat que participava en el debat sobre el futur urbanístic del poble.

Així, la Plataforma decidí convocar el referèndum pel seu compte dia 17 de juny de 2022. Es va plantejar com un acte cívic i lúdic alhora, amb un grup de música, Som Rock, que amenitzà la celebració democràtica. A les paperetes s'oferien tres opcions sobre el futur urbanístic i altres tres sobre l'estatus políticoadministratiu del poble. Les tres primeres eren textualment.

-Sí a la macrourbanització (550 habitatges).

-Creixement limitat (uns 160 habitatges) i equipaments.

-No a la macrourbanització. Creixement mínim i exigència d'equipaments.

El referèndum despertà una forta expectació mediàtica i aconseguí una gran participació. Hi havia dues meses electorals, una davant cada cafè del centre del poble. En total votaren 327 persones a favor d'un creixement mínim, 22 a favor d'un creixement limitat (160 habitatges) i, sorprenentment, no hi va haver un sol vot a favor de la macrourbanització. Pel que fa a l'estatus políticoadministratiu, un tema recurrent que es va reactivar arran del debat urbanístic, 198 persones es manifestaren a favor d'esdevenir una entitat local menor; 94 a favor de la independència com a municipi i 47 a favor de continuar com un barri de Palma¹³⁴.

L'èxit de participació i el ressò mediàtic suposaren un gran triomf per a la Plataforma Estimam Son Sardina.

Per la seva banda, l'Associació de Veïns, no boicotejà obertament el referèndum, però, amb alguna excepció, els membres i les persones més properes a la Junta Directiva no anaren a votar. La seva opció va ésser enviar, de forma telemàtica, als seus associats,

---

¹³³ *Ultima Hora*, 15 de març de 2022.

¹³⁴ *Diario de Mallorca*, 18 de juny de 2022, *Ultima Hora*, 18 i 19 de juny de 2022.

una detallada enquesta que també demanava l'opinió sobre el creixement urbanístic de Son Sardina. La contestaren unes 125 persones i també va donar un resultat molt contrari al creixement urbanístic.

Després del referèndum, el 29 de juny, la regidora de Model de Ciutat va fer una reunió a l'Escola Pública de Son Sardina. Davant una nombrosa assistència, novament oferí la proposta de construir uns 160 habitatges a canvi d'equipaments i zones verdes. La majoria dels assistents rebutjaren novament aquest oferiment i un portaveu de la Plataforma proposà construir tan sols 30 habitatges. La regidora, Neus Truyol, considerà impossible aquesta opció. Com que, una vegada més, s'havien posat de relleu les discrepàncies entre la Plataforma i la Junta, des de la regidoria de Model de Ciutat s'optà per no decidir res a la reunió i que fossin les dues entitats, així com els Joves de Son Sardina, les que es possessin d'acord i ho comunicassin a l'Ajuntament de Palma, que acceptaria la seva decisió.

Alguns dies després, el 4 de juliol, una reunió de delegats de les tres entitats abans esmentades optà clarament per un creixement mínim que suposava eliminar completament l'urbanitzable de Can Simó, que passaria a ésser classificat com a sòl rústic, i, si s'escau, que fossin inclosos en el Parc Agrari de Palma. També es demanà l'expropiació i construcció d'una plaça a can Pasquet, en el carrer Passatemps.

Passat l'estiu del 2022, en un plenari extraordinari de l'Ajuntament de Palma, l'equip de govern (PSIB-PSOE, Més i Podem) reiterà la seva voluntat d'aprovar el nou Pla General i acceptar tres de cada quatre al·legacions presentades. Una d'aquestes al·legacions era precisament la relativa a can Simó. Un regidor del PP, Julio Martínez, demanà on s'ubicarien els habitatges que s'eliminaven a Son Sardina. La regidora de Model de Ciutat, contestà que aquests habitatges només suposaven l'1% del total i que es repartirien en les zones urbanes ja consolidades¹³⁵.

En conjunt, el Pla General preveia un creixement moderat en el conjunt de Palma. Però en el cas de Son Sardina, les urbanitzacions programades inicialment suposaven un increment molt gran dels habitatges i de la població així com modificar la fesomia del poble tal com havia passat anteriorment a sa Indioteria i es Secar de la Real. De fet, les úniques protestes contra el Pla General que comptaren amb un suport popular important i continuat, varen ésser les de Son Sardina. Amb tot, es poden esmentar les mobilitzacions impulsades per l'Associació Son Quint-Parc Natural de Ponent i l'Associació de Veïns de

---

¹³⁵ *Diario de Mallorca*, 28 de setembre de 2022.

la Bonanova¹³⁶. D'altra banda, s'ha d'indicar que l'únic partit polític que envià representants a les mobilitzacions impulsades per Estimam Son Sardina va esser el Pi.

Conclusions

En els anys cinquanta i principis del seixanta del segle XX, malgrat un lent procés de modernització, els pobles i llogarets del nord del municipi de Palma mantengueren el seu caràcter gairebé rural. Aquests petits i dispersos nuclis de població, així com les nombroses cases i possessions disseminades continuaven envoltades de sementers d'ametllers i garrovers, d'horts de tarongers i de petites zones de reguiu que produïen tota mena de verdures.

Però l'auge imparable del turisme de masses també va arribar a afectar aquesta contrada de l'interior i provocà una llarga decadència del sector primari. La població activa agrícola i ramadera va anar passant a la construcció, el turisme i altres serveis. Al mateix temps, aquests pobles del municipi de Palma, si bé no varen patir, perquè no tenen costa, la destrucció del territori provocada per la construcció frenètica d'hotels i urbanitzacions, si bé es veieren afectats. Com també va passar amb el pla de Sant Jordi, es varen convertir en una mena de rereguarda on es podien situar tota mena d'infraestructures que necessitava Palma i, a vegades, tot Mallorca. En són exemples el polígon de Son Castelló, el campus de la UIB, el polígon d'eliminació de residus de Son Reus i l'hospital de Son Espases, entre d'altres. Tot això va fer necessari ampliar la xarxa viària i es projectà un segon cinturó que, el 2022, només s'havia construït en els trams de la part de llevant, amb un total de 8 km, però sense arribar als nuclis que hem estudiat.

A principis dels anys cinquanta, el geògraf francès Pierre Deffontaines va anomenar Mallorca l'illa dels arbres i va admirar la verdor dels ametllers a l'estiu. Un altre enamorat dels arbres, també francès, Jean Giono, passà els estius a Son Sardina perquè podia disposar d'un jardí i fer passejades per camins i caminois envoltats de vegetació.

Seixanta o setanta anys després, molts d'aquests senderols ja no existeixen i cada vegada hi ha menys ametllers. L'activitat agrària és molt minoritària i el paisatge s'ha degradat considerablement. Fins i tot la geografia s'ha modificat perquè han aparegut autèntics turons provocats per l'acumulació de residus a Son Reus i ha desaparegut una muntanya a Establiments a causa de la pedrera. El 2022, hi ha redols de camp, de vegades abandonats, que es troben entre noves urbanitzacions, grans infraestructures,

---

¹³⁶ *Diario de Mallorca*, 13 de març de 2022.

àmplies carreteres i nuclis històrics. Aquests pobles i llogarets s'han densificat progressivament, en els casos de Son Sardina i Establiments, i s'han convertit en zones residencials revalorades a causa de la progressiva saturació de Palma. En canvi, si bé de manera molt diferent, sa Indioteria i es Secar de la Real, han patit processos de creixement urbanístic molt ràpids que han desnaturalitzat aquests indrets.

Els habitants de tota aquesta contrada no han restat impassibles davant aquest procés. Algunes infraestructures, encara que qüestionables, no provocaren protestes, com el Polígon de Son Castelló, el campus de la UIB, el Parc Bit o la ciutat esportiva del Reial Mallorca a Son Bibiloni (sa Garriga). Però d'altres, provocaren la creació de plataformes cíviques que figuren entre les més potents de la història recent de les mobilitzacions en defensa del territori i el medi ambient de Mallorca. Aquesta va ésser el cas de la incineradora de Son Reus, de les pedreres d'Establiments, del Segon Cinturó, de l'Hospital de Son Espases i dels urbanitzables de can Simó i can Lau (Son Sardina).

En alguns casos, com el Segon Cinturó o can Simó, el triomf de les mobilitzacions ha estat ben clar. En d'altres, la derrota ha estat evident, com a Son Reus o Son Espases.

Com és lògic, tots aquests moviments han tingut implicacions socials i polítiques. Els veïns afectats per aquestes infraestructures han tingut sovint el suport del moviment associatiu local però també de l'ecologisme organitzat, en especial del GOB, i d'alguns partits polítics. En aquest sentit, s'ha de destacar la tasca del PSM i d'EU, encara que no sempre varen ésser totalment coherents i acabaren acceptant grans infraestructures com Son Reus i l'Hospital de Son Espases. En canvi, el PP i UM, gairebé sempre varen estar a favor de la destrucció del territori. Pel que fa al PSIB-PSOE, ha mantingut una ambigüitat enorme, que es pot concretar en el Segon Cinturó i l'Hospital de Son Espases.

Encara que la degradació del paisatge i del medi ambient ha estat en molt de casos irreversible, també hi ha iniciatives per protegir i millorar el que queda. Alguns particulars continuen tenint cura de les seves terres, fins i tot si ja no són rendibles. Hi ha hagut algunes noves plantacions d'arbres, sobretot oliveres i vinya. Encara hi ha alguns pagesos que treballen a temps complet i botigues especialitzades en productes agraris, com cas Cubano a sa Indioteria o Pienso Son Espanyol. En el Parc Bit i en el Campus de la UIB s'ha intentat fer un urbanisme més harmonitzat amb el paisatge rural. Les institucions han creat un Parc Agrari, que encara no s'ha concretat, però que figura en la revisió del Pla General d'Urbanisme de Palma aprovat inicialment el 2021. Així mateix, està prevista la restauració de les pedreres d'Establiments. En un context de canvi climàtic i saturació de

la població, consumir més territori ja no hauria d'esser una opció. Però el futur sempre és imprevisible.

Llistat de referències bibliogràfiques

Alemany Sureda, F.: «Son Sardina, carnestoltes i revoltes: revisitació antropològica a la rua escolar de la polèmica del 2004» a *II Jornades d'Estudis: Son Sardina, sa Garriga i Son Espanyol*, Ajuntament de Palma, Palma: 2019, pp. 197-218.

Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria: *Les Balears. Descrites per la paraula i la imatge*, Govern de les Illes Balears, Sa Nostra, Grup Serra, Palma: s.d. [1871].

Diversos Autors: *La història i les històries d'EMAYA*, EMAYA, Palma: 2008.

Fullana Puigserver, P. (coord.): *Els barris de Palma*, Promomallorca, Palma: 1994.

Ginard Bujosa, A.: «La Indioteria rural i urbana i el polígon de Son Castelló. Història», a P. Fullana Puigserver (coord.): *Els barris de Palma*, Promomallorca, Palma: 1994, pp. 490-492.

Gran Enciclopèdia de Mallorca, Promomallorca, Palma: 1989-2005.

Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana, Hijos de J. Espasa, Editores, Barcelona: 1920.

Marimon Riutort, A.: «L'evolució de Son Sardina durant el segle XX (1900-1975/1980)» a *II Jornades d'Estudis: Son Sardina, sa Garriga i Son Espanyol*, Ajuntament de Palma, Palma: 2019, p. 105-134.

Mayol Arbona, G.: *En defensa de la terra. Mobilitzacions ecologistes a Mallorca (1983-2007)*, Lleonard Muntaner Editor, Palma: 2021.

Palma de Mallorca. Memoria de secretaría 1981, Ajuntament de Palma, Palma: 1981.

Rabella J.M. (dir.): *Atles de les Illes Balears*, Edicions 62, Barcelona: 2000.

Ripoll, E.: «El moviment associatiu de Son Sardina en el temps present» a *II Jornades d'Estudis: Son Sardina, sa Garriga i Son Espanyol*, Ajuntament de Palma, Palma: 2019, pp. 219-240.

Serra Riera, M.: «La lluita ecologista i veïnal a Son Sardina: el cas de Son Reus» a *II Jornades d'Estudis: Son Sardina, sa Garriga i Son Espanyol*, Ajuntament de Palma, Palma: 2019, pp. 169-192.

- *Fonts hemerogràfiques*

- *Butlletí informatiu de l'Associació de Veïnats de Son Sardina i sa Garriga*

- *Coses Nostres*

- *Diari de Balears*

- *Diario de Mallorca*

- *Full informatiu del Grup de Son Sardina del PSM*

- *L'Estel*

- *Notícies del Nostre Poble. Butlletí informatiu de l'associació d'Amics i Amigues de Son Sardina i sa Garriga.*

- *Sa Talaia d'en Figuera. Bolletí d'informació municipal de Palma (el PSM a Cort).*

- *Ultima Hora*

- *Fonts Orals*

- Tomàs Gabriel Balaguer Morro

- Gabriel Fiol Garí

- Margalida Frau Matas

- Bartomeu Martí Florit

- Sebastià Serra Busquets

- Joan Ramis Gamundí

L'acció ciutadana i institucional en la protecció de la serra de Tramuntana

Paula Nigorra Vaquer

Doctoranda de la Universitat de les Illes Balears

Introducció

La construcció descontrolada i especulativa és el canvi ambiental més important que han sofert les Illes Balears des de la segona meitat del segle xx¹³⁷, una dinàmica que, a les últimes dècades, ha anat generalitzant-se a zones com la serra de Tramuntana. L'alt valor paisatgístic de la Serra és reconegut institucionalment per primera vegada l'any 1972, quan és declarada Paisaje Pintoresco, però per a la cronologia que ens ocupa el punt de partida és la seva inclusió a la Llei d'Espais Naturals i de Règim Urbanístic de les Àrees d'Espacial Protecció (LEN) de 1991.

La LEN és, per al cas de les Illes Balears, l'exemple més clar d'una tendència més o menys generalitzada que es produeix als anys noranta en l'àmbit estatal d'incorporació de les demandes específiques del moviment ecologista a l'agenda política i de la seva concreció en lleis i polítiques mediambientals diverses¹³⁸. D'alguna manera, s'imposa un cert sentiment de culpa col·lectiva davant els grans atemptats contra el medi ambient i el territori que es duen perpetrant des dels anys seixanta i la consciència de la necessitat urgent de pal·liar-ne els efectes¹³⁹.

Als anys noranta, a les Illes Balears, les línies sobre les quals els poders públics comencen a prendre mesures són fonamentalment tres: la protecció dels espais naturals, la contenció de l'oferta turística i l'ordenació territorial¹⁴⁰. Si en la primera línia destaca la LEN (1991) per la protecció d'una mica més d'un terç del territori, en matèria de contenció de l'oferta turística és significatiu el Pla d'Ordenació de l'Oferta Turística (POOT) de

---

¹³⁷ J. Mayol i A. Machado: *Medi ambient, ecologia i turisme a les Illes Balears*, Editorial Moll, Palma: 1992, p. 41.

¹³⁸ J. S. Pérez: *Contra el poder. Conflictos y movimientos sociales en la historia de España*, Editorial Comares, Granada: 2015, p. 292.

¹³⁹ P. A. Salvà: «Turismo, medio ambiente y ordenación del territorio en las Islas Baleares», *Treballs de geografia*, 42 (1989), p. 133.

¹⁴⁰ A. Pons: *L'expansió de la urbanització a les Illes Balears (1956-2006). Influència del factor costaner*, Universitat de les Illes Balears, Treball de fi de màster: 2011, p. 26.

Mallorca (1995) per haver limitat el creixement urbanístic als costats i darrere les zones turístiques litorals, i en matèria d'ordenació territorial cal destacar la Llei de Mesures Cautelars i d'Emergència relativa a l'Ordenació del Territori i l'Urbanisme de les Illes Balears (1999), amb la seva prohibició d'edificar habitatges unifamiliars en sòl rústic a les ANEI i a la línia de costa¹⁴¹.

La dècada de 1990 és, per tant, el moment en el qual les demandes del moviment ecologista, que s'havia anat forjant des dels anys setanta, esdevenen un dels eixos del debat polític i de l'actuació legislativa autonòmica¹⁴². D'aquesta manera, es conjuga l'acció ciutadana amb l'acció institucional per aconseguir canvis decisius en la protecció efectiva del medi ambient, no sense nombroses tensions i retrocessos periòdics.

Una altra característica de les mobilitzacions ecologistes d'aquesta dècada és que tenen un caràcter cada vegada més local, d'acció a favor d'indrets concrets¹⁴³, i que s'articulen mitjançant plataformes de caràcter circumstancial¹⁴⁴ enfocades a resoldre «una situació mediambiental concreta, com ara un macroprojecte urbanitzador, un transvasament d'aigua, la contaminació d'un indret, l'obertura d'una pedrera o la construcció de macroinfraestructures¹⁴⁵». En aquest procés el GOB juga un paper fonamental com a element mobilitzador i aglutinador¹⁴⁶ de l'acció ciutadana i, alhora, com a interlocutor davant les institucions.

L'entramat normatiu que afecta la serra de Tramuntana

El grau jurídic de protecció de la serra de Tramuntana a principis dels anys noranta és prou favorable. La LEN la defineix com una Àrea d'Especial Protecció que inclou diverses Àrees Naturals d'Especial Interès (ANEI), diverses Àrees Rurals d'Interès Paisatgístic

---

¹⁴¹ M. Blázquez: «Calmar, contenir i decreïxer. Polítiques provades (1983-2003) i possibles de planificació urbanística», *Territoris*, 6 (2006), pp. 166-167.

¹⁴² J. Mayol: *Autonomia i medi ambient a les Illes Balears (1983-2003)*, Documenta Balear, Palma: 2005, p. 53.

¹⁴³ G. Mayol: *Les mobilitzacions ciutadanes a Mallorca durant l'etapa autonòmica (1983-2013) en defensa del territori, els drets socials, la cultura i l'autogovern*, Universitat de les Illes Balears, Tesi doctoral: 2017, p. 364.

¹⁴⁴ M. Rayó: *L'ecologisme a les Balears*, Documenta Balear, Palma: 2004, p. 38.

¹⁴⁵ Paula Nigorra: «L'associacionisme ecologista i els moviments en defensa del territori», *El moviment associatiu cultural i social a les Illes Balears des de l'Estatut d'Autonomia fins a l'actualitat (1983-2019)*, Lleonard Muntaner Editor, Palma: 2020, en premsa.

¹⁴⁶ J. Valero: «Quins objectius es plantejarà el moviment ecologista a les Illes?», *Lluc: revista de cultura i d'idees*, 754 (1990), p. 13.

(ARIP) i diverses Àrees d'Assentament dins Paisatge d'Interès (AAPI)¹⁴⁷. Es consideren ANEI aquells espais amb singulars valors naturals¹⁴⁸ que, per a la zona de la serra de Tramuntana, són: les muntanyes i els cimals de la Serra, Formentor i el Cavall Bernat, la serra de Gaieta, la penya d'en Jeroni, s'Estremera, la punta de Sóller, la zona que va des de la punta de Deià al port del Canonge i la zona que va des de la Coma del Rei al Puig d'en Basset¹⁴⁹. En canvi, es consideren ARIP aquells espais transformats per activitats tradicionals amb singulars valors paisatgístics i AAPI aquells espais transformats de forma intensa per activitats o usos urbans, però que conserven singulars valors paisatgístics¹⁵⁰.

Figura 1. Zona delimitada com a Bé d'Interès Cultural (BIC) a partir de l'antiga declaració de la serra de Tramuntana com a Paisatge Pintoresco. Font: Visor de Patrimoni Històric del Consell de Mallorca.

http://www.conselldemallorca.info/sit/phistoric/index_ca.html

Cap al final de la dècada, i partint de la Llei de Patrimoni Històric de les Illes Balears de 1998, la serra de Tramuntana és declarada Bé d'Interès Cultural en la categoria de paratge pintoresc, dins la qual no hi ha catalogat cap altre BIC pel fet que es basa en la declaració de Paisatge Pintoresco feta l'any 1972. Pel que fa a la resta d'elements

¹⁴⁷ «Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears», *BOCAIB*, 31 (09/03/1991), Títol I, Capítol I, Article 6, p. 1883.

¹⁴⁸ *Ibidem*, Article 2, p. 1882.

¹⁴⁹ *Ibidem*, Article 6, p. 1883.

¹⁵⁰ *Ibidem*, Article 2, p. 1882.

patrimonials que es troben dins la delimitació de la Serra, la llei només permet restaurar-los si estan inclosos en el Registre Insular de Béns d'Interès Cultural, al Catàleg Insular de Patrimoni Històric o als respectius catàlegs municipals. Per tant, tots aquells elements patrimonials no catalogats es troben degradats i en perill de desaparició.

El conjunt de la Serra compta, a més, amb dos Monuments Naturals: les fonts Ufanès i els torrents de Pareis, del Gorg Blau i de Lluc, declarats, respectivament, l'any 2001 i 2003.

L'any 2004 s'aprova el Pla Territorial Insular de Mallorca, en el qual la serra de Tramuntana és l'única part de l'illa amb un capítol específic georeferenciat on es contemplan les seves especificitats, que combinen activitats agràries amb elements d'ús públic i conservació. A més, les ANEI de la Serra són considerades Àrea de Reconversió Territorial (ART) amb la finalitat de poder-hi desenvolupar un pla especial de valorització i restauració ecològica i ambiental¹⁵¹. L'any 2004 també és el de la creació de dues reserves marines a la zona de Calvià: la de l'illa del Toro i la de les illes Malgrats.

La Llei per a la conservació dels Espais de Rellevància Ambiental (LECO) de 2005 estableix la declaració, protecció, conservació, restauració, millora i adequada gestió dels espais naturals protegits¹⁵² a través de la figura jurídica dels Plans d'Ordenació dels Recursos Naturals (PORN) que, un cop elaborats, permeten categoritzar els espais naturals protegits com a parcs naturals, paratges naturals, reserves naturals (que poden ser integrals i especials), monuments naturals, paisatges protegits i llocs d'interès científic i microreserves¹⁵³.

Però no és fins a l'any 2007 que es redacta un PORN per a la serra de Tramuntana i es classifica aquest espai com a paratge natural, definit en els següents termes:

«Són els espais naturals relativament extensos en què coexisteixen activitats agrícoles, ramaderes o pesqueres, de transformació agrària i activitats d'altres sectors econòmics que fan compatible la conservació amb el seu desenvolupament sostenible, configurant un paratge de gran interès ecocultural que fa necessària la seva conservació. La declaració d'un paratge natural té per objecte la conservació de tot el conjunt i, alhora, fer possible el desenvolupament harmònic de les poblacions afectades i la millora de les seves condicions de vida, no essent compatibles els altres usos que siguin aliens a aquestes finalitats¹⁵⁴».

---

¹⁵¹ *Normes d'ordenació del Pla Territorial Insular de Mallorca*, Títol IV, Norma 39, p. 44.

¹⁵² «Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental», *BOIB*, 85 (04/06/2005), Títol I, Article 1, p. 5.

¹⁵³ *Ibidem*, Títol III, Capítol I, Article 8, p. 6.

¹⁵⁴ *Ibidem*, Article 13, p. 6.

La LECO també estableix que la planificació dels espais naturals protegits amb la categoria de paratges naturals s'ha de fer mitjançant els Plans Rectors d'Ús i Gestió (PRUG), que «despleguen les directrius del PORN i estableixen la previsió de les actuacions que s'han de dur a terme, en particular les relatives a investigació, ús públic i protecció i millora dels valors ambientals i promoció socioeconòmica¹⁵⁵», és a dir, regulen a escala pràctica els objectius prevists a escala teòrica. De fet, al PORN específic de la serra de Tramuntana es fa referència a un PRUG fins a setanta-sis vegades, però a hores d'ara aquest document no s'ha elaborat i, consegüentment, es complica la gestió pràctica de la serra de Tramuntana.

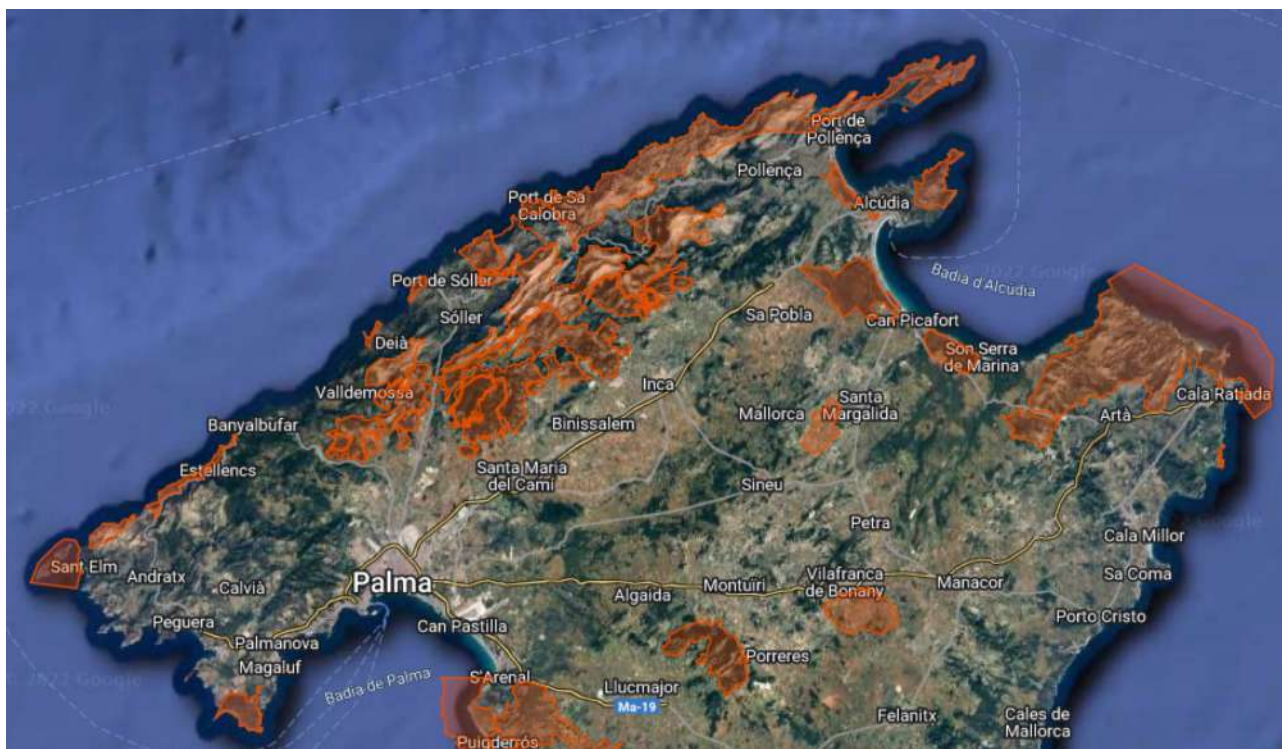

Figura 2. Zones d'Especial Protecció per a les Aus (ZEPA) de la serra de Tramuntana. Font: Xarxa Natura 2000.

<https://www.google.com/maps/d/u/1/viewer?mid=1YECICjDHWV7QkGjUIzflPDAN9g2imX2T&ll=39.359898004704036,2.7419375000000628&z=8>

¹⁵⁵ Ibídem, Capítol V, Article 29, p. 8.

Figura 3. Llocs d'Importància Comunitària (LIC) de la serra de Tramuntana. Font: Xarxa Natura 2000.

<https://www.google.com/maps/d/u/1/viewer?mid=1YECICjDHWV7QkGjUIzflPDAN9g2imX2T&ll=39.359898004704036,2.7419375000000628&z=8>

Entre l'aprovació de la LECO i la redacció del PORN de la serra de Tramuntana es publica, l'any 2006, el Decret de les Zones d'Especial Protecció per a les Aus (ZEPA) en compliment dels requisits de la directiva europea relativa a la conservació de les aus silvestres (Directiva 79/409/CEE). Com a conseqüència, diversos indrets de la Serra són declarats ZEPA: Costa Brava de Mallorca, Cala Figuera, sa Dragonera, la Trapa, sa Foradada, Muleta, sa Costera, es Teix, sa Comuna de Bunyola i els cimals de la Serra¹⁵⁶. Amb el temps, es van ampliant progressivament els indrets classificats com a ZEPA, així com els Llocs d'Importància Comunitària (LIC), fins a superar les 30.000 hectàrees només a la serra de Tramuntana¹⁵⁷ i se n'elabora un Pla de Gestió específic dins el marc de la Xarxa Natura 2000.

El Departament de Territori del Consell de Mallorca publica, l'any 2010, un Pla de Gestió de la serra de Tramuntana dins el marc de la seva candidatura davant la UNESCO com a Patrimoni Mundial de la Humanitat, ja que és considerat un element indispensable per donar resposta a les amenaces que afectin qualsevol indret que s'hi postuli. En aquest cas, es consideren com a principals amenaces l'abandonament de les activitats

¹⁵⁶ «Decret 28/2006, de 24 de març, pel qual es declaren Zones d'Especial Protecció per a les Aus (ZEPA) a l'àmbit de les Illes Balears», *BOIB*, 47 EXT. (01/04/2006), Article únic, p. 2.

¹⁵⁷ *Pla de Gestió Natura 2000 Serra de Tramuntana*, p. 1.

tradicionals, la pressió turística, recreativa i urbanística i el perill de convertir-se en un paisatge-museu¹⁵⁸. El Pla de Gestió desenvolupa cinc programes d'acció per implementar a l'entorn de la serra de Tramuntana:

- Programa de comunicació i participació: cerca aconseguir la implicació de la societat en la presa de decisions relatives a la protecció i conservació de la Serra.
- Programa de desenvolupament econòmic: cerca impulsar canvis i millores en els sistemes de cultiu així com activitats alternatives que contribueixin a la recuperació del paisatge.
- Programa de divulgació: cerca l'impuls de l'educació, la formació i la investigació per canviar actituds de la societat a llarg termini.
- Programa de patrimoni: cerca la rehabilitació i conservació del patrimoni cultural i natural, així com la realització d'inventaris i cartografia de béns patrimonials.
- Programa de gestió de visitants: cerca organitzar, regular i contenir l'impacte dels visitants per garantir la conservació de l'entorn¹⁵⁹.

L'any 2011, poc abans de la declaració definitiva de la serra de Tramuntana com a Patrimoni Mundial de la Humanitat, es du a terme la Modificació número 2 del Pla Territorial Insular de Mallorca, mitjançant la qual s'afegeix, a més de les ART, una nova figura territorial que implica la realització d'accions d'intervenció i millora paisatgística: els Àmbits d'Intervenció Paisatgística (AIP)¹⁶⁰. Amb la tercera modificació, de l'any 2021, la serra de Tramuntana és suprimida com a ART i passa a ser AIP¹⁶¹. A més, aquesta modificació té en compte la seva consideració com a Patrimoni Mundial de la Humanitat i, en conseqüència, ordena i protegeix els atributs que li atorguen aquesta consideració¹⁶².

Finalment, l'any 2018 es fan dues passes fonamentals per a la conservació del medi marí de la costa de la serra de Tramuntana: la declaració del corredor de migració de cetacis del Mediterrani com a Zona Especialment Protegida d'Importància per al Mediterrani (ZEPIM) i el Decret sobre la conservació de la *Posidonia oceanica* a les Illes Balears. En el primer cas, la ZEPIM del corredor de migració de cetacis prohibeix la investigació

---

¹⁵⁸ J. Mateu: «Los paisajes culturales Patrimonio Mundial como herramientas de gestión territorial. El caso de la serra de Tramuntana de Mallorca», *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 66 (2014), p. 266.

¹⁵⁹ *Pla de Gestió del Consell de Mallorca de la serra de Tramuntana paisatge cultural*, pp. 6-7.

¹⁶⁰ *Modificació número 2 del Pla Territorial Insular de Mallorca*, Títol IV, Norma 39, p. 6.

¹⁶¹ *Modificació número 3 del Pla Territorial Insular de Mallorca*, Títol IV, Norma 39, p. 16.

¹⁶² *Ibidem*, Títol I, Norma 1, p. 4.

geològica subterrània i l'activitat extractiva d'hidrocarburs a tota la costa de la Tramuntana de Mallorca¹⁶³. En el segon cas, a més d'elaborar una cartografia de la localització i l'estat de les praderies de posidònia, prohibeix, en general, la destrucció intencionada de la planta¹⁶⁴ i, per extensió, el fondeig d'embarcacions a sobre d'ella.

Dels intents de convertir la Serra en un parc natural a la declaració com a Patrimoni Mundial de la Humanitat

El primer intent de convertir la serra de Tramuntana en un parc natural es produí als anys vuitanta aprofitant que una llei estatal facilitava la transició de zones declarades Paisaje Pintoresco cap a espais naturals protegits¹⁶⁵. Cap a finals dels noranta es produí un segon intent que contemplava un parc de 80.000 hectàrees¹⁶⁶. Això provocà una forta reacció dels propietaris de finques de muntanya, que, sota el nom d'Associació en Defensa de la Serra de Tramuntana, s'organitzaren per manifestar la seva oposició al parc natural. En aquest sentit, UM i PP es mostraren a favor de crear un parc natural exclouent-ne les finques privades. En resposta, el GOB impulsà la creació d'una plataforma a favor dels parcs naturals, tant de la Tramuntana com del Llevant¹⁶⁷. La iniciativa s'acabà diluint sense haver aconseguit resultats l'any 2000, a causa del canvi de legislatura i l'arribada del PP a la presidència del GOIB.

L'any 2008, ja dins el Segon Pacte de Progrés, hi hagué un projecte de demanar a la UNESCO la seva declaració com a Reserva de Biosfera. L'informe, que incloïa 76.000 hectàrees terrestres i quasi 9.000 de marines, fou aprovat pel GOIB i enviat al comitè estatal, que no el seleccionà¹⁶⁸.

---

¹⁶³ «Reial decret 699/2018, de 29 de juny, pel qual es declara àrea marina protegida el corredor de migració de cetacis del Mediterrani, s'aprova un règim de protecció preventiva i es proposa la seva inclusió a la Llista de zones especialment protegides d'importància per al Mediterrani (Llista ZEPIM) en el marc del Conveni de Barcelona», *BOE*, 158 (20/06/2018), Article 2, p. 4.

¹⁶⁴ «Decret 25/2018, de 27 de juliol, sobre la conservació de la *Posidonia oceanica* a les Illes Balears», *BOIB*, 93 (25/07/2018), Article 5, p. 25547.

¹⁶⁵ M. Morey i M. Castelló: «Lluc en el futur Parc Natural de la serra de Tramuntana», *Lluc: revista de cultura i d'idees*, 813 (1999), p. 18.

¹⁶⁶ J. Rodríguez: «La Serra de Tramuntana será parque natural antes del fin del año 2000», *Última Hora* (10/08/1999). <https://www.ultimahora.es/noticias/local/1999/08/10/951545/serra-tramuntana-sera-parque-natural-antes-del-fin-del-ano-2000.html>

¹⁶⁷ S. Carbonell: «El GOB impulsa la creación de una plataforma a favor de los parques naturales», *Última Hora* (23/05/2000). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2000/05/23/911459/el-gob-impulsa-la-creacion-de-una-plataforma-a-favor-de-los-parques-naturales.html>

¹⁶⁸ Alicia Mateos: «El Govern sollicitará la declaración de la Serra de Tramuntana como Reserva de la Biosfera», *Última Hora* (26/02/2008). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2008/02/26/447059/govern-solicitará-declaración-serra-tramuntana-como-reserva-biosfera.html>

Pel que fa al Patrimoni Mundial, la serra de Tramuntana havia estat inclosa en la Llista Indicativa, que és el pas previ a qualsevol declaració, l'any 1996¹⁶⁹. L'estiu de 2008 s'iniciaren els tràmits per a la candidatura en la modalitat de patrimoni cultural, però el Consell de Patrimoni Històric, com a òrgan estatal encarregat, s'acabà decantant per una altra proposta¹⁷⁰. Un any més tard es tornà a presentar la candidatura, que sí que fou acceptada per l'òrgan estatal i traslladada a la UNESCO. La decisió final de declarar la serra de Tramuntana com a Patrimoni Mundial de la Humanitat de la UNESCO arribà a finals del mes de juny de 2011 amb el recel, de nou, dels propietaris de finques¹⁷¹. En tot aquest procés, però, també hi hagué una part molt important de la societat civil que es postulà a favor del projecte i que exercí, alhora, la pressió i el suport suficients per aconseguir que no decaigués, com sí que havia passat en altres ocasions.

L'any 2016, coincidint amb el cinquè aniversari, els tècnics del Consell Internacional de Monuments i Llocs (ICOMOS) examinaren el pla de gestió de la serra de Tramuntana¹⁷² en el context d'un tràmit obligatori que, tot i els dubtes, es resolgué com a favorable. Una fita recent ha estat la celebració del desè aniversari i l'inici de les tasques per dotar la declaració de cobertura legal amb una nova llei que protegirà el patrimoni etnològic i cultural de la serra de Tramuntana¹⁷³.

En el conjunt d'espais que formen el territori delimitat com a Patrimoni Mundial de la Humanitat s'hi distingeixen tres zones que sumen un total de 109.362 hectàrees. Una primera zona de 320 quilòmetres quadrats és la que concentra els valors fonamentals de singularitat de la Serra; una segona zona de 515,7 quilòmetres quadrats és considerada de transició entre l'entorn protegit i els voltants i, finalment, s'hi inclouen 258,7 quilòmetres quadrats més de protecció marítima¹⁷⁴. La delimitació de les tres zones es va dur a terme a partir d'un mapa de densitats on es superposaven diferents capes de valors

---

¹⁶⁹ J. Mateu: «Los paisajes culturales Patrimonio Mundial...», art. cit., p. 261.

¹⁷⁰ C. Ruiz: «La Serra de Tramuntana queda descartada como candidata a Patrimonio de la Humanidad», *Última Hora* (30/10/2008). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2008/10/30/406265/serra-tramuntana-queda-descartada-como-candidata-patrimonio-humanidad.html>

¹⁷¹ Ll. Garcia: «Propietarios de la Serra, recelosos con el Patrimonio de la Humanidad», *Última Hora* (20/07/2011). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2011/07/20/46185/proprietarios-de-la-serra-recelosos-con-el-patrimonio-de-la-humanidad.html>

¹⁷² P. Aguiló: «La Serra de Tramuntana, a examen», *Última Hora* (27/10/2015). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2015/10/27/165218/serra-tramuntana-examen.html>

¹⁷³ Francesca Marí: «El Consell propone una ley para proteger el patrimonio etnológico y cultural de la Serra», *Última Hora* (12/06/2021). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2021/06/12/1273839/consell-propone-ley-para-proteger-patrimonio-etnologico-cultural-serra.html>

¹⁷⁴ Miquela Forteza: «La interpretación en la serra de Tramuntana del futuro», *III Congreso Internacional de Buenas Prácticas en Patrimonio Mundial*, Universidad Complutense de Madrid, Madrid: 2018, p. 44.

paisatgístics i patrimonials, com ara marjades, sistemes hidràulics, patrimoni etnològic, alzinars, camins, jaciments arqueològics, cases de possessió¹⁷⁵, etc.

Aquests valors són el resultat de la simbiosi entre la naturalesa i l'acció humana, que és la qualitat crucial que la UNESCO considerarà remarcable per al cas de la serra de Tramuntana. Més concretament, els tres criteris establerts per la UNESCO que compleix són:

- Criteri 2: l'entorn distingit és testimoni d'un intercanvi de valors humans durant un període de temps o dins una àrea cultural del món, en el desenvolupament de l'arquitectura o la tecnologia, arts monumentals, urbanisme o disseny paisatgístic.
- Criteri 4: l'entorn distingit ofereix un exemple d'un tipus d'edifici, conjunt arquitectònic, tecnològic i/o paisatge que il·lustra una etapa significativa de la història humana.
- Criteri 5: l'entorn distingit representa un exemple d'assentament urbà, ús de la mar o la terra representatiu d'una cultura o cultures, o de la interacció humana amb el medi ambient, especialment quan aquest es troba vulnerable davant l'impacte de canvis irreversibles¹⁷⁶.

Des de l'any 2011, els puntals de la distinció de la serra de Tramuntana com a Patrimoni Mundial de la Humanitat han estat l'impuls de les activitats agrícoles, la restauració i conservació del patrimoni, la creació de dos Grans Recorreguts (GR), la Ruta de Pedra en Sec i la Ruta d'Artà a Lluc, i l'adquisició de finques per part de les administracions públiques. De fet, es tracta de polítiques que s'iniciaren amb l'aprovació de la LEN, que es mantingueren durant els anys de lluita per declarar la serra de Tramuntana parc natural i que han pres força a la segona dècada del segle XXI amb la distinció de Patrimoni Mundial de la Humanitat.

L'impuls de les activitats agrícoles a través d'ajudes a pagesos i ramaders ha estat clau per al manteniment del dinamisme econòmic de la serra de Tramuntana i per evitar la desaparició dels seus usos tradicionals. A més, s'han duit a terme altres mesures com la creació de la marca serra de Tramuntana per a productes agroalimentaris, que han de complir un reglament estricte de qualitat.

Pel que fa a la restauració i conservació del patrimoni, s'han rehabilitat camins, finques, elements etnològics i, sobretot, murs de pedra en sec, tant a través de la iniciativa pública

---

¹⁷⁵ J. Mateu: «Los paisajes culturales Patrimonio Mundial...», art. cit., p. 265.

¹⁷⁶ Elisabeth Ripoll: «El Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO a les Illes Balears», *Turisme cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*, 1, Edicions UIB, Palma: 2020, p. 220.

com amb ajudes als propietaris. En el cas dels murs de pedra en sec, des de la seva creació l'any 2017 el Gremi de Margers de Mallorca ha tengut un paper clau en la defensa de l'ofici ancestral de marger. Només entre 2017 i 2022 el Consell de Mallorca ha restaurat un total de 16 quilòmetres de marges a la Serra¹⁷⁷.

La Ruta de Pedra en Sec s'homologà com a GR l'any 2002 amb 150 quilòmetres de camins entre Andratx i Pollença, dividits en vuit etapes. Fins aleshores, les Illes Balears eren l'única comunitat autònoma que encara no tenia cap GR homologat. Així i tot, la xarxa de refugis de muntanya que complementa el GR només comptava, aleshores, amb dos refugis: Muleta i Tossals Verds¹⁷⁸. Per la seva banda, la Ruta d'Artà a Lluc, que uneix les serres de Tramuntana i Llevant al llarg de 126 quilòmetres, s'homologà com a GR l'any 2005, però no es culminà fins a l'any 2012¹⁷⁹. Actualment, el senderisme ja s'ha postulat com un dels possibles futurs econòmics de la serra de Tramuntana¹⁸⁰. De fet, tot i que és la manera menys impactant de gaudir dels seus valors, s'ha generat des de fa un temps un debat al voltant de la massificació d'aquest espai natural.

Sense dubte, la xarxa de finques públiques de la Serra és un dels elements més importants de la Ruta de Pedra en Sec, ja que en conforma la major part dels refugis per a excursionistes. L'any 2000 ja hi havia dasset finques de titularitat pública a la serra de Tramuntana: cinc d'estatals (Menut, Binifaldó, Son Moragues, Mortitx i Míner Gran), tres d'autonòmiques (Cúber, sa Coma des Prat i ses Figueroles), cinc d'insulars (Son Massip, Son Fortuny, Tossals Verds, Son Amer i sa Dragonera) i quatre de municipals (les comunes de Bunyola, Fornalutx i Selva i el puig de Santueri)¹⁸¹. Actualment, a les finques estatals només s'hi ha incorporat una part de Planícia, la gestió de la qual és conjunta amb la CAIB, i a les autonòmiques s'hi han incorporat Son Tries i Gabellí Petit. Pel que fa al Consell de Mallorca, disposa de vuit refugis al llarg de la serra de Tramuntana: Pont

---

¹⁷⁷ K. Oñate: «El Consell restaura 16 kilómetros de mares de la Serra en cinco años», *Última Hora* (09/05/2022). <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2022/05/09/1731265/consell-restaura-kilometros-marges-serra-cinco-anos.html>

¹⁷⁸ J. J. S.: «La ruta de pedra en sec obtiene la homologación a nivel internacional», *Última Hora* (15/03/2002). <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2002/03/15/797393/la-ruta-de-pedra-en-sec-obtiene-la-homologacion-a-nivel-internacional.html>

¹⁷⁹ J. Sociés: «La ruta de 126 kilómetros para recorrer a pie el norte, entre Artà y Lluc, culminará en 2012», *Última Hora* (01/03/2009). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2009/03/01/384903/ruta-126-kilometros-para-recorrer-pie-norte-entre-arta-lluc-culminara-2012.html>

¹⁸⁰ M. Rayó: *Memòria de Camins*, Nova Editorial Moll, Palma: 2022, p. 18.

¹⁸¹ M. Bauçà: «UM propone poner en marcha el parque de la Serra sólo con las fincas públicas», *Última Hora* (30/03/2000). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2000/03/30/919735/um-propone-poner-en-marcha-el-parque-de-la-serra-solo-con-las-fincas-publicas.html>

Romà (Pollença), Can Boi (Deià), Muleta (Sóller), Tossals Verds (Escorca), Son Amer (Escorca), Coma d'en Vidal (Estellencs), castell d'Alaró (Alaró) i Son Tries (Esporles)¹⁸².

Un cas especial és el de la finca de Raixa, on des del 2021 s'ubica el Centre serra de Tramuntana, que té l'objectiu de mostrar els seus valors culturals i naturals. El projecte s'ha finançat a partir de fons de l'Ecotaxa i l'han visitat unes 20.000 persones durant el primer any¹⁸³.

Les principals lluites i consecucions ecologistes de les darreres dècades a la serra de Tramuntana

A les Illes Balears, els moviments ecologistes es vinculen molt clarament amb el turisme¹⁸⁴ per l'elevada pressió que aquest exerceix sobre el territori i, de fet, es té una noció conceptual del territori urbanitzat com a territori consumit i gastat¹⁸⁵.

Així, un dels eixos principals de les lluites ecologistes de les darreres dècades a la serra de Tramuntana ha estat contra la proliferació massiva d'urbanitzacions. Un dels grans intents d'urbanització de la història de la serra de Tramuntana és el de sa Dragonera, iniciat als anys setanta. Després de més d'una dècada de mobilitzacions per a la seva protecció, l'any 1989 el Consell de Mallorca comprà l'illa per 250 milions de pessetes. Un any després, demanà al GOIB la seva declaració com a parc natural, que no arribà fins al 1995¹⁸⁶.

Alguns altres exemples prou coneguts d'aquesta pràctica han estat el macroprojecte d'hotel de luxe de Son Bunyola de Banyalbufar, que fou recorregut pel GOB l'any 1999¹⁸⁷; les urbanitzacions de Shangrila i Chopin de Valldemossa, que foren defensades per Rosa Estaràs també el 1999; la construcció de trenta-dues vivendes a Can Puigderós, a Fornalutx, l'any 2007; i, sense cap dubte, el projecte de la urbanització d'Es Guix, un cas

---

¹⁸² «Refugis», Consell de Mallorca. <https://caminsdepedra.conselldemallorca.cat/es/refugios>

¹⁸³ Lola Olmo: «Raixa recibe casi veinte mil visitantes en un año y el 67 por ciento son residentes en Mallorca», *Última Hora* (13/05/2022). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2022/05/13/1733423/raixa-recibio-casi-20000-visitantes-ultimo-ano-mayoria-fueron-residentes.html>

¹⁸⁴ M. Picornell: «Medi ambient i turisme: present i futur», *Turisme i medi ambient a les Illes Balears*, El Tall, Palma: 1991, p. 19.

¹⁸⁵ B. Riutort i J. Valdivielso: «Canvi social i crisi ecològica a les Illes Balears», *Les dimensions socials de la crisi ecològica*, Edicions UIB, Palma: 2004, p. 303.

¹⁸⁶ P. J. Garcia: *Salvem Sa Dragonera. Història dels ecologismes a Mallorca, Illa*, Palma: 2017, pp. 114-118.

¹⁸⁷ C. Ruiz: «El Ajuntament lleva año y medio sin subsanar las deficiencias del planeamiento», *Última Hora* (27/01/1999). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/1999/01/27/975573/ajuntament-lleva-ano-medio-subsanar-deficiencias-del-planeamiento.html>

que tengué un llarg recorregut amb diversos avanços i retrocessos. El 2008 se'n suspengué la llicència d'obres, però dos anys després el projecte es reactivà perquè es tornà a posar damunt la taula la possibilitat d'urbanitzar zones que havien estat desclassificades i de legalitzar urbanitzacions fora d'ordenació, incloent-hi també Cala Blanca (Andratx), Monport (Andratx) o Muleta (Sóller), entre d'altres¹⁸⁸. Finalment, l'any 2016 el Tribunal Suprem confirmà la desclassificació d'Es Guix¹⁸⁹. Així i tot, encara s'haurien de veure nous projectes urbanístics a la serra de Tramuntana, com el de Petit Deià l'any 2017, que donà lloc a una manifestació sota el lema de «Volem un Deià petit»¹⁹⁰; la promoció d'habitatges de luxe a Fornalutx l'any 2019 a mans de promotors eslaus¹⁹¹; la urbanització de Can Mas a Bunyola (2019)¹⁹²; la construcció d'habitatges als terrenys de Sa Taverna, a Puigpunyent (2020)¹⁹³; o l'intent de construir un hotel de quatre estrelles a Tuent (Escorca) el passat 2021¹⁹⁴.

En alguns casos, i per diferents motius, aquests atemptats urbanístics han acabat essent declarats il·legals i, fins i tot, se n'ha ordenat la demolició. Un exemple paradigmàtic que tengué molt de recorregut és el cas dels xalets de Llucalcari (Deià). L'any 1999 ja se n'havia ordenat la demolició, però no fou fins al 31 de maig de 2011 que l'ordre es va començar a fer efectiva sobre dos dels quatre habitatges que s'hi havien construït¹⁹⁵. Un altre cas és la demolició de l'Hotel Monnàber (Fornalutx), que s'havia començat a construir

---

¹⁸⁸ T. Blasco: «El Parlament aprueba hoy la reforma territorial que abre la puerta a construir más en rústico», *Última Hora* (29/05/2012). <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2012/05/29/72704/parlament-aprueba-hoy-reforma-territorial-abre-puerta-construir-mas-rustico.html>

¹⁸⁹ Efe: «El Supremo confirma la desclasificación de es Guix y no se urbanizará», *Última Hora* (30/03/2016). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2016/03/30/184620/supremo-confirma-desclasificacion-des-guix-urbanizara.html>

¹⁹⁰ Ll. Garcia: «Unas 200 personas se manifiestan en Deià contra la especulación urbanística», *Última Hora* (04/02/2018). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2018/02/04/325375/unas-200-personas-manifiestan-deia-contra-especulacion-urbanistica.html>

¹⁹¹ Ll. Garcia: «En marcha una promoción de casas de lujo en Fornalutx tras varios cambios para reducir su impacto», *Última Hora* (05/06/2019). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2019/06/05/1085295/marcha-promocion-casas-lujo-fornalutx-tras-varios-cambios-para-reducir-impacto.html>

¹⁹² Europa Press: «El GOB estudiará la legalidad de la urbanización de Can Mas en Bunyola», *Última Hora* (26/11/2019). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2019/11/26/1123939/gob-estudiara-legalidad-urbanizacion-can-mas-bunyola.html>

¹⁹³ Efe: «El GOB reclama la desclasificación del terreno de Sa Taverna», *Última Hora* (03/02/2020). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2020/02/03/1139053/puigpunyent-gob-reclama-desclasificar-terreno-taverna.html>

¹⁹⁴ Elena Ballester: «Los tribunales avalan la desclasificación de Cala Tuent sin tener que indemnizar», *Última Hora* (03/07/2021). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2021/07/03/1280559/escorca-desclasificaran-cala-tuent-tener-indemnizar.html>

¹⁹⁵ Ll. Garcia: «Llucalcari recupera su estado natural», *Última Hora* (31/05/2011). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2011/05/31/41957/inaliza-la-demolicion-de-dos-de-los-cuatro-chalets-ilegales-de-llucalcari.html>

el 1962 sense cap llicència i havia quedat inacabat¹⁹⁶. També destaca l'Hotel Rocamar, que va estar envoltat d'un cas de corrupció política en relació amb l'adquisició de l'immoble per part de la Conselleria de Turisme per ser enderrocat¹⁹⁷. Des que el Consell de Mallorca en projectà la demolició l'any 2003 fins a l'execució passaren més de deu anys¹⁹⁸. Finalment, cal esmentar la demolició, l'any 2008, de la casa de Can Ganxo, situada sobre la platja de Tuent¹⁹⁹.

A més de l'especulació urbanística, existeixen altres pràctiques que han estat objecte de mobilitzacions per part de l'ecologisme mallorquí, com per exemple la construcció d'infraestructures, les pedreres, les extraccions d'arena, els transvasaments d'aigua, els abocadors, els vessaments, les tales d'arbres, les pintades, etc.

Si parlem d'infraestructures que han generat controvèrsia a nivell mediambiental un dels casos més emblemàtics és el Túnel de Sóller. Les obres de perforació de la serra d'Alfàbia s'iniciaren el 1989 i no es varen concloure fins al 1997, després de nombrosos entrebancs administratius i tècnics. En oposició al projecte aparegué el Col·lectiu antitúnel, que advertí de l'impacte ambiental i de les repercussions que tendria. I, de fet, no s'equivocaren, ja que el túnel fou el detonant de grans projectes urbanístics a la vall de Sóller per les possibilitats que oferia a nivell de mobilitat²⁰⁰.

Un d'aquests projectes fou la construcció d'un port esportiu dins la badia del port de Sóller, promoguda per la mateixa empresa que tenia la concessió del peatge del túnel, que s'anà diluint a causa de la contestació social que generà i del posterior esclat del cas de corrupció al voltant de l'adjudicació de les obres del túnel.

Una altra infraestructura polèmica fou el projecte aprovat per a la reforma de la carretera de Deià-Sóller, que incloïa tres viaductes, un pas subterrani i un aparcament de tres

---

¹⁹⁶ C. Ruiz: «El Consell derribará el hotel Monnàber 38 años después de haber sido construido», *Última Hora* (29/04/2000). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2000/04/29/915203/el-consell-derribara-el-hotel-monnaber-38-anos-despues-de-haber-sido-construido.html>

¹⁹⁷ Ll. Garcia: «La Conselleria de Turisme adquirirá y derribará el ruinoso hotel Rocamar», *Última Hora* (25/11/2011). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2011/11/25/56962/la-conselleria-de-turisme-adquirira-y-derribara-el-ruinoso-hotel-rocamar.html>

¹⁹⁸ Europa Press: «Las obras de demolición del hotel Rocamar están en su fase final», *Última Hora* (29/09/2014). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2014/09/29/134358/obras-demolicion-del-hotel-rocamar-estan-fase-final.html>

¹⁹⁹ Ll. Garcia i M. Joy: «La propiedad de la casa en la playa de Cala Tuent intenta evitar su demolición», *Última Hora* (11/04/2008). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2008/04/11/440371/propiedad-casa-playa-cala-tuent-intenta-evitar-demolicion.html>

²⁰⁰ Paula Nigorra: «Sóller, on vas?»: mobilitzacions dels anys noranta contra un model de creixement desmesurat», *XVI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Ajuntament de Sóller, Sóller: 2022, p. 278.

nivells a l'entrada del poble. L'any 1993 es va dur a terme una marxa per la carretera i es redactà un manifest en oposició. Les obres quedaren aturades fins al 1996 per problemes tècnics i amb l'empresa concessionària i la seva reactivació donà lloc a una nova marxa que aconseguí la modificació del projecte i la seva reducció a les mínimes intervencions necessàries per millorar-ne la seguretat²⁰¹.

També es construïren nombroses infraestructures impulsades des de Costes, com els accessos a Tuent o l'aparcament de sa Marina de Valldemossa (2001)²⁰². Igualment des de Costes es projectà l'extracció d'arena de la costa de Banyalbufar i Estellencs per ser utilitzada per al recreixement de platges²⁰³ i, fins i tot, la possible reconversió de Cala Estellencs en una platja d'arena l'any 2010²⁰⁴.

Un altre tema prou polèmic fou el transvasament de l'aigua de sa Costera cap als municipis de Palma i Calvià. El projecte, que implicava la construcció de canonades soterrades i d'una estació d'emmagatzematge i bombeig, sortí a concurs el 1992 i provocà fortes mobilitzacions al municipi de Sóller, que finalment aconseguiren que les fonts de s'Olla i na Lledonera fossin excloses del projecte de captació d'aigua²⁰⁵.

Pel que fa als abocaments i vessaments, són una pràctica denunciada habitualment. Es tracta tant de casos puntuals, com l'abocament d'una tona d'uralita al costat del torrent d'Almedrà l'any 2016²⁰⁶ o el recent abocament de restes de les obres de l'hotel Formentor en sol protegit²⁰⁷, com d'accions continuades a punts concrets que s'han arribat a portar davant la UNESCO en considerar-se que una pràctica així no s'hauria de tolerar en una zona declarada Patrimoni Mundial de la Humanitat.

---

²⁰¹ Ibidem, p. 280-281.

²⁰² M. Bauçà: «EU-Els Verds acusa a Matas de cubrir de cemento y artificializar las costas», *Última Hora* (05/09/2001). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2001/09/05/831523/eu-els-verds-acusa-a-matas-de-cubrir-de-cemento-y-artificializar-las-costas.html>

²⁰³ Michel's: «El Ajuntament rechaza por unanimidad la extracción de arena de la Serra», *Última Hora* (26/09/2009). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2009/09/26/344267/ajuntament-rechaza-por-unanimidad-extraccion-arena-serra.html>

²⁰⁴ C. Ruiz: «Técnicos de Medi Ambient rechazan el proyecto de crear una playa con arena en Cala Estellencs», *Última Hora* (11/03/2010). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2010/03/11/5030/tecnicos-de-medi-ambient-rechazan-el-proyecto-de-crear-una-playa-con-arena-en-cala-estellencs.html>

²⁰⁵ Paula Nigorra: «"Sóller, on vas?"...», art. cit., p. 284-285.

²⁰⁶ A. Pol: «Vierten una tonelada de uralita junta al torrente de Almedrà», *Última Hora* (06/08/2016). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2016/08/06/208314/vierten-tonelada-uralita-junto-torrente-almedra.html>

²⁰⁷ Elena Ballester: «Medi Ambient investiga el vertido de restos de obra del hotel Formentor en suelo protegido», *Última Hora* (26/08/2022). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2022/08/26/1780057/medi-ambient-investiga-vertido-restos-obra-del-hotel-formentor-suelo-protegido.html>

Un cas similar és el de les tales descontrolades d'arbres, amb els exemples dels pins centenaris que hi havia al costat de Raixa (2006)²⁰⁸, o les 1.600 alzines que es talaren d'una finca de Bunyola (2017)²⁰⁹. Per altra banda, a partir de la segona dècada del segle xxi han començat a proliferar pintades arreu de la serra de Tramuntana, amb casos com el de Ses Pedres Planes el 2014²¹⁰, els de sa Calobra i el Torrent de Pareis el 2018²¹¹, el d'Alconàsser el 2019²¹² o el de la Trapa el 2020²¹³.

Finalment, no es pot deixar de banda el recent sorgiment d'una nova lluita de les principals entitats ecologistes en contra de la utilització massiva de les carreteres i camins de la serra de Tramuntana per a la realització de curses de muntanya, ciclisme i ral·lis²¹⁴, activitats que són de cada vegada més habituals i tenen una participació que va en augment²¹⁵.

Conclusions

A través d'aquesta anàlisi s'ha pogut veure com el procés de protecció de la serra de Tramuntana, que actualment és un dels principals espais naturals protegits de Mallorca i del conjunt de les Illes Balears, és el resultat de l'acció conjunta de la ciutadania i les institucions. Les denúncies, mobilitzacions o lluites ecologistes comencen des de baix,

---

²⁰⁸ P. Aguiló: «Gadma denuncia la tala masiva de pinos centenarios en una finca segregada de Raixa», *Última Hora* (28/12/2006). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2006/12/28/510763/gadma-denuncia-tala-masiva-pinos-centenarios-finca-segregada-raixa.html>

²⁰⁹ Europa Press: «Medi Ambient sanciona a una empresa por talar y comercializar 1.641 encinas en Mallorca», *Última Hora* (11/09/2017). <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2017/09/11/290939/medi-ambiente-sanciona-empresa-por-talar-comercializar-641-encinas-mallorca.html>

²¹⁰ G. Picó: «Indignación al aparecer tres grafitis en la paradisíaca zona de ses Pedres Planes», *Última Hora* (14/08/2014). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2014/08/14/130898/indignacion-aparecer-tres-grafitis-paradisica-zona-ses-pedres-planes.html>

²¹¹ A. Pol: «El Consell avisa que perseguirá a los autores de los grafitis de sa Calobra», *Última Hora* (18/05/2018). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2018/05/18/1001111/consell-avisa-perseguira-autores-grafitis-calobra.html>

²¹² Redacció digital: «Denuncian pintadas ensuciando la Serra de Tramuntana, patrimonio de la Humanidad», *Última Hora* (04/02/2019). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2019/02/04/1055597/denuncian-pintadas-ensuciando-serra-tramuntana-patrimonio-humanidad.html>

²¹³ Carla Sanz: «La Trapa, víctima de una pintada vandálica», *Última Hora* (23/03/2021). <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2021/03/23/1249213/serra-tramuntana-trapa-victima-pintada-vandalica.html>

²¹⁴ Efe: «El GOB reclama a Govern y Consell límites a los rallys en los espacios protegidos», *Última Hora* (29/09/2022). <https://www.ultimahora.es/noticias/local/2022/09/29/1800875/gob-reclama-govern-consell-limites-rallys-espacios-protegidos.html>

²¹⁵ Efe: «El GOB pide regular las carreras de montaña debido a la masificación», *Última Hora* (19/02/2015). <https://www.ultimahora.es/deportes/otros-deportes/2015/02/19/144935/gob-pide-regular-carreras-montana-debido-masificacion-estas-pruebas.html>

però necessiten el suport institucional per convertir-se en èxits proteccionistes. I, de la mateixa manera, és poc habitual que es doni la protecció legal d'un determinat espai natural sense que prèviament hi hagi hagut un procés de denúncia, mobilització o lluita social. A conseqüència d'aquest binomi es produeixen nombrosos avanços i retrocessos periòdics.

Al marge de la pluralitat d'actors i temes existents, el moviment ecologista ha aconseguit un alt grau de cohesió de la identitat col·lectiva fins al punt que s'han aconseguit mesures que atorguen un alt grau de protecció dels espais naturals i que ja no són qüestionades per ningú.

Tal com varen preveure alguns autors, el moviment de defensa del territori de Mallorca ha aprofitat aquesta cohesió social i identitària per fer real la prioritat ecològica sobre el creixement econòmic desbocat²¹⁶, fins al punt que el discurs de la saturació, encarnat en l'expressió «morir d'èxit» ha estat ara incorporat per alguns sectors tradicionalment més conservadors.

A nivell institucional, en el procés proteccionista de la Serra, es pot percebre una clara voluntat dels governs progressistes de dotar aquest entorn d'una figura de protecció, per la qual cosa es van intentant diferents formats (parc natural, Reserva de Biosfera) fins que s'aconsegueix la declaració de Patrimoni de la Humanitat. Així, s'ha perseguit la voluntat de protegir el territori alhora que se n'ha fomentat el dinamisme per evitar que quedàs fossilitzat, tal com ja advertien alguns autors a finals dels anys noranta²¹⁷.

Però les figures de protecció s'han d'entendre com a eines, no com a objectius en sí mateixes. Quan s'assoleix la protecció d'un entorn, massa sovint s'entén que se n'ha assolit la conservació, però en realitat una figura de protecció només compleix la seva finalitat si s'usa, s'hi destinen recursos, es regula, etc.²¹⁸ De fet, quan es dota un determinat espai natural d'una o més figures de protecció n'augmenta la seva fama i, amb ella, els problemes de massificació. És per això que cal demanar-se si el fre del creixement que es pot començar a percebre actualment a les Illes Balears és fruit d'una vertadera voluntat de decreixement o només és un efecte òptic generat per la protecció individualitzada d'espais emblemàtics concrets com la serra de Tramuntana.

---

²¹⁶ J. Buades: «Cap al 2000: de la il·lusió conservacionista al realisme verd», *Lluc: revista de cultura i d'idees*, 754 (1998), p. 91.

²¹⁷ P. Salvà: «Alternatives i vocacions de la serra de Tramuntana en el marc d'un desenvolupament sostenible», *La serra de Tramuntana: aportacions per a un debat*, Sa Nostra, Palma: 1998, p. 121.

²¹⁸ J. Mayol: «El Parc Natural de la serra de Tramuntana», *La serra de Tramuntana: aportacions per a un debat*, Sa Nostra, Palma: 1998, p. 129.

Llistat de referències bibliogràfiques

- Blázquez, Macià. 2006. «Calmar, contenir i decreixer. Polítiques provades (1983-2003) i possibles de planificació urbanística». *Territoris* 6. 163-181.
- Buades, Joan. 1990. «Cap al 2000: de la il·lusió conservacionista al realisme verd». *Lluc: revista de cultura i d'idees* 754. 8-12.
- Forteza, Miquela. 2018. «La interpretació en la serra de Tramuntana del futuro». Dins *III Congreso Internacional de Buenas Prácticas en Patrimonio Mundial*. Universidad Complutense de Madrid. Madrid. 43-56.
- Garcia, Pere J. 2017. *Salvem Sa Dragonera. Història dels ecologismes a Mallorca*. Illa. Palma.
- Mateu, Jaume. 2014. «Los paisajes culturales Patrimonio Mundial como herramientas de gestión territorial. El caso de la serra de Tramuntana de Mallorca». *Boletín de las Asociación de Geógrafos Españoles* 66. 253-270.
- Mayol, Gabriel. 2017. *Les mobilitzacions ciutadanes a Mallorca durant l'etapa autonòmica (1983-2013) en defensa del territori, els drets socials, la cultura i l'autogovern*. Tesi doctoral. Universitat de les Illes Balears. Palma.
- Mayol, Joan. 2005. *Autonomia i medi ambient a les Balears (1983-2003)*. Documenta Balear. Palma.
- 1998. «El Parc Natural de la serra de Tramuntana». Dins *La serra de Tramuntana: aportacions per a un debat*. Sa Nostra. Palma. 124-134.
- Mayol, Joan i Machado, Antonio. 1992. *Medi ambient, ecologia i turisme a les Illes Balears*. Editorial Moll. Palma.
- Morey, Miquel i Castelló, Mateu. 1999. «Lluc en el futur Parc Natural de la serra de Tramuntana». *Lluc: revista de cultura i d'idees* 813. 18-19.
- Nigorra Vaquer, Paula. 2022. «L'associacionisme ecologista i els moviments en defensa del territori». Dins *El moviment associatiu cultural i social a les Illes Balears des de l'Estatut d'Autonomia fins a l'actualitat (1983-2019)*. Leonard Muntaner Editor. Palma. En premsa.

—2022. «"Sóller, on vas?": mobilitzacions dels anys noranta contra un model de creixement desmesurat». Dins *XVI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*. Ajuntament de Sóller. Sóller. 275-287.

Pérez, Juan S. 2015. *Contra el poder. Conflictos y movimientos sociales en la historia de España*. Editorial Comares. Granada.

Picornell, Mateu. 1991. «Medi ambient i turisme: present i futur». Dins *Turisme i medi ambient a les Illes Balears*. El Tall. Palma. 15-30.

Pons, Antoni. 2011. *L'expansió de la urbanització a les Illes Balears (1956-2006). Influència del factor costaner*. Treball de fi de màster. Universitat de les Illes Balears. Palma.

Rayó, Miquel. 2022. *Memòria de camins*. Nova Editorial Moll. Palma.

—2004. *L'ecologisme a les Balears*. Documenta Balear. Palma.

Ripoll, Elisabeth. 2020. «El Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO a les Illes Balears». Dins *Turisme cultural: anàlisi, diagnòstic i perspectives de futur*, 1. Universitat de les Illes Balears. Palma. 211-233.

Riutort, Bernat i Valdivielso, Joaquín. 2004. «Canvi social i crisi ecològica a les Illes Balears». Dins *Les dimensions socials de la crisi ecològica*. Edicions UIB. Palma. 283-316.

Salvà, Pere A. 1998. «Alternatives i vocacions de la serra de Tramuntana en el marc d'un desenvolupament sostenible». Dins *La serra de Tramuntana: aportacions per a un debat*. Sa Nostra. Palma. 111-123.

—1989. «Turismo, medio ambiente y ordenación del territorio en las Islas Baleares». *Treballs de geografia* 42. 127-135.

Valero, Josep. 1990. «Quins objectius es plantejarà el moviment ecologista a les Illes?». *Lluc: revista de cultura i d'idees* 754. 13-15.

• *Fonts normatives i legislatives*

«Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears», *BOCAIB*, 31 (09/03/1991).

«Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental», *BOIB*, 85 (04/06/2005).

«Decret 28/2006, de 24 de març, pel qual es declaren Zones d'Espècial Protecció per a les Aus (ZEPA) a l'àmbit de les Illes Balears», *BOIB*, 47 EXT. (01/04/2006).

Normes d'ordenació del Pla Territorial Insular de Mallorca.

Modificació número 2 del Pla Territorial Insular de Mallorca.

Modificació número 3 del Pla Territorial Insular de Mallorca.

Pla de Gestió del Consell de Mallorca de la serra de Tramuntana paisatge cultural, pp. 6-7.

Pla de Gestió Natura 2000 Serra de Tramuntana.

«Reial decret 699/2018, de 29 de juny, pel qual es declara àrea marina protegida el corredor de migració de cetacis del Mediterrani, s'aprova un règim de protecció preventiva i es proposa la seva inclusió a la Llista de zones especialment protegides d'importància per al Mediterrani (Llista ZEPIM) en el marc del Conveni de Barcelona», *BOE*, 158 (20/06/2018).

«Decret 25/2018, de 27 de juliol, sobre la conservació de la *Posidonia oceanica* a les Illes Balears», *BOIB*, 93 (25/07/2018).

• *Fonts hemerogràfiques*

Última Hora (1991-2022)

Es Canons, Artà: breu síntesi d'història, protecció i patrimoni

Antoni Picazo Muntaner

Professor d'Història Moderna de la Universitat de les Illes Balears

Ubicació i topònim

La finca de Betlem, coneguda popularment com “Es Canons”, constitueix les parcel·les 82 i 54 del polígon 5, i està situada al Terme Municipal d'Artà, al vessant nord de la Serra Artana, entre la urbanització de Betlem i la Colònia de Sant Pere, com aquell que diu, entre el serral i l'escuma. La finca, per tant, limita al nord amb la mar, amb la badia d'Alcúdia; al sud amb la referida serralada; a l'est el cap de Ferrutx que ombrreja el petit refugi del Caló; i a l'oest el camí que portava al vell fort de l'Eriçó, desaparegut fa centúries, i a l'actual Colònia de Sant Pere. Aquest topònim, conegut per tothom com “Es Canons” va ser introduït perquè a la finca de Betlem al final de la guerra civil es va instal·lar una dotació militar d'artilleria que volia protegir tota la badia d'Alcúdia d'un possible desembarcament enemic. Recordem que en acabar la guerra espanyola el franquisme tenia por d'una intervenció aliada.

Qualificació de la protecció

La zona dels Canons i de la finca de Betlem està catalogada com a Àrea d'Alt Nivell de Protecció (AANP), Àrea Natural d'Especial Interès (ANEI) i Àrea de Protecció Territorial (APT). La finca, a més, està afectada (tal com ho recull el certificat d'Urbanisme 2018/374 – 7 de l'Ajuntament d'Artà) per la Xarxa natura 2000, gaudint de la servitud de trànsit i de protecció de Costes. Així mateix, també forma part de la Ruta Artà-Lluc, Zona de policia de torrents, Àrea de prevenció de riscos d'erosió, d'esllavissament i d'incendis (APR) i Zona de prevenció de rics de vulnerabilitat d'aqüífers alta i moderada (ZPR). A part, a la finca també existeix un elevat nombre d'elements patrimonials protegits, que citarem a continuació, i també d'altres etnohistòrics que, tot i estar catalogats i emparats per la legislació, no farem menció específica d'ells. A l'estiu del 2022 el PORN, Pla d'Ordenació dels Recursos Naturals va ampliar notablement el parc natural de Llevant, integrant tot el

vessant nord de les muntanyes, inclòs la finca des Canons, els LIC (Llocs d'Interès Comunitari) i la ZEPA, la Zona d'Especial Protecció per a les Aus de les muntanyes d'Artà.

Elements patrimonials

Tots els elements patrimonials dels quals farem esment consten i queden recollits en els documents corresponents del catàleg de protecció del patrimoni històric i cultural del TM d'Artà, el qual per la seva part està adaptat al pla territorial insular de Mallorca. El catàleg, com és evident, també ha considerat les disposicions legals vigents en matèria de protecció patrimonial (Llei 12/1998, de 21 de desembre, del Patrimoni Històric de les illes Balears i Llei 16/1985, de 25 de juny, del Patrimoni Històric espanyol). Dit això, cal advertir que a la finca dels Canons hi podem trobar un bon nombre d'elements catalogats de gran incidència i valor en el conjunt general del patrimoni històric i cultural de les illes. Entre ells, i com a visió general de la nostra afirmació, posarem com a exemple els següents que recullen, en molta major profusió i extensió, les fitxes del referit catàleg de patrimoni:

2- ART 100, Navetiforme de Na Ferradura, està ubicat a la mateixa línia de costa, i s'ha datat en el període pretalaiòtic, concretament en l'etapa denominada Bronze III. Pel que fa a la descripció del catàleg, trobem la següent descripció: *"Restes d'una possible barraca situada a 20 metres de la vorera del mar. Aquestes restes consisteixen en una estructura de planta rectangular configurada per peces de marès de mitjana grandària que tenen una altària compresa entre els 5 cm i els 20 cm. Per sobre hi passa un camí. Al darrere d'aquesta barraca, a 58 metres en direcció sud-est es documenten les restes navetiformes consistents en dos megàlits ben disposats i altres peces de difícil interpretació. Tot plegat constitueix una àrea de 19 metres x 12 metres. L'altària d'aquests dos megàlits és de 0,20 metres. S'han integrat els dos nuclis en un sol jaciment que hem batiat amb el nom de "navetiforme de na Ferradura" per localitzar-se just davant de l'indret on la costa pren aquest topònim".*

3- ART 101, Dolmen de S'Aigua Dolça, situat a la línia costanera, ben a la vora del mar, està datat al pretalaiòtic, concretament al Bronze I. En la descripció, el catàleg ho defineix com un *"Sepulcre megalític. Consta de dues cambres rectangulars construïdes amb peces de marès. Està situat a 90 metres del mar, en una zona no gaire transitada. El jaciment s'ha senyalitzat i s'ha protegit mitjançant un tancament de filferro. Les dimensions del jaciment són: 0,40 metres d'altària x 8,90 metres de llargària x 9,00 metres d'amplada. Es presenta net i en bon estat de conservació".*

4- ART 261, Cases de Betlem, es tracta d'una estructura de caràcter civil, unes cases de possessió, datades aproximadament al segle XVIII, en molt mal estat de conservació tant pel seu abandonament al llarg de dècades com pels materials constructius emprats en el seu moment (marès de mala qualitat que l'erosió i els efectes de la sal marina ha destruït gairebé per complet). El catàleg les descriu com un: *“Conjunt de cases de possessió disposades al voltant de dos cossos en paral·lel, separats per un caminal de grans lloses de pedra. El primer cos consta de dos nuclis: el primer s'organitza en planta baixa i pis. Presenta una disposició regular i simètrica de les obertures entorn de tres eixos verticals. El portal d'ingrés allindanat està flanquejat per dues finestres. El segon nucli presenta tan sols planta baixa, un portal, precedit per cinc graons de pedra, i dues finestres. Totes les obertures són allindanades i estan emmarcades per faixes blanques. Una línia d'imposta pintada de blanc separa les dues plantes. El parament de la façana principal està aterracat i referit, en molt mal estat. Les façanes posteriors són d'aparell irregular vist. L'interior és de dues crugies separades per un arc lleugerament polilobulat amb capitells motllurats. El seu estat general és ruïnós. Paral·lelament es troba un segon conjunt edilici. Està conformat per dependències secundàries d'habitatge i estables. És de dues crugies i dues alçàries. Els paraments són d'aparell irregular aterracat. Presenta dos portals allindanats amb carreus de pedra, i una escala exterior per accedir a la païssa. Aïlladament trobam sestadors i estables. Segueixen el mateix esquema constructiu amb de tot el conjunt. Conserven curioses finestres espielleres amb l'esplèndid en zig-zag”*.

6- ART 360, Camí de l'Ermita de Betlem a Betlem / Pas des Grau (Camí 23). Es tracta d'una ruta, d'un pas, de gran valor etnològic el qual connecta l'Ermita de Betlem (antiga alqueria de Binialgorfa) amb les cases de Betlem al llarg d'un *“camí de ferradura amb un curt tram inicial de carro. Presenta fragments empedrats amb ratlletes per a l'extracció d'aigua, i se sustenta damunt una paret seca”*. El camí té una longitud total d'uns 3,6 km. A causa del seu alt valor paisatgístic i històric (fou el camí que empraren els novells habitants de la Colònia de Sant Pere per traslladar difunts al cementiri d'Artà. En aquest cas el primer difunt que varen pujar pel pas des Grau va ser una dona, es va tractar de Joana Carrió, de malnom “Gatova”, un fet històric que la tradició popular ha conservat i que ha aparegut citat en algunes obres literàries i publicacions.

10- ART 431 i ART 432, Escars al caló dels Camps, ubicats a la costa, de datació indeterminada, però presumptament haurien estat construïts a finals del segle XIX o en les primeres dècades del XX. Avui es troben en una situació de severa

precarietat per no dir de ruïna absoluta. Els escars són una *“Construcció de marès de planta rectangular, d’uns quatre metres de façana per uns sis metres de fons amb coberta de volta rebaixada, la qual es troba encastada dintre de la formació rocosa de calco-arenites de la mateixa cala. Accés per una gran portassa que originàriament permetia amagar l’embarcació al seu interior. La coberta original consistia en un cobriment vegetal, de bruc o canyís que protegia la volta de marès. Relacionada amb la construcció hi hauria d’haver restes del llanegador que permetia entrar i treure la barca”*.

12- ART 433, Niu de metralladores, datat al segle XX, de caràcter militar, possiblement construït entre el 1939 i el 1944 per tal de prevenir un possible desembarcament aliat a les costes de la badia d’Alcúdia. La descripció del catàleg ho defineix com *“Construcció militar de caràcter defensiu de planta semicircular encastada a la roca, realitzada a partir de pedres de mesura mitjana lligades per un aglomerant i reforçada per un forjat de formigó. Disposa d’una entrada lateral i una obertura frontal de forma semicircular orientada cap a la mar. La seva data de construcció s’ha de relacionar amb un programa de defensa costanera realitzat a Mallorca en els anys de la II Guerra Mundial (1939-1945)”*.

Breu descripció històrica

La finca de Betlem, coneguda popularment com a Es Canons, presenta unes connotacions similars a altres finques rústiques del terme municipal d’Artà, tot i que en aquesta els jaciments arqueològics o la mateixa història de la finca podríem dir que li atorguen una major particularitat, en especial pel que fa als elements patrimonials ja descrits, i a d’altres que hem omès (com ara casetes i barraques de caràcter etnohistòric, casernes de vigilància militar...). No obstant això, de tots els elements patrimonials esmenats un dels més importants pel que fa a la història de Mallorca, sia el dolmen.

Pel que fa al dolmen de S’Aigua Dolça en el núm. 532 de 1995 de la revista Bellpuig podem trobar-hi algunes dades aportades després de les anàlisis dels resultats de la seva excavació: *“L’excavació ha permès documentar un ritual funerari d’enterrament secundari, amb dipòsits de metall (punxons, punyal de reblons), ceràmica, braçals d’arquer, penjolls de petxina i d’incisius de porc, així com botons d’os i penjolls triangulars, piramidals, ovals de vores dentades. Entre les restes es trobaren dues escudelles semiesfèriques de base plana completes, una a la vora de la porta i una altra*

a l'angle central interior esquerre de la cambra. Disseminats per la cambra aparegueren restes d'un vas bicònic i d'un altre troncocònic, com també fragments d'olles globulars. Metall. A la vora de la porta, al costat esquerre, n'aparegué la concentració més alta fins a nou punxons de bronze i un ganivet amb cap de reblons. Os. Més en connexió amb les restes dels inhumats fou trobat un nombrós conjunt de botons o penjolls d'os de tipologia molt variada, en general dispersos per la cambra i sense connexions desxifrables amb inhumats concrets. Destaca el nombrós grup de claus de porc perforats”.

Una altra de les peculiaritats va ser les troballes arqueològiques de l'època musulmana. Certament, els terrenys de la possessió de Betlem formaven part de l'alqueria de Binialgorfa, que limitava amb el guz de Iartan, la terra dels ait iraten, un grup bereber de fortes relacions clàniques. Finca que més tard es va integrar dins el que va ser el patrimoni reial de la Devesa de Ferrutx. Les actuals cases són relativament modernes, cosa que s'explica per la seva situació vora el mar. Cal recordar que al llarg de l'edat mitjana i l'edat moderna tots aquells indrets estaven molt poc poblats, cau de bandolers i corsaris (recordem que és la zona on a la rondalla den Gostí Lladre el protagonista realitza les seves aventures i desventures) donat que estaven exposats de forma directa als perills del corsarisme i de les seves contínues ràtzies. Tant era així que els pocs pagesos que anaven a dur a terme les seves tasques tenien una autorització per anar fortament armats.

Pel que fa a l'origen del topònim de la possessió on es va ubicar la bateria, la hipòtesi més versemblant seria que va agafar el nom de la propera ermita de Betlem. En canvi, els “Canons”, terme més popular, faria referència a l'antiga bateria de costa que es va instal·lar el 1937.

Un dels trets especials que caldria destacar del puig den Xoroi, ben a la vora de la finca Betlem, va ser que al llarg de la conquesta catalana de Jaume I, un grup de musulmans es va refugiar en una cova de la paret esquerra del referit puig. El seu setge i ulterior conquesta va ser narrat a la crònica dels fets, convertint aquell encontre en una de les poques dades que figura en aquella narració: 31 de març. Però tot i aparèixer narrat en la crònica, varen passar dècades fins que algú no es fixés i decidís realitzar una investigació a fons. No va ser fins al 2009 quan un grup d'investigador, concretament Helena Kirchner i Mateu Riera Rullan, varen fer excavacions a la referida cova, descobrint un important patrimoni de la vida quotidiana i de la darrera resistència realitzada a l'època islàmica, des de la ceràmica als enterraments.

Al llarg de l'edat mitjana l'actual finca de Betlem es va segregar de l'alqueria matriu de Binialgorfa i es va incorporar a la Devesa de Ferrutx que havia estat adquirida per Jaume II per 85 lliures, convertint-la en un vedat per a les caceres reials. Aquesta finca anava pràcticament des de cap de Ferrutx fins a l'actual finca de Sa Canova, ocupant tot el vessant nord de la serra Artana. Amb el pas del temps la finca va conèixer nombrosos canvis derivats, bàsicament, de la seva problemàtica ubicació. De fet, una prova fefaent del perill de la "frontera marítima" d'aquella costa, tal com estipulaven determinades missives reials del segle XIV, fou que el 25 d'agost del 1383 un grup de naus sarraïnes va desembarcar un nombrós grup de corsaris que saquejaren algunes alqueries, entre elles la de Binialgorfa, robant bestiar i captivant a algunes persones que foren esclavitzades al nord d'Àfrica.

Al llarg de l'edat moderna el perill que suposava la pirateria nord-africana a la costa de Betlem va continuar essent molt elevada. De forma gairebé constant trobem desembarcaments a la zona del Caló i de Betlem de naus corsàries, i fins i tot el 1628 un grup de quatre naus angleses va realitzar un desembarcament a la vora mateix de la finca de Betlem, fets narrats pel marquès de Bellpuig a la Universitat d'Artà. La seva intenció no era d'altra que la de buscar aigua. Així i tot, aquest fet va ocasionar durs combats que es perllongaren durant quatre dies entre el marquès i els seus homes i aquells estrangers. Emperò aquesta narració, on es troba la gran valentia i coratge del marquès, no apareix a cap altre document que no sigui el seu, ni més notícies ni a la Universitat d'Artà ni a les de Ciutat de Mallorca. Així i tot, aquestes circumstàncies de perill feien que l'explotació i població d'aquest tram de costa pràcticament quedés en precari o desèrtic. No va ser fins al segle XVIII que la colonització puntual de finques rústiques a la zona de Betlem va començar, i sobretot a finals del XIX quan es crearen les colònies agràries.

A la segona meitat del segle XIX els germans Homar, naturals d'Alaró, gaudien de gairebé tota l'extensió de la costa artanenca, des de la Canova fins al Caló. Finalment, aquesta situació de soledat i despoblament va canviar quan el 17 d'agost de 1880 es promulgava el Reial Decret pel qual la monarquia impulsava les noves colònies agràries pel desenvolupament econòmic del país. Pocs anys després, el 1884, s'havien establert més de cinquanta famílies que conformarien el nucli inicial de la Colònia de Sant Pere.

Després de la constitució de la Colònia com a petit nucli urbà, a finals del segle XIX, el camí més adient per comunicar la nova població amb Artà era el pas des Grau, ubicat dins la finca de Betlem. Sobre aquesta ruta Pere d'Alcàntara Peña, en la seva famosa

“Guia de Balears” escriu, “[...] y por un escabroso paso nombrado El Grau puede subirse a la ermita del mismo nombre, lugar amenísimo que tiene camino más practicable y directo desde la villa y que ostenta un bonito oratorio de preciosos mármoles, fabricado por los mismos Ermitaños”.

A la publicació “Bellpuig”, de febrer de 1974, també trobem una petita descripció d’un indret del pas des Grau que consideram prou eloqüent “Allà dalt molt amunt, rere el brancam, s’entrellucava el domàs de roques que encobreix la font d’En Caselles o d’En Capellà a la que més tard un ermità hi posà un ribell i per aquets tres noms és coneguda”.

El 1937, en plena Guerra Civil Espanyola, les autoritats militars varen decidir implementar més recursos defensius a la badia d’Alcúdia. D’aquesta forma es va instal·lar la denominada Bateria E-16, a S’Aigua Dolça, a la finca de Betlem, avui denominada Es Canons (que fa referència a aquest fet). Aquesta bateria tenia quatre canons Schneider-Canet de 140/45, concretament del model 1897 (que pesaven quatre tones cada un) els quals varen passar de l’Armada a l’artilleria de costa a causa de la seva ràpida cadència de tir i una cobertura molt llarga, que abastava fins als 10 quilòmetres i que es venien a complementar amb els sis canons pesats que s’havien instal·lat a Alcúdia, cobrint així tota la badia. La bateria va desaparèixer a la dècada dels cinquanta, quan la guerra freda va possibilitar la fi del bloqueig aliat al règim franquista. Fins aquell decenni, la finca de Betlem havia tingut dos usos totalment diferenciats i que es donaren alhora. En primer lloc, la bateria costanera, que va establir el que avui es coneix amb el nom del “quarter” de Betlem, a la vora de les cases de la finca i que tenia una missió exclusivament militar. Per l’altra, tenim la resta del terreny dedicat a l’agricultura i a la ramaderia. Va ser també a partir dels anys seixanta del segle XX, amb l’auge del turisme, quan les activitats agrícoles de la finca de Betlem començaren a caure de forma vertiginosa, restant únicament la ramaderia com a forma testimonial de les activitats ancestrals que, fins aquell moment, havia tingut.

A finals del segle XX, concretament el 1975, començaren a perfilar-se alguns intents d’urbanitzar tota aquella costa, així en aquell any tingué entrada a l’Ajuntament d’Artà el Pla Parcial d’un sector Pla General d’Ordenació de Betlem (Es Canons Antics). El 1998 aquella primitiva idea canvià pel Projecte de modificació del Pla Parcial. I així successivament. Dècada darrera dècada s’anaven articulant i gestant nous projectes que pretenien urbanitzar una bona part de la finca i dels seus entorns més immediats.

Finalment, després de grans vicissituds el 2018 el Govern Balear va adquirir, per uns sis milions i mig d'euros la finca per tal de potenciar la seva protecció i conservació.

Llistat de referències bibliogràfiques

ALCÀNTARA PENYA, P. (1891). *Guía de Baleares*, Palma: J. Tous.

ALCOVER, ANTONI M. (2004). "En Gostí Lladre", *Aplec de rondalles mallorquines d'en Jordi des Recó* (tom II), Palma: Moll.

ARGEMÍ, Mercè (S/D). *El guz de Yartan (Mayurqa): a la recerca de la lògica dels assentaments andalusins*, (2 vols.). Manuscrit, tesi doctoral inèdita.

BARCELÓ, Miquel et al. (1986). *Les aigües cercades. Els qanat(s) de l'illa de Mallorca*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics.

GILI, Antoni (1979). *L'Ermita de Betlem*, Artà.

GILI, Antoni (1983). *Artà en el segle XV*, Mallorca.

GILI, Antoni (1993). *Artà en el segle XVI*, Mallorca.

GILI, Antoni (2003). *Artà en el segle XVII*, Palma: Documenta Balear.

LLLITERAS, Lorenzo (1967). *Artá en el siglo XIII*, Palma: Ed. J. Mascaró Pasarius.

LLLITERAS, Lorenzo (1971). *Artá en el siglo XIV*, Palma.

POVEDA, Ángel (1986). "Algunes hipòtesis sobre l'economia agrària del juz' de Jijnu-Bytra a Mayurqa, segons la toponímia àrab i berber", *Estudi General*, núm. 5-6.

SOTO, Ricardo (Edició a cura de) (1984). *Còdex català del llibre de Repartiment de Mallorca*", Palma: Direcció General de Cultura del Govern Balear.

IV. Aspectes transversals

Cantar entre verds i blaus. Reivindicacions ecologistes a la música de les Balears

Tomeu Canyelles Canyelles

Doctor en Història i periodista musical

Just en el moment que les llistes d'èxits eren sacsejades per The Mamas and The Papas ("Monday, Monday"), Percy Sledge ("When a man loves a woman") i Los Bravos ("Black is black"), Guillem d'Efak posava veu a "Les illes", una cançó apareguda a l'EP *Les cançons de Guillem d'Efak* (1966). Tot i que, comparativament, el seu impacte comercial fou mínim, representava un fort contrast respecte a l'estructura lírica dels èxits radiofònics. «Les illes / enramades de savines / i de somnis de gavines / engronsades per la mar. / Qui us reveurà / sense plorar?», cantava el manacorí fins convertir la visió bucòlica del paisatge illenc en l'element central de la seva cançó.

Bevent de referents francesos, com Jacques Brel i Georges Brassens, la Nova Cançó representaria una oportunitat per revalorar el sentit de les lletres en una època en la qual l'alta rendibilitat comercial del pop s'explicava, en bona part, per la simplicitat dels seus textos. En el cas concret de les Illes Balears, l'aparició d'una nova fornada d'artistes –els germans Joan Ramon i Maria del Mar Bonet, Miquela Lladó, Isidor Marí o Gerard Matas, entre d'altres– potencià l'ús creatiu de la llengua pròpia sense cap tret folkloritzant. Aquella reivindicació identitària convertiria la Nova Cançó en un dels fets culturals més estimulants que es visqueren a l'arxipèlag a la segona meitat dels seixanta.

La imatge que Guillem d'Efak projecta en aquella peça –l'evocació poètica del pla i les muntanyes, del blau del mar i el daurat del blat, dels grins, falzies i pàmpols– no només romantitza el paisatge, sinó que permet que la música, igual que altres disciplines creatives, pugui ser permeable a les impressions personals o col·lectives que inspira la naturalesa. Més enllà, la necessitat de proporcionar un missatge concret a la lletra d'una cançó fa que els artistes puguin ser, al mateix temps, activistes. En el cas de les Balears, molts d'ells prengueren partit mitjançant unes cançons que pretenien impactar l'oient i sensibilitzar-lo en relació amb la preservació del patrimoni natural de l'arxipèlag. Perllongada fins al temps present, la diversitat de propostes entorn d'un mateix missatge –conservacionista, reivindicatiu, compromès– permet entendre que la música també ha estat altra forma de militància a l'hora de defensar el medi ambient.

Territori, llengua i reivindicació. Un canvi de perspectiva

Contraposada a l'hedonisme dels nous estils musicals i la futilitat d'uns missatges fonamentats, sobretot, en l'amor i el desamor, la Nova Cançó demostraria que, mitjançant un ús controlat de la metàfora, les lletres podien canalitzar la reivindicació cultural i, amb ella, d'una forma més o manco subtil, la política. També fou considerada com un mitjà idoni per a la difusió d'un missatge atemporal que, a més de fer-se en la llengua pròpia, perseguia el canvi social.

La música capturava l'esperit del seu temps, d'un moment en el qual els concerts no només eren la simple execució d'un repertori, sinó la confluència de les lluites afins; dels recitals als cafès i teatres, passant per salons parroquials o places de poble, emergiren uns cançoners sincers i combatius en un tram políticament convuls, que abasta des del tardofranquisme fins a la consolidació de les primeres institucions democràtiques. Des de referents illencs més (Maria del Mar Bonet) o manco (Miquel Àngel Rubert) coneguts als més destacats representants de l'escena menorquina (Traginada, Maria Àngels Gornés, Isaac Melis) fins a arribar a una Eivissa a la qual Isidor Marí, Joan Marí *Mureno* i Victori Planells revolucionaren la música popular de les Pitiüses de la mà d'Uc; tots ells, en conjunt, representen el posicionament ideològic d'una època en la qual la música exigia compromís, missatge i convicció. En plena reconquesta de les llibertats denegades pel franquisme, les seves lletres apel·laven a un conjunt de valors socials, entre els quals es troba la sensibilització respecte a les problemàtiques del medi ambient.

Va ser en els anys vuitanta quan, donant l'esquena a la *joi de vivre* inherent a nous estils com la new wave, l'electropop o el hard rock, una sèrie d'artistes —últims supervivents d'una indústria que els havia deixat d'entendre— defugiren d'aquella deriva iconoclasta per, a canvi, oferir unes composicions a les quals el retorn a la puresa de les arrels i la reconciliació amb els valors de la terra permeten exaltar un paisatge amenaçat pels excessos de la balearització²¹⁹. El palmèsà Toni Morlà (1945-2014) n'és un exemple paradigmàtic; colrat a la dècada dels anys seixanta en l'efervescent primera escena pop de l'illa, el cantautor viraria cap a la introspecció autobiogràfica al llarg dels discs *Amb sos peus en terra* (1977), *Primeres poesies de Miquel Costa i Llobera* (1981), *Idò* (1983) i *El vol de la falzia* (1986). Aquests treballs són veritablement significatius tant pel seu discurs

---

²¹⁹ Encunyat pel setmanari francès *Paris Match* a finals dels anys cinquanta, aquest terme defineix el model de desenvolupament urbanístic fonamentat en la construcció desmesurada i poc planificada a primera línia del litoral per a l'ús turístic de masses, implicant un fort impacte tant en el paisatge com en els recursos naturals.

costumista com per la visió contemplativa d'un patrimoni en perill i que, a més de formar part de la memòria sentimental del seu autor, exemplifica una forma concreta d'entendre la mallorquinitat.

La seva proposta artística manté alguns lligams interessants la del manacorí Tomeu Matamalas que, anys enrere, havia reinterpretat el cançoner mallorquí amb instruments elèctrics de la mà de la banda Amigos²²⁰. Ara, en el nou context de la segona meitat dels vuitanta, gaudiria d'una segona joventut artística amb el grup Calabruix (*Som*, 1987) i en solitari (*Missatges en clau*, 1991). Enfront de la intensa capacitat evocativa de Morlà i Matamalas, la sàtira de Raphel Pherrer aporta un punt de vista necessàriament punyent a l'hora de tractar la corrupció política, la diglòssia lingüística, la folklorització de les tradicions i el malbaratament dels recursos naturals. Així es constata a *Desnormalització* (1986), *Sor Tomaseta superstar* (1989) o *Mallorcatur* (1989), l'àlbum que escrigué amb el periodista –i posterior membre del grup Rock & Press– Carlos Garrido.

Tot i les diferències formals existents entre uns i altres, aquests primers exemples contribuïren a la normalització d'un discurs que connectà amb els grups ecologistes de les Illes Balears. No obstant això, cap d'ells aconseguí el ressò de Tomeu Penya, perfilat des d'aleshores com una figura quasi totèmica en l'escena musical mallorquina. Aquella visió idealitzada de les «possessions de més de cent anys» que oferia als “Llocs i terres” del seu àlbum debut (*Canta a la vila*, 1980) evolucionaria a tonades alegres que, inicialment sense gaire crítica social, connectaven a la perfecció a l'imaginari popular en un temps especialment significatiu per a la reconfiguració identitària de l'arxipèlag: el procés preautonòmic.

I si, per una banda, Tomeu Penya era capaç d'oferir visions inofensives del camp mallorquí i, al mateix temps, esquivar hàbilment qualsevol associació política («Jo no som de ningú, jo som de damunt de l'escenari, de la meva feina [...] la meva ideologia és la pau i l'amor», afirmaria²²¹), es significà amb la lluita ecologista a partir de 1984 amb “Trenc”, una de les cançons més destacades del disc *Coverbos* (1984) i a la que manifesta la seva fèrria oposició al procés constructiu que posava en perill l'arenal d'Es Trenc (Campos):

---

²²⁰ El 1972, sota la direcció artística d'Antoni Parera Fons, el grup manacorí edità un disc homònim en el qual cançons tradicionals com “Toni Moreno”, “En Pep Gonella”, “Els nevaters”, “Sor Tomaseta” o “Una dona llarga i prima” passaven pel filtre del pop, el rock o, fins i tot, la psicodèlia progressiva.

²²¹ Martínez, Sandra (2016). *Tomeu Penya. Això som jo*. Dissert Edicions / Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. Pàg. 59.

No hi volem camins de pega,
ni màquines d'escriure.
No hi volem ciment ni seda,
ni casetes de vidre.
No hi volem casals,
ni llum d'es qui va en fils.
No hi volem es fum que embruta,
ni moscards de farola.
No hi volem mal que no cura,
ni voltor que no hi vola.

No hi volem que estranys hi senyin es camins.
Hi volem que hi jugui es vent per mig des pins.
Hi volem que ocells hi facin es seus nius.

Avui hi tenim arena, demà hi tendrem ciment.
Tots sabem que aquí a l'espenya cap de noltros fa content.
Mos agraden ses estepes pes jardí.
Hi volem que hi jugui es vent per mig des pins.
Hi volem que ocells hi facin es seus nius.

Després d'un controvertit *Mallorquins i catalans* (1986) –amb una coberta que caricaturitza la fotografia que va prendre Joe Rosenthal a Iwo Jima el 1945 i a la que s'hi pot observar, al fons, una tirallonga d'hotels deformant l'*skyline* illenc– és al seu següent disc, *Tomeu* (1987), quan el cantautor de Vilafranca volgué conscienciar la població amb la cançó "Cabrera". No s'ha de perdre de perspectiva que entre els anys 1972 i 1986 la guarnició local de l'Exèrcit va realitzar maniobres i exercicis tàctics amb foc real a l'illa, i si bé la presència militar va impedir que fos objecte d'especulació immobiliària, aquells exercicis amenaçaren tant l'equilibri natural com la seva biodiversitat. En plena campanya

ecologista, Tomeu Penya denuncia la indefensió de Cabrera retratant-la com «una verge nua dins la mar» i, per això, repeteix amb insistència que «no li faceu mal». El ressò d'aquella cançó es perllongà fins a l'any següent quan, finalment, el Parlament de les Illes Balears inicià el procés de declaració de Cabrera com a Parc Nacional Marítim Terrestre, aspiració culminada l'abril de 1991 amb la seva declaració legal de protecció mitjançant la Llei 14/1991.

Aquella no va ser l'única ocasió en la qual Tomeu Penya mostrà el seu caire més reivindicatiu. El 1990, els veïns de Lluçmajor quedaren regirats davant l'inquietant pla de l'empresa GESA: la instal·lació d'una central tèrmica a la finca de s'Estalella, situada vora el nucli costaner de s'Estanyol de Migjorn. Les diferents entitats cíviques i socials del municipi uniren les seves forces el juny d'aquell mateix en una marxa a peu que congregà prop de tres mil persones. "L'Estalella", apareguda al disc *Sirena* (1992), marca un punt d'inflexió en la carrera del músic: si "Cabrera" era una oda poètica a la preservació d'un entorn natural, ara Penya elevava el to de les seves crítiques fins a aconseguir una cançó que emmiralla les lluites ecologistes a les Balears durant la primera meitat dels anys noranta:

Quina vergonya seria, pes poble de Lluçmajor,
s'Estanyol ple de carbó, per cremar-lo i fer energia.
Ni centrals ni ximeneies, ja està bé de fer brutor,
que sa gent de Lluçmajor, té ben clares ses idees.

I noltros els mallorquins d'es pla i de sa muntanya,
cuidam s'aigo que mos banya, volem salvar els nostros pins,
ses mates i ses savines, aigo neta i transparent,
de s'Estalella a Galdent, pogueu jugar nins i nines.

No ens espenyeu s'Estalella, no embruteu ni faceu fum,
Si hem de menester més llum, cercarem altra manera,
s'Estalella pins i costa, així l'hem de conservar,
centrals ja moltes n'hi ha, s'Estalella és cosa nostra!

I mentre l'eufòria provocada per les Olimpíades de Barcelona, l'Exposició Universal de Sevilla i les fastuoses celebracions del V Centenari de l'arribada de Cristòfol Colom a Amèrica propulsava la rumba "Amigos para siempre" de Los Manolos a les llistes d'èxits d'Espanya, l'impacte de "L'Estalella" va ser un inesperat –i inesperat– cop a la consciència de la societat illenca. Fins i tot, altres artistes que fins aleshores mai no s'havien posicionat, van fer públiques les seves aspiracions ecologistes: és el cas de Llorenç Santamaria, que aquell mateix any declararia que «Mallorca ha de ser verda i guapa»²²². Estalonat pel seu personatge escènic, desenfadat i canalla, Tomeu Penya continuà incorporant explícits missatges ecologistes en algunes de les seves cançons, com a "Mirau-me, mirau-nos bé" del disc *Anuats* (1995), on subratllava que «som un grapat que feim u, demanant més consciència» i que «si no tenim més esment / arribarem a caminar / enrevoltats de ciment / no vorem tan sols la mar».

La lenta ressaca del canyellisme

L'èxit comercial de Tomeu Penya durant els anys noranta només és comparable al d'Ossifar, una banda que, per sobre de les passions i rebuigs que despertaven amb les seves cançons en *castellorquín*, van omplir places de gom a gom, tant a Ciutat com a la Part Forana. En el desplegament dels seus recursos humorístics, que abastaven des del costumisme fins a l'escatologia, el grup liderat per Llätzer Méndez, Biel Mesquida i Luis Arboledas inserí de forma subreptícia alguns missatges connectats amb l'ecologisme. "Ses someres", l'obertura del disc *Indiana Pons en busca de la porsella rustida* (1993), convertia la conservació de les espècies autòctones en una temàtica juganera: «Conservam es porcs negres, / ses vaques i es bestiar [...] Ja hem salvat ses balenes / I es voltors tornen volar». Per això, bromegen amb un futur utòpic en el que les someres puguin servir «per dur turistes a s'hotel» o, fins i tot, substituir els vehicles a motor al crit de què ja era hora «de cremar es cotxos i comprar un bon carretò, sense motor!». L'eurodance de "Vacaciones a Mallorca", inclosa a l'exitós *Da-li cebes* (1994), no només assenyala la despreocupació dels residents («Soy felís viviendo aquí a Mallorca / en una *urbanización*... ¡ilegal!»,) sinó que en un dels seus versos s'al·ludeix als incendis que havia sofert el Ponent mallorquí entre 1993 i 1994:

---

²²² *S'Arenal de Mallorca*, Núm. 248, 1 d'agost de 1992.

Cuando llega el verano tothom va a sa piscina
menos el *pirománo* que compra sa benzina.
Quin cabró, quin cabró!, que li cremin un coió
I que el pengin per ses bolles a damunt es Puig Major!

Certament, els paorosos focs que assolaren els boscos i garrigues durant la primera meitat dels noranta foren una de les principals amenaces als recursos naturals i paisatgístics de les Balears. Amb l'objectiu de conscienciar la societat, el Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Naturalesa (GOB) decidí posar en pràctica una estratègia innovadora: editar un disc recopilatori que recaptés fons per a la regeneració dels ecosistemes de la Trapa. Cal recordar que el juny d'aquell mateix any un gran incendi havia destruït més de 1.500 hectàrees d'aquesta finca situada a l'extrem occidental de la Serra de Tramuntana.

Veient perillar els recursos d'un espai emblemàtic per a la història de l'ecologisme mallorquí, l'aliança entre el GOB i la discogràfica Blau –llar de Tomeu Penya i Ossifar, entre d'altres– es materialitzaria amb l'edició d'un CD (*Cançons per la Trapa*, 1994) que, a més de la seva intenció benèfica, permetria reunir artistes de tots els territoris de parla catalana: des d'emblemes de la Nova Cançó catalana (Lluís Llach, Joan Manuel Serrat), valenciana (Raimon, Ovidi Montllor) i mallorquina (Maria del Mar Bonet, Guillem d'Efak) a referents de la música de les Pitiüses (Uc, Aires Formenterens) o propostes relativament innovadores com Coanegra o Biel Majoral. El disc, doncs, és el primer recull musical que es va fer a l'arxipèlag amb una intencionalitat ecologista.

Certament, el panorama musical havia canviat per complet. El *canyellisme*²²³, esquitxat per diversos casos de corrupció com el del túnel de Sóller, iniciava el compte enrere cap al seu col·lapse. Mentre, els nous estils musicals arribats a la primera meitat dels noranta –l'indie-pop, el grunge, el shoegaze o el noise-rock– gràcies a formacions com Crudos, Sexy Sadie, Frankenbooties, Honey Langstrumpf o Los Valendas, incidiren en l'evasió, el desencant, l'alienació, l'hedonisme i la recerca desesperada d'emocions. Així, aquella nova fornada de músics de l'anomenada «generació X» defugiria tant de la politització del

---

²²³ Les particularitats personals i polítiques de Gabriel Cañellas Fons, president del Govern de les Illes Balears des del 1983 al 1995, originaren el *canyellisme*, una forma de regionalisme servil fonamentat en la folklorització dels costums que, defugint de qualsevol reivindicació o aspiració nacionalista, fagocita i adapta els postulats estatals a la realitat illenca. En el tercer volum de la *Història de Mallorca* ("L'evolució política", Editorial Moll, pàg. 52), Antoni Marimon (Universitat de les Illes Balears) explica que el seu govern «es caracteritzà per una manca d'intervencionisme, excepte quan es tractà de defensar els interessos dels sectors que li donen suport, un allunyament del món de la cultura, un pragmatisme destinat a conservar el poder, i un conservadorisme polític i religiós. A més, es creà una imatge d'home de poble, de bon pagès».

seu missatge com de la utilització del català i del castellà en les seves cançons; l'ambició comercial confluïa amb la fam de cosmopolitisme. Potser des d'aquesta òptica presumptuosa s'havia entès que la cançó tradicional –aquella que avantposava el folklore davant la folklorització– era una resistència més aviat provinciana que apel·lava al sentit nacionalista d'una minoria social, però el fet és que una sèrie de grups mantingueren inamovibles les seves conviccions. Així, Aires Formenterencs reivindicaven des de *Pàgines enrere* (1997) el dolç record d'una pàtria antiga («Corrent per dins es camps, camps de rostoll i pols») que, amenaçada, es nega a oblidar les seves arrels històriques: «Quan les tropes catalanes / lluitaren contra l'Islam / de Mitja Lluna feren / una gran falç per segar. / Terços que aviat serien / terra de cor català. / Aleshores arribaren / de lluny els nostre majors / portaven dins el seu puny / les llavors d'una nació». De forma paral·lela, Toni Roig (1946-2007) renaixé artísticament de la mà d'Al-Mayurqa, amb els que construiria un sòlid cançoner gràcies a discs com *Projecte Roig* (1995), *De poetes i altres codolades* (1997) i *Anem de gresca* (1998). La reivindicació obertament independentista d'algunes de les seves cançons (“El meu país” o “No en volem cap”, entre d'altres), també quedà impregnada d'un discurs obertament ecologista.

Uns temps políticament convulsos com aquells –la dimissió de Gabriel Cañellas, l'efímera presidència de Cristòfol Soler i l'arribada del controvertit Jaume Matas al poder– inspiraren a tots aquells artistes que, des de fora del sistema, criticaven ferotgement l'*statu quo* polític i social. Des de l'autogestió i els fonaments més bàsics de la filosofia del *do it yourself*, es va crear una subescena alternativa que aspirava a canalitzar els seus valors polítics mitjançant la música. El Kasal Llibertari del carrer Manuel Azaña, al Polígon de Llevant (Palma), actiu entre 1993 i 1997, esdevingué la primera *okupació* política de les Balears i una utopia juvenil en la qual militants en diferents causes (antifeixistes, antirracistes, antisexistes, antiespecistes, ecologistes, feministes, etc.) convergiren en la creació d'un gran espai comú. Els repertoris de formacions habituals en el seu escenari, com La Gran Orquesta Republicana, Bad Taste o Víctimas, reflectien en tota la seva magnitud el poder que tenia la música a l'hora de remoure consciències i, per això, s'impulsaren tota una sèrie de petits festivals amb un fort component ideològic. Tal vegada, els més destacats de tots ells va ser la I Mostra de Música Anticapitalista celebrada els dies entre el 20 i el 22 de febrer de 1997: durant tres dies, més d'una vintena de bandes actuaren per dirigir al món un missatge en el que, malgrat la ràbia i l'alienació, encara hi havia lloc per a l'esperança. «Puede que piense que este mundo / se pudre, se condena, / llega la destrucción, / pero de lo que estoy seguro / es que hay gente

que respeta, / gente con ilusión», cantava Javi Vegas (La Gran Orquesta Republicana) mentre cercava «el lado bueno de la gente, si lo puedo encontrar».

Velles reivindicacions per a un nou segle

L'any 2000, Tomeu Quetgles publicava el disc *Mediterrania*²²⁴, un ambiciós recull de cançons que bevien indistintament de la cançó d'autor, del jazz o de les sonoritats mediterrànies. El cantautor palmèsà, que anys enrere s'havia donat a conèixer amb la maqueta *Endorfines* (1997), reformulà per complet la seva proposta amb la voluntat d'afegir-hi no només un important component de reivindicació nacionalista, sinó un major protagonisme d'una naturalesa que, musicada, oferia una experiència immersiva a través «d'altres serralades, vells penya-segats, serres oblidades, boscos ancestrals». El clam de la terra ferida intensifica el seu crit en el posterior *Llum* (2003), on Quetgles intenta «assaborir el color de les poques flors que queden» a la cançó “Primavera”, una metàfora quasi perfecta per explicar el sentiment de protecció envers la naturalesa:

Vull la vida per sentir,
la vida per estimar,
i he sembrat al meu jardí
totes les flors que he trobat.
I ara que les puc gaudir,
i ara que les puc mirar,
ai, no les vull, no les vull tallar,
que són per compartir,
que son per contemplar.
No les vull arrabassar!

---

²²⁴ El disc el signà com a *Tomeu Quetgles Grup*, essent acompanyat per Miquel Jaume (baix), Bastian Pohle (guitarra), Sebastià Simonet (bateria) i Josep Sastre (flauta travessera).

Des d'aleshores, Tomeu Quetgles ha publicat mitja desena de treballs en els quals ha posat en relleu el seu compromís insubornable amb la llengua, la cultura i el paisatge natural –sempre amenaçat– que l'envolta.

Amb un Pacte de Progrés (1999-2003) ferit per complexos sotracos polítics, com l'ecotaxa, la posterior aliança entre el Partit Popular i Unió Mallorquina va donar lloc a tota una sèrie de projectes viaris força qüestionables: autopistes, desdoblaments, carreteres, vies de circumval·lació i rotondes, *moltes* rotondes. De tots ells, destacà la proposta de construcció d'una autovia entre Inca i Manacor que des del primer moment, va comptar amb el rebuig de la població: a més de considerar que no era necessària –perquè, de fet, no existien problemes d'afluència de tràfic entre ambdós municipis–, aquella infraestructura provocaria un fortíssim impacte mediambiental. Aquesta amenaça marca el punt de partida per a la Plataforma Autovia No, organització cívica i ecologista creada el 2003 que posaria tots els mitjans que tenia al seu abast per a impedir l'execució de la polèmica obra. La mobilització social arribà al seu clímax el 13 d'octubre d'aquell mateix any quan més de dos-cents manifestants tractaren d'impedir que els regidors d'Unió Mallorquina i la mateixa Maria Antònia Munar –aleshores presidenta del Consell Insular de Mallorca– sortissin de l'Ajuntament de Costitx després d'haver rebutjat una moció contra l'autovia. La protesta va provocar la intervenció de la Guàrdia Civil, que identificà a prop d'una quinzena de joves. En alguns casos, les sancions imposades superarien els sis mil euros.

Davant d'aquests fets, la plataforma, de la que hi participaren membres de l'escena local del punk, impulsà juntament amb una sèrie de segells discogràfics independents (Tupa Tupa Records, WC Records, Tralla Records, El Local o Síndrome Discos, entre d'altres) l'edició d'un CD benèfic. En el seu llibret, s'hi pot llegir el següent text:

Els denunciats ens sentim realment perplexos pel fet que les manifestacions, com la de Costitx, puguin ser motiu de repressió. Tots aquests successos no ens distreuen del nostre objectiu principal, que és aturar aquesta barbaritat anomenada autovia [...] L'autovia ja passa per damunt de les persones. Ja hi ha quinze expedientats [...] Com a resposta a les mesures repressores adoptades per la Delegació del Govern en contra de les quinze persones que participaren activament en una protesta totalment pacífica (*okupació* i asseguda a l'Ajuntament de Costitx), que tingué retinguda a la Princesa del Regne de Mallorca²²⁵ durant poc més d'una hora a les escales de l'Ajuntament, un grup de persones hem decidit fer aquest recopilatori [...] de vital importància per combatre qualsevol acte repressiu com aquest.

---

²²⁵ Malnom amb el qual era aleshores coneguda Maria Antònia Munar.

Ja n'hi ha prou. Autovia No! (2003) reuniria fins a 31 cançons pertanyents a grups peninsulars (Sin Dios, Non Servium o Electroduendes) i, sobretot, mallorquines: Guadaña, Último Preso, Painful, Toc de Queda, Beasty Brutal Music Explosion, Kalashnikov, Pértigas, Alligators, Holocausto Pomada... Els encarregats de cloure aquell disc van ser Disease amb l'himne d-beat "Mallorca podrida", una cançó que, a més d'apuntar amb el dit als responsables d'importants corrupteles polítiques, inclou un dels versos més recordats d'aquella època: «Cañellas, Fageda, Matas i Munar... Sabem on viviu! Sabem on anar! [...] Qualque dia ho haureu de pagar!». Certament, el disc de la Plataforma Autovia No esdevé no només una radiografia força completa de l'*underground* illenc, sinó un altre exemple destacat de la convergència reivindicativa de la música i l'ecologisme en una mateixa causa.

En aquell moment breu i intens, ple d'excessos urbanístics, va sorgir una altra iniciativa destacada a partir de la unió de Carlos Garrido amb els periodistes Miquel Massutí i Gabi Rodas. Acompanyats per Carlos Grauches, Joan Frau i Mané Capilla, la banda Rock & Press tingué com a objectiu principal expressar tot allò que no es podia escriure ni a cròniques ni reportatges. El seu vocalista, Gabi Rodas, lligat des dels anys noranta a la secció de Cultura de *Diario de Mallorca*, explica així les raons que els van empènyer a convertir les reivindicacions mediambientals en un dels eixos vertebradors del discurs de Rock & Press:

¡Cómo cantarle al amor rodeados de infelicidad! El que sonríe es que algo tiene. ¿Qué queda de los paisajes que conocimos de niños? ¿Qué fue de los tesoros naturales a los que acudíamos en búsqueda de paz y tranquilidad? ¿Por qué nos colocaron rotonda tras rotonda en nombre del progreso? ¿Por qué levantaron hoteles donde antes había pinos? Donde antes hubo bosques, ahora hay autopistas. Encementaron no solo nuestros recuerdos, sino también nuestro día a día. Vivía en s'Esglaieta en la época en que grabamos *Cemento* y siempre llegaba tarde a los ensayos. Matas y sus ineptos convirtieron aquella carretera –como tantas otras– en una ratonera. Rotondas, puentes de Scalextric, más rotondas, túneles subterráneos... Ellos se farraron y nosotros les dedicamos unas cancioncitas. No sé si sirvió de algo. Creo que no, o sí, ¿qué más da? Hay que ver cómo ha quedado el paisaje mallorquín. Florecen los hoteles y se marchita todo lo demás. Qué se pudran... no las flores, sino ellos, los condenados por especuladores, que fueron unos cuantos²²⁶.

Aquella fusió inèdita entre la irreverència del punk i la contundència del hard rock amb el periodisme més compromès sorgí d'una primera experiència en viu, després d'amenitzar una vetllada del Sindicat de Periodistes de les Illes Balears (SPIB). Pocs mesos després, debutaren amb *Cemento* (2005), una sàtira formada per dotze cançons que, sense filtre,

---

²²⁶ Entrevista a Gabi Rodas, realitzada el 20 d'octubre de 2022 per via telefònica.

pretenien denunciar tant la mala gestió de la dreta com la ferotge especulació urbanística que estava devorant el sòl mallorquí. La portada, elaborada pel reconegut il·lustrador Max, és prou explícita: un home musculat, amb el cap amb forma de formigonera i les katusques tacades de ciment, que sosté un bloquet i una paleta a les seves mans. I, certament, entre les denúncies de la contaminació a Palma (“Caca de perro”), la turistització (“Puto guiri”) o la qüestionable gestió del nou mitjà autonòmic (“Tuve una oferta de IB3”), és a “Cemento” on la banda recrea la lenta descomposició de l’illa:

Túneles y puentes, zanjas, carreteras.

Grúas y canteras, maquinas, camiones.

Largas retenciones, inauguraciones.

Recalificaciones, oscuras corrupciones,

[...]

Puentes y espigones, obreros y ladrones

¡Toma comisiones!

En todas las calas, grandes rascacielos

¡Sólo ganan ellos!

Grandes constructoras, grandes corruptoras

¡Sois excavadoras!

[...]

Parques de diseño, valles con piscina,

vigas por vecinas.

Aeropuertos y rotondas, tuberías en la arena.

¡Una isla calavera!

Yacimientos arrasados, fuera monasterios.

¡Ellos van en serio!

Rock & Press continuaren explotant la problemàtica de l’especulació urbanística en els seus següents treballs, *Korrupción* (2007) i *Krisis* (2010); obres que, amb el seu explícit

missatge, aconseguiren incomodar els representants polítics d'aleshores. Segons Rodas, «las instituciones, sus incorrectas acciones o sus inacciones, según el caso, fueron un filón para nuestro repertorio», arribant a l'extrem de rebre una amenaça de demanda per part de Maria Umbert, antiga cap del gabinet del president Jaume Matas. «Les resultamos incómodos, porque les espetamos lo que nadie les había dicho en público: ladrones, mentirosos y corruptos», subratlla el periodista.

En uns moments en els que Antònia Font es convertien en un dels grups més populars del circuit musical mallorquí de principis del segle XXI, Oprimits es consolidaren com un dels principals referents de l'esquerra independentista mallorquina. El grup, que havia llençat la seva primera maqueta (la casset *Terra Lliure*) la tardor de 1996, reivindicaren la preservació dels espais naturals amb cançons com "Parc nacional", inclosa en el disc *Seguirem lluitant* (1999): «Cabrera, una bellesa natural / ha estat ocupada per un fortí militar / pels mateixos que sense dubtar / per la pàtria et mataran / visites, festes per a l'oficial / destruint un espai reservat. / Cabrera, parc nacional! / No volem més militars!». En el seu següent treball, el celebrat *Comissió de festa* (2002), Oprimits llençaren una sarcàstica aclucada d'ull a Antònia Font –que, tres anys abans, havien popularitzat la desenfadada "En s'estiu"– mitjançant "En s'estiu a Mallorca", una peça que toca de ple el malbaratament de recursos naturals provocat per l'activitat turística: «S'aigua potable escasseja: / dessaladora fes feina! / Quatre milions d'ànimes van i venen / que s'Illa de sa Calma indiferents no deixen. / Diuen que és progrés però és tot a s'inrevés: / és degradació! [...] Massa gent, massa cotxes, massa asfalt / i massa hotels, però no t'oblidis / Tots a Mallorca!».

No obstant això, seria a *Tolerància zero* (2006) quan Oprimits obtingueren un dels seus majors èxits gràcies a "Salvem Mallorca", una cançó que prenia el seu nom de la «plataforma de plataformes»²²⁷ i que aglutinava entitats com el GOB, Amics de la Terra, Son Real no té preu, Plataforma Autovia NO, Plataforma Segon Cinturó, Salvem La Real, SOS Can Vairet, Plataforma en defensa d'Es Carnatge, Plataforma Desdoblament Sí Autovia No! i la Plataforma pel Parc de les Vies. No només això, sinó que Oprimits convertien el lema de la gran manifestació que recorregué Palma el 14 de febrer de 2004 "Qui estima Mallorca no la destrueix" –i a la que van donar suport diferents músics com Tomeu Penya, Maria del Mar Bonet, el grup Antònia Font, Biel Majoral, Marisa Rojas, Antònia Bassa (Espiral d'Embulls) o Tomeu Riera (Nou Romancer), entre d'altres– en

---

²²⁷ Mayol Arbona, Gabriel (2021). En defensa de la terra. Mobilitzacions ecologistes a Mallorca (1983-2007). Lleonard Muntaner Editor. Palma. Pàg. 123.

l'aferradissa tornada de la seva cançó. La desproporció del procés urbanitzador, l'amenaça a la qualitat de vida de la població i la inoperància d'unes institucions esquitxades per contínues corrupteles crearia una forta remor social que la banda va saber reflectir en tota la seva dimensió:

Polítics defensant es medi ambient
volen unes illes sostenibles.
A un món globalitzat
s'ecologia no és possible,
especular amb sa terra és més factible

Passen per damunt i tu on ets?
Destrossant sense miraments,
no volem un hospital construït a fora vila,
no volem un camp sembrat ple d'autopistes.

Qui estima Mallorca no la destrueix!
Qui no estima sa terra que s'en vagi d'aquí!

Polítics defensant es medi ambient
han fet una illa insostenible.
Espais carregats de riquesa infinita
són objecte des seu punt de mira

No volem una terra sense arrels,
ni viure enfonsats en es ciment
Salvem Mallorca, encara hi som a temps
Moblilitza't ara, és es moment

Oprimits també formaren part del cartell d'una de les iniciatives més destacades de la campanya de Salvem Mallorca. Santa Maria del Camí fou el municipi escollit per a la celebració d'una gran festa popular en la qual, davant milers d'assistents, van actuar Tomeu Penya, Rock & Press, Víctor Uris, Antònia Font, Cap Pela o Mal Vici. Fins i tot, l'escoquesa Annie Lennox, vocalista d'Eurythmics i resident eventual a Es Verger (Esporles), s'adherí a la causa enviant un text de suport a la campanya.

Des de la més estricta independència, altres formacions –des de Matràs a Syphosis fins a arribar a Musnok, Joan Antoni Skarabat, Es Reboster o els Grollers de Sa Factoria– van revitalitzar una nova escena que, a més de posar banda sonora a llargues nits de bauxa, també fou capaç de crear consciència.

Les lluites de l'avui són les victòries del demà

En el 2018, les Illes Balears van rebre 16.596.194 visitants, una xifra rècord que representava un increment del 2,73% respecte a l'any previ²²⁸. Si aquesta tendència a l'alça representava una bona notícia per a diversos sectors econòmics –sobretot el de l'hosteleria–, una part significativa de la població interpretà que la saturació de turistes era, si més no, el col·lapse d'un model econòmic que havia estat rendible durant pràcticament quatre dècades i mitja i que, visiblement obsolet, empobria la qualitat de vida de la població resident. En ple enfrontament entre els defensors i detractors d'aquella economia turística, Tomeu Penya recuperà la seva faceta més irònica amb “Mallorca s'enfonsa”, inclosa en el seu disc *R.D.I. Comunitat des Pla* (2019):

Mallorca s'engronsa.

Si no posem ordre
tots farem un esclafit,
un esclafit [...]

Aquesta cotxada amb aquesta gentada
amb sa pell ruada
mos anegaran a tots.

---

²²⁸ *Última Hora*, 15 de febrer de 2019.

Mallorca s'enfonsa,
Mallorca s'enfonsa per endins.

La remuntada de la crisi de 2008 demostrà l'alta dependència del model econòmic de les Balears respecte a la indústria turística. Els diferents impactes socials –l'augment del preu del sòl i la vivenda, l'*airbnbització* de l'oferta de lloguer, la saturació de les vies públiques, els excessos del turisme de gatera, etc.– provocaria que diferents grups poblacionals entenguessin la contrapartida de l'actual model turístic i que, al mateix temps, gèneres musicals que històricament havien construït el seu discurs sobre altres línies temàtiques, siguin reinterpretades des d'una perspectiva local i ecologista. És el cas del rap, un estil lligat pràcticament en exclusiva a la llengua castellana abans de la irrupció dels rapers Swing (Rafel Sastre) i, sobretot, Valtonlyc (Josep Miquel Arenas), que decidí emprar el català en les seves cançons després d'haver conegut al glosador Mateu Xurí.

En el 2011, ambdós joves publicaren l'àlbum *Rap rural*, un treball que presentaren el 2 de juny de 2012 a l'Acampallengua de Manacor. No només es tractava d'un dels primers discs de rap en català fets a les Illes Balears²²⁹, sinó de l'assimilació i reinterpretació d'un estil de música que, des dels seus orígens, s'associava a la urbanitat, al cosmopolitisme i la transgressió. *Rap rural* subvertia aquells valors plantejant una tornada a les arrels i les tradicions, i si temps enrere un desesperançat Toni Morlà havia convertit els "Molins" (*Idò*, 1983) en la desfeta d'una forma de vida ja extingida («Cementeri de molins / es tot es camp de Mallorca [...] N'hi ha que no tenen pales, n'hi ha que estan esbucats, amb sos ferros rovellats, una nosa per ses cases [...] es vent dolç que vos besava / se n'ha anat a un altre lloc i / recordant que fa molt poc / xalest amb voltros jugava»), els dos joves el resignifiquen com a símbol d'identitat en la coberta del seu àlbum. Per tant, rere d'un gall jove com a al·lusió directa al *cockfighting*²³⁰, un molí en ple funcionament reflecteix les implicacions identitàries que mancaven en altres rapers de la seva mateixa generació.

A la cançó "Tradicions", viralitzada gràcies a un videoclip en el qual s'inclouen escenes de diversos paratges naturals, Swing exalta la mallorquinitat a partir de la música popular («Disfrut quan veig sa gentada. / Es fabiol, es tamborino, sa xeremia / ja preparen sa

---

²²⁹ Aquell mateix 2011, Valtonlyc publicà el disc *Jazz amb llàgrimes de ron*, el seu primer disc en català després d'una sèrie de maquetes a les quals havia emprat el castellà.

²³⁰ Atribut essencial en el desenvolupament de la cultura hip-hop a les barriades marginals de Nova York, a finals dels setanta, el *cockfighting* o brega de galls consisteix en l'enfrontament de dos rapers en el que se cerca la humiliació de l'adversari a partir de la improvisació: un enfrontament a cop de rima que, igual que els combats de pica dels glossadors, posa de relleu tant l'enginy a l'hora de rimar com en l'agilitat mental dels participants a l'hora de replicar al seu adversari.

tonada»), la gastronomia pròpia («N'hi ha que esperam a matances per menjar un bon frit / com es que fa sa padrina, sempre endevina. / Es millors ingredients, sa millor cuina. / No li faombra ni a n'Arguiñano. / Si no ho teniu ben clar, millor que li demaneu a l'amo»), la vida al camp («Es safareig per regar, s'arada per llaurar / En ser es moment hauràs d'entrecavar») i la reivindicació de l'agricultura com a sector econòmic en perill («Que ningú deixi de sembrar / perquè sa fruita de sa terra / és lo millor que hi ha. / No ho hem de perdre, tothom a s'hort, / amem si milloram sa qualitat / amb un poc de sort»). Per la seva part, Valtonyc es presenta a "Pagés" com «el pagès sineuer que fa rap damunt d'es tractor / el gladiador lluitador pel seu marjal / donant de menjar a la meva ràbia / fa vint anys es respectaven els avis» i, des del desencant generacional, comparteix a "El món explotarà" tant el seu temor davant dels grans desastres naturals («No sabem que passarà demà, / si al Japó sa central nuclear explotarà / o si hi haurà un altre tsunami espontani, tot ho arrasará [...] La terra s'esqueixa / La terra de tot lo que li feim es queixa / Tremola i gemega / Quan plora tots és nostros camps i ciutats anega») com la necessitat d'adoptar nous hàbits en el nostre dia a dia: «Mos hauríem de mentalitzar, / algunes costums hem de canviar, estudiar, organitzar i reciclar / És manera de començar». És, però, a "Avarícia" on els dos joves critiquen amb major contundència la passivitat generalitzada davant la malmesa del paisatge illenc: «El poble està cansat / massa problemes i poques solucions / xerrau massa i poc feis, / el poble està despertant, / els niguls xerren i ses parets escolten, / és Mallorca, sa merda està flotant damunt la mar» explica Valtonyc abans que Swing introdueixi les següents paraules a la tornada: «Mallorca és ca nostra, / s'empresari construeix hotels a sa costa, / es polític ho fa a posta, / des poble no hi ha resposta, / es final cada vegada més s'acosta».

L'exemple d'altres artistes illencs permet constatar que les implicacions ecologistes també han arrelat a altres gèneres que, tradicionalment, han orbitat al voltant d'altres tipus de lletres. Així, en contraposició a la descripció d'escenes macabres i pertorbadores que caracteritzen el metal extrem, els palmesans Æolian han optat per capgirar el seu rerefons i, sense renunciar a la foscor que caracteritza el seu death metal melòdic, canten sobre la finitud del recursos naturals, les conseqüències de l'especisme i la visió apocalíptica d'una humanitat paralytzada i inoperant la imminència del canvi climàtic. D'aquesta manera, «mentre mor la Mare Terra», Æolian cantaven a "Going to extinction" que «la deforestació sense fi / dècades de crema de carbó i petroli, / de fertilitzants i granges de ramat / ens portaran a la destrucció». La cançó, inclosa en el seu debut *Silent witness* (2018), tractava de despertar consciències vaticinant «conflictes entre nacions, / manca d'aliments, / inundacions, tempestes i l'augment del nivell del mar / devastant el món natural». I si

aleshores advertien als seus oients que «no cregueu les mentides i obriu els vostres ulls», al seu segon àlbum, *The negationist* (2020) insisteixen novament en la necessitat de reaccionar davant el canvi climàtic. Així es pot observar a peces com “Momentum”:

El Dia del Judici per a la raça humana,
el moment de la veritat ens ha arribat.
Anys de negligència i innecessari malbaratament,
ara estem patint la cobdícia humana sense fi.

La Mare Terra es defensa.
Si no parem, ben segur que ens asfixiarem.
És la darrera oportunitat per al nostre futur,
una crida per salvar milers de milions de vides.
És casa nostra, la Terra.

El nostre comportament és una amenaça.
Les pèrdues podrien ser molt dolentes.

És el moment de la veritat per a l'espècie humana,
a la batalla pel planeta.
Extinció d'animals,
potser estem a prop del final.

De fora paral·lela, de l'*underground* menorquí han emergit una sèrie de formacions que han donat un sorprenent viratge a la seva escena musical. L'amalgama de sons que caracteritza a Fornaris –black metal, hardcore, screamo, etc.– esdevé un matalàs sonor que dignifica la memòria de les Eriçones, nissaga de bruixes ciutadellenques del segle XVIII; una proposta foucaultiana que, entre símbols i arcans, reviu una illa perduda i ja oblidada que renega del turisme de masses (“Guiris, go home!”) i, al mateix temps, poua

en el seu passat més fosc per defugir de la deshumanització tecnològica. Després de dos primers EP's, l'edició del disc *Tremolau eterns mortals* (2022) els ha convertit en una de les propostes més valentes en un circuit revitalitzat per la visceralitat de Kotna, Sunya, la Banda des Femer, Skombro o el cantautor Ismael Moll, més conegut com Pele Punkautor.

Ja sigui reflectint els efectes de l'emergència climàtica o l'obsolescència del model turístic, la música ha continuat essent un motor significatiu per a la sensibilització de la societat davant dels perills als quals s'enfronta el medi ambient. Per tant, lletres com aquestes haurien de ser enteses no només com a reivindicacions personals, sinó enèrgiques denúncies contra els efectes devastadors de l'acció humana contra la natura.

A tall de conclusió

La panoràmica aportada per aquesta sèrie d'exemples representatius aporta una nova perspectiva a l'hora d'avaluar els impactes socials i culturals de les lluites pel medi ambient. Malgrat les divergències existents entre els gèneres musicals –de la cançó d'autor al pop, fins a arribar al rap, el punk o el death metal– i els bots existents entre generació i generació, la naturalesa ha esdevingut una temàtica recurrent força per a la construcció de diferents propostes artístiques. La música no només és un element artístic, comunicatiu, intercultural i afectiu, sinó un potent transmissor dels valors ecologistes; així doncs, l'interpret, a més de compositor, compartirà amb el món la seva faceta d'activista. L'alternança entre la introspecció confessional de moltes cançons –sentiments íntims experimentats pel seu autor i que, potser, despertin la complicitat de l'oient– amb la denúncia social inherent a problemàtiques compartides contribuirà a l'arrelament d'un missatge que, en el cas concret de les Balears, remarca l'oposició a la urbanització de zones verges, l'especulació immobiliària, els desastres mediambientals –com, per exemple, els incendis – o la construcció d'infraestructures viàries sota l'ombra de la corrupció política.

Cal entendre, doncs, que aquest sentiment motiva la creació de composicions que apel·len a la reflexió crítica dels ciutadans o, fins i tot, al seu instint de supervivència davant l'emergència climàtica. Però, també, són un mecanisme de pressió contra els diferents partits polítics que, des del control de les institucions, han posat en risc el patrimoni natural a partir de decisions controvertides. En el cas concret de les Balears, es podrà comprovar sobretot a partir del 2003 amb el pacte de govern del Partit Popular i Unió Mallorquina; l'agitació ecologista d'aleshores provocà el sorgiment de nombroses

plataformes que dinamitzaren les seves trobades –autèntiques celebracions del poder popular– amb actuacions musicals.

Èxits internacionals –des de Depeche Mode amb “The landscape is changing” a Midnight Oil amb “Beds are burning”; des del “Mother Earth” de Neil Young amb Crazy Horse al “Plastic Beach” de Gorillaz– posaren de manifest que la música remou esperits i consciències. Des d’una perspectiva local, els artistes de les Balears han aportat el seu gra d’arena a l’hora de tractar problemàtiques d’abast global i les lluites viscudes en la seva pròpia geografia, fent que cançons tan diferents entre si com “L’Estalella”, “Cemento”, “Salvem Mallorca” o “Momentum” siguin importants fites simbòliques per a l’ecologisme illenc.

Llistat de referències bibliogràfiques

Canyelles Canyelles, Tomeu (2013). *Nous estils musicals i canvis socials a Mallorca (1960-1975)*. Universitat de les Illes Balears [Tesi doctoral]

Canyelles Canyelles, Tomeu (2019). *¡Esta es nuestra guerra! Historia oral del punk en Mallorca*. Ed. Calumnia. Serra de Tramuntana.

Diversos autors (1990). *Cabrera, parc nacional ja!* Fundació Emili Darder. Gràfiques Miramar. Palma.

Manresa, Joan (1987). *25 anys de Nova Cançó a Mallorca*. Ajuntament de Palma. Palma.

Martínez, Sandra (2016). *Tomeu Penya. Això som jo*. Dissert Edicions / Institut d’Estudis Baleàrics. Palma.

Mayol Arbona, Gabriel (2021). *En defensa de la terra. Mobilitzacions ecologistes a Mallorca (1983-2007)*. Lleonard Muntaner Editor. Palma.

Payeras, Miquel (Coord.) (1995). *Memòria viva. Mallorca des de la mort de Franco fins avui (1975-1995)*. Promomallorca. Palma.

Cal advertir que, en relació amb les Illes Balears, no s’ha pogut localitzar cap referència bibliogràfica que analitzi el lligam entre la música contemporània i la reivindicació ecologista; per això, el present article ha estat complementat a partir de consultes específiques a la premsa diària (*Última Hora*), publicacions de l’Associació Premsa Forana (*S’Arenal de Mallorca*), anuals (*ContraInfo*) i revistes específiques sobre música (*Enderrock*, *S’Altra Música*). També s’ha emprat com a eina de documentació la base de dades *Illa Sonora* –plataforma impulsada per l’enginyer informàtic Nofre Mora

conjuntament amb un grup de col·laboradors– i alguns testimonis orals concrets, com el del periodista Gabi Rodas (*Diario de Mallorca*). La consulta relativa a referències discogràfiques, així com la transcripció o traducció de les lletres, parteix de l'arxiu personal de l'autor del text.

Fer senderisme a Eivissa

Marià Mayans Marí

President de l'Institut d'Estudis Eivissencs

Diuen que viatjar és tornar a néixer i que per això ens agrada. El fet de tastar nous sabors, olorar nous aromes, escoltar noves veus, veure nous paisatges, tocar objectes fins ara desconeguts al nostre tacte i sentir noves sensacions ens retreu a l'ànima dels nadons, on cada moment és un nou descobriment en l'aprenentatge de la vida.

Però hi ha moltes maneres de viatjar i el senderisme potser és la millor per conèixer el lloc que visitam. Es paga la pena anar, per posar un exemple, a Nepal i fer-ho en hotels de cinc estrelles i autobusos amb aire condicionat tot el viatge? O venir a Eivissa i no veure més que la sorra de la platja i les discoteques? Segurament per a molta de gent sí, però per a molts altres, jo entre ells, no.

Viatjar és tocar (literalment) de peus a terra, veure, olorar, mirar, escoltar, tocar... Amb tots els sentits. I per això cal viatjar a poc a poc, posant atenció i sentint cada racó i cada detall, arribant fins als darrers nivells de l'arbre fractal.

Fractals?

La teoria dels fractals, desenvolupada per Benoît Mandelbrot la segona meitat del segle XX, tracta sobre els objectes amb una estructura que es va repetint amb certa similitud a diversos nivells. Per exemple un arbre, vist de lluny veim la soca i les branques, però si ens hi atracam, veim que cada branca té una estructura semblant a la de l'arbre sencer, amb branquillons, i aquests pot ser nous branquillons encara més petits repetint el patró. Depèn de la manera que viatgem veurem només els arbres o podrem gaudir de les branques cada vegada més fines.

Si viatjam amb cotxe i passam per devora un mercat en copsarem l'estructura, el bullici de la gent, i pot ser alguna imatge agradable per al nostre record, però si ens agrada el lloc segur que paga la pena parar, abaixar de l'automòbil i fer una bona estona de "senderisme" pel lloc. Tocar de peus a terra i veure els fruits fins ara desconeguts, olorar-los, escoltar la gent, observar l'intercanvi de compradors i venedors, comprar i tastar algun producte nou per a nosaltres...

Quan viatgem cal que no ens quedem amb la visió de l'arbre, apropem-nos-hi una mica i gaudim-ne també de branques i branquillons.

A Eivissa, i a les Balears en general, la majoria de turistes que venen no saben ni tan sols situar-nos en el mapa, ni els importa, i potser a nosaltres tampoc. Benvinguts siguin de totes maneres. Però aquest article és per als que volen veure no només l'arbre, sinó també les branques i els branquillons. I per això, torno a repetir, cal tocar de peus a terra.

Es pot fer senderisme a Eivissa?

Depèn. I depèn de la definició que acceptem com a bona de la paraula senderisme.

La FEDME (Federación Española de Deportes de Montaña y Escalada), va definir en 1997 el senderisme com una "activitat esportiva no competitiva que es realitza sobre camins abalisats, preferentment tradicionals, localitzats en el medi natural", mentre que la definició francesa de *randonnée* o les angleses de *hiking* o *rambling* no incloïen que el camí hagi d'estar senyalitzat i en fan una accepció molt més àmplia.

Tenint en compte aquesta definició de la FEDME hauríem conclòs que a Eivissa no és possible fer senderisme perquè no hi ha camins abalisats, però aquesta mateixa entitat ha redefinit diverses vegades el concepte i va acceptar, en 2001, el senderisme urbà; i en 2003 va apropar-ne la definició a les paraules homònimes europees, tot redefinint-lo com l'activitat esportiva i recreativa que consisteix a recórrer a peu camins senyalitzats o no, preferentment tradicionals".

Bé, definicions en trobaríem tantes com volguéssim, però nosaltres ens quedarem amb la que més ens interressi, que per ara és aquesta darrera.

Ara sí! Ja podem fer senderisme a Eivissa.

Ah, però... és un bon lloc per fer senderisme, Eivissa?

Idò mirau, sí i no. Sí perquè tot i la imatge de disbauxa que projecta l'illa cap a l'exterior i on sembla que tot siguin bars, platges i discoteques, hi ha molt més. Hi ha una ciutat Patrimoni de la Humanitat i una natura preciosa amb racons increïbles.

D'altra banda, el senderisme té les seues dificultats a Eivissa pel fet de no haver-hi un catàleg de camins públics i ni un palm de terra sense propietari en tota l'illa. Amb tots els problemes de pas que això pot comportar en molts de llocs.

Però bé. No terribilitzem. Tot i les dificultats Eivissa és un lloc ideal per fer senderisme a tots els nivells. No tenim una xarxa catalogada de camins públics ni senders abalisats, però l'estructura social de l'illa amb població dispersa i la gran xarxa de camins i carreranyes que uneixen tots els llocs ens ofereix moltes possibilitats. Són camins de tota mena: amples, estrets, camins de carro, carreranyes d'antigues sitges, corriols mig emboscats... però generalment oberts i sense problemes de pas.

No espereu però uns senders cuidats, controlats, senyalitzats i amb manteniment. A la nostra illa això no existeix i un carrerany es manté en la mesura que hi passam els caminants, els ciclistes o les motos de trial.

A Eivissa més que enlloc el senderisme s'ha de fer amb seny i sentit comú, sense molestar ningú i respectant les distàncies prudencials amb cada casa. I com arreu, sense deixar rastre del nostre pas. No hem de deixar res, ni tan sols aquells productes que pensam que la natura ja degradarà o que es menjaran els ocells o les sargantanes: no deixem res de res!

/ on puc anar a fer senderisme a Eivissa?

Si tenim un concepte ample de la paraula, a Eivissa es pot fer senderisme arreu. Si prenem el terme senderisme com a caminar per plaer a l'hora que feim un esport suau, podem començar per la costa de les nostres ciutats i continuar després, una vegada familiaritzats amb l'illa, per senders interiors. Els camins que triem dependran, òbviament, de les nostres possibilitats físiques i els nostres gustos.

A la ciutat de Vila podem començar amb una molt bona caminada: des del final de la platja d'en Bossa, devora de la torre de la Sal Rossa, fins a la punta des Andreus, a l'altre costat de la ciutat. Caminarem tota la platja d'en Bossa, es Viver, ses Figueretes, el Puig d'es Molins, el Calvari, passarem després per dins de Dalt Vila fins al port, el Passeig Marítim, Talamanca, i ses Figueres, per arribar finalment a la punta dels Andreus. La tornada podem fer-la caminant més per l'interior o amb taxi.

A algú se li ocorre una caminada més variada en només 12 km? Platja, costa rocosa, puig, patrimoni de la humanitat, vistes excepcionals, ciutat, port, passeig marítim, raconades amb antigues casetes varadero... i bons llocs per aturar-nos a beure alguna cosa o dinar pel camí.

I tal com a Vila: a Santa Eulàlia i a Sant Antoni.

A Santa Eulàlia tenim una preciosa caminada des del Caló de s'Alga fins cala Pada passant per la costa, tornant pel Puig de Missa i el riu. I a Sant Antoni des de la punta d'en Xinxó fins al cap Blanc. Bones caminades, amenes i instructives.

I fora de les ciutats podem visitar mil i un llocs admirables. Sense cotxe, vivint cada raconada del camí, admirant el paisatge, la natura, l'aroma del bosc, les formes de les roques, les antigues construccions... No es tracta ara de fer un llistat ni una guia de camins ni de rutes, que, d'altra banda, tampoc no estan assenyalades i que a més podreu trobar a diverses pàgines d'internet, sinó que us feu una idea general del que hi ha a Eivissa en aquest tema: camins i més camins, carrerany i viarany on cal tenir un bon sentit de l'orientació i predisposició a travessar, si cal, zones boscoses i donar-se alguna esgarrinxada de tant en tant.

Per la costa tenim una caminada excepcional per la zona de ses Salines: des de sa Caleta fins es Cavallet, passant pes Còdols, es cap des Falcó, es caló de s'Olla, sa Canal, sa torre de ses Portes...

També de Santa Eulàlia fins es pou des Lleó, o de Sant Antoni a les platges de Compte passat per la costa, són caminades que no us decebran.

I cap a l'interior podem visitar el cap des Rubió, ses Balandres, el cap des Mossons, ses Formigues i s'Aigua Dolça, es puig de sa Pega, es Castellar, es Portitxol, sa talaia de Sant Josep, Buscastell, sa cala d'en Sardina, es Hortets de Corona, sa serra d'es Fornou de Sant Joan... Tot caminant i gaudint de cada detall. Però no espereu veure indicacions del camí ni res que se li sembli. Heu d'anar preparats per orientar-vos correctament i rectificar el camí, quan calgui, sobre la marxa.

Viatjar cada dia a casa nostra

Molt sovint pensam que per viatjar cal sortir de l'illa i anar ben lluny. Però no, no cal. Recórrer a peu els itineraris propers és un viatge que pot arribar a proporcionar-nos sensacions semblants a les d'un gran desplaçament intercontinental. El senderisme ens permet també, creieu-vos-ho, viatjar cada dia per casa nostra. Només cal disposar-nos a parar atenció a cada un dels darrers branquillons de l'arbre fractal.

Pensem que si el mateix camí que recorrem cada dia en cotxe el feim un dia a peu ens semblarà un itinerari completament diferent: parem atenció a aquells brins d'herba que surten, quasi de manera impossible, en el trenc d'aquella pedra en la qual mai havíem reparat, en aquells caragols dins la soca esperant que torni la humitat, en els barrerons de

fusta retorçada d'aquella barrera, en la flaire d'aquells fonolls que des de l'automòbil no ens semblaven més que males herbes...

Aprenem a viatjar per casa nostra i ens sorprendrà.

I senderisme per a turistes a Eivissa? Ens interessa?

Sí, però amb seny. És evident que el senderista sol ser una persona amant de l'esport i la natura i que viatja de manera, i època, diferent de la immensa majoria de turistes que ens visiten anualment.

El perfil del turista que va a fer senderisme és el d'una persona amb bon nivell d'estudis, respectuós, un poder adquisitiu superior a la mitjana i d'edats molt diverses. Pens que és un turista que convé a les nostres illes i que ajudaria a animar una mica el mercat en temporada mitjana i baixa.

El turisme cultural i de natura també s'hauria de cuidar i potenciar, però mai massificar, a les nostres illes. Només ens faltaria que a més de tenir les platges de gom a gom tot l'estiu ara hi tenguéssim els camins i carreranyes tot l'any!

Defugim, però, del senderisme salvatge, en qualsevol racó i a qualsevol preu, però potenciem un turisme cultural i de caminada controlat. Si a Eivissa (i a la resta d'illes) s'estableix una xarxa de camins públics, ben indicats, potenciats i amb el reclam suficient podria arribar a haver-hi una bona demanda d'aquest tipus de turisme.

Encants no ens en falten: patrimoni, història, natura, gastronomia, infraestructura, clima...

Ens hi animam?

I que cal tenir per fer senderisme?

En primer lloc, ganes de fer-ne. Ens ha d'agradar. I a partir d'aquí tot és barda avall. Si ens agrada caminar i gaudir de tot el que ens ofereix aquesta possibilitat trobarem, amb tota seguretat, l'hora i el lloc per fer camí.

El respecte per la natura i el medi ambient ja suposam que el té el bon senderista, però de totes maneres hi ha dues normes generals que cal no oblidar mai. La primera és que en les nostres caminades per la natura no hem de deixar cap rastre. Ni un! I la segona és tenir en compte les nostres possibilitats físiques i no desestimar els avisos que ens pugui donar la natura o el nostre cos per a tornar enrere si cal.

A part d'això, cadascú pot tenir les seues normes particulars: sobre el temps que ha de fer per sortir, com ha de ser el lloc a visitar, l'estona que pensam caminar, la roba que hem de dur... i tot el que cal per començar una caminada.

Si realment gaudim fent camí no cal que esperem que tots els elements estiguin a favor nostre per partir. Només cal fixar dia i hora i sortir: tant si plou com si fa sol. Coneixeu la sensació de travessar la platja de sa Canal deserta i caient-hi aigües? O de veure el Portitxol tot blanc d'escuma per la ventada que fa? O de caminar per la costa de ses Formigues quan els esquits de la maregassa arriben ben endins? O d'arribar a cala Salada i banyar-se una nit de lluna plena? Qualsevol dia és bo per fer camí i les sensacions poden ser bones en tot moment.

Pensem sempre també que, com diu un refrany xinès, el camí més llarg comença per la primera passa. I si alguna vegada ens cansam no pensem mai en tot el camí, sinó només en el pròxim pas: i que mai no podrem estar prou cansats que no puguem fer una passa més. Fins a arribar a Ítaca.

Salut i bona caminada.

Caminar, sentir, viure. Els reptes del senderisme a Mallorca

Joan Carles Palos Nadal

Periodista i guia cultural

Caminar, sentir, viure...

Caminar és un acte de llibertat. Ho vam descobrir arran de la pandèmia, quan s'inicià la desescalada després de mesos de confinament. De cop i volta ens adonàrem que poques coses ens feien tan feliços com sortir a fer llargues passejades, tot i que condicionades pel temps i l'espai (al principi just un parell d'hores i sense sortir del municipi), per estirar les cames i tornar a socialitzar-nos, progressivament. Érem lliures, sota certs condicionaments, d'anar cap allà on volíem, quan volíem i amb qui volíem. Un nou tast de llibertat que ens reconciliava amb la vida i amb els éssers humans. Una pràctica saludable, amb un risc baix o gairebé nul de contagi.

Aviat, però, començaren els problemes (algú pensarà, amb raó, que tornarem a caure en el mateix parany). Al començament, just omplíem carrers i avingudes de les nostres ciutats. Record el formiguer en què es convertí el Passeig Marítim de Palma, gairebé diàriament. Per unes hores ens unia la necessitat imperiosa de moure'ns, com si ens hi juguéssim la vida amb aquell caminar compulsiu i caòtic, semblava com si no hi hagués un demà. En els pobles era diferent, tenen fora vila. En aquest sentit, era més fàcil expandir-se sense col·lidir entre uns veïns i altres per caminals, viaranys i carreranyes.

Després, s'obriren les fronteres municipals, es relaxaren les mesures restrictives de la mobilitat i arribà el caos. Els espais naturals de l'illa, públics i privats, eren mesells de persones que volien exercir el seu dret a caminar, a ser 'ciutadans lliures' de ple dret. Allò que abans de la pandèmia era preocupant ara esdevenia una amenaça real i actual. Tornaren les tensions habituals entre propietaris de les finques privades i els gestors dels espais públics amb aquella guarda immensa i variada de senderistes (en aquest cas m'agrada més aquella expressió foravilera i castellanitzada de '*caminantes*' -gastronòmicament parlant, peus de porc-).

Sempre m'he negat a identificar com a excursionistes a totes les persones que surten a caminar per la muntanya. Record fa molts d'anys un grup d'adolescents que amb el ràdio-cassette a l'esquena, amb el volum al màxim, pujaven a dormir al refugi de la Coma dels Cairats, a Valldemossa. Ara ho fan amb aparells més moderns i sofisticats i, sobretot, més

lleugers i portables. A banda de la contaminació acústica, hi trobam el llançament de fems de manera indiscriminada. Un altre temps, a aquestes persones els dèiem “domingueros”, perquè s’entenia que la seva relació amb la muntanya i els espais naturals era esporàdica i poc respectuosa. L’autèntic excursionista sent i viu el paisatge, l’estima i el respecta. Perquè el paisatge com a part l’experiència cultural de cada individu, implica uns drets i unes responsabilitats. I, sobretot, ha d’anar acompanyat d’uns principis que sovint escassegen i que hem d’anar recuperant perquè tot allò que som i ens identifica com a poble no es perdi irremeiablement.

Caminar, una experiència de vida i coneixement

Caminar és la manera genuïna de conèixer l’entorn i de mesurar-lo, de relacionar-nos amb les persones que l’habiten i de generar experiències que esdevinguin coneixement. Ho fem així des de fa més de dos milions i mig d’anys. Va ser el dia que ens vam posar sobre les dues extremitats inferiors i canviàrem el centre de gravetat del nostre cos. Ens atalaiàrem damunt el nostre propi cos, les mans quedaren lliures per assenyalar l’horitzó i l’objectiu de les nostres caminades.

Una empresa no exempta de perills i reptes. Aquest interès sobtat pel fet de caminar, pel senderisme, entès com a una pràctica esportiva saludable (que ho és), per a la nostra salut, i sostenible (que ho hauria de ser), per al medi ambient, activà totes les alarmes i accelerà encara més el procés de defensa i protecció del territori. I, sobretot, despertà els recels del col·lectiu tècnic que proposà noves mesures per a restringir l’accés a determinats espais naturals públics de les nostres illes. Els diferents plans d’ordenació de recursos naturals de la serra de Tramuntana i dels espais naturals del Govern estan pensats per condicionar la progressió dels senderistes, lluny de ser eines de conscienciació.

Segons dades de la Federació Balear de Muntanyisme i Escalada, la progressió de federats és ascendent des de fa quatre anys. En l’actualitat, el nombre de senderistes, escaladors, corredors, barranquistes, alpinistes i practicants de marxa nòrdica supera les 5.400 persones a tot l’arxipèlag. No obstant això, les dades no oficials sobre el trànsit de senderistes per determinats espais de la nostra Serra, sobretot per Valldemossa, Sóller i Lluc, podrien multiplicar per deu la xifra abans esmentada.

L’ús permès d’una pràctica sostenible

Des de principi del segle XX, el senderisme és una pràctica esportiva molt arrelada a l'illa de Mallorca. Un fenomen social que ha anat sempre unit al Foment del Turisme de Mallorca, des dels seus orígens el 1905. *“L'amor a l'illa i la promoció de la mateixa a través de l'organització d'excursions és un aspecte que mereix molta d'atenció. Aquest primer excursionisme no va néixer amb el Grup Excursionista Lo Fèmur (en clara al·lusió a una part de la nostra anatomia tan necessària per poder fer aquesta activitat), creat l'any 1908, sinó que ja va començar des del primer any de l'entitat.”* (Història del Foment del Turisme 1905-2003. Antoni Vives Reus, Fundatur 2005).

Els principis del senderisme, de les excursions a peu per l'illa, els expressà molt clarament Gabriel Font i Martorell en el seu llibre *“50 excursiones a pié por la isla de Mallorca”* de 1965. En ell diu: *“El excursionismo a pié -que es el verdadero excursionismo- obliga a no trasnochar la víspera y a levantarse temprano el día de la marcha, cosas ambas acordes con los principios médicos fundamentales; como lo están, igualmente, curtirse a los rayos del sol y respirar a pleno pulmón aire salitroso de las marinas o el purísimo de las alturas, a la vez que se evitan los locales con poca ventilación y se eluden las ocasiones de envilecimiento de cuerpo y espíritu que las ciudades brindan. El excursionismo, bien practicado, complementa la obra bienhechora expuesta, con el ejercicio muscular y un mejoramiento de los sistemas circulatorio y digestivo; activa el funcionamiento cerebral y estimula el apetito. El excursionismo tiene además de lo citado -¡que no es poco!- como finalidad fundamental: CONOCER MEJOR LA TIERRA EN QUE SE HA NACIDO O EN QUE SE VIVE.”*

Milers d'excursionistes surten periòdicament a recórrer els nombrosos itineraris que solquen la Serra de Tramuntana, des d'Andratx fins a Pollença, així com els diferents espais naturals existents a la nostra illa i que suposen, no ho oblidem, un dels principals atractius per a molts de turistes que ens visiten en temporada baixa (ara ja gairebé durant tot l'any).

El senderisme ha tingut sempre un ús permès, que no vol dir autoritzat per cap instància pública. Un estatus assolit mitjançant un pacte no escrit entre propietaris de possessions de muntanya i excursionistes. Seny i respecte amb la propietat privada i l'entorn natural a canvi del dret a passar, i del dret a gaudir de manera compartida i generosa dels paratges naturals de la nostra geografia. I així hem funcionat al llarg del temps. I mai no hi ha hagut problemes, només tensions puntuals, sovint generades per agents externs als senderistes i els grups que, a l'empara de la Federació Balear de Muntanya i Escalada, organitzen i promouen la pràctica de l'excursionisme.

Un cas paradigmàtic

A la Talaia Vella de Valldemossa, coneguda ara com la Muntanya del Voltor, dins els dominis privats de la possessió de Son Moragues, hi trobam la caseta-refugi de s'Arxiduc. Es tracta d'una bella i petita construcció que l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria manà construir el 1907 com a refugi per a les seves passejades pels camins i miradors del "Gran Miramar", un somni fet realitat a partir de l'addició de nombroses possessions, entre Valldemossa i Deià. I també perquè ho aprofitessin també els excursionistes de l'illa, juntament amb la posada de Ca Madò Pilla, a prop de Miramar. Ens trobem, idò, davant el refugi de muntanya més antic d'Espanya, per davant del refugi d'Ulldeter al Ripollès (Pirineu català), de 1909.

El refugi i la xarxa de camins i miradors oberts per l'Arxiduc arreu de la geografia de Valldemossa suposen un llegat important que, cal recordar-ho, els senderistes hem contribuït a donar a conèixer i a conservar. Vull recordar en aquest sentit, la important tasca desenvolupada pel Grup Excursionista de Mallorca -GEM-, Grup d'Amics en Defensa del Medi Ambient -GADMA- en la reivindicació, recuperació i condicionament de camins públics. Una tasca solidària que ha servit per a l'ampliació de la xarxa de camins públics i de la Ruta de Pedra en Sec del Consell de Mallorca.

Podríem parlar del llegat de l'Arxiduc una estona llarga, però aquest és només un petit exemple del patrimoni que alberga la Serra de Tramuntana, declarada per la Unesco el juny de 2011 Patrimoni de la Humanitat en la categoria de "Paisatge Cultural". Una declaració centrada sobretot en "la relació entre l'home i la naturalesa, la transformació del medi natural original per a l'aprofitament dels recursos naturals de la manera més intel·ligent possible amb els mitjans i coneixements propis de cada època de la història".

Però una gestió responsable de l'actual propietat de Son Moragues ha permès trobar l'equilibri perfecte entre el control de trànsit de senderistes i la gestió dels recursos naturals i patrimonials, com a part essencial per a explicar i per a donar a entendre aquest paisatge antròpic. No es tanquen camins. Ans al contrari. S'obren amb seny i criteri, d'acord amb l'interès enorme que desperta aquell entorn i que genera un corrent important d'esportistes de muntanya cap a la zona. Més de 40.000 persones a l'any es movien per les muntanyes de Valldemossa l'any 2013.

No sabem que hagués estat de tot això si, tal com relata Joan Mayol en el seu llibre "Miramar, el primer parc nacional d'Europa" (Lleonard Muntaner Editor, 2021), l'Estat

espanyol hagués acceptat les successives propostes, primer, de Miquel dels Sants Oliver, aleshores director de La Vanguardia, i, després, del Foment del Turisme de Mallorca demanant que les antigues possessions de l'Arxiduc –“*símbol viu de la nostra cultura i de la nostra història*”- fossen declarades Parc Nacional. Tot plegat, un any després de la mort de noble austríac (1915) i el mateix any (1916) de l'aprovació de la llei general de parcs.

Els punts calents del senderisme illenc

Mallorca és de totes les illes que conformen l'arxipèlag balear la que planteja més reptes i problemes. La identificació i documentació dels camins públics, així com el dret de pas en determinats recorreguts per zones privades no s'acaba de resoldre. La manca de condescendència i acceptació d'uns i altres ho posa més difícil encara. Un exemple clar el trobam en el camí públic que travessa la finca de Comassema, a Bunyola, en direcció al coll del Bosc, el torrent d'Almedrà i la finca de Cúber, per on transita una vella ruta de peregrinació cap a Lluc. Un fet que, a tall d'exemple, ens revela les dificultats del Consell de Mallorca a l'hora de fitar la Ruta de Pedra en Sec (GR-221), que recorre la Serra de Tramuntana d'Andratx fins a Pollença, sobretot a la zona de Ponent, entre el port d'Andratx i Estellencs, o ja a la part central de la Tramuntana, entre Esporles, Valldemossa i Deià. El projecte del primer GR es presentà el 1996 i s'homologà provisionalment el 2002. Avui dia, el GR-221 és una obra inacabada, mentre altres iniciatives anàlogues ja es troben finalitzades, com el Camí de Cavalls.

Per tant, Menorca ho té gairebé resolt. El GR-223 (Camí de Cavalls) és una realitat, protegida per llei i ben senyalitzada. Mentre que Eivissa no té cap GR ni senders fitats per l'administració pública de l'illa, però el dret de pas està garantit gairebé en el 100% dels recorreguts més coneguts i transitats.

Mo obstant això, més enllà de la senyalització d'itineraris i de la seva difusió (eina tan sols aplicada en els espais de titularitat pública com a les finques de Menut, Binifaldó i Galatzó o els parcs naturals de Llevant i Mondragó), queda per resoldre el tema de la massificació. Ja fa anys, crec que recordar que la UIB, va llançar un estudi demolidor sobre els punts negres de la geografia de la Serra de Tramuntana. Valldemossa i els voltants del santuari de Lluc palesaven una pressió humana insuportable. Cada cap de setmana es concentraven milers de senderistes pels seus voltants. La catalogació i senyalització de camins públics i l'obertura de nous espais públics no ho ha acabat de resoldre. La

temporada d'hivern s'ha acabat d'omplir/massificar amb el turisme de natura, que arriba a Mallorca atret per la diversitat de paisatges i rutes per fer senderisme.

El camí de l'Arxiduc és un dels itineraris senderistes més populars i, per tant, més massificats de la Serra. La ruta s'inicia a Valldemossa i s'enfila al puig Caragolí pel pla del Pouet i el coll de s'Estret de Son Gallard. El recorregut travessa Son Moragues, tant el domini privat com el públic. Són emblemàtiques les vistes de Sa Foradada des de les penyes de ses Tres Osques, la part més aèria del recorregut que, a més, connecta amb el camí dels Cingles de Son Rutlan (GR-221). La presència massiva de senderistes ha fet que el Consell de Mallorca hagués de modificar, a instàncies de la propietat, part del recorregut de la Ruta de Pedra en Sec, desplaçant-lo del pla del Pouet cap a la coma dels Cairats.

Un altre itinerari molt usat pels senderistes és el Camí del Correu, d'Esporles a Banyalbufar. Es tracta d'un dels primers camins que es condicionaren, després de dècades d'abandonament, per a la confecció del GR de la Tramuntana. No obstant això, no és dels entorns més amenaçats per la pressió humana. Més aviat el perill real és la contaminació acústica, entre altres efectes nocius, generats per les curses il·legals de motos i cotxes per la Ma-10, la carretera de la Serra de Tramuntana, entre Andratx i Esporles. Un tema que roman pendent d'una intervenció resolutiva per part de l'administració pública, insular, autonòmica i estatal. Potser no sempre són curses, però els renous que generen i els gasos que envien a l'atmosfera són tant nocius com les botelles de plàstic i llaunes que llencen alguns ciclistes. I amb això no vull dir que els excursionistes no tinguin la seva part de responsabilitat, però per regla general el seu gran de conscienciació i de respecte és superior.

Lluc, els voltants del santuari i els principals recorreguts que arranquen d'aquell entorn, també presenten greus problemes: el camí vell de Lluc (des de Caimari fins al coll de la Batalla), el camí vell de Pollença (sobretot el tram que travessa les finques públiques de Menut i Binifaldó), les voltes d'en Galileu (el camí que puja fins a la casa de neu i el puig del mateix nom), el camí del Maçanella pel coll de la Línia (amb peatge inclòs a l'altura de les cases de Comafreda) o la pujada al puig Tomir pel coll del Pedregaret.

Senderisme cultural

Fa deu anys vaig iniciar el meu caminar amb Fita a Fita (fitaafita.com), una empresa de senderisme cultural i familiar. Seguint les petjades de l'historiador i escriptor Gaspar

Valero, iniciador i impulsor dels senderisme cultural a la nostra illa, i del filòleg i escriptor Tomàs Vibot, un altre referent en la investigació històrica, documentació i lectura del paisatge cultural de la Serra. Amb la inclusió de les famílies dins les experiències al voltant del paisatge cultural -viure i sentir la natura, des de la perspectiva històrica i llegendària- li vaig voler donar un caràcter innovador alhora que subratllar el caire transgeneracional de la iniciativa, que fins ara no havia assolit, tot i haver arribat ja als centres escolars i instituts, associacions de veïns i entitats.

D'ençà que ens adonarem que tota activitat havia de suposar una experiència, el senderisme cultural ha traçat noves línies d'acció, de major abast i repercussió. Els guies culturals ja no som tan sols intèrprets i relators del paisatge antròpic de la Serra de Tramuntana i de tota la geografia mallorquina, o de la resta d'illes. Ara també som generadors d'experiències, que són la via ràpida, segura i indeleble d'assolir un coneixement de l'entorn per la via lúdica. El perfil dels usuaris és molt variat, com he dit abans, les famílies n'és un d'important, pares i mares joves amb dos o tres fills, gent de mitjana edat, persones jubilades; però també tenim les comunitats educatives. El motiu principal que els mou a la pràctica del senderisme a través dels itineraris culturals guiats és aprofundir en el coneixement de la història.

A través del programa 'Viu la Cultura' del Govern de les Illes Balears se subvencionen activitats per als centres escolars i instituts. El senderisme cultural hi és ben present i, potser, és una de les activitats més demandades pels centres. Altres iniciatives, com les promogudes per la Fundació Mallorca Literària (FML), l'associació Tramuntana XXI o del mateix Consorci de la Serra de Tramuntana, ens han marcat nous camins a seguir i desenvolupar la tasca dels guies culturals. Conèixer per estimar, difondre cultura per prendre consciència, recordar per no oblidar. A més les noves tecnologies també hi han jugat un paper estratègic. Aplicacions mòbils (APP) com el joc de l'Illa dels Tresors de la FML han acabat esdevenint itineraris físics per on continuar l'experiència digital; o les Rutes WoW llegendes (FML) amb una orientació semblant, han cercat des d'un principi seduir infants i famílies al voltant d'una experiència cultural a partir de la lectura del paisatge natural a través de les llegendes, rondalles, coverbos i altres elements del patrimoni oral immaterial.

Codi deontològic de la muntanya

Ni volem ni desitgem haver de pagar cap peatge per a la pràctica dels esports de muntanya, més enllà de les quotes abonades a la Federació Balear de Muntanya i Escalada i dels impostos a través dels quals contribuïm de manera solidària al manteniment de l'estat del benestar, de les infraestructures públiques i dels espais naturals. No en volem cap de peatge, llevat d'aquella iniciativa raonada i discutida amb les parts implicades –administració, esportistes i propietaris de finques afectades per la pràctica de l'esport de muntanya-. Un manual de bones pràctiques és indispensable, un codi deontològic per a la pràctica sana, saludable i sostenible dels diferents esports de muntanya, en especial el senderisme.

Ja sabem que caminar és la manera genuïna de conèixer l'entorn i les persones que l'habiten; que és la vida directa per aprendre a estimar i respectar l'espai físic on desenvolupam la nostra vida, i d'aprofitar-lo amb molt de seny. La pedagogia hi juga un paper essencial i, en aquest sentit, les iniciatives de senderisme cultural juguen un paper estratègic. Perquè sortir d'excursió és molt més que anar a caminar per la muntanya, pels diferents espais que conformen la geografia mallorquina. El senderisme és vida, experiència i aprenentatge.

Així a la muntanya com a la vida

La pràctica esportiva de muntanya implica planificació, previsió, estratègies i seguretat. Principis que també apliquem a la vida, com el de l'amor i els respecte cap a l'entorn. A través de l'excursionisme aprenem a viure i descobrim allò que som a través de la relació amb un paisatge 'antròpic' que hem anat modelant a través dels segles, des de la prehistòria fins a l'actualitat. Una empremta que encara és visible a molts de racons de la Serra de Tramuntana i de la resta de paratges naturals de les illes.

L'excursionisme és molt més que una pràctica esportiva de muntanya, no em cansaré de repetir-ho. Com a la resta d'activitats integrades –senderisme, escalada o campisme-, qui les practica fa una descoberta de l'entorn i de si mateix a través de l'esport. És la sublimació d'un ideal romàntic que encara perdura i que duem imprès en el nostre codi genètic, perquè, tanmateix, els camins són l'empremta visible del nostre caminar per l'espai físic, per la vida. Fins i tot quan aquest transitar i fer camí són conseqüència de l'horror de la guerra, de la desesperació o de la necessitat humana d'albirar un futur millor.

Caminam, perquè és una manera de sentir i viure, de mesurar i interioritzar l'espai que ens envolta. No ens ho poden prohibir perquè és un acte de llibertat inherent a la nostra

naturalesa humana. No obstant això, són molts els reptes que s'han d'escometre i als quals cal trobar solució immediata. El primer de tots, la massificació.

Els reptes del senderisme

La publicació de guies de senderisme, lluny d'abonar el conflicte en són part de la solució. Sovint les persones repeteixen patrons perquè no en coneixen d'altres. *“Les rutes amagades de Mallorca”* (1964-1980) de Jesús García Pastor foren una primera aproximació documentada i creativa, que anava molt més enllà de qualsevol llibre editat fins aleshores, incloses les *“50 excursions a pié por la isla de Mallorca”* (1964) de Gabriel Font i Martorell. Després vindrien els llibres escrits per Benigne Palos i Vadell, *“Itineraris de Muntanya”* (1983) i *“Valldemossa com a centre d'Excursions”* (1989). El terreny ja estava prou adobat per a la producció de nous fruits, entre d'altres: *“Camins i paisatges”* de Gaspar Valero; *“20 itineraris Alternatius”* de Lluís Vallcaneras; *“Mallorca interior, 15 itineraris pel cor de l'illa”* de Tomàs Vibot; o la col·lecció *“20 excursions en família per Mallorca”*, escrites per jo mateix.

La idea de totes aquestes publicacions ha estat sempre obrir un ventall, el més ample possible, d'opcions per a desenvolupar l'activitat senderista. Dissuadir el col·lectiu d'anar sempre per allà mateix i evitar els punts negres dels espais naturals. Si analitzem els comportaments del gruix de muntanyencs que visiten la Serra i els espais naturals de les illes observarem que són sempre els mateixos i sovint no passen de la mitja dotzena. I sempre pels mateixos municipis: Esporles, Valldemossa, Deià, Sóller i Escorca. Bona part dels quals es troben a tan sols mitja hora en vehicle particular des de Palma; tot i els esforços per fomentar l'ús del transport públic i evitar també la massificació de carreteres i dels aparcaments pròxims als punts d'inici de les rutes. Un exemple paradigmàtic de casos automobilístic és el Clot d'Almedrà, des d'on comença el camí del refugi de Tossals, una de les vies més transitades durant la tardor i l'hivern a Mallorca.

Però més enllà de les muntanyes (Serra de Tramuntana) hi ha la Mallorca interior (el Raiguer i el Pla), a més del Llevant i el Migjorn. El disseny de nous itineraris, la seva escriptura i la senyalització adequada per part de l'Administració són elements que permeten dissenyar estratègies per a poder encarar els reptes amb certa solvència. La proliferació d'aplicacions que permeten crear i compartir rutes per les xarxes socials són un fenomen que cal observar-lo i estudiar-lo amb deteniment per poder-lo interpretar en la seva justa mesura. De la mateixa que compartim records i imatges, també compartim

l'empremta del nostre caminar. Allò que s'anomena 'track' i se'n deriva de l'ús de la tecnologia GPS.

Prohibir just és la prova de la incapacitat individual o col·lectiva d'afrontar un problema i cercar la seva solució. En aquest sentit, en són prova els mètodes de gestió d'alguns espais naturals de Mallorca. A més, és important que els ajuntaments completin els seus catàlegs de camins, sense deixar-se'n cap a defora. Les pressions són continuades i molt fortes per part dels propietaris que confronten amb camins de titularitat pública. Cal ser fermes i rigorosos amb la defensa dels drets públics, de la mateixa manera que ho hem de ser amb els interessos particulars, amb la propietat privada.

Per acabar, ja han passat més de deu anys de la declaració de la Serra de Tramuntana com a Patrimoni de la Humanitat. Un reconeixement al paisatge antròpic d'una part important del nostre territori que ens atorga el dret comú de poder gaudir conjuntament, alhora que ens aboca a l'obligació permanent, responsabilitat ineludible, de tenir cura d'aquest entorn. Caminar, sentir, viure...

Faros y medioambiente: breves reflexiones sobre la conciliación entre patrimonio y recurso

Javier Pérez de Arévalo

Doctor en Història i encarregat dels fars de Mallorca

Introducción

La relación de las Islas Baleares con el fenómeno social calificado con el término “turismo”, es conocida en todo el mundo, y algo que en poco tiempo podremos decir que se trata de una relación centenaria, si no lo podemos decir ya. Esta vinculación, islas – turismo, ha pasado por etapas de muy diferente índole hasta llegar a algo tan impensable, hace tan solo un par de décadas, como es el sentimiento de animadversión por parte de un sector cada vez más importante de la población balear, que es conocido como “turismofobia”.

Por otro lado, Baleares es la comunidad del Estado Español con mayor número de faros. Ha sido así desde la creación del primer Plan de Alumbrado Marítimo de 1847 hasta el presente. Por supuesto que durante mucho tiempo la relación de las señales marítimas con las visitas turísticas fue algo inexistente puesto que, ni ese concepto ni el hecho turístico en sí, habían aparecido. Durante el siglo XIX el viaje no era un fenómeno de masas, y muchas veces estaba limitado a determinados sectores sociales como por ejemplo comerciantes, artistas o científicos. Sin embargo sorprende encontrarse escritos en la documentación histórica de los faros baleares, donde se mencionan aspectos negativos que el incipiente turismo comenzaba a tener, no sobre los faros propiamente dichos, sino sobre sus habitantes, es decir: los fareros. Veamos un par de escritos oficiales donde se muestra lo dicho.

Del Director General de Obras Públicas al ingeniero jefe.

28 de marzo de 1955

El Ilmo. Sr. Subsecretario de este Departamento con fecha 17 de marzo del año en curso, me dice lo siguiente:

“Vista la propuesta de V. I. que hace suya la de la Jefatura de Señales Marítimas, en relación con la instancia promovida por el Técnico-mecánico de Señales Marítimas afecto al faro de Puerto de Pollensa, don Juan Ferrer Sureda, en la que solicita se aumente la plantilla del faro con un auxiliar y se conceda un servicio de abastecimiento dadas las especiales circunstancias que concurren en dicho faro como son que el poblado mas cercano y en el que ha de

abastecerse es un lugar muy frecuentado por el turismo internacional, en el que el coste de la vida y artículos de primera necesidad es muy elevado y que siendo preciso atravesar la base de hidros para llegar al faro existen dificultades para el paso hasta él de cualquier persona que no resida en el faro por lo que podría dotarse al faro de que se trata del servicio de abastecimiento y señalarse para tal fin la cantidad de 450 pesetas al trimestre.= Esta Subsecretaría, de conformidad con la indicada propuesta , ha resuelto asignar para el abastecimiento del faro del Puerto de Pollensa, dependiente de la Jefatura de Obras Públicas de Baleares, la cantidad de 450,00 pesetas al trimestre que deberán abonarse con cargo al Capº 1º, Artº 2º, Grupo 3º, Concepto 5º del Presupuesto vigente de este Departamento.”²³¹

Todavía más curioso es la queja por parte del torrero del faro de Tramuntana (sa Dragonera) acerca de la dejación del servicio por parte del marinero encargado del abastecimiento del faro, para ocuparse de ganar un dinero extra con algún turista. Aunque lo más sorprendente de esta queja no es el hecho, sino la fecha: 1928.

Se presentó mi esposa en el Puerto de Andratx un martes por la mañana muy temprano a fin de embarcar para Dragonera por ser día de correo. Se entrevistó con el patrón y éste le dijo que el tiempo estaba malo y que no habría salida. Dijeron a mi esposa unos pescadores, que el tiempo estaba bueno que las excusas del patrón se debían a que su barquito-Cervantes, con quien hacía ordinariamente el correo, había salido de paseo con 4 personas y que los torreros vieron pasear alrededor de la Dragonera pescando de corricán (sic). De modo que dejó de hacer el correo con un pasajero que esperaba y siendo buen tiempo para ganar 4 duros con los turistas. ¿Cabe más abandono en mi servicio de abastecimiento?²³².

Con el paso de los años, la luz del faro no solo constituía una señal que aportaba tranquilidad nocturna a los navegantes, sino que, en sí mismos, comenzaron a convertirse en verdaderos imanes para visitantes ajenos a la navegación. Esta atracción no solo estaba motivada por la singularidad que arquitectónicamente ofrecen la mayoría de estas construcciones costeras, sino por el hecho de que muchos de ellos están contruidos en enclaves privilegiados desde el punto de vista paisajístico y medioambiental. Es aquí donde comienza la relación, no siempre armoniosa, que se ha ido entablando entre los faros y el entorno en el que se hallan ubicados, y que constituye el motivo de estas reflexiones.

Los faros de las Islas Baleares

Las costas del archipiélago balear, se encuentran dotadas de una importante red de ayudas a la navegación, entre las que se encuentran las señales marítimas luminosas, es decir faros, balizas y boyas, que se reparten por todas nuestras islas para ofrecer la

---

²³¹ AHSM, S.G. MA 2 / 2

²³² Correspondencia Oficial del Faro de Tramuntana, 18-07-1928, Archivo Histórico de la A.P.B

mayor seguridad posible a sus navegantes durante las horas nocturnas. Para que una de estas señales luminosas sea considerada como faro, es necesario que su alcance nominal sea mayor o igual a 10 millas náuticas. Aplicando este simple filtro, nos encontramos que Baleares cuenta con 34 faros repartidos por toda su costa, lo que le otorga ser la comunidad española con mayor número de ellos.

El decano de todas esas torres, y además el tercero más antiguo en funcionamiento de todo el mundo, es el de Portopí (Palma) cuyos orígenes se remontan al siglo XIII²³³, mientras que el último en construirse fue el de Moscarter (Ibiza) inaugurado en 1977. Entre estos, nos encontramos con tres bloques principales, los proyectados en el Plan de Alumbrado marítimo de 1847, los construidos a raíz del Plan de Reforma del Alumbrado Marítimo de 1902 y aquellos que fueron construidos fuera de estos planes. El resto de Planes, no generaron nuevos faros en el archipiélago balear, ni el Plan de Mejora del Alumbrado Marítimo de 1967 ni el de 1985-89.

El más ambicioso de estos planes, fue sin duda el primero, con 126 faros proyectados para las costas de “España e islas adyacentes” (el de las Islas Canarias se redactaría años después), de los que más de una veintena estaban pensados para erigirse en guardianes costeros de Baleares. El ingeniero mallorquín que llevó a cabo el mayor número de proyectos fue Emili Pou Bonet. Estos faros decimonónicos contaban con una dotación de torreros que oscilaba entre uno y tres, dependiendo del orden del faro y del grado de aislamiento. En esta época los faros se clasificaban en órdenes, una clasificación francesa que les asignaba una numeración del 1 al 6, según la distancia focal de sus ópticas, las más grandes eran de 1º orden y las más pequeñas de 6º. Para ejemplificar esto pensemos que el faro de Formentor era de 2º orden mientras que el de sa Creu en Sóller era de 6º.

El combustible con el que empezaron a iluminar estos faros fue el aceite de oliva, pasando a la parafina de Escocia en 1883 y al petróleo en 1901 (fechas solo para las Islas Baleares). Después comienza a incorporarse la tecnología inventada por el sueco Gustav Dalen que empleaba el gas acetileno para desarrollar una serie de aparatos que permitían el encendido y apagado automático de faros, balizas y boyas. De esta forma, el primer faro que se automatizó en Baleares fue el de Ahorcados (Ibiza), permitiendo la retirada del personal que vivía en aquel pequeño islote. Después se automatizó el de la isla Den Pou, enfrente del anterior, en el año 1935. Sin embargo, la Guerra Civil terminó con ese

---

²³³ El primer documento que hace referencia a este faro es el codicilo del testamento del Rey Jaume III, del año 1300, donde se dan instrucciones para el suministro de aceite, por lo que cabe deducir que el faro ya iluminaba con anterioridad a la redacción de ese documento.

proyecto de automatización y no fue retomado hasta 1960, cuando se llevó la tecnología Dalen al faro del islote de Alcanada (Alcudia). A partir de aquí ya no hubo retroceso, y la automatización progresiva hizo posible que no hubiera más familias viviendo en los faros que se encontraban ubicados en islotes. Durante los años setenta se terminó este proceso, retirando al personal permanente de faros como los de sa Dragonera, Conillera o Cabrera.

Durante décadas, estos faros sin fareros vieron cómo se degradaban sus instalaciones a pesar de las continuas actuaciones que se debían llevar a cabo para mantener esos complejos edificios, construidos en un entorno marino erosivo y corrosivo. Al mismo tiempo, el interés de la sociedad por visitar los enclaves donde se ubican estas singulares construcciones, fue creciendo de forma exponencial. Es por esto que en los años 90 del siglo pasado se planteó desde el recién creado ente público Puertos del Estado, en aquellos faros donde ya no hubiera fareros residiendo en sus dependencias, el uso alternativo de las antiguas viviendas, llevando a cabo diferentes estudios de las posibilidades y condicionantes que existían según cada caso particular.

Por otro lado la iniciativa privada ha ido ejerciendo también cada vez mayor presión para poder convertir en un negocio hotelero, las dependencias vacías y sin operatividad de los faros. La polémica estaba servida, puesto que ahora se planteaba la secular lucha que a veces se ha entablado entre “lo particular” y “lo privado”, sobre todo cuando esos conceptos son utilizados desde las diferentes ideologías políticas.

A partir de aquí, comienzan a asignarse concesiones administrativas, tanto a entidades públicas como privadas, y las antiguas viviendas de los fareros van transformándose poco a poco en centros de interpretación, galerías de arte, museos, bares, cafeterías y, últimamente, también hoteles.

No es este el lugar para debatir sobre lo que debería prevalecer en estas concesiones, si lo privado o lo público, algo que como ya comentaba no puede estar exento de implicaciones ideológicas y políticas, sino más bien, la reflexión debe apuntar a los posibles conflictos que se puedan crear a la hora de potenciar la afluencia (a veces masiva) de público hacia los faros, muchos de ellos situados en enclaves naturales muy sensibles a la presencia humana sin ningún tipo de control.

La afluencia cada vez más numerosa de turistas a las inmediaciones de los faros ha ido generando una serie de aspectos negativos no siempre gestionados de la mejor manera posible. Por otro lado se puede contemplar cómo desde diferentes instituciones

se recurre cada vez más, y no solo en las Islas Baleares, al recurso de los faros como atractivo turístico, estableciéndose rutas específicas para ellos, utilizando sus imágenes como reclamo publicitario, siendo objeto de atención de artistas de todo tipo, fotógrafos, pintores, escritores, cineastas, etc.

En las últimas décadas, se han desarrollado dos procesos inversos entorno a los faros: por un lado la desaparición progresiva de los fareros, en el sentido tradicional de la profesión desde que se creara el Cuerpo de Torreros de Faros en 1851 y se declara a extinguir en 1992 (ya como Cuerpo de Técnicos Mecánicos de Señales Marítimas), y el desbordante interés y atracción que se ha ido generando por parte de la población hacia ellos. Este doble sentido, es lo que se encuentra en el epicentro de estas notas puesto que, al final, nos enfrentamos al difícil reto de conciliar dos conceptos: el de recurso y el de patrimonio.

Este es el nudo gordiano de estas reflexiones. Por un lado desde diversas instituciones se potencia el uso de estas atalayas luminosas como recurso turístico, pero por otro lado se crean también mayores espacios con un alto nivel de protección medioambiental, algo que entra en evidente conflicto con lo anterior y que supone todo un reto a la hora armonizar ambas perspectivas.

Sin embargo, antes de profundizar más en esta dicotomía, me gustaría hacer mención de un detalle que no parece estar teniéndose en cuenta en la mayoría de casos en los que se ha llevado a cabo la implantación de un uso alternativo para las antiguas viviendas de los fareros, y cuyos espacios son destinados al uso público. Me estoy refiriendo a lo que yo denomino proceso de “zombificación” de un edificio. Este efecto, claro está, solo puede producirse en aquellos inmuebles que dadas las circunstancias que motivaron su construcción, fueron generando con el paso del tiempo un importante contenido de patrimonio inmaterial.

En mi tesis doctoral, defendida en la *Universitat de les Illes Balears* en 1912, dirigida por el entonces catedrático Sebastià Serra Busquets, y titulada *Los faros de las Islas Baleares durante los conflictos bélicos contemporáneos, 1847 – 1945*, exponía que los faros gozan de una poliédrica perspectiva patrimonial, que afecta a cinco diferentes modos de enfocar el hecho. Por un lado el evidente patrimonio arquitectónico de unos edificios de más de un siglo, y algunos de más de siglo y medio. También el singular legado que nos han dejado en cuanto a colecciones de ópticas y diferentes mecanismos que han ido conformando la evolución tecnológica aplicada en los faros, y que hoy enriquece nuestro patrimonio arqueológico- industrial. Además, no podemos olvidarnos de toda la documentación oficial

que se fue generando a través de los años, de forma escrupulosa, dado que los fareros eran funcionarios del estado y que, en nuestro caso, hoy conforma el Archivo Histórico de Señales Marítimas gestionado por la Autoridad Portuaria de Baleares. *Ítem más*, y esto está estrechamente unido al tema de fondo de estas reflexiones, nos encontramos con la evidencia de que un elevado porcentaje de nuestros faros están ubicados en enclaves con un alto valor ecológico y que por ello, les dotan también con una significativa carga de patrimonio medioambiental teniendo en cuenta, además, que ya son indisolubles de muchos de nuestros paisajes costeros. Por último, pero no menos importante, estaría el punto de vista antropológico, es decir, la historia, vida y circunstancias, dramáticas en muchos casos, de todos aquellos funcionarios y sus familias que habitaron los faros durante más de un siglo, y que contienen experiencias y vivencias sin parangón en otro cuerpo funcional.

Esta última perspectiva, el patrimonio inmaterial que encierran los faros, es en realidad el alma de los mismos, y despojarles de ese alma es en realidad zombificarlos, dejarles un cuerpo aparentemente vivo, incluso con maquillajes deslumbrantes, pero exentos de lo que durante muchísimos años fue el sentido y la esencia de los mismos. El sentido de los faros era (y es) el de guiar a los navegantes, y su esencia eran los funcionarios que aseguraban esa luz protectora. Hoy en día, incluso el sentido ha pasado a un segundo plano, debido al influjo de las nuevas tecnologías de posicionamiento como el GPS.

Sería, pues, no solo aconsejable, sino me atrevería a decir que hasta prescriptivo, que en aquellos faros en los que las viejas viviendas de los técnicos se hayan visto reconvertidas en espacios destinados al uso público, es decir, aquellos que sean visitables bien a través de un negocio de gestión privada o mediante una concesión administrativa recaída en instituciones públicas, se exponga en sus espacios material gráfico histórico, en los que se pueda contemplar a las familias que desarrollaron su existencia en aquel lugar y las labores de los torreros de faros destinados allí. Con esta medida, se trataría de conseguir que el visitante, además de poder disfrutar de los usos alternativos otorgados a esos nuevos espacios, pueda también conectar con el pasado humano que tuvo tanto protagonismo en la historia de ese edificio, y no perder así una referencia esencial a la hora de entender lo que un faro es y ha sido porque no es admisible, ni que se modifiquen al albur de intereses pecuniarios las fachadas de un edificio histórico, ni que se relegue al más absoluto olvido el pasado humano que contuvo, máxime cuando ese pasado resulta de una importancia relevante para entender la historia local donde está ubicado.

Actualmente en las Islas Baleares, existen seis faros que gozan de concesión administrativa para gestionar diferentes actividades dentro del espacio que anteriormente ocupaban las viviendas de los técnicos mecánicos de señales marítimas, a saber: Cavallería y Artrutx en Menorca; Formentor, Cap Salines y Tramuntana en Mallorca y La Mola en Formentera. Además de todos estos, hay que resaltar el Museo de Señales Marítimas que alberga el faro de Portopí (sin duda uno de los mejores de Europa en el tema de faros) pero que no está bajo concesión administrativa al estar gestionado directamente por la Autoridad Portuaria de Baleares. Exceptuando el faro de Cap Salines, que se están llevando a cabo trabajos de investigación marina y costera, en el resto sí se produce una interacción con la sociedad, de manera que el público puede entrar en los espacios que antiguamente conformaban los hogares de los fareros y sus familias. En ninguno de los faros con concesiones otorgadas, se permite el acceso a la torre ni a la sala donde se ubican los equipos de los que depende el funcionamiento del faro.

También quedan en todo el territorio español, algunos faros en los que todavía viven los hoy denominados técnicos de sistemas de ayudas a la navegación, incluidos faros de las Baleares algo que, en mi opinión, nunca debería de desaparecer para mantener mínimamente viva la historia de una profesión única y con una historia apasionante.

Gestionar una actividad, bien sea científica o pública, en faros ubicados en parajes naturales con algún nivel de protección medioambiental, conlleva una serie de condicionamientos que deben ser tratados y abordados con detenimiento, estudiando caso por caso y nunca elaborando normas generales, puesto que cada enclave y cada faro son unos espacios únicos y con unas características especiales.

Faros localizados en áreas de alto valor ecológico

Como ya he comentado, una de las razones por la que el atractivo de los faros ha ido creciendo progresivamente, es porque la mayoría de ellos están situados en lugares privilegiados desde el punto de vista ecológico y paisajístico. El ecoturismo, las rutas verdes solo para recorrerlas a pie, las que están pensadas para transitarlas en bicicleta, la explosión fotográfica acaecida desde la aparición de los teléfonos inteligentes, la transversalidad política que, afortunadamente, ha conseguido todo lo “verde”, “eco”, “bio”, “sostenible”, etc., ha contribuido, junto con un edulcorado romanticismo entorno a la figura del faro y del farero, al auge casi desmesurado de las visitas realizadas a estas casas luminosas (parafraseando el lighthouse inglés) a lo largo de todo el mundo. Y las Islas

Baleares no iban a ser menos. En las últimas décadas los faros del archipiélago se han convertido en un reclamo turístico de primera magnitud, de manera que en cualquier folleto publicitario, bien de promoción institucional o bien de carácter privado, es normal encontrarse con la imagen de alguno de nuestros faros más emblemáticos.

El caso de Formentor, del que luego hablaremos con más detenimiento, ha supuesto un ejemplo paradigmático de cómo se puede “morir de éxito”. Pero antes de adentrarnos en la problemática asociada al tremendo interés que la población está adoptando hacia los más singulares representantes de las señales marítimas, veamos en qué entornos se encuentran localizados los faros de Baleares.

De esta manera, por lo que respecta al interés medioambiental que rodea a muchas de estas ayudas a la navegación, baste realizar un recorrido por cada uno de ellos y darse cuenta del nivel de protección que rodea la mayoría de los entornos donde están ubicados los faros de estas islas. De hecho, sería mucho más simple citar los faros que se encuentran en lugares sin protección alguna, puesto que nos tendríamos que limitar a los faros de Ciutadella, Artrutx, Maó, Portopí, sa Creu y Botafoc. El resto de faros de este archipiélago están ubicados en zonas de considerable interés medioambiental o paisajístico²³⁴. El siguiente listado está basado en los datos de la *Xarxa Natura 2000*.

Las abreviaturas usadas son las comunes para designar el tipo de protección adscrita a la zona:

LIC: Lugar de interés comunitario

ZEPA: Zona de especial protección para aves.

- Faro de Cavallería: LIC y ZEPA
- Faro de Favàritx: Parque Natural de sa Albufera d'es Grau; LIC y ZEPA
- Faro de Illa de l'Aire: LIC
- Faro de Punta Nati: LIC y ZEPA
- Faro de Formentor: LIC y ZEPA
- Faro de Capdepera: LIC y ZEPA, y en las inmediaciones se encuentra el Parque Natural de Levante.
- Faro de Portocolom: LIC
- Faro de Cap Salines: LIC y ZEPA

---

²³⁴ Los siguientes datos están obtenidos de <http://www.caib.es/sites/planificacioalmedinatural/es/mapa/>

- Faro de Cap Blanc: LIC y ZEPA
- Faro de Cala Figuera: LIC y ZEPA
- Faro de na Popia: Parque Natural de sa Dragonera; LIC y ZEPA
- Faro de Cap Llebeig: Parque Natural de sa Dragonera; LIC y ZEPA
- Faro de Tramuntana: Parque Natural de sa Dragonera; LIC y ZEPA
- Faro de Cap Gros: ZEPA
- Faro de Ensiola: Parque Nacional del Archipiélago de Cabrera. LIC Y ZEPA
- Faro de na Foradada: Parque Nacional del Archipiélago de Cabrera. LIC Y ZEPA
- Faro de Tagomago: LIC y ZEPA
- Faro de Punta Grossa: LIC
- Faro de Moscarter: de interés paisajístico
- Faro de Penjats: Parque Natural de Ses Salines de Eivissa y Formentera; LIC y ZEPA
- Faro de en Pou: Parque Natural de Ses Salines de Eivissa y Formentera; LIC y ZEPA
- Faro de sa Conillera: Reserva Natural de Es Vedrà, es Vedranell i dels illots de ponent; LIC y ZEPA
- Faro de la Mola: LIC y ZEPA
- Faro de Barbaria: LIC y ZEPA

Además, los respectivos “consells insulars” han calificado muchas de estas zonas dentro de su organización del territorio, con la categoría de ANEI, es decir Area Natural de Especial Interés, o ARIP (Área Rural de Interés Paisajístico) como ocurre por ejemplo con el faro de Maó, que aunque no está dentro de la Xarxa Natura, sí que ha sido calificado su territorio dentro de esta modalidad.

Como se puede observar, el listado de faros cuyo entorno resulta ser un espacio de especial interés natural, y con un alto nivel de protección, es verdaderamente apabullante. Esta realidad no puede ser obviada a la hora de entender el conjunto cultural conformado por los faros de las Islas Baleares.

Ante esta privilegiada situación, se nos presenta también una difícil cuestión que resolver, que no es otra que la de conciliar el respeto por las restricciones que conllevan todas esas zonas medioambientales, con la realidad social, es decir, el interés creciente por visitar los faros isleños.

Patrimonio y recurso, un reto para su conciliación

Llegamos, pues, al centro de gravedad de estas reflexiones, generadas por un par de fuerzas en cierto modo antagónicas, si atendemos al significado de ambos conceptos aplicados a los ámbitos medioambiental y turístico. En muchos casos estos dos términos están superpuestos, mimetizados, llegando prácticamente a la sinonimia entre ellos. Tal sería el caso al hablar del patrimonio de una empresa o de una persona en particular, ya que en estos casos el concepto de patrimonio se limita a lo puramente monetario y por tanto se solapa con los recursos económicos que esa empresa o particular han ido acumulando con el paso del tiempo. Pero la cosa cambia cuando los enfocamos con perspectivas diferentes en uno y otro. Y la clave está en algunas palabras que se incluyen en sus definiciones respectivas.

Veamos cómo se define el concepto de “patrimonio natural” en la *Ley 42/2007, de 13 de diciembre, del Patrimonio Natural y de la Biodiversidad*: Patrimonio Natural: conjunto de bienes y recursos de la naturaleza fuente de diversidad biológica y geológica, que tienen un valor relevante medioambiental, paisajístico, científico o cultural.

Y en el punto 30 de ese mismo artículo se define también el término “recurso natural de la siguiente manera:

Recursos naturales: todo componente de la naturaleza, susceptible de ser aprovechado por el ser humano para la satisfacción de sus necesidades y que tenga un valor actual o potencial, tales como: el paisaje natural, las aguas, superficiales y subterráneas; el suelo, subsuelo y las tierras por su capacidad de uso mayor: agrícolas, pecuarias, forestales, cinegética y de protección; la biodiversidad; la geodiversidad; los recursos genéticos, y los ecosistemas que dan soporte a la vida; los hidrocarburos; los recursos hidroenergéticos, eólicos, solares, geotérmicos y similares; la atmósfera y el espectro radioeléctrico, los minerales, las rocas y otros recursos geológicos renovables y no renovables.

Como se puede observar, en esta misma ley aparece ya el origen del antagonismo y, por lo tanto, del conflicto que puede acabar existiendo entre ambos conceptos cuando se aplican a un mismo espacio pero con referencias diferentes. El problema está en el diferente tratamiento que se otorga al término recurso en función de si aparece en la definición de “patrimonio natural” o en la de “recursos naturales”, ya que en el primer caso

no es indisoluble de una finalidad o repercusión económica, mientras que en el segundo sí que aparece ligado y asociado a un concepto crematístico de “valor”.

Por lo tanto, si planteamos la situación de los faros dentro de un entorno que ha sido catalogado de alto valor dentro de nuestro patrimonio natural, pero al mismo tiempo proyectamos la imagen de los mismos como un recurso turístico, estamos entrando en una flagrante contradicción que, en última instancia se puede reducir al enfrentamiento dialéctico existente entre lo material y lo inmaterial, ya que “un valor relevante medioambiental, paisajístico, científico o cultural”, es conceptualmente opuesto a “todo componente de la naturaleza, susceptible de ser aprovechado por el ser humano para la satisfacción de sus necesidades y que tenga un valor actual o potencial”, donde indefectiblemente lo pecuniario está presente de forma obligada y donde el concepto de “componente de la naturaleza” no es otra cosa que la mera cosificación de la misma, convirtiéndola en un producto susceptible de compraventa.

¿Cómo conciliar, por tanto, lo material y lo inmaterial, a la hora de enfocar la gestión y la conservación de nuestros espacios naturales y de nuestros faros? Pues como diría Aristóteles, la virtud está en el justo medio. Pero aquí nos encontramos con un nuevo problema, porque ese justo medio podría asignarse siempre que partiéramos en igualdad de condiciones a la hora de asignar el reparto. Sin embargo, tenemos que plantearnos la siguiente duda: ¿Debe primar el medioambiente sobre el turismo o éste sobre aquél?

El dilema, en principio, es muy fácil de resolver, pues bastaría pensar que el patrimonio medioambiental forma un todo en sí mismo, mientras que la perspectiva de contemplar los faros como un recurso turístico, científico o cultural para la sociedad local, solo les asignaría el poder formar parte del conjunto de un amplísimo grupo de recursos que ya conforman la economía Balear. Por tanto no existe un equilibrio entre lo material y lo inmaterial aplicado a estas dos referencias. Cabría pensar, en consecuencia, que dado que los recursos turísticos cuentan en estas islas con un gran abanico de posibilidades para fortalecer el motor económico de las mismas, tendría que ser este sector el que sufriera más restricciones a la hora de buscar la conciliación entre la protección medioambiental y la gestión del atractivo turístico que los faros generan.

Por desgracia, filosóficamente no es tan sencillo, puesto que cualquiera podría esgrimir que lo mismo que el concepto de recurso turístico puede fractalizarse en multitud de componentes, así la idea de patrimonio natural puede dirigirse a muchos de los componentes del mismo. Baste volver a citar la *Ley 42/2007, de 13 de diciembre, del Patrimonio Natural y de la Biodiversidad*

Los principios que inspiran esta Ley se centran, desde la perspectiva de la consideración del propio patrimonio natural, en el mantenimiento de los procesos ecológicos esenciales y de los sistemas vitales básicos, en la preservación de la diversidad biológica, genética, de poblaciones y de especies, y en la preservación de la variedad, singularidad y belleza de los ecosistemas naturales, de la diversidad geológica y del paisaje.

Es decir, que también se podría argumentar la misma fractalidad que aplicábamos al concepto de recursos turísticos. Pero la argumentación se acaba si nos enfrentamos a la dureza argumentadora de las leyes y si, por ley, están protegidos determinados espacios naturales, y por esa misma ley se deben cumplir una serie de restricciones que puedan dañar el ecosistema del lugar, está claro que los recursos turísticos deberían claudicar ante dichas leyes. Pero no podemos caer en el infantilismo, puesto que Baleares cuenta con un siglo de experiencia en cuanto a la explotación de los recursos para convertirlos en reclamos turísticos y, por ende, en fuente económica local. Las leyes muchas veces son interpretables, y otras muchas no son fáciles de poder ser aplicadas, y más aún cuando hablamos de temas medioambientales, puesto que sería necesario un despliegue de guardería y policial inasumible para cualquier institución.

Sin duda, y como siempre suele ocurrir, aunque no deje de ser ciertamente utópico, lo ideal es una sociedad correctamente educada en estos temas de manera que, al final, la conciliación entre lo material y lo inmaterial, entre los faros y el privilegiado entorno en el que se encuentran muchos de ellos, no fuera más que el resultado de la aplicación del sentido común. Pero tampoco tiene todo el mundo por qué conocer los ciclos de reproducción de ciertas aves, o sus flujos migratorios, o las consecuencias que puede tener abandonar gatos en zonas donde crían especies como la pardela balear, por poner tan solo unos mínimos ejemplos. Todo esto también debe formar parte de una campaña informativa por parte de las instituciones. En cualquier caso, sí es importante que citeamos aquí la legislación básica que puede afectar a según qué actividades que se quieran llevar a cabo en uno de nuestros faros cuyo entorno esté catalogado con algún tipo de de protección medioambiental²³⁵.

- Directiva 92/43/CEE, de 21 de mayo de 1992, relativa a la conservación de los hábitats naturales y de la fauna y flora silvestre (Directiva Hábitats).
- Directiva 2009/147/CE, de 30 de noviembre de 2009, relativa a la conservación de las aves silvestres (Directiva Aves).

---

²³⁵ Esta información ha sido proporcionada por la Direcció General d'Espais Naturals i Biodiversitat de la Conselleria de Mediambient i Territori a la Autoritat Portuària de Balears.

- Ley 5/2005, de 26 de mayo, para la conservación de los espacios de relevancia ambiental (LECO).
- Ley 42/2007, del Patrimonio Natural y de la Biodiversidad.
- Annex de la Circular del conseller de Medi Ambient, Agricultura i Pesca sobre la tramitació de les avaluacions ambientals, de 6 de novembre de 2015 (BOIB núm. 172, de 21 de novembre de 2015).
- Circular del conseller de Medi Ambient, Agricultura i Pesca sobre el règim transitori per a la tramitació de les avaluacions ambientals a partir de l'entrada en vigor de la Llei 12/2016, de 17 d'agost, d'avaluació ambiental de les Illes Balears.
- Decret 75/2005, de 8 de juliol, pel qual es crea el Catàleg Balear d'Espècies Amenaçades i d'Especial Protecció, les Àrees Biològiques Crítiques i el Consell Assessor de Fauna i Flora a les Illes Balears (BOIB 106, de 16/07/2005).
- Real Decreto 139/2011, de 4 de febrero, para el desarrollo del Listado de Especies Silvestres en Régimen de Protección Especial y del Catálogo Español de Especies Amenazadas
- Real Decreto 630/2013, de 2 de agosto, por el que se regula el Catálogo español de especies exóticas invasoras.
- Llei 8/2019, de 19 de febrer, de residus i sòls contaminats de les Illes Balears.

A partir de aquí, y teniendo en cuenta la especificidad ecológica de cada enclave, se puede llevar a cabo un listado de especies vulnerables y susceptibles de verse perjudicadas por el desarrollo de actividades no controladas, bien sea por la necesidad de llevar a cabo actuaciones de mantenimiento correctivo o preventivo en las señales marítimas, o por la implementación de concesiones administrativas que conlleven contaminación acústica de cierta consideración, o una activación turística de gestión pública o privada.

Veamos faro por faro, cuáles serían esas especies de la fauna y flora locales.

FARO	ESPECIES PROTEGIDAS
Far de Tagomago	<p><i>Protegides</i></p> <p>Fauna: <i>Xerocrassa ebusitana</i>, <i>Podarcis pityusensis</i></p> <p>Flora: <i>Diplotaxis ibicensis</i>, <i>Allium grosii</i></p>

<p>Far des Vedrà</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Podarcis pityusensis</i>, <i>Pandion haliaetus</i>, <i>Puffinus mauretanicus</i>.</p> <p>Flora: <i>Santolina chamaecyparissus</i>, <i>Biscutella ebusitana</i>, <i>Silene hifacensis</i>, <i>Teucrium cossonii subsp.punicum</i>, <i>Rhamnus alaternus</i>, <i>Asperulla pau</i>, <i>Saxifraga corsica subsp. cossoniana</i></p>
<p>Far de Bleda Plana</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Hydrobates pelagicus</i>, <i>Hemidactylus turcicus</i>, <i>Xerocrassa ebusitana</i>, <i>Podarcis pityusensis</i>, <i>Calonectris diomedea</i>, <i>Puffinus mauretanicus</i></p> <p>Flora: <i>Beta maritima sups.marcosii</i></p>
<p>Far de Conillera</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Hemidactylus turcicus</i>, <i>Xerocrassa caroli</i>, <i>Xerocrassa ebusitana</i>, <i>Podarcis pityusensis</i></p> <p>Flora: <i>Diplotaxis ibicencis</i></p>
<p>Far des Penjats</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Tarentola mauritanica</i>, <i>Hydrobates pelagicus</i>, <i>Xerocrassa carolí</i>, <i>Podarcis pityusensis</i>, <i>Ichthyartus audouinii</i>, <i>Phalacrocorax aristotelis</i></p> <p>Flora: <i>Crithmun maritimum</i>, <i>Silene cambessedessi</i></p>
<p>Far den Pou</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Xerocrassa carolí</i>, <i>Podarcis pityusensis</i></p> <p>Flora: <i>Crithmun maritimum</i>, <i>Diplotaxis ibicencis</i></p>
<p>Far de la Mola (Formentera)</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Xerocrassa carolí</i>, <i>Podarcis pityusensis</i>, <i>Tadarida teniotis</i>, <i>Rhinolophus hipposideros</i>, <i>Hypsugo savii</i>, <i>Pipistrellus kuhlii</i></p> <p>Flora: <i>Crithmun maritimum</i>, <i>Biscutella ebusitanan</i>, <i>Asperula pau</i>.</p>

<p>Far del Cap de Barbaria</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Botaurus stellaris</i>, <i>Hemydactylus turcicus</i>, <i>Xerocrasa carolí</i>, <i>Podarcis pityusensis</i>, <i>Tadarida teniotis</i>, <i>Plecotus austriacus</i></p> <p>Flora: <i>Silene cambessedesii</i></p>
<p>Far del Cap de Formentor</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Allognathus grateloupi</i>, <i>Podarcis pityusensis</i>, <i>Monticola solitarius</i></p> <p>Flora: <i>Crithmun maritimum</i>, <i>Chamaerops humilis</i>, <i>Santolina chamaecyparissus</i>, <i>Dianthus rupicola</i>, <i>Dorycnium fulgurans</i>, <i>Teucrium balearicum</i>, <i>Paeonia cambessedesii</i>, <i>Rhamnus ludivici-salvatoris</i>, <i>Digitalis minor</i></p>
<p>Far d'Alcanada</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Tarentola mauritanica</i></p> <p>Flora: <i>Rhamnus alaternus</i></p>
<p>Far Cap Salines</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Aquila fasciata</i>, <i>Galerida theklae</i>, <i>Bufotes balearicus</i>, <i>Jynx torquilla</i>, <i>Testudo hermannii</i>.</p> <p>Flora: <i>Pancratium maritimum</i>, <i>Crithmum maritimum</i></p>
<p>Far de Cap Blanc</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Galerida theklae</i>, <i>Bufotes balearicus</i>, <i>Atelerix algirus</i>, <i>Tarentola mauritanica</i>, <i>Tadarida teniotis</i>, <i>Eptesicus serotinus</i>, <i>Pipistrellus kuhlii</i></p> <p>Flora: <i>Crithmum maritimum</i>, <i>Helianthemum caput-felis</i></p>
<p>Far de Cala Figuera</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Apus apus</i>, <i>Monticola solitarius</i></p>

<p>Far de Cap Llebeig</p> <p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Hemydactylus turcicus</i>, <i>Terentola mauritanica</i>, <i>Podarcis lilfordi</i></p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Hemydactylus turcicus</i>, <i>Terentola mauritanica</i>, <i>Podarcis lilfordi</i></p>
<p>Far des Cap de Tramuntana</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Apus apus</i>, <i>Tadarida teniotis</i>, <i>Eptesicus serotinus</i></p> <p>Flora: <i>Crithmum maritimum</i></p>
<p>Far des Cap Gros</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Crithmum maritimum</i>, <i>Myrtus communis</i></p>
<p>Far de Na Foradada</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Hydrobates pelagicus</i>, <i>Podarcis lilfordi</i>, <i>Calonectris diomedea</i>, <i>Ichthyaetus audouinii</i></p> <p>Flora: <i>Diplotaxis ibicensis</i></p>
<p>Far de n'Ensiola</p>	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Hemidactylus turcicus</i>, <i>Podarcis lilfordi</i>, <i>Monticola solitarius</i>.</p> <p>Flora: <i>Pancratium maritimum</i>, <i>Crithmum maritimum</i>, <i>Buxus balearica</i>, <i>Betta marítima</i> subsp. <i>Marcosii</i>, <i>Dorychnium fulgurants</i>, <i>Teucrium balaricum</i>, <i>Ruscus aculeatus</i>, <i>Paeonia cambessedesii</i>, <i>Rhamnus ludi-vici-salvatoris</i>, <i>Rubia caespitos</i>, <i>Cymbalaria aequitri-loba</i> subsp. <i>Fragilis</i>, <i>Digitalis minor</i>.</p>
<p>Far des Cap de Cavalleria</p>	<p>Protegides</p> <p>Flora: <i>Santolina chamaecyparissus</i></p>
<p>Far de Favàritx</p>	<p>Protegides</p> <p>Flora: <i>Dorychnium fulgurants</i>, <i>Digitalis minor</i></p>

Far de l'Illa de l'Aire	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Ardeola ralloides</i>, <i>Charadrius alexandrinus</i>, <i>Hydrobates pelagicus</i>, <i>Podarcis lilfordi</i>, <i>Ichthyaetus audouinii</i>, <i>Phalacrocorax aristotelis</i>, <i>Calonectris diomedea</i>, <i>Puffinus mauretanicus</i></p> <p>Flora: <i>Pancratium maritimum</i>, <i>Crithmum maritimum</i>, <i>Malva minoricensis</i>, <i>Tamarix boveana</i></p>
Far de Punta Nati	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Neophron percnocterus</i>, <i>Bufotes balearicus</i>.</p> <p>Flora: <i>Malva minoricensis</i></p>
Far des Moscarter	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Silene cambecambessedesii</i></p>
Far de Botafoc	<p>Protegides</p> <p>Flora: <i>Diplotaxis ibicensis</i></p>
Far de Punta Avançada	<p>Protegides</p> <p>No</p>
Far de Capdepera	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Pipistrellus kuhlii</i></p> <p>Flora: <i>Crithmum maritimum</i>, <i>Chamaerops humilis</i>, <i>Santolina chamaerocypus</i>, <i>Ruscus aculeatus</i></p>
Far de Portocolom	<p>Protegides</p> <p>Flora: <i>Crithmum maritimum</i></p>
Far de Torre den Beu	<p>Protegides</p> <p>Fauna: <i>Tadarida teniotis</i>, <i>Nyctalus leisleri</i>, <i>Pipistrellus kuhlii</i></p>
Far de Portopí	<p>Protegides</p> <p>Flora: <i>Crithmum maritimum</i>. <i>Rhamnus alaternus</i></p>
Far de sa Creu	<p>No</p>

Far d'Artrutx	<p>Protegides</p> <p><i>Flora: Santolina chamaerocypris, Dorycnium fulgurans</i></p>
----------------------	---

En este listado únicamente aparecen las especies que habitan en el mismo recinto del faro o en las inmediaciones del mismo, y no por ejemplo aquellas que se ubican algo más alejadas, como por ejemplo podría ser la presencia nidificante del halcón de Eleonora (*Falco eleonora*) en las cercanías de faros como el de Llebeig y Tramuntana en sa Dragonera, pero que según qué casos de actividad humana sí podrían verse también perjudicadas en algún sentido, y muy especialmente en época de cría.

Está claro que el mayor reto se presenta, no en los faros ubicados dentro de zonas con un alto grado de protección, como pueden ser los parques naturales, parques nacionales o reservas naturales, lo cual ya conlleva una serie de restricciones a cualquier tipo de actividad que suponga una mínima agresión al entorno, sino en aquellos donde la catalogación no ha llegado a esos niveles y que por tanto puede permitir que se lleven a cabo actividades y utilizaciones alternativas de las viejas viviendas de los fareros que puedan entrar en conflicto con una perspectiva más conservacionista.

Conclusiones

Resulta irrefutable que los faros y el medioambiente están estrechamente relacionados debido al gran valor ecológico y paisajístico que envuelven a un altísimo porcentaje de ellos. Este binomio, prácticamente indisoluble, es precisamente el gran responsable de que con el paso del tiempo se haya ido generando un gran interés por parte de la sociedad, y se hayan convertido en foco de atracción turística de primer orden a lo largo de todo el mundo y, por supuesto, en las Islas Baleares.

Este éxito mediático y social, no solo ocasiona beneficios para la economía local, sino que también puede generar problemas de diferentes índoles. Uno de los mejores ejemplos de esto lo tenemos en el mallorquín faro de Formentor, que con su localización espectacular, se ha convertido prácticamente en un lugar de culto para todo turista que visite la isla. Hasta hace pocos años, subir a ese enclave en temporada turística suponía tener que armarse de paciencia para, después de múltiples peripecias con una atiborrada carretera repleta de curvas, de coches, y de autobuses, llegar al faro y encontrarse con una masa de visitantes que hacía muy difícil poder recrearse con ese paisaje único y apabullante. Este problema hizo que desde las instituciones competentes se tomara la

medida de restringir el acceso al faro según horarios y épocas del año, y poner un autobús lanzadera que facilitase al visitante llegar hasta el cabo de Formentor y disfrutar de su entorno. Ahora se ha convertido en un circuito casi exclusivo para el ciclismo y en una importante fuente recaudatoria si tenemos en cuenta que, antes de finalizar el verano del 2022 ya se habían multado a más de 27.000 conductores con sanciones que oscilaban entre los 80 y 200€, por saltarse las medidas restrictivas de circulación entre las 10 y las 22'30 horas²³⁶.

Por otro lado una de las características de estas emblemáticas edificaciones costeras es su frecuente aislamiento, algo que suele ir acompañado de unas vías de acceso angostas, que en ocasiones se limita a simples caminos. Si se potencian, como ya se está haciendo, las “rutas fareras” para una mayor proyección turística de la zona, se tiene que ser consciente que esos accesos se verán colapsados, y que quizás la solución más respetuosa con el entorno no sea la de ampliar y mejorar esas vías de acceso, para convertirlas en carreteras de doble sentido y facilitar así la consabida masificación del lugar. Esto supondría una agresión hacia nuestro patrimonio natural derivada de la construcción de esos nuevos accesos y unas importantes consecuencias como la generación de un gran número de residuos, contaminación por presencia masificada de vehículos, contaminación acústica provocada por esos mismos vehículos y la presencia desmesurada de visitantes, necesidad de adaptar los recintos externos visitables para evitar barreras arquitectónicas, facilitar baños al público, gestionar adecuadamente las aguas residuales producidas, abastecimiento de mercancías para poder llevar a cabo la actividad emergente en el faro, presencia de vehículos de mediano y gran tamaño para poder gestionar todo eso, etc. Y al final de ese recorrido, ¿en qué se ha convertido el faro y su entorno?

No se trata con estas reflexiones de negar todo uso complementario dentro de las infraestructuras de los faros históricos, ni mucho menos, pero sí de plantear que no es algo fácil de realizar con éxito y que resulta, como reza el epígrafe de este trabajo, todo un reto que superar.

Al menos sí hay algo que podemos afirmar categóricamente, y es que nunca se debería generalizar a la hora de elaborar posibles pliegos de condiciones, directrices para implantar o normativas para aplicar. Cada faro es un mundo muy particular, con un entorno determinado y muchas veces sin parangón, con unos condicionantes

---

²³⁶ Elena Ballesteros. (Agosto 19, 2022). “Más de 27000 conductores multados en Formentor este verano”. <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2022/08/19/1776897/mas-27000-conductores-multados-formentor-este-verano.html>

arquitectónicos también exclusivos y que, por supuesto, deben ser protegidos y respetados, con un patrimonio antropológico que no debe caer en el olvido “zombificando” un edificio que fue algo muy importante en la historia local.

Si se estudia caso por caso, y se lleva a cabo una verdadera evaluación de los intereses y preponderancias entre el potencial del faro y las características del entorno, o en otras palabras, entre los recursos y el patrimonio, es posible desarrollar ciertas actividades que aporten beneficios con una mínima distorsión de lo existente entendido como un todo, es decir, ese binomio indisoluble que son los faros y el medioambiente.

Listado de referencias bibliográficas

Pérez de Arévalo López, Fco. Javier, *Los faros de las Islas Baleares durante los conflictos bélicos contemporáneos, 1847 – 1945*, tesis doctoral presentada en 1912 en la UIB y dirigida por el catedrático Sebastià Serra Busquets.

Archivo Histórico de Señales Marítimas de la Autoridad Portuaria de Baleares.

Archivo de la Autoridad Portuaria de Baleares.

Ley 42/2007, de 13 de diciembre, del Patrimonio Natural y de la Biodiversidad.

www.caib.es/sites/planificacioalmedinatural/es/mapa/

Xarxa natura.es

Ballesteros, Elena. (Agosto 19, 2022). “Más de 27000 conductores multados en Formentor este verano”, <https://www.ultimahora.es/noticias/part-forana/2022/08/19/1776897/mas-27000-conductores-multados-formentor-este-verano.html>.

El patrimoni natural i cultural a Formentera

Sebastià Serra Busquets

Catedràtic emèrit d'Història Contemporània de la Universitat de les Illes
Balears

En el temps present es pot fer balanç de l'evolució del proteccionisme a l'illa de Formentera. Existeixen problemàtiques que són objecte de debat i de reivindicacions tant en defensa del medi ambient i els espais naturals com del patrimoni i la cultura pròpia. S'han pres mesures recents respecte a temàtiques com el fondeig d'embarcacions i la protecció de la posidònia, així com de tot l'entorn del parc natural de Ses Salines d'Eivissa i Formentera creat l'any 2001, és ara un objectiu fonamental. Cal remarcar la consciència proteccionista i el grau de mobilització assolit davant les convocatòries públiques.

El 2007 es va publicar una obra que és tot un referent respecte al proteccionisme i a la identitat: *Formentera a les teues mans*, per part del GOB Formentera i el GEN-GOB d'Eivissa, en col·laboració amb l'Obra Cultural Balear.

Una de les qüestions innovadores i fonamentals dels darrers temps és l'aprovació per part del Parlament de les Illes Balears, de la Llei 7/2019, de 8 de febrer, per a la sostenibilitat mediambiental i econòmica de l'illa de Formentera, a partir de l'acord del ple del Consell Insular de Formentera de dia 20 de desembre de 2017. Es tracta d'una llei que té com a objectiu implantar limitacions d'accés a l'illa i establir un sostre en el nombre de vehicles que hi circulen durant l'estiu. En definitiva, pren mesures restrictives davant la congestió del territori. S'inclou en aquesta publicació l'àmplia exposició de motius que acompanya aquesta llei, que estableix un important precedent.

A l'hora de forjar les realitats del patrimoni natural i cultural volem ressaltar un conjunt de publicacions fetes des de l'illa a un moment en el qual la consciència en defensa del patrimoni havia augmentat considerablement i s'havien donat tot un conjunt de mobilitzacions ciutadanes, i que pensam que són fonamentals en el temps present i que marquen perspectives de futur.

S'ha de destacar, l'any 2016, la publicació titulada *Rutes verdes de Formentera*. Posteriorment, el 2018 s'han publicat per part del Consell Insular de Formentera dues publicacions amb un format molt adequat pels ciutadans i pels viatgers. Es tracta de l'obra *El patrimoni cultural de Formentera* i l'obra *Gastronomia de Formentera*.

Una excel·lent obra és la publicació en forma de mapa-desplegable amb el títol *Rutes Verdes* que inclou trenta-dues rutes assenyalant de forma clara l'accessibilitat, el lloc d'interès patrimonial, les àrees naturals, les parets de pedra seca, salines, escars, molins, fars, torres de defensa, etc. Es destaca el Parc Natural de ses Salines i les praderies de posidònia més importants de la Mediterrània, declarades Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO el 1999.

Les *Rutes Verdes*, publicació editada el 2016, presenta 32 itineraris amb més de 100 km pensats per a ser recorreguts a peu o amb bicicleta i que es poden enllaçar uns amb els altres. A la present es fa referència a una illa que mai s'acaba. La publicació té interès a assenyalar una iconografia fonamental, a partir de l'observació de vistes panoràmiques, parc natural, platges, molins, salines, torres de defensa, far, esglésies, varadors, llocs d'interès arqueològic, mur de pedra seca, pedreres i observació de figueres aus, vinyes, sementers i ramats. De cada ruta, s'indica les distàncies i el temps per ser recorreguda a peu i amb bicicleta. Una particularitat de l'entramat és la informació dels enllaços entre unes rutes i les altres.

Aquest bloc de tres publicacions, sobretot la de patrimoni cultural i la de rutes verdes, tenen el seu reflex al lloc web www.formentera.es.

El material que se'ns presenta té una visibilitat extraordinària amb magnífiques fotografies i textos, acurats i precisos, presentant una síntesi molt adequada.

Una publicació anterior, feta des de la perspectiva del senderisme en referència a les Pitiüses, és la de Tomàs Vibot *Les Pitiüses. Per la passa i la mirada*, publicada per l'editorial El Gall i l'Institut d'Estudis Baleàrics l'any 2009.

La publicació *El patrimoni cultural de Formentera* es presenta amb set blocs temàtics. De patrimoni arqueològic, destacant el sepulcre megalític de Ca na Costa, el *castellum* romà de Can Blai i els jaciments prehistòrics de Cap de Barberia.

Un altre bloc d'esglésies i conjunts històrics amb un apartat d'arquitectura urbana i, a continuació destacant, la capella de sa Tanca Vella i l'església de Sant Francesc Xavier, l'església de Sant Ferran de ses Roques i l'església del Pilar de la Mola.

El següent bloc fa referència a fars i torres de defensa. El far del Cap de Barberia, el far de la Mola, el far de l'illa d'en Pou i les torres de defensa costeres configuren una important personalitat en aquest bloc temàtic.

Pel que fa a llocs històrics, la publicació fa èmfasi a les salines i a la colònia penitenciària de Formentera a la Savina.

El bloc de camins i divisió territorial situa un conjunt de fites i les parets de pedra seca com a fonamentals. Destaca el camí de sa Pujada com a singularitat.

El patrimoni etnològic conforma un bloc en què trobam cases tradicionals, molins, cisternes i aljubs, pous, sínies, escars i arbres singulars i vegetació.

El darrer bloc tracta del patrimoni immaterial i fa referència a balls, informant de les festivitats més importants del 30 de maig al 3 de desembre, cantades i caramelles de Nadal i de Pasqua (que foren declarades l'any 2005 Bé d'Interès Cultural de tipus immaterial).

La publicació també del 2018 *Gastronomia de Formentera* presenta dos blocs temàtics: productes tradicionals i receptari. Es tracta d'una publicació sintètica que concreta en vuit els productes tradicionals i un receptari amb cinc receptes.

Pel que fa als productes tradicionals, concreta en el peix sec, la sal líquida, el vi, la mel, les figues seques, el formatge fresc, el bescuit i el licor d'herbes. Pel que fa al receptari es destaca, l'ensalada pagesa, els calamars a la bruta, el frit de bestiar, flaó i greixonera.

Aquestes publicacions estan fonamentades en un ampli coneixement i presenten un caire divulgatiu rigorós. En certa manera, com a base s'hi ha realitzat estudis, recerques i publicacions importants. Només fent referència a algunes d'elles ja publicades en el segle XXI volem esmentar:

Formentera una illa per descobrir, editada per l'Institut d'Estudis Baleàrics amb la col·laboració del Consell Insular de Formentera el 2011, coordinada per Jaume Verdera Verdera i en la qual han col·laborat com a coautors Josep Antoni Campillo Marí, Santiago Colomar Ferrer, Teresa Costa Castelló i Glòria Serra Juan. Presenta una perspectiva general per a visitants, però també per a la ciutadania en general. L'obra inclou bibliografia amb obres publicades des del 1983.

La cuina de Formentera d'Artur Portes Ribes editada per l'Institut d'Estudis Baleàrics el 2011 i reeditada per El Gall el 2018.

El volum 6è de *l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*, editada pel Consell d'Eivissa i Formentera, publicat el 2002 i dirigida per Felip Cirer Costa. S'inclou la veu *Formentera* de forma àmplia i inclou un conjunt de temàtiques des de l'etimologia, medi natural, geografia, economia, història, cultura i arts, cultura popular, esports i periodisme i comunicació. Aquests capítols tenen un conjunt d'autors.

El capítol titulat “Història, cultura i patrimoni a Formentera: balanç i perspectives” de Santiago Colomar Ferrer dins l’obra col·lectiva *Els estudis i la premsa local al segle XXI. Volum II. Els estudis locals*, editat per l’Institut d’Estudis Baleàrics el 2009. L’autor fa un repàs i balanç sobre la historiografia sobre Formentera, reptes i oportunitats de l’arqueologia, nova llum sobre l’època medieval, la moderna frontera mediterrània i la memòria històrica i la conservació del patrimoni.

Des d’una altra perspectiva hem de fer referència a iniciatives i activitats molt diverses i que tenen i han tengut un important ressò en relació amb l’oci en general.

La publicació *Formentera Report. The original magazine* amb edició, fotografies i alguns textos de Juan Picca, presentada en castellà, anglès, italià i alemany, amb format especial que pot semblar llibre i amb lloc web www.formenterareport.com. Pel que hem documentat és una publicació iniciada el 2008 i que en el número 13 de l’any 2015 presenta un conjunt de característiques d’un mode de vida diferenciat del que havíem exposat fins ara però mantenint el principi de respecte cap a l’illa.

Presenta i especifica el gran canvi de Formentera des dels anys seixanta amb presència del moviment dels hippies. Utilitza a un cert moment l’eslògan “*Ni Formentera hippie, ni Formentera chic. Formentera sin adjetivos ni aditivos*”. Conclou que “*Formentera cambia. Sí y la suma de sus cambios son el elemento que conforma su identidad. Todo se transforma, no lo olvidemos*”.

La publicació fa moltes referències als espais naturals, conté molta publicitat (sobretot de consum) i amb moltes fotografies mostra gran part del patrimoni cultural de Formentera.

Pel que a la cultura, fa molta referència a la música contemporània i posa el focus sobre els avenços multiculturals. Des de la publicació es posa de manifest les trobades de cantautors i la necessitat de fomentar cicles de música d’aquest estil.

La mateixa revista *Formentera Report* assenyala la importància de concerts massius com el del 2014 de Jorge Drexler a la plaça de Sant Francesc durant l’estiu.

La publicació pretén fomentar un festival de jazz. El plantejament del Formentera Jazz Festival de 2015 acaba d’aquesta manera “*Situada en un rincón privilegiada de ese continente líquido llamado Mediterraneo, esta roca de marès que emerge del mar serà el marco perfecto para que la poesia y las leyendas que alberga en su interior, sigan latiendo con fuerza en cada nota sonora de una cálida noche de verano*”.

A hores d’ara, es donen continuïtats i discontinuïtats en els plantejaments de donar a conèixer l’illa. La relació entre activitats específiques pels ciutadans i pels turistes de

Formentera a vegades és complexa. El que cal destacar és la gran quantitat d'activitats que al llarg de l'any es desenvolupen fruit de la iniciativa pública i de la iniciativa privada. Cal ressaltar les tasques i la programació d'activitats de l'Obra Cultural Balear de Formentera (<https://formenteraocb.wordpress.com/>).

Una de les iniciatives pendents, però ja anunciada és la construcció d'un nou museu a Formentera. A hores d'ara, el Museu d'Etnografia de Formentera, de Sant Francesc, que ha acomplert una important funció recreant la vida de l'illa abans de l'arribada del turisme, disposarà d'un nou espai que hem de suposar comportarà més serveis i una oferta amb més aspectes de la museística.

Llistat de referències bibliogràfiques

COLOMAR FERRER, Santiago (2009). «Història, cultura i patrimoni a Formentera: balanç i perspectives». A: COMPANY MATAS, Arnau *et al.* (eds): *Els estudis i la premsa local al segle XXI. Volum II. Els estudis locals*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.

CONSELL INSULAR DE FORMENTERA (2016). *Rutes verdes. Formentera*. Formentera: Consell Insular de Formentera.

CONSELL INSULAR DE FORMENTERA (2018). *El patrimoni cultural de Formentera*. Formentera: Consell Insular de Formentera.

CONSELL INSULAR DE FORMENTERA (2018). *Gastronomia de Formentera*. Formentera: Consell Insular de Formentera.

DIVERSOS AUTORS (2002). «Formentera» A: CIRER COSTA, Felip (dir.): *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera. Volum VI*. Eivissa: Consell d'Eivissa i Formentera, p. 91-261.

GEN-GOB (2007). *Formentera en les teues mans*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

PICCA, Juan (ed.) (2015). *Formentera Report*. Barcelona: Juan Pica-Trademark.

VERDERA VERDERA, Jaume (coor.) (2011). *Formentera, una illa per descobrir*. Eivissa: Institut d'Estudis Baleàrics.

VIBOT, Tomàs (2009). *Les Pitiüses. Per la passa i la mirada*. Pollença: El Gall-Institut d'Estudis Baleàrics.

V. Documents

Projecte de Llei per la qual es modifica la Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental (LECO) (2022)

PROJECTE DE LLEI PER LA QUAL ES MODIFICA LA LLEI 5/2005, DE 26 DE MAIG, PER A LA CONSERVACIÓ DELS ESPAIS DE RELLEVÀNCIA AMBIENTAL (LECO)

EXPOSICIÓ DE MOTIUS

I

L'Estatut d'autonomia de les Illes Balears, aprovat per la Llei orgànica 1/2007, de 28 de febrer, atribueix a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears la competència exclusiva en matèria de «Protecció del medi ambient, ecologia i espais naturals protegits, sense perjudici de la legislació bàsica de l'Estat. Normes addicionals de protecció del medi ambient» (article 30.46). D'acord amb el que preveu l'article 149.1.23^o de la Constitució, l'Estat té la competència de legislació bàsica sobre protecció del medi ambient.

La Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental (LECO) es va promulgar en un context normatiu que a dia d'avui ha canviat notablement. Amb posterioritat a aquesta l'han succeït nombroses lleis sectorials relacionades directament o indirectament amb la matèria, si bé la més destacable és la Llei 42/2007, de 13 de desembre, del patrimoni natural i de la biodiversitat, bona part de la qual té el caràcter de legislació bàsica sobre protecció del medi ambient.

Alhora, aquesta Llei ha estat modificada per les lleis següents: la Llei 25/2009, de 22 de desembre, de modificació de diverses lleis per a la seva adaptació a la Llei sobre el lliure accés a les activitats de serveis i el seu exercici, el Reial decret llei 8/2011, d'1 de juliol, de mesures de recolzament als deutors hipotecaris, de control de la despesa pública i cancel·lació de deutes amb empreses i autònoms contretes per les entitats locals, de foment de l'activitat empresarial i impuls de la rehabilitació i de simplificació administrativa, la Llei 11/2012, de 19 de desembre, de mesures urgents en matèria de medi ambient, la Llei 21/2013, de 9 de desembre, d'avaluació ambiental, la Llei 33/2015, de 21 de setembre, per la qual es modifica la Llei 42/2007, de 13 de desembre, del patrimoni natural i de la biodiversitat, la Llei 7/2018, de 20 de juliol, de modificació de la Llei 42/2007, de 13 de desembre, del patrimoni natural i de la biodiversitat i el Reial decret llei 36/2020, de 30 de desembre, pel qual s'aproven mesures urgents per a la modernització de l'Administració Pública i per a l'execució del Pla de Recuperació, Transformació i Resiliència.

També cal destacar, com a normativa posterior a la LECO relacionada amb aquesta, la Llei 27/2006, de 18 de juliol, per la qual es regulen els drets d'accés a la informació, de participació pública i d'accés a la justícia en matèria de medi ambient (incorpora les Directives 2003/4/CE i 2003/35/CE).

La Llei 5/2005 ha estat modificada en diverses ocasions: pel Decret llei 3/2009, de 29 de maig, de mesures ambientals per impulsar les inversions i l'activitat econòmica a les Illes Balears, per la Llei 6/2009, de 17 de novembre, de mesures ambientals per impulsar les inversions i l'activitat econòmica a les Illes Balears; per la Llei 12/2014, de 16 de desembre, agrària de les Illes Balears; per la Llei 12/2016, de 17 d'agost, d'avaluació ambiental de les Illes Balears; per la Llei 9/2018, de 31 de

juliol, per la qual es modifica la Llei 12/2016, de 17 d'agost, d'avaluació ambiental de les Illes Balears; per la Llei 8/2019, de 19 de febrer, de residus i sòls contaminats de les Illes Balears; pel Decret llei 8/2020, de 13 de maig, de mesures urgents i extraordinàries per a l'impuls de l'activitat econòmica i la simplificació administrativa en l'àmbit de les administracions públiques de les Illes Balears per pal·liar els efectes de la crisi ocasionada per la COVID-19; pel Decret llei 9/2020, de 25 de maig, de mesures urgents de protecció del territori de les Illes Balears; per la Llei 2/2020, de 15 d'octubre, de mesures urgents i extraordinàries per a l'impuls de l'activitat econòmica i la simplificació administrativa en l'àmbit de les administracions públiques de les Illes Balears per pal·liar els efectes de la crisi ocasionada per la COVID-19 i, finalment, pel Decret llei 1/2021, de 25 de gener, pel qual s'aproven mesures excepcionals i urgents en l'àmbit de l'impost sobre estades turístiques a les Illes Balears per a l'exercici fiscal de 2021, de l'impost sobre transmissions patrimonials i actes jurídics documentats, en matèria de renda social garantida i en altres sectors de l'activitat administrativa.

II

La denominada Estratègia de la UE sobre biodiversitat 2030 (*Estratègia de la UE sobre la biodiversitat d'aquí a 2030. Reintegrar la naturalesa en les nostres vides*. Comunicació de la Comissió Europea de 20 de maig de 2020 - COM(2020) 380 final) és un pla ample i ambiciós a llarg termini per protegir la naturalesa i capgirar la degradació dels ecosistemes. El seu objectiu és situar la biodiversitat d'Europa en el camí de la recuperació d'aquí a l'any 2030 en benefici de la naturalesa, les persones i el clima. Per aconseguir aquest objectiu, l'Estratègia estableix un marc exhaustiu de compromisos i mesures per fer front a les principals causes de la pèrdua de biodiversitat: els canvis en els usos del sòl i de la mar, la sobreexplotació dels recursos naturals, el canvi climàtic, la contaminació i les espècies exòtiques invasores. Els objectius i els compromisos establerts per l'Estratègia d'aquí a 2030 se situen en quatre àmbits principals: 1) Una xarxa coherent d'espais protegits, 2) Un pla de recuperació de la naturalesa de la Unió Europea, 3) Propiciar un canvi transformador i 4) Un ambiciós pla mundial sobre biodiversitat.

La modificació de la Llei 5/2005 pretén introduir una sèrie de mecanismes orientats amb els principis i els objectius de l'Estratègia 2030. Es tracta de mesures per tal de reforçar el sistema actual de la LECO i garantir una gestió i resposta eficaç davant les agressions al medi natural, per exemple mitjançant la implantació d'un protocol de bioseguretat, la creació del Catàleg d'espècies exòtiques invasores de les Illes Balears, l'actualització del règim de protecció cautelar existent, la creació d'un procediment d'urgència per a la declaració d'un espai natural protegit, la possibilitat d'adoptar mesures preventives per salvaguardar els valors naturals d'un determinat espai en perill o l'enfortiment dels mecanismes per garantir la restauració ambiental d'una zona a conseqüència de la seva alteració, entre d'altres. Amb tot, la proposta normativa pretén donar un impuls per poder assolir amb èxit els objectius de l'Estratègia 2030.

Aquesta modificació no pretén ser una reforma global i substancial, ni tampoc una reforma més, sinó més ben bé un punt d'inflexió cap a una futura llei del patrimoni natural de les Illes Balears. La regulació de la bioseguretat, la creació formal d'una Xarxa d'espais naturals de les Illes Balears (XENIB), com també la pretensió de crear un fons ambiental propi són exemples que posen de manifest la necessitat de fer una passa més cap a un model més autònom, eficaç i conservacionista.

La modificació de la Llei 5/2005 té una doble vessant. Per una banda, es tracta d'una reforma eminentment tècnica, que es materialitza principalment en la modificació dels procediments d'elaboració i aprovació dels diferents instruments de planejament ambiental (els plans d'ordenació dels recursos naturals, els plans rectors d'ús i gestió, els plans de gestió Natura 2000, etc.) i del procediment de declaració dels espais naturals protegits. D'aquesta manera, la necessitat i oportunitat de la proposta normativa passa per unificar, harmonitzar i simplificar el règim jurídic aplicable a aquests tipus de procediments; s'incorporen, a més, els principis i les directrius de la normativa d'accés a la informació i participació pública en matèria de medi ambient.

Aquest esforç per simplificar el règim actual passa també per eliminar dues figures la finalitat de les quals la pràctica administrativa ha demostrat que pot ser coberta per altres d'existents. És el cas dels llocs d'interès científic i les microreserves, figures la funció de les quals han vengut a ser substituïdes per les àrees biològiques crítiques i pels diferents plans recuperació, de conservació i de maneig d'espècies incloses en el Catàleg balear d'espècies amenaçades i d'especial protecció, regulades en el Decret 75/2005, de 8 de juliol.

Per l'altra banda, s'introdueixen tota una sèrie de mecanismes de diferent naturalesa, tals com la creació del Catàleg d'espècies exòtiques invasores de les Illes Balears, la creació d'un règim de protecció preventiva, l'impuls de la restauració ambiental, l'extensió de l'aplicació del règim de protecció cautelar actual (article 8 de la Llei 5/2005) a les figures europees de la Xarxa Natura 2000 (llocs d'importància comunitària -LIC- i zones d'especial protecció per a les aus -ZEPA-) o la creació d'un protocol en matèria de bioseguretat, entre d'altres. La finalitat és garantir i donar un impuls a que l'acció administrativa i les polítiques públiques s'orientin cap a la consecució dels objectius de l'Estratègia 2030.

Al marge de ser una modificació puntual de diferents aspectes de la Llei 5/2005, la reforma conté els ingredients per què a mig termini les Illes Balears puguin disposar d'una llei pròpia en matèria de patrimoni natural i biodiversitat. Una llei que englobi, no solament el règim jurídic dels espais naturals protegits i, en general, dels espais de rellevància ambiental, sinó una llei integradora de tot el patrimoni natural de les Illes Balears, que incorpori una visió a llarg termini de l'evolució i gestió d'aquest, amb tots els reptes de futur a què necessàriament s'haurà de fer front, amb la finalitat de tenir en un únic cos legal tota la matèria medi ambiental.

III

L'article 49 de la Llei 1/2019 preveu que el Govern ha d'actuar, en l'exercici de la iniciativa legislativa, d'acord amb els principis de necessitat, eficàcia, proporcionalitat, seguretat jurídica, transparència, eficiència, qualitat i simplificació, establerts en la normativa estatal bàsica. A més, preveu que l'exposició de motius dels avantprojectes de llei han d'informar sobre l'adequació a aquests principis.

L'article 129 de la Llei 39/2015, d'1 d'octubre, del procediment administratiu comú de les administracions públiques estableix els principis de necessitat, eficàcia, proporcionalitat, seguretat jurídica, transparència i eficiència.

Aquesta iniciativa legislativa respon als principis de necessitat i eficàcia, en tant que pot suposar un impuls i contribució per assolir els objectius de l'Estratègia de la UE sobre la biodiversitat 2030, la qual és, sens dubte, motiu d'interès general. A més, és proporcional, atès que conté la regulació imprescindible per atendre aquestes necessitats, com també afavoreix la seguretat jurídica, atès que la reforma de la Llei 5/2005 cerca harmonitzar i unificar -en definitiva, simplificar- els procediments existents, en coherència amb la resta de l'ordenament jurídic. Quant al principi de transparència, aquest queda acomplert bàsicament per la incorporació de les finalitats i els objectius de la normativa de participació pública en matèria de medi ambient (la Llei 27/2006). En aplicació del principi d'eficiència, aquesta proposta no suposa noves càrregues administratives innecessàries.

Finalment, en aplicació dels principis de qualitat i simplificació -no recollits en l'article esmentat de la Llei 39/2015 però sí en la Llei 4/2011, de 31 de març, de la bona administració i del bon govern de les Illes Balears-, cal dir que s'han seguit les Directrius de tècnica legislativa del Govern de les Illes Balears, aprovades mitjançant un acord del Consell de Govern de 29 de desembre de 2000, pel qual s'aproven les directrius sobre la forma i l'estructura dels avantprojectes de llei.

IV

Aquesta llei consta de vint-i-dos articles, set disposicions addicionals, una disposició derogatòria i una disposició final.

El primer article introdueix un nou títol a la Llei 5/2005, el títol I bis, amb la finalitat d'establir un règim jurídic comú a les diferents categories de plans, que bàsicament consisteix en establir un únic procediment d'elaboració dels instruments, tant d'ordenació com de planificació, i la seva modificació, sense perjudici de les particularitats de cada un d'ells.

A conseqüència d'aquesta modificació, se succeeixen tota una sèrie de modificacions de caire procedimental d'articles que s'hi troben relacionats: els articles 7 i 9 -relatius als plans d'ordenació dels recursos naturals-, l'article 31 -relatiu als

plans rectors d'ús i gestió-, l'article 32 -relatiu als monuments naturals i els paisatges protegits-, l'article 37 -relatiu a les ZEPA-, l'article 38 -relatiu als plans de gestió Natura 2000-, l'article 41 ter -relatiu al pla especial de la xarxa d'àrees de lleure de la natura- i l'article 42 -relatiu a l'existència de diferents figures de protecció. A aquestes modificacions s'hi dediquen els articles segon, cinquè, desè, onzè, tretzè, dotzè, catorzè i quinzè d'aquesta Llei.

L'article tercer té per objecte modificar l'actual article 8, amb la finalitat de fer extensiu aquest règim a les figures europees de protecció (ZEPA i LIC), com també se'n modifica el sentit de l'informe, el qual s'ha d'entendre desfavorable si no s'emet dins termini. Aquesta modificació va acompanyada d'un nou article 8 bis -mitjançant l'article quart-, la finalitat del qual és que l'Administració pública tenguí mecanismes preventius d'actuació quan es posen en perill determinats valors naturals.

L'article sisè modifica l'article 23 de la LECO, relatiu a la declaració dels espais naturals protegits, per tal d'establir com a regla general la declaració d'aquests per mitjà de decret del Govern, havent elaborat prèviament el corresponent pla d'ordenació dels recursos naturals. Aquest requisit té casos en què s'exceptua: en el cas de declaració per llei de Parlament de les Illes Balears, en el cas de declaració per la via d'urgència o quan així es justifiqui -aquesta darrera previsió per aplicació de l'article 36.2 de la Llei 42/2007. A més, s'incorpora la figura de la zona perifèrica de protecció i de les àrees d'influència socioeconòmica; dues figures que la LECO no preveia i que s'adopten de la Llei estatal del patrimoni natural i biodiversitat.

Els articles setè i vuitè es dediquen al procediment de declaració dels espais naturals protegits. En aquest sentit, es modifica l'article 25, l'objecte del qual és regular el procediment ordinari, i s'introdueix un article 25 bis per tal de preveure un procediment d'urgència.

L'article novè té per objecte únicament modificar la terminologia dels instruments de planejament dels monuments naturals i dels paisatges protegits, que passen a denominar-se plans específics de protecció, amb la finalitat de fer-lo casar amb el nou article dedicat a la tipologia dels instruments de planejament dels espais de rellevància ambiental.

L'article setzè i següents modifiquen aspectes puntuals del règim sancionador. En aquest sentit, es regulen les mesures provisionals, l'habilitació per accedir a dades de caràcter personal a disposició d'altres administracions públiques per mitjans telemàtics, el règim de responsabilitat de les persones infractores, la gradació de les sancions i la restauració i reposició del medi natural a la situació anterior a l'alteració.

Finalment, la reforma conté una sèrie de disposicions addicionals relatives a la Xarxa d'espais naturals de les Illes Balears, al Fons del Patrimoni Natural de les Illes Balears, a un protocol de bioseguretat, a la creació del Catàleg d'espècies exòtiques invasores de les Illes Balears, a la diversitat genètica, a l'Estratègia UE 2030 i a una futura llei del patrimoni natural de les Illes Balears.

EXPOSICIÓ DE MOTIUS

I

El Ple del Consell Insular de Menorca, per Acord del dia XX, acordà remetre a la Mesa del Parlament la Proposició de Llei de Menorca Reserva de Biosfera, a l'empara de l'article 47.2 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears. Amb aquesta iniciativa legislativa, el Consell Insular de Menorca pretén saldar un deute que ja havia esdevingut històric, subratllar la importància de la condició de l'illa de Menorca com a reserva de biosfera i encarar-ne el futur amb impuls d'acord amb els principis que inspiren i regeixen la seva nominació com a tal.

Les reserves de biosfera són espais singulars i heterogenis en els quals s'exemplifica la conciliació de la preservació dels seus valors naturals amb el desenvolupament econòmic sostenible, d'aquí el seu reconeixement com a àrees de referència pel programa "Persona i Biosfera" (Programa MaB) de la UNESCO. El Pla d'Acció de Lima (2016-2025) del Programa MaB i la seva xarxa mundial de reserves de biosfera promou precisament aquests espais com a models que han de contribuir de forma activa a la consecució dels objectius de desenvolupament sostenible (ODS) de l'Agenda 2030 de l'ONU.

En un context de conscienciació social respecte a l'amenaça que per a la conservació de la costa de Menorca podia suposar l'execució de grans projectes urbanístics potenciat per l'activitat turística cada vegada més preponderant, les bases de la inclusió de Menorca en la xarxa internacional de reserves de biosfera es van fixar el setembre de 1989 en unes jornades d'anàlisi i avaluació sobre "Conservació i Desenvolupament a Menorca", que foren organitzades conjuntament pel Comitè Espanyol del Programa MaB i per l'Institut Menorquí d'Estudis (IME). S'ha de reconèixer precisament —i així es fa en el títol IV de la Llei— el paper clau que ha tingut l'IME des d'aquell moment, que, a través de la seva col·laboració amb el referit Comitè Espanyol del MaB, actuà com a organisme impulsor i catalitzador de les distintes iniciatives, reunions, estudis i informes que culminarien finalment en la petició oficial de nominació per part del Consell Insular de Menorca i en la declaració de Menorca com a reserva de biosfera feta pel Consell Internacional de Coordinació del Programa MaB de la UNESCO el dia 7 d'octubre de 1993.

Aquesta declaració es fonamentà en la idea general, acceptada llavors per tot l'espectre sociopolític, de la necessitat d'apostar per un desenvolupament harmoniós de l'illa que fes compatible la conservació del seu patrimoni natural i cultural amb la preservació del benestar econòmic del qual gaudia la societat menorquina, sense comprometre'n el futur. La fita que va representar aquesta distinció no hauria estat possible sense l'esperit d'ambició, il·lusió, compromís i determinació dels seus promotors i sense el suport, l'aposta i la confiança dipositades pel Programa MaB en un model de reserva de biosfera com el de Menorca, més evolucionat, dinàmic, complex i integrador que el seu model tradicional, més estàtic i conservacionista. Menorca és, en efecte, una reserva de biosfera amb unes característiques especials, ja que abasta tant espais no

transformats urbanísticament —zones nucli i d'esmoreïment— com zones urbanes fortament transformades i humanitzades —zones de transició—, a diferència de les reserves en les quals preval la presència de zones naturals protegides representatives d'ecosistemes, menys poblades i amb activitats econòmiques tradicionals i/o poc intenses. La declaració abasta tot el territori de l'illa i, després de la darrera ampliació del seu àmbit, la mar que l'envolta. D'aquí la preferència de la fórmula "Menorca Reserva de Biosfera", més global i inclusiva, que la de "reserva de biosfera de Menorca".

II

La heterogeneïtat de les reserves de biosfera comporta precisament que no disposin d'un règim jurídic especial predeterminat i preceptiu. En l'ordenament jurídic espanyol, l'única base normativa general es conté en algunes previsions establertes en la Llei 42/2007, de 13 de desembre, del patrimoni natural i de la biodiversitat. D'acord amb l'article 50.1 *fi* 3, les reserves de biosfera tenen la consideració d'àrees protegides per instruments internacionals, i el seu règim de protecció és l'establert en els corresponents convenis i acords internacionals, sens perjudici de la vigència de règims de protecció, ordenació i gestió específics l'àmbit territorial dels quals coincideixi totalment o parcial amb les referides àrees. I en els articles 68 a 70 s'estableixen unes directrius mínimes sobre la configuració i els objectius de la xarxa espanyola de reserves de biosfera i sobre les funcions del Comitè MaB espanyol. Per a la seva integració i manteniment com a tals, les reserves han de comptar, com a mínim, amb una ordenació espacial integrada per una zonificació que distingeixi entre una o diverses zones nucli, zones de protecció de les zones nucli i zones de transició; amb unes estratègies específiques d'evolució cap als objectius perseguits, amb el seu corresponent programa d'actuació i un sistema d'indicadors adaptat a l'establert pel Comitè MaB espanyol, i amb un òrgan de gestió responsable del desenvolupament de les estratègies, línies d'acció i programes i un altre de participació pública, en el qual estiguin representats tots els actors socials de la reserva. A partir d'aquestes directrius, el règim de regulació, protecció, ordenació i gestió de cada reserva és obert i adaptable a les seves característiques.

III

D'ençà de la declaració de Menorca com a reserva de biosfera l'any 1993 no se n'ha aprovat cap instrument normatiu propi i específic, malgrat l'interès recurrent per reivindicar la figura de la llei de la reserva com a instrument oportú i necessari per fer efectius els compromisos que van justificar aquest reconeixement. Fins i tot es van arribar a redactar diversos esborranys que no van reeixir. Sí que s'han anat adoptant iniciatives puntuals prou valuoses per intentar complir de manera satisfactòria els estàndards i objectius del Programa MaB. Una d'aquestes va ser la creació l'any 1999 de l'Observatori Socioambiental de Menorca (OBSAM), que funciona com una oficina tècnica de recollida, tractament i difusió de dades sobre la realitat de Menorca al servei de la transferència de coneixement i divulgació científica de la reserva.

Destaca però especialment l'aprovació pel Consell Insular de Menorca, l'abril de 2003, del Pla Territorial Insular (PTI), un instrument de gran rellevància per a l'ordenació sostenible del territori de l'illa, amb la pretensió de racionalitzar i optimitzar socialment el govern del territori en funció d'un projecte amb suport social. Per això abordarà especialment una de les principals amenaces, la de la pressió urbanística sobre el territori illenc, restringint el creixement residencial i turístic i desenvolu-

pant les categories i el règim del sòl rústic. Es disposava així d'un adequat planejament d'ordenació, ús i gestió de totes les zones integrants de la reserva de biosfera que ha contribuït a definir un model turístic i de desenvolupament propi. El setembre de l'any 2008 s'aprovà la constitució de l'Agència Menorca Reserva de Biosfera com una entitat especialitzada dependent del Consell, organitzada entorn d'uns òrgans de direcció i gestió, de participació ciutadana i d'assessorament tècnic i científic. Es complia per tant una altra de les directrius assenyalades en l'article 70 de la Llei 42/2007. I amb caràcter més recent, s'estan consolidant estratègies interessants, com el contracte agrari de la reserva de biosfera i les actuacions de custòdia del territori. En l'àmbit institucional, Menorca exerceix una de les dues secretaries tècniques de la Xarxa Mundial de Reserves de Biosfera Illes i Zones Costaneres. S'ha rezoneficat la reserva i se n'ha ampliat la superfície a la part marina, de manera que ha passat de 71.191 ha a 514.485 ha. S'ha adoptat l'Estratègia 2030 de descarbonització de Menorca, i el febrer del 2019 el Ple del Consell Insular de Menorca aprovà el Pla d'Acció de la Reserva de Biosfera, que ha de servir per activar l'illa com un laboratori de projectes a través d'accions concretes i un sistema d'indicadors, en la línia establerta per la Llei 42/2007.

IV

Malgrat aquests punts forts, i encara que Menorca continua mantenint els valors pels quals va ser declarada reserva de biosfera, també es detecten alguns problemes i dèficits. Tot i ser l'única reserva de biosfera de l'arxipèlag balear, Menorca no disposa d'una gestió de la sostenibilitat diferenciada de la resta d'illes, i no ha rebut prou atenció específica per part de les institucions. No hi ha cap referència explícita a la reserva de biosfera en cap de les lleis i disposicions generals aprovades per la Comunitat Autònoma de les Illes Balears (CAIB), excepte en les exposicions de motius de la Llei 8/2019, de 19 de febrer, de residus i sòls contaminats de les Illes Balears, i de la Llei 10/2019, de 22 de febrer, de canvi climàtic i de transició energètica. En l'àmbit competencial, mentre que la majoria de competències pròpies dels consells insulars relacionades en l'article 70 de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears (EaIB) ja han estat transferides, es dona la paradoxa que el Consell Insular de Menorca no exerceix de manera explícita ni formal cap funció executiva sobre medi ambient, protecció dels espais naturals, biodiversitat, règim d'aigües o boscos. No pot ni gestionar el Parc Natural de s'Albufera des Grau, que juntament amb la reserva marina del nord de Menorca és una de les dues zones nucli de la reserva. Aquesta situació en part s'ha vist superada *de facto*, i el Consell Insular participa com pot en la gestió d'aspectes relacionats amb les referides matèries, a través de l'existència en el seu organigrama d'un departament de medi ambient i de reserva de biosfera, d'una direcció insular sobre medi ambient i d'una direcció insular sobre reserva de biosfera, i per mitjà d'empleats públics dins la plantilla del Consell que desenvolupen algunes tasques relacionades amb les matèries esmentades.

El Pla Territorial Insular, en la seva versió revisada, continua essent un instrument fonamental, i per això aquesta llei efectua algunes referències a les seves determinacions més concretes i específiques. Però també té limitacions, atesa la seva naturalesa jurídica i les seves finalitats, i és necessària una perspectiva encara més global i integradora, en la qual els postulats de la reserva es facin efectius en la majoria d'àmbits sectorials. D'altra banda, són significatives les limitacions presupostàries del Consell Insular de Menorca i de les corporacions locals menorquines per finançar programes, projectes i actuacions en multitud d'àmbits i per establir mesures de foment per promoure la recerca i accions i pràctiques particulars. Des del punt de vista polític, s'han anat superant amb el temps les meres declaracions d'intencions, però cal assegurar que la declaració de re-

serva de biosfera no sigui només un distintiu ambiental de suposada vigència indefinida, amb una concepció manejable de la sostenibilitat depenent del color polític dels governants, i descartar apostes arriscades cap a models i projectes de creixement més favorables a la quantitat que a la qualitat. I, des d'una perspectiva social, la valoració és positiva, però ha resultat difícil retre comptes als ciutadans davant la inexistència d'uns compromisos normatius efectius, tal com es desprèn de les conclusions de l'enquesta de percepció ciutadana sobre els 25 anys de la declaració de la reserva de biosfera de Menorca: "El coneixement de la declaració de reserva de biosfera i la seva valoració positiva s'estén pràcticament a tota la societat menorquina. No obstant això, una part continua sense tenir ben entès què significa ser reserva de biosfera, ja que una part important de la població només la vincula a conservació del paisatge i promoció turística. Tanmateix, és poc coneguda la gestió realitzada per part de les diferents administracions al llarg dels 25 anys".

Així mateix, en l'actual context social, econòmic i ambiental, a Menorca es plantegen noves i ambicioses necessitats de regulació i de gestió, tant en els aspectes de la reserva ja consolidats —ordenació del territori, protecció dels espais naturals, conservació del paisatge, de la biodiversitat i del patrimoni històric, gestió dels residus—, com en els nous reptes que s'han d'afrontar: actuar davant l'emergència climàtica, apostar per l'eficiència energètica i la descarbonització i per un turisme i una mobilitat sostenibles, millorar la gestió dels recursos hídrics i dels sistemes de sanejament, complir els objectius de l'Agenda Urbana Espanyola, preservar la vocació agrària i ramadera del sòl rústic de Menorca, ordenar la costa i el litoral, gestionar el medi marí amb criteris de sostenibilitat, salvaguardar el patrimoni cultural immaterial, potenciar l'educació i la recerca per a la sostenibilitat, millorar la qualitat de l'aire de Menorca o fomentar el model alimentari menorquí, la gastronomia i el consum de productes locals, entre d'altres. Hi ha, en definitiva, un consens en l'àmbit científic sobre la necessitat inajornable d'avançar en la línia del desenvolupament sostenible i que la sostenibilitat es consideri en totes les polítiques, amb l'objectiu també d'avançar en el progrés i el benestar de la població.

La Llei de Menorca Reserva de Biosfera ha de contribuir a resoldre els problemes apuntats i a satisfer aquestes necessitats de regulació i de gestió. A més, amb aquesta llei es pretén complir un dels objectius previstos en el Pla d'Acció d'Ordessa-Viñamala 2017-2025 per a la Xarxa Espanyola de Reserves de Biosfera, com és el de reconèixer i millorar les reserves de biosfera en la legislació estatal i/o autonòmica, incrementar i enfortir el suport de les comunitats autònomes i administracions locals i garantir les actuacions i inversions econòmiques necessàries per part de les administracions per al compliment dels objectius de cada reserva. Existeix de fet un consens polític unànim sobre la necessitat i oportunitat d'aquesta llei i que sigui el Consell Insular de Menorca el que la lideri i impulsi. Així, el 26 de març de 2019, el Parlament de les Illes Balears, en virtut d'una proposició no de llei presentada pel Grup Parlamentari Popular, manifestà —pràcticament per unanimitat (52 vots a favor i 1 abstenció)— “el seu acord per promoure, a la major brevetat possible, i amb els informes previs que resultin necessaris, la redacció d'una llei de la reserva de biosfera de Menorca, en la qual es garanteixi la dotació de recursos econòmics suficients per a l'execució d'inversions públiques i incentius a l'activitat privada, amb la finalitat de complir els objectius de la declaració de Menorca Reserva de Biosfera”. Al mateix temps, el Parlament expressà “el seu reconeixement institucional als més de 25 anys de tasca duta a terme per Menorca com a reserva de biosfera; un reconeixement que va especialment dirigit a la societat menorquina, que, amb encert i esforç al llarg de moltes generacions, ha sabut definir un model propi de desenvolupament en què l'equilibri entre

les activitats econòmiques, la cohesió social i la preservació dels espais naturals l'han feta mereixedora de la declaració de reserva de biosfera”. I el Consell Insular de Menorca, en el Ple ordinari del mes de setembre de 2019, acordà per unanimitat de tots els grups polítics exercir la iniciativa legislativa d'elaboració i aprovació de la proposició de llei de la reserva de biosfera per presentar-la davant el Parlament de les Illes Balears dins l'any 2020.

V

En l'exercici d'aquesta iniciativa es compleixen els principis de bona regulació als quals fa referència l'article 49 de la Llei 1/2019, de 31 de gener, del Govern de les Illes Balears: necessitat, eficàcia, proporcionalitat, seguretat jurídica, transparència, eficiència, simplificació i qualitat. Així, està plenament justificada per les raons apuntades i pels fins perseguits i és l'instrument més adient per garantir-ne la consecució. Conté la regulació imprescindible per atendre les necessitats. Amb l'objectiu de garantir el principi de seguretat jurídica, aquesta llei és coherent amb la resta de l'ordenament jurídic, autonòmic, nacional i de la Unió Europea, i pretén generar un marc normatiu estable, previsible, integrat, clar i de certesa, que en facilita el coneixement i comprensió. En aplicació del principi de transparència, en aquesta mateixa exposició de motius s'estableixen els fins de la Llei i se n'explica de manera sintètica l'estructura i contingut. I per tal de possibilitar la participació ciutadana en la seva elaboració, amb caràcter previ a la redacció de l'avantprojecte de proposició de llei, i en compliment de la previsió continguda en l'article 133.1 de la Llei 39/2015, d'1 d'octubre, del procediment administratiu comú de les administracions públiques, el desembre de l'any 2019 s'obrí un tràmit de consulta prèvia en el qual s'oferí a la ciutadania i a les organitzacions més representatives l'oportunitat de manifestar el seu parer sobre els problemes que es pretenen solucionar amb aquesta llei, la necessitat i oportunitat de la seva aprovació, els objectius i finalitats d'aquesta iniciativa i les possibles solucions alternatives, reguladores i no reguladores. Durant aquest tràmit es van presentar 42 aportacions, tant d'entitats com de particulars, en forma de propostes, valoracions i comentaris. Totes varen ser objecte d'anàlisi detingut, i la majoria van influir, en major o menor grau, en la formulació del text de la proposició de llei. En aplicació del principi d'eficiència i simplificació, la iniciativa legislativa evita l'establiment de càrregues administratives innecessàries o accessòries, i racionalitza la gestió dels recursos públics. Finalment, es satisfà el principi de qualitat, atès que es tracta d'un text legislatiu rigorós, meditat, ben redactat i estructurat i coherent.

Aquesta llei no ha pogut agafar com a referent útil cap disposició o instrument de regulació de cap altra reserva integrant de la Xarxa Espanyola de Reserves de Biosfera, ja que com s'ha apuntat abans es caracteritzen per la seva heterogeneïtat. Només la reserva de biosfera de Urdaibai (País Basc) es regula per una llei, aprovada l'any 1989, que se centra en la zonificació, en el règim d'usos i en els aspectes organitzatius.

Ens trobam, en definitiva, davant una llei particular per a Menorca en tant que reserva de biosfera, que s'inspira en l'esperit d'ambició, il·lusió, compromís i determinació dels promotors de la declaració referit abans i en la fidelitat a la confiança dipositada en el seu moment pel programa MaB, i per això es considera una llei ambiciosa, que ha de constituir un dels principals referents normatius de l'illa en les properes dècades.

VI

La llei consta de noranta-sis articles, cinc disposicions addicionals, cinc disposicions transitòries, una disposició derogatòria i tres disposicions finals. Els articles s'estructuren en set títols; el títol segon es divideix en tres capítols i quatre seccions i el títol tercer, en dotze capítols.

El títol I és el relatiu a les disposicions generals, com ara objecte, finalitats, objectius, àmbit, principis inspiradors o vinculatorietat. La Llei té per finalitat consolidar, aprofundir i fer perdurar el model d'ordenació, gestió i desenvolupament sostenible i harmònic de Menorca, protegir-ne el patrimoni natural, paisatgístic, històric, lingüístic i cultural, material i immaterial, actualitzar i renovar el compromís social i el consens polític envers la reserva i perseguir el benestar de la ciutadania. Per fer efectius aquests fins, la llei persegueix uns objectius clars i ambiciosos, recollits en l'article 3. En l'article 4 s'estableix l'àmbit de la llei i la zonificació. Si bé l'àmbit de la reserva de biosfera comprèn tot el territori insular i l'àrea marina que envolta l'illa fins a 12 milles des de les línies de base rectes, l'àmbit d'aquesta llei abasta un espai més reduït, ja que pel que fa a l'àrea marina s'ha de limitar a les aigües costaneres, per respectar les competències de l'Estat. Aquestes aigües costaneres s'estenen fins a una milla nàutica mar endins des de les línies de base rectes, segons l'article 16 bis.1 del Text refós de la Llei d'aigües, aprovat pel Reial decret legislatiu 1/2001, de 20 de juliol; s'inclouen dins la demarcació hidrogràfica menorquina als efectes d'una millor gestió i protecció de les aigües, tal com recull la cartografia del Pla Hidrològic de les Illes Balears, i representen una superfície marina superior a la de les aigües interiors, que arriben fins a les línies de base rectes. El fonament de l'extensió d'aquesta llei a les referides aigües es troba tant en la competència de la CAIB sobre la gestió de la demarcació hidrogràfica de Menorca com en el Reial decret 363/2017, de 8 d'abril, pel qual s'estableix un marc per a l'ordenació de l'espai marítim, que en l'article 2.2 c estableix que aquest no s'ha d'aplicar a les aigües costaneres.

En l'article 5 es determina una llista exhaustiva de principis que, amb una vocació clarament omnicomprendiva de la realitat menorquina, han de ser respectats tant en l'aplicació de la present llei com en l'aprovació i aplicació de la resta de normes, disposicions, instruments, plans i programes que afectin l'àmbit de la reserva de biosfera. S'ha considerat convenient establir l'obligació que el Pla d'Acció de la reserva sigui revisat cada cinc anys, amb el benentès que el Pla revisat haurà de contenir uns objectius que permetin continuar avançant en la sostenibilitat d'acord amb els indicadors d'evolució dels valors ambientals. Pel que fa a l'Agència Menorca Reserva de Biosfera, la llei remet a la regulació continguda en els seus estatuts.

VII

El títol II té per finalitat enfortir la capacitat d'intervenció i de decisió del Consell Insular de Menorca en la gestió de matèries que afecten els interessos de Menorca, i assenyala les funcions que podria assumir i que es podria comprometre a activar a curt i mitjà termini d'acord amb els mecanismes estatutaris previstos. Així, s'han de transferir i/o delegar al Consell Insular de Menorca funcions executives i de gestió sobre forests i aprofitaments forestals, vies pecuàries i pastures i sobre recursos i aprofitaments hidràulics, canals i regadius i règim general d'aigües, matèries que s'esmenten expressament en l'art. 71.1 i 2 EAIB. També s'hi han de transferir i/o delegar funcions executives i de gestió sobre matèries com ara espais naturals protegits i biodiversitat, activitats

recreatives en aigües interiors, abocaments industrials i contaminats a les aigües territorials de l'Estat corresponents al litoral menorquí, i educació per a la sostenibilitat, que si bé no s'esmenten de manera expressa en el referit art. 71 EAIB, es poden entendre implícites en la clàusula general prevista en el seu penúltim paràgraf: "I, en general, qualssevol altres que, dins l'àmbit territorial propi, corresponguin als interessos respectius, d'acord amb les transferències o delegacions que s'estableixin amb aquesta finalitat".

Per mitjà d'aquest canvi ambiciós es podrà enfocar millor la governança per al compliment dels postulats de la reserva de biosfera, i al mateix temps en sortiran beneficiats els ciutadans de Menorca, ja que s'hi apropa la gestió, es millorarà la transparència i l'accés a la informació pública i es visualitzarà més la responsabilitat política. Com a mostra de rigor, la Llei no es limita a assenyalar les matèries genèriques susceptibles de ser transferides/delegades, sinó que en els respectius articles desgrana i detalla en un traç prim la relació de funcions específiques que són susceptibles de ser transferides/delegades atenent a la millor solució en termes d'eficàcia i d'eficiència. També es concreten (capítol III) noves funcions sobre ordenació del litoral, matèria que és de competència pròpia dels consells insulars segons l'article 70.13 EAIB, per dotar de més coherència la gestió, i s'introdueix el tràmit de consulta al Consell Insular de Menorca en els procediments de delimitació dels béns de domini públic maritimoterrestre i d'atorgament de les autoritzacions i concessions de la seva ocupació. No es tracta de modificar els procediments previstos en la Llei 22/1988, de 28 de juliol, de costes, cosa que no podria fer aquesta llei, sinó d'introduir el tràmit de consulta del Consell Insular amb caràcter previ a l'emissió dels informes que, segons aquesta Llei 22/1988, correspon emetre a la CAIB.

Totes aquestes noves funcions s'han d'ajustar a la clàusula de tancament prevista en l'article 69 EAIB, i s'ha de tenir en compte que l'art. 28.1 de la Llei 8/2000, de 27 d'octubre, de consells insulars, permet, com a excepció, que l'atribució de competències als consells insulars no es faci simultàniament als quatre consells.

En qualsevol cas, tal com s'especifica en la disposició transitòria primera, l'efectivitat de la transferència de les funcions executiva i de gestió sobre les matèries referides en els articles 11 a 21 d'aquesta llei no és immediata, sinó que és un mandat obert que queda condicionat, d'acord amb el que preveu la disposició transitòria sisena de l'Estatut, a l'acord de la Comissió Tècnica Interinsular, que prendrà la forma de proposta al Parlament de les Illes Balears, el qual, si així pertoca, aprovarà la transferència mitjançant una llei. El mecanisme especial de finançament de Menorca recollit en el títol VI de la present llei no preveu en cap cas el cost de la transferència/delegació. Aquest s'haurà de determinar en el moment en què aquesta s'efectui.

VIII

Les previsions contingudes en el títol III tenen per finalitat integrar els principis de la reserva de biosfera en la majoria de polítiques sectorials i disposar d'un marc específic que permeti dur a terme una gestió insular i diferenciada de la sostenibilitat. S'ha d'advertir en primer lloc que en aquesta pretensió també ocupa una posició central el Pla Territorial Insular revisat, al qual s'efectuen diverses referències expressives; existeix, per tant, una complementarietat entre el PTI i aquesta llei. En segon lloc, pel que fa a la regulació dels residus, la Llei només inclou un article referit a mesures de prevenció, reutilització i disminució dels residus, davant l'abast força complet

de la Llei 8/2019, de 19 de febrer, de residus i sòls contaminats de les Illes Balears, i de la concreció del Pla Director Sectorial de Prevenció i Gestió de Residus no perillosos de Menorca. I no s'ha considerat necessari establir cap previsió específica referida a patrimoni històric o pesca, per la suficiència de la normativa respectiva aplicable. En relació amb la pesca, només es preveu, en la disposició addicional quarta, la prioritització de la incorporació del sistema de localització i seguiment d'embarcacions pesqueres de les Illes Balears, regulat en el Decret 10/2019, de 15 de febrer, en les embarcacions pesqueres amb port base a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears que exerceixin la seva activitat en l'àmbit marí de la reserva de biosfera de Menorca.

El capítol I d'aquest títol es reserva a la protecció del paisatge, la biodiversitat i el patrimoni. Pel fet que constitueixen els puntals del vessant conservacionista de la reserva de biosfera, no es poden dur a terme projectes, activitats i actuacions, siguin d'iniciativa pública o privada, que puguin malmetre el patrimoni natural, cultural, històric i etnològic, la biodiversitat o el paisatge, en el marc del que estableix el Conveni europeu del paisatge, les Directrius de paisatge de Menorca establertes en el Pla Territorial Insular i, si s'escau, l'estratègia de paisatge de Menorca que elabori el Consell Insular de Menorca.

Per la seva part, l'activitat turística constitueix un dels puntals del desenvolupament econòmic de l'illa. Com que conservació i desenvolupament han de coexistir de forma harmoniosa, el model turístic propi de Menorca és el que aposta per un turisme sostenible, responsable i de qualitat, generador de riquesa i de benestar, i per una planificació i ordenació de l'activitat turística que vetllin per la preservació dels valors de l'illa, per la no superació de la seva capacitat de càrrega i per la perdurabilitat del valor que té com a destinació turística. Amb l'objectiu de consolidar i assegurar aquest model turístic, en el capítol II es preveuen dues mesures: un manament adreçat al Pla Territorial Sectorial per a l'ordenació del litoral de Menorca recollit en aquesta mateixa llei per tal que estableixi regulacions en la creació de nous punts d'amarrament i d'ancoratge temporal d'embarcacions fora de les zones portuàries, i l'habilitació del Consell Insular de Menorca perquè, si ho considera oportú, limiti l'afluència de vehicles de motor a l'illa de Menorca. Aquesta darrera possibilitat agafa com a referent el model dissenyat per a Formentera per la Llei 7/2019, de 8 de febrer, per a la sostenibilitat mediambiental i econòmica de l'illa de Formentera, i tindria per finalitat evitar o reduir, principalment en el període d'estiu, els riscos derivats de l'afluència turística excessiva i de la saturació dels espais públics que aquesta comporta. Quedarien exceptuats d'aquesta limitació determinats vehicles, com els que siguin de titular de persones amb residència a Menorca o de no-residents però que siguin propietaris d'un habitatge a l'illa.

Als efectes de la compatibilitat amb la Directiva 2006/123/CE, de 12 de desembre, relativa als serveis en el mercat interior, aquestes limitacions i regulacions, que seran proporcionades i no discriminatòries, es consideren justificades per la concurrència de raons imperioses d'interès general referides a la protecció del medi ambient i de l'entorn urbà i la salut pública, com ara garantir que no s'intensifiqui la pressió sobre el territori, no se superi la capacitat de càrrega de les platges i cales, no es congestioni la xarxa viària i els aparcaments, no s'alteri la qualitat de vida dels residents, no quedi compromesa la capacitat dels sistemes de tractament de les aigües residuals, no se sobrepassi la capacitat de recollida i tractament dels residus, no se sobreexplotin els recursos hídrics, no es perdi el valor i la bona imatge de l'illa com a destinació turística, no se sature l'oferta d'habitatge

a preus raonables per a la població resident, no es malmeti la posidònia, hi hagi més convivència d'usos de la mar i se n'assoleixi un bon estat.

L'Estratègia Menorca 2030 constitueix el full de ruta per descarbonitzar el sistema energètic de Menorca i contribuir a la mitigació del canvi climàtic i a la millora de la qualitat de l'aire. Mitjançant aquesta llei (capítol III), i en un sentit semblant al que fa el Reglament de la Unió Europea sobre la Llei europea del clima respecte a l'objectiu de neutralitat climàtica per al 2050 previst en el Pacte Verd Europeu, es transformen en vinculants els seus objectius respecte a l'horitzó 2030: cobertura per mitjà de fonts renovables d'un 85 % de la demanda d'energia elèctrica; reducció del 50 % del consum de combustibles fòssils en el transport terrestre; reducció del 30 % del consum de combustibles fòssils per a usos tèrmics en els sectors de serveis, residencial i industrial, i reducció del 10 % del consum de gasoil B en el sector primari. Això sens perjudici dels objectius més ambiciosos que pugui adoptar el mateix Consell o que li vinguin imposats des d'instàncies nacionals i internacionals.

Tenint en compte la transcendència que tenen a Menorca les aigües superficials i subterrànies, s'ha considerat necessari reservar els capítols IV i V a tractar la consecució del bon estat i ús eficient dels recursos hídrics i al sanejament de les aigües residuals, qüestions que estan interrelacionades. Però les previsions són limitades, en tant que complementen les nombroses mesures establertes en el Pla Hidrològic de les Illes Balears, així com les recollides en el Pla Territorial Insular. Davant els problemes detectats de contaminació i sobreexplotació dels aqüífers, es remarquen els objectius que han de perseguir pels poders públics, com assolir, en el termini més breu possible, i mantenir el bon estat ecològic i químic de les masses d'aigua superficial i el bon estat químic i quantitatiu de les masses d'aigua subterrània, entre molts d'altres. S'estableixen mesures d'estalvi i ús eficient de l'aigua en els allotjaments turístics i a les explotacions agràries, com a grans consumidors de recursos que són, i de reutilització d'aigua de pluja a les noves edificacions situades en sòl rústic i les destinades a habitatge unifamiliar. En el capítol del sanejament, es preveu un mecanisme per tal que el Consell Insular de Menorca faci el seguiment del funcionament de les depuradores privades, ja que, tot i que tracten a l'any menys metres cúbics que les depuradores públiques, la xifra és prou important per considerar rellevant portar a terme un control públic sobre la qualitat de l'efluent depurat i sobre el medi receptor. I s'estableix un altre manament als ajuntaments perquè implantin xarxes de sanejament separatives i sistemes de drenatge urbà sostenible, per tal que només les aigües residuals vagin a les estacions depuradores i les aigües pluvials vagin al medi receptor i se'n garanteixi així la qualitat.

El capítol V reforça la consecució dels objectius de l'Agenda Urbana de Menorca. Com que els objectius estratègics de l'Agenda Urbana Espanyola no tenen caràcter normatiu, en aquesta llei es reflecteixen com a disposició normativa vinculant per a l'Administració de la CAIB, per al Consell Insular de Menorca i especialment per als ajuntaments de Menorca, a l'empara de les competències exclusives de la CAIB sobre ordenació del territori, urbanisme, habitatge i protecció del medi ambient (art. 30.3 i art. 30.46 EAIB).

El capítol VI centra l'atenció en el pla territorial sectorial per a l'ordenació del litoral de Menorca que haurà d'elaborar i aprovar el Consell Insular de Menorca en el termini més breu possible, i que tindrà com a finalitats incrementar la protecció de la seva integritat i racionalitzar les actuacions i usos

que s'hi pretenguin portar a terme atenent les interaccions entre terra i mar, entre d'altres. Aquest pla tindrà la naturalesa jurídica de pla director sectorial de la Llei 14/2000, de 21 de desembre, d'ordenació territorial, i s'estendrà des del límit interior de la zona d'influència prevista en la legislació estatal de costes fins al límit exterior de les aigües costaneres. La capacitat d'intervenció per mitjà d'aquest instrument es fonamenta en les competències que la CAIB i el Consell Insular de Menorca tenen sobre ordenació del territori i del litoral i ve avalada per l'STC 149/1991, de 4 de juliol [FD 4 A.d)], que declarà inconstitucional i nul l'article 34 de la Llei de costes. Aquest article atribuïa a l'Administració de l'Estat la potestat d'aprovar normes generals i específiques per a trams determinats de costa que contindrien directrius sobre una sèrie de matèries, com l'establiment de prioritats per atendre demandes d'utilització, localització d'infraestructures i instal·lacions, atorgament de concessions i autoritzacions i règim d'utilització de les platges i seguretat a les zones de bany. La seva inconstitucionalitat es fonamentà en el fet que la competència per aprovar aquestes normes i instruments és autonòmica. Tot això sense perjudici del respecte a les competències de l'Estat en matèria de domini públic marítimoterrestre i de protecció i ordenació de l'espai marítim.

Finalment, els capítols VIII a XII del títol III es dediquen a la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de Menorca, a l'educació i recerca per a la sostenibilitat, a la millora de la qualitat de l'aire de Menorca, als criteris ambientals en la contractació del sector públic i a mesures sobre residus, respectivament. Sens perjudici de l'aplicació de la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial, i que el Consell Insular de Menorca hagi d'impulsar la declaració com a béns d'interès cultural immaterial de les manifestacions més representatives d'aquest patrimoni a l'illa, en virtut d'aquesta llei queda salvaguardada la toponímia menorquina, com a manifestació molt significativa del patrimoni cultural immaterial i per la seva utilitat com a eina d'informació geogràfica.

Per altra banda, s'ha d'avançar en l'educació per a la sostenibilitat. Per això, es dirigeix un mandat a l'Administració educativa per tal que els centres educatius de Menorca integrin en el projecte curricular del centre respectiu els coneixements, les competències, les actituds i els valors referits a qualsevol dels principis relacionats en l'article 5 de la Llei. I l'Administració educativa estudiarà la creació d'un mòdul específic sobre Menorca Reserva de Biosfera en els cicles formatius més relacionats amb la sostenibilitat impartits en els centres de formació professional de Menorca, així com la viabilitat de la implantació de cicles formatius sobre oficis tradicionals, com ara paredador, arader o mestre d'aixa. S'ha de tenir en compte en aquest sentit que el Reial decret 1038/2020, de 24 de novembre, pel qual s'estableixen determinades qualificacions professionals de la família professional d'edificació i obra civil, que s'inclouen en el Catàleg nacional de qualificacions professionals, ha establert la nova qualificació professional de construcció de pedra en sec i preveu diversos mòduls formatius associats.

Un dels pilars bàsics de la xarxa de reserves de biosfera és la recerca i la transferència de coneixement. Sens perjudici de les altres funcions que té encomanades, l'Institut Menorquí d'Estudis ha de liderar la recerca d'excel·lència sobre Menorca Reserva de Biosfera. Pel que fa a la qualitat de l'aire de Menorca, d'acord amb les estadístiques publicades els darrers anys, es constata que a Ciutadella i a la zona de Maó i es Castell se superen puntualment els nivells d'ozó troposfèric i de partícules en suspensió, mentre que a la zona de llevant es produeixen episodis concrets de con-

centració d'òxid de sofre, provinents especialment de la central elèctrica i dels bucs presents en el port de Maó. En aquest context, s'estableixen previsions addicionals a les previstes en la Llei 34/2007, de 15 de novembre, de qualitat de l'aire i protecció de l'atmosfera, no solament per prevenir i vigilar la contaminació atmosfèrica i vetllar per tal que la qualitat de l'aire de Menorca es mantengui dins els límits legals establerts, sinó per tal que la població rebi informació periòdica i adequada sobre la qualitat de l'aire especialment a les zones referides.

També es recullen criteris ambientals que s'hauran de tenir en compte en l'adjudicació i execució dels contractes del sector públic sempre que tinguin una vinculació amb el seu objecte (contractació pública verda o sostenible), d'acord amb les previsions contingudes en la legislació de contractes del sector públic, i sens perjudici dels criteris específics establerts en la Llei de canvi climàtic de les Illes Balears. S'ha d'advertir que no s'ha pogut establir que l'adhesió del contractista al sistema comunitari de gestió i auditoria mediambiental de la Unió Europea (EMAS) o al sistema de gestió mediambiental UNE-EN ISO 14001:2015 sigui valorat com un criteri d'adjudicació del contracte, ja que solament pot ser un mitjà per acreditar la solvència tècnica. Així es desprèn de l'art. 62.2 de la Directiva 2014/24/UE, sobre contractació pública; de l'article 94 de la Llei de contractes del sector públic, i de la doctrina establerta en diversos dictàmens i resolucions de juntes consultives i de tribunals autonòmics de contractació.

I sens perjudici de les mesures que, segons la Llei de residus i sòls contaminats de les Illes Balears, han d'adoptar les administracions de les Illes Balears per a la prevenció, reutilització i disminució dels residus, les administracions i ens del sector públic de Menorca han d'adoptar les mesures previstes en el capítol XII.

IX

El títol IV es reserva a reconèixer per via legislativa el paper rellevant que han tingut, tenen i poden tenir determinades activitats, col·lectius, factors o dinàmiques en la consolidació, aprofundiment i perdurabilitat dels valors de Menorca com a reserva de biosfera, a l'efecte d'integrar esforços per tal d'impulsar-ne la continuïtat i enfortiment. És el cas, entre d'altres, de la contribució dels agricultors i ramaders professionals, així com de les madones, a l'activitat productiva de l'illa i al seu model agroalimentari i la seva important labor en la conformació i conservació del paisatge rural i del territori, o de la indústria manufacturera i agroalimentària menorquina, així com de l'artesania, a la generació de riquesa i a la producció de productes de qualitat.

Es preveu també el mandat a les administracions competents per afavorir la formació professional agropecuària.

Segons un estudi realitzat sobre el potencial de producció i els fluxos alimentaris a Menorca, a l'illa es consumeixen prop de 78.000 tones d'aliments, de les quals només el 19 per cent són producte autòcton. Davant aquesta dada, amb la finalitat de dinamitzar l'economia insular, de donar valor a la gastronomia i de reduir les emissions de CO₂ a l'atmosfera, les administracions han d'emprendre les polítiques públiques necessàries per fomentar el consum de productes de Menorca entre la població i els sectors escolar, hospitalari, comercial, turístic i de restauració.

D'altra banda, aquestes accions han d'anar també acompanyades de mesures d'impuls del sector industrial estratègic de Menorca, la digitalització i l'impuls de l'R+D+I industrial.

Davant els efectes favorables que per a la recuperació i el manteniment del paisatge rural tradicional de Menorca generen les actuacions desenvolupades pels beneficiaris d'ajuts subscrits en el marc del Contracte Agrari de la Reserva de Biosfera (CARB), s'estableix el manament adreçat al Consell Insular de Menorca de convocar anualment o biennalment els referits ajuts, així com el contingut mínim de les convocatòries. També es fomenta la custòdia del territori mitjançant acords entre entitats de custòdia i propietaris i/o gestors de finques privades o públiques.

La recuperació del pas públic pel Camí de Cavalls i l'establiment del règim jurídic de la seva delimitació, protecció, utilització i policia per la Llei 13/2000, de 21 de desembre, del Camí de Cavalls de Menorca, i pel seu pla especial, constitueixen un triomf de la perseverança de la societat menorquina, i han rebut una resposta molt positiva per com contribueix al gaudi de la natura i el paisatge per part de tots els ciutadans i pel seu potencial com a producte turístic i per a la realització d'activitats lúdiques i esportives. Però al mateix temps s'han anat produint processos erosius en diversos punts del traçat, així com alteracions en la vegetació de l'entorn. En conseqüència, l'actuació administrativa sobre el Camí de Cavalls s'ha de centrar a assegurar-ne l'ús racional i l'adequada conservació, mitjançant l'adopció de mesures de control, seguiment i manteniment, preferentment per mitjà de tècniques tradicionals i, si s'escau, de canvis de traçat.

Finalment, la marca i el logotip Menorca Reserva de Biosfera, registrada pel Consell Insular de Menorca, és un distintiu de sostenibilitat que té per finalitat promocionar, destacar i diferenciar determinats recursos, productes, béns i serveis locals, especialment agroalimentaris, artesanals, turístics, culturals i recreatius, entre d'altres, que creen un impacte positiu des del punt de vista mediambiental, cultural, social i econòmic. La regulació de l'autorització d'ús de la marca i dels requisits per a la seva concessió, manteniment i extinció es conté en un reglament aprovat pel Consell Insular de Menorca. En aquesta llei s'estableixen algunes determinacions generals, així com el règim sancionador.

X

El títol V està dedicat a l'autoritat consultiva per a la bona administració de Menorca en tant que reserva de biosfera, un òrgan de caràcter consultiu que té com a funció primordial dictaminar, amb caràcter preceptiu no vinculant, sobre les decisions del Consell Insular en les matèries que tenen més transcendència en la conservació o el deteriorament de la reserva de biosfera. Aquest és un òrgan que, dotat de l'*auctoritas* que es deriva dels coneixements científics i tècnics de les persones que n'han de formar part, en cap cas va en detriment de la *potestas*, que recau, com no pot ser d'una altra manera, en els òrgans de la institució insular, sinó que ha de servir de garantia per als objectius que es pretenen aconseguir amb aquesta llei.

El règim de funcionament d'aquest òrgan consultiu serà aprovat pel Ple del Consell Insular a través del corresponent instrument de caràcter reglamentari. No obstant això, i per tal de facilitar-ne la constitució i funcionament, i mentre no s'aprovi el corresponent reglament, es preveu regular-ne el funcionament mitjançant una disposició transitòria.

XI

En el títol VI, dedicat al règim de finançament, la Llei incorpora mesures destinades a garantir la dotació de recursos econòmics suficients per a l'execució d'inversions públiques i l'establiment d'incentius a l'activitat privada, amb la finalitat que es puguin implementar les actuacions previstes en aquesta llei i en els diversos plans i projectes que s'ajustin als principis relacionats en l'article 5. Es recull un mecanisme especial de finançament a través dels pressupostos generals de la CAIB destinat a garantir la cobertura anual dels costos econòmics i socials derivats de la condició de Menorca com a reserva de biosfera, com també el manament al Consell Insular perquè consignï les corresponents partides pressupostàries de manera suficient i complementària. Així mateix, a part que s'hauran de preveure recursos econòmics per a l'Oficina de l'Energia Menorca 2030 i la incidència que pot tenir en el repartiment del Fons Posidònia l'atribució de noves funcions de gestió al Consell Insular de Menorca, es disposa que els plans de ciència, tecnologia i innovació (CTI) de les Illes Balears hauran de preveure, dins les seves diverses línies d'actuació, la recerca, la tecnologia i la innovació relacionades amb Menorca Reserva de Biosfera.

El darrer títol de la Llei, el VII, es refereix al règim sancionador, en el qual s'estableixen previsions sobre la funció inspectora, la protecció de les persones alertadores, la competència de la potestat sancionadora i el procediment sancionador, i es tipifiquen infraccions i es determinen les corresponents sancions. En relació amb l'acció pública en via jurisdiccional, i d'acord amb l'STC 15/2021, de 28 de gener, la llei s'ha de limitar a remetre's al que preveu la legislació sectorial, la legislació sobre dret d'accés a la justícia ambiental i la legislació processal estatal.

Finalment, la Llei recull sis disposicions addicionals, cinc disposicions transitòries, una disposició derogatòria i tres disposicions finals. En la disposició final primera es relacionen les competències de la CAIB sobre la base de les quals s'aprova aquesta llei.

Iniciativa Legislativa Popular de benestar per a les generacions presents i futures de les Illes Balears (2022)

Llei de benestar per a les generacions presents i futures de les Illes Balears

EXPOSICIÓ DE MOTIUS

El món afronta una crisi sistèmica multidimensional sense precedents. Redreçar la situació implica resituar els valors i les prioritats que ordenen la relació dels humans amb l'entorn natural amb perspectiva i responsabilitat intergeneracional.

El benestar de les generacions presents i futures només serà possible si garantim que els organismes públics i qualsevol actor privat tinguin en compte, en termes de benestar ambiental, social, econòmic i cultural, les externalitats negatives de totes les seves actuacions i planificacions estratègiques i l'impacte de les seves actuacions sobre les generacions futures per garantir el dret a viure en un context ecològic i territorial òptim en una societat econòmicament i socialment justa.

Vetllar per garantir el benestar de les generacions presents i futures és la finalitat principal d'aquesta llei, la implementació de la qual, haurà de ser interpretada d'acord amb els següents principis rectors:

- Principi desenvolupament sostenible. Dins l'àmbit d'actuació de la present llei, qualsevol referència al principi de desenvolupament sostenible implica que s'ha de tenir en compte els següents elements:
  - La importància de mantenir un equilibri entre l'assoliment de les necessitats a curt termini i l'obligació de salvaguardar les necessitats a llarg termini; especialment quan la consecució de les primeres vagi en detriment de les segones.
  - La necessitat d'adoptar un enfocament integrat, considerant que l'impacte d'una acció dirigida a potenciar un dels objectius de benestar, no ha suposar un perjudici per a la consecució dels altres.
  - La importància d'involucrar a altres actors, tant públics com privats, en la consecució dels objectius de benestar, a l'efecte d'assegurar una representació global de la societat de les Illes Balears.
  - La dotació de recursos públics haurà d'orientar-se a la consecució dels objectius de benestar, a l'efecte per tal de prevenir problemàtiques en la seva implementació o evitar mesures que suposin que aquests objectius esdevinguin deficientes o suposin un deute públic inasumible.
- Principi de precaució previst a la Declaració de Rio de 1992 (Principi 15). Pretén evitar danys greus o irreversibles d'impacte ambiental, per la qual cosa implica actuar amb cautela en els casos en que no existeix informació suficient sobre l'impacte ambiental que pot comportar una activitat, disposició normativa o política concreta. Entre altres coses, implica que la manca de certesa científica no ha d'impedir prendre decisions per a prohibir o limitar activitats quan es tenen sospites argumentades de que poden tenir efectes greus o irreversibles pel medi ambient o la salut de les persones.
- Principi de prevenció previst a la Declaració de Rio (Principi 17). Es refereix a aquells danys que són sabuts amb certesa, i que cal evitar, ja que els danys al medi ambient esdevenen irreversibles i, en cas de poder reparar-se, les seqüeles són intenses i duradores.
- Principi de dignitat de la vida, entès com la prevalença del dret a una vida digna, que es fonamenta en la justícia ecosocial, la justícia climàtica, i la justícia intergeneracional i intrageneracional, interterritorial, local i global.
- Principis d'ecodependència i interdependència. Entendre el territori com una gran reserva d'espècies, hàbitats i ecosistemes que compleixen una funció essencial des del punt de vista de sosté vital i essencial dels sistemes econòmics i socials de les generacions presents i futures.
- Principi de diversificació. Basat en l'assumpció de la necessitat de generar i impulsar nous nínxols de formació, cultura, treball i investigació vinculats a una nova economia plural i transformadora com a base de la transició ecosocial que garanteixi el futur, davant el repte de les emergències econòmica, social i climàtica a les que hem de fer front com a societat.
- Principi del bé comú. La vocació del territori ha de ser el sosteniment de la vida atenent els potencials i límits que això implica i sempre, fent prevaldre el bé comú per damunt dels interessos econòmics i de mercat que atemptin o vagin en detriment de l'objectiu irrenunciable de garantir el dret a la vida, el dret a la salut, el dret a un medi ambient sa, el dret a un habitatge digne i el dret a una renda, ara i en el futur.
- Principi de no regressió. Entès com una obligació imposada a les institucions públiques per tal de no modificar els estàndards de protecció ambiental en el cas que suposin una disminució del nivell establert.

Manifest 28M

El món s'encamina cap a un escenari ecològic complex. No tenim manera de saber, encara, de quina magnitud seran els canvis; sí que sabem, però, que tendran un impacte significatiu en les nostres vides i en la de les generacions futures.

Així com les decisions preses les darreres dècades del s. XX i la primera del XXI han condicionat negativament el desenvolupament de les societats actuals, les accions del present condicionaran l'esdevenir de les generacions del futur.

Des de la solidesa democràtica i el sentit cívic i social d'una societat madura i responsable, tenim l'obligació moral i política d'actuar avui per assegurar la vida dels nostres fills i nets, sota el mandat de **justícia intergeneracional**.

Aquesta **Llei de Benestar per a la Generacions Futures** neix amb la voluntat de fer tot el que estigui a les nostres mans perquè adults, i infants i joves d'avui i els que vendran demà, que viuen o vulguin viure a Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, gaudeixin d'un entorn ecològic digne i òptim, base imprescindible per a qualsevol benestar econòmic, social i cultural.

Per tot això, animam a signar aquesta **Iniciativa Legislativa Popular**, que surt del poble amb l'objectiu de comprometre els poders polítics a un debat real tenint en compte la seva responsabilitat per garantir el benestar de les generacions futures.

Animam a tothom a signar aquesta proposta de Llei perquè:

- És una norma pionera que situarà les Illes Balears com a referent a tot l'estat, en la consciència col·lectiva d'un poble que mira els errors del seu passat per prevenir i salvaguardar el seu futur.
- Pretén garantir que totes les normes o instruments de planificació que s'aprovin avui tenguin en compte com afectaran el benestar de les generacions de demà.
- Pretén garantir que en un futur hi haurà disponibilitat suficient i de bona qualitat de recursos indispensables per a garantir la vida digna: aigua, terres fèrtils, biodiversitat, habitatge, treball, cultura, educació i formació, etc.

- Pretén assegurar que la nostra economia capgiri cap a la necessitat de reforçar un model que posi la vida al centre, enlloc de continuar amb un monocultiu que ens converteix en una societat vulnerable i sense opcions. Pretén que s'escolti la veu dels més joves, de les nostres inquietuts, angoixes i esperances. Perquè nosaltres som els que haurem de fer front a un futur cada cop més compliat.
- Pretén que es deixin de fer inversions i infraestructures obsoletes i no adaptades als reptes socials i ecològics globals a les nostres Illes.
- Pretén que la transició ecològica sigui una prioritat de les noves polítiques i que es faci de manera planificada, atenent especialment la realitat dels sectors més vulnerables de la nostra societat.
- Pretén que la privatització dels bens essencials i dels nostres recursos naturals no sigui una opció.
- Pretén que totes les polítiques responguin a la necessitat de fer una transició de model justa i adaptada al nostre territori, en un context de crisi climàtica. Cal preservar els recursos disponibles aquí, per poder preservar la vida en un futur proper.

Així volem demanar a tothom el màxim suport possible a la **Llei de Benestar de les Generacions Presents i Futures** i a la campanya engegada des de la ciutadania per a poder ser debatuda al Ple del Parlament.

Pel futur!

Llei 7/2019, de 8 de febrer, per a la sostenibilitat mediambiental i econòmica de l'illa de Formentera (2019)

1284

Llei 7/2019, de 8 de febrer, per a la sostenibilitat mediambiental i econòmica de l'illa de Formentera

LLEI EXPOSICIÓ DE MOTIUS I

El Ple del Consell Insular de Formentera, en compliment del seu Acord del dia 20 de desembre de 2017 i a l'empara de l'article 47.2 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, ha instat el Govern de les Illes Balears a tramitar una llei que permeti implantar limitacions d'accés a l'illa i establir un sostre en el nombre de vehicles que hi circulen durant el període estiuenc, a fi de corregir la problemàtica derivada de la congestió del territori insular en els períodes de l'any de més afluència de persones i vehicles.

Les mesures excepcionals que incorpora aquesta llei responen directament, per tant, a la preocupació de les autoritats i la societat de Formentera —que és compartida pel Govern de les Illes Balears— d'assegurar la sostenibilitat mediambiental, econòmica, social i turística de la menor de les Pitiüses.

Amb les dades de què actualment es disposa cal preveure, en relació amb les properes temporades de vacances, un elevat risc de saturació demogràfica i de congestió de vies i espais públics que, sens dubte, pot anar en augment. Aquestes circumstàncies ja estan tenint efectes negatius en el medi ambient, en la salut i en la qualitat de vida de la població illenca, així com en la imatge d'aquesta illa com a destinació turística de primer ordre. La resposta dels poders públics, per tant, no es pot fer esperar i ha de ser eficaç, decidida i plenament respectuosa amb els marcs comunitari, constitucional i estatutari.

Les dades publicades per l'Institut Nacional d'Estadística corresponents al Banc Públic d'Indicadors Ambientals de 2014 ja advertien sobre la tendència al creixement dels fluxos turístics d'Eivissa i Formentera, assimilada en xifres a les de l'illa de Lanzarote i amb un increment del 8,5%, la qual cosa situava Formentera entre els territoris espanyols de litoral amb més afluència turística.

L'illa de Formentera té una superfície de 83,2 km² i disposa d'una xarxa de carreteres que suma un total de 38,5 km. L'any 2017, la població resident estable era, segons dades del padró, de 13.423 persones i, d'acord amb les dades de l'impost de vehicles de tracció mecànica, el parc mòbil dels vehicles que tributen a l'illa se situava en 20.749 vehicles, dels quals aproximadament devers 10.000 es destinen a lloguer (2.000 turismes i 8.000 ciclomotors i motocicletes). Formentera té actualment una població que, en temporada alta, pot arribar a superar les 44.000 persones.

D'altra banda, l'illa va rebre durant tot l'any per via marítima 39.235 vehicles en règim de passatge, segons dades de l'Autoritat Portuària de Balears. Durant l'estiu (mesos de maig a octubre) de l'any 2017 hi varen arribar prop de 29.218 vehicles de motor.

Aquestes dades permeten afirmar que la població de l'illa es multiplica per més de tres en els mesos de juliol i agost, que són els de màxima afluència de visitants; augment que de forma similar també es produeix en el parc mòbil en circulació durant l'estiu en comparació amb el parc mòbil de les persones residents.

El mes d'octubre de 2017, a instància de la Conselleria de Territori, Energia i Mobilitat de l'Administració de la comunitat autònoma de les Illes Balears, es va elaborar el document *Diagnosi per a la tramitació del projecte del Pla Director Sectorial de Mobilitat de les Illes Balears*, en el qual s'analitzen els fluxos turístics per illes durant el mes de juliol de 2017. D'acord amb aquest estudi, varen accedir al port de Formentera 187.517 turistes només en aquell mes.

Les xifres d'afluència turística, i especialment les d'entrada i circulació de vehicles a l'illa, són sens dubte alarmants perquè evidencien l'existència d'un risc elevat per a l'equilibri mediambiental. No es pot deixar de valorar el fet que es tracta d'un territori insular molt reduït en què coexisteixen múltiples elements, àrees i espais naturals que ja gaudeixen de diversos nivells de protecció ecològica, paisatgística o

urbanística, com ara les àrees integrades a la xarxa ecològica europea de la Xarxa Natura 2000 (ZEC, LIC i ZEPA), així com les declarades àrea natural d'especial interès (ANEI) pel Parlament balear, totes inevitablement afectades per la saturació turística, atesa la proximitat als centres de població i a la xarxa viària.

Les característiques biogeogràfiques especials de Formentera posen de manifest, en efecte, la fragilitat de l'illa. Els seus valors naturals, paisatgístics i patrimonials es veuen amenaçats per la sobrecàrrega d'afluència turística que pateix durant la temporada alta. Per això, el consell insular ja ha posat en marxa diverses actuacions per lluitar contra la saturació del trànsit motoritzat i preservar els valors esmentats, i ha apostat per un canvi en el model de mobilitat de l'illa. N'és un exemple la definició de 32 rutes verdes per recórrer a peu o amb bicicleta.

II

Per a l'adopció de les mesures que incorpora aquesta llei, el Govern de les Illes Balears es mou en àmbits materials en què està habilitat per la Constitució i l'Estatut d'Autonomia per perfilar un model territorial, econòmic, ambiental i social sostenible, que a més és coherent amb el reconeixement normatiu del fet insular (articles 138 de la Constitució Espanyola i 3 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears); un model que beneficia no només la població de Formentera, sinó també el conjunt de la ciutadania balear, atesa la contribució d'aquesta illa al sector turístic i a l'economia de la comunitat autònoma.

El disseny i l'impuls d'aquest model s'emparen en diversos títols de competències de l'article 30 del text estatutari, com ara els relatius a l'ordenació territorial (apartat 3), les carreteres i el transport per aquestes vies (apartat 5), el transport marítim (apartat 6), el turisme (apartat 11), el foment del desenvolupament econòmic (apartat 21), el patrimoni paisatgístic (apartat 25) i la protecció del medi ambient (apartat 46).

D'altra banda, i tot i que el Consell Insular de Formentera ha proposat l'aprovació de les mesures de sostenibilitat mediambiental i turística que es recullen en aquesta llei, el Govern de les Illes Balears, respectuós amb l'autonomia constitucionalment i estatutàriament reconeguda a aquesta illa que és també un municipi (articles 61 i 75 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears), vol donar resposta a la seva sol·licitud i elaborar una llei que estableixi mesures de caràcter limitatiu, però deixant en mans de la corporació insular la determinació del gruix de les disposicions necessàries per aconseguir els objectius perseguits, amb l'establiment d'un marc conforme als principis de necessitat, eficàcia, proporcionalitat i no-discriminació. Tot això en consonància amb les competències atribuïdes als consells insulars en l'article 70 de l'Estatut d'Autonomia, com també amb les que corresponen a les entitats territorials d'acord amb la legislació bàsica de règim local.

III

La resposta que es vol donar amb l'aprovació d'aquesta llei als greus riscos que amenacen Formentera està en sintonia amb les polítiques i estratègies de la Unió Europea vigents en àmbits com els transports i la mobilitat, el turisme, el medi ambient i l'energia. Diversos instruments estimulen les administracions estatals, regionals i locals a adoptar les seves polítiques adreçades a garantir els principis i objectius que proposen les institucions comunitàries. Així, convé recordar que el Tractat de Maastricht (1992) va fixar les bases de la política comunitària de transports i hi va incorporar els requisits de protecció del medi ambient; i que el Tractat d'Amsterdam (1999) va establir com a obligació la integració de la protecció mediambiental en totes les polítiques sectorials de la Unió Europea, amb l'objectiu de promoure el desenvolupament sostenible. Mitjançant el Tractat de Lisboa (2009), la lluita contra el canvi climàtic va passar a ser un objectiu específic de la Unió.

D'una banda, cal assenyalar que entre els objectius concrets de la política de la Unió Europea en l'àmbit del medi ambient es troben la conservació, la protecció i la millora de la qualitat del medi ambient, com també la protecció de la salut de les persones. Aquesta política es basa en els principis de cautela, acció de prevenció i correcció de la contaminació en la seva font.

La Comissió Europea, mitjançant la Comunicació COM (2009) 490 final, de 30 de setembre de 2009, Pla d'Acció de Mobilitat Urbana, va constatar que determinades polítiques, com ara la cohesió, el medi ambient i la salut, entre d'altres, no poden aconseguir els seus objectius sense tenir en compte especificitats urbanes tals com la mobilitat. El principi de mobilitat sostenible tracta de garantir una mobilitat eficient de mercaderies i persones, alhora que ha de gestionar el creixent volum de transport i, per tant, minimitzar els costos externs derivats dels accidents de circulació, les malalties respiratòries, el canvi climàtic, el soroll, la contaminació ambiental o els embussos. L'aplicació d'aquest principi exigeix un enfocament integrat per optimitzar l'eficiència del sistema i l'organització dels transports, així com la reducció del consum d'energia i de l'impacte sobre el medi ambient.

En el Llibre blanc del transport. Full de ruta cap a un espai únic europeu de transport: per una política de transports competitiva i sostenible (COM [2011] 144 final), de 28 de març de 2011, la Comissió descriu el transport com a peça fonamental per a la nostra economia i la nostra societat, i al mateix temps estableix que ha de ser sostenible, a causa de les cada vegada majors limitacions mediambientals i de recursos. Entre els punts clau que identifica el seu full de ruta, s'inclou l'objectiu d'aconseguir l'eliminació progressiva de l'ús de vehicles de gasolina i dièsel.

D'altra banda, el Tractat de Lisboa estableix que la Unió Europea ha de complementar l'acció dels estats membres en matèria turística, i ha de promoure, entre altres aspectes, el desenvolupament sostenible en el sector turístic. En aquest marc, la Comissió Europea ha fixat, fins i tot abans de la subscripció d'aquest Tractat, els eixos prioritaris de la política turística en els instruments següents:

- La comunicació «Agenda per a un turisme europeu sostenible i competitiu» COM (2007) 621, de 19 d'octubre de 2007: s'assumeix la importància de protegir la durabilitat de l'entorn natural i la comunitat local de les destinacions turístiques per fomentar la competitivitat del sector i proposa com a reptes, entre d'altres, la protecció dels recursos naturals i culturals de les destinacions turístiques, la reducció de la utilització dels recursos i la contaminació en els llocs turístics, la gestió del canvi en interès del benestar de la comunitat i tenir en compte l'impacte mediambiental dels transports vinculats al turisme. Com a principis per aconseguir un turisme alhora competitiu i sostenible, la Comissió proposa: (i) minimitzar i administrar els riscos (principi de precaució), amb la prevenció de tot efecte nociu sobre el medi ambient o la societat; (ii) avaluar la capacitat d'acollida de les destinacions turístiques i fixar límits a l'amplitud del desenvolupament turístic; i (iii) controlar permanentment la sostenibilitat, la qual cosa requereix una vigilància sense descans.

- La comunicació «Europa, primera destinació turística mundial —un nou marc polític per al turisme europeu» COM (2010) 352 final, de 30 de juny de 2010, que inicia una nova etapa en la política europea sobre el turisme i es basa en quatre eixos principals: estimular la competitivitat del sector turístic a Europa; promoure el desenvolupament d'un turisme sostenible, responsable i de qualitat; consolidar la imatge i la visibilitat d'Europa com a conjunt de destinacions sostenibles i de gran qualitat; i reforçar la integració del turisme en les polítiques i instruments financers de la Unió Europea. La comunicació subratlla el caràcter transversal del turisme, que està en contacte amb moltes altres polítiques, com la del transport, que exigeix un tractament conjunt en determinats aspectes; exposa una bateria de línies d'accions, amb especial incidència per a les entitats locals i regionals i destaca que el turisme contribueix al desenvolupament regional i econòmic i la necessitat de millorar l'atractiu de les regions com a incentiu per a la promoció de pràctiques i polítiques més sostenibles i positives respecte del medi ambient.

- La comunicació «Una estratègia europea per a un major creixement i ocupació en el turisme costaner i marítim» COM (2014) 86 final, de 20 de febrer de 2014: adopta una nova estratègia per millorar aquest tipus de turisme a Europa i constata que requereix un marc polític ambiciós. Estableix que la Comissió, els estats membres, les autoritats regionals i locals, la indústria i altres parts interessades han d'emprendre actuacions específiques que siguin coherents amb les polítiques de la Unió Europea que tenen un impacte en aquest sector, tenint en compte determinats aspectes transversals de les diferents polítiques, tals com els transports, la protecció del medi ambient, el desenvolupament regional i l'adaptació al canvi climàtic, entre d'altres.

Aquests són alguns dels valors principals del dret europeu que cal invocar en l'aprovació de les mesures necessàries de sostenibilitat mediambiental i econòmica per a l'illa de Formentera.

IV

El nou règim jurídic, en la mesura que respon als objectius exposats, s'ha dissenyat en el marc dels principis del dret comunitari i conformement amb la doctrina del Tribunal de Justícia de la Unió Europea, òrgan que ha anat definint les condicions que han de respectar les autoritats dels estats membres a l'hora d'establir limitacions a les llibertats de circulació. Cal afegir, a més, que les limitacions més importants que preveu aquesta llei es basen en raons imperioses d'interès general i, de manera especial, en el medi ambient, la salut i la protecció de l'entorn urbà.

També s'ha tingut en compte que, en consonància amb els principis europeus que defensen un equilibri entre els fluxos turístics i la sostenibilitat mediambiental i territorial, en especial dels territoris insulars i costaners susceptibles de protecció, ja fa anys que a diverses regions europees s'han implantat restriccions a l'afluència i circulació de vehicles de motor, bé de caràcter permanent, bé temporal per als períodes de més activitat turística. En les solucions adoptades en el cas de Formentera, la regulació d'entrada de vehicles també té una motivació alhora ambiental i territorial, atès que la limitació a l'accés de vehicles suposa evitar el consum de més territori amb l'ampliació de les infraestructures viàries que, en temporada alta, ja es troben al límit de la seva capacitat.

Les solucions adoptades sovint estableixen diferenciació segons el tipus de vehicle, ateses les seves característiques o a la funcionalitat a què estan destinats; també inclouen en molts supòsits excepcions per als residents i per als vehicles destinats a cobrir necessitats bàsiques de la ciutadania. Entre d'altres, hi ha exemples a les illes mediterrànies de Capri, Ischia, Marettimo i Favignana (Itàlia); Hydra, Athos i Rodes (Grècia); Kolocep (Croàcia); a les illes alemanyes d'Hiddensee, Helgoland, Juist, Baltrum, Wangerooge, Spiekeroog i Langeoog; a l'illa holandesa d'Schiermonnikoog; i a les illes del nord francès de Sein, Hoedic, Bréhat, Batz, Houat, Molène i l'arxipèlag de Frioul.

Així mateix, s'ha considerat l'èxit dels criteris aplicats a moltes ciutats d'arreu del món per restringir el trànsit motoritzat -ja sigui per lluitar contra la contaminació i la congestió viària, o bé per protegir el seu patrimoni- amb mesures de tot tipus, des de restriccions periòdiques per hores, dies o temporades, fins a prohibicions d'accés a determinats tipus de vehicles com els de motor dièsel, que inclouen actuacions de foment del transport públic i dels vehicles sense motor o no contaminants. En són exemples ben coneguts Madrid, Barcelona, Roma, Berlín, Friburg, París, Oslo, entre d'altres a Europa; o Teheran, Pequín, Sao Paulo, Bogotà i Santiago de Xile.

V

En el capítol I d'aquesta llei s'estableixen mesures específiques per a la sostenibilitat mediambiental i socioeconòmica de l'illa de Formentera; principalment mesures de regulació de fluxos turístics i de mobilitat sostenible. També s'hi detallen els objectius que han de guiar aquestes mesures, alhora que es proclama la subjecció als principis de necessitat, eficàcia, proporcionalitat i no-discriminació.

El capítol II regula les limitacions temporals a l'entrada i la circulació de vehicles de motor a l'illa durant els períodes de màxima afluència turística i inclou un règim d'excepcions que preveu les situacions diferencials que no poden veure's afectades en règim d'igualtat per la prohibició general.

S'incorporen excepcions específiques per tal de garantir la mobilitat entre les Pitiüses, a fi de donar continuïtat als vincles especials existents entre les illes de Formentera i Eivissa, d'acord amb la voluntat expressada per les seves institucions.

També es preveuen excepcions no lligades a les característiques de les persones usuàries ni dels vehicles, susceptibles de modulació pel consell insular, en funció d'un sostre màxim que permeti l'entrada i la circulació de vehicles, de forma limitada per dies i amb sol·licitud prèvia dels interessats, i que afavorirà els de motors no contaminants. El consell també ha de determinar el nombre de vehicles de servei públic per als períodes de mobilitat restringida.

En conseqüència, es faculta el Consell Insular de Formentera per crear un distintiu que permeti identificar tots els vehicles exceptuats del règim de prohibició.

Les mesures restrictives, en funció dels acords que adopti el consell insular, poden afectar especialment els vehicles de lloguer, atès que són aquests els que tenen més incidència en la saturació de la xarxa viària il·lenca. És comprensible que l'objectiu de limitar el total de vehicles facultats per circular durant la temporada estival no pot quedar compromès pel fet que les empreses de lloguer de vehicles puguin ampliar la seva oferta desmesuradament.

Per assegurar l'aplicació correcta de les mesures, i en el marc previst en la Llei 11/2010, de 2 de novembre, d'ordenació del transport marítim de les Illes Balears, s'introdueixen obligacions específiques d'informació i de verificació per a les empreses navilieres i els passatgers que embarquin vehicles amb destinació a Formentera. Així mateix, s'imposa als operadors econòmics que participin en l'expedició de títols de transport marítim a aquesta illa l'obligació d'informar els passatgers de les limitacions establertes per aquesta llei.

La llei dedica el capítol III a la planificació i l'avaluació dels resultats de les mesures implantades; i el capítol IV faculta les administracions competents per a l'establiment de mesures de foment dirigides al compliment dels objectius fixats.

En darrer lloc, el capítol V estableix el règim d'inspecció i la sanció aplicable com a mecanisme per garantir l'efectivitat del règim jurídic que s'estableix.

Aquesta llei s'ajusta als principis bàsics de bona regulació que estableix l'article 129.1 de la Llei 39/2015, d'1 d'octubre, del procediment administratiu comú de les administracions públiques, com són els de necessitat, eficàcia, proporcionalitat, seguretat jurídica, transparència i eficiència.

Llei 13/2018, de 18 de desembre, de camins públics i rutes senderistes de Mallorca i Menorca (2018)

Llei 13/2018, de 28 de desembre, de camins públics i rutes senderistes de Mallorca i Menorca

EXPOSICIÓ DE MOTIUS

Mallorca i Menorca ofereixen una realitat geogràfica diferent, l'una de l'altra i dins cadascuna, i també la seva història, amb assentaments i dominacions diferents que han deixat la seva empremta. En el cas de Mallorca, aquestes característiques particulars han anat conformant una realitat clarament diferenciada de la resta de l'arxipèlag pel que fa a la implantació dels assentaments de població, a la realitat demogràfica i al nombre i distribució de les vies de comunicació. En aquest sentit, cal tenir present la complexitat administrativa que suposa a Mallorca la convivència de 53 municipis, de grandària i dinàmiques de població molt diferents entre ells, alguns més turístics, altres d'interior, de muntanya, metropolitans, etc.; però tots ells amb l'exercici de competències en mobilitat i infraestructures així com també en conservació del patrimoni i del medi ambient. Municipis que gaudeixen d'un elevat grau d'autonomia però que sovint pateixen d'una mancança d'eines de coordinació entre ells i, fins i tot, de limitació de recursos a l'hora d'intervenir en determinades matèries.

La xarxa de camins segueix conformant un patrimoni primordial i pràctic per al desenvolupament de la vida rural i de les activitats agràries, ramaderes i complementàries. Els camins públics constitueixen, juntament amb les carreteres, una xarxa de vies extensa i arrelada amb la funció històrica bàsica d'enllaçar els diferents indrets de l'illa, en especial els nuclis tradicionals, que ofereix al conjunt de la població una accessibilitat generalitzada a tot el territori insular. Aquesta funció encara perdura avui dia amb l'estructura d'una trama conformada per milers de quilòmetres de camins amb unes funcions, unes característiques i una freqüentació molt prototípica de l'illa.

En l'actualitat, a Mallorca encara es percep la rellevància cabdal d'aquesta xarxa de camins per al benestar de la població, en especial pel potencial que representa amb relació a l'aprofament de la ciutadania al gaudi d'un medi ambient saludable i a la interacció amb l'entorn rural dins una ordenació territorial cohesionada i equilibrada. Conflueixen, doncs, en la regulació d'aquestes infraestructures diferents drets de les persones que recullen, d'una manera o d'una altra, la Constitució i les lleis, com ara: el dret a la propietat privada, el dret a la intimitat, el dret a la lliure circulació i desplaçament pel territori, bé sigui per una motivació social o econòmica concreta com per una inquietud o desig

personal de contacte amb l'entorn mitjançant una aproximació correcta a la natura; el dret de gaudir d'una xarxa de camins de terra on no circulen vehicles de motor; el dret a la salut i a una vida sana; el dret a gaudir d'un medi ambient adequat per al desenvolupament de les persones, sempre conjugat amb el deure de conservar-lo i d'utilitzar de manera racional els recursos naturals, sense banalitzar la natura, el paisatge i els valors ambientals de l'entorn.

D'altra banda, el Conveni Europeu del Paisatge, ratificat per l'Estat espanyol i al qual el Consell Insular de Mallorca s'adhereix l'any 2008, estableix que tot el territori esdevé paisatge i afegeix que la ciutadania de la Unió Europea disposa del dret al gaudi d'un entorn de qualitat que li ha de ser accessible. Així mateix, a Menorca, Reserva de Biosfera, els camins són un recurs, un valor per conèixer i gaudir-ne. D'aquesta manera, la xarxa de camins públics esdevé, a més a més, un element fonamental que procura una permeabilitat territorial suficient per permetre una aproximació, un coneixement i un gaudi del paisatge que incideix en la seva preservació i millora en benefici de tota la població. Tot això, sense oblidar que són eines bàsiques i necessàries per sostenir el món rural on el sector agrari juga un paper essencial.

A més d'això, i no en pocs casos, els camins de Mallorca són, per ells mateixos, elements del patrimoni cultural —en el sentit més ampli del concepte— que mereixen un grau major de reconeixement i de protecció. Els traçats dels camins són saviesa popular, història, tradició i patrimoni i, per tant, cal anar més enllà de la protecció patrimonial simple de llur realitat física, de la qual avui en dia només en gaudeixen alguns elements, com ara els empedrats, a partir d'instruments d'ordenació territorial o urbanística. Així, cal implantar una nova normativa que pugui dotar els camins d'un règim jurídic més complet, adient i inclusiu de la conservació i regeneració de l'entorn en el marc de la regulació vigent. Així, requereix una menció especial la Directiva 92/43/CE del Consejo, de 21 de maig, relativa a la conservació dels hàbitats naturals i de la flora i fauna silvestres, que posa en marxa la xarxa ecològica europea denominada Natura 2000, que està integrada per les zones d'especial protecció per a les aus (ZEPA) designades sota les determinacions de la Directiva d'aus 79/409/CEE, relativa a les aus silvestres i per les zones d'especial conservació (ZEC).

Dins el nostre àmbit autonòmic, la Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental (LECO), estableix que constitueixen els espais de rellevància ambiental de les Illes Balears els espais naturals protegits i els llocs de la Xarxa ecològica europea Natura 2000.

A nivell estatal, cal esmentar la Llei 43/2003, de 21 de novembre, de monts, l'objectiu de la qual és garantir la conservació i protecció dels monts espanyols, promovent-ne la restauració, la millora, la sostenibilitat i l'aprofitament racional, recolzant-se en la solidaritat col·lectiva i la cohesió territorial.

Amb l'ús generalitzat dels vehicles de motor en els anys cinquanta del segle XX, les administracions varen oblidar molts de camins antics, ja que només prenen en consideració aquells que, per les seves característiques i traçat, eren els més aptes per als automòbils de l'època, al mateix temps que en potenciaven l'adequació als nous sistemes de transport. Així, molts de camins restaren abandonats i foren envaïts per la vegetació o, fins i tot, usurpats, mentre que altres es transformaven en vies concebudes únicament des de la perspectiva de l'automòbil.

En l'actualitat, els nous usos de lleure, com les activitats d'excursionisme o senderisme, esportives, educatives, socials, mediambientals, entre d'altres, han tornat a reivindicar aquesta xarxa que cal preservar i fomentar, no només com a infraestructures per satisfer necessitats de comunicació pròpies i específiques del món rural, sinó també com a infraestructures al servei de tota la societat; una xarxa que permet al conjunt de la població i als visitants gaudir de la natura i d'un paisatge amb un alt valor patrimonial i cultural que també, al cap i a la fi, es converteix en un motor de desenvolupament rural i d'un major equilibri territorial. En suma, sense camins públics no es disposa de la llibertat de moure's per l'illa, ni de caminar sobre un ferm de terra, ni de gaudir de la natura ni del paisatge, i tampoc no es pot aconseguir la sensibilització i la participació ciutadana efectiva a l'hora de conservar-ho. Així, aquesta llei no pretén regular amb caràcter general l'excursionisme sinó que només tracta del règim jurídic dels camins públics com a xarxa on implantar la pràctica del senderisme, sense perjudici de la coexistència amb altres disposicions que poden regular altres pràctiques excursionistes o de lleure tradicionals.

Tot i que durant anys, especialment des d'alguns ajuntaments i des del Consell Insular de Mallorca, s'ha fet un esforç notable per recuperar i defensar els antics camins públics, s'ha constatat que aquesta tasca no resulta suficient sense implantar un règim jurídic específic. Aquesta llei es formula per desplegar les competències que els articles 30 i 31 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears atorga a la comunitat autònoma en les matèries següents: ordenació del territori i urbanisme (article 30.3), camins (article 30.5), vies pecuàries (article 30.9), agricultura (article 30.10), esport i oci (article 30.12), patrimoni històric (article 30.25), desenvolupament del dret civil propi (article 30.27) i règim local (article 31.13). Totes aquestes competències permeten atendre les diferents realitats que presenten els camins públics de Mallorca i Menorca.

El text s'articula a través de dos grans apartats: el títol II per als camins públics i el títol III per a les rutes senderistes; títols que per ells mateixos podrien ser objecte d'una llei per separat, però que, en aquest cas, s'ha considerat convenient tractar d'una manera unitària i en un mateix cos normatiu. Això és així ja que sovint se sobreposen sobre un mateix camí públic tant la funció pròpia d'una via de comunicació com la recreativa i d'accés a la natura. Als títols esmentats els són d'aplicació el règim comú de la llei que ve determinat pel títol I (objecte i principis generals) i pel títol IV (infraccions i sancions).

El títol I recull l'objecte de la llei, és a dir el règim jurídic dels camins públics i les rutes senderistes, i n'incorpora els principis generals, que es poden resumir en la defensa i la conservació del patrimoni viari, potenciant-ne l'ús responsable com a mitjà per accedir a l'entorn rural més immediat de la ciutadania.

El títol II estableix el règim jurídic dels camins públics. Aquesta llei es remet a la normativa comuna respecte de la definició de domini públic, si bé reforça els mitjans per defensar i controlar els camins públics mitjançant la concreció puntual de determinats articles de la Llei 20/2006, de 15 de desembre, municipal i de règim local de les Illes Balears. Així doncs, pel que fa a la noció de camí públic, es parteix d'un concepte que, atenant la realitat, abasta qualsevol tipologia de camí que no només inclou la via de comunicació en ella mateixa, sinó també els elements que —sent igualment de domini públic— li són inherents per a la seva finalitat. També s'estableix una zona de protecció, com fa la legislació de carreteres, de 3 metres a cada costat del camí.

El control i la defensa dels camins s'ha instrumentalitzat d'acord a un doble control: el que exerceix l'administració municipal i el que exerceix el consell insular, administració que atresora molta informació sobre els camins i que pot ser de gran utilitat a l'hora d'acreditar-ne la titularitat pública. D'altra banda, és obvi que una defensa dels camins no es pot plantejar únicament amb una visió compartimentada per municipis, ja que molts camins, encara que de titularitat municipal, tenen un interès supramunicipal i també per això és important que el consell insular tuteli la xarxa des d'una visió insular amb total respecte a l'autonomia municipal.

Les novetats que podem destacar d'aquest títol II són:

Respecte de l'acció pública, s'ha ampliat el dret a l'exercici a qualsevol persona física o jurídica amb interès en la matèria, superant el concepte de veí/veïna de la legislació de règim local. També, i seguint l'exemple de la Llei 33/2003, de 3 de novembre, de patrimoni de les administracions públiques, s'ha establert una compensació per a la defensa dels camins públics, superant la mera indemnització de despeses que preveia la legislació de règim local. Finalment, s'ha establert la possibilitat que el consell insular, en les vies d'interès supramunicipal, pugui requerir als ajuntaments la informació per instar posteriorment, si ho considera oportú, l'acció pública en defensa de la titularitat pública d'un camí.

Pel que fa a la desafectació, s'elimina qualsevol possibilitat que es pugui donar la desafectació tàcita pel transcurs del temps. Respecte de les permutes i mutacions demaniales, s'insisteix en l'adequació a l'interès general i es requereix un informe preceptiu del consell insular que serà vinculant per a les vies que afecten rutes senderistes de caràcter insular.

Pel que fa a l'expedient d'investigació, recuperació d'ofici i delimitació i afitament, s'estableix, com a principal novetat, que el consell insular, en cas de vies municipals d'interès supramunicipal, pugui iniciar els expedients d'investigació d'ofici en cas que l'ajuntament no actuï.

També es fixa l'obligatorietat que qualsevol reclamació sobre la titularitat dels camins municipals s'ha de comunicar al consell insular perquè pugui cooperar amb l'ens municipal en la defensa de la titularitat pública o, fins i tot, assumir-ne la defensa si l'ajuntament no ho fa.

Respecte del Catàleg de camins inclòs en el capítol II, l'experiència davant els tribunals ha demostrat que per a defensar la titularitat pública dels antics camins cal un treball previ d'investigació que en permeti acreditar la titularitat; investigació que ha de dur a terme un equip multidisciplinari (amb l'especialització en història, geografia i dret, entre altres). Precisament, en el cas del Consell Insular de Mallorca, amb la tasca que ha fet fins ara en la defensa dels camins públics, s'ha recollit prou informació i experiència per a poder ajudar els ajuntaments i coordinar-se en aquesta tasca. Així doncs, la finalitat del catàleg és aportar les proves que fonamentin el caràcter públic dels camins, relacionar tots els camins públics municipals i determinar, a més, els camins públics o privats que tenen interès patrimonial o senderista. En tot cas, és un document merament informatiu i de control dels camins públics, sense que es pugui assimilar als catàlegs urbanístics. La llei estableix el procediment per aprovar els catàlegs, procediment que preveu un informe del consell insular i un tràmit d'audiència pública. Els ajuntaments tenen un termini màxim de quatre anys des de l'entrada en vigor de la llei per redactar els catàlegs. Els camins catalogats com a públics han de ser inscrits posteriorment a l'Inventari de béns municipals i també s'inscriuen en el Registre insular de camins públics creat per aquesta llei. Aquest registre té caràcter merament informatiu i vol ampliar al màxim la informació destinada a la ciutadania amb relació als camins públics de l'illa. La gestió del Registre insular s'atribueix al consell insular.

Igualment, el consell insular pot requerir als ajuntaments que cataloguin les vies municipals d'interès supramunicipal.

Al capítol III es preveu la col·laboració i la coordinació entre les diferents administracions i, en especial, que es puguin subscriure convenis o subvencions per redactar els catàlegs.

El capítol IV regula els instruments de planejament territorial i els plans executius. A escala territorial insular, s'estableix a càrrec del consell insular la redacció d'un pla director sectorial de camins. La finalitat d'aquest pla és establir una xarxa de camins complementària a la xarxa de carreteres per als vehicles motoritzats, però també per garantir en condicions de seguretat els desplaçaments a peu, bicicleta o cavall, o qualsevol altre mitjà de transport no motoritzat.

La planificació executiva del Pla Director Sectorial correspon als plans especials, que poden ser redactats pel consell insular i pels ajuntaments, amb la finalitat de mantenir la xarxa actual de camins, així com d'incorporar-hi nous trams en compliment de les prescripcions del Pla Director Sectorial. Aquests plans especials comporten la declaració d'utilitat pública als efectes legalment prevists.

El capítol V regula els usos dels camins, insistint en el dret de transitar-hi i en el fet que, en tot cas, el trànsit no motoritzat és d'ús general, lliure i gratuït sense que es pugui subjectar a cap taxa i sense perjudici de les que es puguin imposar als usos especials, les activitats lucratives, les proves esportives o les activitats no permanents. Es faculta les administracions titulars dels camins per dictar les ordenances que considerin convenients. En aquest capítol s'inclouen les limitacions d'ús, que sempre ha de ser excepcional en el cas del trànsit a peu, així com les prohibicions, l'impediment de pas i altres usos, com ara la utilització per al pas d'instal·lacions i conduccions. D'altra banda, es vol garantir la compatibilitat del manteniment de la xarxa de camins amb l'activitat agrària, forestal i altres usos conformes amb la naturalesa i la destinació rústica dels terrenys.

En el capítol VI es recullen diversos aspectes que afecten de manera general els camins i el seu ús, com ara unificar els diferents senyals mitjançant la redacció d'un manual a càrrec del consell insular.

Igualment, per raons paisatgístiques, mediambientals i excursionistes, s'estableix l'obligació de preservar tot un conjunt de camins de l'asfaltatge, salvaguardant així el dret a caminar per fers de terra que resulten més amables i segurs per al lleure o l'excursionisme. És important destacar, com ja hem indicat a l'inici, que molts dels camins públics representen no només una manera d'accedir al medi natural, sinó que també són una plataforma per practicar un esport (excursionisme, ciclisme, córrer, etc.) o per fer-hi activitats de lleure saludables, per tant, és necessari mantenir-ne les condicions perquè els camins compleixin aquesta funció adequadament.

També s'estableixen normes sobre els tancaments laterals dels camins, prohibint-ne els massissos per sobre de 120 centímetres d'altura, a fi d'evitar la pèrdua de les visuals del paisatge.

D'altra banda, en l'article 38 es recullen les normes adequades per mantenir els camins que es troben sobre marjades, per això, es recull el costum propi de Mallorca que atribueix la propietat del mur o marge a la finca superior, així com les parets seques que tanquen les finques amb el camí són propietat de la finca. Incorporar normes del nostre costum jurídic és possible d'acord amb l'article 1 del Decret legislatiu 79/1990, de 6 de setembre, pel qual s'aprova el text refós de la Compilació del Dret Civil de les Illes Balears, que integra en el dret civil propi el costum que forma part de la tradició jurídica de les Illes Balears. El capítol esmentat es completa amb normes respecte de l'ús forestal a la zona de protecció i sobre les obres d'instal·lacions subterrànies o aèries que s'han de fer als camins.

Amb caràcter general no és objecte d'aquesta llei l'excursionisme com a esport, que es regula per la seva legislació específica, però sí que es regula, en el títol III, el senderisme, que, com s'ha dit a l'inici, i com a manera d'accedir al medi ambient i a la natura, és l'altre gran apartat de la llei. Aquest títol s'articula sobre la base de la creació de les rutes senderistes, entenent-les, prioritàriament, com les rutes excursionistes a peu homologades pel consell insular. Els promotors d'aquestes rutes poden ser ajuntaments, pel que fa a les d'àmbit local, o el consell insular, amb relació a les d'àmbit i interès supramunicipal, si bé les persones particulars també poden col·laborar signant els convenis corresponents amb l'administració promotora. La ruta senderista es pot articular sobre vies públiques o, fins i tot, sobre vies privades, sempre que es compti amb l'acord de la propietat dels terrenys i, si escau, també amb l'explotador de l'activitat agrícola. També els promotors poden fer ús, si escau, dels plans especials d'ordenació de rutes senderistes, així com dels projectes i les ordenances, que duen implícita la declaració d'utilitat pública dels terrenys necessaris per executar-les. La Federació Balear de Muntanyisme i Escalada, a petició de l'entitat promotora, pot homologar la ruta conforme a les marques de GR (gran recorregut), PR (petit recorregut) i SL (sender local).

La llei estableix el procediment d'homologació que correspon al consell insular, que ha de vetllar pels requisits que estableix la llei i el seu annex II, per a dotar la via de la seguretat necessària i garantir-ne l'encaix en l'ordenació territorial de l'illa. Una vegada concedida l'homologació provisional, l'entitat promotora té dos anys per a executar la ruta i senyalitzar-la. I quan el consell insular hagi verificat que s'ha executat correctament, s'homologarà definitivament i s'inscriurà en el Registre de rutes senderistes. Aquest registre es constitueix com un document d'accés públic on s'inscriuen les rutes homologades pel consell insular, al qual correspon la competència sobre el registre.

També s'estableix la prohibició de crear noves rutes senderistes al marge de les establertes d'acord amb aquesta llei. Respecte d'aquestes rutes, se'n vol unificar els criteris tècnics, tant pel que fa a la seguretat com a la senyalització, per poder comptar amb un registre efectiu de totes les rutes senderistes i oferir-ne una informació completa i coordinada a les persones usuàries.

Finalment, el títol es completa amb les condicions que poden permetre cancel·lar l'homologació, així com les normes relatives a la conservació i la senyalització de les rutes senderistes; aquesta senyalització ha de ser coordinada pel consell insular mitjançant l'elaboració i l'aprovació del manual corresponent o bé amb un reglament.

-El títol IV implanta el règim de les infraccions i sancions. Aquest títol és comú als camins i a les rutes senderistes. En aquest títol s'estableix un règim d'infraccions i de sancions, amb la graduació de lleu, greu i molt greu, i amb unes multes que poden anar d'un mínim de 60 euros fins als 20.000 euros per a les infraccions més greus. També s'estableix un règim adequat de prescripcions de la infracció, que són d'un any per a les lleus, de dos anys per a les greus i de tres anys per a les més greus, encara que la restitució de la legalitat, quan la infracció ha afectat béns del domini públic, no prescriu mai. Finalment, s'implanta també un règim d'execució forçosa i subsidiària, com també de multes coercitives, similar al que preveu la legislació urbanística.

La llei conclou amb un conjunt de disposicions addicionals, transitòries i finals. En les disposicions addicionals es destaca la regulació dels plans especials d'ordenació territorial mitjançant la modificació de la Llei 14/2000, de 21 de desembre, d'ordenació territorial. Aquests plans es configuren com a instruments d'ordenació territorial en desplegament de les determinacions del Pla Territorial Insular i del Pla Director Sectorial o també com a instruments de planejament autònom, quan així ho prevegi expressament una normativa sectorial. També són objecte de regulació els antics traçats de línies ferroviàries desafectades, així com la creació dels plans de vies ciclistes.

En conclusió, aquesta llei vol realçar el valor de l'extensa xarxa de camins públics, regulant les diferents realitats que els afecten i establint els mitjans adequats per defensar-los i garantir-ne la protecció.

Llei 4/2008, de 14 de maig, de mesures urgents per a un desenvolupament territorial sostenible a les Illes Balears (2008)

Secció I - Comunitat Autònoma Illes Balears

1.- Disposicions generals

PRESIDÈNCIA DE LES ILLES BALEARS

Num. 8829

Llei 4/2008, de 14 de maig, de mesures urgents per a un desenvolupament territorial sostenible a les Illes Balears

EL PRESIDENT DE LES ILLES BALEARS

Sia notori a tots els ciutadans que el Parlament de les Illes Balears ha aprovat i jo, en nom del Rei i d'acord amb el que s'estableix a l'article 48.2 de l'Estatut d'Autonomia, promulg la següent.

LLEI

EXPOSICIÓ DE MOTIUS

I

Els poders públics de les Illes Balears han de tenir com a orientació bàsica el desenvolupament econòmic i social, el qual no ha de comportar una pèrdua de la diversitat i la singularitat del territori, ni dels recursos naturals i patrimonials.

La preocupació per aconseguir un desenvolupament sostenible que promuri el benestar de la població i la preservació dels recursos naturals ha inspirat l'aprovació d'un seguit de lleis i normes orientades a aquest objectiu.

D'altra banda, els poders públics de les Illes Balears han de contribuir a protegir de forma efectiva els espais naturals i les àrees rurals i a preservar el paisatge com a un valor cultural i social i també com a actiu econòmic del territori. De fet, els valors estètics i identitaris del paisatge prenen cada vegada més dimensió social i han de ser objecte irrenunciable de consideració pública.

Igualment, el fet insular és una característica fonamental per entendre la realitat de les Illes Balears, i s'ha de tenir ben present a l'hora de planificar el futur territorial, econòmic i ambiental. Un territori reduït, uns recursos naturals escassos i una població cada vegada més nombrosa fan evident la necessitat de reorientar les pautes de desenvolupament del territori i evitar l'ocupació de les zones paisatgísticament més valuoses o les àrees amb valors naturals i culturals inqüestionables. De la mateixa manera s'ha de fomentar un ús eficient del sòl i s'han d'impulsar criteris racionals dels processos d'ocupació del sòl.

II

L'article 23 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, reformat mitjançant la Llei Orgànica 1/2007, de 28 de febrer, disposa:

1. Tota persona té dret a gaudir d'una vida i un medi ambient segur i sa. Les administracions públiques de les Illes Balears, en l'àmbit de les seves competències, protegiran el medi ambient i impulsaran un model de desenvolupament equitatiu, territorialment equilibrat i sostenible.

2. Els poders públics de la comunitat autònoma han de vetllar per la defensa i la protecció de la naturalesa, del territori, del medi ambient i del paisatge. Han d'establir polítiques de gestió, ordenació i millora de la seva qualitat harmonitzant-les amb les transformacions que es produeixen per l'evolució social, econòmica i ambiental. Així mateix, la Comunitat Autònoma ha de cooperar amb les instàncies nacionals i internacionals en l'avaluació i en les iniciatives relacionades amb el medi ambient i el clima.

3. Les administracions públiques de les Illes Balears promouran polítiques d'equilibri territorial entre les zones costaneres i les de l'interior.

La preocupació per al manteniment d'un medi ambient adequat suposa una autèntica presa de consciència de la dimensió ambiental o ecològica, que han d'atendre els poders públics i que es tradueix en l'adopció de les mesures pertinents per a la protecció del medi ambient, la conservació de la naturalesa i la defensa del paisatge, elements naturals i conjunts històrics i artístics.

Des d'una perspectiva constitucional i estatutària, si es produeix un supòsit de fet que ha de ser protegit, com poden ser les construccions o la instal·lació de qualsevol element que limiti el camp visual per a la contemplació dels valors naturals o que rompi l'harmonia del paisatge, com a conseqüència d'una activitat humana que pretén incidir sobre la situació natural, han de ser els poders públics de les Illes Balears els que prohibeixin aquestes actuacions.

sentants democràtics en l'establiment de les mesures de contenció de l'alteració mediambiental i paisatgística.

Aquest principi de precaució és un dels fonaments d'aquesta llei.

III

Aquesta llei té per objecte l'establiment d'unes mesures urgents per a un desenvolupament territorial sostenible a les Illes Balears i es configura en cinc capítols, dues disposicions addicionals, una transitòria, una àmplia derogatòria i dues finals.

El capítol I regula les categories del sòl, les reserves per a habitatge protegit i la cessió de terrenys com a conseqüència de les accions de transformació urbanística i ús del sòl.

Atès que les Illes Balears no disposen encara d'una normativa autonòmica reguladora del règim del sòl, és necessari establir els conceptes de sòl urbà (tot distingint entre el consolidat i el no consolidat), els serveis urbanístics bàsics i el concepte de solar, com a elements essencials que serveixen per aplicar les reserves de sòl per a habitatge protegit, que són uns dels pressuposts bàsics del Govern de les Illes Balears.

Finalment, en aquest capítol es desenvolupa parcialment la Llei estatal 8/2007, de 28 de maig, del sòl, i es fixa el percentatge de la cessió de terrenys que han de ser entregats a l'ajuntament respecte com a conseqüència d'una actuació de transformació urbanística.

El capítol II fixa unes determinacions aplicables als camps de golf, com a conseqüència de la derogació íntegra de la Llei 12/1988, de 17 de novembre. Aquestes determinacions tenen els seus eixos principals en la prohibició d'aquestes instal·lacions esportives en els terrenys que no ho permetin, així com la possibilitat de la denegació de la declaració d'interès general sobre la base de criteris d'inoportunitat d'implantació d'aquests usos per raons de la seva incidència territorial o paisatgística, l'afectació als recursos naturals, l'oferta de camps de golf ja implantada a cada illa o àrea homogènia, així com per aplicació del principi de desenvolupament sostenible.

Un altre element important d'aquestes regulacions és la prohibició d'usos residencials o d'allotjaments turístics.

Finalment, es regula que en el procediment administratiu s'exigirà sempre l'estudi d'avaluació d'impacte ambiental pertinent.

El capítol III regula unes determinades modificacions de la Llei 1/1991, de 30 de gener, de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears. Aquestes modificacions signifiquen l'ampliació de l'àmbit de determinades àrees d'especial protecció a les illes de Mallorca i d'Eivissa, atès que en els espais que es protegeixen es constaten valors naturals, paisatgístics i patrimonials que exigeixen la seva conservació i defensa.

Així mateix, atès que des de l'any 1991 s'han aprovat diverses normes urbanístiques i territorials, i també en aplicació d'aquesta llei, s'han modificat la classificació i la categoria de determinats terrenys que quedaren inicialment exclosos a l'annex II de la Llei 1/1991, de 30 de gener, abans esmentada, i es considera necessari, per raons de seguretat jurídica, explicitar-ne les circumstàncies d'aplicació al dia d'avui. En particular, això significa la modificació de terrenys dels municipis d'Andratx, Banyalbufar, Valldemossa, Sóller, Escorca, Esporles i Sant Joan de Labritja.

Aquesta llei regula expressament la situació peculiar i concreta de determinades àrees d'Eivissa, que requereixen un tractament especial, amb intervenció de les administracions públiques, per tal de recuperar i preservar l'entorn litoral d'alt valor paisatgístic i natural.

Aquest capítol concreta que les disposicions de la Llei 1/1991, de 30 de gener, ja esmentada, tenen el caràcter de mínimes i podran ser augmentades pels plans d'ordenació territorial o pels instruments de planejament general.

El capítol IV regula l'ampliació de l'àmbit del sistema d'equipament comunitari sanitari de l'hospital de referència de les Illes Balears. L'aprovació, l'adjudicació i l'inici de l'execució del projecte de construcció de l'hospital de referència de les Illes Balears ha posat de manifest la necessitat d'ampliar la superfície per aconseguir un entorn sanitari de qualitat per a l'hospital, el qual incorpori una àrea d'aïllament vegetal, amb possibles usos esportius o accessoris dels sanitaris, i doni una solució adequada a la seva integració a l'estructura urbana alhora que respecti el seu context rural.

El capítol V regula una citació a termini als ajuntaments de les Illes Balears que encara no tinguin aprovat el seu catàleg de protecció del patrimoni històric, tot i que permet les possibles modificacions o revisions dels instruments de planejament general quan tinguin finalitats públiques.

Aquesta llei regula també el règim dels actes fermes i la seva aplicació procedimental a les sol·licituds en tràmit que es refereixen a les disposicions addicional primera i transitòria.

El principi de precaució és una de les darreres eines que la Unió Europea dedica a la protecció del medi ambient. Aquest principi requereix la constatació de tres circumstàncies específiques: una avaluació científica que analitzi el territori, la determinació del risc i de les conseqüències potencials de la inactivitat de les administracions públiques i la possibilitat de la participació dels repre-

En conseqüència, es deroguen algunes modificacions de la Llei d'espais naturals de 1991, així com les excepcions per legalitzar habitatges unifamiliars a les àrees de protecció territorial costaneres de l'illa d'Eivissa; l'omissió d'una part del Pla especial de protecció d'Es Trenc i Es Salobrar de Campos; l'excepció de mantenir com a sòl urbanitzable determinats terrenys encara que no disposassin de projecte d'urbanització; algunes modificacions singulars de la Llei de mesures específiques per a les illes d'Eivissa i Formentera en matèria d'ordenació territorial, urbanisme i turisme; la disposició de la Llei municipal i de règim local de les Illes Balears sobre reserves mínimes per a habitatge subjecte a règim de protecció, que ha resultat ser inaplicable; i l'excepcionalitat per a les obres, instal·lacions, activitats i establiments de temporada en el litoral.

Finalment, la llei incorpora tres annexos per visualitzar l'àmbit de les seves modificacions i es considera que amb aquesta disposició legislativa, de caràcter urgent, s'inicia un camí cap a un desenvolupament territorial sostenible a les Illes Balears, la qual cosa és una de les aspiracions bàsiques de la ciutadania de les Illes Balears i dels seus visitants.

La disposició derogatòria d'aquesta llei aconsegueix un dels objectius de la seva promulgació en derogar, expressament, totes i cadascuna de les disposicions legals singulars que s'han aprovat com a conseqüència d'actuacions particulars i pròpies d'unes circumstàncies molt allunyades d'un tractament general i igualitari per a la ciutadania.

Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental (LECO) (2005)

Secció I - Comunitat Autònoma Illes Balears

1.- Disposicions generals

PRESIDÈNCIA DE LES ILLES BALEARS

Num. 9782

Llei 5/2005, de 26 de maig, per a la conservació dels espais de rellevància ambiental (LECO).

EL PRESIDENT DE LES ILLES BALEARS

Sia notori a tots els ciutadans que el Parlament de les Illes Balears ha aprovat i jo, en nom del Rei i d'acord amb el que s'estableix a l'article 27.2 de l'Estatut d'Autonomia, promulg la següent

LLEI

EXPOSICIÓ DE MOTIUS

I

Les Illes Balears compten amb un medi natural extraordinàriament ric, divers i singular. En el seu espai insular reduït coexisteixen les muntanyes amb les planures, ambdues confinades per una costa variada on s'alternen els penya-segats amb els sistemes dunars, les albuferes i els salobrars. Tots aquests ambients conserven hàbitats notables des del punt de vista naturalístic i paisatgístic. Parlem tant dels majestuosos alzinars dels vessants dels pujols com de les humils basses de les marines o les pletes aïllades al mig dels sementers. Cada un atresora diferents espècies animals i vegetals –sovint endèmiques de determinats territoris illencs– que contribueixen al manteniment de la biodiversitat insular. La presència de l'home en aquests indrets ha generat el que avui coneixem com el nostre paisatge, que fa de les Illes Balears un indret privilegiat amb uns valors que cal conservar. D'alguna manera, el seu estat actual és conseqüència d'aquesta relació mil·lenària.

Es noden esmentar actuacions humanes que històricament han sumat a aquestes actuacions han quedat en un segon pla davant l'empenta de la urbanització i l'abandonament de la pagesia.

La societat de les Illes Balears ha assolit la consciència de la necessitat de vetllar pels espais de valor ambiental rellevant com a un mitjà per protegir i conservar el medi ambient en general. Aquesta preocupació s'ha traslladat als poders públics que tenen l'obligació d'adoptar les mesures necessàries per fer possible aquesta protecció, com és la declaració, planificació i gestió d'espais naturals sotmesos a algun nivell de protecció que comporta, a la vegada, la necessitat d'afrontar el debat social que suposa dur endavant aquestes iniciatives.

II

La Constitució Espanyola recull a l'article 45 l'encomana als poders públics de vetllar per la utilització racional de tots els recursos naturals amb la finalitat de protegir i millorar la qualitat de vida i defensar i restaurar el medi ambient.

L'article 149.1.23 atorga a l'Estat la competència exclusiva en matèria de legislació bàsica sobre el medi ambient, sense perjudici de les facultats de les comunitats autònomes d'establir normes addicionals de protecció. En aquest àmbit competencial es va promulgar la Llei estatal 4/1989, de 27 de març, relativa a la conservació dels espais naturals protegits i de la fauna i flora silvestres, en aplicació de la qual les Illes Balears han desenvolupat les seves actuacions en aquesta matèria. Després de 15 anys d'aplicació es fa necessari un adequat desplegament d'aquesta llei per concretar-ne determinats aspectes i, sobretot, s'ha fet imprescindible dotar aquesta matèria d'un règim jurídic general que permeti afrontar els reptes que presenten les peculiaritats territorials i socioeconòmiques pròpies de les Illes Balears.

L'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears a l'article 11.7 estableix que correspon a la comunitat autònoma de les Illes Balears, en el marc de la legislació bàsica de l'Estat i, si pertoca, en els termes que aquesta estableixi, el desenvolupament legislatiu i l'execució en matèria de protecció del medi ambient, normes addicionals de protecció, espais naturals protegits i ecologia.

La Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears, va suposar, des de l'òptica de l'ordenació territorial i urbanística, un primer pas per dotar determinats espais d'un règim jurídic protector per tal d'evitar-ne la degradació.

Quant al marc europeu, la Directiva 92/43/CE del Consell, de 21 de maig, relativa a la conservació dels hàbitats naturals i de la flora i fauna silvestres, posa en marxa la xarxa ecològica europea denominada 'Natura 2000'. Aquesta xarxa està integrada per les zones d'especial protecció per a les aus (ZEPA) designades sota les determinacions de la Directiva d'aus 79/409/CEE, relativa a les aus silvestres, i per les zones d'especial conservació (ZEC) derivades de la

directiva d'hàbitats esmentada, que es declararan una vegada aprovada la llista de llocs d'importància comunitària (LIC) proposats per les Illes Balears.

III

L'aplicació d'un règim de protecció a determinats espais naturals en relació amb la seva rellevància ambiental ha de respondre a tres finalitats principals: conservació de la natura, promoció i desenvolupament socioeconòmic, i dotació d'indrets d'esbarjo i gaudi de la ciutadania. La vocació del territori ha de determinar quin d'aquests tres aspectes ha de prevaler en cada una de les declaracions que es facin, sempre dins l'objectiu irrenunciable de la preservació de la biodiversitat i, per tant, tenint en compte que representen una gran reserva d'espècies, hàbitats i paisatges que compleixen alhora una funció destacable des del punt de vista cultural, educatiu i científic.

Per això s'ha creat una figura nova dins la categoria dels espais naturals protegits com és la de paratge natural, configurat com espai on el desenvolupament socioeconòmic compatible amb la conservació dels seus valors naturals en constitueix l'element dinamitzador. La posició de l'Administració davant els usos i les activitats compatibles no ha de ser de mera tolerància, ben al contrari, els ha de promoure i incentivar demostrant que poden ser rendibles en termes econòmics. Per poder aconseguir aquest objectiu l'Administració ha de comptar amb la col·laboració i la complicitat dels propietaris i titulars de drets que d'una manera conjunta han de fer possible la preservació d'aquests espais per a generacions futures.

Amb la declaració d'espais sotmesos a règim de protecció el debat històric a les Illes Balears s'ha desenvolupat en termes de confrontació entre conservació versus desenvolupament, interès públic versus interès privat, gaudi públic versus propietat privada, entre d'altres. L'administració ambiental no pot ser aliena a aquestes dicotomies, ben al contrari ha d'assumir el paper de tutora de la conservació i de mediatra entre els actors implicats i ha de suportar les càrregues d'aquesta mediació, posant els mecanismes i els instruments per a garantir l'equilibri entre l'interès públic i el privat.

Per la seva banda la Llei distingeix les categories d'espais naturals protegits de les figures de protecció pròpies de la xarxa ecològica europea 'Natura 2000', ateses les peculiaritats que imposa la normativa comunitària.

En definitiva, aquesta llei pretén cobrir les mancances de regulació en matèria de protecció d'espais de rellevància ambiental de les Illes Balears i com-

IV

Aquesta llei està estructurada en set títols i diverses disposicions addicionals, transitòries i finals. El títol I recull les disposicions generals i s'hi fixen l'objecte, la finalitat i els principis inspiradors, deures de col·laboració i mesures de foment, com també la creació del Consell Assessor d'Espais de Rellevància Ambiental. Es promou la figura de 'custodia del territori' com iniciativa que conjuga, de manera equilibrada, la protecció i els interessos dels propietaris.

El títol II tracta de l'ordenació dels recursos naturals, de la regulació bàsica estatal i regula el procediment per a l'aprovació dels plans d'ordenació dels recursos naturals.

L'extens títol III, dividit en sis capítols, regula els espais naturals protegits. El capítol I fixa les diferents categories d'espais naturals protegits i crea en l'àmbit de les Illes Balears dues noves categories: el paratge natural i el lloc d'interès científic i microreserves; i distingeix la reserva natural integral i la reserva natural especial. El capítol II estableix el règim general d'usos i zonificació. Seguidament, el capítol III escometa el procediment de declaració de cada una d'aquestes categories, amb la novetat que per a parcs, reserves naturals i paratges naturals n'estableix la declaració per llei o per acord del Consell de Govern quan es compti amb la majoria de la propietat privada. El tret més destacat del capítol IV quant als efectes de la declaració és la important modulació del dret de tempteig i retracte. En el capítol V es regula el contingut dels plans rectors d'ús i gestió i de les normes de protecció de les diferents categories. Finalment el capítol VI tracta el tema de la gestió ambiental dels espais naturals protegits en el qual es preveu la constitució d'autoritats de gestió amb participació dels ajuntaments i consells de l'àmbit territorial i representants de titulars de drets dins els espais naturals protegits, així com l'existència de juntes assessores en els parcs, les reserves i els paratges naturals.

El títol IV incorpora el règim jurídic propi dels llocs que integren la xarxa ecològica europea 'Natura 2000': les zones especials de conservació i les zones d'especial protecció per a les aus. A aquest efecte recull que es declaren per acord del Consell de Govern i preveu el règim de l'avaluació de les repercussions dels plans o projectes en aquests llocs.

El títol V estableix els òrgans competents de la comunitat autònoma de les Illes Balears pel que fa als procediments de declaració, gestió i planificació dels parcs nacionals.

En el títol VI es recullen diverses disposicions relatives, amb caràcter general, als espais de rellevància ambiental, i en particular als espais naturals protegits, i es preveu la possibilitat de subscriure convenis i servituds d'interès mediambiental.

L'últim títol, el VII, estructurat en tres capítols, instaura el règim d'infra-

cions, sancions i policia administrativa. La potestat sancionadora i la facultat inspectora en les matèries regulades en aquesta llei és l'objecte del capítol I. D'altra banda el capítol II tipifica les infraccions sobre la base de la legislació bàsica estatal i incorpora altres conductes que atempten contra la integritat dels espais de rellevància ambiental de les Illes Balears. El capítol III preveu les sancions, no només de caràcter pecuniari, que es poden imposar per la comissió de les infraccions i els criteris de gradació d'aquestes.

En les disposicions addicionals es preveu la possibilitat de cessió a les administracions públiques de béns ubicats en espais de rellevància ambiental en pagament de deutes, es regulen determinades situacions respecte dels espais naturals existents amb anterioritat a l'entrada en vigor d'aquesta llei i es modifica un article de la Llei 6/1999, de 3 d'abril, de les directius d'ordenació territorial.

La disposició derogatòria aclareix el règim jurídic que resta vigent i d'entre les disposicions finals destaca la possibilitat d'actualització de l'import de les sancions per via reglamentària.

Secció I - Comunitat Autònoma Illes Balears**1.- Disposicions generals****PRESIDÈNCIA DEL GOVERN**

Núm. 26297

*Llei 13/2000 de 21 de desembre, del Camí de Cavalls de Menorca.***EL PRESIDENT DEL GOVERN DE LES ILLES BALEARS**

Sia notori a tots els ciutadans que el Parlament de les Illes Balears ha aprovat i jo, en nom del Rei i d'acord amb el que s'estableix a l'article 27.2 de l'Estatut d'Autonomia, promulg la següent.

LLEI**EXPOSICIÓ DE MOTIUS**

Malgrat que no es pot establir amb total exactitud l'origen del Camí de Cavalls, consta, en la documentació més antiga que es conserva, que el Camí de Cavalls, al llarg del segle XVIII, era utilitzat fonamentalment com un vial de traçat perimetral a tota l'illa de Menorca, amb una finalitat bàsica de defensa, que permetia a l'autoritat militar o governativa una bona vigilància de les costes i una bona comunicació i servei a les talaies, les bateries i altres fortificacions. Paral·lelament a aquest aprofitament militar, es pot constatar, que el Camí de Cavalls permetia llavors el pas lliure dels vianants sense excepció.

De la documentació històrica, en resulta amb claredat que el Camí de Cavalls era constituït com una servitud de pas per causes d'utilitat pública, que circumval·lava la costa menorquina i que, a vegades, passava per predis o finques privades. D'això hi ha un fidel reflex en els documents del Registre de la Propietat, provinents d'expedients de domini efectuats en el segle XIX.

Al llarg d'aquest segle i, especialment a les darreres dècades, el camí ha sofert un deteriorament seriós, a causa de la inexistència d'un manteniment adequat, així com d'un desús en determinats trams del traçat històric.

Tot això que s'ha exposat, juntament amb la consideració del Camí de Cavalls com una realitat històrica i cultural del poble de Menorca, implica la redacció d'una llei com a solució efectiva i prompta per a la recuperació i el restabliment d'aquest camí.

Aquesta regulació es dicta a l'empara de diversos títols de competències inclosos a l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, i potser els que hi són d'aplicació més directa són els que contenen l'article 10.3 i 10.21, que fan referència a la competència sobre el patrimoni paisatgístic d'interès per a la comunitat autònoma.

Aquesta llei té com a objecte establir un pas públic, establert sobre el traçat original del Camí de Cavalls, afecte al domini públic o servitud de pas, l'ús del qual és d'interès dels ciutadans, amb l'objecte de permetre'n l'ús general, lliure i gratuït, com a mitjà per aconseguir-ne la recuperació i el restabliment, i utilitzar amb aquesta finalitat tots els instruments legals que en conté l'articulat.

Títol preliminar. Disposicions generals**Article 1. Objectiu i definició**

Constitueixen l'objecte d'aquesta llei l'establiment, la determinació, la protecció, la utilització i la policia del Camí de Cavalls, entès com a vial o pas públic, lliure i gratuït, la titularitat del qual s'atribueix al Consell Insular de Menorca.

Article 2. Naturalesa jurídica del Camí de Cavalls

El Camí de Cavalls està sotmès a la servitud pública de trànsit i, en conseqüència, és lliure, públic, d'accés i utilització gratuïts en els termes que assenyala aquesta llei i el seu desplegament normatiu.

Article 3. Finalitats

1. L'actuació administrativa sobre el Camí de Cavalls perseguirà les finalitats següents:

- La delimitació concreta del traçat del Camí de Cavalls, en la qual es respectin, en tot allò que sigui possible, els antecedents històrics, així com fixar les variacions que siguin necessàries sobre el traçat original.
- Garantir el seu ús públic, comú i general.
- Assegurar-ne un ús racional i la conservació adequada, mitjançant l'adopció de mesures de manteniment i de protecció necessàries.
- Garantir la defensa i la integritat del Camí de Cavalls mitjançant l'exercici de totes les facultats administratives que siguin necessàries.
- Impulsar polítiques de sostenibilitat ambiental, d'educació ambiental i de divulgació.

2. Amb la finalitat de cooperar amb el consell insular i els ajuntaments de l'illa de Menorca a assegurar la integritat i adequada conservació del trànsit públic del Camí de Cavalls, el Govern de les Illes Balears instrumentarà ajuts econòmics i assistència tècnica per la realització de totes aquelles accions que afavoreixin la consecució d'aquesta finalitat.

Títol I. Determinació, administració, ús i conservació del Camí de Cavalls.

Capítol 1. Determinació i administració del camí.**Article 4. Potestats administratives i relacions interadministratives**

Corresponen al Consell Insular de Menorca les actuacions i potestats administratives en relació amb el Camí de Cavalls que s'indiquen a continuació:

- La potestat reglamentària, expropiatòria i de planificació.
- El dret i el deure d'investigar la situació dels terrenys que hi pertanyen.
- La delimitació i la fitació.
- La potestat de recuperació possessòria d'ofici.
- Qualsevol altres actuacions encaminades a la conservació, defensa i recuperació.

En el marc dels principis generals que han de regir les relacions interadministratives, l'administració de la comunitat autònoma, la de l'Estat, i la dels ajuntaments de l'illa, cooperaran amb el Consell Insular de Menorca en el manteniment del Camí de Cavalls, mitjançant la informació adequada i l'auxili en l'execució de tots els actes que en siguin necessaris. Els pressuposts generals de la comunitat autònoma consignaran anualment una partida pressupostària adequada per a la conservació, el manteniment i la millora del camí.

Article 5. Delimitació

1. Per a la delimitació del Camí de Cavalls, el Consell Insular de Menorca practicarà les delimitacions oportunes, d'acord amb el que es prescriu a continuació:

- La delimitació s'incoarà d'ofici, o a petició de persona interessada.
- L'inici dels expedients s'han de notificar al Govern de les Illes Balears, als ajuntaments que correspongui, a la Demarcació de Costes de l'Estat quan la Llei 22/1988, de 28 de juliol, de Costes, sigui d'aplicació als espais afectats d'actuació, als propietaris dels terrenys afectats i als propietaris confrontants, així com a qualsevol persona que acrediti la seva condició d'interessat.
- Així mateix, es procedirà a oferir-ne informació pública mitjançant exposició, a les dependències del consell insular i a les de l'ajuntament corresponent, durant el termini d'un mes, de la documentació expressiva de la delimitació provisional del traçat del camí.
- L'inici de l'expedient facultarà el consell insular a la realització, fins i tot en terreny privat, de tots els treballs de presa de dades i fitacions que siguin necessaris, sense perjudici de les indemnitzacions que es poguessin derivar de danys o perjudicis eventuals causats i a resultes de la delimitació que se n'aprovi definitivament.
- Els expedients, abans de la seva finalització, seran exposats a informació pública. Així mateix, els interessats i les administracions assenyalades a l'apartat b) anterior tenen dret a audiència, per un termini de deu dies, prèviament a la finalització dels expedients de delimitació.

2. L'aprovació de la delimitació durà implícita la declaració d'utilitat pública i la necessitat d'ocupació dels béns de titularitat privada als efectes prevists en la legislació d'expropiació forçosa.

Article 6. Fitar-ne els límits

- L'aprovació de la delimitació, prèvia l'ocupació, donarà lloc a la fitació.
- Correspondrà al consell insular, en col·laboració amb els municipis afectats, mantenir senyalitzat i delimitat degudament el camí.

Capítol 2. Modificacions del traçat.**Article 7. Modificació del traçat**

1. Havent establert el traçat del Camí de Cavalls, excepcionalment i de forma motivada, es podrà variar o desviar sempre que s'asseguri el manteniment i la continuïtat d'aquest.

2. A aquests efectes se seguirà el procediment establert a l'article 5 d'aquesta llei.

Capítol 3. Ús, conservació i reparació.**Article 8. Usos**

1. El Camí de Cavalls és destinat principalment al pas de vianants, a la pràctica del senderisme, la cavalcada i altres modalitats esportives i d'oci que en siguin compatibles amb la preservació, conservació i integritat. El consell insular regularà, mitjançant l'ordenança corresponent, les condicions de l'exercici

d'aquests usos.

2. Queda prohibida la utilització del Camí de Cavalls mitjançant qualsevol tipus de vehicle motoritzat, excepte casos d'interès públic.

Article 9. Deure de conservació i col·laboració dels particulars.

1. Els particulars tendran l'obligació d'usar racionalment i adequadament el Camí de Cavalls, en els termes prevists en aquesta llei.

2. Els particulars tendran l'obligació de denunciar els fets perturbadors o els actes que atemptin contra el Camí de Cavalls dels quals s'assabentessin, així com de comparèixer davant dels òrgans i serveis administratius del Consell Insular de Menorca en tots aquells procediments administratius relacionats amb el Camí de Cavalls quan se'n requereixi la presència.

Títol II. Règim sancionador.

Article 10. Disposicions generals

1. Les accions i omissions que infringeixin les previsions d'aquesta llei generaran el deure de restauració de la realitat alterada i de reparació del dany causat, sense perjudici de l'acció administrativa de recuperació possessòria i de les altres responsabilitats exigides en via penal, civil, o en un altre ordre, en què puguin incórrer els responsables.

2. Quan no sigui possible determinar el grau de participació de les diferents persones que haguessin intervingut en la realització de la infracció, la responsabilitat serà solidària.

3. En cap cas es produirà una doble sanció pels mateixos fets i en funció dels mateixos interessos públics protegits.

4. Per a la imposició de les sancions previstes en aquesta llei seguirà, en el marc de la normativa bàsica de l'Estat, el procediment establert pel Govern de les Illes Balears.

Article 11. Reparació de danys

1. Sense perjudici de les sancions penals o administratives que siguin procedents, la persona responsable haurà de reparar-hi el dany causat. La reparació tindrà com a finalitat reposar el Camí a l'estat previ a la comissió del dany causat i, en cas que això no sigui possible, aquesta tindrà per objecte una acció de restauració anàloga en qualsevol altre lloc al llarg del traçat del Camí de Cavalls.

2. Així mateix, l'administració del Consell Insular de Menorca podrà subsidiàriament procedir a la reparació per compte de l'infractor i a costa d'aquest. En tot cas, l'infractor haurà de pagar tots els danys i perjudicis ocasionats en el termini que, en cada cas, es fixi a la resolució corresponent.

Article 12. Qualificació de les infraccions

1. Les infraccions es classifiquen en molt greus, greus i lleus.

2. Són infraccions molt greus:

a) L'alteració en les fites o indicadors de qualsevol classe, destinats a l'assenyalament dels límits del Camí de Cavalls.

b) L'edificació o execució no autoritzada de qualsevol tipus d'obres en el terreny del Camí de Cavalls.

c) La instal·lació d'obstacles sense autorització o la realització de qualsevol tipus d'actes que impedeixi totalment el trànsit i l'ús del Camí de Cavalls.

d) L'incompliment de les obligacions contingudes a l'article 9 d'aquesta llei o qualsevol altra actuació que causi danys greus o un deteriorament rellevant del Camí de Cavalls o que impedeixi totalment el seu ús.

3. Són infraccions greus:

a) La realització d'abocaments en l'àmbit delimitat del Camí de Cavalls.

b) La tala no autoritzada d'arbres.

c) La realització d'obres o instal·lacions no autoritzades de naturalesa provisional.

d) L'obstrucció de l'exercici de les funcions de policia, inspecció o vigilància previstes a la present llei.

4. Són infraccions lleus:

a) Les accions o omissions que causin danys o deterioraments al Camí de Cavalls, sense impedir-ne l'ús.

b) L'incompliment total o parcial de les prohibicions establertes a la present llei i l'omissió de les actuacions que fossin obligatòries conforme a la llei, el seu reglament i planejament que la desenvolupin.

Article 13. Sancions

1. Les infraccions tipificades a l'article 12 seran sancionades amb les següents multes:

a) Infraccions molt greus, multa de 5.000.001 a 25.000.000 de pessetes.

b) Infraccions greus, de 100.001 a 5.000.000 de pessetes.

c) Infraccions lleus, de 10.000 a 100.000 pessetes.

2. Les sancions s'imposaran atenent la seva repercussió o la seva transcendència pel que respecta a la seguretat de les persones i els béns, així com a l'impacte ambiental i a les circumstàncies del responsable, el seu grau de culpa, reincidència, participació, beneficis que hagués obtingut i resta de circumstàncies previstes a l'article 131.3 de la Llei 30/1992, de 26 de novembre, de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú.

3. Les sancions imposades per infraccions molt greus, una vegada fermes, seran publicades en la forma que es determini reglamentàriament.

Article 14. Responsabilitat penal

Quan la infracció pugui ser constitutiva de delictes o falta, se'n donarà trasllat al Ministeri Fiscal i se suspendrà la tramitació del procediment sancionador mentre l'autoritat judicial no hagi dictat sentència ferma o resolució que posi final al procés.

La sanció penal exclourà la imposició de sanció administrativa en els casos en què s'apreciï la identitat del subjecte del fet i del fonament. Si no s'hagués estimat l'existència de delictes o falta, l'òrgan competent continuarà, si escau, l'expedient sancionador tenint en compte els fets declarats provats en la resolució ferma de l'òrgan judicial competent.

Article 15. Prescripció d'infraccions i sancions

1. Les infraccions administratives contra el que disposa la present llei prescriuran: en el termini màxim de cinc anys les més greus; en el de tres anys les greus; i en el d'un any les lleus.

2. Les sancions imposades per haver comès faltes molt greus, prescriuran als tres anys, mentre que les imposades per faltes greus o lleus ho faran als dos anys o a l'any respectivament.

El termini de prescripció de les infraccions començarà a comptar des del dia en què s'hagi comès la infracció o des del dia en què finalitzi l'acció.

Article 16. Competència sancionadora

El Consell Insular de Menorca serà competent per instruir i dictar resolució sobre els expedients sancionadors, així com per adoptar les mesures cautelars o provisionals destinades a assegurar l'eficàcia de la resolució final que pugués recaure.

Disposició addicional. Règim dels trams del Camí de Cavalls que travessin parcs naturals o àrees naturals d'especial interès.

L'ús que es doni als trams del Camí de Cavalls que travessin els terrenys ocupats per un parc natural o espais naturals d'especial interès estarà determinat pel pla d'ordenació dels recursos naturals o els plans especials de protecció, que hauran d'assegurar en qualsevol cas el manteniment de la integritat superficial dels trams del Camí de Cavalls, la idoneïtat dels itineraris dels traçats i del seu ús.

Disposició final primera

Correspon al Consell Insular de Menorca i al Govern de les Illes Balears, a l'àmbit de les seves respectives competències, dictar les disposicions i aprovar els instruments de planejament que siguin necessaris per al desenvolupament de la present llei.

Disposició final segona

La present llei entrarà en vigor el dia següent a aquell en què es publiqui en el *Bulletí Oficial de les Illes Balears*.

Per tant, ordén que tots els ciutadans guardin aquesta llei que els tribunals i les autoritats als quals pertochi la faciguardar.

Palma, a vint-i-ú de desembre de dos mil

EL PRESIDENT,
Francesc Antich i Oliver

La Consellera de Medi Ambient,
Margalida Rosselló Pons

— o —

Núm. 26299

Llei 14/2000 de 21 de desembre, d'Ordenació Territorial.

EL PRESIDENT DEL GOVERN DE LES ILLES BALEARS

Sia notori a tots els ciutadans que el Parlament de les Illes Balears ha aprovat i jo, en nom del Rei i d'acord amb el que s'estableix a l'article 27.2 de l'Estatut d'Autonomia, promulg la següent.

Llei 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears (1991)

1882

B. O. C. A. I. B.

N.º 31

09 - 03 - 1991

Secció I.- COMUNITAT AUTONOMA DE LES ILLES BALEARS

1.- Disposicions Generals

PRESIDÈNCIA DEL GOVERN

LLEI 1/1991, de 30 de gener, d'espais naturals i de règim urbanístic de les àrees d'especial protecció de les Illes Balears.

Núm. 3961

EL PRESIDENT DE LA COMUNITAT AUTÒNOMA DE LES ILLES BALEARS

Sia notori a tots els ciutadans que el Parlament de les Illes Balears ha aprovat i jo, en nom del Rei i d'acord amb el que s'estableix a l'article 27.2 de l'Estatut d'Autonomia, tenc a bé de promulgar la següent

LLEI

Exposició de motius

La protecció d'espais en base als seus excepcionals valors naturals o paisatgístics és un dels objectius permanents de tota la legislació urbanística i d'ordenació territorial.

A la Llei del Sòl (Ley sobre Régimen del Suelo y Ordenación Urbana, Texto refundido de 9 de abril de 1976) s'hi troben precises referències a la "conservació del sòl, d'altres recursos naturals i a la defensa i millora, desenvolupament o renovació del medi natural" (art. 8.2.c), a la "protecció del medi ambient, conservació de la naturalesa i defensa del paisatge" (art. 12.1.d), a la "conservació i protecció de tots i cadascun dels elements naturals, sigui sòl, flora, fauna o paisatge" (art. 12.2.4), a l'establiment sobre determinats espais d'una "especial protecció en raó del seu excepcional valor agrícola, forestal o ramader, de les possibilitats d'explotació dels seus recursos naturals, dels seus valors paisatgístics, històrics o culturals, o per la defensa de la fauna, flora o l'equilibri ecològic" (art. 80).

Aquests objectius de protecció de la naturalesa, inherents a tota política urbanística s'han vist confirmats per la Llei 8/1990, de 25 de juliol, sobre Reforma del Règim Urbanístic i Valoración del Suelo, que al seu article 7 regula amb caràcter bàsic la possibilitat de delimitar àrees d'especial protecció en el sòl no urbanitzable.

La necessitat i urgència de dotar el patrimoni natural i paisatgístic d'interès per a la Comunitat Autònoma, d'un règim urbanístic protector que en faciliti la conservació i n'impedeixi la degradació, és sentida i reclamada pels ciutadans de les Illes Balears, tant pels valors intrínsecs d'aquest patrimoni com per motius socials i econòmics, ja que la qualitat de vida a les Illes Balears depèn molt fonamentalment del funcionament i dels resultats d'una economia de serveis turístics basada en gran part en el gaudi de recursos naturals, ambientals i paisatgístics.

La marcada i creixent inquietud social, motivada per la ràpida i irreversible desnaturalització d'una part del territori il·lenc, exigeix l'adopció de mesures legislatives que vinculin les polítiques territorials i urbanístiques dels òrgans executius de la Comunitat i dels municipis, en ordre d'una protecció estable dels valors naturals i paisatgístics d'uns territoris insulars caracteritzats per la seva limitada superfície i per la fragilitat dels esmentats valors.

L'existència d'inventaris d'espais naturals, com l'"Inventario Abierto de Espacios Naturales de Protección Especial. Baleares. Revisión 1984", de l'Instituto Nacional para la Conservación de la Naturaleza (ICONA), "Áreas a Proteger a Baleares", elaborat per l'Institut d'Estudis Ecològics (INESE) per al Govern Balear l'any 1985, així com la Proposta d'Actuació relativa a les 7reas Naturals, remesa pel Govern al Parlament a finals de l'any 1987, han permès que la definició dels espais que requereixen una protecció efectiva, es basi en fets objectius extrets d'una documentació informativa extensa.

Els antecedents d'una normativa jurídica que garanteixi la conservació dels valors naturals del territori són ja importants. El mes de maig del 1973 entrava en vigor el Pla Provincial d'Ordenació de Balears, que inclou algunes mesures conservacionistes, avui considerades insuficients. La normativa urbanística d'àmbit municipal que ha desenvolupat el Pla Provincial així ho demostra, i això ha fet necessari que en distintes ocasions el Govern fent ús de la seva facultat de suspendre el planejament i de substituir-lo per Normes Subsidiàries els anys 1983, 1988 i 1989, per iniciativa pròpia o a requeriment presentat per a la protecció de determinats espais naturals.

Es pot considerar que la Llei 1/1984, de 14 de març, d'Ordenació i Protecció d'Àrees Naturals d'Interès Especial, marca una inflexió en el procés de conservació dels espais naturals de les Illes Balears, i és a partir d'aquí quan tot un conjunt de lleis vénen a protegir els espais més amenaçats de degradació pel desenvolupament urbanístic, amenaça que en grau més o menys gran existeix a bona part del territori de la Comunitat Autònoma, i que és a l'arrel de la present Llei, que amb l'experiència de la Llei 1/1984 tracta de donar una real protecció urbanística a totes les àrees naturals de les Illes Balears, que a nivell comunitari la requereixen.

La Llei 8/87 d'1 d'abril, d'Ordenació Territorial de les Illes Balears, crea la figura de les Directrius d'Ordenació Territorial com a "instrument per a l'ordenació conjunta de la totalitat de l'àmbit territorial de les Illes Balears" i entre les determinacions vinculants per al planejament urbanístic i territorial exigeix

una "delimitació de les àrees de protecció que quedin sotretes al desenvolupament de les activitats urbanes per ser destinades a la preservació o explotació dels recursos naturals" (article 11.f.). Els Plans Territorials Parcials que la Llei 8/87 crea, han d'incloure també un "assenyalament d'espais d'interès natural amb indicació de les mesures protectores a adoptar". Els Plans d'Ordenació del Medi Natural prevists a l'esmentada llei, que classifiquen el territori com a sòl no urbanitzable, i les seves determinacions, que han de contenir entre altres "mesures per a la defensa i conservació de la flora, fauna, paisatge, recursos hidràulics, costes, aigües litorals i d'altres elements naturals".

La present Llei té per objecte establir el règim urbanístic de les àrees, que pels seus valors naturals i paisatgístics d'interès per a la Comunitat Autònoma han de ser objecte de protecció especial.

El Parlament de les Illes Balears té competència per legislar un règim d'especial protecció per a les àrees amb valors naturals i paisatgístics d'interès per a la Comunitat Autònoma, ja que l'article 27 de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears atribueix l'exercici de la potestat legislativa en aquelles matèries de la seva competència, i en el seu article 10 atribueix a la Comunitat Autònoma la competència exclusiva en matèria d'ordenació del territori i urbanisme (apartat 3) i en matèria de patrimoni paisatgístic d'interès per a la Comunitat (apartat 20).

La present Llei consta d'un Títol Preliminar que estableix els dos objectes de la Llei i dos Títols que el desenrotllen.

El Títol I desenrotlla les Àrees d'Espacial Protecció d'interès per a la Comunitat Autònoma. Aquestes es classifiquen en dues categories: Àrees Naturals d'Espacial Interès i Àrees Rurals d'Interès Paisatgístic. Es crea així mateix la figura d'Àrea d'Assentament dins Paisatge d'Interès, que permet un tractament global de les àrees complexes de la Serra de Tramuntana de Mallorca i dels Amunts d'Eivissa. Es relacionen i es delimiten gràficament a un annex cartogràfic les àrees d'especial protecció de cada una de les Illes. Es regula el contingut urbanístic de cada una de les categories, així com l'instrument d'ordenació territorial o urbanístic que s'ha d'aplicar a cada espai.

El Títol II fa el desplegament legislatiu per a les Illes Balears d'algunes determinacions de la Ley de Conservación de los Espacios Naturales y de la Flora y Fauna Silvestre, com és atribuir la competència per a la declaració d'Espais Naturals Protegits, quan aquesta correspongui a la Comunitat Autònoma i establir que l'acció per exigir el compliment de l'esmentada llei serà pública i subvencionada.

Les disposicions addicionals i transitòries estableixen els espais que hauran de ser objecte d'expedient de declaració d'Espai Natural Protegit, el règim urbanístic transitori fins a l'aprovació del planejament territorial o urbanístic exigint, el caràcter de llei de proteccions mínimes que no anul·la les disposicions vigents, que suposen major protecció, així com la situació detallada dels sòls urbanitzables no afectats per les delimitacions.

VI. Articles

Pons, Guillem; Martín, José Ángel; Mir, Miquel i Rodríguez, Antonio (2014). «La reforma de la Llei de costes 22/1988: la nova concepció del domini públic marítim-terrestre. El cas de Formentera», *Anuari del turisme de les Illes Balears*. Palma: Fundació Gadeso, pp. 215-234.

**LA REFORMA DE LA LLEI DE COSTES 22/1988:
LA NOVA CONCEPCIÓ DEL DOMINI
PÚBLIC MARÍTIM-TERRESTRE.
EL CAS DE FORMENTERA**

*Guillem X. Pons Buades
José Ángel Martín Prieto
Miquel Mi Gualr
Antonio Rodríguez Perea*

RESUM

Al BOE 129 de 30 de maig de 2013 es publicà la Llei 2/2013 de protecció i ús sostenible del litoral i de modificació de la Llei de Costes. Aquesta nova llei reforma de manera important la Llei 22/1988. En termes generals la reforma afecta el mateix concepte de domini públic marítim-terrestre, en especial quant a les platges i als terrenys envaïts per la mar, modifica algunes regles sobre la delimitació de l'esmentat domini públic i la seva constància registral, i dedica un precepte específic a la delimitació a Formentera. Per això s'ha fet un apartat específic de com afecta la reforma a la costa de Formentera. A més, la reforma exclou determinats nuclis de població costaners de l'Estat del domini públic en atenció a les seves característiques. Pel que fa a les servituds legals, la reforma permet reduir l'amplada de la servitud de protecció en determinats casos que no estaven previstos abans, i modifica també el règim d'activitats que es poden desenvolupar en zones de servitud, a més de les obres que es permeten en les edificacions existents. S'amplia el termini màxim de les concessions fins a setanta-cinc anys i s'admet la transmissibilitat entre vius de les concessions, abans prohibida. També modifica completament l'article 84, referit al cànon per ocupació el domini públic marítim-terrestre.

Paraules clau:

Llei de costes, Domini Públic, sistemes dunars, Formentera

La Constitució Espanyola proclama, com a principi rector de la política social i econòmica, el dret de tots a gaudir d'un medi ambient adequat per al desenvolupament de la persona, així com el deure de conservar-lo. En el cas del litoral, entès com a la franja de terreny en la que se troba la mar amb la terra, aquest dret queda reforçat per la pròpia Constitució en establir que la zona marítimo-terrestre, les platges i la mar territorial seran en tot cas domini públic.

En conseqüència, la protecció de la costa espanyola constitueix un deure inexcusable per als poders públics, i també per als ciutadans i la societat en general. El valor ambiental de la costa és connatural a ella, destacant la seva riquesa i diversitat biològica. A més, el nostre litoral es caracteritza per ser una de les zones més densament poblades, en les que es concentra bona part de l'activitat turística, el que fa que sigui un recurs estratègic de crucial importància per al país.

A regions amb un potencial turístic destacable, a on en les darreres dècades s'hi ha desenvolupat una important xarxa urbano-turística al llarg de la seva franja costanera, el factor antròpic com a modificador de l'espai litoral ha de ser pres en consideració. En el cas espanyol, i molt concretament en el cas de les Illes Balears, a principis dels anys 80 del segle passat començaren a aflorar els primers problemes derivats de la mala planificació litoral aplicada fins al moment. En aquest sentit apareix la Llei de Costes 22/1988, que amb una tessitura crítica, diposita responsabilitats a la manca de coordinació entre les legislacions precedents. La redacció de la Llei no sembla, en cap cas, un fet gratuït ni secundari, sinó que neix per a respondre a les necessitats i preocupacions d'una societat que comença a prendre consciència del deteriorament donat a la costa, amb origen a la dècada dels anys 60, i que comença a ser visible cap a la dècada dels 80 del segle passat. En el seu preàmbul aquesta s'exigeix a sí mateixa la necessitat d'abordar una solució clara i inequívoca, d'acord amb la protecció i la naturalesa dels béns que formen l'espai costaner espanyol, i amb èmfasi a centrar els esforços per a que, en un futur, es vegi garantida la protecció i la conservació d'aquests espais (Mir Gual *et al.*, 2012).

La realitat d'avui dia mostra com el litoral espanyol, i en concret el de les Illes Balears, tot i comptar amb una legislació específica per a la seva conservació i gestió, s'ha anat caracteritzant al llarg de les darreres

dècades com un espai alterat, gràcies principalment a les activitats que s'hi han anat desenvolupant, i aguditzat per significants debilitats en l'estructura gestora, materialitzades per les controvèrsies difoses per la Llei 22/1988 de Costes. Amb tot hi ha dades que posen de manifest la laxitud que aquesta ha tingut a l'hora de la seva correcta aplicació. En aquest sentit, segons el diari El País, avui dia existeixen a Espanya un total de 13.794 habitatges a la zona de domini públic marítim-terrestre, i un total de 126.517 a la franja de servitud i protecció, la qual cosa suposa un total de 140.517 habitatges construïts sobre domini de titularitat pública.

Al BOE 129 de 30 de maig de 2013 es publicà la Llei 2/2013 de protecció i ús sostenible del litoral i de modificació de la Llei de Costes. Aquesta nova llei reforma de manera important la Llei 22/1988. En termes generals la reforma afecta el mateix concepte de domini públic marítim-terrestre, en especial quant a les platges i als terrenys envaïts per la mar, modifica algunes regles sobre la delimitació de l'esmentat domini públic i la seva constància registral, i dedica un precepte específic a la delimitació a Formentera. A més, la reforma exclou determinats nuclis de població costaners del domini públic en atenció a les seves característiques. Pel que fa a les servituds legals, la reforma permet reduir l'amplada de la servitud de protecció en determinats casos que no estaven previstos abans, i modifica també el règim d'activitats que es poden desenvolupar en zones de servitud, a més de les obres que es permeten en les edificacions existents.

Els canvis en el Títol III de la Llei de 1988 són importants: s'amplia el termini màxim de les concessions fins a setanta-cinc anys i s'admet la transmissibilitat entre vius de les concessions, abans prohibida. La Llei de reforma modifica també completament l'article 84, referit al cànon per ocupació del domini públic marítim-terrestre.

Finalment es retoquen de manera substancial algunes disposicions transitòries clau de la Llei de 1988, com la primera i quarta, i s'introdueix una regla que permet reobrir l'aplicació de l'apartat 3 de la transitòria tercera de l'antiga Llei, referida al concepte de sòl urbà a la seva entrada en vigor.

Entrant de ple dins els continguts de la reforma, segons l'exposició de motius que aquesta estableix, els objectius principals esdevenen:

- Garantir, mitjançant una visió integradora, la protecció del litoral i dotar d'una vertadera seguretat jurídica a les relacions que allà es duguin a terme.
- Ser un mitjà eficient per a protegir la integritat del domini públic marítim-terrestre.
- Respectar el complex repartiment competencial que es dona sobre el litoral.

No obstant, de la seva lectura, els canvis introduïts per la Llei de Costes 2/2013 i del Reglament que l'ha de regular poden arribar a disminuir substancialment la zona protegida de domini públic, i alhora donar peu a construir més a prop de la costa. Es projecta, sense dubte, una intenció encoberta de privatitzar la costa en el sentit de restringir el nivell de protecció inicialment impulsat per la Llei 22/1988, tot i que dubtosament aplicat. A grans trets, i tal i com queda reflectit a la Figura 1, tres en serien les modificacions substancials que la reforma de la Llei esmentada impulsaria pel que fa a una menor protecció del domini públic, i a favor de la privatització de la franja costanera.

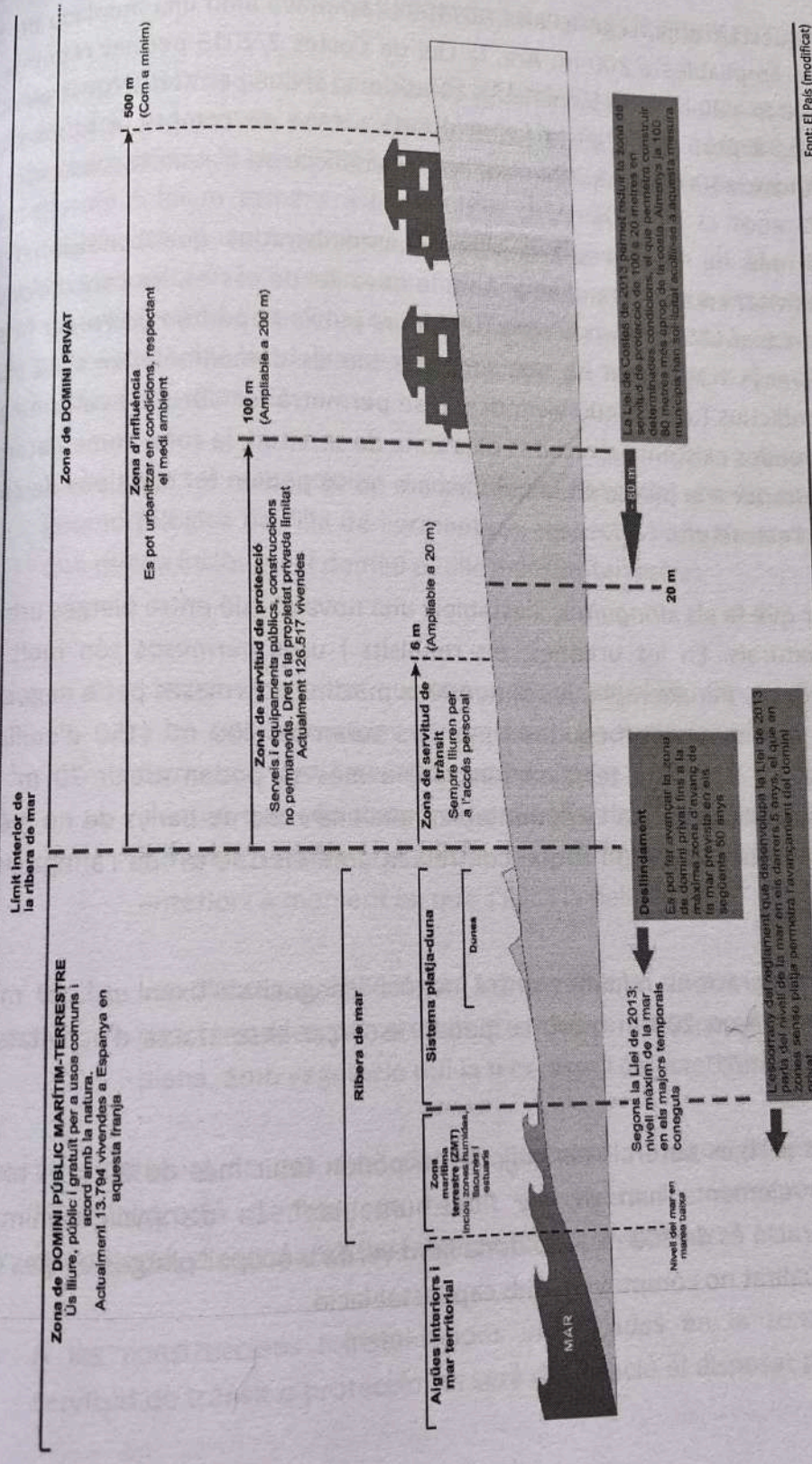
El primer aspecte passaria per una potencial modificació de la zona de domini públic marítim-terrestre (ZDMT). Aquesta, ja a la Llei 22/1988 queda regulada segons els nivells màxims de la mar en els majors temporals coneguts. En aquest cas, i d'acord al Reglament que regula la Llei 2/2013, sols es parla de considerar el nivell màxim conegut de la mar al llarg dels darrers 5 anys, el que per exemple, en zones sense platja, podria permetre l'avanç de la zona de domini privat fins a la línia de costa. Periòdicament apareixen notícies de temporals que afecten greument construccions situades prop de la mar que incompleixen la llei.

Un segon punt, de nou en detriment del domini públic, passa per l'avanç espacial de la franja sota domini privat. Amb la nova reforma es pot fer avançar la zona de domini privat fins al punt de màxim nivell de la mar previst en els propers 50 anys, fet que permetria modificar el límit interior de la ribera del mar, sempre en detriment del domini públic.

Finalment, el tercer aspecte passa per una disminució de la zona de servitud, aquella que es conforma de serveis i equipaments públics, construccions no permanents, i un dret a la propietat privada limitat.

MODIFICACIONS DE LA LLEI DE COSTES

Font: El País (modificat)

Gràfic 1

Aquesta franja, segons la LC 22/1988 comptava amb una amplada de 100 m, ampliables a 200 m. Ara, la Llei de Costes 2/2013 permet reduir-la de 100 m a 20 m en determinades condicions, el que permetria construir 80 m més a prop de la costa (com a dada a tenir en compte, a hores d'ara, almanco 100 municipis han sol·licitat beneficiar-se d'aquesta mesura).

A més, hi ha altres components administratius que condicionen les activitats en aquest ambient. Amb la nova llei de costes, les concessions de les cases ubicades en la zona de domini públic se podran prorrogar fins als 75 anys i àdhuc hi ha una amnistia (no es demoliran) per a 12 nuclis conflictius (unes 3.400 vivendes) o se permetrà fer obres de reforma a les vivendes existents aixecades dins zona de servitud, la zona immediatament posterior a la platja, en la que fins ara no se podien fer cap tipus de canvis en l'estructura.

Per que fa als *xiringuitos*, s'estableix una nova divisió entre platges urbanes i naturals. En les urbanes, els requisits i usos permesos són molt més flexibles. Per exemple, les dimensions màximes permeses per a negocis en els que es venen begudes i menjars seran de 200 m² (150 d'edificació tancada i la resta terrassa tancada) a més se poden afegir 70 m² més d'instal·lació oberta i desmuntable, més una zona de banys de no més de 30 m². En total 300 m² que contrasten amb els 150 m² de l'antiga llei de costes.

Les separacions mínimes entre negoci i negoci se fixen en 150 m –en l'antiga eren 200 m- però se poden escurçar si se tracta d'activitats “no semblants”.

A les platges naturals els negocis no poden tenir més de 70 m² i tots els seus elements han de ser “desmuntables”. La distància mínima de separació és de 300 m. Això dona llum verda a ocupar platges verges que a l'actualitat no comptaven amb cap instal·lació.

LA REFORMA EN EL CAS DE FORMENTERA

El cas de Formentera és un dels paradigmes a l'hora d'il·lustrar la tendència de privatització promoguda per la reforma de la Llei de Costes 22/1988, en aquest cas a partir de la Llei 2/2013 de protecció i ús sostenible del litoral. Si anteriorment fèiem esment a la reducció sistemàtica de la zona de domini públic de manera genèrica, sembla a ser que en el cas de Formentera aquesta és la premissa que impera, esmentada expressament a partir de la Disposició addicional quarta de la mateixa Llei 2/2013, la qual regula amb exclusivitat les delimitacions en el cas de Formentera. Segons aquesta, i citant literalment:

1. Amb caràcter excepcional i deguda a l'especial configuració geomorfològica de l'illa de Formentera, respecte a ella s'entendrà que queda inclòs en el domini públic marítim-terrestre:
  - a) L'espai de territori que banya la mar en el seu flux i reflux, a on siguin sensibles les marees, i les majors ones en els temporals ordinaris a on no ho siguin. A aquests efectes, s'entén que són temporals ordinaris els que s'han repetit, almenys, en tres ocasions en els cinc anys immediatament anteriors a moment en que s'iniciï la delimitació.
  - b) Les platges, entenent per tals les riberes de mar o de les ries formades per arenals o codolars en superfície quasi plana, amb vegetació nul·la o escassa i característica.
2. En el termini de dos anys des de l'entrada en vigor de la Llei, l'Administració General de l'Estat practicarà la corresponent delimitació, d'acord amb l'establert a l'apartat anterior.
3. A les construccions i instal·lacions emplaçades en la zona de servitud de trànsit o protecció les serà d'aplicació el disposat per la

disposició transitòria 4^a de la Llei 22/1988, de 28 de juliol, de Costes.

La servitud de protecció tindrà una extensió de 100 m terra endins des del límit interior de la ribera de la mar, sense perjudici de l'establert en la disposició transitòria 3^a, apartat 3 de la Llei 22/1988, de 28 de juliol, de costes.

4. Aquelles persones que són propietàries, amb títol inscrit en el Registre de la Propietat abans l'entrada en vigor de la Llei 22/1988, de 28 de juliol de costes, de terrenys que després de la delimitació prevista a l'apartat 1 d'aquesta disposició deixin de formar part del domini públic seran reintegrats en el domini d'aquells béns.

La disposició addicional que regula aquest cas en concret, sembla a ser que la manca de consideració alhora de marcar els criteris científics de delimitació és palpable, tot responent a possibles interessos front a la privatització del litoral formenterenc. No hi ha una definició clara del que consideren platja, ni la realitat de les Balears no està present el concepte geomorfològic del terme ria. La delimitació proposada per tal disposició deixarà fora la zona de domini públic els sistemes dunars associats a les platges illenques. Aquest fet, des del punt de vista físic, geomorfològic i tècnic esdevé una temeritat a tenir en compte, ja que incrementa el risc i la vulnerabilitat associada als processos d'erosió i desaparició d'aquests sistemes naturals. Des del punt de vista geomorfològic i botànic, els sistemes platja-duna es postulen com un dels espais més fràgils i vulnerables (Servera, 2004). En aquest sentit, qualsevol alteració en ells pot suposar un efecte sinèrgic que dugui en sí una desaparició parcial o absoluta (Mir-Gual et al., 2012).

En el cas de les Illes Balears, són diversos els casos en què la destrucció dels sistemes dunars ha generat greus problemes erosius per a les platges emergides associades. Des del punt de vista físic els sistemes dunars suposen el reservori d'arena necessari per a respondre als efectes erosius derivats, per exemple, de grans temporals de mar. Amb la nova disposició

addicional els sistemes dunars a l'illa de Formentera deixa fora d'aquest domini públic els sistemes dunars i es poden veure exposats a la seva privatització i, en conseqüència, a la seva explotació. Els efectes que poden derivar d'aquesta nova legislació passen per un increment de la vulnerabilitat erosiva d'aquests ambients, sempre en detriment doncs de les seves característiques naturals.

Coneixent les característiques socials i econòmiques de les Illes Balears, i en concret també les de Formentera, sembla que de nou la pressió dels sectors interessats en el rèdit econòmic obtingut a partir de l'explotació costanera han tornat a tenir un pes important vers la legislació proposada per la Llei 2/2013. Tot i que al punt 1 de la disposició addicional quarta anteriorment esmentada es faci referència a "l'especial configuració geomorfològica de l'illa", els interessos privats i econòmics són els que impren en la nova delimitació proposada.

METODOLOGIA

Com és natural, l'administració a hores d'ara no compta amb la delimitació de la zona marítim-terrestre d'aquesta reforma de la llei. Per a obtenir els resultats plantejats en el present capítol, la metodologia s'ha basat en la utilització de Sistemes d'Informació Geogràfica els quals ens han permès, principalment, calcular i quantificar les diferències de superfície afectades per la Reforma de la Llei de Costes, sempre en relació a la delimitació establerta per la Llei 22/1988. D'aquesta manera, s'ha fet ús d'una cartografia base a escala 1:5.000 referent al vol de 2008, i d'ortofotogrames referents als anys 2010 i 2012, ambdós també a una escala 1:50.000 i amb una resolució de 25 cm (www.ideib.cat).

Donat l'objectiu principal presentat en aquest treball, els càlculs duts a terme es centren en veure com la reforma de la Llei de Costes afecta al cas de l'illa de Formentera. Donat a que la Llei 2/2013, en la seva Disposició addicional quarta estableix per a Formentera que el domini públic marítim-terrestre queda únicament circumscrit a les platges, es desenvolupa un

mètode per a poder conèixer empíricament com i quan afecten aquests canvis des d'un punt de vista geoambiental i quantitatiu. En aquest sentit, i per obtenir-ne la superfície de cada platja (veure taula 1), ha estat calculada sobre la base cartogràfica abans esmentada, prenent com a límit inferior la línia de costa – línia zero – (www.magrama.gob.es), i com a límit superior el que marca la vegetació psammòfila amb el sector superior de la platja emergida.

SUPERFÍCIE DE LES PLATGES DE FORMENTERA ANALITZADES

Platja	Superfície (m ²)	Platja	Superfície (m ²)
Cala Saona	8.842,4	Platja des Trucadors	80.197,2
Platgeta de ses Canyes	8.526,0	Platja des Cavall d'en Borràs	10.705,7
Racó des Pujols	1.428,9	Platgeta des Carregador	1.554,0
Platja de s'Aigua Dolça	3.720,5	Platja de ses Xalanes	7.996,2
Platja des Pujols	12.315,9	Platja de n'Adolf	37.115,2
Ses Platgetes	7.623,4	Platja de sa Senyora	2.718,2
Platja de Migjorn oest	29.925,3	Platja de sa Torreta	2.970,3
Es Ca Mari	2.212,9	Platja d'es Sec	2.265,8
Platja de Migjor est	60.886,2	Platja de s'Alga	47.596,7
Es Còdol Foradat	3.067,2	Platgetes de s'Estany des Peix	8.917,6
Platja des Copinyar	30.055,9		
SUPERFÍCIE TOTAL		370.641,6	

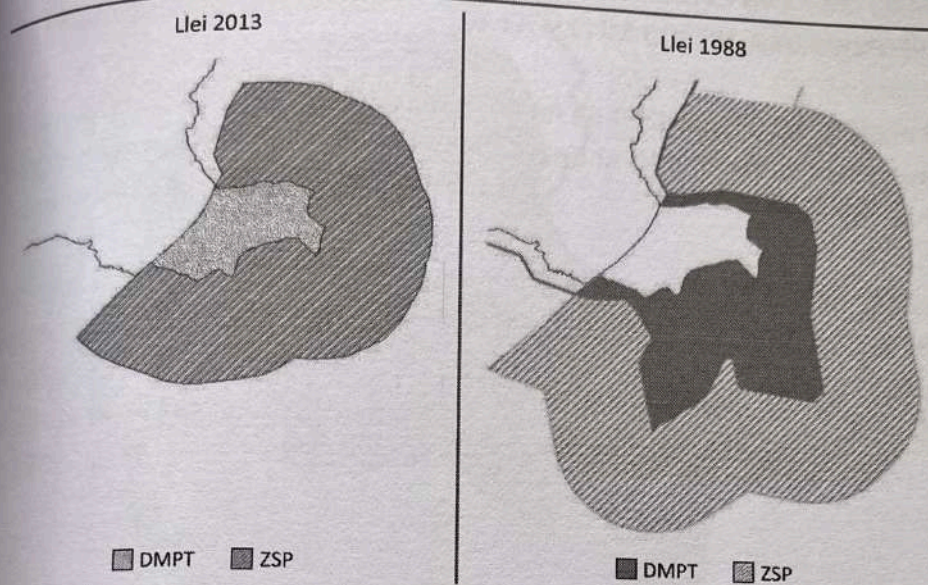
Taula 1

Elaboració pròpia a partir dels Sistemes d'Informació Cartogràfica

Una vegada establert el límit interior s'ha procedit al càlcul de la superfície corresponent a la zona de servitud i protecció per la qual, i prenent com a referència el límit esmentat anteriorment, s'ha creat un *buffer* de 100 m el qual servirà per saber-ne la seva superfície derivada (veure la imatge esquerra del gràfic 2).

EXEMPLES GRÀFICS DE LA METODOLOGIA UTILITZADA
PER LES LLEIS DE COSTES DE 1988 I DE 2013

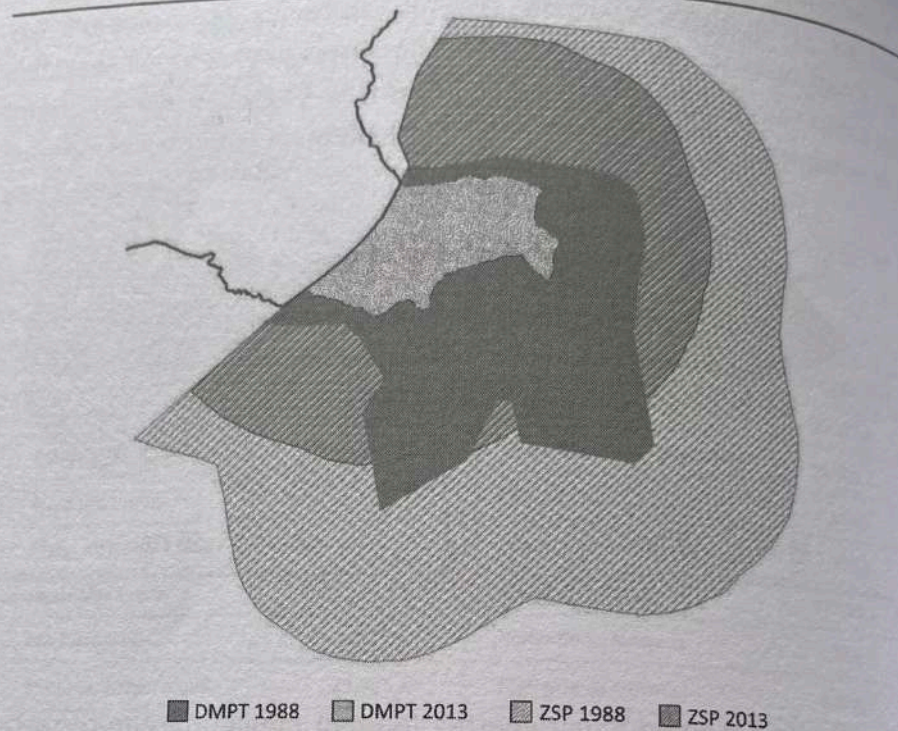
Gràfic 2

Elaboració pròpia

En tant al càlcul d'ambdós paràmetres (domini públic marítim-terrestre i zona de servitud i protecció) establerts per la Llei 22/1988, s'ha seguit el mateix procediment prenent com a referència la delimitació ja establerta per la mateixa Llei (www.magrama.gob.es). En aquest cas, tal com mostra el gràfic 2 (imatge dreta), la zona de domini marítim-terrestre es calcula sobre el polígon en color gris, mentre que la zona de servitud es fa sobre l'àrea ratllada.

COMPARATIVA DE LES SUPERFÍCIES DPMT I ZSP
ENTRE LES LLEIS DE 1988 I 2013

Gràfic 3

Elaboració pròpia

Un cop calculats els dos paràmetres (zona de domini públic marítim-terrestre i zona de servitud i protecció) en cada un dels dos escenaris: a) segons l'establert per la Llei 22/1988 i b) segons el que postula la seva reforma a partir de la Llei 2/2013, s'ha procedit a la seva comparació. En aquest sentit, la superposició de la cartografia derivada en cada un dels escenaris ens permetrà una comparativa tant visual com quantitativa dels efectes espacials que la reforma de la Llei de Costes ha tingut sobre la reducció del domini públic, en aquest cas vers a la situació dibuixada per la Llei 22/1988, en el cas de Formentera (gràfic 3).

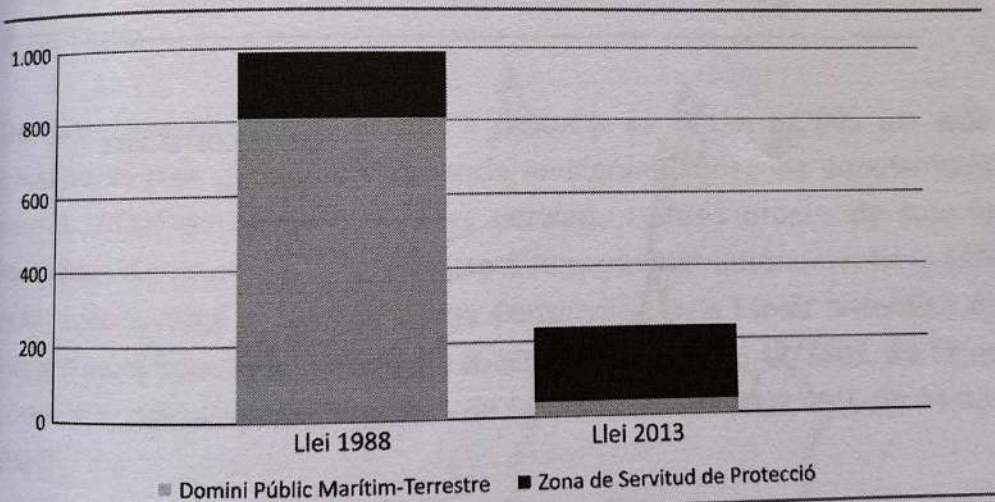

ELS EFECTES DE LA REFORMA DE LA LLEI DE COSTES A FORMENTERA

Com a conseqüència de la reforma de la Llei de Costes, a Formentera hi ha un clara pèrdua de superfície protegida, amb la desprotecció de sistemes dunars importantíssims com el d'es Migjorn.

Tal com es pot apreciar en el gràfic 4 i en els mapes de la pàgina següent (gràfic 5), hi ha una clara desprotecció del litoral passant de les 807 hectàrees de Domini Públic Marítim-Terrestre (DPMT) i les 186 de Zona de Servitud de Protecció (ZSP) de 1988, a 37 hectàrees de DPMT i 198 de ZSP el 2013.

COMPARACIÓ ENTRE LA ZSP I L'ÀREA DPMT ENTRE LES LLEIS DE COSTES DE 1988 I DE 2013

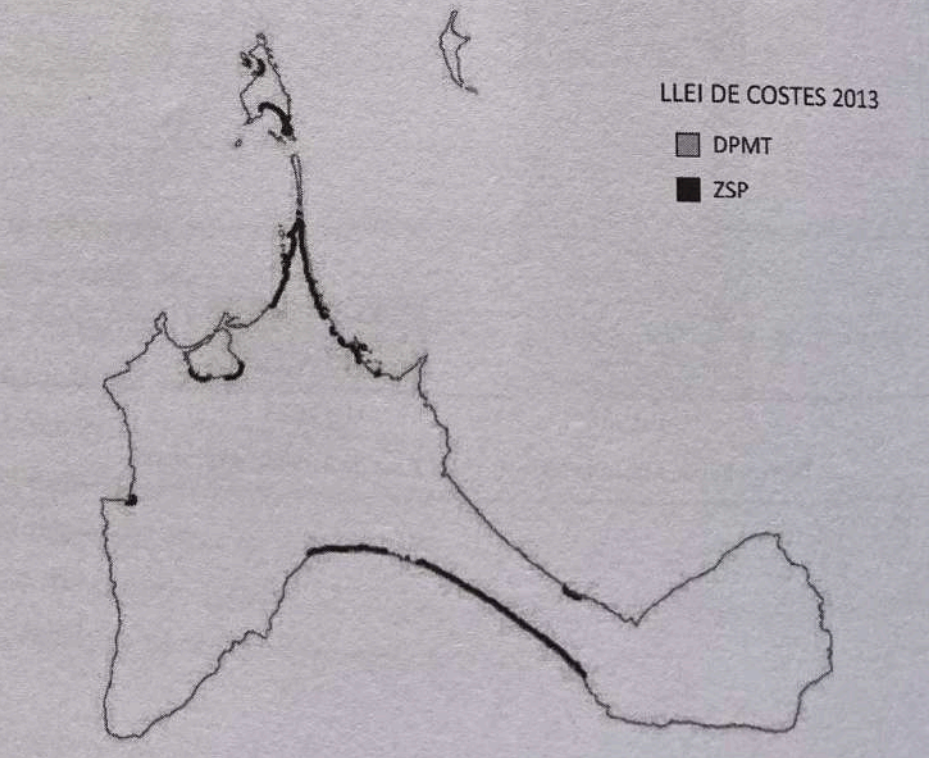
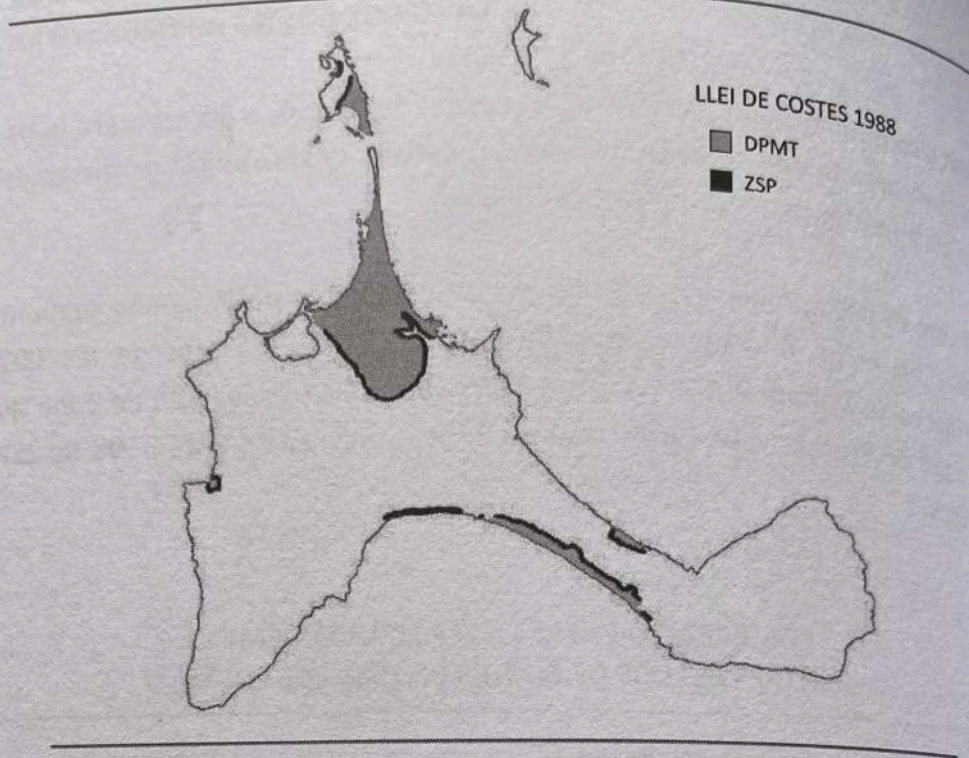

Gràfic 4 (en hectàrees)

Elaboració pròpia

SITUACIÓ DE FORMENTERERA
AMB LES LLEIS DE COSTES DE 1988 I DE 2013

Gràfic 5

Elabora

La llei de Costes 22/1988 fou un bot qualitatiu en la gestió de la zona litoral, en el sentit de recuperar l'ús públic d'un espai que paulatinament s'havia anat privatitzant. Emperò, lamentablement, la seva aplicació (o no aplicació) fou desigual a distintes comunitats autònomes, i el seu àmbit d'aplicació va suposar molts de conflictes entre les distintes administracions i entitats gestores d'aquests ecosistemes (Martín-Prieto et al., 2007).

S'ha de comentar que al litoral balear hi ha altres normatives d'aplicació vigent que fan possible la protecció d'espais naturals litorals. Entre elles destaca la Llei d'Espais Naturals (LEN 1/91), que amb la declaració de les Àrees Naturals d'Interès (ANEI) atorgava protecció urbanística a un elevat percentatge del litoral de les Illes Balears. Així als ANEI litorals s'inclou la protecció de la franja costanera d'alt nivell de protecció per als sistemes dunars, zones humides, savinars, etc. Per a Formentera hi ha declarat 8 ANEIs: Ses Salines – s'Estany Pudent; s'Estany des Peix; Cap Alt; Cap de Barbaria; Pi des Català; Platja de Migjorn i Costa de Tramuntana; La Mola; i Punta Prima.

Una altra normativa autonòmica a destacar és la Llei 5/2005 per a la conservació dels espais de rellevància ambiental (coneguda popularment com a LECO) que inclou aspectes derivats, i altres propis, de tota la normativa de conservació que afecta a la comunitat autònoma, de la LEN 1/91, com l'antiga la Llei 4/1989 de Conservació dels Espais Naturals i de Flora i Fauna Silvestres, derogada i substituïda per la Llei 42/2007, de 13 de desembre, del patrimoni natural i de la biodiversitat (BOE 299, de 14-12-2007).

A nivell autonòmic la declaració d'espais naturals és una eina importantíssima per protegir àrees naturals fràgils i d'elevada biodiversitat. En el àmbit en què ens movem, el procés de protecció del Parc Natural de ses Salines d'Eivissa i Formentera ha estat un dels més accidentats i difícils. Mayol (2010) explica detalladament aquest procés. L'any 1975, la propietat projecta una ocupació turística important, que hauria inclòs la zona costera i dunar, àrees de pinar i garriga, els mateixos estanys i més de 30.000

places residencials. El 1977 es constitueix la Comissió de Defensa de ses Salines de l'Institut d'Estudis Eivissencs, que troba immediatament ressò en el sector naturalista, alguns professionals de l'arquitectura, l'esquerra i bona part dels intel·lectuals pitiüsos. Es produeix la primera gran manifestació a Vila (29 d'octubre de 1977), que el Diario de Ibiza interpretava com el despertar del poble pitiús. El Pla general de Sant Josep, que emparava el projecte, és rebutjat per la Comissió Provincial d'Urbanisme per defectes formals. Les normes del CGI protegeixen provisionalment la zona, però l'aplicació de la figura d'ANEI el 1985 deixa desprotegits en gran part el puig del Falcó i es Corb Marí, així com l'àrea de sa Sal Rossa, que seran objecte d'urbanització en els dos darrers casos.

El PSOE, des del govern estatal, promou la protecció per llei de ses Salines com a reserva natural. El Govern de les Illes Balears, presidit per Gabriel Cañellas, hi presenta recurs d'inconstitucionalitat, però la LEN va protegir una gran part de l'àrea (amb l'exclusió de sa Sal Rossa, amb plans ja tramitats, però salvant el puig del Falcó) amb el vot contrari del Partit Popular. El següent govern Cañellas promou una rebaixa general de la Llei a Eivissa i Formentera, que permetria un gran nombre d'edificacions en aquest espai i en altres.

El Tribunal Constitucional estimà el recurs del Govern Balear contra la reserva natural, però estableix una clàusula jurídicament sorprenent: l'efecte anul·ladori de la sentència sobre la reserva queda diferit fins al moment en què l'Administració autonòmica, reconeguda com a competent, hagi adoptat les mesures que garanteixin la protecció de l'indret (de manera que l'alt tribunal posa els valors ambientals per damunt dels jurídics!).

La solució definitiva no arriba fins al Pacte de Progrés, quan l'any 2002 s'aprova la Llei de declaració del parc de ses Salines, amb un ampli consens parlamentari. S'ha de destacar que una part del partit popular d'Eivissa va mantenir sempre una posició proteccionista i contrària als plans, tot i que la disciplina interna normalment tapava aquestes diferències.

La normativa europea és cada vegada més important pel que fa a la conservació d'espais naturals, i entre elles la directiva 92/43/CEE, de 21 de maig de 1992 relativa a la conservació dels hàbitats naturals i de la flora i la fauna silvestres "Directiva Hàbitats". Se sap que els hàbitats són la part del medi aquàtic o terrestre amb unes determinades característiques ecològiques, tant abiòtiques com biòtiques, que condicionen els organismes que hi viuen i s'hi reproduïxen. La normativa europea dóna una llista dels hàbitats que són més sensibles i els tracta com a hàbitat d'interès comunitari, doncs destaquen per la seva singularitat, raresa o que estan amenaçats. Els hàbitats d'interès comunitari s'inclouen a l'annex I de la Directiva. Dins els hàbitats d'interès comunitari es qualifiquen com a prioritaris els que estan amenaçats de desaparèixer, motiu pel qual preservar-los implica una responsabilitat per part de la Unió Europea. Aquestes àrees d'especial protecció s'integren en la Xarxa Natura 2000, que és una xarxa ecològica europea integrada per zones especials de conservació (ZEC), llocs d'importància comunitària (LIC) i zones d'especial protecció per a les aus (ZEPA).

La declaració d'aquestes zones té com a objecte contribuir a garantir la biodiversitat en el marc europeu mitjançant la conservació dels hàbitats naturals i de la fauna i la flora silvestres existents d'acord amb la directiva hàbitats, tenint en compte les exigències econòmiques, socials i culturals de cada territori.

La Xarxa Natura 2000 a les Illes Balears ocupa una superfície total de 221.850 hectàrees terrestres i marines. A Formentera, comptant l'àrea marina i els Freus, n'hi ha unes 20.000 vinculades a la Xarxa Natura. D'aquestes àrees, només la de ses Salines d'Eivissa i Formentera podria corregir les mancances d'aquesta nova llei de Costes. La superfície terrestre de Formentera d'ANEIs per una banda i LICs i ZEPAs per una altra és bastant coincident (veure mapa del gràfic 6).

A l'actualitat s'estan elaborant els plans de gestió dels LICs de ses Salines d'Eivissa i Formentera i de les basses temporals (Bassa de Formentera i Bassa de Sant Francesc), encaminats, tal com indica la normativa europea,

a donar peu al seu pas a denominació de Zones d'Espècial Conservació (ZEC).

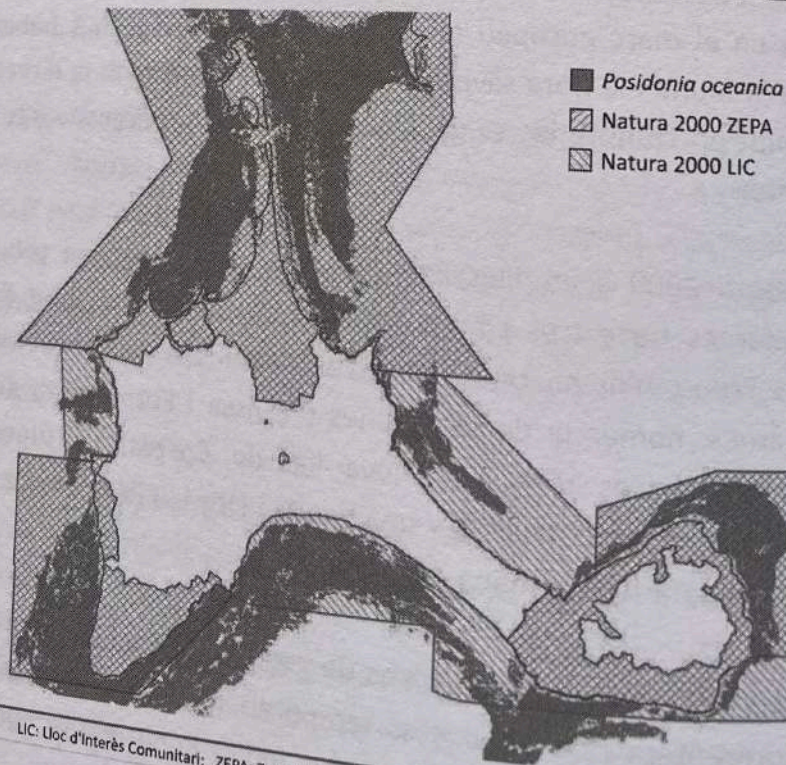
ÀREES PROTEGIDES DE FORMENTERA

Àrea	Tipus de protecció	Codi
Ses Salines d'Eivissa i Formentera	LIC, ZEPA	ES0000084
La Mola	LIC, ZEPA	ES5310024
Cap de Barbaria	LIC, ZEPA	ES5310025
Àrea Marina de Cala Saona	LIC	ES5310109
Àrea Marina de Platja de Tramuntana	LIC	ES5310110
Àrea Marina de Platja de Migjorn	LIC	ES5310111
Bassa de Formentera	LIC	ES5310123
Bassa de Sant Francesc	LIC	ES5310124

Taula 2

Elaboració pròpia

ÀREA PROTEGIDA PER DIRECTIVES EUROPEES - XARXA NATURA 2000

Gràfic 6

LIC: Lloc d'Interès Comunitari; ZEPA: Zona d'Espècial Protecció per a les Aus

Elaboració pròpia

CONCLUSIONS

Al BOE 129 de 30 de maig de 2013 es publicà la Llei 2/2013 de protecció i ús sostenible del litoral i de modificació de la Llei de Costes. Aquesta nova llei reforma de manera important la Llei 22/1988. En termes generals la reforma afecta el mateix concepte de domini públic marítim-terrestre, en especial quant a les platges i als terrenys envaïts per la mar, modifica algunes regles sobre la delimitació de l'esmentat domini públic i la seva constància registral. L'illa Formentera compta amb un precepte específic a l'esmentada llei.

El cas de Formentera és un dels paradigmes a l'hora d'il·lustrar la tendència de privatització promoguda per la reforma de la Llei de Costes 22/1988, en aquest cas a partir de la Llei 2/2013 de protecció i ús sostenible del litoral. Si anteriorment fèiem esment a la reducció sistemàtica de la zona de domini públic de manera genèrica, sembla ser que en el cas de Formentera aquesta és la premissa que impera, esmentada expressament a partir de la Disposició addicional quarta de la mateixa Llei 2/2013, la qual regula amb exclusivitat les delimitacions en el cas de Formentera. No hi ha una definició clara del que consideren platja, ni es contempla la realitat de les costes de les Illes Balears. S'utilitzen termes que no són adients, com pugui ser el concepte geomorfològic "ria". La delimitació proposada per tal disposició deixa fora la zona de domini públic els sistemes dunars associats a les platges de Formentera. Aquest fet, des del punt de vista físic, geomorfològic i tècnic esdevé una temeritat a tenir en compte, ja que incrementa el risc i la vulnerabilitat associada als processos d'erosió i desaparició d'aquests sistemes naturals. Des del punt de vista geomorfològic i botànic, els sistemes platja-duna es postulen com un dels espais més fràgils i vulnerables (Servera, 2004). En aquest sentit, qualsevol alteració en ells pot suposar un efecte sinèrgic que dugui en sí una desaparició parcial o absoluta (Mir-Gual et al., 2012).

Per avaluar la minva de la protecció, des d'un punt de vista tècnic, s'han comparat les superfícies afectades per ambdós supòsits de la Llei de Costes de 1988 i la de 2013. En tant al càlcul d'ambdós paràmetres (domini públic

marítim-terrestre i zona de servitud i protecció) establerts per la Llei 22/1988, s'ha seguit el mateix procediment prenent com a referència la delimitació ja establerta per la mateixa Llei (www.magrama.gob.es).

Un cop haver calculat els dos paràmetres (zona de domini públic marítim-terrestre i zona de servitud i protecció) en cada un dels dos escenaris; a) segons l'establert per la Llei 22/1988 i, b) segons el que postula la seva reforma a partir de la Llei 2/2013, s'ha procedit a la seva comparació. En aquest sentit, la superposició de la cartografia derivada en cada un dels escenaris ens permetrà una comparativa tant visual com quantitativa dels efectes espacials que la reforma de la Llei de Costes ha tingut sobre la reducció del domini públic.

Com a conseqüència de la reforma de la Llei de Costes a Formentera hi ha un clara pèrdua de superfície protegida, amb la desprotecció de sistemes dunars importantíssims com el d'es Migjorn o de ses Salines, amb una important disminució de la superfície i una clara desprotecció del litoral passant de les 807 ha de Domini Marítim-Terrestre (DPMT) i 186 ha de Zona de servitud de Protecció (ZSP) el 1988, a 37 ha de DPMT i 198 ha de ZSP el 2013 respectivament. S'ha de tenir en compte que la delimitació de la ZSP de la llei de 1988 se situa per l'interior dels dos estanys (Pudent i des Peix), mentre que la de 2013 ho fa a partir d'un búfer de 100 m per a cada platja, tal com s'ha explicat en l'apartat metodològic. Finalment, la superfície relativa als sistemes platja-duna de Formentera amb la nova llei de Costes han suposat una minva del 422% de la superfície respecte de la de 1988.

Mayol, Joan i Rayó, Miquel (1998). «Aportació a la història de la defensa del medi ambient a les Balears», *Gea: quadern de la terra* 1, pp. 24-25.

Històrica manifestació per sa Dragonera.

La conservació de la natura i el medi ambient és un fenomen social: la col·lectivitat determina la forma de relacionar-se amb el seu entorn. És lògic que aquestes relacions canviïn quan la societat canvia; les mutacions socioeconòmiques de les Balears en la segona meitat del segle XX (una profunda crisi del model agrari, la irrupció de la societat turística) han generat tensions d'una gran potència, la descripció detallada de les quals mereix un estudi molt més detallat que el que aquí sols esbossam.

polítics democràtics un canvi radical de pràctiques.

La dimensió ecològica del problema i de les actituds són clares i importants, però secundàries. Recordem que l'ecologia és una ciència, de manera que la informació, les dades, són imprescindibles per plantejar els problemes, però la seva valoració és sociològica. L'alteració dels ecosistemes és el fet, la valoració que se'n fa, defineix el problema i el sentit de les actuacions que s'apliquin. Es tracta, en definitiva, d'un fenomen ecosocial més que no ecològic.

Aportació a la història de la defensa del medi ambient a les Balears

Joan Mayol i Miquel Rayó

La coincidència generacional de la gran expansió de la nova economia turística amb el final de la dictadura i de l'estat centralista, ha fet possible la magnitud dels efectes d'aquestes tensions. Hem viscut una època històrica singular, i fenòmens igualment singulars. Una generació d'illencs ha assistit a la transformació definitiva de paratges emblemàtics i la contestació social a aquest fenomen, ha exigit als nous poders

En el nostre context històric, les noves actituds vénen definides per noves regles de joc, és a dir, per decisions polítiques que s'aplicaran amb mesures jurídiques i administratives en un moment històric de reconstrucció democràtica.

Els agents socials que participen activament en aquest joc són, per tant, diversos: els sectors econòmics i productius (l'economia és en definitiva l'ús dels recursos, naturals o

transformats); els formadors d'opinió (educadors, comunicadors, organitzacions civils); els partits polítics; els científics i divulgadors; els professionals del dret i l'Administració pública i, especialment, la societat civil, liderada en aquest camp per organitzacions no governamentals, entre les que excel·leix el GOB, tant a Mallorca com a Menorca.

Aquesta història -com totes- no és interpretable sense els antecedents. Per entendre els fets més significatius, hem de descriure ràpidament els que ens han donat el coneixement del patrimoni natural i els que ens han generat actituds positives cap al paisatge de les Balears: la informació i la sensibilització vénen de lluny, i sense uns fonaments més sòlids que els edificats abans de la nostra època, el buc seria molt diferent al que tenim.

EL CONEIXEMENT CIENTÍFIC DEL PATRIMONI NATURAL

El coneixement científic de la natura de les Balears és un fet fonamental per entendre l'abast actual del moviment social en defensa del patrimoni natural. Sense una labor prèvia d'inventari, de descripció i d'interpretació, la consciència social del valor de la natura il·lenca no hagués estat possible. Aquest no és el lloc per presentar una història completa de la recerca naturalista, que seria ben positiu que algú treballàs amb detall. Tanmateix, hem d'esmentar algunes figures, personals o institucionals.

Es pot considerar que la coneixença sòlida de la natura de les Balears s'inicia al segle XIX, encara que alguns precursors anteriors són identificables, com Cristòfol Vilella (1742-1803), Bonaventura Serra (1728-1784) o el menorquí Ramis i Ramis (1746-1819).

Al passat segle, el cap de brot més significat és Barceló i Combis (1820-1889), que recopila i completa informació sobre plantes, aus, mol·luscs, rèptils i amfibis, mamífers... Barceló ja va proposar un parc a Cabrera (per a la producció de tortugues marines amb caràcter econòmic, però). Excel·leix també la informació naturalista recopilada al *Die Balearen*, de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria. De fet, Barceló i altres naturalistes il·lencs colaboraren a aquesta magna obra. Un altre nom

inevitable és el de Rodríguez Femenías (1839-1905). És notable també l'interès que els naturalistes centreeuropeus dediquen a les Balears a principis de centúria: els botànics Chodat (pare i filla), l'entomòleg Tenenbaum, els ornitòlegs Jordans i Munn, la paleontòloga Bate... Molts d'ells es poden relacionar igualment amb la figura de l'arxiduc, que va estimular les seves recerques i fins i tot donà suport a algunes d'elles.

Aquest segle és ja ric en figures locals: Garcias Font (1885-1976), fundador de l'ICNH., Massutí Alçamora (1902-1950), Tato Cumming (1918-1989) Darder Pericàs (1894-1944), i la figura impressionant de G. Colom (1900-1994), que va demostrar un interès molt ampli i va publicar excel·lents obres de divulgació (pel temps en què es publicaven) com la *Biogeografia de les Balears* o *El Medio y la Vida en las Baleares*. En aquesta darrera obra és patent la concepció ecològica de la natura de les Illes, i queda lluny dels catàlegs noucentistes que varen ser el seu fonament, però sobre els quals era necessària l'edificació de visions sintètiques i modernes.

Institucionalment, la passa dels individus a les organitzacions la dona la Societat d'Història Natural, fundada formalment l'any 1954, però ja viva anteriorment com a filial de la Real Sociedad Española de Historia Natural. L'Ateneu de Maó va mantenir a l'illa germana una atenció cap al patrimoni natural, entre molts d'altres camps d'actuació. El Centro de Estudios Ornitológicos (1956-58) va tenir una vida breu, però productiva. L'Obra Cultural Balear va representar, fins a la dècada dels 70, un paper actiu en relació als aspectes naturalístics, com també l'ha tengut l'Institut d'Estudis Eivissencs, o l'Institut Menorquí d'Estudis, que manté una secció específica. És evident que aquestes organitzacions neixen tard i limitades, pels efectes de la Guerra Civil i la dictadura que varen suposar en aquest sentit un endarreriment de quasi tres dècades de l'evolució normal del panorama científic a les Balears, entre molts d'altres efectes perversos per a la nostra societat.

La fundació de la Universitat (que al 1972 començava a impartir l'ensenyament de la biologia) és la consolidació, esperem que definitiva,

de les ciències de la natura al nostre àmbit geogràfic i social. El conflicte que s'hi ha viscut en anys recents (1995) en relació a l'ensenyament de la biologia ambiental no pot ser negligit, i és indicador de les tensions socials que la protecció del medi ambient ha generat a les Balears.

ART I NATURA: LA LITERATURA I LA PINTURA COM A SENSIBILITZADORES

El fenomen és ben conegut: l'escola literària mallorquina, que arrenca a la Renaixença, arrela fortament en un món rural (vist, tot s'ha de dir, des de la perspectiva dels propietaris): el paisatge adquireix un valor i es descriu pregonament (fauna i flora incloses) als versos de Joan Alcover, de Costa, de Maria Antònia Salvà... La prosa de figures com Rosselló de Son Fortesa o Galmés són tant naturalistes com la producció dels poetes. I l'obra rondallística de Mn. Alcover recull molts d'elements ecològics. El paisatge, la natura, esdevenen a través de les paraules valors compartits, senyes d'identitat, patrimoni en definitiva.

La mateixa anàlisi es pot fer amb la pintura. Des de les produccions més clàssiques a les aleshores innovacions revolucionàries del modernisme, el paisatge és un gran valor. Són els colors d'un Mir, d'un Benarreggi, d'un Anglada Camarassa els que ultrapassen de lluny el magre valor productiu dels sols mediterranis, per contribuir a la glòria artística i al prestigi de les Balears.

Ciència i art han confluit, una vegada més, per revaloritzar la natura als ulls dels ciutadans d'aquestes illes.

EL PROCÉS EN EL DARRER QUART DE SEGLE

La formació de la consciència ecosocial és un fet generat en els anys setanta, a partir de determinats conflictes d'ús del territori, que neixen amb el Plan Provincial de Balears, que pretenia institucionalitzar la balearització. Entre les institucions que intervenen, que són diverses i cal conèixer extensament, excel·leix la tasca del GOB, que ha actuat com a revulsiu social. És discutible si la suma d'èxits parcials no ha aconseguit la necessària crisi del model de desenvolupament, que es

reconeix com a no sostenible.

Els darrers vint-i-cinc anys han estat vertiginosos. Consideram que una inflexió social important es produeix quan "L'estat del medi ambient" és publicat i presentat per una institució econòmica a un nivell equivalent al de l'Evolució Econòmica de les Balears. A la vegada, però, s'inaugura un gran aeroport sobredimensionat, i es discuteixen unes teòriques directrius d'ordenació del territori.

De què serveix la història, si no ens ajuda a corregir les tendències que consideram inadequades? El darrer quart de segle ha vist néixer un fenomen, l'ecologisme, per utilitzar un terme curt -però imprecis- inicialment marginal, assumit per capes socials molt amples, de manera que en part s'ha vist dissolt i, fins

i tot, assimilat. Els primers anys del període es caracteritzen per la virulència de les tensions socials; els darrers anys, per una certa institucionalització, amb avantatges -ningú no propugna avui urbanitzar certs espais- i amb inconvenients -el model no es posa en qüestió-. Els ritmes de la realitat i els ritmes de l'Administració no són els mateixos, i no cal dir quin és més ràpid.

La famosa paradoxa lampe-dussiana (cal canviar-ho tot perquè res no canviï) defineix perfectament el gran repte i en definitiva expressa el mateix concepte que l'eslògan de "desenvolupament sostenible".

Personalment, els autors de la comunicació tenen el temor que les Directrius d'Ordenació del Territori no passin de ser un món perfecte imaginat per als nostres fills. Les Illes que volem no poden ser imaginàries, i les illes reals les feim, dia a dia, amb les decisions i amb les omissions. Avui són es Canons d'Artà, l'autopista de Llevant, el consum d'aigua i d'energia, la generació i el tractament de residus, la gestió dels espais protegits, el sòl rústic, sa Talaiola, es Pujols, Cala d'Hort... Hi ha massa elements vius per a la inquietud, i tal vegada seria positiu recuperar, si més no, una part de la virulència social de la primera part del període descrit en aquestes notes.

Affaire a suivre, que diuen els francesos!

De què serveix la història, si no ens ajuda a corregir les tendències que consideram inadequades?

Mir, Miquel; Pons, Guillem; Roig, Francesc i Martín, José Ángel (2013). «La Ley de Costas española: de su revisión a su grado de aplicación», *La gestión integrada de playas y dunas: experiencias en Latinoamérica y Europa*. Palma: Societat d'Història Natural de les Balears, pp. 105-122.

106 *La gestión integrada de playas y dunas (2012)*

*Departament de Ciències de la Terra, Universitat de les Illes Balears,
07122 Palma de Mallorca. E-mail MMG: miquel.mir@uib.es; e-mail
GXPB: guillemx.pons@uib.es*

Introducción

Hoy en día es cotidiano el hecho de hablar de litoral, sobretodo en espacios turísticos en donde gran parte de su actividad económica se mueve y desarrolla sobre su franja costera. A pesar de ello, las interpretaciones que hoy se hacen de la costa son realmente heterogéneas, y responden siempre a los intereses de los diferentes colectivos. En el lenguaje coloquial aparecen recurrentemente términos como litoral o costa, aunque en la literatura científica se encuentra ausente la precisión para definirlos (Suarez de Vivero, 1999). No obstante, dentro de este abanico de definiciones, la percepción más importante que se atribuye a este espacio es de verlo como un recurso turístico y/o económico, obviando en cualquier momento sus particularidades físicas y su perceptible peligrosidad frente a los recurrentes acontecimientos naturales que se dan en él (Bauer y Sherman, 1999).

En ese sentido la definición de espacio litoral debe ir mucho más allá de sólo considerar la actividad que en él se desarrolla. Este es un espacio totalmente dinámico, en donde intervienen un gran número de factores y se dan lugar un amplio abanico de interrelaciones entre la parte sumergida y emergida del sistema, y entre los elementos bióticos y abióticos que lo forman (Gelabert *et al.*, 2002). La interacción de factores ambientales que se produce en el ámbito costero determina una gran variedad de procesos. A consecuencia de ello se considera a la franja costera como una de las zonas naturales más frágiles del planeta (Andrés y Gracia, 2000, Hernández Calvento, 2002).

No obstante, la ocupación y asentamiento de la actividad humana y el crecimiento exponencial de actividades y usos ajenos a estos ambientes han hecho que los espacios litorales, principalmente las costas bajas y sedimentarias, se hayan visto afectadas, en muchos casos llegando a su total artificialización. A modo de aproximación, el 20% del litoral del mundo se corresponden con costas arenosas, y de éstas el 70% se erosionan, bien sea por causas naturales o bien por la acción destructiva asociada a la actividad humana (Nonn, 1987).

En regiones con un potencial turístico destacable, en donde durante las últimas décadas se ha desarrollado una importante red urbano-turística a lo largo de su franja costera, el factor antrópico como modificador del espacio litoral debe ser destacado. En países como España, la articulación legislativa específica fue la vía utilizada para intentar ordenar la actividad que desde los años 60 del siglo XX se estaba engendrando en el litoral español, principalmente en la costa del levante de la península Ibérica y en las Islas Baleares. No obstante, y desde una perspectiva más amplia, hoy el caso español es sin duda un caso de debate ya que, a pesar de contar con una legislación específica para la regulación de la franja costera, ésta se ha visto gravemente alterada a lo largo de los últimos decenios, recibiendo continuos impactos, en muchos casos irreversibles.

Es difícil atribuir un único motivo que justifique esta situación. No obstante, cabe destacar la falta de coordinación que proyectan las diferentes administraciones competentes en tanto a la gestión y mantenimiento de la zona costera. La ausencia de una definición semántica

sólida, junto con la deficiencia de un acuerdo común en tanto a los objetivos pilares de la gestión, han hecho sin duda que los resultados no estén siendo demasiado positivos, o amenos, los más deseados desde un punto de vista ambiental y sostenible.

El proceso de degradación costera en los últimos decenios, junto con la debilidad proyectada por la legislación existente, hace aflorar la necesidad de una intervención eficaz y eficiente sobre la protección, conservación, y buena gestión del litoral. Ésta no puede obviar la complejidad física de los ambientes costeros, la diversidad de competencias, los intereses sectoriales, económicos y sociales, ni tampoco la larga historia de agresiones sin precedentes sobre las costas (Gregorio-Sánchez, 2003).

Así, para llegar al punto esperado es conveniente que se articule una legislación firme, con capacidad de liderar todo el proceso de gestión litoral, basándose en la sostenibilidad y conjugando las competencias de cada una de las administraciones, configurando a la vez una simbiosis entre las partes político-legislativa, social y científica.

La Ley de Costas, 22/1988, de 28 de julio

La caracterización del litoral y el grado de demanda social que éste supone ya queda patente en la exposición de motivos y justificación de la Ley. Según el contenido de la misma, la orla litoral, con una anchura de unos cinco kilómetros, supone el 7% del territorio estatal. La población española residente en la franja costera, que a principios del siglo XX era del orden del 12%, en 1988 ya se había incrementado hasta el 35%. A nivel mundial, más de la mitad de la población reside en las zonas costeras, y la migración desde zonas interiores hacia el litoral no deja de

augmentar (Post y Lundin, 1996). Si ampliamos esta franja costera a los 100 km nos encontramos con el 80% de la población mundial. No obstante, la idiosincrasia de la actividad turística de sol y playa supone que las densidades demográficas que gravitan sobre la franja litoral se multipliquen exponencialmente en temporada alta, suponiendo consigo una mayor presión territorial.

A principios de los años 80 empezaban a aflorar los primeros problemas derivados de la mala planificación en la franja costera. En ese sentido la Ley 22/1988 aparece en una tesitura crítica y depositando responsabilidades a la falta de coordinación entre las legislaciones precedentes, concretamente entre la legislación del dominio público marítimo-terrestre y la del suelo. La redacción de la Ley no parece, desde ningún punto de vista, un hecho gratuito ni secundario, sino que nace para responder a las necesidades y preocupaciones de una sociedad que empieza a tomar conciencia del deterioro masivo dado en la costa, con origen en la década de los sesenta y que comienzan a ser visibles a partir de los años ochenta del siglo pasado. Ésta se exige asimismo la necesidad de abordar una solución clara e inequívoca, de acuerdo con la protección y la naturaleza de los bienes que conforman el espacio costero español, y con énfasis a centrar los esfuerzos para que, en un futuro, se vea garantizada la protección y la conservación de estos ambientes.

La Ley 22/1988 no se abstiene de ser crítica con sus predecesoras. La primera consideración que ésta hace es referente a la Ley de Costas de 28/1969, atribuyéndole una insignificante tarea, limitada a la asignación de competencias para cada una de las partes implicadas. A la Ley de 7/1980 la caracteriza como meramente supletoria de la anterior, limitándose básicamente a tipificar sanciones,

afirmando a la vez que ni la perspectiva competencial ni la sancionadora, por sí mismas, son el punto de partida adecuado para una regulación completa del territorio litoral. Siguiendo, la presente atribuye como fallos graves la escasa definición de la zona marítimo-terrestre y de la playa, la ausencia total de medidas de protección en el territorio colindante, la actitud pasiva de la Administración en la concesión de títulos de ocupación y usos, el tratamiento indiferenciado de autorizaciones y concesiones, la falta de garantías eficientes para la conservación del medio, o la ausencia de determinaciones y normas conservacionistas del paisaje y del medio.

Sea como fuera, ésta se define como una ley nueva y profundamente innovadora, alternando en su contenido las experiencias del pasado junto con experiencias de países que viven situaciones análogas a la española. Una primera aproximación a su contenido nos deja ver, sin duda, una recopilación de buenas intenciones enfocadas, muchas de ellas, a centrar y unificar esfuerzos para conseguir una mayor protección de la costa, conjugando el entorno físico con la actividad humana. Con todo, y considerando lo postulado por Martín Mateo y Vera Rebollo (1993), ésta es una ley que inicialmente, y teniendo en cuenta su contenido, se podría catalogar de conservacionista y progresista. No obstante, la situación en la que hoy se encuentra la franja costera española sugiere al menos algunas reflexiones y consideraciones.

Delimitación territorial y semántica del espacio litoral. Aportaciones de la Ley 22/1988

Como ya se postulaba anteriormente, a pesar de la dimensión a la que ha llegado el espacio litoral desde un punto social y económico, todavía no existe

ninguna definición científica unánime que permita su clara e inequívoca caracterización. A ese efecto, es presente la conciencia por la necesidad de acordar unas líneas base que faciliten este fin. Delante de las restrictivas interpretaciones, actualmente se intenta poner de manifiesto el carácter de interfase del espacio costero el cual implica una consideración volumétrica resultado de la conjunción entre la biosfera, la hidrosfera y la atmósfera (Suárez de Vivero, 1999), teniéndose que considerar también el efecto antrópico.

Desde un punto de vista semántico la Ley de Costas, a pesar de adoptar tal denominación, se caracteriza por la falta de definiciones básicas, tales como litoral o costa. La definición de dominio público marítimo-terrestre se establece, así, como punto de inicio para engendrar el cuerpo conceptual de la misma. La exclusividad definitoria de dominio público marítimo-terrestre no entra con lógica con el título que da nombre a la 22/1988, por la cual cosa se tendría que haber adoptado su denominación atendiéndose a tal circunstancia (Suárez de Vivero, 1999).

Se define zona marítimo-terrestre como el espacio contenido entre la línea de bajamar escorada o máxima viva equinoccial, y el límite hasta donde llegan las olas de los mayores temporales conocidos o, cuando lo supere, el de la línea de pleamar máxima viva equinoccial. Esta zona se extiende también por los márgenes de los ríos hasta el punto donde se haga sensible el efecto de las mareas. Además, incluye también las marismas, albuferas, marjales y en general, los terrenos que se inundan como consecuencia del flujo y reflujo de las mareas, olas, o filtración de agua proveniente del mar (Fig. 1).

De la definición que da la Ley 22/1988 se puede extraer una diferenciación a tener en cuenta.

En este caso, la primera parte de la definición, tal y como es redactada, haría referencia al ambiente de playa, mientras que la segunda, se centra básicamente en los ambientes estuario o zonas húmedas (Suárez de Vivero, 1999).

No obstante, destaca la ausencia de una definición clara sobre el concepto playa, sobretodo en referencia a sus límites, tanto externos como internos.

A parte de lo que se conoce como ribera del mar, la Ley 22/1988 también considera parte del dominio público-terrestre otros ámbitos, como los que se enumeran en los artículos 3.1 y 3.2.

El principal objetivo de la Ley pasa por la determinación, protección y utilización del dominio público marítimo-

terrestre, y especialmente de la ribera del mar. La secuencia que sigue a la ribera del mar viene determinada por las áreas que dan nombre a las aguas interiores, al mar territorial, la zona económica exclusiva y la plataforma continental (Fig. 2). La legislación española adquirió esta clasificación en función de lo que se acordó en la Convención de Naciones Unidas sobre el Derecho del Mar (1982):

a) Las aguas interiores serían las limítrofes con la franja marítimo-terrestre, situadas en la parte interior de la línea base del mar territorial. La referencia de éstas en los textos legales es muy escasa, al extremo que se han visto omitidas en el artículo 132.2 de la CE (Suárez de Vivero, 1999), y de aquí que en algunas ocasiones se haya

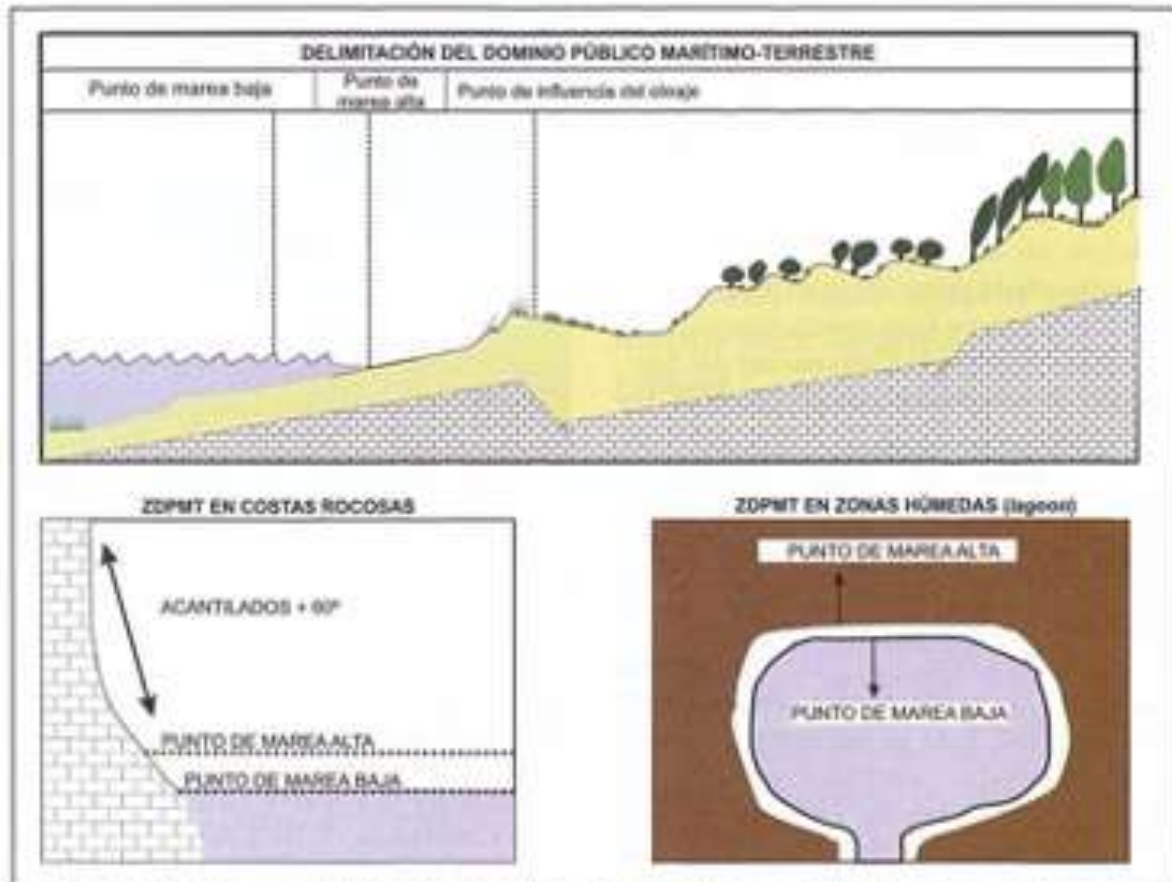

Fig. 1. Delimitación espacial de la zona de dominio público marítimo-terrestre según la Ley de Costas, 22/1988.

Fig. 1. Spatial delimitation of maritime-terrestrial public domain according to the Law of Coast 22/1988.

planteado de si constituirían bienes de dominio público o no, resolviéndose la cuestión en sentido positivo, ya que de lo contrario se daría una situación absurda por el hecho de encontrarse entre dos zonas que sí pertenecen al dominio público (Guaita, 1982). De esta manera, éstas fueron catalogadas como dominio público con la Ley de Costas de 1988.

b) Respecto a lo que conocemos como mar territorial, éste hace referencia al sector del océano en el que el Estado tiene plena soberanía, al igual que las aguas interiores de su territorio. Tal y como se argumenta en el artículo 1 de la Ley sobre Mar Territorial 10/1977, esta soberanía se ejerce de conformidad con el Derecho Internacional, sobre la columna de agua, el fondo, el subsuelo y los recursos, así como el espacio aéreo.

c) Por lo que se refiere a la zona contigua, el Estado no es soberano, ya que sus derechos se limitaran exclusivamente en materia aduanera, sanitaria, fiscal y policial.

d) Finalmente, en la zona económica exclusiva el Estado sólo tiene derechos especiales en exploración y explotación de sus recursos, como bien queda patente en el texto redactado por la Convención del Mar. Además, ésta también cuenta con una ley propia, concretamente la 15/1978, de 20 de febrero, sobre la Zona Económica Exclusiva, siendo ésta la que estipula su caracterización, y la que establece las limitaciones del Estado entorno a su soberanía.

e) Respecto a la plataforma continental, no existe ningún ordenamiento jurídico estatal. Ésta se encuentra regulada en el escenario internacional por el Convenio de Ginebra de 1958. Sobre esta franja los estados ribereños tienen la soberanía restringida sólo a efectos de su exploración y explotación de recursos naturales, como queda reflejado en el artículo 77.1 de la Convención de las

Naciones Unidas sobre el Derecho del Mar (CNUDM).

Los emplazamientos que forman parte del dominio público marítimo-terrestre vienen descritos en los artículos 4 y 5 de la Ley de Costas. De éstos cabe destacar el artículo 4.4, referente a los acantilados sensiblemente verticales, que estén en contacto con el mar o con espacios de dominio público (Fig. 1). Al igual que sucede con los límites de la playa, la definición brilla por su imprecisión, intentando ésta ser acotada en el Reglamento General de la Ley, añadiendo

Fig. 2. Sectorización de la zona de dominio público en la zona marítima. Clasificación adquirida por la Ley de Costas 22/1988 a partir de la Convención de Naciones Unidas sobre el Derecho del Mar, de 1982.

Fig. 2. Sectorization of public domain within the maritime area. Classification acquired by the Law of Coast 22/1988 from the UN Rights of Sea Convention, 1982.

la pendiente mínima necesaria (igual o superior a 60°), pero sin remarcar ninguna otra característica. A parte de delimitar las zonas que de por sí deben formar parte de la franja de dominio público, la Ley 22/1988, en el artículo 23 del capítulo 2 define el dominio de protección (Fig. 3). Según lo estipulado éste recaerá sobre una zona de 100 m tierra adentro desde el límite interior de la ribera del mar. Además, en el artículo 23.2 se estipula que ésta zona podrá ser ampliada, si procede, por la Administración del Estado de acuerdo con las CCAA y los municipios correspondientes, hasta un máximo de 100 metros más, cuando sea necesario para asegurar la efectividad de la protección en atención a las peculiaridades que pueda presentar el lugar. Finalmente la Ley también delimita la zona de influencia con una franja de 500 m tierra adentro (Fig. 3).

El estado de la relación entre el dominio público marítimo-terrestre y el concepto de litoral o costa: punto de vista legislativo vs. punto de vista científico

Atendiendo a la semántica todo indica que la Ley de Costas debe establecerse como la perfecta caracterización del espacio costero. No obstante, de su análisis afloran muchas dudas. De esta manera, y como bien plantea Suárez de Vivero (1999), ¿en qué medida se corresponden los términos litoral y dominio público-terrestre? o, ¿qué idea del litoral se deja ver en la propia Ley de Costas?

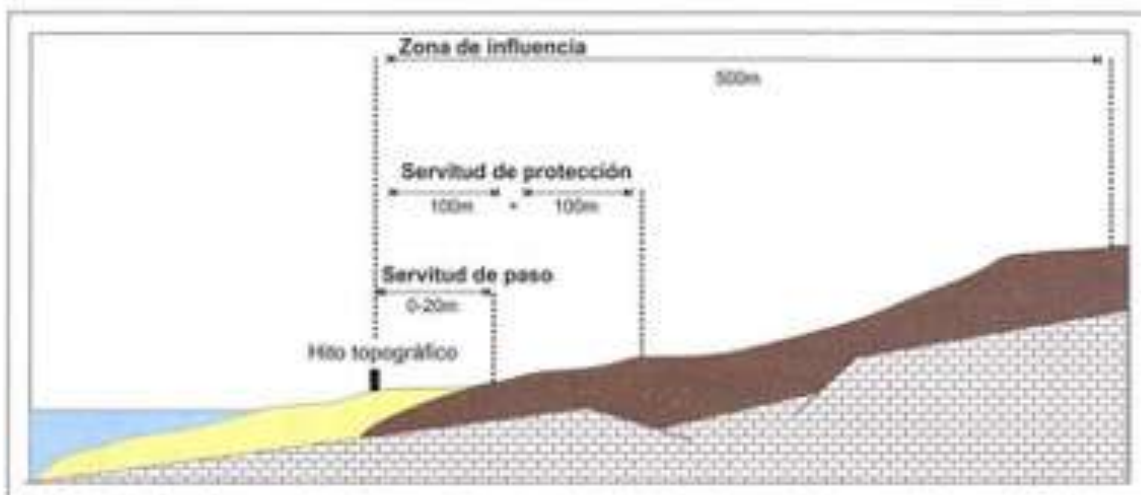
Si desde el prisma científico el litoral es considerado como un territorio que convive con una interacción recíproca del ambiente marino y terrestre (Woodroffe, 2002), considerando así como límites el punto donde llega el efecto continental dentro del mar y viceversa, se hace difícil

encontrar bien reflejada la caracterización de dicho concepto dentro de la propia Ley. Paralelamente, la confusión aumenta cuando se considera que el litoral, debido a la etiqueta de espacio dinámico, tiene que ser necesariamente considerado como un espacio compuesto por elementos territoriales y no territoriales (recursos). Nos podemos referir entonces, a que no todo el litoral es dominio público, ya que ni las aguas, ni el lecho, ni el subsuelo de la zona económica ni de la plataforma continental pertenece a ese dominio público. Con la medida en que la Ley enfatiza sobre el concepto de ribera del mar, dejando en segundo plano el ambiente marino del dominio público, ésta no deja de generar una abstracción del concepto litoral, no permitiendo entonces que éste quede reflejado en su contenido. De la consideración de que el ámbito litoral es un espacio en donde toman lugar infinidad de factores y agentes, marinos y terrestres, sale a la luz, entonces, como la Ley obvia una parte de éstos.

El litoral como espacio paradigmático para la problemática en su gestión

El caso español es, sin duda, un buen ejemplo para demostrar que, a pesar y la existencia de una ley específica sobre costas, la gestión que se ha hecho de éstas no ha sido, hasta el momento, la más óptima (Torres-Alfosea, 2009).

Si bien la gestión litoral ha sido viable y rentable económicamente hablando, desde el punto de vista ambiental se podría catalogar de catastrófica. Estas afirmaciones no son gratuitas, si no que se ponen de manifiesto con la observación de la situación que vive nuestro litoral actualmente, y de los problemas de conservación surgidos con el paso de los años (erosión sedimentaria en sistemas lito-

Fig. 3. Delimitación espacial de la zona de protección e influencia según la Ley de Costas 22/1988.
Fig. 3. Spatial delimitation of the protection and influence area according to the Law of Coast 22/1988.

rales arenosos, dependencia de regeneraciones artificiales, destrucción integral de sistemas dunares, cambios en la dinámica litoral, desaparición de hábitats litorales, etc.).

La conciencia social sobre la degradación ambiental y ecológica que viene conviviendo con la caracterización de nuestras costas desde decenios atrás se ha engendrado con el paso del tiempo, a pesar que de manera asimétrica en función de los colectivos sociales que se consideren. Con este escenario, se tiene la urgente necesidad de una intervención eficiente y eficaz de protección, conservación y buena gestión del litoral. Para tal propósito se debe tener en cuenta la diversidad de competencias, los intereses sectoriales económicos y sociales, un derecho positivo insuficiente y también, la larga tradición de agresiones sin precedentes sobre las costas españolas (Gregorio Sánchez, 2003).

La presente tarea no se quiere alejar de hacer referencia a la necesidad de afecto a la que tendrían que estar sometidos los sistemas en cuestión. Al suponer la zona costera un espacio dinámico, y con coyuntura de un gran número de agentes y factores condicionantes (añadida más

recientemente la masiva y diversificada práctica de la actividad humana), los continuos atentados contra el medio físico – natural que se pueden observar hoy en muchas zonas a lo largo del litoral han demostrado con el tiempo que son sintomáticos de una falta crónica de integración transversal en la gestión de las zonas costeras. Al fin y al cabo estos espacios, debido a sus características, suponen atractivos para el ser humano. Factores que lo demuestran son por ejemplo que la franja de costa sea la parte del territorio más poblada del mundo, o que ésta haya supuesto, desde el primer momento, el lugar de asentamiento y producción de la industria turística de sol y playa. Asimismo, se sigue observando que el crecimiento demográfico aún es muy superior en la franja costera, en detrimento de lo que ocurre en los territorios interiores (OCDE, 1995). En definitiva, la tendencia muestra como, en el caso de costas sedimentarias, playas y sistemas dunares han sido eliminados, o en parte gravemente alterados, a través del uso que se les ha querido dar. Así ha sido como los sistemas han recibido reorganizaciones de su morfología originaria, removilizaciones de

su sedimento, o incluso su total desaparición justo para satisfacer algunas de las necesidades del hombre (Nordstrom, 2000).

Si se extrapolan los contenidos de la Ley 22/1988 sobre el territorio no es demagógico pensar que ésta ha cometido errores, bien derivados de las debilidades en su cuerpo, o bien generadas por su mal aplicación. De lo dicho, lo que queda patente es que el derecho positivo que ha afectado la zona costera española hasta el momento ha sido insuficiente. Los errores presentados por la vertiente legal, acompañados de su heterogénea aplicación y del crecimiento exponencial de actividades y usos vinculados a la franja litoral, han hecho que España se sitúe como uno de los países en donde la conservación de la costa está más gravemente amenazada (Gregorio Sánchez, 2003). Como consecuencia de esto ha sido la masiva destrucción física, la privatización de la zona costera y los graves problemas de erosión, manifestados sobretodo con la regresión de playas y la destrucción de los sistemas playa-duna.

En esta tesitura, la garantía de conservación del dominio público marítimo-terrestre no puede obtenerse sólo a través de una acción eficaz sobre la franja que está amparada jurídicamente por la Ley, sino que resulta también imprescindible la actuación sobre la zona privada colindante para evitar que la incidencia negativa de la presión edificatoria y de los usos que ésta genera sobre el medio puedan provocar daños irreparables (Gregorio Sánchez, 2003).

Uno de los puntos calientes de la Ley, y de hecho, uno de los que suscitan más conflictos, es el que se refiere a las competencias que ésta otorga. Si es cierto que la presente Ley supuso una nueva visión del litoral, se sugiere que ésta no lo supiera transmitir de manera unánime a

cada una de las administraciones competentes. Las tensiones entre los diferentes niveles administrativos provocadas por temas que afectan al litoral son tan recurrentes como difíciles de solucionar (Torres Alfosea, 2009). Se le atribuye a la Administración Central la mayor parte de las competencias, principalmente las referidas a la tutela y gestión. Por otro lado, algunas competencias quedaron en manos de las administraciones locales, mientras que las Comunidades Autónomas (CCAA) fueron objeto de competencias más irrelevantes. No obstante, las CCAA costeras, alegando sus competencias en materia de ordenación del territorio, recurrieron la Ley en el Tribunal Constitucional, consiguiendo así más potestad en materia de autorizaciones de usos en zona de protección, en protección de ciertas áreas frente a vertidos, y en concesiones, permisos y autorizaciones. En este sentido, la resolución del Tribunal Constitucional limita las competencias de la Administración Central (a través de las respectivas Demarcaciones) al establecimiento de los deslindes, a las obras de interés general, tutela y seguridad. Finalmente, a nivel autonómico y local es competente para la realización de informes referentes a los deslindes, solicitudes para la ocupación, y el servicio de limpieza y seguridad (Gregorio Sánchez, 2003).

Esta diversificación y fragmentación de competencias se ha situado como uno de los agentes más perjudiciales para la correcta aplicación de la Ley. Así es como de la estructura creada se han derivado la mayor parte de los conflictos sobre la conservación del medio costero y de sus recursos, siempre respondiendo a los intereses que cada administración ha podido tener, resultando una debilidad que ha favorecido sin duda a los intereses particulares. El derecho positivo que ha

afectado el litoral, contemplando legislaciones y competencias a diferentes escalas de poder, se ha caracterizado por la falta de elementos de coordinación entre ellas, permitiendo conseguir un vínculo óptimo y coherente para actuar consistentemente en clave de protección y sostenibilidad, y conseguir así el propósito que la Ley 22/1988 establece en su artículo 1.

De la situación derivada urge pues una consciencia colectiva social, focalizada en proteger el litoral y sus amplios y diversificados recursos. A lo largo de los últimos tiempos, y después de empezar a ver los efectos negativos sobre las zonas costeras, se ha comenzado a plantear la necesidad de ver y considerar estos emplazamientos como elementos naturales a proteger (Kay y Alder, 1999). A partir de la década de los 70, y como consecuencia de la conciencia general que se empieza a engendrar a nivel mundial, con origen en los Estados Unidos, las autoridades competentes empezaron a observar la necesidad de poner más énfasis sobre la protección de estos espacios, debido sobretudo a la ausencia de respuestas que había habido hasta el momento por parte de las administraciones. La magnitud alcanzada por las formas de ocupación espontánea de las costas y su creciente interés económico no podían dejar indiferentes a los responsables de la ordenación territorial, viéndose como en el transcurso de las últimas décadas han aumentado las intervenciones planificadoras, o bien se han adaptado los métodos a las zonas costeras (Nonn, 1987).

En el caso español, a lo largo de los últimos años, se han dado algunos pasos que han contribuido con el hecho de aumentar esta consciencia social. En el 1996, con el nacimiento del Ministerio de Medio Ambiente, y a pesar que de manera parcial, se contribuyó en encaminar una política ligeramente respetuosa con el

medio litoral, no por la eliminación total de acciones en contra de su conservación, sino por la regulación de éstas. Esta nueva tendencia política-administrativa era simplemente necesaria debido a que se venía de una política centrada en la promoción de infraestructuras con fines exclusivamente turísticos y económicos, por ser entonces el litoral competencia del Ministerio de Obras Públicas.

Otro aspecto que ha contribuido con el conocimiento, y en consecuencia, en avanzar hacia una mejor gestión litoral, han sido las recurrentes y abundantes aportaciones de la comunidad científica, que con el tiempo ha incrementado sus publicaciones y estudios al respecto. Todo ello ha puesto empíricamente de manifiesto la necesidad urgente de actuar sobre las zonas litorales que todavía no han sido arrasadas completamente por la actividad humana.

Así, hay un considerable nombre de líneas de investigación abiertas que, desde un prisma transversal, intentan analizar estos frágiles ambientes a propósito de encontrar las medidas de gestión adecuadas frente a su preservación y recuperación (Murray, 2005; Roig Munar *et al.*, 2009; Latchinian, 2009; Geerders *et al.*, 2009; Lopez Moreda *et al.*, 2009; Monti y Escofet, 2008; Tintoré *et al.*, 2009; Roig Munar y Comas Lamarca, 2005; Fabbri, 1998; Sanjaume y Gracia, 2011; Mir-Gual y Pons, 2011).

Sea como sea, y dejando de lado la confluencia entre las problemáticas que por el momento no han permitido la existencia de una conciencia global frente a la gestión de las zonas costeras, la protección de los sistemas litorales tiene que obedecer a técnicas individualizadas, obtenidas de la lógica y del proceso de funcionamiento que nos explica la formación y la evolución de estos ambientes, así como también de la consideración de cada uno de los factores que intervienen. A modo de ejemplo, en

costas sedimentarias arenosas, las más frágiles y a la vez las más castigadas por la actividad urbano-turística, el mantenimiento del equilibrio sedimentario pasa por varias posibilidades: a) la no realización de acciones en caso de que exista un equilibrio estable, b) la retirada de elementos que puedan estar interfiriendo en la dinámica cólica sedimentaria, c) la alimentación del sistema en caso de que se haya producido una ruptura del equilibrio sedimentario, d) la estabilización del sistema a base de medidas estructurales, cuando ya fuera inviable proceder a alguna de las acciones antes citadas (Komar, 1998).

Para una gestión integrada de las zonas costeras se tendría que establecer una simbiosis a tres actores: sociales, políticos y científicos, cada uno de ellos intentado desarrollar su rol de forma coordinada y de la mejor manera posible. De hecho, la eficacia de las políticas que se implanten sobre estos sistemas condicionaran de por vida su comportamiento y evolución. Aquí recae entonces la importancia de las autoridades competentes que sustentan el poder, ya que ellas, a través de sus acciones, determinaran el futuro de la franja costera. De hecho, se ha comprobado como en algunos casos, la definición y la puesta en práctica de una política clara ha permitido mejorar la gestión del litoral (OCDE, 1995).

La gestión de la franja litoral llevada a cabo por iniciativa de los poderes públicos, ha de estar subordinada a la existencia de orientaciones apropiadas, y a la voluntad y valentía política para pasar a la acción.

La legislación como herramienta gestora de la franja litoral: de su necesidad a su utilidad

El espacio litoral supone un emplazamiento dinámico y complejo desde el

punto de vista físico, pero también a nivel legislativo. Las características intrínsecas -entendidas en el sentido más amplio -que se dan lugar en la franja costera, suponen de ésta una zona característica y diferente. Estas peculiaridades no han pasado en vano para la sociedad, sino que han sido objeto y deseo de la avaricia que ésta ha mostrado desde el desarrollo del ocio como concepto, y también como forma de vida. Desde ese momento, el espacio litoral se ha caracterizado como un enclavamiento paradigmático para el inicio, desarrollo y asentamiento definitivo de las actividades de ocio y tiempo libre, complementadas por un incremento exponencial de la actividad urbanística y residencial asociada. Agentes externos tales como unas condiciones climáticas apropiadas, han supuesto factores agodizantes de esta tendencia, potenciando a la vez prácticas socialmente masivas. Con este escenario, España no ha discernido de la dinámica iniciada también en otros países, ya que debido a sus condiciones geográficas se situaba como un territorio idóneo para el establecimiento de estas prácticas. Con el transcurso del tiempo, la dinámica social en el ámbito litoral ha aumentado exponencialmente a lo largo del territorio, suponiendo de esta manera una importante diversificación de las actividades que en él se han venido desarrollando y practicando.

Lo que hace décadas parecía una utopía, o simplemente no entraba dentro ni ningún canon de actuación, con los años ha ido aflorando como un elemento necesario para una correcta ordenación del territorio a través de la regulación de las prácticas que en él se desarrollan (Montoya Font, 1995). Hablemos pues de legislación o del derecho positivo como el conjunto de normas que regularán el territorio, aprovechando en todo caso, el poder de coacción que puedan adquirir las administraciones competentes a la hora de aplicarlo. Esta dimensión se ha

ido desarrollando para lo que se refiere al ámbito litoral. Así pues, la Ley de Costas, 22/1988 se sitúa actualmente como la principal herramienta a la hora de legislar el espacio costero, siendo ésta la que distribuye competencias y marca el hilo central de las actuaciones que se pueden llevar a cabo en este espacio. No obstante, cuando hablamos de leyes no nos podemos limitar a pensar en un elemento estrictamente legal, sino que más allá de esta realidad, nos tenemos que centrar con la importancia que éstas pueden llegar a adquirir como elemento clave para la gestión del territorio.

En ocasiones puede resultar complicado relacionar conceptos como el de gestión y legislación. No obstante, ambos, y desde un prisma lógico, deberían establecer vínculos difíciles de separar si el objeto es el de organizar correctamente un espacio.

De hecho, cuando hablamos de gestión no hacemos más que referirnos a la organización de un espacio desde su punto de vista físico, pero también de las actividades que en él se desarrollan. A este efecto entonces, la legislación debe participar plenamente en la condición de fijar un modelo conjunto a cumplir de forma integral con el fin de conseguir el propósito del interés general. No obstante la eficacia de este derecho positivo puede disminuir si no existe coordinación entre las diferentes partes.

La gestión, considerada como el conjunto de toma de decisiones, tendrá obviamente diferentes grados de desarrollo en función del contexto en el que se aplique. Las diferencias entre modelos dependerán, según Montoya Font (1995) de: a) la definición de la jerarquía y de las responsabilidades de los gestores, b) de los mecanismos de coordinación entre ellos, y c) de los procesos de evaluación y retroalimentación sobre los resultados de

sus decisiones. No obstante, las desavenencias también se verán alimentadas si la coordinación entre los diferentes gestores no es la correcta.

Las peculiares y cambiantes características de la franja costera hacen que ésta sea más difícilmente regulable, situando su gestión, en muchos casos, como un reto. Yendo más allá, la gestión litoral es difícilmente asimilable y comparable a la gestión de otros emplazamientos. Aquí más que nunca, la gestión debe enmarcarse dentro de un proceso concatenado de presa de decisiones, siempre conformes con la normativa vigente (Montoya Font, 1995). Siendo el litoral un espacio de confluencia entre muchos elementos de distinta naturaleza, es imprescindible establecer una legislación simple y comprensible para todos, siendo esta la única premisa que conducirá hacia la eficacia de su gestión y de los resultados obtenidos. De aquí se deriva la importancia de que las diferentes leyes sectoriales que afectan al espacio costero establezcan objetivos comunes, y que también, los distintos órganos ejecutivos competentes se pongan de acuerdo en aplicarlos por igual. A este efecto, una normativa que constituya el gran marco en el que se establezcan objetivos y se especifiquen las relaciones entre organismos ha de completar la legislación sectorial que regula la actuación de los órganos ejecutivos y asegurar que su aplicación simultánea es compatible, consiguiendo así un cierto grado de sinergia. De la misma manera, es importante establecer también, y para los casos que se sitúen como excepcionales, los mecanismos necesarios para la resolución de conflictos (Montoya Font, 1995).

No obstante, hoy todavía la gestión litoral se caracteriza por la heterogeneidad en las políticas aplicadas, imposibilitando la existencia de un modelo común. Para ello el primer paso debería pasar por considerar el

litoral como un sistema formado por distintos elementos, interactuando unos con los otros y derivando su morfología. La bibliografía actual apunta, atendiendo a la complejidad del litoral, hacia la gestión integrada del espacio, tratando transversalmente cada uno de sus elementos con el objetivo de crear una sinergia y conseguir así una gestión justa y equitativa. La citada integración no puede ser superflua ni simple, sino que debería tener eco dentro del abanico gubernamental – en las distintas escalas –, y ser a la vez intersectorial e interdisciplinaria, logrando interpretar el litoral como un espacio tierra – mar, a la par que la actividad humana que en él se desarrolla.

Si bien las formas de gestión pueden absorber un amplio margen de variabilidad, la legislación que afecta al litoral tendrá que pasar necesariamente por la homogeneidad, no pudiendo alejarse de las pautas ya citadas. No obstante, se pueden contemplar modelos que, siguiendo unos principios comunes, pueden percibir algunas diferencias (Montoya Font, 1995):

-Legislación omnicompreensiva reguladora de la actividad litoral. Esta comprendería tanto aspectos substantivos de la actividad litoral como su organización administrativa. Sería la mejor a nivel sectorial, pero obviaría la relación del litoral con el resto del territorio, la cual cosa la haría inviable.

-Complementación de la legislación sectorial para la zona costera. En este caso las leyes sectoriales – por ejemplo la referida a transportes – introducirían aspectos específicos referentes a la zona litoral.

-Producción de normas que adecuen las normas sectoriales a las características del litoral.

-Existencia de regulación específica para la regulación sectorial en la zona costera.

La gestión integrada de las zonas costeras (GIZC)

Habiendo valorado y analizado la situación actual de la zona costera, no es sorprendente que recientemente haya salido a la luz un sensible conflicto que bascula entre la necesidad social que hay de seguir utilizando el litoral como recurso económico, y de otro lado, de asegurar a largo plazo los recursos naturales que en él se pueden encontrar. No obstante, si el camino elegido pivota en preservar y salvar los recursos naturales aún existentes, se hace patente la necesidad que hay de cambiar la mentalidad general y emprender acciones efectivas. Para responder a estas necesidades, a lo largo de los últimos tiempos se ha engendrado lo que hoy se conoce como Gestión Integrada de las Zonas Costeras (GIZC o sus siglas en inglés IZCM). Este nuevo concepto se define, según Porst y Lundin (1996), como el proceso de gobernanza materializado por una estructura legal e institucional, para asegurar así planes de desarrollo y gestión de las zonas costeras, unificando objetivos desde el punto de vista ambiental, considerando también las características sociales de cada zona, con el propósito de maximizar los beneficios y disminuir los conflictos y efectos perjudiciales sobre estos ambientes. Así, tres pueden considerarse como los objetivos claves de esta nueva aplicación.

a) Unificar la gestión sectorial, por ejemplo a través de la capacitación profesional o la legislación.

b) Preservar y proteger la biodiversidad de los ecosistemas costeros, princ-

palmente a través de la prevención en cuanto a la destrucción de hábitats, la contaminación o la sobreexplotación.

c) Promover un desarrollo racional y sostenible de la actividad humana, y que ésta sea respetuosa con la utilización de los recursos.

La primera vez que sale a la luz el concepto de gestión de zonas costeras (CZM) se sitúa hacia el año 1972, en los Estados Unidos, a raíz del Congreso para la Gestión de las Zonas Costeras – *Congress of the Coastal Zone Management Act. Results of the U.S.* –. Consecuencia de éste, hacia finales de los años setenta, inicios de los ochenta, un vasto número de países empezaron a inserirse dentro de esta nueva filosofía de gestión, introduciéndola dentro de sus protocolos de actuación. No obstante, hacia mediados de los ochenta, y al haberse dado cuenta de la dificultad que había a la hora de gestionar el litoral, nació lo que hoy se conoce como gestión integrada de las zonas costeras (GIZC), que a diferencia de la propuesta anterior, ésta tenía en cuenta también las actividades que se daban en el lugar, conjugando así la vertiente económica y social con la ambiental.

Desde entonces, la comunidad científica no ha hecho más que incrementar su interés en profundizar sobre el tema, hecho que se ha visto reflejado con el creciente número de publicaciones al respecto. Además, importantes estudios a nivel internacional han destacado recurrentemente la necesidad y la importancia de establecer medidas integradas, predictivas y con capacidad de adaptación para conseguir una mejor gestión de los ecosistemas costeros (loc-Unesco, 1997). Además, la vulnerabilidad de la costa ha hecho emprender medidas de muchos países a nivel internacional, que junto a importantes organizaciones (FAO, UNESCO, UNEP, Ocean World Bank,

etc.), han promovido el desarrollo de nuevas estrategias de gestión costera (Ruiz *et al.*, 2007).

No obstante, algunos han sido los problemas que han ido surgiendo con el intento. Tintoré *et al.* (2009) postulan que la percepción del campo científico, desgraciadamente aún, se encuentra muy lejos de la percepción que tienen los usuarios finales de estos ambientes. Otros problemas derivados pasan por la falta de acuerdo en establecer cuál tiene que ser la información necesaria para abordar óptimamente la buena gestión costera, o también, el ancho vacío que hay entre la teoría de lo dicho y su aplicación práctica. En ese sentido cabe reivindicar un mayor peso de la comunidad científica en la toma de decisiones, así como invocar una mayor importancia al funcionamiento físico de los ambientes litorales. Desde ese punto de vista la GIZC carece en muchas ocasiones de considerar los hábitats naturales, la geología y geomorfología de los ambientes costeros como un patrón clave para su gestión, obviando recurrentemente su funcionamiento dinámico y centrándose sólo en los patrones sociales que en ellos se desarrollan. En ese sentido debería ser un hecho capital conocer cómo se desarrollan los ambientes costeros desde un punto de vista físico y dinámico para ser coherentes con las medidas de gestión posteriormente aplicables. Es evidente pero, que para el éxito de estos programas se requiere la total implicación de cada una de las partes, sobretodo a nivel administrativo y gubernamental, pero también a nivel científico y social (Pergent-Martini *et al.*, 2006), a parte de una perfecta integración y coordinación entre cada una de ellas (Turner, 2000).

La tarea previa a la aplicación del plan será una parte importante del proceso. Para una gestión sostenible del litoral es importante y necesario redactar criterios

firmer y objetivos, coherentes con la zona de estudio. Algunos autores como Fabbri (1998) o Roig-Munar (2010) defienden la caracterización del área a estudiar para establecer así una lista de indicadores significativos los cuales permitan dar cuerpo a su futura gestión. Éstos han de ser utilizados para poner en relevancia información referente a aspectos geoambientales, sociales y económicos, permitiendo aplicar un plan objetivo y justo para la conservación y el desarrollo de estos espacios.

Discusión

El litoral español, a pesar de contar con una legislación específica para su conservación y gestión, se ha ido caracterizando a lo largo de las últimas décadas como un espacio alterado, gracias principalmente a las actividades que en él se han venido desarrollando, y agudizado por significantes debilidades en la estructura gestora, materializadas por las controversias difundidas por la Ley de Costas.

La Ley de Costas, 22/1988 deja entrever en su análisis un conjunto importante de puntos débiles. Éstos parten de la dificultad que la propia tiene a la hora de definir la costa en un sentido amplio, no tan sólo desde un punto de vista físico y territorial, sino también desde un prisma semántico. Este escenario conjuga una difícil asimilación de la relación que refleja la Ley frente a conceptos tales como litoral o dominio público marítimo terrestre.

Desde sus inicios, la legislación española referida a costas no establece unos fundamentos claros que permitan llevar a cabo una aplicación nítida de ésta sobre el territorio, sin acusar de las situaciones particulares o sectoriales que se puedan dar en un determinado lugar.

Fig. 4. Parking sobre el sistema dunar en la zona de sa Caseta des Capellans (Muro, Mallorca).

Fig. 4. Parking on the dunes in sa Caseta des Capellans (Muro, Mallorca).

En esta tesitura la franja costera se ha caracterizado como un espacio paradigma para dar explicación a la problemática de gestión. Muchos han sido los factores que han influido sobre ello, pues a las debilidades del cuerpo legislativo se le podrían sumar numerosos factores adversos tales como los intereses económicos particulares o de sectores concretos, dependiendo de contexto en cada una de las CCAA, el caso omiso a la Ley de muchas de las prácticas llevadas a cabo, o la privatización de la dureza en la que han actuado las diferentes Direcciones Generales de Costas, los usos de la franja costera, entre otros.

Todo ello ha llevado a que la gestión de nuestras costas no haya sido la más óptima, suponiendo en muchos casos situaciones de degradación, fragmentación o artificialización.

Debido al interés social y económico vinculado a este espacio, el eco mediático de todas estas problemáticas está siendo de considerable magnitud.

Las denuncias por ambas partes sobre sus desavenencias son continuas, mientras que el cruce de acusaciones no deja de aumentar. En primer lugar, destacar las diferencias actitudinales y aplicativas de

Fig. 5. Construcción de chiringuitos no desmontables en zona de dominio público. En la fotografía se observa el deterioro del sistema dunar (Es Trenc, Campos).

Fig. 5. Building bars not removable in a public domain area. The photograph shows the degradation of the dune system (Es Trenc, Campos).

la Ley que se dan en las diferentes CCAA, y por otro lado, véase de las diferentes versiones dadas al respeto en función de cuál sea la parte demandante -particulares o administración-. Argumentos como estos, sin duda, se fundamentan lo suficiente como para poner en entredicho el derecho

positivo que afecta al litoral, echando a relucir sus debilidades.

La legislación se debería situar como un factor clave e imprescindible para la gestión de la zona litoral. Ésta pero, tendría que cambiar su caracterización y sus formas de actuar para establecerse así con unos criterios y objetivos firmes y comunes, siendo capaz de establecer una coordinación sólida entre las diferentes administraciones competentes. La Ley sólo será útil si consigue ser fiel a sus principios y contenidos, no tan sólo divulgándolos, sino también aplicándolos por igual sobre el territorio.

La Gestión Integrada de las Zonas Costeras (GIZC) podría ser un buen punto de partida para empezar a considerar la legislación como pieza clave dentro del proceso de gestión siempre y cuando se tuviesen en cuenta los procesos geoambientales, cosa que no suele suceder, pues normalmente se aplica tan solo a aspectos relacionados con la ordenación del territorio. Éste es un concepto reciente que parece apostar por una gestión transversal de los sistemas costeros.

FUENTE	DÍA	ÁMBITO	TÍTULAR DE NOTICIA	RESUMEN
Diario Crítico www.diariocritico cv.com	05/11/2009	Comunidad Valenciana	Peralta dice que "los chiringuitos son compatibles con la Ley de Costas"	En CONTRA de la Ley
El País www.elpais.es	02/02/2009	España (estatal)	El Gobierno atenta la Ley de Costas y deja vender las casas sobre la playa	En CONTRA de la Ley
Ultima Hora www.ultimahora.es	06/11/2009	Illes Balears	Costas inicia la demolición de Can Ganxo durante una jornada tensa	A FAVOR de la Ley
Diario de Mallorca www.diariodemallorca.es	08/04/2008	Illes Balears	Costas quiere evitar la pérdida de arena de las playas usando barreras de cafito	A FAVOR de la Ley
La Tribuna de Marbella www.latribunademarbella.com	25/03/2009	Andalucía	Costas exige a los chiringuitos a "cumplir la ley" y salir de la arena	A FAVOR de la Ley

Tabla 1. Una selección de noticias que ponen de manifiesto la distinta aplicación de una misma ley en distintas comunidades autónomas y su controversia.

Table 1. A selection of news that show the different application of the same law in different regions and their controversy.

No obstante, se debe asegurar de no obviar ninguno de los numerosos elementos físicos y naturales que los conforman, ni tampoco las actividades humanas y sociales que en ellos se desarrollan. Así, aprovechando esta visión integral, es oportuno remarcar de la necesidad que hay en que la Ley sea parte esencial de este proceso, situándose como la herramienta central de coordinación, y aplicando también las pautas restrictivas que sean pertinentes.

Actualmente, y después de 25 años, se está planificando la revisión de la actual normativa y parece inminente su modificación sustancial. Esperemos que la reforma de la ley de costas no dé un paso atrás y sea un elemento socializador de este espacio de gran valor económico y lúdico que supone nuestro litoral.

Agradecimientos

Este trabajo se ha visto beneficiado del proyecto de investigación GCL2010-18616 del ministerio de Educación, Cultura y Deporte, así como de la *Direcció General d'Universitats, Recerca i Transferència de Coneixement* del Gobierno de las Islas Baleares con fondos FEDER para grupos de investigación competitivos (grupo de investigación BIOGEOMED), además de una beca de investigación FPI otorgada por el Gobierno de las Islas Baleares a Miquel Mir Gual.

Referencias

- Andrés, J.R. y Gracia, F.S. 2000. Geomorfología Litoral. Procesos Activos. Instituto Geológico Minero. Madrid.
- Bauer, B. y Sherman, J. 1999. Coastal dune dynamics: Problems and Prospects. In: Goudie, A., Livingstone, I. y Stokes, S. (Edits.) *Aeolian environments, sediments and landforms*. Wiley. London. 71-104
- Convención de las Naciones Unidas sobre el derecho del Mar, de 30 de abril de 1982
- Fabrei, K. 1998. A methodology for supporting decision making in integrated coastal zone management. *Ocean and Coastal Management*, 39: 51-62.
- Geeders, P., Arias López, D., Osorio Arias, A.F. y González, M. 2009. La información, base esencial para el manejo integrado de playas en América latina. *Revista del medio ambiente, turismo y sustentabilidad*, 2 (2): 1-12.
- Gelabert, B., Servera, J. y Rodríguez-Perea, A. 2002. Características geomorfológicas del sistema dunar de la Bahía de Alcudia (isla de Mallorca). *Geogaceta*: 32, 209-212.
- Gregorio-Sánchez, R. 2003. El litoral: problemática y gestión. *Observatorio Ambiental*, 6: 293-306.
- Guaita, A. 1982. Derecho administrativo. Aguas, montes, minas. Civitas. Madrid
- Hernández Calvento, L. 2002. Análisis de la evolución del sistema de dunas de Maspalomas, Gran Canaria, Isla de Canarias (1960-2000). Tesis Doctoral (Inédita). Universidad de las Palmas de Gran Canaria. Las Palmas de Gran Canaria.
- IOC-UNESCO, 1997. Methodological guide to integrated coastal zone management, 36. Intergovernmental Oceanographic Commission.
- Kay, R. y Alder, J. 1999. Coastal Planning and Management. E and FN Spon. London.
- Komar, P.D. 1998. Beach processes and sediment-tation. Prentice Hall. London.
- Latchinian, A. 2009. Gestión ambiental de playas en Uruguay: entre el uso y la preservación. *Revista del medio ambiente, turismo y sustentabilidad*, 2 (2): 81-85.
- Ley de Costas, 22/1988 de 28 de julio.
- Ley sobre el Mar Territorial, 10/1977 de 4 de enero.
- Ley sobre la Zona Económica Exclusiva, 15/1978 de 20 de febrero.
- López Moreda, L.J., Cabrera Hernández, J.A. y Orellanes Rodríguez, O. 2009. Sistemas de gestión ambiental en playas: experiencia en Los Taínos, Varadero, Cuba. *Revista del medio ambiente, turismo y sustentabilidad*, 2 (2): 87-98.
- Martín Mateo, R. y Vera Rebollo, J.F. 1993. El litoral valenciano. Ministerio de obras

- públicas, transporte y medio ambiente. Madrid.
- Mir-Gual, M. y Pons, G.X. 2011. Coast sandy strip fragmentation of a protected zone in the N of Mallorca, Spain (Western Mediterranean). *Journal of Coastal Research*, SI64 (II): 1367-1371.
- Monti, A. y Escofet, A. 2008. Ocupación urbana de espacios litorales: gestión del riesgo e iniciativas de manejo de una comunidad patagónica automotivada (Playa Magagna, Chubut, Argentina). *Investigaciones geográficas*, 67: 113-129.
- Montoya Font, F.S. 1995. Legislación en la gestión litoral. *Ingeniería del agua*, 2: 19-29.
- Murray, I. 2005. Huellas en la playa de s'Arenal. La huella del impacto humano sobre la T(i)erra y en las Islas Baleares. In: Cabero Diéguez, V. y Espinoza Guerra, L.E. (Edits.). *Sociedad y medio ambiente: ponencias presentadas en las segundas jornadas Sociedad y medio ambiente*. Universidad de Salamanca. Salamanca. 197-250.
- Nonn, H. 1987. *Geografía de los litorales*. Akal. Madrid.
- Nordstrom, K.F. 2000. *Beaches and dunes of developed coasts*. Cambridge University Press. United Kingdom.
- OCDE, 1995. *Gestión de zonas costeras. Políticas integradas*. Ediciones Mundiprensa. Madrid.
- Pergent-Martini, C., Pasquallini, V., Ferrat, L. y Pergent, G. 2006. Ecological data in integrated coastal management: case study of *Posidonia oceanica* meadows the Corsican coastline (Mediterranean Sea). *Environment Management*, 38: 889-895.
- Post, J.C. y Lundin, C.G. 1996. *Guidelines for integrated coastal zone management*. The International Bank for Reconstruction and Development. Washington.
- Reglamento General para el desarrollo y ejecución de la Ley de Costas 22/1988, de 28 de julio.
- Roig-Munar, F.X. 2010. *Aplicació de criteris geomorfològics en la gestió dels sistemes litorals arenosos de les Illes Balears*. Tesis doctoral (inédita). Universitat de les Illes Balears, Palma de Mallorca.
- Roig-Munar, F.X. y Comas Lamarca, E. 2005. Propuestas de un modelo de clasificación para las playas de las Islas Baleares mediante el análisis de variables de uso, estado y gestión. *Boletín de la A.G.E.*, 40: 429-448.
- Roig-Munar, F.X., Rodríguez-Perea, A., Pons, G.X. y Martín-Prieto, J.A. 2009. Análisis de técnicas de gestión litoral en las Islas Baleares (España) mediante su valorización geoambiental y económica. *Revista del medio ambiente, turismo y sustentabilidad*, 2 (2): 57-66.
- Ruiz, M., Vallespir, J., Fuster, M., Sánchez, S., Nadal, M., Balaguer, P., Vizoso, G. y Tintoré, J. 2007. Littoral spatial data infrastructure node to support integrated coastal zone management at the Balearic Islands. In: en COASTGIS (Edit.), 8th International Symposium on GIS and Computer Mapping for Coastal Zone Management, I. Santander.
- Sanjaume, E. y Gracia, P.S. (edit.) 2011. *Las dunas en España*. Sociedad Española de Geomorfología. Cádiz. 747 pp.
- Suárez de Vivero, J.L. 1999. Delimitación y definición del espacio litoral. In: Viciana Martínez, A. y Galán Pedregosa, A. (Edits.). *Actas de las Jornadas sobre el litoral de Almería: caracterización, ordenación y gestión de un espacio geográfico*. Almería. 13-23.
- Tintoré, J., Medina, R., Gómez-Pujol, L., Orfila, A. y Vizoso, G. 2009. Integrated and interdisciplinary scientific approach to coastal management. *Ocean and coastal management*, 1-13.
- Torres Alfosea, F.J. 2009. La ocupación del dominio público marítimo-terrestre en España. *Investigaciones Geográficas*, 50: 63-92.
- Turner, R.K. 2000. Integrating natural and socio-economic science in coastal management. *Journal of Marine Systems*, 25: 447-460.
- Woodroffe, C.D. 2002. *Coasts, Form, process and evolution*. Cambridge University Press. Cambridge.

Rayó, Miquel (2022). «La serra de Tramuntana», *Memòria de camins*. Palma: Nova Editorial Moll, pp. 13-20.

«Caminant així, una hora darrere l'altra,
amb els sentits afinats...»
Nan Shepherd²³⁷

La serra gran de Mallorca. La de les meves passes. La dels meus somnis i dels meus aprenentatges, de la meva iniciació. I, fin i tot, és la Serra d'algunes primeres lectures meves en llengua catalana. Els poemes de Costa i Llobera que s'hi refereixen: «El pi de Formentor», «La Vall», «Damunt l'altura», «Costa Brava de Mallorca», «Castell del Rei», «Torrent de Pareis»...

Hi camín des de fa molts d'anys. La primera vegada que m'hi vaig acostar vaig conèixer el camí vell de Lluc. Passàrem de Caimari al santuari en una ascensió suau per trams empedrats i pistes forestals.

Avui, el camí ha estat objecte de restauració i adaptació. L'usen encara pelegrins devots de la Mara de Déu de Lluc. És part del GR222,²³⁸ que vendrà, al seu moment (vivim en una terra on els governs saben com fer ràpidament autopistes, grans hospitals i velòdroms desproporcionats i, en canvi, no saben fer un modest GR per a senderistes), des de la península d'Artà. Mentrestant, és una bona sortida del GR221 o Ruta de Pedra en Sec, també amb problemes de disseny i de gestió. La «ruta de la presa de pèl», diu un bon amic meu... Però això és una altra història.

Vaig veure, aquell dia, el meu primer voltor negre. Al cel, una taca. Minúscula. No tenia binocles aleshores.

La nostra serra comença al sud-oest, Calvià i Andratx, sobretot, i arriba al nord, al cap de Formentor. El GR221 hi marca un itinerari principal i algunes variants menors, totes ben interessants. Però la Serra conté una densa teranyina de senders, pistes, camins de ferradura, dreceres... Durant segles, a la Serra s'hi ha obtingut oli, llana, blat, xots, calç, pedra, carbó, orxella, llenya, neu, feixina, pells de salvatgina, caragols, tords, llentiscle, guix, espàrecs, llatra, bolets, cabres, escorça de pi, glans, porcs, herbes remeieres...

---

²³⁷ Shepherd, Nan. *La muntanya viva*. Sidillà. La Bisbal de l'Empordà, 2017.

²³⁸ GR: camí o sender de gran recorregut, normalment de més de 50 quilòmetres, proveït de senyals, que reuneix unes condicions de trànsit, de seguretat i de llocs de refugi reconegudes internacionalment. A Mallorca hi ha dos GR: el GR221, que travessa la serra de Tramuntana des del port d'Andratx fins el far de Formentor, i el GR222, que uneix Artà i Lluc.

Nombroses generacions hi han caminat per sobreviure en un règim econòmic d'explotació de recursos naturals i de recursos humans. Moltes de cames hi han patit, a la Serra. Molts de peus.

Passem per les grans possessions, que eren centre econòmics quasi autàrquics: Raixa, Ternelles, Mossa, Alfàbia, Son Mas, Pastoritx, Galatzó, Son Torrella, Almallutx, Comasema... Alguna d'aquestes cases foren, són encara, d'un alt valor patrimonial i històric. D'altres han anat reduïnt-se fins a ser només vestigis d'una llarga memòria enderrocada. Hi han treballat carboners, nevaters, madones, caçadors, pastors, collidores d'oliva, margers... Camins incomptables i passes infinites, tot idealitzat pels nostres poetes romàntics, pels poetes i escriptors locals. La Serra com a suport, l'espina de l'illa. Com a reserva, ara.

Hi camín. Necessit caminar-hi sovint. Ni que sigui per recórrer el camí de s'Arxiduc o simplement per ascendir a sa Rateta en un matí de llibertat. La mirada cap a la mar de sa Foradada o l'observació d'una àguila calçada a l'entorn del puig de ses Vinyes em basten. O el so d'un busqueret de sobte encimbellat i reptador en un tany d'ullastre i de sobte discretíssim i ocult en una mata. Potser en una carritxera de la serra d'Alfàbia. S'hi capbussa. Vibrant és el siulo de la pàssera. Silenciós el voltor negre. Gràcil el falcó marí, caçador col·lectiu, social, nidificant en espadats de la costa brava. Imponent el boc, que ara serà víctima de caçadors i de l'excés de doblers negres.

Trona a Lofra. Em xopa un devessal en el camí cap al cim del puig Roig: la prudència m'obliga a recular. Hi tornarem un altre dia. Per pujar al penyal des Migdia cal passar per aquella pomera borda. El pas de sa Pomera Borda —una altra, que dona nom a un pas un poc aeri—, ens menarà al cim —ja impossible de petjar— del puig Major de Son Torrella. Baixem ritualment el torrent de Pareis, cada estiu. I recordam amb enyor —l'edat i la falta de pràctica no perdonen— sa Fosca, i els torrents de Mortitx, de Bàlitx, des Guix... A sa Calobra, massa gent: és un tòpic de postal.

Caminem. És el que sempre hi he fet a la Serra. Pels escalons de Biniaraix; per la sendera cap a la Trapa i el cap Fabioler; pels revolts de na Pòpia, a sa Dragonera; pel camí vell del far de Formentor; pels tiranys, de vegades coberts de neu a l'hivern, de Maçanella (abans Massanella); per l'insòlit camí d'accés al pla cimer del puig de Son Cadena... Cit els topònims més coneguts. Podria obrir els mapes de l'editorial Alpina o els clàssics de Mascaró Passarius i cercar-ne d'altres. Podria... En conec molts. N'he trepitjat molts. Quaranta anys de caminades per la Serra permeten arribar a una conclusió: no

seré a temps de conèixer-la bé, perquè és infinita i té racons i passos encara inèdits per a mi.

Castells roquers històrics i murades estranyes, castellots del temps dels moros, com se sol dir, i d'abans. Canaletes. Mines de font i cisternes, aljubs i pous. Passem per ses Basses. Un altre voltor. Ben a prop. Oïu com l'ala grandíssima talla l'aira. És un individu marcat pels ornitòlegs. Lavanor: ja hi som; la pista de ciment se'ns ha fet llarga. Al puig Ciuró hi ha uns corbs, i cap allà hi ha Ariant i el solitari lloc de la Malè. Tornem i admirem es Tomir i, dies després, el camí de ses Voltetes, de nevaters, d'en Galileu. Baixem des Teix cap a Deià. La mar als peus, bé encalmada bé agitada i sorollosa, amb veus d'escuma i colp d'ona brava. Baixem a s'Arracó pel roquissar cremat mil i una vegades. Creuem amb calma el bosc de Son Macip i el del coll Pelat, prop de Menut. Baixem a Pollença o a Sóller.

Camins i camins i més camins. I quan no n'hi ha els imaginam i els cream amb els peus. Però mai no serem els primers a passar per un lloc de la Serra de l'illa. Abans hi haurà passat qualcú. Fa molts d'anys, o segles, o fa pocs dies. La Serra és per caminar-hi, ara. Potser el seu futur econòmic és en els peus dels caminants. Però tem que les petjades ja siguin excessives. El GR221 intenta segurament menar-les sempre per camins que a la llarga seran bons de gestionar, i evitar així que l'excés indubtable de caminants trepitgi altres àrees, altres senders, altres topònims, propietats legítimament geloses d'intimitat.

Olorem camamil·les i estepes. Vegem orquídiades menudes i aritges que són un embolic de sarments puats. Vegem rapes de porc, ullastres que semblen bonsais i llampúdols bords endèmics, un dels molts endemismes serrans, fins i tot empenyalats per fugir del mossec de les cabres. Els pinars. Els alzinars, encara. Els boixos i els teixos, relíquies botàniques. Tastem les arboces. Entreguem que aquest olivó, que aquestes llentiscles, aquests murtons seran l'aliment dels aucells migradors de la tardor que arriba.

Busqueret sard: no tenguis por de les nostres passes. Deixa't observar. Enganyapastors, sata des dels nostres peus ignorants. Trepitjam herba sana arrelada en aquest bassiot que la pluja omple. Ve l'aigua del coster obac. Un xaragall. Poca cosa. Una humitat efímera. La seca estiuenca n'esborrarà el rastre com el pas del temps esborrarà el nostre, insignificant entre la infinitud de passes de tanta de gent que ha fet camí, per plaer o forçat, per la muntanya mallorquina.

El GR221 n'és un tast. Quasi cent quilòmetres. Amb la mar sempre a la vista —per l'esquena de s'Esclop, pel camí de ses Basses, pel coll quasi pirinenc des comellar des

Prat, pel cim de na Franquesa, per en Galileu. Passarem per Andratx, Estellencs i Banyalbufar, Esporles, Valldemossa, Deià, Sóller, Escorca, Pollença. Podríem visitar Bunyola, Lloseta, Alaró, Selva, Caimari, Campanet i altres. Podríem...

Sureda, Jaume; Castells, Margalida i Oliver, Miquel F. (2004). «Indicators for the evaluation of environmental education, interpretation and information in protected areas», *Applied Environmental Education & Communication* 3, pp. 171-181.

By petition of the regional government of the Balearic Islands (Spain), the authors of this article evaluated activities of environmental education, interpretation and information carried out in the most important protected areas of these islands. The following is a presentation of the model of the evaluation that was developed and, based on the results of this evaluation, a set of indicators applicable to the analysis of the communicative function in protected areas is proposed.

Introduction

Based on the extensive changes undergone in the theory and practice of management of protected areas during the 1990's, the concept of *communication* – which, as explained below, includes the aspects of education, interpretation and information – has come to be considered one of the principal instruments in the management of these areas. This development, however, has not led to the increase of communicative activities that would logically be expected.

It is important to note that interest in evaluating the management of protected areas has increased as people have become aware that the evaluation is a fundamental step towards improving the management. In the development of these ideas, the investigations funded by the *World Commission on Protected Areas* of the IUCN, especially through the *Task Force on Tourism and Protected Areas* and the *Task Force on Management Effectiveness* have been essential. The studies by M. Hockings (1997), M. Hockings, S. Stolton, N. Dudley and A. Phillips (2000), K. E. Hornback and P.F.J. Eagles (1999), as well as contributions from the *International Workshop on Management Effectiveness of Protected Areas* (1999) are milestones on the road to developing interest in evaluating the management of protected areas. Other important contributions have been made by J. Courrau (1999), Mallarack (1999), M. Cifuentes and A. Izurieta (1999) and the *Institució Catalana d'Història Natural* (2001).

Generally, in models of evaluation of the management of protected areas, the analysis of communicative activities is dealt with almost marginally, without making use of contrasting or consolidating tools that could facilitate the process.

Although prior to the middle of the 1980's meager interest was shown in incorporating the evaluation of communicative activities into the management of protected areas, since that time various studies have been published on the subject, of which we could cite the work coordinated by Machlis (1986) – with interesting contributions by Ham (1986) and Briggie (1986) -, the results of diverse forums such as those organized by the *Commission on Education and Communication* of the IUCN (The World Conservation Union, IUCN 1999, 2000), the conference *Beyond the Trees* (World Wildlife Fund WWF, 2000), the congresses of Europarc Spain in 1996 and 1999 dedicated to environmental education and evaluation, respectively (Europarc España, 1998; J.Gómez-Limón and M. Múgica, 2000), the analysis of best practices sponsored by the *Australian and New Zealand Environment and Conservation Council* (1999), and the results of the seminar on environmental education in protected areas (Calvo, 1997, chapter 5). We should also mention other studies dedicated to the evaluation of environmental interpretation or education which we found especially useful, even though they do not explicitly make reference to protected areas, namely: the contributions made by Carle (1980), Marsh (1986), Navarro, Saura, Gómez, Benayas and Vicente (1990), Binks and Uzzell (1990), F.C. Niedermeyer (1992), R.R. Ballantyne and D.L. Uzzell (1994), Calvo (1997), Morales (1998, chapter 12) and K. Stokking, L. van Aert, W. Meijberg and A.Kaskens (1999). Finally, we could mention the book *Evaluating Innovation in Environmental Education* (OCDE 1994), which is a compilation of the studies presented in a conference on evaluations in 1991 organized by the network Environment and School Initiatives (ENSI).

Despite these advances, the evaluation of communication in protected areas needs to be more thoroughly researched, especially focusing on theoretical developments and case studies that would validate the tools developed thus far, and the principles on which they are based (M.Cifuentes and A. Izurieta, 1999). As others have pointed out “the evaluation of management programs is in its infancy” (Hockings 1998), and in the case of the evaluation of communication, we are at an even earlier stage.

Communication, education, interpretation and information. The problem of terminology

In the management of protected areas, neither in theory nor in practice is the concept of *education* univocal. Moreover, various diverse concepts – education, interpretation, information, and communication – are often used to make reference to the same field of activities. To avoid confusion it is necessary to clearly define each of the terms used. Thus, we employ the term *environmental communication* as a general heading, which includes the concepts education, interpretation, and information within its spectrum of meaning, such as in: “the planned and strategic use of the *communicative* processes and resources in order to promote effective policies, public participation and the launching of projects oriented towards environmental sustainability” (OCDE 1999, p. 6).

Environmental education, then, refers to the activities planned for school groups (formal education), or for other structured groups that visit the area for training purposes. The term *education* also applies to activities programmed by the administration of the protected area, but oriented towards structured groups outside the physical boundaries of the area.

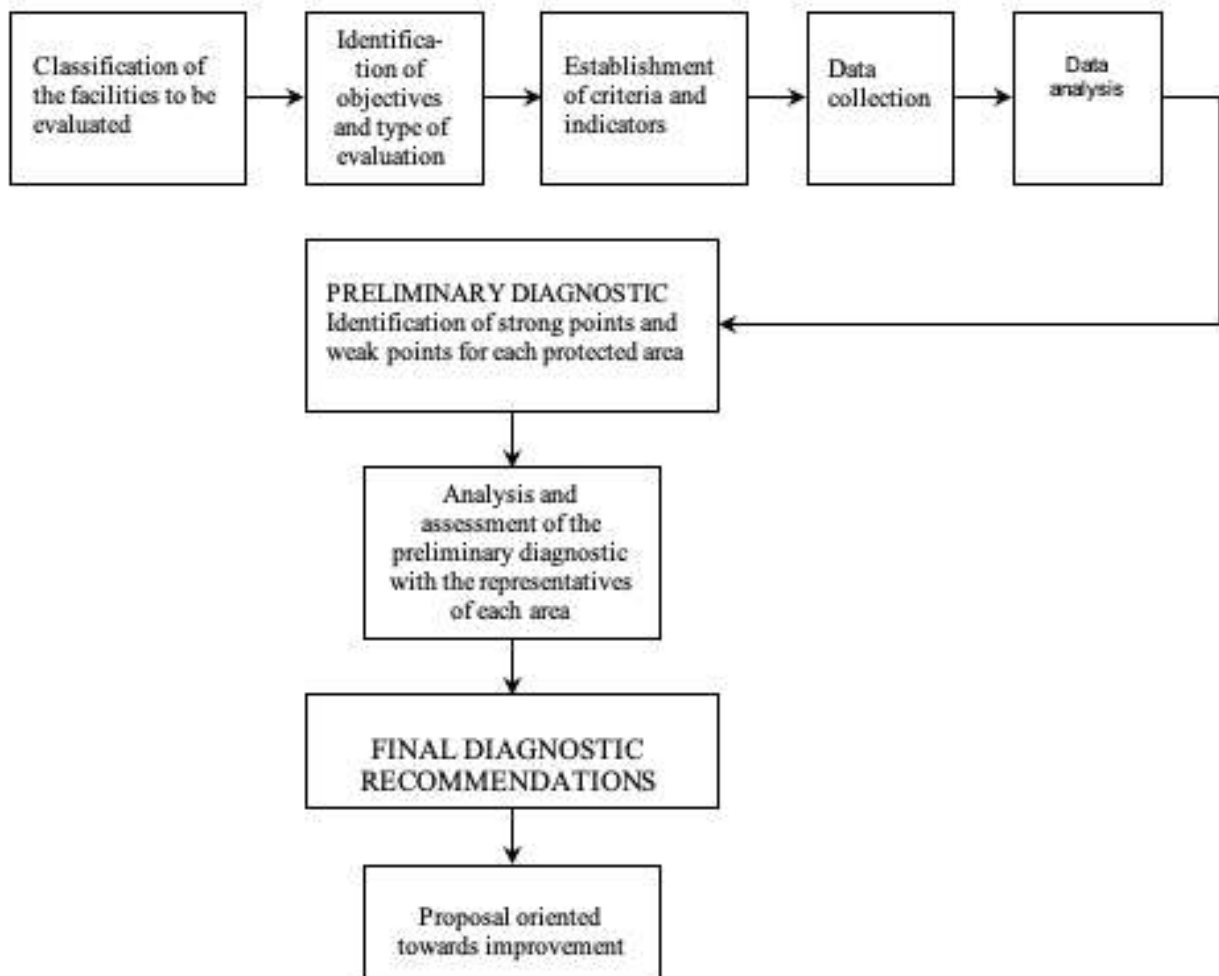
The term *interpretation* refers to communicative activities carried out on-site, and oriented towards occasional visitors whose reason for visiting the area is essentially recreational. These activities are designed to explain the importance of the natural, cultural and historical legacy of the area.

Finally, *information* refers to those activities designed to inform the public by distributing, to the general community or to any special interest group, information about any one of the aspects of the protected area.

Phases of evaluation Establishing indicators

An analysis of the state of affairs reveals that there is a need to develop resources that facilitate the evaluation of communicative activities in protected areas. The project elaborated in the Balearic Islands in this field can contribute information relevant to a variety of contexts and situations. As mentioned above, the project was petitioned by the regional authorities responsible for the management of protected areas, and was carried out following the phases indicated in Figure 1.

Figure 1. Model for the evaluation of protected areas

Before further elaboration on point 3 of the above diagram – the only point that we discuss in this article - it is important to clarify that the indicators that we propose are for the purpose of carrying out the evaluations in the context of communications programs- their planning, the means employed, and the process followed; they were not developed for the purpose of evaluating results (outcomes evaluation).

Without a doubt, evaluating the results (evaluation of outcomes and outputs) provides the most meaningful measure of activities effectiveness. In the case of programs for education, interpretation and information, determining what new knowledge was acquired, which attitudes were reinforced or changed, and which behaviors were induced would be the ideal outcome of an evaluation. However, the evaluation should focus on the process itself as well as on the results (Calvo, 1997, p.37). Evaluation is about understanding how and why a program works (or doesn't) and how it can be improved or enhanced (J.E. Heimlich, 2003). The evaluation should not be merely a measurement of effectiveness,

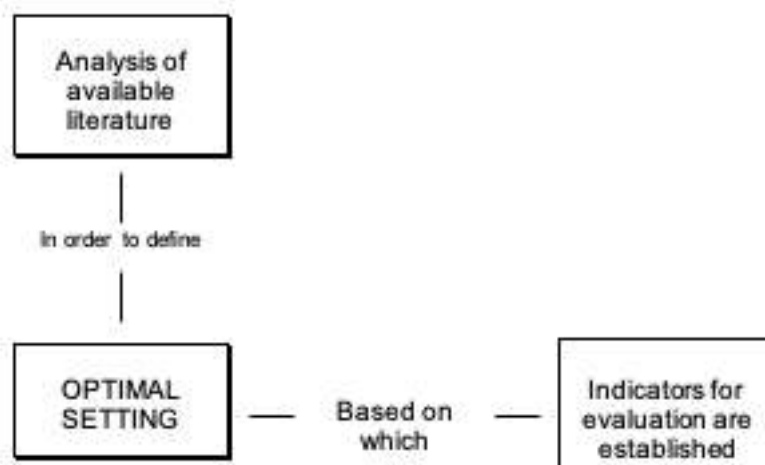
responding to the questions “What were the results?” or “What did we achieve?” There should also be room for responses to other questions on key aspects such as “Where are we now, where do we want to be, what do we need and how do we go about it?” (Hockings, Stolton, Dudley, 2000).

The outline that we propose is designed to help find answers to questions on management context, planning, inputs and processes. It is not intended to be used for the evaluation of outputs or outcomes.

Indicators

The list of indicators that we have elaborated can be regarded as a model with which to analyze the context, planning, inputs and processes of communication in protected areas. It is applicable to other situations to determine which information should be gathered and how to evaluate it. Figure 2 shows the steps followed for the selection of indicators.

Figure 2. The establishment of indicators for the evaluation

Through analysis of the available literature we defined what we call the optimal setting for communication in these areas, and based on this model, we established the criteria and indicators that guided the evaluation.

The optimal setting

In order to determine the optimal setting we analyzed two types of documents: those that describe opinions about what a good communicative strategy should be, and those that offer an overview of the current situation, that is, those documents that describe the communicative activities that already exist in these areas.

Of the numerous studies analyzed in the former group we could mention Calvo (1997), Ramirez and Gómez-Limón (1997), Filho (1998), Gómez-Limón and Ramirez (1998), Rivera Silva (1999), Cifuentes (1999), Courrau (1999), A. Serantes (1999), Miguel Martin (2000), Gómez-Limón (2000), Hockings (1997, 1998, 2000), Hockings, Stolton, Dudley and Phillips (2000), Hornback (1999), The World Conservation Union (1999, 2000), K.E. Hornback, P.F.J. Eagles (1999), Europarc España 2002, Estratexia Galega de Educación Ambiental (Xunta de Galicia, 2000), the results of the I Congreso de educación ambiental en espacios protegidos (Europarc España, 1998), Learning in Protected Areas (The World Conservation Union 1999)²³⁹.

Of the latter group (selecting the best practice) we found the work done by the *Australian and New Zealand Environment and Conservation Council* (1999, 2000) especially useful. These studies present, among other things, the results of a 1998 survey of more than 25 organizations, whose objective was to describe and analyze the educational and interpretative practices in protected areas in Australia. The Teacher's Corner section of the website run by Parks Canada was also especially helpful (http://parkscanada.pch.gc.ca/edu/index_e.asp), as was the sections designed to aid teachers in the National Parks Service website (<http://www.nps.gov/learn/>).

From our analysis we concluded that environmental communication – which includes education, interpretation and information – serves three basic functions:

- (1) Increases the knowledge and understanding of the value of protected areas that justify their existence;
- (2) Increases satisfaction of the visit by minimizing or preventing the impact of visitors in the area
- (3) Increases support and encourages the participation of the community living near the protected area.

The analysis of theoretical and practical documents also allowed us to determine those factors, or dimensions, that should be included in the evaluation in order to achieve

---

²³⁹ Table 1 enumerates the various indicators for each of the factors, or dimensions.

the objectives for communication in protected areas. The following dimensions were selected:

- Planning of communication activities (of the educational, interpretative, and informative functions)
- Activities oriented towards school groups
  - Methodological aspects of programs for school groups
  - Didactic resources used
  - Objectives and contents
  - Evaluation
  - Human resources
- Existence of facilities for reception and information, for lodging, for recreational, educational and scientific use
- Allocation of human resources specifically to the task of communication (education, interpretation, information)
- Allocation of economic resources
- Activities oriented towards the local population
- Activities oriented towards the general public
- Characteristics of the itineraries
  - Resources used to complete the itineraries
  - Information, messages and contents of the itineraries
- Characteristics of the visitor centers
  - Accessibility
  - Allocation of human resources
  - Information, messages and contents
- Characteristics of the signs
- Accessibility
- Characteristics and satisfaction of the visitors

For each one of these dimensions the criteria and indicators for evaluation were determined.

Criteria and indicators for evaluation

The indicators that we propose are based on the analysis of available literature and on the consideration of the optimal setting for communication in protected areas. It is important to note that some authors consider that the term *indicators* should be used only in the cases where they provide quantitative information, and propose the use of the term *descriptors* to refer to qualitative information (AV, 1999). In this article we do not make this distinction, as both quantitative and qualitative information can be found in our outline. This option, then, depends on the use that is made of our proposal, and the methodological options of the user.

DIMENSION	INDICATOR
Planning of educational, interpretative and informative activities	<ul style="list-style-type: none"> - References to information, education, and interpretation in documents for planning the management of protected areas. - Existence of plans for public use. References to information, education, and interpretation. - Existence of specific projects for information, education and/or interpretation. - Completion of planned activities. Coherence between the plans and the activities that are carried out.
Activities oriented towards school groups.	<ul style="list-style-type: none"> (a) General aspects <ul style="list-style-type: none"> - Number of programs designed specifically for school groups. - Number of facilities specifically designated for school groups. - Activities that coordinate the educational programs with the management of the protected area. - Number of students that take part in educational activities. Educational level involved. - Participation of dedicated professionals in the educational functions of the management of the area. (b) Methodological aspects of activities directed at school groups <ul style="list-style-type: none"> - Number of hours needed to complete the educational activities. Time dedicated to strictly didactic activities. - Existence of educational activities to carry out before and after the visit. - Degree of involvement of the teachers in the activities carried out. Number of training activities oriented towards the teachers. (c) Didactic resources within the framework of activities directed at school groups <ul style="list-style-type: none"> - Availability of didactic material oriented toward the students. - Availability of didactic material oriented toward the teachers. - Regularly up-dated material. - Participation of educators in carrying out the activity. - Evaluation of the material (d) Objectives and contents of activities directed at school groups <ul style="list-style-type: none"> - Existence of objectives and contents related to the management of the protected area. - Existence of objectives and contents related to increasing the awareness of the protected area. - Coherence between the proposed contents and the themes that characterize the protected area. (e) Evaluation of the activities directed at school groups <ul style="list-style-type: none"> - Existence of a project for evaluation specific to the activities oriented towards school groups. - Activities oriented towards the evaluation of the effectiveness of the program.

Table 1 presents a list of indicators for each of the dimensions considered in the previous section.

Table 1. Indicators for the evaluation of protected areas

	<p>(f) Human Resources</p> <ul style="list-style-type: none"> - Number of professionals dedicated to activities of information, education and interpretation. - Permanent training activities for those responsible for information, education and interpretation.
<p>Existence of facilities:</p> <ul style="list-style-type: none"> - For reception and information - For lodging - For recreational use - Educational and scientific 	<ul style="list-style-type: none"> - Number and type of facilities destined for public use. - Number and type of facilities dedicated to education and interpretation.
<p>Allocation of human resources for communication</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Number of professionals dedicated to tasks of interpretation, education and information. - Number of hours that the teachers dedicate. - Initial and on-going training of the professionals (prior training and on-the-job training as a job requirement). - Satisfaction of the professionals (type of working relationship that they maintain). - Involvement of the professionals in the design of informative, educational and/or interpretative projects - Budget allotment for communication.
<p>Allocation of economic resources to the management of the protected area and to the activities for the public</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Economic resources dedicated to the management of the area. - Economic resources dedicated to activities for the public. Resources specifically dedicated to informative, educational, and interpretative activities. - Existence of plans of viability and maintenance of the facilities and resources of the protected area.
<p>Activities directed at the local population</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Number of local visitors - Informative educational, and interpretative activities designed specifically for the local population. - Systems for soliciting suggestions and complaints from the local population. - Knowledge and acceptance by the local population of the existence and management of the protected area. - Participation by local groups in management activities of the protected area.
<p>Activities directed at the general public</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Existence of a corporate image, and activities designed to publicize it. - Existence of a web page. Number of visitors and frequency of updates of the information. - Existence of an itinerant exhibition. Number of visitors and activities held in conjunction with the exhibition - Existence of a newsletter for the protected area. Extent of its distribution. - Number of positive appearances¹ of the protected area in written means of communication. - Number of positive appearances of protected areas in audiovisual

	<p>means of communication.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Number of press releases or articles of opinion sent to the media by the management team of the protected area. - Number and type of informational material on the protected area sent to tourist information centers, youth centers, etc. - Number and type of informational material sent to city governments, associations, etc. - Number of associations actively linked to the management of the park. - Number of books, articles, and/or audiovisual resources that can provide more precise information than what can be acquired from an occasional visit.
Characteristics of the itineraries	<p>(a) Principle indicators related to general aspects of the itineraries that we propose</p> <ul style="list-style-type: none"> - Number of available itineraries. - Number of itineraries adapted to the needs of handicapped visitors. - Accommodation of the itineraries to linguistic diversity. - Accommodation of itineraries to diverse groups. - Itinerary routes that do not pass through special preservation zones. <p>(b) The principal indicators for the resources for the itineraries</p> <ul style="list-style-type: none"> - Existence of diverse types of itineraries: guided, self-guided, etc. - Impact of the signs along the route. - Coherence between the different resources for following the itineraries. <p>(c) Principal indicators related to information, messages and content of the itineraries.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Coherence and relevance of the information in the messages. - Suitability of the level of information for the target groups. - Frequency of information updates.
Characteristics of the visitor centers	<p>(a) General aspects</p> <ul style="list-style-type: none"> - Number of visitor centers. - Suitability of the center to the characteristics of the protected area, and to the real and potential number of visitors. - Integration of the center to the architectural features of the surroundings. - Level of conservation and maintenance. - Degree of diversification of interior space; existence of a reception area, exhibition hall, projection room, room for school groups, etc. - Existence of public services: restrooms, shop, cafeteria, etc. <p>(b) Accessibility of visitor center</p> <ul style="list-style-type: none"> - Suitability of the opening hours to the characteristics of the visitors. - Accommodations for handicapped visitors. - Accommodation for linguistic diversity. <p>(c) Human resources of the center</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sufficient allocation of human resources for the management of the visitor center and for carrying out the interpretative tasks. - Knowledge of various languages. <p>(d) Resources of the center</p> <ul style="list-style-type: none"> - Diversity of the resources utilized. - Existence of clear protocol for carrying out the tasks of information and interpretation. - Suitability of the resources to linguistic diversity.

	<p>(e) Information, content and interpretative messages of the visitor center</p> <ul style="list-style-type: none"> - Existence of a welcoming message. - Clear orientation signs to find your way around the protected area. - Relevance of the information in relation to the scientific values pertinent to the protected area. - Suitability of the information to the characteristics of the visitors. - Existence of information on how the management of the protected area is carried out, and on the group responsible for the management⁴. - Existence of information on rules of behavior. - Existences of information on the history and evolution of the protected area. - Information on how to contact the area. - Information on how to find out more details - Existence of specific information for diverse groups. - Frequency of updates of the information. - 'Thematic' presentation.
Signs	<ul style="list-style-type: none"> - Existence of a clear and unified sign system. Existence of a book of style. - Existence of studies on the sign system. - Clear distinction between the signs for orientation, information, and interpretation. - Integration to the characteristics of the surrounding area.
Information and accessibility	<ul style="list-style-type: none"> - Degree of linguistic accommodation. - Degree of accommodation for handicapped visitors. - Coherence of information. - System that allows for easy access to information on the activities of the management. - Existence of informative, educational and interpretative activities aimed at diverse collectives (elders, cultural groups, ecologists, school groups, neighborhood associations, etc.).
Characteristics and satisfaction of the visitors	<ul style="list-style-type: none"> - Number of visitors. Existence of studies on frequentation and capacity of the area. - Number of visitors that utilize the facility and the educational and interpretative resources. Existence of systems of control of the visitors. - Degree of satisfaction of the visitors. Existence of systems to analyze the satisfaction of the visitor. - Complaints, suggestions, etc. made by the visitor.

The evaluation of communication in protected areas should be seen as an on-going activity, and it should be remembered that the motives and focus of the evaluations could be very different in each particular site (Calvo, 1997, p 37). In certain situations the best option would be a participative evaluation, in which the staff is involved, and which could be considered a learning experience. In other situations the evaluation could be carried out by independent experts, and would serve as a control. Our proposal for indicators has been found to be especially useful in participative evaluations, where the outline can be used as a working document to help in the selection of adequate indicators for the given situation. This outline might also be helpful in carrying out traditional evaluations, which focus on controlling rather than instructing the participants, however in this case it would

probably be necessary for the evaluators to specify quantitative values for each of the proposed indicators. Regardless of the focus, however, this outline of indicators can be adapted to fit any given situation.

References

- AV (1999). Évaluer les programmes socio économiques. Choix et utilisation des indicateurs pour le suivi et l'évaluation. Luxembourg; Communautés Européennes
- Australian and New Zealand Environment and Conservation Council (ANZECC) (1999). Best Practice in Park Interpretation and Education. A Report to the ANZECC Working Group on National Park and Protected Area Management. Department of Natural Resources and Environment, Victoria: ANZECC Working Group on National Parks and Protected Area Management. Retrieved April 14, 2003, from <http://www.ea.gov.au/parks/best-practice/reports/interpretation/pubs/interp-and-edu.pdf>
- Australian and New Zealand Environment and Conservation Council (ANZECC) (2000). Best Practice in Protected Area Management Planning. A Report to the ANZECC Working Group on National Park and Protected Area Management. Parks and Wildlife Service Tasmania. Retrieved April 14, 2003, from <http://www.ea.gov.au/parks/best-practice/reports/management-planning/pubs/protected-area-management.pdf>
- Ballantyne, R.R. and Uzzell, D. L. (1994). *A Checklist for the Critical Evaluation of Informal Environmental Learning Experiences.* Environmental Education and Information, Vol. 13, number 2 (1994 111-124)
- Binks, G.; Uzzell, D. (1990). *How are we doing? Environmental Interpretation.* The Bulletin of the Centre for Environmental Interpretation, July 1990: 3-5
- Calvo, S (1997). *Educación ambiental para el desarrollo sostenible.* Seminario permanente de educación ambiental en espacios naturales protegidos. Madrid; Ministerio de Medio Ambiente.
- Calvo, S. (1997) (Coordinadora) *Educación ambiental para el desarrollo sostenible.* Seminario permanente sobre evaluación de programas de educación ambiental. Madrid; Ministerio de Medio Ambiente.

- Carle, J. (1980). *Evaluation of the Interpretative Experience*. The Interpreter, 11 (2): 3-12
- Cifuentes, M.; Izurieta, A (1999). Evaluation of Protected Area Management Effectiveness: Analysis of Procedures and Outline for a Manual- Evaluación de la efectividad de manejo de áreas protegidas: análisis de procedimientos y proyección de un manual. Retrieved April 14, 2003, from: http://www.nrsm.uq.edu.au/wcpa/metf/docs/PARKSfin_esp.pdf - http://www.nrsm.uq.edu.au/wcpa/metf/docs/Art_Eng.pdf <http://www.nrsm.uq.edu.au/wcpa/metf/pages/pmdocs.htm>
- Courrau, J. (1999). Strategy for Monitoring the Management of Protected Areas in Central America Document developed during a workshop organized in Tegucigalpa by PROARCA/CAPAS. Retrieved April 14, 2003, from: http://www.nrsm.uq.edu.au/wcpa/metf/docs/MONITORING_english.pdf - <http://wcpa.iucn.org/taskforce/effect/pdfs/c.america-eng.pdf>
- Europarc España (2002). Plan de Acción para los espacios naturales protegidos del Estado español. Fundación Fernando González Bernáldez. Madrid. Retrieved April 14, 2003, from <http://www.europarc-es.org/pdf/planaccion.pdf>
- Europarc España (1998). Espace 96. I Congreso de Educación ambiental en Espacios Naturales Protegidos . Vitoria: Gobierno Vasco
- Filho, W. L. et al. (Edit.) (1998). Environmental education in protected areas. International perspectives and experiences. Parthenon Publishing.
- Gómez-Limón, J.; Ramírez, L. (Edit.) (1998). Seminario sobre educación ambiental en espacios naturales protegidos. Madrid; Centro de Investigaciones Ambientales de la Comunidad de Madrid "Fernando González Bernáldez"
- Gómez-Limón, J.; Múgica, M. (Ed.). (2000). Evaluación de la gestión en Espacios Naturales Protegidos.) Espace'99. Actas del 5º Congreso EUROPARC-España Madrid: Europarc España
- Ham, Sam H. (1986). *Social Program Evaluation and Interpretation: A Literature Review* en: G. Machlis (ed.) Interpretive Views. National Park and Conservation Association. Washington.
- Heimlich, J. E. (2003). *Understanding What Evaluation Is Really About*. Environmental Education Advocate. Summer 2003

- Hockings, M. (1997). Evaluating Management Effectiveness. A Framework for Evaluating Management of Protected Areas (Draft for Discussion). IUCN World Commission on Protected Areas. Retrieved April 14, 2003 from <http://www.nrsm.uq.edu.au/wcpa/anz/docs/Framework.pdf>
- Hockings, M. (1998). *Evaluating Management of Protected Areas: Integrating Planning and Evaluation*. Environmental Management 22(3): 337-346
- Hockings, M. (2000). Evaluating Protected Area Management. A review of systems for assessing management effectiveness of protected areas. Queensland: School of Natural and Rural Systems Management. Retrieved April 14 2003, from http://iucn.org/themes/forests/protectedareas/ME_Methodologies_Review.pdf
http://www.iucn.org/themes/forests/protectedareas/ME_Methodologies_Review.pdf
- Hockings, M., Stolton, S., Dudley, N., Phillips, A. (Ed) (2000). Evaluating Effectiveness - A Framework for Assessing the Management of Protected Areas. Gland, IUCN. Retrieved April 14, 2003 from http://www.nrsm.uq.edu.au/wcpa/anz/docs/BP6_Eval_effect_final_complete_.pdf - http://wcpa.iucn.org/pubs/pdfs/Evaluating_Effect.pdf
- Hornback, K.E.; Eagles, P.F.J. (1999). Guidelines for Public Use Measurement and Reporting at Parks and Protected Areas. Gland: IUCN. Retrieved April 14, 2003, from <http://www.ahs.uwaterloo.ca/~eagles/parks.pdf>
- Institució Catalana d'Història Natural (2001). Avaluació del sistema d'espais naturals protegits de Catalunya: la definició dels indicadors Retrieved April 14, 2003, from <http://www.iec.es/institucio/societats/ICHistoriaNatural/Avaluacioespais.htm> - http://www.iec.es/institucio/societats/ICHistoriaNatural/Avaluació_d'espais.htm
- IUCN (1999). Learning in Protected Areas - How to Assess Quality. Report of a European Conference Austria and Hungary, September 1998. Gland: IUCN Retrieved April 14, from <http://www.iucn.org/cec/documents/Austria98.pdf> - <http://info.iucn.org/iucncec/documents/Austria98.pdf>
- Mallarach, J.M. (1999). *Evaluación de la gestión de los espacios naturales protegidos: criterios, métodos y retos* En: EUROPARC. Evaluación de la gestión de los espacios naturales protegidos. Actas del 5º Congreso Europarc España. Madrid; Fundación Fernando González Bernáldez.

- Machlis, Gary E. (ed.) (1986). Interpretative Views: Opinions on Evaluating Interpretation in the National Park Service. National Parks and Conservation Association.
- Marsh, J. S. (1986). Natural and Cultural Heritage Interpretation Evaluation. Proceedings of a Conference sponsored by The Ontario Section of Interpretation Canada and The Environment and Resource Studies Program of Trent University. Stony Lake, Ontario, March 11-13, 1983.
- Miguel Martín, P. (2000). Los centros de visitantes: análisis de las funciones de recepción e información. Barcelona y Palma: Universitat Oberta de Catalunya, Universitat de les Illes Balears.
- Ministerio de Medio Ambiente. España, (1996). *Seminario permanente de Educación Ambiental en espacios naturales protegidos*. En Seminarios permanentes de educación ambiental. Madrid: Ministerio de Medio Ambiente
- Morales, J. (1998). Guía Práctica para la Interpretación del Patrimonio. Sevilla; Junta de Andalucía
- Navarro, M., Saura, C., Gómez, C. Benayas J. y Vicente, J.(1990). Catálogo de criterios para la evaluación de programas de Educación ambiental. Sevilla; Ayuntamiento de Sevilla
- Niedermeyer, F. C. (1992). *A Checklist for Reviewing Environmental Education Programs*. Journal of Environmental Education, 1992, Vol. 23, No. 2, 46-50
- OCDE (1994). Evaluating Innovation in Environmental Education. Paris; OCDE
- OCDE (1999). Environmental Communication. Applying Communication Tools Towards Sustainable Development; Paris; OCDE
- Ramirez, L.; Gómez-Limón, J. (Edit.) (1997). Seminario sobre turismo, uso público y atención a los visitantes en espacios naturales protegidos. Madrid, Centro de Investigaciones Ambientales de la Comunidad de Madrid "Fernando González Bernáldez"
- Rivera Silva, M^a (1999). *Interpretación versus educación. Reflexions sobre o uso educativo dos Espacios Naturais Protexidos* en: Educación Ambiental nos Espacios Naturais Galegos A Coruña: Universidade Da Coruña. Departamento de Pedagogía e Didáctica da Ciencias Experimentais
- Serantes, A. (Edit.) (1999). Educación Ambiental nos Espacios Naturais Galegos. A Coruña; Universidade da Coruña

- Stokking, K.; van Aert, L.; Meijber, G, W.; Kaskens, A. (1999). Evaluating Environmental Education Gland: IUCN. Retrieved April 14, from <http://www.iucn.org/cec/documents/ACF8044.pdf>
- The World Conservation Union IUCN (2000). Learning to Sustain. Promoting Understanding in Protected Areas. Gland: IUCN Retrieved April 14, from http://www.iucn.org/cec/documents/Learn_to_sustain99.pdf
- The World Conservation Union. IUCN (1994). Guidelines for Protected Area Management Categories. Gland: IUCN. Extract of the publication available online
- Thorsell, J.W. (1982) *Evaluating effective management in protected areas: An application to Arusha National Park, Tanzania*. In World National Parks Congress, Bali IUCN Commission on National Parks and Protected Areas, Gland
- World Wildlife Fund WWF (2000). Beyond the Trees Conference. The conference presented almost 40 papers from specialists around the world. These papers are a comprehensive collection of information on global initiatives aimed at increasing management effectiveness of protected areas. Retrieved April 14, 2003, from: <http://www.panda.org/forests4life/spotlights/trees/index.htm>
- Xunta de Galicia (2000). Estratexia gallega de educación ambiental <http://www.xunta.es/conselle/cma/CMA04d/CMA04df/p04df01c.pdf>

